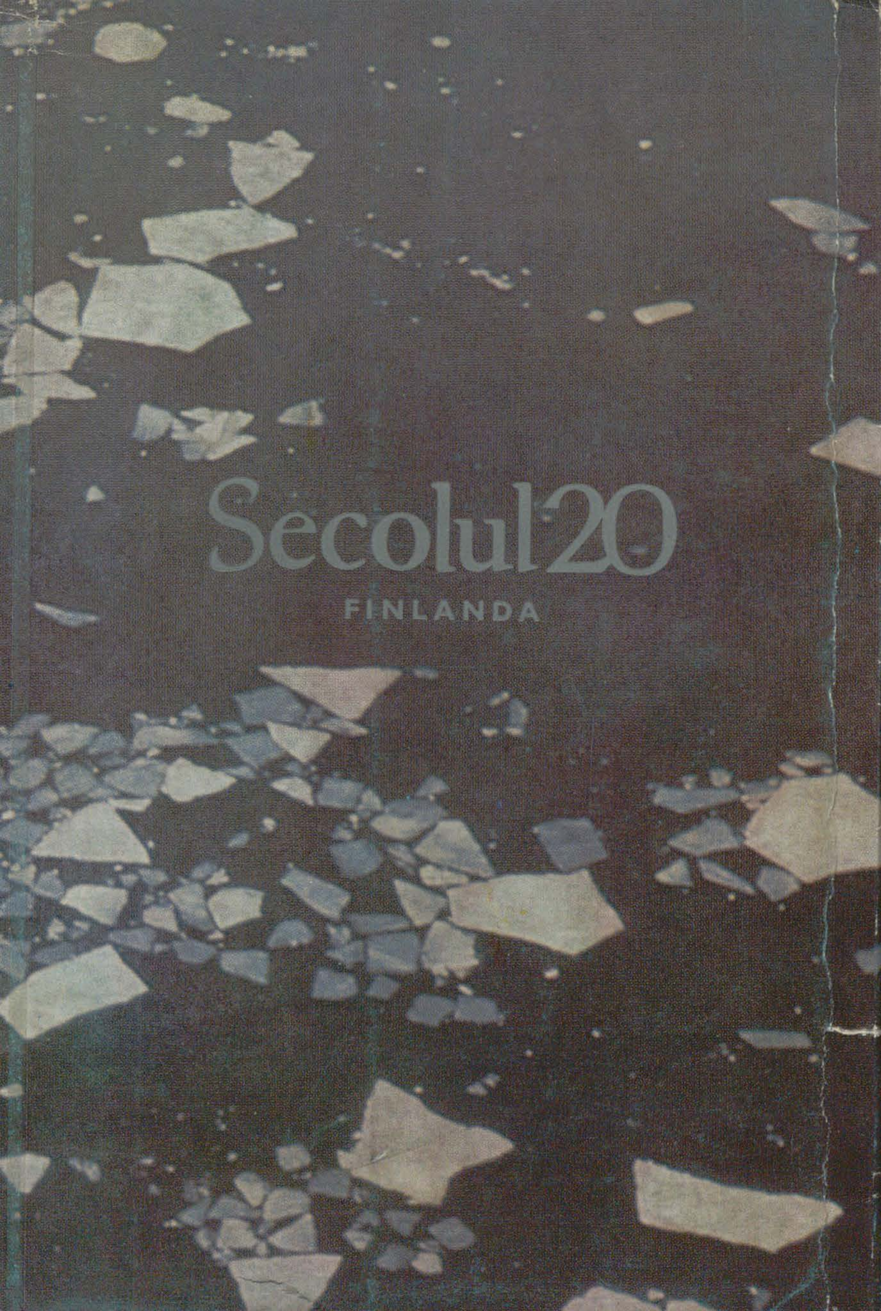

Secolul 20

FINLANDA

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂȚESCU

REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR
ANDREI BREZIANU

COPERTA:

Dezghețul

fotografie din albumul
« Finland Creates »
(Gummerus)

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ
editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Colegiul redacțional:
DAN HĂULICĂ redactor-șef, ION HOBANA, VASILE NICOLESCU, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ALEXANDRU BACIU, GEO ȘERBAN, ANDREI BREZIANU

262-263-264
10-11-12 • 1982

SUMAR

FINLANDA

PAGINI DE CIVILIZAȚIE ȘI TRADIȚIE

DAN HĂULICĂ: *Argument* (cu versiuni în franceză și engleză de Micaela Slăvescu și R.R. Șerban) • 7

Embleme de: VOLTAIRE, VITTORIO ALFIERI, JACOB GRIMM, HUDSON STRODE, WERNER HELWIG, ROSALIND TRAVERS, GEORGES DUHAMEL, MARTIN BUBER, JAMES JOYCE, JEAN-PAUL SARTRE • 9

OLLI BERGMAN: *Virtuțile dialogului*, în românește de Mihail I. Popescu • 11
VASILE ILEASĂ: *O identitate istorică și culturală* • 13
RADU LUPAN: *Sinteza Suomi* • 23
IOAN COMȘA: *România și Finlanda — etape în itinerariul unei cunoașteri reciproce* • 29
ANDREI PLEȘU: *O bună întîlnire cu Finlanda* • 43

INTERFERENȚE

DE LA «KALEVALA» LA MODERNI

JACOB GRIMM: « *Cel mai pur epos* » . . ., în românește, cu o prezentare de Grete Tartler • 45
«Kalevala» și literatura română: Inscripții de N. IORGA, AL. TZIGARA-SAMURCAȘ, ION SIMIONESCU, PERPESSICIUS, ION MARIN SADOVEANU, TUDOR VIANU, AL. ALEXIANU, A. E. BACONSKY, ȘERBAN CIOCULESCU • 50
ION MARIN SADOVEANU: *Orizontul unei lumi nobile și fabuloase* • 53

https://biblioteca-digitala.ro

Două tripticuri româneşti pentru « Kalevala »

Rodirea minunatei Luonnotar şi *Moartea lui Kullervo*, în versiuni paralele (fragmente din *Runo I* şi *Runo XXXVI)*, tălmăciri vechi și noi de Grigori N. Lazu, Ion Marin Sadoveanu, Barbu Brezianu şi Iulian Vesper • 58
Cu reproduceri după gravurile artistului finlandez AKSELI GALLEN KALLELA

Din laboratorul tălmăcirilor româneşti

BARBU BREZIANU: *De la poem la proză și basm* • 70
IULIAN VESPER: *Un demers poetic: — traducerea « Kalevalei »* • 74

ION GOIAN: *Mitologie și cultură* • 76
ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAŞ: *Spirit și afinități în artele populare*, în românește de Alexandru Baciu • 88

Un Thomas Becket al Nordului

Balada tragică a lui Henric din Häme (Secolul XII): — *« Piispa Henrikin Surmavirsi »*, în românește de Andrei Brezianu • 92
ANDREI BREZIANU: *Între Carpați și Septentrion — « Piispa Henrikin Surmavirsi » și reperul « Mioriței »* • 96

METAMORFOZE LIRICE FINLANDEZE

Din **« Kanteletar »**: *Viersul cînd mi l-oi porni; Iarnă-i în inima mea; Sania de vis.*

Poeme de ALKSIS KIVI: *Leagănul, Cîntecul inimii, Tristețe;* EDITH SÖDERGRAN: *În oglinda fîntînii, În țara care nu există, A trebuit să rătăcesc printre sisteme solare;* EEVA LIISA MANNER: *Marie-Thérèse parodiază;* PENTTI HOLAPPA: *A venit noaptea, Soarele;* BO CARPELAN: *Acoperă scîndurile, Pe aripile păsării, Te îndrepți pe cărarea mea;* LASSI NUMMI: *Vîntul vorbește, Vară tîrzie, Puieții;* PAAVO HAAVIKKO: *Puieții trebuie ajutați;* CLAES ANDERSON: *Nu-s prea frumoase;* PENTTI SAARIKOSKI: *Calul nebunului;* PENTTI SAARITSA: *Lui Esenin, Insomnie;* CAJ WESTERBERG: *Fără explicații;* ARTO MELLERI: *Vîntul șuieră prin ferestrele Europei, O clipă, Inima furată.* Traduceri și prezentări de RADU LUPAN • 101

•

LEENA KIRSTINĂ: *Spirit finlandez, orizonturi europene*, în românește de Ș. Constantin • 123
MIHAI MÎNDRA: *Ilmarinen la porțile vechiului continent — pe marginea antologiei finlandeze a poetului britanic* HERBERT LOMAS • 126

REMEMORĂRI

UN PREMIU NOBEL PENTRU FINLANDA

F. E. SILLANPÄÄ

SORIN TITEL: *Soarele Nordului* • 130
GABRIEL GAFIȚA: *Sillanpää și spiritul țării Suomi* • 132

https://biblioteca-digitala.ro

CURZIO MALAPARTE

REPORTER ÎN FINLANDA

CURZIO MALAPARTE: *Caii de gheaţă, Noaptea de vară, Somonul şi Sigfried* (fragmente din romanul *Kaputt*), în româneşte de Eugen Uricaru, cu o notă de Andrei Brezianu • 138

EFERVESCENŢA CREATOARE A PROZEI

Fişe critice de MAIJA LEHTONEN, GÖRAN SCHILDT, VEIJO MERI, în româneşte de Minna Savela şi Ioana Bot • 161

MINNA SAVELA: *Repere în proza finlandeză contemporană* • 163
VEIJO MERI: *Tuburi*, nuvelă, în româneşte de Petru Forna • 168

Un document sentimental

DANIEL KATZ: *Expertul în explozibili*, roman, fragment, în româneşte de Andrei Brezianu, cu o prezentare de PEKKA TARKKA, în româneşte de Rodica Ştefan • 187

PRIVIRI ÎN IMEDIAT

CEZAR LĂZĂRESCU: *Helsinki-Tapiola-Turku* • 195
MARIN SORESCU: *În Finlanda, printre poeţi* • 201
NICOLAE MANOLESCU: *Nopţile albe de la Mukkula* • 206
ANA BLANDIANA: *Lahti, la solstiţiul de vară* • 208
MIRCEA IORGULESCU: *Însemnare după o călătorie în Finlanda* • 209

•

Imagini de foto-reportaj de la Congresul AICA ţinut în Finlanda

ARTE

KALERVO SIIKALA: *Spaţiu, timp, obiecte*, în româneşte de VASILE ILEASĂ • 217

•

BRÂNCUŞI

ÎNTR-O EXEGEZĂ FINLANDEZĂ

GÖRAN SCHILDT: *Brâncuşi, eremitul artei*, în româneşte de Mircea Bucurescu • 227

ALVAR AALTO

UN ARHITECT AL TEMELIILOR DE CULTURĂ

Comentarii şi fişe critice de: ALVARO SIZA, BRIAN BRACE TAYLOR, SIGFRIED GIEDION, LEONARDO MOSSO, ROBERT VENTURI, HANS HOLLEIN, în româneşte de Alexandru Beldiman • 238

https://biblioteca-digitala.ro

ALVAR AALTO: *Școala pentru viață*, eseu, în românește de Geta Brătescu • 239
SIGFRIED GIEDION: *Începuturile lui Alvar Aalto*, în românește de Alexandru Beldiman • 242
ALEXANDRU BELDIMAN: *Arhitectură și conștiință* • 248
ALVAR AALTO despre ALVAR AALTO • 251

În ilustrație, reproduceri în alb-negru și culoare, după schițe, desene, picturi și opere de arhitectură ale lui Aalto

Sculptură și natură

OLAVI LANU

JAAKKO LINTINEN: *Un raport dialectic — din izvor citadin, din izvorul pădurilor.*
KERTTU-KAARINA SUOSALMI: *Lucrul unui aprig uriaș*, fragmente, în românește de Dan Hăulică și Andrei Brezianu. Cu ilustrații din ciclul **«Viața în pădurile Finlandei»**

•

ANDREI CORBEA: *Bertolt Brecht în Finlanda* • 252
HILKKA EKLUND: *Portretul unui regizor modern — Jouko Turkka*, în românește de Szilágyi Sándor • 257
DRAGOȘ GEORGESCU: *Jurnal de lucru — zece zile în teatrul Finlandei* • 260
TIMO TIUSANEN: *Secțiune prin lumea teatrelor finlandeze*, în românește de Carmen Francesca Banciu • 266
ERKKI SALMENHAARA: *Arta muzicală finlandeză și Europa*, în românește de Marjo Cosma • 270
HORIA STANCA: *Sibelius și «Finlandia»* lui • 275
GEO ȘERBAN: *Apropieri de la distanță* • 282

•

În ilustrație, reproduceri după lucrările artiștilor finlandezi LAURI ANTTI, KIMMO KAIVANTO, ERKKI PIRTOLA, HEIKKI W. VIROLAINEN, MARJATTA TAPIOLA, KAIN TAPPER, OSMO VALTONEN

CARNET

GHEORGHE ANGHEL: *Plasticieni și muzee* • 287
TEODOR MORARU: *Kuopio* • 288
ASTA NIEMISTÖ — *o pictoriță din Suomi în Maramureș* • 290
PETRE MOGOȘEANU: *Note de drum prin Laponia* • 291

Un ecou românesc de la Universitatea din Turku: revista «Columna» (de A.B.) • 294

https://biblioteca-digitala.ro

FINLANDA

PAGINI DE CIVILIZAȚIE
ȘI
TRADIȚIE

https://biblioteca-digitala.ro

ARGUMENT

Geografia, pe firul hărţilor şi al descripţiilor de Atlas Universal, de la Mercator încoace, a spaţializat însăşi istoria. A pus în mişcare o mnemotehnie de itinerar lizibil pentru imaginaţie, articulînd, ca într-o anfiladă de încăperi bine ordonate, materia oricît de fremătătoare a trecutului, episoadele oricît de insolite, — din *gesta*, bunăoară, reverberînd peste milenii, a lui Alexandru ori Caesar. Străpungerea Septentrionului, dominarea lui geografică, nu asculta, însă, de aceleaşi habitudini ale spiritului european, nu servea de *artă a memoriei*, utilă pentru a spaţializa vertiginosul aventurii. « Je vous félicite, messieurs, d'avoir aplati la terre ». li se adresa, dimpotrivă, Voltaire, celor din expediţia Academiei care ajunsese în Laponia, la 1736, condusă de Maupertuis. Sarcasm nedrept, chiar dacă măsurătorile pe arcul de meridian certificaseră teşirea globului spre Pol; dar nu fusese pentru a aplatiza lumea, ci tocmai pentru a-i spori astfel imprevizibilul, capacitatea reală de a ne surprinde. În rotunda plenitudine a Terrei germinează inepuizabil orizonturile, şi Septentrionul, departe de a se constitui în memorie a vreunei evaziuni exotice, suscită, paradoxal, sorii unor nenumărate conştiinţe de identitate. Opera de cartografiere unitară a Franţei, de exemplu, implicînd măsura riguroasă a meridianei şi o întreagă vastă activitate, extinsă de-a lungul unui veac şi jumătate, înscria, propiţiator, la punctul de pornire, o confruntare hiperboreeană: abatele Picard, responsabilul oficios al acestei întreprinderi, pleca în 1668, ca într-un pelerinaj ritual, pe insula daneză unde se înălţau ruinele Observatorului de la Uraniborg, al lui Tycho Brahé. La

https://biblioteca-digitala.ro

aurora acestei epopei a preciziei științifice, pusă sub pavăza Regelui Soare, himera dătătoare de puteri, era, totuși, o amintire septentrională.

Episod cu valoare de metaforă, — căci catalogul inepuizabil al bogățiilor lumii — stele, spețele vii, elementele chimice — datorează imens osîrdiei Nordului, uriașilor clasificării, de la Tycho Brahé însuși, la Linné și Berzelius. Dar în ce privește arta, nu tot un constat de bogăție, un inventar de disponibilități active, e ceea ce ne poate reuni acum, sub orizontul moral al Hiperboreei finlandeze? Sub semnul respectului pentru diversitate, pentru organica diversitate, care situează exemplar izbînzile unor inteligențe uimitor eficace; un Alvar Aalto, în primul rînd, pentru a-l cita pe cel mai vestit dintre creatorii contemporani ai națiunii pe care am hotărît s-o omagiem aici, împreună cu patria ei de frumuseți inefabile și severe.

O patrie care devine, fără abuz, teritoriu privilegiat al comunicării, în accepția cea mai nestînjenită dar și cea mai responsabilă, — cum se și cuvine la acești navigatori prioritari pe mările de gheață. Prin A. E. Nordenskjöld, exploratorul născut la Helsinki, a fost găsit, acum un secol, la 1879, drumul de Nord-Est, care deschidea Arctica spre întinderile Pacifice. Înverșunata trecere printre amenințări polare simbolizează o vocație vădindu-se mereu actuală și în planul raporturilor umane. La momentul lui culminant, Congresul AICA, pe care l-am condus acolo, se desfășura într-un spațiu pe cît de ilustru pe atît de cordial, în vastitatea benefică a *Palatului Finlandia*, — conceput, s-ar spune, el însuși, ca un

https://biblioteca-digitala.ro

spărgător de gheţuri, pentru istoria contemporană a Europei. Nava lui, candid rassurantă, Alvar Aalto a ancorat-o, fără grandilocvenţă, în rada unui tonic viitor; care e, în Finlanda, solidar totodată cu un trecut ireductibil, cu o trainică, obstinată credinţă în puterile, în magia cuvîntului. Pentru a-l rosti, pentru a spune runele epice, obiceiul din vechime voia, mai ales în zonele de miazănoapte, ca bătrînii să-şi lipească palmele, împletind degetele şi legănîndu-se cînd spre unul, cînd spre celălalt, în ritmul cîntecului: metaforă vie a comunicării, indisolubil, îndărătnic mulată pe ritmuri obscur vitale, pe fidelitatea unui întreg popor faţă de puterile irepresibile ale cuvîntului.

O *Iliadă* descoperită vie în secolul al XIX-lea, de un Schliemann care a săpat norocos în afundul unde nasc perpetuu poemele, — căci astfel s-ar înfăţişa isprava lui Lönnrot, culegătorul devotat al *Kalevalei*, — cum s-o gîndeşti fără o asemenea tenace încredere, în putinţa de a construi neabătut lumea prin verb, prin artă? Cînd uită trei cuvinte doar din runa magic trebuitoare pentru a construi o corabie, Väinämöinen coboară în împărăţia morţilor, ca să le poată încheia lucrarea. Nobil exemplu de scrupul al înfăptuirii, magul care-i eroul *Kalevalei* ne-ar putea servi drept emblemă pentru virtuţile noastre cele mai ambiţioase. Deşi, la Helsinki, nu am uitat nimic esenţial, sînt sigur, — mulţumită felului cum s-au aşternut la treabă prietenii noştri finlandezi, în primul rînd, înlesnindu-ne lucrarea.

Programul astfel pregătit ne pune acum în contact cu numeroase manifestări capabile să definească un nivel de civilizaţie şi un peisaj cultural. Originalitatea acestui peisaj o putem întîlni nu numai în fireasca noastră confruntare, a literelor şi artelor, dar şi în interferenţele cu artizanatul, cu *design*-ul şi, mai ales, cu formula spaţială pe care o revelează arhitectura; cu prospeţimea ei serioasă, robust amicală şi cînd e reflexivă. Arhitectura, Alvar Aalto o visa — încă într-un text din 1938 — liberă de exterioare constrîngeri formale, aptă « să ia parte din plin la marea bătălie a vieţii ».

Spre o astfel de bătălie ne conduc şi punţile dintre culturi pe care le vom dezbate şi făuri acum, aici. Dificultăţi, ale descoperiri, aspre chiar, vor exista, ca totdeauna. Dar totul nu poate decît să asculte de o tainică făgăduinţă, într-un simbolic anotimp al nopţilor fără de noapte. Vara Nordului pare a fi pogorît aici, lîngă noi, fragilă şi cu atît mai preţioasă.

https://biblioteca-digitala.ro

ARGUMENT

La géographie, sur le trajet des cartes et descriptions d'Atlas Universel, depuis Mercator, a spatialisé l'histoire même. Elle a mis en mouvement une mnémotechnie de l'itinéraire, lisible pour l'imagination, articulant, comme dans une enfilade de pièces bien ordonnées, la matière la plus tumultueuse du passé, les épisodes les plus insolites

Peisaj finlandez, primavara

https://biblioteca-digitala.ro

II

https://biblioteca-digitala.ro

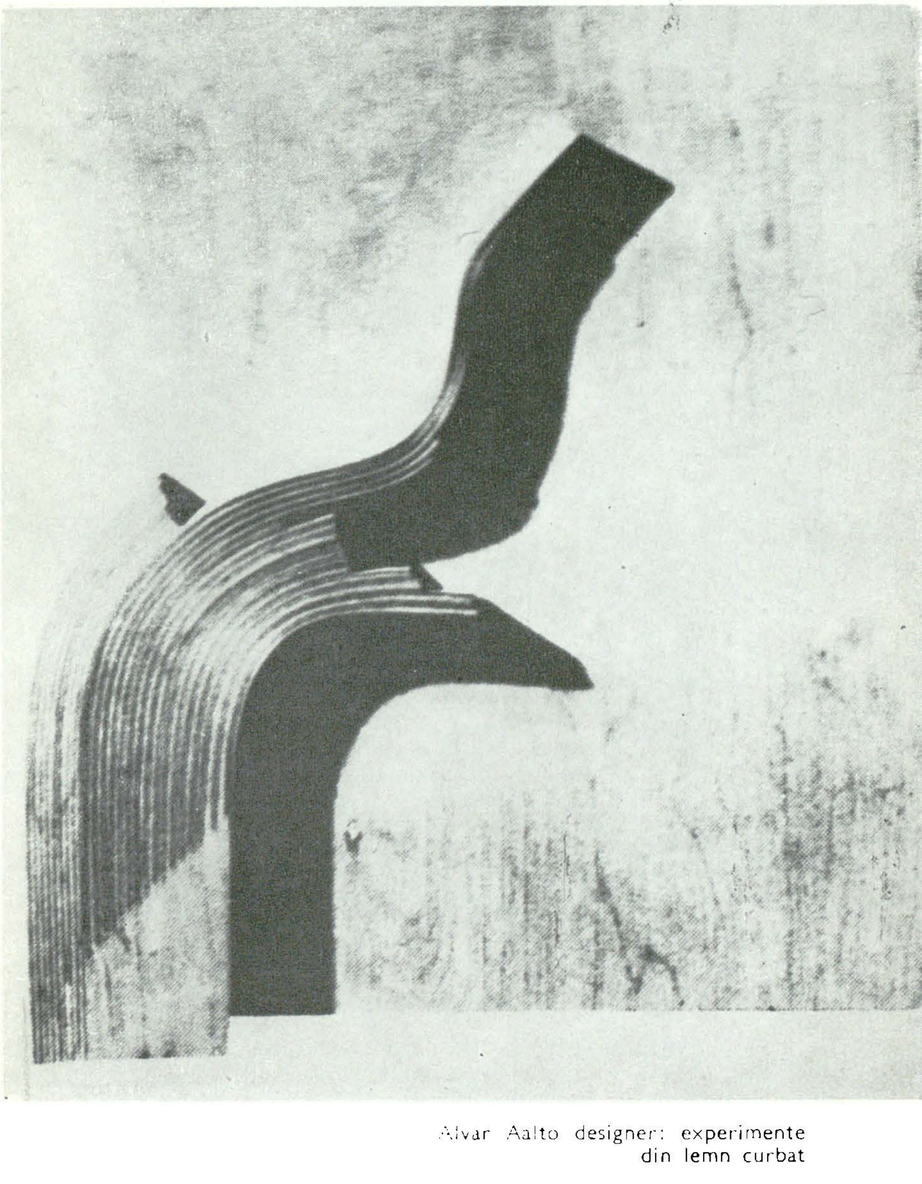

Alvar Aalto designer: experimente
din lemn curbat

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

◀ Apele Finlandei văzute din înalt: dezghețul

— la geste réverbérant par-delà les millénaires, d'Alexandre ou de César. Pourtant, pénétrer les Septentrion, le dominer géographiquement, n'obéissait pas aux mêmes habitudes de l'esprit européen, n'offrait pas un art de la mémoire, *utile pour spatialiser le vertigineux de l'aventure. « Je vous félicite, messieurs, d'avoir aplati la terre ! » saluait, néanmoins Voltaire les membres de l'expédition de Maupertuis, envoyée par l'Académie jusque dans la lointaine Laponie ! Ironie injuste, même si leurs mesurages sur l'arc du méridien avaient prouvé que notre globe était aplati au pôle; ce qui, au lieu d'aplatir le monde, allait en augmenter l'imprévisible. Dans la ronde plénitude de la Terre germent d'inépuisables horizons et le Septentrion, loin de se constituer dans la mémoire d'une évasion exotique, suscite, paradoxalement, les soleils d'innombrables consciences d'identité. L'oeuvre de cartographie unitaire qu'effectua la France sur son*

Alvar Aalto: pictură în ulei (1967) 65×81 cm ▼

https://biblioteca-digitala.ro

propre territoire, par exemple, impliquant le mesurage rigoureux du méridien et toute une vaste activité, étendue le long d'un siècle et demi, inscrivait, propitiatoire, à son point de départ, une confrontation hyperboréenne: l'abbé Picard, responsable officieux de l'entreprise, partait en 1668, comme pour un pélerinage rituel, sur l'île danoise où s'élevaient les ruines de l'Observatoire d'Uraniborg, celui de Tycho Brahé. A l'aube de cette épopée de la précision scientifique, placée sous l'égide du Roi Soleil, la chimère qui exaltait l'exploit était un souvenir septentrional.

Episode à valeur de métaphore — car le catalogue inépuisable des richesses du monde — étoiles, espèces vivantes, éléments chimiques — est énormément redevable aux efforts du Nord, aux géants de la classification, à commencer par Tycho Brahé lui-même et jusqu'à Linné et Berzelius. Pour ce qui est de l'art, n'est-ce pas toujours un constat de richesse, un inventaire des disponibilités actives qui nous réunit dans ces pages sous l'horizon moral de cette Hyperborée finnoise ? Sous le signe du respect de la diversité, de la diversité organique, qui donne une qualité exemplaire aux réussites d'intelligences merveilleusement efficaces: un Alvar Aalto, en premier lieu, pour ne citer que le plus célèbre des créateurs contemporains de cette nation à laquelle nous rendons hommage, patrie de beautés ineffables et sévères.

Patrie qui devient, sans suffisance, un territoire privilégié de la communication dans son sens le plus libre mais aussi le plus responsable, comme il sied à ces navigateurs vaillants sur les mers de glace. Il y a un siècle, en 1879, ce fut A. E. Nordenskjöld, l'explorateur né à Helsinki, qui trouva la route de Nord-Est ouvrant l'Arctique aux étendues du Pacifique. La voie âprement frayée à travers les menaces polaires symbolise aussi une vocation qui s'avère toujours plus actuelle sur le plan des relations humaines. C'est là que le Congrès de l'AICA que j'ai eu l'honneur de présider déroula son moment culminant, dans un espace illustre et en même temps cordial, dans l'espace bénéfique du Palais Finlandia *— conçu, dirait-on, comme un brise-glace pour l'histoire contemporaine de l'Europe. Cette nef, candidement rassurante, Alvar Aalto l'a ancrée, sans grandiloquence aucune, dans la rade d'un avenir tonique; qui est, en Finlande, solidaire aussi d'un passé irréductible, témoignant d'une foi profonde, obstinée, dans les pouvoirs, dans la magie de la parole. Pour la prononcer, pour dire les runes épiques, la coutume ancienne voulait, dans les zones du nord surtout, que les vieux joignent leurs paumes en croisant leurs doigts et en balançant leurs corps, alternativement, au rythme du chant, vers l'un ou vers l'autre: métaphore vivante de la communication, indissolublement moulée sur un rythme obscurément vital — sur la fidélité de tout un peuple à l'égard des puissances irrépressibles de la parole.*

Une Iliade *découverte, vivante, au XIX-e siècle, par un Schliemann ayant fouillé avec bonheur les profondeurs qui engendrent perpétuellement les poèmes — car c'est ce que fit Lönnrot lorsqu'il recueillit le* Kalevala *— le concevrait-on sans une foi opiniâtre dans le pouvoir de construire le monde par le verbe, par l'art ? Lorsqu'il oublie trois mots seulement de la rune magique nécessaire à la construction d'un navire, Väinämöinen descend dans l'empire des morts afin de les retrouver et pouvoir ainsi achever son travail. Noble exemple du scrupule qui veille à l'accomplissement, le mage du* Kalevala *pourrait nous servir d'emblème pour nos vertus les plus ambitieuses. Cependant à Helsinki, comme ici, je suis persuadé, nous n'avons oublié rien d'essentiel, grâce au travail généreux et persévérant de nos amis finnois qui nous ont fourni leur assistance.*

En effet, ces configurations viennent nous offrir les prémices définissant un niveau de civilisation et un paysage culturel. L'originalité de ce paysage, ce n'est pas seulement, au cours de notre rencontre avec les belles lettres et les arts de la Finlande que nous la rencontrerons, mais aussi dans les interférences avec l'artisanat, avec le design *et, surtout, avec la formule spatiale que nous révèle l'architecture, — avec*

Soare în oglinda gheţurilor ▶

https://biblioteca-digitala.ro

sa fraîcheur sérieuse, robustement amicale, même lorsqu'elle est réflexive. L'architecture, Alvar Aalto la rêvait — dès 1938 — libre de toute contrainte formelle extérieure, apte à « prendre pleinement part à la grande bataille de la vie ».

C'est vers un pareil but que nous conduisent les ponts jetés entre les cultures dont justement nous debattons les échos dans ces pages, ce sont ces contacts qu'il s'agit de parfaire ensemble, en dépit des difficultés — celles de la decouverte notamment —, âpres parfois, cependant inévitables. Néanmoins, comme un symbole, une promesse secrète semble veiller sur nous, sous le signe de la saison des nuits sans nuit. L'été du Nord, si près du cœur de la Finlande, est là, toujours, près de nous, fragile et d'autant plus précieux.

DAN HĂULICĂ

En français par MICAELA SLĂVESCU

Alvar Aalto: Pictură în ulei (1945) 32×40 cm

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

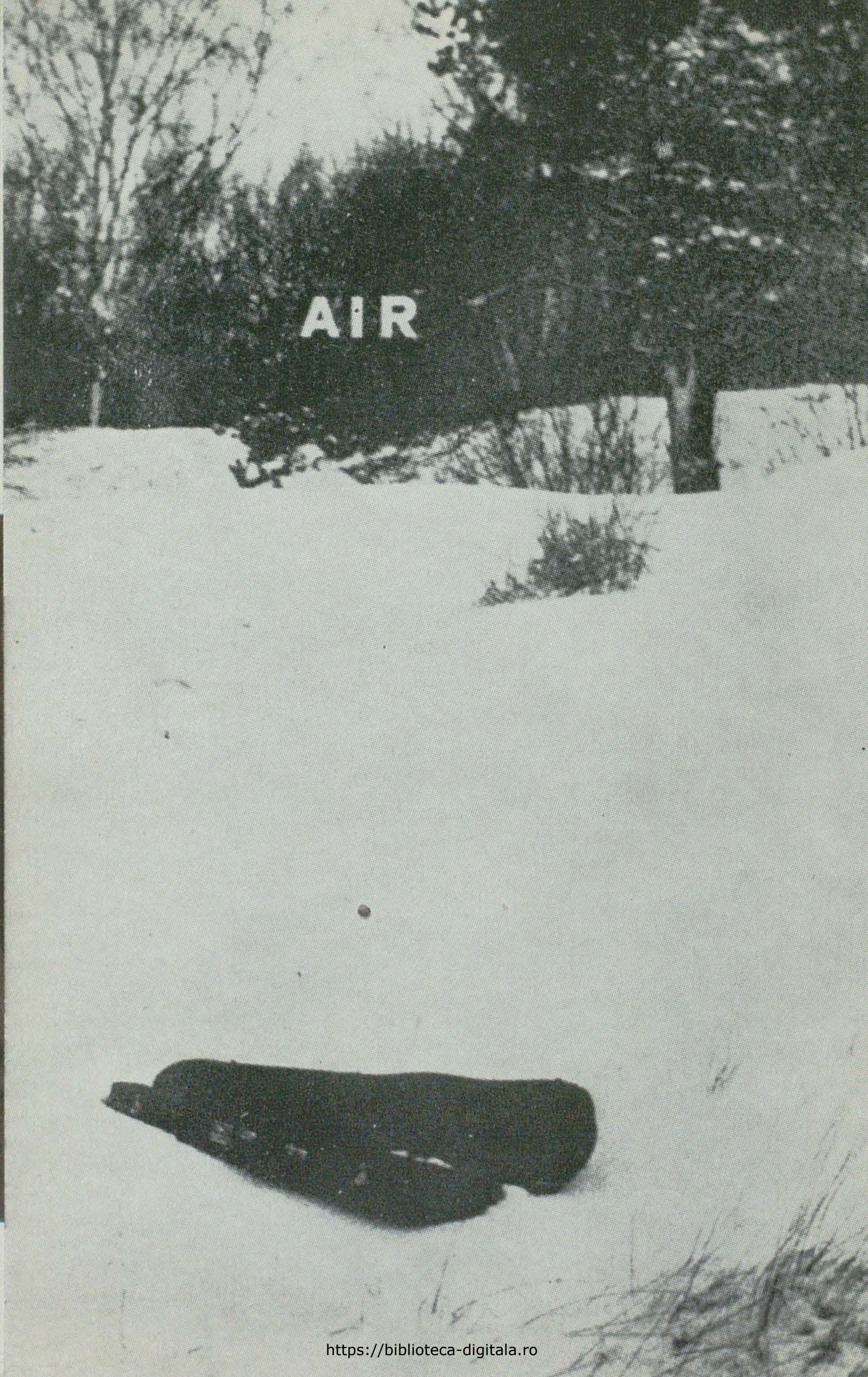

https://biblioteca-digitala.ro

ARGUMENT

Geography, along the path of the World Atlas Maps and of other descriptions, ever since Mercator's days, has lent a space dimension to history itself. It has put to work a set of mnemonic devices which make up an itinerary aptly read by our imagination as an orderly articulation, as a sequence of rooms, whose inhabiting substance, well beyond the spur and flame of the moments now gone, carries on the episodes of the past, no matter how unwonted — Alexander's or Caesar's gesta for instance —, in ever present reverberations that transcend time. However, the breakthrough into the Far North and the conquest of its fabulous geography failed to follow exactly in the steps of such a typically European frame of mind: its uses had less to do with an art of the memory, likely to lend a space dimension to the high winds of adventure "Je vous félicite, messieurs, d'avoir aplati la terre", Voltaire could say, none the less, to the members of the Maupertuis-headed Academy expedition, that had reached Lapland, way back in 1736. That was an undeserved sarcasm, even though the measurements of the meridian had testified to some flattening of the would-be sphere toward

Lauri Anttila: Două lucrări din ciclul «Conexări»

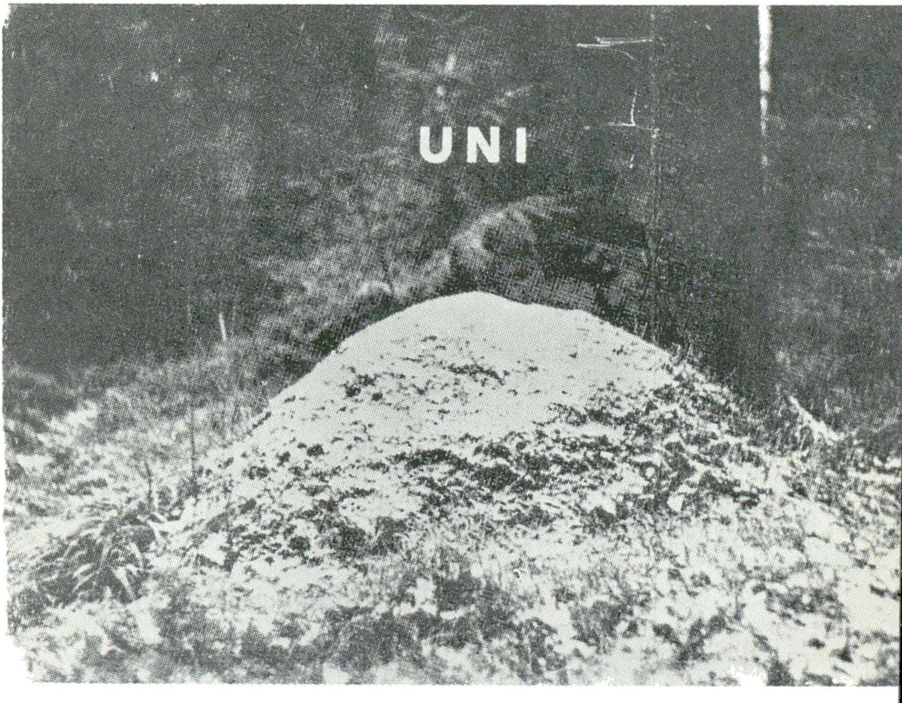

https://biblioteca-digitala.ro

the Pole; yet, that had less to do with flattening the ends of our world, and more, or course, with an increase in man's feeling of the world's impredictable character. In its roundness and plenitude, this Earth of ours seems indeed to germinate inexhaustibly new horizons; and the Far North of the sphere is far from fostering memories of some exotic brand of escapism: by way of a splendid paradox it has given rise to new suns of self-conscious identities. Way back in the 17th century, the task of drawing a unitary map of France had necessarily implied a rigorous measurement of the meridian and this activity, extending over a century and a half, had been marked, propitiatorily, by the starting point of a Hyperborean confrontation: l'Abbé Picard, the officious executive of such an entreprise, had set out in 1668, as in a ritual pilgrimage of sorts, to the Danish island where the ruins of Tycho Brahé's Uraniborg Observatory were to be found. The very beginnings of this epic of scientific precision, accomplished under the aegis of Le Roi Soleil *were thus being set under the power inspiring chimera of a Far Northern milestone.*

This, of course, is but an episode, mostly metaphorical in its overtones; for the inexhaustible inventory of the treasures of this world, with its stars, its species, its chemical elements — does owe a lot indeed to the creative endeavours of the North, to such giants of taxinomies as Tycho Brahé, Linné or Berzelius. The same holds true about the arts: for what, if not a rich corpus, a wealth of active disponibilities, is likely to bring us here together under the moral horizon of the Finnish Hyperborea in a spirit of a deep esteem for the world's diversity, that solid, organic quality of a diversity that has made it possible to a number of amazingly efficient master-minds to assert their own achievements in an exemplary way in this country. Alvar Aalto, for instance, first and foremost, if one were to mention only the most famous of the contemporary artists of this nation, to whom we are now paying homage, as well as to their home landscape, the home of such ineffable and severe beauties.

It is a homeland that has truly become what I would make bold to term, now, a privileged territory of communication, in the most unrestrictive and no less responsible sense of the word, as becomes intrepid voyagers accross icy seas. Tellingly, it was the merit of Helsinki-born A. E. Nordenskjöld, over one century ago, to have made the breakthrough of the North-East path which first opened the sea-link between the Arctic and the Pacific. Such a valiant confrontation with the Polar threats is symbolic of a vocation of undiminshed relevance to the field of human relationships. Tellingly, the AICA Congress of which I had the honour to be the Chairman, has held its most important meetings in a place equally illustrious and cordial, in the congenial vastness of the Finlandia *palace, whose design seems very much evocative of that of an ice-breaker in the recent history of Europe. Alvar Aalto has anchored this splendidly quiet, immaculate vessel in the haven of a future which one would like to view as hope inspiring; a future fused, as far as Finland is concerned, with an unflinching continuity of the past and an unshattered belief in the power and magic of the word. To voice it, to scan the epic runoes, the custom of time immemorial used to request (mostly in the farthest Northern regions), that the old tellers should touch their hands, interlocking fingers and swinging by turns toward each other, in the rhythm of the song: a vivid metaphor of communication, indissolubly, doggedly cast in the mould of obscurely vital rhytms, of a whole people's faithfulness to the irrepressible powers of the word.*

An Iliad *discovered alive in the 19th century, by a Schliemann whose lucky unearthings have reached the depth where poems are perpetually engendered, — for such would be the right way of describing Lönnrot's achievement in the collecting and editing*

Peisaj finlandez: mlăştinişurile boreale ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Olavi Lanu: din ciclul « Viața în pădurile Finlandei »

Vegetație pitică, spre linia arctică ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

of the Kalevala. *Could one think of such an accomplishment without a firm belief in the power of unswervingly building the world by means of the word, by means of art? When forgetting only three words of the magic runo necessary to the building of a ship, Väinämöinen had to go down into the realm of the dead to help complete their work. A fine example of scrupulousness in the achieving of any pursuit: such a bard and magus, the chief hero of the* Kalevala *could stand for a living symbol of our most ambitious virtues. However, nothing essential, I feel sure, has been forgotten in our present endeavours, which do owe so much to the help of our Finnish friends.*

The programme thus prepared for this issue has enabled us to come into touch with a variety of manifestations likely to enlighten our understanding of this country's standard of civilisation and cultural scenery. We have thus come across the specific aspects of Finnish originality, not only on our natural confrontation of the arts and letters but also in their mutual interferences with traditional crafts and workmanships, with design and, in a more special way, with the space formula offered by architect-

Pădurea Nordului, vara

Olavi Lanu: lucrare din ciclul «Viața în pădurile Finlandei»

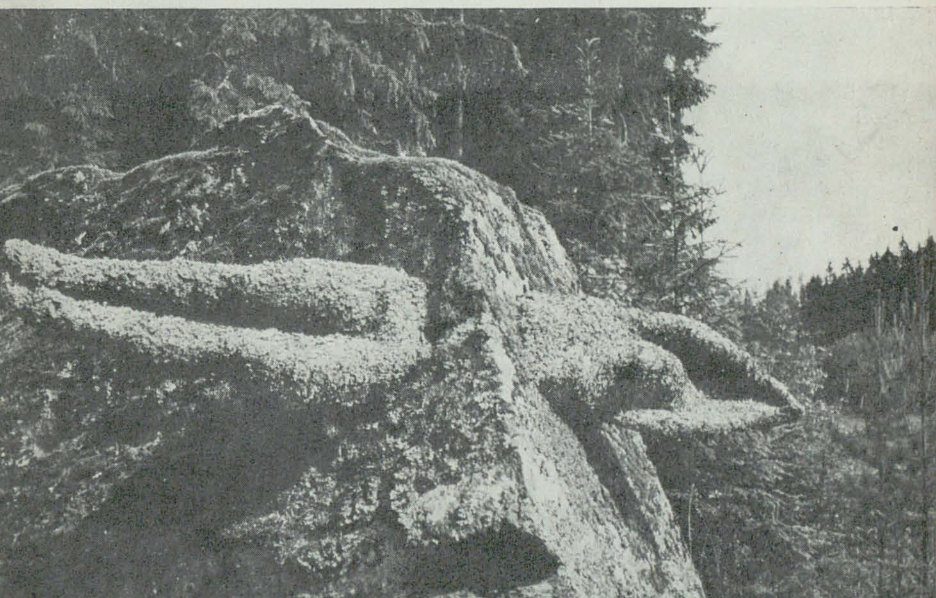

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ure; with its sober freshness, so robust and friendly, even when reflective, architecture is the pursuit of which, way back in 1938, Alvar Aalto was dreaming of as of a thing free from outer and formal constraints, apt "to take a most intense part in the great battle of life".

It is with such goals in view that we have embarked on our task of building new bridges between cultures, a pursuit we wish to further and illuminate along the pages of this issue, in spite of all possible setbacks, sometimes inescapable, in the act of such a keen search and discovery. Yet, one would wish that the promise of hope held in the miracle season of the nightless nights would bridge in all gaps. Symbolically the Summer of the North, so close to the heart of Finland, to our hearts too, is indeed a fragile gift which makes it all the more valuable.

DAN HĂULICĂ

Translated by RADU R. ȘERBAN

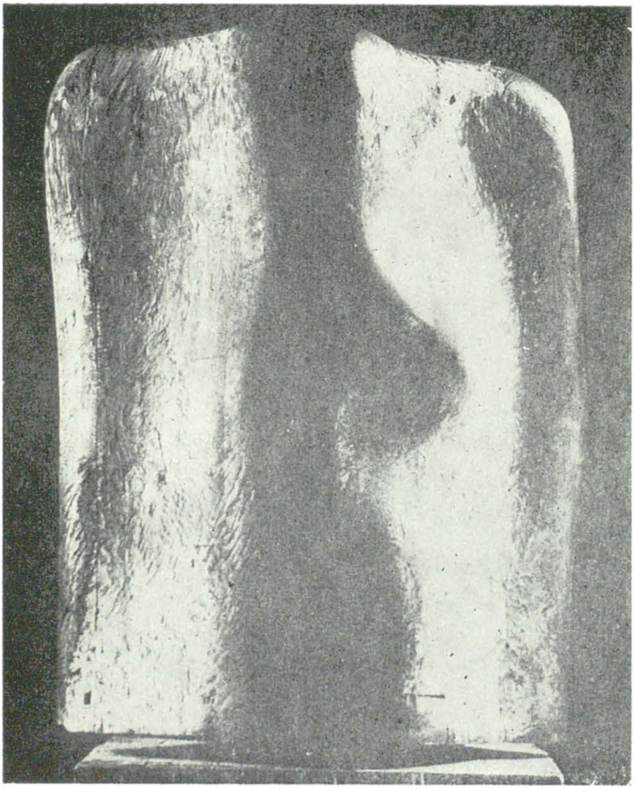

Kain Tapper: « Sensul naturii » (pădurea), sculptură în lemn, 1981

https://biblioteca-digitala.ro

EMBLEME

«Oamenii din Finlanda sînt bine dezvoltați: puritatea aerului îi face să fie sănătoși iar severitatea climatului îi întărește.»

VOLTAIRE

«Finlanda e una din țările Europei care m-a atras cel mai mult și care a trezit în mine cea mai fantastică melancolie și cele mai sublime gînduri din cauza acelei uriașe, indefinibile tăceri care domnește pretutindeni.»

VITTORIO ALFIERI

«Dacă izvorăște undeva cel mai pur epos, într-o simplă și cu atît mai măreață exprimare, o bogăție de mituri, imagini și expresii neauzite, dar consonante cu altele cunoscute, aceasta se petrece aici».

JACOB GRIMM

«Inevitabil, ai tendința de a compara poezia Finlandei, mai veche sau renăscută, cu aceea a Irlandei din trecut sau de azi. Amîndouă țările posedă un tezaur de mituri și cîntece antice alcătuite în limbă populară, de noi imperfect explorate»

ROSALIND TRAVERS

«Finlanda a fost trezită la viață de cîntecele poeților. S-ar zice că adunînd laolaltă cîntecele *Kalevalei*, Elias Lönnrot a izbutit să făurească unitatea voințelor populare».

GEORGES DUHAMEL

«Pretutindeni ai sentimentul spațiului, întinzîndu-se la infinit sub ceruri. E un spațiu care-ți ține tovărășie, unde omul poate vorbi pămîntului și unde natura cunoaște codul care o face să ajungă la inima omului, prin pulsațiile ei.»

HUDSON STRODE

https://biblioteca-digitala.ro

« Fapta esențială în magia finnică e cuvîntul. Vrăjitorul finlandez e rostitorul runelor, cîntărețul lor. Prin cuvînt sînt create în epopee cîrduri de animale, păduri, stele, sînt născute forțe ale apei, norilor, sînt invocate duhuri din adîncul pămîntului, se fac și se vindecă răni, sînt omorîți și înviați oameni, e trimis și alungat gerul, pămîntul devine roditor și sămînța primește putere zeească.

Precum zeul egiptean care poartă în sine obiectele — cuvinte interioare — și le naște rostindu-le ca sunete, astfel zămislește și magul finnic lucrurile pe care le cîntă.

Din credința în puterea creatoare a runei e de conceput această epopee !

Eu — spune rapsodul uneori —, în loc să numească eroul; și povestește fapta de vitejie de parcă ar fi dus-o el la capăt. În această naivă dare de veste stă sensul adînc al *Kalevalei*, precum magia copilului în surîs ».

MARTIN BUBER

« Finlanda nu posedă mărturii în piatră ori metal privitoare la devenirea ei istorică, nici un fel de menhiri, dolmeni, nici un Stonehenge, măști de zei ori de demoni, statuete cultice; dar foarte rar vreo operă de natură plastică, cioplită. Nu are nici măcar, precum germanii învecinați, o ornamentică care să depășească necesitățile de uz comun, ori măcar o arhitectură funerară cu lăcașuri de adorație cultică. Finlanda s-a cufundat în întreaga, năvalnica forță a dezmeticirii de sine în limba . . . din care, melodios, răzbate parcă foșnetul vastelor păduri din Suomi ».

WERNER HELWIG

« Fapt singular, după apariția cărții mele *[Finnegans Wake]*, Finlanda, pînă nu demult *terra incognita*, ocupă dintr-odată centrul scenei, înainte de toate prin faptul că Premiul Nobel pentru literatură a fost decernat unui scriitor finlandez . . . Simbolic comentariu, cel ce îmi parvine de la Helsinki, unde, cum preziceam, *The Finn again wakes* ».

JAMES JOYCE

« Climatul riguros, peisajul, alternarea nopților luminoase cu zilele fără lumină, au confruntat locuitorii Finlandei, vreme de secole, cu ceea ce Toynbee ar numi o mică provocare. E fascinant de studiat modul în care oamenii au primit provocarea și cum i-au răspuns ».

JEAN-PAUL SARTRE

https://biblioteca-digitala.ro

Mă bucur de cinstea de a putea înfățișa salutul meu deosebit cititorilor revistei Secolul 20, *cărora li se oferă acum prilejul de a face cunoștință cu un bogat mănunchi de aspecte ale vieții culturale finlandeze.*

Finlanda este o țară mică: numărul locuitorilor ei adunați reprezintă nu mai mult decît un sfert din populația României. Pămîntul Finlandei în schimb este mare, cam de trei ori cît întinderea geografică a României. Finlanda este o țară nordică, marcată puternic de variațiile anotimpurilor septentrionale: iernile — lungi și întunecoase, și verile scurte, dar scăldate într-o lumină orbitoare — își lasă adînc pecetea asupra fizionomiei spiritului național. Asemenea factori într-adevăr, nu pot fi ocoliți: ei au exercitat o durabilă influență și asupra spiritului și a vieții culturale finlandeze.

Istoria Finlandei independente este ceva mai tînără decît a României. Renașterea ei națională s-a produs abia la jumătatea veacului trecut. În rîndul celor mai cunoscute înfăptuiri ale acestei redeșteptări se numără, printre altele, epopeea națională Kalevala, *astăzi tradusă în treizeci și cinci de limbi de pe cele mai diverse meridiane, precum și opera muzicală de cel mai larg răsunet a lui Sibelius.*

Secolul 20 *introduce însă pe cititorul român dincolo de acestea, oferindu-i o scurtă privire asupra unora dintre realizările vieții spirituale și artistice din Finlanda contemporană. E un domeniu fertil, ilustrat astăzi, pe plan mondial, de pildă, și prin afirmări ale arhitecturii și designului, cunoscutul Finnish Design.*

Ca orice țară mică, Finlanda împărtășește credința că dialogul este una din virtuțile de seamă ale vieții internaționale. O prezentare a Finlandei cum este cea făcută cititorului de revista Secolul 20, *va promova cu siguranță asemenea virtuți pe planul culturii.*

OLLI BERGMAN

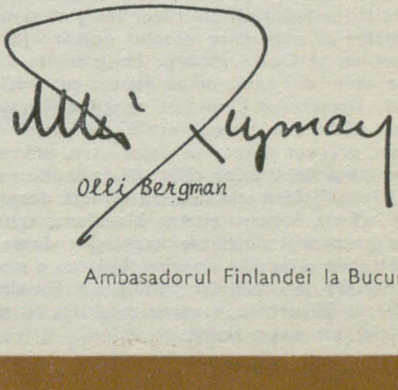

Ambasadorul Finlandei la București

Într-o sferă globală a culturii în care, din toate cele patru puncte cardinale, literatura şi artele îşi văd recunoscute, acum tot mai mult, rolul de vehicol eficace al comunicării între naţiuni şi popoare, cunoaşterea Finlandei reprezintă un capitol de sine stătător care se recomandă de la sine: ţară din extrema nordică a Europei, cunoscută azi în toată lumea pentru o vocaţie constructivă de slujitoare a păcii, Finlanda ni se arată, în pofida tuturor depărtărilor lingvistice şi spaţiale, drept păstrătoarea şi continuatoarea unui patrimoniu relevant de civilizaţie, apropiat nouă prin afinităţi paralele, de destin şi situare în istorie. În acest sens, paginile acestui număr al revistei *Secolul* 20 încearcă în primul rînd, să dea reflectare şi relief acelor incidenţe prin care contactele, vechi şi noi, dintre cultura română şi cea finlandeză au confirmat un spirit şi au ilustrat un rol: cel pe care — într-un univers informaţional tot mai divers şi dinamic — ţările mici şi mijlocii sînt chemate să îl joace pe tărîmul de afirmare al marilor valori umaniste.

Printr-un bogat mănunchi de traduceri, îmbrăţişînd poezia şi proza, prin eseuri şi comentarii critice punctînd un perimetru vast, grupajele acestui număr oferă totodată premise pentru înţelegerea mai directă a unor aspecte vitale ale creativităţii finlandeze contemporane. Cîteva importante personalităţi făuritoare de frumos—atît în domeniul artelor cuvîntului şi ale reprezentării, cît şi în sfera vizualului, sau, într-un mod foarte specific, în arhitectură, — vin să întregească acest tablou, luminat totodată, din variate unghiuri, prin reflexe ale Finlandei în paginile unor scriitori de seamă ai altor ţări, de la Jacob Grimm, în secolul al XIX-lea, la Curzio Malaparte, şi Bertolt Brecht, mai aproape de zilele noastre. Diversitatea acestor abordări, vizînd cîmpuri de forţă şi creaţie artistică pînă nu demult mai puţin frecventate de critică şi de publicul larg de la noi, au impus un efort de documentare interdisciplinară susţinut şi complex, al cărui rezulatat, fără a nutri ambiţia exhaustivităţii, se înfăţişează acum cititorului ca o sumă.

Secolul 20, ţine, tocmai de aceea, să-şi exprime în mod special recunoştinţa faţă de toţi aceia care, în acest travaliu de explorare a geniului creator finlandez, ne-au oferit ajutorul lor amical, contribuind, în variate moduri, la reuşita acestui număr. Mulţumirile noastre se adresează în primul rînd domnului Olli Bergman, ambasadorul Finlandei la Bucureşti, ca şi următoarelor personalităţi finlandeze: Kalervo Siikala, Directorul Relaţiilor Culturale din Ministerul Educaţiei al Finlandei, Jaakko Lintinen, Vice-Preşedinte AICA, redactor sef al revistei *Taide*, Hilkka Eklund, Preşedinte al Uniunii Criticilor Finlandezi, Erik Kruskopf, Directorul Centrului de Arte Nordice, Marja Haapio, Secretar al Secţiei Naţionale Finlandeze AICA, Marja-Leena Rautalin, Secretar General al Centrului de Informaţie pentru Literatura Finlandei, precum şi artiştilor fotografi ale căror imagini remarcabile au dat culoare şi impact viu planşelor şi coperţilor acestui număr: Jorma Luhta, Kalervo Ojutkangas, Teuvo Suominen şi David Moore. Mulţumirile noastre se adresează, totodată, tuturor celor care, din ţară, ne-au asistat cu preţioasa lor contribuţie: tovarăşilor Vasile Ileasă, Directorul Direcţiei relaţii culturale cu străinătatea din CCES, arhitect Cezar Lăzărescu, Preşedintele Asociaţiei de prietenie Finlanda-România, Radu Lupan, precum şi tuturor celor care, prin scrisul lor, în urma contactelor statornicite cu prilejul unor călătorii de studii sau documentare, au menţinut proaspătă şi eficientă informaţia noastră directă despre viaţa literară şi artistică a Finlandei: poeţii Marin Sorescu şi Ana Blandiana, criticii Nicolae Manolescu şi Mircea Iorgulescu precum şi alţii. Ne exprimăm deasemenea gratitudinea faţă de toţi colaboratorii acestui număr, în rîndul cărora o menţiune deosebită se cuvine unor distinşi cunoscători ai celor două limbi ale Finlandei, Mihail I. Popescu, Szilágyi Sándor şi Mircea Bucurescu, care ne-au ajutat cu munca şi sfatul lor în confruntarea şi traducerea unor texte.

Secolul20

https://biblioteca-digitala.ro

Efigie în bronz pentru orașul Helsinki

VASILE ILEASĂ

FINLANDA

ca identitate istorică și culturală

De obicei, aproape fiecare lucrare despre Finlanda, scrisă de finlandezi sau de străini, începe cu descrierea teritoriului ei. Mai exact spus, cu istoricul formării teritoriului. De altfel, așa încep și celelalte lucrări de istorie ale vecinilor țării — Suedia, Norvegia și Danemarca. Lucrul se explică prin relativa tinerețe geologică a teritoriului nordic și prin fascinația puternică pe care o exercită asupra minților și imaginației oamenilor unele din cele mai zguduitoare și interesante fenomene naturale care au avut loc într-un timp relativ apropiat de noi. Într-o zonă a Europei, în care astăzi omul, cu mijloacele științei și tehnicii moderne a pus stăpînire pe

https://biblioteca-digitala.ro

cele mai îndepărtate și greu accesibile locuri, « domesticindu-le » și supunîndu-le voinței sale, cîndva, cu numai aproximativ 10—12.000 de ani în urmă, domnea împărăția ghețurilor și a frigului, întocmai, și poate mai mult, decît domnește astăzi în enigmatica Groenlandă și într-o seamă de insule din nordul îndepărtat. Dar marele gheţar, încetul cu încetul, s-a topit iar scoarţa terestră a început să se ridice, dînd contururi tot mai apropiate de cele de astăzi teritoriului finlandez. Mai întîi au ieșit de sub ape insule izolate, apoi salbe de insule și în cele din urmă un adevărat continent. Cu fața zdrelită de retragerea spre Nord a calotei glaciare, ţara a fost inundată de ape, mai ales în partea centrală, de unde, pe măsura ridicării scoarței, s-a format un labirint acvatic cu zeci de mii de lacuri care împînzesc pînă în zilele noastre cea mai mare parte a Finlandei. Pe marginea acestui labirint colcăind de pește, o vegetație de tundră, formată din mesteceni piperniciți, mușchi și licheni, a început să adăpostească turme întregi de reni sălbatici și de animale polare pe urmele cărora au fost atrași primii locuitori din preistoria Finlandei.

Începuturi

Odată cu apariția lor, prin mileniul al optulea înaintea erei noastre, au apărut și unele semne ale civilizației străvechi pe care arheologii finlandezi le-au descoperit sub formă de obiecte de os și piatră, pe marginile Oceanului Înghețat de Nord. De dată ceva mai recentă, probabil din următorul mileniu, este așa numita civilizație « Askola », situată în sudul Finlandei și caracterizată prin instrumente de pescuit și vînat, fasonate în forme rudimentare. Încălzirea climatului în mileniul al cincilea a dus la apariția unor plante specifice zonei de centru și sud a Europei ca nuci, tei, castani ș.a., aceștia întinzîndu-se în adevărați codri și păduri, în cea mai mare parte a teritoriului finlandez. În această perioadă omul epocii de piatră înaintează spre Nord, ocupînd, pas cu pas, întreaga Finlandă. Este interesant de observat că muzeele finlandeze dețin obiecte de piatră, caracteristice acestei perioade, provenind (cel puțin ca material), din alte părți ale Europei, pe cale comercială. De acum legăturile cu Estul și Sud-estul continentului devin tot mai frecvente, pe teritoriul Finlandei răspîndindu-se în mileniul al treilea așa numita civilizație a ceramicii pictate, ceramică care s-a întins pe teritorii vaste ale Europei de Răsărit. Ea a ajuns în Finlanda, cînd în alte părți ale continentului atinsese apogeul dezvoltării sale, ilustrată prin vase cu baza circulară, decorate cu linii ondulate sau forme imprimate cu dinți de pieptăne. Oamenii acestei perioade erau vînători și pescari, singurul animal domestic fiind cîinele. Ei moștenesc din perioada preceramică obiecte din piatră și os, care atestă o anumită continuitate a lor pe aceste meleaguri. Unii savanți susțin însă că pe la mijlocul perioadei ceramicii pictate ar fi venit în Finlanda un nou tip de oameni, din Europa de Răsărit și din țările baltice, tip, în general, dolicocefal, în care s-au amestecat și unele elemente brahicefale, mongoloide. Faptul că nu foloseau prea mult în deplasările lor calea apelor, ci mai mult cea a uscatului, îi deosebește de vecinii lor din Peninsula Scandinavă, clasîndu-i într-un grup distinct.

Perioadei « Ceramicii pictate » i-a urmat aceea a « Securilor-ciocan », în prima parte a mileniului al doilea înaintea erei noastre. Unii savanți asociază această civilizație cu migrarea indo-europenilor, ceea ce nu este exclus, dacă ținem seama că în vremea aceea, în Europa, nu erau cunoscute alte prezențe masive în afara celor indo-europene.

Oamenii acestei perioade, cu toate că își confecționau uneltele din lemn și din piatră, trecuseră de la pescuit și vînat la agricultură, mai ales la domesticirea și creșterea animalelor. După ritualul înmormîntării individuale a celor decedați

https://biblioteca-digitala.ro

și după vasele și topoarele pe care erau încrustate figuri de animale, se poate deduce ocupația și stadiul lor de civilizație. Cum din această perioadă sînt atestate fapte care vorbesc despre calitățile de buni marinari ai oamenilor Sudului și Sud-Vestului Finlandei, faptele acestea vorbesc, de asemenea, despre legăturile strînse cu populația care locuia dincolo de Golful Botnic, cu strămoșii de atunci ai suedezilor. Spre mijlocul și în cea de a doua parte a celui de al doilea mileniu înaintea erei noastre oamenii perioadei « Securilor-ciocan », veniți cîndva, în număr mai mic, din Sud-Estul Balticii ajung să fie asimilați de populația băștinașă, aceasta creînd o civilizație mixtă, numită « Kiukainen », după locul unde a fost descoperită, și care avea elemente atît din Vestul cît și din Estul Finlandei meridionale. În nordul țării, cu aproximativ douăzeci de ani în urmă arheologii finlandezi au făcut importante descoperiri din epoca de piatră, dar ele au un caracter izolat, specific și nu pot fi asimilate unei civilizații sau alteia din altă parte a țării.

Descoperirile din perioada următoare, aceea a bronzului, care începe prin secolul al XIII-lea î.e.n., sînt relativ puține, întrucît bronzul era importat, la început din Vest apoi din Est, civilizația bronzului purtînd în Finlanda un pronunțat caracter comercial. Bronzul folosit de populațiile care trăiau pe coastele sud-vestice, mai tîrziu și pe cele din sud-estul țării, « a conviețuit » timp îndelungat cu « piatra » folosită încă în acea vreme de locuitorii din interiorul și nordul Finlandei.

O răcire puternică a climatului la începutul secolului al IV-lea î.e.n. și în secolele următoare, a dus la scăderea numerică considerabilă a locuitorilor țării, la abandonarea folosirii bronzului, la utilizarea dominantă a lemnului, argilei și osului, din care se confecționau unelte de lucru și de uz casnic de primă necesitate, întocmai cum mai tîrziu, laponii. Oamenii de știință finlandezi cred însă că, chiar în aceste, condiții grele, locuitorii de atunci ai Finlandei, care cunoșteau agricultura, au continuat în mare parte să cultive pămîntul, nedevenind nomazi și nepărăsind locurile de baștină pe care au trăit și s-au mișcat secole și milenii întregi.

Peste populațiile autohtone, spre începutul erei noastre, s-au suprapus noii veniți, oameni care s-u stabilit definitiv aici, creînd o nouă civilizație și dînd pentru totdeauna numele țării și al poporului. Aceștia erau Finnii, sau finlandezii. De unde au venit ei, cu cine se înrudesc, ce fel de limbă vorbesc, cînd și-au format statul, vom încerca să arătăm în cele ce urmează. Cel care călătorește în nordul Europei găsește acolo unele asemănări între tipul somatic finlandez și cel al altor popoare nordice, mai ales cel suedez. Faptul este explicabil dacă ținem seama de apropierea geografică și de conviețuirea comună, vreme îndelungată, în cadrul aceluiași stat. Și astăzi în Finlanda 7—8% din populație este de origine suedeză și vorbește limba suedeză, locuind mai ales în sudul și sud-vestul țării. Dar peste 90% din populație este de origine finnică și vorbește limba finlandeză, limbă care nu are nici o asemănare cu suedeza, cu daneza sau norvegiana. Este tot așa de îndepărtată și de limba rusă. Cu toate acestea, spun unii cercetători, finlandeza nu este lipsită de înrudiri, ea nu este, la fel de izolată în Europa ca limba bască de exemplu. Cu peste un secol și jumătate în urmă, finlandezii făcînd cercetări minuțioase, au constatat că, undeva, în stepele dintre Volga mijlocie și Ural, cîndva, în preistorie, strămoșii lor vorbeau aceeași limbă sau, în orice caz, o limbă apropiată cu aceea vorbită de strămoșii ungurilor, estonilor, mordvinilor, ceremușilor, zirianilor, ostiacilor, vogulilor și ai altor populații care trăiesc în nordul asiatic al Uniunii Sovietice. Deci nucleul limbii finlandeze este acelaşi cu cel al limbilor altor popoare și populații care trăiesc astăzi în Europa sau dincolo de Urali. Aceasta este familia limbilor ugro-finice, denumire care provine de la cele două popoare cu populație mai mare în rîndul celor de aceeași origine cu ele. În privința denumirii și originii comune, este semnificativ și faptul că în vechile cronici ruse, ostiacii și vogulii erau numiți

https://biblioteca-digitala.ro

« ingra » cuvînt foarte apropiat de « ugro ». Şi cu toate acestea nici ostiacii şi vogulii de dincolo de Urali, nici laponii, care trăiesc în nordul Finlandei, Norvegiei, Suediei şi Uniunii Sovietice, şi care vorbesc o limbă asemănătoare cu finlandeza, nu au caracteristici somatice comune cu ale finlandezilor. Acesta nu este însă un lucru ieşit din comun ci, dimpotrivă, caracteristic şi altor popoare, vorbind din vremuri imemoriale limbi asemănătoare, fără să aibă aceeaşi origine şi fără să aparţină, ca seminţie, aceleiaşi etnii. Există într-adevăr şi alte populaţii care vorbesc o limbă ugro-finică, anume zirianii şi samoezii — foşti crescători de reni pe rîurile Peciora şi Obi — dar a căror origine etnică este diferită de cea a finlandezilor. În afara limbii, cu toate cercetările făcute, alte legături de rudenie n-au putut fi stabilite cu certitudine. Cu mai multe milenii în urmă, finlandezii, maghiarii şi celelalte neamuri ugro-finice au avut probabil acelaşi leagăn comun, au vorbit aceeaşi limbă ugro-finică-mamă; dar tot cu mai multe milenii în urmă, ei s-au despărţit, apucînd căi diferite şi dezvoltîndu-şi limba şi cultura izolaţi unii de alţii. De aici marile deosebiri dintre finlandeză şi ungară, despre care istoricul Eino Jutikkala spune că sînt limbi tot atît de îndepărtate ca franceza şi persana. În schimb finlandeza şi estona sînt aşa de apropiate încît, pînă la un anumit grad, pot fi înţelese reciproc, întocmai cum pot fi înţelese între ele suedeza, daneza şi norvegiana. Pătrunzînd în cursul preistoriei lor în spaţiul Balticii de Est şi Sud-Est, finnii, au intrat în contact cu populaţiile baltice (lituano-letone) apoi cu germanii şi probabil cu goţii, aşezaţi în primele secole ale erei noastre în regiunea gurilor Vistulei, iar mai tîrziu cu slavii. De la goţi au învăţat folosirea metalelor şi arta navigaţiei, apropierea acestora lăsînd urme şi în limbă, cu tot conservatorismul ei (exemplu cuvîntul rege: în finlandeză « kuningas » şi în gotă « kuningaz »). Migrarea finnilor din sud-estul Balticii peste Golful Finic pe teritoriul de sud-vest şi sud al Finlandei şi răspîndirea lor de aici spre centrul şi nordul ţării a fost însoţită, în primul mileniu al erei noastre, de cristalizarea unei limbi proprii populaţiei stabilite pe aceste meleaguri, limbă care devine, odată cu trecerea din preistorie spre istorie, dominantă şi atotcuprinzătoare pentru majoritatea covîrşitoare a populaţiei aşezată între Golful Finic, Golful Botnic şi Laponia de azi. Este caracteristic faptul că în limba finlandeză şi în cea vorbită de laponi, nu există alte influenţe în afara celor indo-europene, în timp ce în celelalte limbi ugro-finice au pătruns relativ multe cuvinte de origine turcă. Această pătrundere, se crede, a avut loc destul de tîrziu, după despărţirea finlandezilor de populaţiile înrudite dintre Volga şi Urali şi de cele din Baltica de răsărit.

În jurul anilor 100 e.n. marele istoric latin, Tacit, în lucrarea sa *Germania* scria despre un popor primitor şi sălbatic pe care-l numeşte « Fenni » şi care trăia împăcat cu soarta sa, fără să se bucure de cele mai elementare condiţii ale civilizaţiei. Cum norvegienii numesc şi astăzi pe laponi « Fenni » nu este exclus ca Tacit să se fi referit la această populaţie, care a dat numele Finlandei, înainte ca finlandezii să se fi stabilit aici şi să fi asimilat populaţiile autohtone. De altfel, Finlanda în limba finlandezilor se numeşte Suomi, denumire care pînă astăzi nu a primit o explicaţie satisfăcătoare, chiar dacă unii savanţi, derivă acest cuvînt de la « solz » sau « fir de păr », apropiind semnificaţia lui de preocupările de pescari şi vînători ai locuitorilor ţării, oameni îmbrăcaţi în piei şi blănuri de tot felul. Cînd Tacit îşi scria istoria sa, în care vorbeşte şi de comerţul Romei cu nordul Europei, prin intermediul goţilor, Finlanda era « inundată » de fierul roman, în schimbul căruia trimitea spre sud blănurile cu păr ras, mult preţuite de locuitorii Europei acelor vremuri. Dar, în cei 400 de ani de folosire a fierului roman, finlandezii au învăţat să extragă şi singuri fierul din limonit, astfel încît, în următoarele patru secole (400—800 e.n.), ei devin meşteri iscusiţi în prelucrarea lui, atît utilitară cît şi artistică.

https://biblioteca-digitala.ro

Obiceiurile şi viaţa oamenilor din aceste locuri evoluează în contact apropiat cu cea ale celorlalte populaţii vecine din nordul Europei, unde, spre sfîrşitul migraţiei popoarelor nordice, începe marea aventură vikingă, care nu ocoleşte Finlanda şi civilizaţia ei. Ritualurile funerare, cu faimoasele corăbii-sicriu, în care se puneau « de toate » pentru cel dispărut şi-au făcut loc şi în Sud-Vestul Finlandei arătînd existenţa unor şefi militari şi a unei clase stăpînitoare. Spre deosebire de vechii scandinavi, strămoşii finlandezilor ardeau corăbiile lor înainte de înhumare, ritualul acesta fiind descris într-un poem popular finlandez. Semnificativ fapt pentru o limbă şi o literatură care au dat inegalabila *Kalevala* şi care au adunat între coperţile a 33 de volume peste un milion două sute de mii de versuri ale literaturii populare care se pierd în negura vremurilor.

Drumurile vikingilor suedezi — care duceau pe Baltica, spre rîurile ruseşti şi Marea Neagră, pînă în Bizanţ şi lumea arabă — au transformat Golful Finic într-una din căile comerciale importante ale vremii. În contact cu vikingii triburile finlandeze sau, poate, aşa cum rezultă din descrierea anglo-saxonă a regelui Alfred cel Mare, cele ale kvenilor (care nu erau altceva decît grupări organizate ale finlandezilor din vestul ţării pentru navigaţia pe rîurile din zona centrală şi septentrională a Finlandei) făceau dese incursiuni în nord, de unde aduceau pieile şi blănurile scumpe pe care le vindeau vikingilor în centrul comercial al vremii, numit Pirrkala, probabil după numele celui mai mare oraş comercial al Balticii din vremea aceea — Birka — dominat de vikingii suedezi.

Organizaţii similare ale unor populaţii finlandeze, sau înrudite cu ele, existau şi în părţile de est ale ţării, ale aşa numiţilor biarni, citaţi în aceiaşi geografie a lui Alfred cel Mare şi în vestitele saga suedeze.

Odată cu sfîrşitul epocii vikinge, spre jumătatea secolului al XI-lea, şi simultan cu formarea celor trei regate scandinave, Suedia, Danemarca şi Norvegia, populaţiile finlandeze, mai rare şi mai puţin organizate decît ale vecinilor lor continuă să-şi apere teritoriile şi să înfrunte, printr-un sistem de locuri fortificate, agresiunile frecvente ale vecinilor. Mai mult de un secol după vikingi, finlandezii rezistă dîrz prin organizare religioasă, administrativă şi militară presiunilor din afară, consolidîndu-se ca o entitate etnică, istorică şi geografică distinctă, pe care nici o vitregie a existenţei lor de mai tîrziu nu a putut-o împiedica să se dezvolte.

Pe drumul independenţei

Dar vitregiile nu s-au lăsat mult aşteptate. Aşezaţi la răscruce de drumuri, între Est şi Vest, finlandezii au fost nevoiţi să suporte dese incursiuni pe pămînturile lor, mai ales din partea primilor regi ai Suediei, iar mai tîrziu şi din partea cnejilor Novgorodului. Lipsiţi de un stat centralizat, cu o putere autoritară, de o religie coerentă, organizată şi influentă, populaţiile vechei Finlande n-au reuşit să închege o rezistenţă eficientă împotriva presiunilor din afară încît, începînd din a doua jumătate a secolului al XII-lea, regii Suediei întreprind cruciade asupra ţării căutînd, cu concursul episcopilor din Upsala şi al misionarilor acestora, să pună capăt păgînismului finnilor. Vreme îndelungată s-au înfruntat în Finlanda catolicismul occidental şi ortodoxismul oriental, influenţele politico-religioase suedeze şi cele novgorodiene, de fapt Roma şi Bizanţul. În această situaţie creştinismul, sub formele lui catolică şi ortodoxă, şi-a făcut loc treptat, odată cu pătrunderea şi instaurarea pe teritoriul finlandez a dominaţiei străine.

Referindu-se la rădăcinile străvechi ale civilizaţiei finlandeze, la condiţiile din care aceasta s-a format, la influenţele pe care le-a primit în decursul vremurilor,

https://biblioteca-digitala.ro

fostul președinte al Finlandei Urho Kekkonen arăta: «Temelia civilizației finlandeze este și ea stratificată ... Avem orînduirea noastră juridică și socială nordică, veche de 500 de ani, care ne leagă cu lumea occidentală prin fire numeroase și rezistente. Avem vechea noastră biserică prin care tradițiile civilizației creștine se întind pînă la Roma medievală, în cadrul unui flux spiritual neîntrerupt. Avem însă și elementele altei valori, disprețuite de noi și de care ne-am rușinat. Am în vedere biserica ortodoxă din Karelia, prezență veche pe teritoriul nostru, iar elementele culturale pe care le-am primit prin ea ne leagă de cultura, nu mai puțin veche, a Bizanțului ... În afară de asemenea moștenire culturală, avem caracteristicile noastre de limbă și antropologice, care ne imprimă o trăsătură specială, diferită de ale altora, în familia micilor națiuni nordice ... Civilizația noastră s-a elaborat din elemente culturale și rasiale care au provenit de-a lungul secolelor din toate părțile«[1]

Ocuparea Finlandei de către Suedia s-a petrecut într-o perioadă îndelungată, nu în exclusivitate și nu întotdeauna prin forța armelor. Suedia însăși, în prima jumătate a celui de al doilea mileniu al erei noastre, era de altfel lipsită de unitate internă, ca și de forța militară și politică pentru a putea domina în mod necontestat vecinii săi răsăriteni. Dar expansiunea religioasă, în procesul de creștinare și catolicizare a Finlandei, a fost însoțită de stabilirea unor legături sociale și juridice tot mai strînse și mai cuprinzătoare între Suedia și Finlanda, pînă la încorporarea cvasitotală a acesteia din urmă în regatul suedez. Legile Regatului suedez, începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, au devenit și legile Finlandei, nobilimea finlandeză primind dreptul de a participa, alături de cea suedeză, la alegerea suveranului. Datorită legăturilor tot mai largi cu orașele Ligii hanseatice, întregul Regat al Suediei a fost influențat de această Ligă, iar ca parte componentă a Uniunii de la Kalmar, — în care domina Danemarca —, Finlanda a resimțit, de asemenea, timp de peste o sută de ani, influența daneză. Odată cu eliberarea Suediei, la începutul secolului al XVI-lea, din alianța guvernată de Danemarca, în care s-a simțit întotdeauna jenată și strîmtorată, Finlanda a căpătat și ea un statut de mai largă participare la rezolvarea treburilor statului. Reforma religioasă din Suedia, din timpul regelui Gustav Vasa, s-a extins, fără mari opreliști și dificultăți, și asupra teritoriilor finlandeze, transformînd majoritatea populației țării din catolică în protestantă, și odată cu aceasta, impulsionînd grăbirea procesului de deșteptare națională, a finlandezilor. Reforma a dat acestora, ca și altor popoare, dreptul de a propovădui credința în limba maternă, fapt care a contribuit la începuturile afirmării limbii literare finlandeze.

Învățatul Michael Agricola, mai tîrziu episcop de Turku, a tradus Noul Testament și o parte importantă a celui Vechi în limba finlandeză, tipărind în a doua jumătate a secolului al XVI-lea mai multe abecedare sau cărți religioase de învățătură în aceeași limbă. În cele din urmă, în anul 1642, întreaga Biblie a fost tradusă și tipărită în finlandeză. Cu toate acestea o puternică influență asupra condițiilor de dezvoltare a limbii finlandeze și implicit a culturii și civilizației poporului finlandez a avut starea de dependență în care Finlanda s-a găsit, secole de-a rîndul, față de puterea centrală a statului suedez. Pentru ca finlandezii să poată urca treptele ierarhiei sociale, să devină personalități proeminente și influente ale întregului regat era necesar și obligatoriu să cunoască limba suedeză, ba într-o vreme și germana în cercurile economice, iar în cele universitare latina. Cum universitatea avea misiunea principală de a forma cadre pentru aparatul de stat și mai ales pentru

---

[1] Vezi Urho Kekkonen: *Finlanda, o politică de neutralitate*, pag. 70—71 București, Editura politică, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro

cel bisericesc, limba finlandeză s-a răspîndit, cu deosebire, în cercurile clericale şi prin ele s-a afirmat tot mai mult, în rîndul maselor largi de credincioşi. Întrucît nobilimea de origine finlandeză, restrînsă ca număr, și burghezia autohtonă, care se năştea destul de firav în condiţiile dependenţei naţionale, nu reprezentau decît o minoritate neînsemnată, legată prin interese economice şi politice de puterea centrală, cu care trebuia să comunice în limba suedeză, majoritatea covîrşitoare a finlandezilor, îndemnată şi îndrumată de clerul instruit şi animat de sentimente patriotice, continua să vorbească, să citească şi să scrie în limba finlandeză, dezvoltînd-o şi transformînd-o într-unul din elementele cele mai importante ale culturii şi civilizaţiei finlandeze. Datorită faptului că — exceptînd cîteva proprietăţi feudale, cîte erau în Finlanda în secolul al XVII-lea — cea mai mare parte a pămînturilor ţării se găsea în stăpînirea « Coroanei » şi a ţăranilor liberi, clerul a avut posibilitatea să se manifeste din plin, să-şi aducă, prin misiunea, nu numai religioasă, ci şi culturală, pe care a îndeplinit-o, o contribuţie substanţială la istoria culturală a ţării.

Decăderea Suediei de la rangul de mare putere în secolul al XVIII-lea, în urma înfrîngerilor suferite în războaiele cu Rusia, terminarea perioadei în care Finlanda era furnizoare de trupe pentru războaie de expansiune, străine intereselor

Laponia, efigie în bronz

https://biblioteca-digitala.ro

ei, şi teren de ciocniri armate frecvente şi violente, s-au reflectat benefic asupra creşterii populaţiei care a ajuns la circa un milion de locuitori, la începutul secolului al XIX-lea. Înlăturarea stăpînirii suedeze, în timpul războaielor napoleoniene şi înlocuirea ei cu cea ţaristă, prin înţelegerea dintre Alexandru I şi Napoleon Bonaparte n-a dus la schimbări structurale în organizarea socială şi statală finlandeză. Devenită Mare Ducat al Imperiului, Finlanda a continuat să se conducă după legile şi obiceiurile proprii, făcînd parte dintr-un stat care nu era unitar, nici din punct de vedere naţional, nici religios. Luteranismul finlandez sau naţionalitatea finlandeză nu apăreau ca entităţi stranii, imposibil de acceptat; dimpotrivă, în conglomeratul multinaţional şi multireligios al Rusiei ţariste se aprecia că îşi vor găsi locul. Ba mai mult, provenind dintr-o zonă puternic influenţată de cultura şi civilizaţia occidentală, noii stăpîni mizau pe unele avantagii pe care Marele Ducat le putea aduce şi pe care, de altfel, le-a adus Marelui Imperiu. Este suficient de spus că într-un răstimp relativ scurt, de aproximativ o sută de ani, Finlanda a dat Rusiei peste trei sute de generali şi amirali, dintre care unii au jucat un rol important în războaiele purtate de aceasta în secolul al XIX-lea. Crearea Marelui Ducat al Finlandei şi existenţa lui autonomă în raport cu puterea centrală a Rusiei, mutarea principalului centru administrativ de la Turku la Helsinki şi transformarea acestuia din urmă în capitala ţării, dezvoltarea economiei capitaliste şi a burgheziei naţionale, sentimentul şi conştiinţa apartenenţei la o comunitate etnică şi lingvistică deosebită de altele, au constituit cauzele şi mobilurile principale ale deşteptării naţionale finlandeze. La scurt timp după unirea cu Rusia, oamenii politici finlandezi au înţeles că vestita Dietă de la Porvoo din iulie 1809, la care ţarul Alexandru la declarat că « Finlanda, de acum înainte, se găseşte în rîndul naţiunilor» şi că legile ei fundamentale constituţionale şi instituţiile juridice vor fi respectate, au însemnat promisiuni fără acoperire în fapte. Dieta, care conform dreptului vechi codificat prin legea organică din 1772 şi 1789, reprezenta, puterea legislativă a ţării, n-a mai fost convocată timp de 54 de ani, ţarul făcînd uz de prevederile legii moştenite din timpul ultimului rege suedez, care îi da dreptul să o convoace *atunci cînd consideră necesar*. Autonomia interioară proclamată la Porvoo, în condiţiile unui imperiu autocrat, a devenit fragilă, vulnerabilă, determinînd deşteptarea sentimentului naţional, şi formarea, sub influenţa marilor curente de idei europene, a conştiinţei naţionale a poporului finlandez, determinîndu-l să se angajeze tot mai activ în lupta pentru libertate şi independenţă naţională. Strigătul de unire, lansat de un nucleu mic de intelectuali romantici de la Turku: «Să fim finlandezi !» a avut repercusiuni majore şi mobilizatoare asupra conştiinţelor, contribuind la fortificarea spiritelor, la înviorarea luptei de eliberare. « Finlanda s-a trezit la cîntecul poeţilor ei » a spus unul din bunii cunoscători ai poeziei finlandeze, Georges Duhamel. Cuvintele scriitorului francez sînt încărcate de sensuri şi semnificaţii profunde. În marele Ducat limba oficială continua să fie suedeza. În administraţie şi în şcoală se vorbea şi se preda suedeza, ziarele şi cărţile se tipăreau în suedeză. Intelectualitatea şi clasa conducătoare foloseau limba unei minorităţi, care nu depăşea 10% din totalul populaţiei ţării, dar care constituise cîndva, şi în parte continua să constituie, nucleul autocraţiei finlandeze. Au existat încercări, ca alături de suedeză, să fie introdusă folosirea limbii ruse. Dar nici momentul, nici mediul n-au fost prielnice unor astfel de încercări. Vîntul bătea acum din altă parte. Într-o perioadă în care Europa era dominată de reacţiunea Sfintei Alianţe, în urma războaielor napoleoniene, Finlanda, cu statutul ei special de Mare Ducat, a dat naştere nu numai unor administratori ai treburilor publice, ci şi unor scriitori şi poeţi care au adus o contribuţie de seamă la deşteptarea naţională şi unirea naţiunii

https://biblioteca-digitala.ro

finlandeze. Poetul național, de expresie suedeză, I. L. Runneberg, a fost unul din cei mai înflăcărați luptători pentru afirmarea dreptului la viață de sine stătătoare al poporului și limbii finlandeze. În poemele sale « Vînătorii de reni » și « Povestirile stegarului Stål » sînt descrise cu talent, cu umor și mare farmec evenimentele anilor 1808—09. Runneberg a creat « Țara noastră », care a devenit, pe muzica lui Frederick Pacius, imnul național al Finlandei. Odată cu publicarea și pătrunderea lui în mase, supremația limbii suedeze s-a clătinat pentru totdeauna, locul ei fiind luat de limba finlandeză, vorbită de majoritatea populației. În aceeași perioadă medicul de țară, Elias Lönnrot, a adunat și publicat într-o colecție valoroasă poezia populară finlandeză, care a influențat într-un mod deosebit de important trezirea la conștiință a maselor, deșteptarea virtuților intelectuale și morale ale poporului finlandez, a cărui viață săracă, de multe ori vitregă, nu fusese niciodată lipsită de demnitate și înțelepciune. Prin *Kalevala* Europa a făcut cunoștință cu un popor capabil de mari performanțe artistice și culturale. Scrierile lui Runneberg și poeziile populare culese de Lönnrot au creat fundamentul de idei și concepte prin care Finlanda s-a descoperit pe sine. Încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea *Kalevala* a avut un impact semnificativ asupra culturii finlandeze inspirînd pe marii creatori ai « Epocii de aur ». Compozitorul Jean Sibelius, pictorul Akseli Gallen Kallela, scriitorul Aleksis Kivi și poetul Eino Leino au străbătut marea și fructuoasa « Perioadă a Kalevalei ». Universitatea din Turku, una singură în Finlanda timp de aproape trei secole, a jucat un rol important în viața intelectuală a țării, creind condițiile necesare pentru dezvoltarea activității literare și științifice, pentru organizarea de dezbateri politice în cercurile interesate, cu deosebire în secolul al XIX-lea. O mare parte a parlamentarilor, a gazetarilor politici și literari, a deschizătorilor de drumuri în economie și cultură, în epoca modernă, au provenit din rîndurile universitarilor. Desigur, Marele Ducat, cu toată autonomia lui, făcea parte din Imperiul țarist. Dar dezvoltarea căilor de comunicație, pe ape și uscat, a industriei și comerțului, a schimburilor de mărfuri și de servicii cu lumea din afara Ducatului, nașterea burgheziei naționale și a intelectualității legate de interesele și aspirațiile de libertate ale maselor, oprimate de veacuri, a determinat autoritățile țariste să manifeste un anume liberalism și să acorde Finlandei un grad relativ ridicat de dezvoltare autonomă. Un exemplu în acest sens l-a consttitu obținerea dreptului de a bate monedă proprie—marca—nelegată în nici un fel de rublă. Multă vreme nici dezvoltarea comerțului Finlandei cu Germania și Anglia precum și cu alte țări occidentale n-a fost stînjenită, cum n-a fost stînjenită nici dezvoltarea culturală a țării, deoarece se urmărea ruperea, pe cît posibil mai mult, a Finlandei de Suedia, de tradițiile unei spiritualități comune, care dăinuiau din vremuri îndepărtate. În timpul țarului Nicolae I, unul din principalii stîlpi ai Sfintei Alianțe ultrareacționare, la Helsinki ia ființă prima Asociație literară finlandeză, se crează primele posturi la universitate pentru lectori și profesori de limbă finlandeză, se introduce obligativitatea funcționarilor publici de a învăța limba finlandeză, care, mai tîrziu, începînd din anul 1863, este proclamată limba oficială în administrație și jurisprudență. Dezvoltarea culturii de limbă finlandeză n-a întîmpinat greutăți din partea autorităților ci, ici-colo, din partea unor intelectuali conservatori, opaci. Dar cei mai de vază oameni ai vremii, care simțeau și trăiau pulsul dezvoltării, care înțelegeau complexitatea evenimentelor prin care trecea națiunea finlandeză, cum au fost Runneberg, Lönnrot, Snellman ș.a. și care, cu toate că erau de expresie suedeză, au fost promotorii și susținătorii cei mai ardenți ai punerii limbii finlandeze în drepturile ei legitime, limbă vorbită de majoritatea covîrșitoare a populației. Dealtfel, sub aspect ideologic, între suedeza din Finlanda și finlandeză n-au existat contradicții,

https://biblioteca-digitala.ro

neînțelegeri. Vreme îndelungată literatura finlandeză, scrisă în suedeză, a fost tradusă și pusă la îndemîna cititorilor fără dificultăți, pentru că structural, prin conținutul ei de idei, le aparținea, era inspirată din realitățile țării și vieții lor. Pe măsura afirmării tot mai cuprinzătoare și mai puternice a limbii finlandeze în societatea modernă, care s-a format în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale celui de al XX-lea, sfera de cuprindere a limbii suedeze s-a redus treptat, constituind astăzi, în drepturi egale cu finlandeza, limba minorității suedeze din Finlanda.

Odată cu dezvoltarea limbii, a culturii, a economiei, s-a dezvoltat conștiința social-politică a claselor în formare, a proletariatului și țărănimii, a intelectualității naționale. Legăturile și schimburile tot mai frecvente și mai ample cu străinătatea au influențat viața politică și culturală internă, curentele progresiste de idei, creindu-și drum larg spre mințile și inimile sutelor de mii și milioanelor de finlandezi. Nu întîmplător femeile din Finlanda au fost primele din lume, care în anul 1907 s-au prezentat la urnele de vot, mărind considerabil numărul electoratului finlandez. Lupta pentru drepturi democratice a fost însoțită în Finlanda de răspîndirea și creșterea culturii politice a maselor. În anul 1917, referindu-se la această luptă, V. I. Lenin scria în *Scrisori din depărtare:* « Alături de Piter avem una din cele mai avansate țări, de fapt țară republicană, Finlanda, care din anul 1905 pînă în anul 1917 sub pavăza luptelor revoluționare din Rusia și-a dezvoltat democrația într-un mod relativ pașnic, cucerind majoritatea oamenilor pentru ideile socialismului ». Chiar dacă revoluția finlandeză n-a reușit, ea a fost puternic influențată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și consecințele ei au însemnat o lărgire a democrației, a fundamentării drepturilor și libertăților cetățenești. Toate acestea sînt înscrise în Constituția burghezo-democrată din iulie 1919, în vigoare și azi, fiind una din cele mai vechi constituții europene.

Finlanda contemporană, cu economia ei dezvoltată, care o situează printre primele cincisprezece țări ale lumii, datorează această dezvoltare, în măsură hotărîtoare omului ei, finlandezului priceput și tenace, care, timp de secole și milenii, lucrînd asupra sa însuși, în condițiile unui climat sever și ale unei istorii vitrege, a reușit să răzbată peste toate greutățile și să devină stăpîn necontestat pe propria-i soartă și țară. În fond ceea ce vedem în Finlanda de azi nu este altceva decît rezultatul acestei trude îndelungi și neobosite, sinteza veacurilor, reflectată în oameni și în mediul înconjurător pe care și l-au creat.

Heikki W. Virolainen: « Peștele cu limba de argint » (1974) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

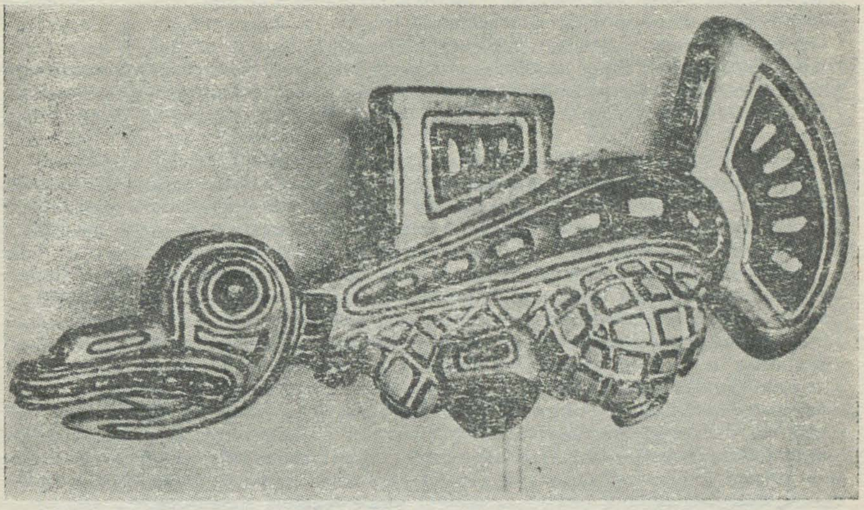

RADU LUPAN

SINTEZA SUOMI

La fraîcheur d'un paysage est une manière de regarder BACHELARD

Văzută din avion, Finlanda pare o vastă pădure fremătătoare, întreruptă din loc în loc de sclipirea a zeci de mii de oglinzi de ape, cu luminişuri rare, punctate de ferme singuratice şi, pierdute pe imensele întinderi, aşezări omeneşti rînduite potrivit unor armonice linii, înşirate pe maluri de rîuri şerpuitoare sau statornicite pe întinse coaste de mare.

Peisajul ţării e vîrstat de largi unduiri de coline de pămînt roşcat, printre care se ivesc stînci masive de granit cenuşiu sau ocru închis, de desişuri de pini sau brazi de un verde profund, metalic, de jocul petelor albe ale mestecenilor cu trunchiul subţire şi frunză rară, de licăririle cafeniu-ruginii ale ferigilor.

Feerie rece de alb şi negru în iarnă, după o săptămînă-două de primăvară, tabloul se schimbă într-o vară luminoasă, cu lacuri albastre şi ceruri transparente, culorile proaspete, irizate prin frunzişuri, vibrînd într-o limpezime de vitralii, mîngîiate de un soare care pare că nu mai vrea să apună . . .

Dominante în viaţa şi gîndirea poporului finlandez, elementele naturii se regăsesc în inteaga evoluţie a creaţiei sale materiale şi spirituale, caracterizată printr-o imaginativă şi sintetizatoare punere în valoare a materialelor oferite de mediul înconjurător, transformat dar şi păstrat prin intervenţia umană, înlocuit dar şi continuat în noi şi pline de fantezie forme.

Încă într-o primă conştiinţă de sine, în acea mitică epopee a fabuloaselor întîmplări de pe tărîmurile legendarului uriaş *Kaleva*, — în *Kalevala*, — prima lucrare a eroilor din poveste e *să dea viaţă* pămîntului sterp. Este o luare în

https://biblioteca-digitala.ro

posesiune, nu numai simbolică, ci şi foarte concretă. Iată ce spun runele *Kalevalei*, într-o enumerare care e parcă o picturală imagine a meleagurilor finlandeze:

« A însămînţat pojgheazuri / Mlaştini, nisipoase locuri / Şi pămînturi mai pietroase / Puse pinii pe coline / Ierburile pe islazuri / Pomişorii prin vîlcele / Şi mesteceni prin viroage / Pe pămînt uşor arinii / Iar în reavăn loc cireşii / Sălciile în bălţi şi mlaştini / Şi scoruşi prin ţarini sfinte / Lîngă steiuri puse jnepii / A sădit stejarii falnici / Tot pe maluri de pîraie . . . »[1]

Şi astfel viaţa naturii a început să palpite pe tărîmurile *Kalevalei* . . .

Altădată această relaţie de tip special între natură şi om se exprimă în mitologia finică printr-o afirmare a voinţei de a nu fi strivit de vastitatea peisajului, în care individul, aparent, nu poate modifica nimic, şi de a da viaţă mediului înconjurător somnolînd într-o nemişcare imemorială, prin logos.

« Viersul cînd mi l-oi porni / Glasu-mi cînd s-o auzi / Scoruşii s-or înălţa / Pin'la cer s-a ridica / Stejarul cu ramuri groasă / Cu ghindă mîndră, frumoasă », spune bardul popular în « *Kanteletar* », acea superbă ipostaziere lirică a evoluţiei structurilor sociale de la începutul aşezărilor umane în această parte a Europei. De altfel chiar şi în *Kalevala* bătrînul înţelept Väinämoinen îşi învinge adversarul şi rivalul Joukhainen prin puterea cîntului său . . . Iată dar că nu e vorba numai de forţa fizică în efortul uman de asimilare a naturii în viaţa de fiecare zi şi a vieţii de fiecare zi în ritmurile naturii, care şi-a găsit o primă prezentare în aceşte mituri populare, mărturii ale conştiinţei colective definitorii pentru fiinţa unui popor. Evident că decodarea sau interpretarea lor poate fi făcută la variate nivele, esenţială rămîne însă ideea acestei vitale legături simbiotice.

Într-o recentă interpretare filmică, realizată pentru televiziunea finlandeză, autorii şi-au propus să situeze epopeea *Kalevalei* într-un spaţiu atemporal şi anistoric, dînd personajelor şi situaţiilor mitice valenţe arhetipale. Ei n-au făcut însă decît să creeze prin aceasta o stare de alienare existenţială totală a eroilor, izolaţi de un mediu prezentat ca dominator şi ostil, în totală contradicţie cu spiritul de sinteză umanistă caracteristic eposului popular finlandez, de integrare a omului şi a mediului natural în esenţa existenţei umane.

Elias Lönnrot, neobositul peregrin, prin ale cărui strădanii s-au realizat amintitele culegeri de cîntece populare străvechi, ca şi J. L. Runeberg, autorul acelor opere inspirate din tradiţiile populare: « *Lyriska dikter* » şi « *Elgskyttarne* » (Vînătorii de elani), au propus finlandezilor din acel mijloc al veacului al XIX-lea imagini menite să ajute la constituirea unei mai profunde conştiinţe a naturii pămînturilor natale. Aceşti premergători au transformat astfel întîmplări de legendă sau de viaţă, petrecute în mijlocul naturii, într-o primă expresie autentică a unei mitologii naţionale, dăruind pămîntului şi naţiunii finlandeze o semnificativă imagine a trecutului.

Mişcarea aceasta, de integrare a naturii în variate forme ale culturii şi apoi mai tîrziu, de atenuare şi de reducere a tensiunilor care se ivesc între *natural* şi *creat*, va constitui în cursul dezvoltării spiritualităţii finlandeze o trăsătură proprie, originală, care va afla modalităţi de exprimare specifice în toate domeniile creaţiei. Ea va fi potenţată de o mare capacitate de reflexie şi interiorizare, de profunzimea şi perseverenţa proprii caracterului finlandez — rezultante dintr-o necontenită confruntare cu un cadru natural prielnic sau ostil, copleşitor însă întotdeauna prin vastitate şi, în condiţii climatice aspre, prin izolare. A trece dincolo de acest prag şi a reduce opresiunea spaţiului prin umanizarea, nu domesticirea lui, este una din esenţialele izbînzi ale vieţii sociale şi spirituale

---

[1] Traducere de Iulian Vesper.

https://biblioteca-digitala.ro

finice. Şi astfel în loc de a fi o stare de spirit, cum spunea Amiel, peisajul devine un instrument al creaţiei, nu al reproducerii prin memorie, ci al invenţiei inepuizabile.

Proiectînd o privire nouă asupra realităţii finice, primul şi excelentul roman finlandez clasic: *Seitsemän veljestä* (Şapte fraţi), publicat în 1870 de Aleksis Kivi, un student sărman care a trebuit să-şi întrerupă studiile, e o imagine edificatoare a acestei oscilări între viaţa pădurii şi lumea socială, precum şi a găsirii unei relaţii de continuitate între amîndouă.

Dezamăgiţi de confruntările cu locuitorii satului în care trăiesc, cei şapte fraţi decid să se retragă din mijlocul lor: « Să ne mutăm în pădure, spune unul din ei, Lauri, şi să ia naiba tărăboiul ăsta al lumii ». Cei zece ani petrecuţi în izolare îi vor readuce iar în mijlocul societăţii, mai conştienţi, mai stăpîniţi şi mai responsabili în relaţiile cu lumea. Natura în acest roman al lui Kivi devine aliatul şi protectorul fraţilor împotriva societăţii, dar tot ea îi întoarce înapoi.

Mediul natural va fi întotdeauna prezent şi nu numai ca fundal — uneori copleşitor, alteori simbolic şi încărcat de semnificaţii — în literatura modernă finlandeză, care, comunicînd o viziune proprie a lumii, va dezvălui nu de puţine ori raţiunile ei intime.

« Pădurea », va spune poetul naţional Eino Leino, « ademeneşte, ispiteşte ». El şi Volter Kilpi vor încerca, în scrierile apărute în primele decenii ale veacului douăzeci, să-şi îndrepte nu numai atenţia ci şi înţelegerea spre natură şi frumuseţile ei neatinse de intervenţia omului, continuînd astfel a explora conştiinţa mitică a finlandezului în noi forme.

În alte opere, cum ar fi în romanul celebrului scriitor, laureat al premiului Nobel, F. E. Sillanpää: *Ihmiset su viyössä* (Oameni în noapte de vară) din 1934, natura joacă un rol tot atît de important ca şi eroii cărţii, în poezia ei evanescentă şi într-o lumină ca şi un spaţiu temporal impalpabil, fiinţele şi lucrurile părînd a se confunda şi a se dizolva.

În scrierile multora dintre prozatorii anilor de după cel de al doilea război mondial, se întîlnesc episoade şi acţiuni care revin ca un leit motiv în preocupările şi existenţa personajelor, relevînd profundele lor legături cu mişcarea şi neistovita vitalitate a naturii. Eroii unuia din cei mai cunoscuţi prozatori contemporani finlandezi Antti Hyry, chiar cînd trăiesc în mijlocul tumultului urban modern, rămîn ancoraţi în reacţiile lor de oameni veniţi dintr-o copilărie petrecută în mijlocul pădurilor sau în fermele izolate printre mlaştini şi lacuri, locuri după care tînjesc mereu.

Fără a ignora conflictele rezultate de pe urma procesului industrializării şi urbanizării accentuate din ultimele decenii, sau antagonismele dintre o viaţă apropiată de natură şi solicitările societăţii citadine, scriitorii finlandezi din aceşti ani din urmă au investigat în profunzime influenţa lor în sfera destinului individual. Chiar dacă acest fapt a dus la un accent mai pronunţat pe căutarea rădăcinilor identităţii în spaţiul unei culturi locale sau regionale, apartenenţa la o conştiinţă mitică naţională colectivă s-a afirmat prin obsesiva prezenţă a acelui mediu ale cărui forţe active au fost din totdeauna determinante în constituirea oricărei structuri spirituale finlandeze. Rezultanta acestei concilieri a fost definită de unii drept o « sinteză *pan*-ică a vieţii cosmice »; caracteristic însă pentru spiritul finic este într-adevăr sinteza acestor relaţii uneori divergente, alteori convergente, sinteză efectuată întodeauna la scara umană, menită a înlesni în mod fertil explorarea şi materializarea în variate expresii a valenţelor mediului înconjurător şi lumii.

Într-unul din admirabilele poeme ale lui Pentti Saaritsa din volumul intitulat semnificativ: *Nautinnon suola* (Sarea plăcerii), apărut nu de mult, virtualităţile mediului sînt relevate printr-o frumoasă şi pregnantă imagine:

https://biblioteca-digitala.ro

«Copilărie fără de lumini / fereastra brăzdată de picuri de ploaie / şi o tăcere albă precum laptele / . . . Nu, nu-i pustiul / Deschide ochii larg, priveşte, priveşte / şi totul va căpăta viaţă / Căci în pustiul acesta palpită vieţuind / un vast imperiu, Potentia / . . . Fereastra străluceşte în ploaie / dar soarele îşi zvîntă lacrimile / şi iată: / peisajul tău a prins viaţă / îl poţi atinge / pe obraz / doar sarea plăcerii».

Înţelegerea complexităţii mediului natural care poate să pară un pustiu, dar în realitate e plin de posibilităţi, explorarea acestor potenţe, îndreaptă de multe ori conştiinţa umană către o atitudine activă, avînd drept rezultat încercarea de a le pune în valoare. În acelaşi timp însă acest proces amplifică şi adînceşte resursele de interiorizare ale spiritului, care, şi aceasta se întîlneşte mai frecvent în caracterul finlandez, nu se exprimă întotdeauna în manifestări exterioare, tumultuoase.

Sarea plăcerii, deoarece descoperirile nu se fac fără dificultăţi, rămîne însă . . .

În opera acestui geniu muzical al Finlandei, Jean Sibelius, vom afla şi una şi cealaltă din ipostazele de mai sus. Expresie a poporului său şi a momentului istoric în care ţara se ridică într-o mişcare impetuoasă ce o va duce la independenţă, poemul simfonic *Finlandia* (1899), e un cînt eroic amplu, plin de tumult, unde străbate un adînc simţ nordic al naturii. Ecourile prelungi ale sonorităţilor codrilor şi lacurilor, ale neostenitei şi energicei lupte pentru dominaţia elementelor se aud într-o grandioasă cuprindere, asemeni cîntului vrăjit al lui Väinämöinen, eroul *Kalevalei*. De altfel însuşi compozitorul mărturisea că, pentru el, *Kalevala* e o « temă cu variaţiuni » la care va reveni mereu. Lumea miturilor finlandeze, asemeni copleşitoarelor forţe ale naturii, inspiră frescile muzicale din prima perioadă « romantică », a creaţiei sale. Convins că o reală descoperire a noului se dobîndeşte printr-o înţelegere esenţializată a ceea ce este mai fundamental în trecut, Sibelius nu foloseşte direct melodia populară. Sunetul profund naţional al acestor lucrări, cum ar fi poemul *Kullervo* sau al legendelor din *Lemminkäinen* se datorează faptului că artistul simţea intens fondul muzical al temelor *Kalevalei*, precum şi ritmul şi psihologia limbii acestor cînturi mitice. Şi la fel cum runele epopeii, în înşiruirea lor care alternează în contraste violente furtunile cu evocările calme, lirice, se completează şi se continuă într-o naraţiune unitară şi impresionantă, tot astfel — apropierea se impune — Sibelius va prelucra temele muzicii sale în grupe restrînse de elemente, suite de motive, care se vor dezvolta şi se vor combina într-o mare şi dinamică varietate de nuanţe. Elaborarea temelor se va transforma astfel într-o metamorfoză a motivelor de o mare bogăţie interioară psihică. Această trăsătură proprie contribuţiei compozitorului la evoluţia simfonismului universal, va caracteriza lucrările din a doua perioadă a creaţiei sale, culminînd cu *Simfonia a patra*. Imensul travaliu de interiorizare se va reflecta apoi în calmul olimpian al *Simfoniei a şaptea* şi în capodopera *Tapiola*, unde luxurianţa motivelor, ca şi alternanţa de lumini şi umbre, relevă cu subtilitate o profundă unitate internă a lumii secrete, animiste, a mediului natural cu lumea oamenilor, comunicînd într-o coerenţă armonică cu aceleaşi eterne valori.

Compozitorii contemporani ai Finlandei, asemeni marelui lor înaintaş, vădesc şi ei o aceeaşi sensibilitate faţă de codrii şi lacurile ţării, cum a dovedit-o Uuno Klami în suita sa *Kalevala*, unde se aud glasurile din adînc ale meleagurilor natale, subliniind pregnant relaţia originară dintre om şi natură. Tot astfel un cunoscut compozitor de azi, Joonas Kokkonen, în opera sa *Ultimele tentaţii* vede în păsări şi în arbori simboluri ale eternităţii, ale acestei eternităţi care este spaţiul continuu al activităţii şi vieţii umane.

Acest « spaţiu continuu » a căpătat însă exprimarea cea mai directă, sesizabilă imediat, chiar pentru un privitor neavizat, în arhitectura contemporană finlandeză.

https://biblioteca-digitala.ro

După mişcarea romantică naţională în arhitectura finlandeză, din anii premergători independenţei, construcţiile lui Gesellius, Lindgren sau ale lui Lars Sonck şi Saarinen, folosind materialele tradiţionale: lemnul şi piatra, sintetizează într-o formă proprie influenţele stilului « art nouveau » european, căutînd să treacă de la libera mişcare a maselor în construcţii, la simetrii şi la un desen al volumelor bine precizat, pentru a creea edificii monumentale.

Funcţionalismul, această corespondenţă mai abstractă între natură şi spaţiul construit, se va afirma în Finlanda cu precădere în anii douăzeci, pentru a reveni în vremea din urmă, într-o nouă expresie, neofuncţionalism, punînd accentul cu deosebire pe necesitatea armoniei dintre tehnologie şi viaţa socială, dintre construcţii şi natură şi evitînd spaţiile neutrale, abstracte, lipsite de viaţă.

Cel mai strălucit exponent al acestei tendinţe a fost marele arhitect Alvar Aalto (1898—1976) care, elev al şcolii de la Bauhaus şi format în spiritul funcţionalismului german, a înglobat această formaţie într-o reflecţie pur finlandeză, adaptînd-o materialelor de construcţie provenite din solul natal şi întregind formele arhitecturale armoniilor naturale ale ţării.

Apropierea din totdeauna a finlandezilor de natură a găsit o puternică afirmare în creaţiile lui Aalto, care sînt modele ale soluţiilor de coerenţă a clădirilor cu natura înconjurătoare. Un elocvent exemplu este primăria din Säynätsalo (1950—1953) ale cărei corpuri îmbină demnitatea unei acropole orăşeneşti cu intimitatea unei case de la ţară.

Unul din fundamentalele principii ale artei sale a fost grija unei duble adaptări a clădirilor, naturii şi omului, şi de aceea îşi definea travaliul său ca fiind « o colaborare la opera de facere a lumii » . . . Considerînd că în arhitectură o sarcină esenţială a clădirilor, din punct de vedere psihic, este să dea oamenilor sentimentul continuităţii cu mediul înconjurător, el nu a recurs nicioadă la forme şi soluţii apriorice, ci a căutat prin proiectele sale să completeze şi să facă corp cu natura. Ultimul dintre edificiile sale din Helsinki, *Finlandia talo*, (1971) superbă şi uluitoare navă albă poposită pe malul golfului Töölö, ar putea face impresia, cu fastuoasele sale spaţii iluminate de pereţi imenşi de sticlă, cu majestuoasele dar seveltele sale scări, că nu a fost proiectată la scara omului. Cînd însă mulţimea umple aceste vaste săli pentru concert sau spectacol, descoperi că amploarea şi armonia proporţiilor erau tocmai pe măsura ei.

În ultimele decenii, atenţia arhitecturii finlandeze s-a îndreptat către construirea unor mari ansambluri urbanistice, necesare noii dezvoltări industriale a ţării. Principiile călăuzitoare ale acestor complexe lucrări pot fi sintetizate în cuvintele unuia din cunoscuţii arhitecţi ai Finlandei de azi, Aulis Blomstedt: « Toate temele urbanismului şi arhitecturii îşi au originea în cuprinsul naturii vii — al peisajului. « Spaţiul continuu » e pur şi simplu varietatea atrăgătoare a naturii aleasă ca model pentru amenajările arhitecturale ». Principii de acelaşi gen au stat, cu rezultate admirabile, şi la baza proiectării şi construirii cartierului rezidenţial, Tapiola, aflat la vest de Helsinki. (Tapiola, în cînturile *Kalevalei*, este tărîmul nepătruns al pădurilor unde domneşte divinitatea protectoare, Tapio). Conceput ca un oraş-grădină, Tapiola nu a însemnat păstrarea unor spaţii verzi înghesuite sau presărate între blocuri uriaşe, ci implantarea locuinţelor în natură, cu copacii, cîmpia şi vegetaţia ei. Casele, de stiluri şi dimensiuni variabile, au ţinut seama de contururile şi denivelările terenului, adaptîndu-şi caracterul potrivit solului accidentat sau nu, realizînd astfel un echilibru între unitatea mediului şi individualitatea imobilelor.

Căile pietonale ca şi cele pentru circulaţia motorizată, trasate cu dezinvoltă eleganţă, sînt separate, iar în amenajările edilitare s-a arătat o deosebită grijă

https://biblioteca-digitala.ro

pentru copii și oameni în vîrstă. Parcurile, centrul comercial, golful de mare, terenurile de sport, toate se ivesc și se pierd într-o continuă alternare a vegetației, dominante de altfel, cu construcțiile nete și luminoase, grație unui ritm pe care numai natura l-a putut determina și care a fost hotărîtor în amenajarea complexă a spațiului.

Regăsim astfel, și în arhitectură, acea relație profund umanistă dintre natură și cultură, trăsătură distinctivă a gîndirii și creației finlandeze, a acestui popor care a fost dintotdeauna într-o reală comuniune cu tot ce îl înconjura. Literatura, muzica, ca și celelalte arte, exprimă în variate modalități această « qualité maîtresse » a temperamentului, sensibilității și viziunii finlandeze. Tot ea explică, fără îndoială, într-o mare măsură, frumusețea, luminozitatea, armonia și echilibrul formelor arhitecturii și « design »-ului din această țară. Crearea unui mediu uman apropiat de natură, reușit din punct de vedere tehnic, simplu din punct de vedere estetic, este una din marile izbînzi ale arhitecturii din Finlanda.

Ar fi greu de formulat o concluzie, aș voi să amintesc doar un gînd al marelui arhitect Alvar Aalto: « Am pretins cîndva, spunea el, că cel mai bun « comitet de standardizare » e natura însăși. Dar în natură, standardizarea intervine aproape exclusiv la nivelul celor mai mici unități. Adică al celulelor. Aceasta are drept consecință milioane de combinații suple în care nu se poate descoperi nici un fel de formalism. De aici și imensa bogăție și eterna diversitate a formelor care cresc în chip organic. Acesta e drumul pe care trebuie să-l ia standardizarea arhitecturală ».

În notele sale despre Finlanda, Jean Paul Sartre scria: « Climatul aspru, peisajele, alternarea nopților luminoase cu zile fără lumină au confruntat locuitorii vreme de secole cu ceea ce Toynbee ar numi o « unică provocare ». Exemplele de pînă aici și care, fără îndoială, ar putea fi continuate, au căutat de aceea să evidențieze cîteva din aspectele infinitei diversități a răspunsului la această unică provocare, ale comunicării și armoniei dintre natură și cultură, dintre natural și creat, atît de admirabil ilustrată în dezvoltarea spiritualității poporului îndepărtat geografic, dar apropiat nouă, al Finlandei.

●

Mă plimbam într-o după amiază tîrzie prin Helsinki, pe țărmuri de ape, printre copaci și peste pajiști, printre grădini și flori pînă aproape de golful Taiva. Într-unul din parcurile de pe malul golfului m-am oprit lîngă impresionantul monument ridicat în cinstea lui Sibelius.

Un masiv și copleșitor mănunchi de tuburi imense de oțel, dispuse după o geometrie inegală, unele ciuruite parcă de o forță nestăpînită și neștiută, altele scurte ca niște accente metalice, închipuind o uriașă și ciudată orgă, se înălța acolo, pe movila aceea de granit cenușiu-roșcat, lîngă portretul sever al compozitorului cufundat, ai fi zis, în îndepărtata lume a muzicii pe care numai el o putea auzi.

Monumentul, în masivitatea sa metalică, se proiecta, nefiresc parcă, peste coroanele verzi-ruginii ale copacilor, brazii și mestecenii din jur, și în tăcerea vastă a amurgului doar foșnetul ușor al frunzelor întrerupea liniștea stăpînă. Deodată s-a pornit o adiere puternică dinspre golful apropiat, și atunci am auzit o rumoare venind parcă dinspre orga aceea a vîntului și a mării și crescînd, sunetele stranii semănau cu murmurul apelor, cu respirația arborilor, cu șoaptele vîntului, cu neliniștea naturii.

Și mi-am dat seama atunci că acel colos de metal, plantat acolo printre stînci și copaci, printre ierburi și flori, departe de a fi străin peisajului, era tot atît de organic legat de tot ce-l înconjura ca și muzica lui Sibelius, ca și muzica și arta Finlandei.

https://biblioteca-digitala.ro

IOAN COMŞA

FINLANDA şi ROMÂNIA

Etape în itinerariul unei cunoaşteri reciproce

În ciuda a tot ce-i desparte — distanţă, stirpe, limbă, tradiţii — românii şi finlandezii, aşezaţi de milenii la două dintre răscrucile cîmpurilor de forţă europene. manifestă de mai bine de două veacuri un interes tot mai viu unii faţă de ceilalţi, Un interes care a condus treptat la înţelegerea şi preţuirea reciprocă a universurilor spirituale şi emoţionale proprii ce caracterizează astăzi relaţiile celor două popoare.

Felurite mărturii din izvoare puţin cercetate relevă îndepărtate contacte, unele directe, altele mijlocite prin slova tipărită.

Finlandezi în Ţările Româneşti

Cele mai vechi contacte directe au fost stabilite de finlandezi pe care, începînd din veacul al XVIII-lea, îndatoriri militare — asumate sau impuse — i-au purtat pînă la Dunăre şi dincolo de ea.

În acest domeniu, prioritatea aparţine memoriului intitulat *Descriptio pestis quae anno MDCCLXX in Iassiis et MDCCLXXI in Moscua grassata est (Descrierea ciumei ce a bîntuit la Iaşi în anul 1770 şi la Moscova în anul 1771)*, memoriu editat în 1784 la Petersburg. El poartă semnătura medicului finlandez Gustavus Orraeus (1739—1811) care, în calitate de şef al serviciilor sanitare al armatei generalului P.A. Rumeanţev, a străbătut Moldova în două rînduri. Prima oară, din mai pînă în noiembrie 1770, cînd, încredinţîndu-i-se misiunea de a stăvili ciuma ce se lăţise pe tot întinsul principatului, a poposit la Botoşani şi la Iaşi, pentru ca apoi să inspecteze cantonamentele trupelor ruseşti pînă la Dunărea de Jos. A doua oară, în vara anului 1772, cînd a însoţit la Focşani delegaţia rusă, cu prilejul congresului de pace premergător tratatului de la Kuciuk-Kainargi. Concentrată într-un capitol deosebit al memoriului [1], partea referitoare la Moldova, cuprinde, pe lîngă observaţiile lui Orraeus cu privire la simptomele bolii şi la eficacitatea carantinei instituite de el, pagini pline de compasiune în care sînt zugrăvite suferinţele şi jertfele populaţiei, precum şi aspectul jalnic al aşezărilor pustiite de molimă.

Şase decenii mai tîrziu, războiul ruso-turc ce avea să încheie cu pacea de la Adrianopol şi prelungita ocupaţie a Principatelor şi a Silistrei determină trecerea prin Principate a nu mai puţin de treizeci şi şase de ofiţeri finlandezi. Unii dintre ei ne-au lăsat despre contactele lor cu locuitorii însemnări vrednice de a fi amintite. De pildă, această mărturie, datată 11 aprilie 1829, din jurnalul de campanie al colonelului Gustav Adolf Ramsay:

> « Moldovenii sînt mîndri de originea lor romană. Limba lor se aseamănă mult cu cea latină. N-ai voie să zici moldoveanului că este ,,moldovean" ci trebuie să-l chemi ,,frate român". Aceasta dove-

https://biblioteca-digitala.ro

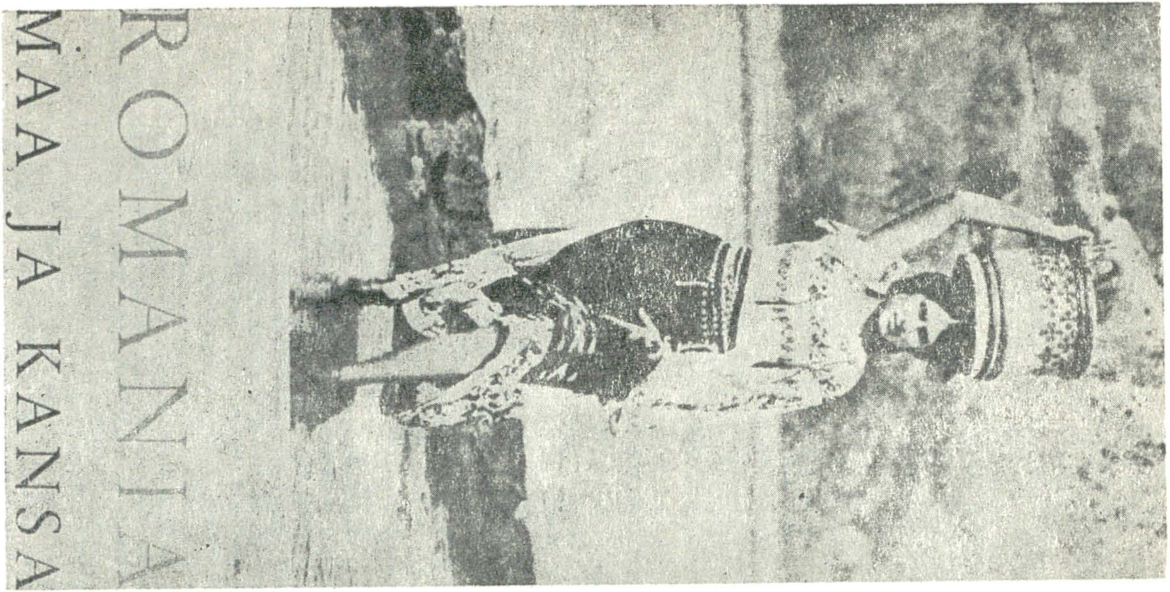

România: ţara şi poporul (ROMANIA MAA JA KANSA) o veche mărturie a cunoaşterii româno-finlandeze, publicată de profesorul V. J. Mansikka în 1935, la editura «Lyhyt Yleiskatsaus»

https://biblioteca-digitala.ro

deşte cît preţuiesc băştinaşii nobila lor origine. Alt nume decît cel de român le jigneşte mîndria naţională. »[2]

Mai merită semnalată următoarea informaţie, deosebit de preţioasă pentru istoria noastră culturală, cuprinsă în scrisoarea adresată părintelui său, de colonelul Frederik G. Nyberg la 6 iulie 1830:

> « Demne de cercetat sînt librăriile din Bucureşti în care găseşti toate cărţile nouă în limbile franceză, germană şi engleză, precum şi orice ziar, ceea ce este cu totul extraordinar într-o ţară în care se sprijină aşa de puţin instrucţiunea. »[3]

Un alt val de militari finlandezi încadraţi în armata rusă s-a abătut prin Ţările Româneşti cu ocazia războiului din 1877—1878, dar de la ei nu ne-au rămas însemnări interesante decît cu privire la operaţiile de pe frontul balcanic.[4]

Deocamdată, afară de aceste mărturii păstrate în manuscris, nu posedăm nici un fel de informaţii despre lucrările cuprinzînd date despre ţara şi poporul nostru — fie în limba suedeză, ce le era accesibilă, cum le este şi azi, fie în alte limbi — ce s-au aflat la dispoziţia finlandezilor în perioadele respective.

La noi, ştiri despre Finlanda . . .

Despre ţara « cu mii de lacuri clare », la noi nu s-au descoperit pînă în ziua de azi impresii care să aibă o vechime comparabilă. S-ar părea că dintre înaintaşii noştri care au poposit în Suedia, pe vremea cînd Finlanda era încorporată acesteia[5] sau care au călătorit în imperiul ţarist după anexarea ei de către acesta, nici unul n-a păşit pe meleagurile dintre Golful Botnic şi cel Finic.

Avem însă numeroase vechi tipărituri străine ce oferă ştiri despre firea, îndeletnicirile şi eresurile finlandezilor, precum şi despre patria lor.

Biblioteca Academiei R.S.R. păstrează, în nu mai puţin de patru ediţii diferite, unul dintre cele mai vechi izvoare cu privire la înfăţişarea fizică şi structura politică a ţărilor nordice şi cu privire la moravurile locuitorilor acestora. Este vorba de *Historia de gentibus septentrionalibus, earumque diversis statibus, conditionibus, moribus, ritibus* . . . a suedezului Olaus Magnus, care, păstorind în calitate de episcop dioceza de Abo (astăzi Turku), cunoscuse temeinic Finlanda. Dintre aceste ediţii, trei au aparţinut vechiului fond al Mitropoliei Ungro-Vlahiei, preluat în 1836 de Colegiul Naţional Sfîntul Sava: un exemplar al ediţiei princeps apărută la Roma în 1555; un altul al ediţiei datate Ambergae—Hamburg — 1599; şi un al treilea al unei ediţii scurtate, imprimată la Lugdunum Bataviae — Leyda — în anul 1645; iar cea de a patra, o ediţie rezumată publicată la Antwerpia — Amsterdam — în 1562, a făcut parte din bilioteca lui Alexandru Papiu Ilarian, al cărui *ex-libris* îl poartă. Tot Biblioteca Academiei R.S.R. mai deţine un exemplar al unei vechi tipărituri executate în Finlanda, la Abo, în anul 1650, şi anume al lucrării lui Vexionius *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum*.

O altă carte, mai recentă, cuprinzînd, între altele, semnificative ştiri despre Finlanda şi despre locuitorii ei, mult citită la noi, a fost versiunea franceză din 1786 a însemnărilor de călătorie ale englezului William Coxe, *Travels in Poland, Russia, Sweden and Denmark*, apărute la Londra în 1784. Aceasta se află în numeroase biblioteci din ţară şi din Bucureşti şi ni s-a păstrat şi într-o traducere fragmentară efectuată şi « prescrisă » de Alexandru Beldiman la Iaşi în 1825.

Informaţiile de tot felul risipite în aceste tipărituri rare — care au străbătut, probabil, una cîte una şi cu mari întîrzieri, drumuri lungi şi întortocheate înainte

https://biblioteca-digitala.ro

Portul popular românesc înfățișat cititorului finlandez în cartea profesorului V. I. Mansikka *ROMANIA MAA JA KANSA*

de a se odihni în lăcașurile care le adăpostesc astăzi — nu știm să fi suscitat comentarii sau să fi lăsat alte urme tangibile.

. . . și timpurii ecouri ale « Kalevalei »

În schimb, cîntecele populare finlandeze culese și orchestrate de Lönnrot în acea veritabilă odiseee arctică cunoscută sub numele de *Kalevala*, care efectiv i-a trezit pe finlandezi la o viață nouă, au călătorit însă cu relativă iuțeală pînă la noi și au trezit prompt ecouri interesante. O atestă atît prezența, în fondurile bibliotecilor și în cataloagele de librărie, a primelor studii ce le-au fost închinate în Franța de Xavier Marmier și Léouzon Le Duc, cît și mărturiile scrise despre receptarea lor timpurie, precum și înrîurirea ce au exercitat-o, de bună seamă, asupra cercetării și adunării folclorului nostru de către cărturarii pașoptiști și postpașoptiști.

Pe lîngă un exemplar al cărții lui Marmier *Souvenirs de voyages et traditions populaires* (Paris, 1841), prima din ciclul în care a înfățișat mitologia și poezia populară a finlandezilor, Biblioteca Academiei mai posedă, de același autor, studiul *De la poésie Finlandaise*, publicat în tomul XXXII (1842) al prestigioasei *Revue des deux mondes*, și volumele *Chants populaires du Nord — Islande—Danemark—Suède—Norvège—Feroe—Finlande* (Paris, 1842) volum ce figurează și în catalogul cărților oferite spre vînzare, în 1847, de librăria C. A. Rosetti și Winterhalder din București — și *Lettres sur la Russie, la Finlande et la Pologne* (Paris, 1843). De asemenea, Biblio-

https://biblioteca-digitala.ro

teca Academiei are un exemplar al lucrării lui Léouzon Le Duc *La Finlande, son histoire primitive, sa mythologie, sa poésie épique avec la traduction complète de sa grande épopée, le Kalevala, son génie national, sa condition politique* et *sociale depuis la conquête russe* (Paris, 1845), care include prima traducere a *Kalevalei* într-o limbă de circulaţie universală.

Lui Mihail Kogălniceanu lectura uneia dintre lucrările lui Marmier i-a sugerat aceste reflecţii aşternute în ale sale *Notes sur l'Espagne* din septembrie 1846:

> « Povestele românilor au asemănare cu a multor altor naţii, chiar cu a finilor. D. Xavier Marmier, în cartea sa *Souvenirs de voyages et traditions populaires* zice că în vreme ce dumnezeul Wosinasmosinen [greşită transcriere la Marmier preluată de Kogălniceanu; corect: Väinämöinen *n.n.*] era principiul orînduielii, principiul cel rău era înfăţişat de Kaleva care acesta avea de fii pre urieşi; că odată una din fiicele acestuia asemine urieş, ce se rătăcise în cîmp, întâlni pe drumul său un om ce ara, că luă pe buricul degetului omul, caii, plugul, îi duse la maică-sa şi o întrebă ce erea acel omuţ ce se juca căruţa sa.
> — Vai, fata mea, îi răspunse mumă-sa, acestea-s fiinţele care ne-au izgonit din lume.
> Povestea românească — continuă Kogălniceanu — este asemine. La început pămîntul era lăcuit de urieşi; o fată de urieş, fiind primă-

https://biblioteca-digitala.ro

vara la cîmp, au întâlnit un om ce ara cu un plug înjugat cu opt boi. Ea îl luă în poala sa şi, întorcîndu-se pre acas, întrebă pe maică-sa ce gîndaci era acei.

— Fata mea, du-te de-i pune la locul unde i-ai găsit, că aceştia nu sînt gîndaci, ce oamenii carii au să lăcuiască pămîntul după noi». [6]

Reiese din această însemnare că, în 1846, Mihail Kogălniceanu cunoştea opera lui Lönnrot, alături de care, de altfel, figura, încă din 1843, pe lista membrilor secţiei din Petersburg a «Societăţii regale a anticarilor de nord». [7]

Pe aceeaşi filieră franceză şi-a format desigur şi Alexandru Odobescu părerile expuse în conferinţa ţinută la Paris la 5 martie 1855 intitulată *Bazele unei literaturi naţionale*, printre care aceea că «toate noroadele care au ajuns la un grad oareşicare de civilizaţie . . . au avut o literatură mai mult sau mai puţin întinsă, mai mult sau mai puţin perfectă», părere pe care o ilustrează referindu-se, în mod expres la *Kalevala*. [8]

Mai pertinentă şi mai substanţială este mărturia lui B.P. Hasdeu, consemnată de unul dintre apropiaţii săi din anii amurgului, anume V. Cosmovici [9], în paginile publicate în *Sămănătorul*, nr. 48 din noiembrie 1907, pp. 984—989, sub titlul *Amintiri din tinereţea lui B.P. Hasdeu povestite de el însuşi (1852—1857)* din care desprindem următoarele

«. . . Cea mai mare parte dintre ofiţerii regimentului [de husari ai contelui Radetzki în care a servit Hasdeu începînd din iunie 1854 *n.n.*] erau înalţi, voinici, chipeşi, însă pe cît de arătoşi la trupe atît de proşti la minte.
Între toţi numai unul ar fi făcut cinste oricărui corp ofiţeresc din Occident, şi acela nu era un muscal ci un *finlandez* [sublinierea aceasta şi cele următoare aparţin lui V. Cosmovici — *n.n.*], baronul Mayendorf, căpitan de cavalerie, instructor de frunte şi maestru în duel [. . .] Pe lîngă acestea, foarte citit, foarte cult şi de o bunătate apostolică. [. . .] Mayendorf a fost unicul om cu care m-am putut împrieteni şi cum şi eu şi el aveam aceleaşi vederi, aceleaşi cunoştinţe, cum în special eu mă adîncisem în studiul istoriei primitive a Finlandei, a Mitologiei sale, a poeziei epice cu cele treizeci şi două de cînturi sau *Rune* (din *Kalevala)*; mai cu seamă din această cauză eram nedespărţit de baronul meu. — Fire melancolică, visătoare, cîteodată îl apuca dorul de ţara lui, de eternele zăpezi, de povestea legendară a bătrînului Wäinämöinen, acel zeu care ştia că în ziua cînd o femeie, anume Maria, va avea un copil de sex bărbătesc născut iar nu făcut — legenda păgînă va lua sfîrşit. Cînd cădea pe gînduri numai ce vedeam pe amicul meu venind la mine, mă lua la o parte şi mă ruga să-i mai recitez cîntul cel din urmă, ş-atunci reîncepeam povestirea cu Wäinämöinen, văzînd începutul Christianismului, îşi croi un leagăn de aramă, aşezîndu-l într-o luntre cu fundul de fer, şi pe această luntre a pornit să se urce în văzduhurile albastre pînă-n regiunile de jos ale cerului; acolo se opri din mers, terminîndu-şi călătoria. Astfel, cu bătrînul zeu Wäinämöinen, au dispărut pentru totdeauna din Walhala zeităţile păgîne, punînd capăt mitologiei finlandeze. După ce-i terminam cîntul, îmi cerea altul, mereu fermecat de frumuseţea *Runelor* din *Kalevala*.»

Veridicitatea relatării lui Cosmovici nu poate fi pusă la îndoială, elementele ei esenţiale fiind confirmate de jurnalul intim ţinut de Hasdeu între 1852 şi 1856, tradus şi publicat între timp de Ecaterina Dvoicenco. [10] Într-adevăr, în cuprinsul

https://biblioteca-digitala.ro

acestuia, Hasdeu îl pomeneşte pe baronul Mayendorf (folosind grafia « Meyendorf » [11]), e drept, fără a-i menţiona naţionalitatea şi gradul lui militar, şi aminteşte telegrafic « cearta cu Meyendorf provocarea la duel » [12]. În plus, jurnalul permite situarea amiciţiei Hasdeu-Meyendorf între iunie 1854 şi toamna anului 1855, şi impune concluzia că îşi împărtăşeau versurile *Kalevalei* în forma din 1835, folosind traducerea publicată la Petersburg în 1846. [13]

Cum se vede, *Kalevala* a stîrnit — potrivit sensibilităţii şi preocupărilor proprii în momentul respectiv — reacţii diferite din partea celor trei cărturari. Kogălniceanu se opreşte asupra unui fragment în care a detectat o analogie cu « povestele românilor ». În ochii lui Odobescu, valoarea ei stă în aceea că reprezintă un argument şi un îndemn pentru edificarea literaturii naţionale. Lui Hasdeu îi trezeşte emoţia estetică şi curiozitatea intelectuală.

Mărturiile lor au totuşi şi importante trăsături comune. Ele aparţin anilor lor de formaţie. În 1846 Kogălniceanu era în vîrstă de 29 de ani ; Odobescu, în 1855, avea 21 ; iar între 1854 şi 1855, cînd se plasează episodul povestit de Hasdeu, acesta probabil că nu împlinise 20. Cunoştinţa *Kalevalei* ei au făcut-o în ambianţa unor mari culturi în care, la vremea respectivă, valenţele universale ale acesteia fuseseră omologate. Kogălniceanu şi Odobescu în ambianţa franceză, Hasdeu în ambianţa rusească.

Ar fi însă greşit să presupunem că Kogălniceanu, Odobescu şi Hasdeu ar fi fost singurii dintre compatrioţii noştri asupra cărora prezentările şi studiile închinate *Kalevalei* sau lectura ei îşi vor fi exercitat înrîurirea. În acei ani, la ele au avut acces nu numai cei care au fost la învăţătură în străinătate, dar şi toţi cei ce ar fi trecut pragul bogat aprovizionatelor librării şi cabinete de lectură din Bucureşti sau din Iaşi. De aceea, nu ni se pare hazardată ipoteza că, pe lîngă Alecu Russo şi Vasile Alecsandri, printre cei care au emulat tacit opera lui Lönnrot ar putea fi număraţi şi mulţi dintre folcloriştii aparţinînd generaţiilor următoare, de la G. Dem. Teodorescu la Zanne.

« Kalevala » în lume

Deşi exprimată într-o limbă fără nici o afinitate cu vreuna dintre limbile de largă circulaţie, vorbită de un popor puţin numeros (cca. 1.200.000 de suflete în 1835) şi lipsit încă de o literatură cultă, în mai puţin de un sfert de veac de la apariţie, *Kalevala* a izbutit să treacă peste importante bariere lingvistice şi să dobîndească o vastă audienţă în perimetrul marilor culturi şi în rîndurile iubitorilor de literatură din lumea întreagă.

Afirmarea ei excepţional de rapidă pentru acea vreme s-a datorat, înainte de toate, unor factori intrinseci şi anume originalităţii şi universalităţii valorilor eposului făurit de Lönnrot din vechile cîntece care reflectau orizontul spiritual şi emoţional al neamului său. Este însă de netăgăduit că la izbînda *Kalevalei* au contribuit în chip decisiv şi factori exteriori.

Mai întîi acţiunile întreprinse de « Societatea literară finlandeză » întemeiată în 1831 la Helsingfors (numele capitalei Finlandei pînă la proclamarea independenţei).

Cu acea îmbinare de tenacitate şi viziune pe care finlandezii o numesc *sissu* şi care reprezintă una dintre virtuţile lor de căpetenie, această organizaţie particulară a dedicat prima parte a existenţei şi eforturilor sale editării *Kalevalei*. Nicidecum descurajată de ritmul lent al difuzării (epopeea în forma iniţială din 1835, tipărită în numai 500 de exemplare, s-a epuizat abia în zece ani), « Societatea lite-

https://biblioteca-digitala.ro

rară finlandeză » a publicat, una după alta (în 1836 şi în 1841) două traduceri în limba suedeză destinate, pe de o parte, păturilor culte ale naţiunii care, atunci ca şi în ziua de azi, stăpînea această limbă, iar pe de altă parte, cercurilor literare din Suedia, şi din celelalte ţări nordice cărora suedeza le era accesibilă.

După editarea, în 1849, a *Kalevalei* în forma ei definitivă, « Societatea literară finlandeză » a mai tipărit două talmăciri parţiale în suedeză (una în 1850 şi alta în 1851) şi a sprijinit (în 1852) imprimarea monumentalei versiuni în limba germană a filologului finlandez Anton Schiefner, membru al Academiei din Petersburg, ce se adresa balţilor din imperiul ţarist şi lumii germanofone în general.

În alte arii lingvistice, şi în perimetrul marilor culturi), coincidenţa cu orientarea romantică şi gusturile estetice precumpănitoare, precum şi legăturile de la om la om cu intelectualii poligloţi — din rîndul cărora s-au recrutat întotdeauna exploratorii entuziaşti ai literaturii şi civilizaţiilor străine — au creat climatul prielnic indispensabil receptării. Dintre aceşti deschizători de drum se cuvin menţionaţi în mod deosebit savantul I. K. Grote, profesor de limba şi literatura rusă la Universitatea din Helsingfors între 1841 şi 1853 [14] şi criticul şi istoricul literar P. A. Pletnev, membru al Academiei de ştiinţe din Petersburg [15], care amîndoi au întreţinut strînse relaţii cu Lönnrot şi au contribuit la difuzarea *Kalevalei* în limba rusă, primul traducînd amplele fragmente pe care cel de al doilea le-a publicat în 1840 în paginile revistei *Sovremennik* al cărei director era în acea vreme, pregătind astfel terenul pentru tălmăcirea integrală ce avea să apară la Petersburg în 1846. De asemenea se cade să fie reamintiţi Xavier Marmier şi Léouzon Le Duc care, poposind în Finlanda în jurul anului 1840, au îndeplinit rolul de antene sensibile ale culturii franceze, elaborînd, pe baza versiunilor suedeze, studiile şi traducerile mai înainte pomenite care au circulat la noi. Şi nu trebuie nicidecum uitat Jacob Grimm care în 1845, a prezentat Academiei de ştiinţe din Berlin un studiu de răsunet consacrat epopeii finlandeze. [16]

De atunci, aria de răspîndire a Kalevalei s-a extins neîncetat epopeea dobîndind o circulaţie planetară şi prestigiul unui simbol. Pornind de la premisa că, în zilele noastre, « cînd vrei să tălmăceşti printr-un nume un întreg univers, întotdeauna vei spune Eminescu în loc de România, Puşkin în loc de Rusia, şi în loc de Ungaria, America, Italia sau Polonia vei scrie Petöfi, Whitman, Dante, Mickiewicz », multilateralul eseist şi poet A.E. Baconsky, bun cunoscător al literaturii universale, şi-a pus întrebarea: « Ce vei scrie în loc de Finlanda? » Fără şovăire, răspunsul lui a fost: « Condeiul va caligrafia *Kalevala*. » [17]

Traducerilor în suedeză, franceză, germană şi rusă li s-au adăugat — afară de versiuni în engleză, italiană şi în multe alte limbi — nenumărate studii şi un întreg şir de opere literare şi creaţii muzicale şi plastice semnate, între alţii de Longfellow, Leconte de Lisle, Sibelius, Gallen Kallela, inspirate de epopeea finlandeză.

Traducerile « Kalevalei », la noi

La noi traducerea *Kalevalei*, a văzut lumina tiparului după ce într-o antologie de « poesii antice şi moderne » apărută în 1894 [18] şi în prima enciclopedie românească editată şase ani mai tîrziu [19] I s-a dat locul cuvenit, alături de marile epopei de mult consacrate. Cu prilejul centenarului *Kalevalei*, în 1935, guvernul român

Kalevala în circulaţie la noi: pagina de titlu a ediţiei franceze de la 1867, din rafturile librăriei Frumuzachi de la Bârlad. ▶

https://biblioteca-digitala.ro

LE

KALEVALA

ÉPOPÉE NATIONALE

DE LA FINLANDE ET DES PEUPLES FINNOIS

Traduit de l'idiome original

ANNOTÉ ET ACCOMPAGNÉ D'ÉTUDES HISTORIQUES, MYTHOLOGIQUES
PHILOLOGIQUES ET LITTÉRAIRES

PAR

L. LÉOUZON LE DUC

I

L'ÉPOPÉE

din Librăria Şcoalelor
FRAŢII FRUMUZACHI
BÂRLAD

PARIS

LIBRAIRIE INTERNATIONALE
15, BOULEVARD MONTMARTRE, 15

A. LACROIX, VERBOECKHOVEN & Cie, ÉDITEURS
A Bruxelles, à Leipzig & à Livourne

1867

TOUS DROITS DE TRADUCTION ET DE REPRODUCTION RÉSERVÉS

https://biblioteca-digitala.ro

a anunţat la Helsinki că pentru transpunerea ei fusese instituit un premiu de către Comisiunea română pentru cooperare intelectuală [20].

Curînd după aceea, în 1942, cititorii din ţara noastră au putut lua contact direct cu epopeea naţională finlandeză tradusă în proză artistică de poetul şi criticul Barbu Brezianu şi prefaţată de Ion Marin Sadoveanu. Ulterior, ediţiile şi tirajele *Kalevalei* au ajuns din urmă şi chiar au depăşit pe cele înregistrate, de alte epopei. Astfel, în 1959 s-a editat o nouă traducere în limba română, de astă dată în metrul original, semnată de poetul Iulian Vesper, care a fost reeditată în 1968, cele două ediţii ale acestei versiuni însumînd nu mai puţin de 40.000 de exemplare. Deosebit, s-au mai publicat într-un tiraj de 60.000 de exemplare, episoade alese destinate copiilor (Bucureşti, 1964) şi într-un tiraj de 11.000 de exemplare o repovestire pentru uzul tineretului (Bucureşti, 1974) care amîndouă poartă semnătura lui Barbu Brezianu.

Afară de aceste versiuni în limba română, au fost editate şi traduceri în limba maghiară: în 1965, mai vechea tălmăcire a lui Vikar Béla (publicată iniţial la Budapesta în 1910); apoi, în 1969, într-o excelentă nouă traducere semnată de scriitorul clujean Nagy Kálmán, un grupaj de fragmente, iar în 1972, traducerea integrală a epopeii.

Literatura finlandeză modernă în România

Pătrunderea literaturii finlandeze moderne la noi a urmat aceleaşi filiere ca şi *Kalevala* şi s-a produs cam în acelaşi ritm. Considerabil la început, decalajul între momentul publicării operelor în original şi acela al traducerii a descrescut treptat, în vreme ce au sporit frecvenţa şi ponderea apariţiilor care, de la antologii şi periodice, au trecut la volume.

Din lirica finlandeză prima tălmăcire pare să fi fost aceea a poemului intitulat *Cîntec finez* al marelui poet fino-suedez Johan Ludvig Runeberg, apărută în 1894 în paginile antologiei de « poesii antice şi moderne » în care a văzut lumina tiparului şi traducerea pomenită mai sus a unui fragment din *Kalevala*. I-au urmat, în 1907, alte două poeme ale aceluiaşi — *Dunăre tulbure* şi *Băiat de ţăran* — publicate în revista *Floarea Darurilor* a lui Nicolae Iorga. [21]

Cît priveşte proza, cel dintîi exponent al ei prezentat în limba noastră a fost scriitorul de expresie finlandeză Pietari Päivärinta ale cărui nuvele au format sumarul primelor două apariţii în volume separate din literatura ţării sale: *Bătrîna cerşetoare şi Vraciul*, volum publicat în 1911 la Braşov, în Ardealul încă ocupat, şi *Nuvele finlandeze*, volum editat în 1914 la Bucureşti în colecţia « Biblioteca pentru toţi ».

A urmat o lungă pauză în editarea traducerilor. Ceea ce n-a însemnat însă o eclipsă a interesului pentru poporul finlandez şi ţara lui. În 1922 a apărut sub semnătura profesorului Ion Simionescu incitanta monografie *Finlanda, oameni, locuri,*

Cea mai veche tălmăcire românească a unui fragment din *Kalevala:* « Moartea lui Kullerwo », în Antologia lui Grigori N. Lazu, *Traduceri libere şi imitaţiuni de poesii antice şi moderne* . . . cu o prefaţă de A. D. Xenopol (Iaşi 1894) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

Finnlanda și Esthnia

CCXCV.

MOARTEA LUÏ KULLERWO.

(Din «Kalewala.»)

Kullerwo, fiŭ luĭ Kalerwo,
Eată-acasă se întoarce;
Casa luĭ cea părintească
Şi ogoare părintesti.
Dar pustie află casa;
Nimine nu-ĭ esă 'n cale
Ca să-ĭ dee 'nbrăţioşare—
Nimenĭ mâna să i-o strîngă!

Şi pe vatră pune mâna—
Recĭ cărbunĭ îĭ găseşte;
Semn e decĭ că a sa mumă
Stinsă e, nu maĭ trăeşte.

Şi pe sobă pune mâna,
Dar de mult e soba rece;
Semn că şi sărmanul tată,
Nu, nicĭ el nu maĭ trăeşte.

Spre podele cată, ochiĭ
Dară nu sunt măturate;
Semn că şi iubita soră,
Scumpa soră nu-ĭ trăeşte!

lucruri, căreia i-au urmat, în 1927, un volum de note de călătorie semnat de Mihail Negru, în 1932, traducerea amplului studiu *Educaţia poporului în Finlanda*, semnat de J. Castren publicată în trei numere ale revistei *Boabe de grâu*, iar în 1941 sugestiva lucrare *Finlanda, ţara cooperativelor* de Ioan Mancf. După care, în 1942, la numai trei ani de la încununarea lui Frans Eemil Sillanpää cu premiul Nobel, cititorii români au făcut cunoştinţă cu romanul său *Silja sau tristeţea unei vieţi neîmplinite*.

După alt interval, ceva mai scurt de astă dată, în care literele finlandeze nu s-au bucurat decît de atenţia periodicelor, în ultimele două decenii şi jumătate, s-a înregistrat o notabilă înmulţire a traducerilor în volum. Publicului cititor, i s-a oferit, pe lîngă romanul *Cei şapte fraţi* de Aleksis Kivi, pionierul prozei şi dramaturgiei de expresie finlandeză, romanele *Sfînta mizerie* şi *Hilti şi Ragnar* ale lui Sillanpää, şi numeroase opere reprezentative aparţinînd prozatorilor finlandezi de la Linnankoski la Lassila, Larni, Salminen şi Waltari. Poezia finlandeză a fost şi ea tot mai bogat reprezentată în apariţiile acestei perioade. A fost publicată în volum o amplă culegere din lirica Edithei Södergran, iar antologiile *Poeţi nordici* (1962) şi *Poezia nordică modernă* (1968) alcătuite de Veronica Forumbacu şi Taşcu Gheorghiu, au înfăţişat cititorilor 22 de poeţi de expresie finlandeză — de la Eino Leino la Uuno Kailas, la Elvi Sinervo şi Pentti Saarikoski — şi 8 poeţi fino-suedezi — de la Arvid Mörne la Elmer Diktonius şi Bo Carpelan.

Paralel în limba maghiară au mai văzut lumina tiparului la noi: o culegere ce grupează 12 poeţi de expresie finlandeză de la Paavo Cajander la Uuno Kailas şi Lauri Viljanes, o antologie de lirică europeană, în care Finlanda este prezentă cu 10 poeţi, şi romane de Linnankoski, Sillanpää, Larni şi Daniel Katz.

În lipsa recenziilor şi a cifrelor de tiraje, este nimerit să fie evidenţiate două categorii de date care îngăduie, mai sigur decît simpla înşiruire a titlurilor, să se distingă « prezenţele » efemere de operele cu răsunet deosebit şi de durată. În primul rînd datele care dovedesc stăruinţa editorilor asupra unor autori anume, astfel din opera lui Sillanpää s-au tradus succesiv trei titluri, iar din aceea a lui Martti Larni două. În al doilea rînd, reeditările de care au beneficiat anumite opere: Kivi, *Cei şapte fraţi*, Sillanpää, *Silja* şi Waltari, *Femeia şi străinul*.

Literatura română în Finlanda

Valorile literaturii noastre îşi croiesc şi ele drum în Finlanda. Mai vechilor traduceri suedeze din scrierile lui Nicolae Gane şi Ion Slavici apărute în 1895, şi traducerilor interbelice din opera lui Panait Istrati şi a lui Liviu Rebreanu, editate la Stockholm şi sistematic difuzate de librăriile finlandeze, li s-au adăugat, după cel de-al doilea război mondial, versiuni suedeze ale unor romane de Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu, Marin Preda, Alexandru Ivasiuc şi Nicolae Breban precum şi volume de versuri semnate de Tudor Arghezi şi Nichita Stănescu. Pe de altă parte, în 1935 a fost editată la Helsinki prima lucrare despre ţara noastră în limba finlandeză *Romania maa ja kansa (România, oamenii şi ţara)* semnată de profesorul V. J. Mansikka.

Apoi, în 1945, s-a inaugurat seria traducerilor din literatura noastră în limba *Kalevalei*, primul autor român tălmăcit în Finlanda fiind Lucian Blaga cu o reprezentativă culegere din lirica sa *Plugul şi fluierul (Aura ja huilu*, tr. finlandeză de Martti Larni) care, fapt remarcabil, a fost cea dintîi apariţie a sa în volum peste hotare. I-au urmat traduceri din Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Zaharia Stancu şi Radu Tudoran.

https://biblioteca-digitala.ro

Despre primirea făcută scrierilor românești, care — fie în suedeză fie în finlandeză — au circulat în Finlanda, nu avem, din păcate, nici o informație, afară doar de faptul simptomatic că Stancu a fost singurul din a cărui operă au fost traduse două titluri (*Desculț* și *Jocul cu moartea*).

Mai este de semnalat că oamenii de teatru din Finlanda manifestă un interes susținut pentru dramaturgia noastră, din care au tradus și au pus în scenă piese de I. L. Caragiale și de Marin Sorescu.

Retrospectivă

Dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra reperelor relative la contextele pătrunderii epopeii și literaturii finlandeze atît în lume cît și la noi, precum și la accesul creațiilor noastre literare în Finlanda, nu puține sînt învățăturile practice ce se pot trage.

Cea dintîi, și cea mai importantă, este aceea că ele dovedesc o dată în plus,) inanitatea tezei potrivit căreia afirmarea pe plan pniversal a unei literaturi locale nu s-ar putea produce decît ca urmare a unei afirmări politice. Învățătură tonică pentru literaturile exprimate în limbi de circulație restrînsă, deoarece această teză greșită este de natură să discrediteze ca zadarnice eforturile lor de promovare pe plan extern.

O altă învățătură privește impactul internațional al creațiilor artistice și, îndeosebi al marilor opere literare. Or, cum se vede bine în cazul *Kalevalei*, impactul acesta are alte dimensiuni și alt cîmp de acțiune decît acela ce poate fi produs de cele mai sofisticate născociri utilitare, tehnice sau științifice. Atingînd alte coarde ale sufletului omenesc, ele le pot face să vibreze chiar și peste veacuri, mai profund, mai puternic. În Finlanda, această însușire proprie literaturii a primit o recunoaștere și o cinstire de care pînă azi nici o altă operă literară din lume n-a avut parte, aniversarea apariției *Kalevalei* — *Kalevalapena*, cum îi spun finlandezii — fiind înscrisă în calendar ca sărbătoare națională.

Examenul procesului de difuzare în lume al literaturii finlandeze permite, de asemenea, să se identifice cîteva dintre principalele condiții de care a fost favorizat.

Vom constata, în cazul *Kalevalei*, o convergență cvasiperfectă — în momentul cheie — cu gusturile și mentalitățile mediilor literare receptoare.

Vom mai observa atenția acordată relațiilor amicale, întemeiate pe afinități, preocupări și interese comune, între cercurile literare finlandeze (inclusiv de expresie suedeză), de o parte, și exponenții altor culturi, de altă parte. În zilele noastre, importanța acestor relații de bunăvoință este pilduitor invederată, de contribuțiile Veronicăi Porumbacu și ale lui Tașcu Gheorghiu la difuzarea liricii finlandeze în România, precum și de aportul lui Martti Larni și al Elviei Sinervo la editarea în Finlanda a unor reprezentative scrieri românești (primul a tălmăcit și a prezentat lirica lui Lucian Blaga, iar a doua este traducătoarea romanului *Desculț* al lui Zaharia Stancu).

Nu ne va scăpa nici faptul că statutul limbii suedeze în viața culturală a Finlandei a înlesnit și continuă să înlesnească difuzarea bogatei literaturi a acestei țări. Îndeplinind, alături de limba finlandeză, rolul de limbă oficială, suedeza, pe care o stăpînesc mai toți locuitorii ei, constituie o verigă esențială în raporturile Finlandei cu Suedia, cu care are vechi legături, precum și în raporturile cu celelalte țări nordice. Laolaltă, aceste țări reprezintă pentru Finlanda un teren de testare atît pentru propriile ei valori, cît și pentru valorile culturale ce se propun a fi preluate din aceste țări și din restul lumii.

https://biblioteca-digitala.ro

Cît priveşte schimburile literare româno-finlandeze bilanţul este încurajator. Progresul lent, cumva inegal, care a marcat începuturile, s-a accelerat şi s-a echilibrat considerabil în ultimele decenii, dovedind, de o parte şi de alta, larga deschidere şi receptivitate caracteristice popoarelor cu bogate tradiţii de luptă pentru independenţă şi progres social.

---

[1] Ion N. Prelipceanu, *Ciuma de la Iaşi din 1770 după Orraeus*, Cluj, 1927.

[2] R.V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, Bucureşti, 1937, p. 27.

[3] *Ibid.*, pp. 56—57.

[4] *Ibid.*, pp. 73—156; precum şi Gheorghe Matei, *Mărturii finlandeze privind războiul din 1877—1878 împotriva imperiului otoman*, în *Analele Institutului de Studii istorice şi social-politice de pe lîngă CC al PMR*, nr. 4/1968, pp. 52—59.

[5] Nicolae Milescu a poposit la Stockholm în iarna 1666—1667, iar Sandul Colţea, *der Obrister von den Wallachen* (colonelul valahilor), a slujit mai bine de un deceniu şi jumătate în oştirea suedeză, luptînd la Pultava în 1709 în fruntea unităţii sale, îndurînd apoi o lungă şi aspră captivitate la Tobolsk şi Iakuţk, după care s-a întors sub drapelul suedez pînă la sfîrşitul anului 1723 cînd s-a întors în ţară. Vezi I. Igiroşianu, *În Suedia pe urmele spătarului Milescu* în vol. *Clepsidra amurgului*, Bucureşti, 1976, şi N. Iorga, *Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea*, Bucureşti, 1973.

[6] Mihail Kogălniceanu, *Scrisori şi note de călătorie*, texte îngrijite, adnotate şi prezentate de Augustin Z. N. Pop şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1967.

[7] Vezi lista membrilor acestei societăţi în *Aperçu du fonds permanent de La Societé Royale des Antiquaires du Nord*, la Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, *Documente istorice*, DCCCVII, doc. 51, fila 118, unde apar şi numele domnitorului Mihail Sturdza şi ale unui considerabil număr de personalităţi finlandeze, printre care R. von Becker şi A. J. Sjögren; vezi şi Ioan Comşa, *Contacte culturale româno-daneze* în *Secolul 20*, nr. 7—8—9/1980 p. 282.

[8] Alexandru Odobescu, *Pagini regăsite*, Studii şi documente, ediţie îngrijită de Geo Şerban, Bucureşti, 1965.

[9] Student la medicină, a colaborat la *Revista nouă* (1887—1895), condusă de Haşdeu, în care a publicat versuri, proză şi desene; începînd din 1890, a servit ca mediu la şedinţele de spiritism organizate de Hasdeu: după dispariţia revistei a publicat două piese de teatru.

[10] E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1936, pp. 8 şi 191—230.

[11] *Ibid.*, p. 215; Meyendorf este numele unei vechi familii balte care în secolul trecut, a dat Rusiei numeroase personalităţi de seamă.

[12] *Ibid.*, pp. 228—229.

[13] Jacob Grimm, *Nachtrag über finnische Worter*, în culegerea *Kleinere Schriften*, Berlin, 1865 vol. II, p. 112.

[14] V. Edgar Hösch, *Helsingfors — St. Petersburg, russisch-finnische Geistesbeziehungen 1840—1853*, în revista *Trajekt*, Stuttgart-Helsinki, 1/1981, pp. 163—164.

[15] *Ibidem*, p. 165, passim.

[16] *Über das finnische Epos*, în *Kleinere Schriften*, vol. II, pp. 75—112.

[17] A. E. Baconsky, *Meridiane*, Bucureşti 1965, p. 96.

[18] Grigori N. Lazu, *451 traduceri libere şi imitaţiuni de poesii antice şi moderne, din Orient şi Occident*, 2 vol., Iaşi, 1894, vol. pp. 349—352, include sub titlul *Moartea lui Kullervo*, un număr de 79 de versuri din cîntul al XXXVI-lea al *Kalevalei*.

[19] *Enciclopedia română*, redactor principal Dr. C. Diaconovici, Sibiu, 1900, vol. 2, p. 932.

[20] V. în lucrarea colectivă *Reprezentanţele diplomatice ale României*, 2 vol. Bucureşti, 1967, articolul *Helsinki*, semnat N. Copoiu în vol. 2 p. 214.

[21] *Floarea Darurilor*, 1907, nr. 33, (11 nov.) p. 518 şi nr. 34, (18 nov.) pp. 534—535.

https://biblioteca-digitala.ro

ANDREI PLEŞU

O BUNĂ ÎNTÎLNIRE CU FINLANDA

Potrivit surselor vedice, toate tradiţiile spirituale ale lumii îşi au obîrşia undeva în spaţiul septentrional. Adevărul e, deci, de sorginte polară, neputîndu-se revela decît într-un teritoriu în care soarele dă ocol orizontului fără să apună. Aşadar, « de foarte sus, din polul plus», înţelepciunea a iradiat lent asupra întregului pămînt, ca într-o enormă glaciaţiune. Această temă vedică reapare în universul grecesc care identifică nordica Hyperboree cu un soi de paradis terestru, ambianţă predilectă a lui Apolon. În sfîrşit, mitologiile altaice plasează « buricul pămîntului » la Nord, unde « Muntele Lumii » atinge cu vîrful Steaua Polară. Aspectul « numinos » al Septentrionului implică, e drept, şi o zonă de umbră. Există un demonism al Nordului, sezisat de textele vechilor mexicani, sau de unele pasaje biblice. Nenorocirile vin de la Miază-Noapte, cum de la Miază-Noapte vin cele mai pustiitoare vînturi. Nordul e un imperiu nocturn, arid, dominat de tăceri şi răcori lunare. Europa romantică a fructificat mai ales latura aceasta sumbră a simbolismului arctic, ilustrînd la nesfîrşit aceeaşi legendă, a unui Nord nebulos, straniu, satanic.

Fie că e izvor al binelui absolut, sau al răului suprem, Nordul rămîne, oricum, o paradigmă a originarului. Însăşi primordiala Atlantidă nu e decît un reflex apusean al Hyperboreei, o păstrătoare — uitată azi — a înţelepciunii polare. Şi e ciudat, dar semnificativ, că tocmai această originară înţelepciune polară e tot mai străină lumii de azi: o lume cere a cunoscut, rînd pe rînd, fascinaţia sudului mediteranean, obsesia Orientului, sau orgoliul Occidentului, dar care, pentru Nord, n-a păstrat decît o nostalgie vagă şi literaturizantă.

Dintre toate ţările Europei, Finlanda e cea mai nordică: un sfert din teritoriul ei e dincolo de cercul polar. Cu o asemenea aşezare, Finlanda este sortită să devină, inevitabil, un loc privilegiat al originarului. Destinul ei istoric şi cultura ei poartă deopotrivă semnele nordului benefic, cu arhaica lui splendoare şi pe acelea ale nenorocului de Miază-Noapte. A te apropia de civilizaţia finlandeză e a deveni contemporan cu substratul boreal al oricărei civilizaţii. Ne-am învăţat să căutăm prea des originarul acolo unde el nu e decît aparent: în culturile primitive de pildă. El e însă mult mai la îndemînă acolo unde nu ştim să-l căutăm şi unde, negăsit, el îşi contemplă calm singurătatea. Finlanda întruchipează, într-adevăr, în veacul nostru, întreaga, majestuoasa singurătate a originarului, supravieţuind într-o lume secundă, derivată. Gundolf spunea despre Goethe: era un om « primar », născut, prin accident, într-o lume derivată, « făurită prin cultură ». Finlanda e şi ea un ţinut « primar », care « păstrează Nordul » într-un univers îndepărtat de obîrşii pînă la opoziţie. S-ar putea vorbi de « condiţia finlandeză » a originarului în lumea de azi. Şi s-ar putea ca, pentru români, o meditaţie asupra Finlandei să aibă un sens mai grav decît pentru alţii. Căci, ca şi Finlanda, România trăieşte neîncetat sub pathosul — plin de încercări — al originarului necorupt încă.

Originarul se însoţeşte în veacul nostru cu atributul *marginalităţii*. El care, în fond, e centrul lumii, se vede constrîns la o situare periferică, discretă, de subtext. Îl recunoşti după unele semne persistente dar nezgomotoase, ca acelea, de pildă, pe care peisajul finlandez însuşi le oferă privirii. Cele « o mie de lacuri » ale Finlandei (în realitate vreo cincizeci de mii) consacră apa ca pe o prezenţă caracteristică a univer-

https://biblioteca-digitala.ro

sului ei. Pămîntul rămas e mascat de cer — toate — simboluri străvechi ale începuturilor, ale lumii aurorale. Un călător al veacului al XVIII-lea găsea această ambianţă neîndurător de săracă: *arbores sine fructu et lapides sine usu*. Dar sărăcia aceasta nu e decît simplitatea aspră a obîrşiilor, elementaritatea originarului. În această severă simplitate înfloresc profesiunile primordiale: agricultura şi păstoritul şi sînt prelucrate materii primordiale: lemnul mai cu seamă. Socialmente, sîntem într-un univers de predominanţă rurală, nutrit de o spiritualitate arhaică, pe care creştinismul n-a putut-o disloca din matca ei imemorială. Puţine ţări din lume (România de pildă) au o poezie populară la fel de bogată; poezia aceasta a devenit abia tîrziu, după secolul al XVI-lea, literatură. În ţările traversate de duhul originarului, limba e mai veche, cu mult mai veche, decît literatura. După cum memoria e mai încărcată de trecut decît istoria. Căci istoria propriu-zisă începe accidental, atunci cînd împrejurări exterioare o fac posibilă. Dar la începutul istoriei lor, popoarele originare sînt deja bătrîne. Ele sînt ştiutoare, înainte de a fi ştiute de litera cronicilor. Iar cînd intră în cronici, devenirea lor are adesea aspectul unei adevărate epopei a ratării. . . Nu întîmplător, o antologie de literatură scandinavă (*Das Skandinavierbuch*, ed. de Max Krell) nu reţine, pentru zona finlandeză, decît o nuvelă de Juhani Aho intitulată « O epavă » eroul ei e un pictor eşuat (Forsberg) despre care aflăm că « ar fi ajuns celebru dacă nu i s-ar fi împotrivit atîtea ». E o frază care se aude foarte des în anumite părţi de lume. Ea consemnează — nu fără un oarecare acompaniament de melodramă — destinul tragic al valorii de anvergură « metropolitană », plasată într-un mediu condamnat la marginalitate.

Despre Juhani Aho, socotit de unii drept cel mai mare scriitor finlandez, circulă o formulă critică devenită clişeu: el avea — se spune — « un cap de realist şi o inimă de romantic ». E important să înregistrăm exact realismul de fond, caracteristic culturii şi civilizaţiei finlandeze. Originarul e singuratic, dar nu dezadaptat. El e singurul criteriu al unei adaptări adevărate, e *absolutul* spiritului practic, în conflict cu pragmatismul conjunctural, dezlănţuit într-o imediateţe fără criterii. Cu privirea îndreptată spre Finlanda, se poate scrie un *anti-Worringer*. Natura ostilă a nordului creează spontan — după învăţatul german — un fanatic instinct al evaziunii, o retragere în irealitatea abstracţiei. Nordul e, deci, nerealist, predispus a eluda comuniunea directă cu lucrurile. Psihologic vorbind, teza lui Worringer e discutabilă. Obstacolul natural, brutalitatea stihiilor obligă, dimpotrivă, la luciditate şi aplicaţie. Ambianţa potrivnică stimulează capacitatea de adaptare, ingeniozitatea, priza virilă asupra lumii. Neajutorat dinaintea unui univers periculos, Robinson nu sfîrşeşte în combinatorica gratuită a abstracţiunii, ci în veghea unei neîntrerupte căutări de soluţii. Pînă şi imaginaţia devine, în asemenea condiţii, un mod de a domina lucrurile, iar nu unul de a le abandona. Problema « funcţionalului » e mult mai acută într-un mediu nedomesticit, decît într-unul docil şi confortabil. Un adevărat îmblînzitor — şi pentru orice nordic viaţa e un efort constant de îmblînzire a lumii — nu-şi poate permite să fie nerealist. Marile reuşite finlandeze în materie de design şi arhitectură o dovedesc cu prisosinţă.

Scriitorul evocat adineauri spunea, înainte de 1900, despre poporul său: « Sîntem departe de centru, dar totuşi, din an în an, din zi în zi, intrăm într-un tot mai intim contact cu aspiraţiile restului lumii ». « Departe de centru » riscă să ajungă — într-o lume a centrifugalităţii tot mai accentuate — centrul însuşi. Singurătatea originarului se percepe — e cazul Finlandei — ca o îndepărtare de sine a centrului. Şi problema nu e doar ca centrul să-şi regăsească axialitatea (să refacă — în mod intim — contactul « cu aspiraţiile restului lumii »); problema e ca şi aspiraţiile lumii să-şi regăsescă orientarea spre demnitatea solitară a centrului. O bună întîlnire cu Finlanda poate fi — întru aceasta — o excelentă propedeutică.

https://biblioteca-digitala.ro

INTERFERENȚE

de la KALEVALA la moderni

JACOB GRIMM

«Cel mai pur epos...»

Desprinderea Finlandei de Suedia — precum a Belgiei de Olanda — a întărit spiritul național și a stîrnit un mai mare interes pentru antichitatea și graiul patriei. Încă acum zece ani a apărut lucrarea lui Lönnrot sub titlul *Kalevala taikka vanhoja Karjalan runoja, Suomen kansan muinosista ajoista*. Helsingissä 1835, *präntätty J. C. Frenckellin ja pojan tykönä (Kalevala* sau vechile cîntece ale Kareliei din antichitatea poporului finlandez. Helsingfors 1835, tipărită de J. C. Frenckell și fiul) în două volume; celui de-al doilea fiindu-i adăugate, de la p. 233 la 329, variante *(toisintoja)* care extind textul : dovadă atît a fluctuației naturale a cîntecelor cît și a grijii cu care au fost notate. Dacă izvorăşte undeva cel mai pur epos într-o simplă și cu atît mai măreață exprimare, o bogăție de mituri, imagini și expresii neauzite, dar consonante cu altele cunoscute, apoi aceasta se petrece aici. Aș sublinia îndeosebi un viu și senzual sentiment al naturii, cum apare aproape numai în poemele indice. De asemenea, bogăția limbii finlandeze, căreia i se cuvine mai mult decît o admi-

---

[1] Jacob Grimm. *Über das finnische Epos*. Gelesen in der Akademie der Wissenschaften am 13 Merz 1845. Cf. *Kleinere Schriften. Abhandlungen zur Mythologie und Sittenkunde*, Berlin 1865, vol. II, pp. 75—112. Prelegerea a apărut mai întîi în *Höfers Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache* I, 1. Berlin 1845. Fragmentele traduse se referă îndeosebi la punctul de vedere comparatistic al lui Jacob Grimm. Notele autorului au fost incluse în text, între paranteze, pentru a nu se confunda cu ale traducătorului. Expresiile greceşti din original au fost traduse în subsol ; pentru cele latine, am considerat că într-o versiune românească traducerea lor nu mai este necesară. Subtitlurile aparţin redacţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

rație superficială, s-a dovedit cu mult mai desfășurată decît se văzuse pînă acum din dicționarele lui Juslen și Renvall. Așa precum în Serbia numele lui Vuk Karadgitsch [1], cel al lui Lönnrot e îndreptățit din toate punctele de vedere să rămînă neuitat în Finlanda pentru generațiile viitoare, care se vor bucura multă vreme de roadele acestei munci neobosite, duse la capăt tocmai la timpul potrivit.

Precum pentru Homer disputa dintre greci și troieni, (Kalevala) are drept subiect cearta dintre finni și laponi. Scînteia provine din pețirea unei frumoase lapone de către un erou finlandez și de la porunca de a duce o comoară [2] atotvindecătoare; comoara, ajunsă întîi în stăpînirea ținutului Pohjola, a fost readusă în cele din urmă de finlandezi în patria lor.

Ambele motive au o însemnată asemănare cu eposul german, care e la rîndul său întemeiat pe călătoria de pețire a unei fecioare nordice și pe dobîndirea unei comori — scufundată în Rin, așa cum tezaurul finnilor va fi în bună parte cuprins de valurile mării. Deși apar destule asemănări de amănunt, cele două epopei urmează disonante desfășurări, cu totul de sine-stătătoare, așa că nu poate fi presupusă decît o înrudire arhaică și nu o dependență nemijlocită. . .

Cui nu-i amintește această cosmogonie (nașterea soarelui, lunii și stelelor din ouăle vulturului care-și făcuse cuib pe genunchiul lui Väinämöinen) [. . .] de cea indiană, a lui Brahma și Vischnu, care stînd pe o frunză și sugînd degetul de la picior străbat mările și creează? Dar cuibul de pe genunchiul zeului se potrivește nu mai puțin straniu cu fabula lui Aesop despre ἀετὸα καὶ κάνθαρος [3] (Fur. 223.

[1] Vuk Karadzic, scriitor și reformator al limbii sîrbe, n. la Trsc 1787, m. 1864.

[2] Și în basmele românești, aducerea unor lucruri de preț este, pe lîngă alte încercări (precum construirea unui pod peste noapte, realizarea unor performanțe de mare îndemînare, răspunsurile date unor ghicitori, etc.) una din probele pețirii (Cf. Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, Ed. St. și Encicl. Buc. 1976.

[3] « Vulturul și cărăbușul ». *Kantharos* e tradus îndeobște prin « cărăbuș » ori « scarabeu ». E vorba de fabula în care vulturul batjocorește micimea acestui gîndac de gunoi, care, răzbunîndu-se, îi rostogolește ouăle din cuib. Ca să scape de gîndac, vulturul îl roagă pe Zeus să-i îngăduie să ouă în poala sa.

Jacob Grimm și « Kalevala »

Pentru romantici, în basm ca și în vis, spiritul se bucură de o uimitoare libertate. În basm, în vis, dar și în prelegerile științifice, în gramatici, dicționare! Starea de uimire entuziastă, care să facă racordul cu vîrsta de aur a omenirii, era posibilă pentru cei mai riguroși oameni de știință, și însemna vizionarism, aproape profeție. Frații Wilhelm și Jacob Grimm, completîndu-se în structuri — Jacob, « filologul sălbatec », Wilhelm, « filologul domesticit » (amintindu-ne prin aceasta de frații Schlegel), au practicat, în paralel cu literatura (atît de cititele *Kinder- und Hausmärchen*. 1812—1815) o filologie care-și supune cititorul celor mai incredibile aventuri și chinuri : o formă a științei care n-a fost niciodată instituționalizată, fără a fi prin aceasta ilogică sau ineficientă. Prin monumentalul dicționar în 32 de volume *(Deutsches Wörterbuch*, 1852—1861) în care, pentru prima oară, cuvintele sînt prețuite ca entități de sine-stătătoare (argumente « în sine » ale unei « limbi sălbatice » *, eliberate de jugul sintactic), precum și prin *Geschichte der deutschen Sprache*, *Deutsche Mythologie*, etc., Jacob Grimm adună toate filoanele istoriei literare, gramaticii, istoriei limbii, mitologiei, istoriei dreptului și lexicografiei în două direcții : întărirea conceptului de patrie. *Heimatbegriff* (etnocentrismul care-i obseda pe romantici — cu

* Ulrich Wyss, *Die wilde Philologie, Jacob Grimm und der Historismus*. München 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

Remicius 3 p. 208, fab. misc. p. 269, 270, Aristoph. 127, 129, Lysistr. 695), ceea ce demonstrează o mare vechime. . .[1]

Sampo: un simbol legendar de vrednicie

Sampo trebuie făurit din patru lucruri: o pană de lebădă *(joukkosen sulka)*, o iarbă vindecătoare *(villan kylki)*, un bob de secară *(otrasen jyvä)* și o bucată dintr-un fus *(värttinän muru)*. (Să ne amintim că și în *Edda*, Gleipnir e făcut din șase bucăți.) În variante se adaugă un os de miel și laptele unei vaci sterpe. Îmi pare că se condiționează astfel aratul, semănatul, creșterea vitelor și torsul. Bobul de secară a contat pentru multe popoare ca măsurătoare și exprimă și în cîntecele noastre cea mai mică măsură. *Villan kylki*, dacă înțeleg bine aceste cuvinte, reprezintă suedezul *åkerull*, danezul *ageruld*, o iarbă fermecată *(Mythologie* p. 1228), pe grecește ἠριγέρων, latinește *senecio*[2] — are frunze pufoase și de aici numele. Îmi vine în minte că într-un cîntec popular e invocată apropierea și ajutorul celor trei zei, Odin, Hoener și Loki, printr-un bob de secară, o pană de lebădă și un bob de icre de pește.

Acest *Sampo* pare să crească el însuși asemenea unei plante, adică își înfige într-o stîncă din Pohja adînci rădăcini, una ajunge în pămînt, alta la marginea apei, alta în muntele patriei *(kotimäki)* — și aceste bine înfipte rădăcini vor fi smulse mai tîrziu. cînd eroii finlandezi ajung iar în stăpînirea comorii. Dar cea mai ciudată e însușirea

[1] Există și basme românești în care dintr-un ou rostogolit « s-a făcut soarele pe cer » (cf. Elena și Niculiță Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și ordonate în ordine mitologică*, Cernăuți 1903. p. 420).

[2] *Senecio* fam. Compositae, are în limba română următoarele denumiri: bătătorniță *(senecio crucifolius)*, iarba carelor (senecio erraticus), — se pune în baia copiilor care nu merg în picioare —; amărăciune, cruciuliță (senecio fuchsii), rujină (senecio jacobaea), cruguliță, lemnul Domnului — folosită împotriva gălbinării; petimbroasă (senecio rupester). « cel perit » (senecio vernalis), bătătarnică, schinuță (senecio vulgaris).

---

necesitatea « exotismului » limbii materne și întoarcerea, tipic luterană, la arhaicitatea păgînă, întru combaterea limbii latine ca posibilă concurentă) și demonstrarea spiritului arhaic al limbii germane (« preistoria limbii », « virtutea barbariei »). Pasiunea lingvistică a lui Grimm vine în primul rînd de la fascinația pe care trecutul propriului său grai o exercită asupra sa. N-a încercat niciodată să adune eterogenitățile a cît mai multe limbi într-un sistem de înrudiri posibile ; astfel, deși cunoștea sîrba, spaniola, daneza, suedeza, evident greaca și latina, sanscrita n-a vrut s-o învețe (dar nu « exotismul » sanscritei l-a îndepărat de aceasta, ci reprezentanța ei oficială de *Ursprache*, la care obliga indologia romantică). Specializarea în genul lui Franz Bopp sau a lui Rasmus Kristian Rask nu l-a tentat. așa că, în comparație cu aceștia, pare mai degrabă un « polyhistor », înrudit cu « organicismul » lui Humboldt sau « transparența etimologică » propusă de Schlegel. Scria, fără reticențe, cu o degajare încîntătoare, înfierbîntat, precum toată « școala de la Heidelberg » (Brentano, Arnim, Görres) de literatura arhaică și folclor ; scria cu pathosul celui care vrea că cuprindă, să epuizeze totul ; ținea prelegeri despre « relația poeziei cu istoria », despre « păgînismul german », despre « zeul iubirii », despre « arderea cadavrelor », despre pergamente din secolul al XII-lea, despre « nume de femei derivate din flori », despre « feluritele nume ale tunetului », despre rugăciune, despre « a dărui și a da » . . .

https://biblioteca-digitala.ro

de a măcina a lui *Sampo:* îndată ce a fost făurit a început să macine trei lăzi de grîne, chiar la răsăritul soarelui: una pentru mîncare, alta pentru vînzare, alta pentru păstrare. Identic, deci, cu moara fermecată a regelui nordic Frôdi, care putea să macine orice i se dădea, aur, sare și « orice fel de noroc »; fantasma unei asemenea mori-a-dorințelor a stăpînit se pare imaginația tuturor popoarelor germanice în vechime, cum voi dovedi odată pe larg, cu alt prilej; să ne amintim aici numai de morile acelui încă viu cîntec popular care macină în fiecare dimineață aur și argint[1] *(Uhland,* 1, 77); să însemne oare aurora care se ridică, aurind orizontul? *Sampo* era deci un împlinitor-al-dorințelor, a cărui stăpînire aducea, asemenea Gralului, desăvîrșirea oricărui noroc. . .

Din sfărîmatul Sampo [. . .] o parte dintre bucăți a căzut în mare, și de acolo comorile mării, o mică parte a fost dusă de furtună pe țărmul Kalevalei, și de acolo bunăstarea ținutului; Louhi n-a păstrat însă decît capacul *(kirjolanski)*, de aceea domnește în Laponia sărăcie și lipsă de pîine.

Väinämöinen adună bucățile rămase pe plajă și le dă lui Sampsa Pellervoinen, ca să fertilizeze ogorul. Acesta este un duh al agriculturii și numele său Sampsa arată clar legătura cu *Sampo*. Pellervoinen însămînțează și toți copacii cresc, doar un stejar nu vrea la început să încolțească, apoi săgetează dintr-o dată văzduhul atît de violent, încît coroana îi ajunge la nori, iar soarele și luna sînt întunecate de ramurile lui. Se numește « copacul lui Dumnezeu », *puu jumalan*, întocmai ca germanul stejar al lui Donnar sau grecescul δρύς ὑψίκομος Διός[2].

[1] Morile de sub pămînt care macină « aur și argint/cum n-am văzut de cînd sînt » apar și în baladele românești (v. ciclul Novăceștilor și balada Badiul) — avînd însă semnificația baterii secrete de monedă.

[2] J. G. Frazer explică venerația pe care vechile popoare ale Europei o aveau față de stejar, cît și legătura pe care o vedeau între arbore și zeul lor ceresc, prin particularitatea stejarului de a fi lovit de trăznet mai des decît orice alt arbore din pădurile Europei. Strămoșii celților și germanilor, ai grecilor și romanilor, îl identificau astfel pe zeul suprem al cerului cu al stejarului și fulgerul care cădea pe pămînt. Frazer citează contribuția lui Jacob Grimm din *Deutsche Mythologie* în problema identificării stejarului cu zeul tunetului și al cerului (v. *Creanga de aur*, Buc. 1980,

La fel, descoperea și comenta *Kalevala*, la numai zece ani de la apariția ei (prin traducerea suedeză a lui Castréns), în chip de nou argument al înrudirii dintre germană și graiurile nordice. Drumul său către Finlanda a fost o escapadă de germanist — și a trecut mai întîi prin Danemarca și Suedia **. Cunoștea deja mitologia finlandeză din operele lui Schröter, Porthan, Erik Lenquist, Chr. Ganander *(Mythologia fennica)*, iar descoperirea *Kalevalei* îi permitea o nouă demonstrație a « virtuților păgîne »: numai popoarele într-un avînt cultural de început puteau să-și « îngăduie » asemenea epopei, numai semicultivații goți, finlandezii și lituanieni erau în stare de asemenea anvergură!

Scria pe larg despre epopee și diferențele dintre aceasta și alte genuri epice comenta subiectul *Kalevalei*, limba și poezia finlandeză în general (chiar și din punct de vedere al formei, explicînd lipsa rimei și abundența aliterației), lămurea originea numerelor de eroi și a toponimelor, compara în permanență zeii finnici, eroii *Kalevalei*, cu zeii și eroii germanici, greci și romani. Cu ani înainte de prima versiune germană (a lui Schiefner, apărută în 1852) oferea publicului primele traduceri de text (rugăciunea către Tappio, duhul pădurii). Pentru Jacob Grimm, Lönnrot era un al doilea Pisistratus, care a pus în ordine *Iliada* și *Odisseea*. Ca unul dintre cei mai importanți comentatori ai *Kalevalei* dinafara Finlandei, Jacob

** Erich Kunze, *Jacob Grimm und Finland*, Helsinki 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

Din Olympul Nordului

În timp ce Ilmarinen făurește arme, Louhi apare în chip de ciocîrlie și se așează la fereastra fierarului, asemenea Athenei în *Odiseea*, care stă, prefăcută în rîndunică, pe μέλαθρον. . .[1]

Väinämöinen, Ilmarinen și Lemminkäinen sînt zei adevărați, de neconfundat — și alcătuiesc o importantă trinitate, care seamănă, chiar dacă nu în totul limpede, cu trinitățile altor mitologii. . . Ukko poate fi numit și cel mai important zeu al tunetelor. . . « bătrînul tună », *Ukko pauha*, și « fulgeră », *Ukko iksee tulta*. El trimite zăpadă și grindină, precum Zeus.

Am îndrăznit să echivalez laponul *vaino* prin *desiderium; vainotet* fiind *desirare, cupere*. Väinö ar putea sta astfel alături de zeul vechi german Wunsc, [. . .] de grecescul Eros, lat. Cupido, slavul Radegast, hindul Kama; Wunsc mi-a părut îndată derivat dintr-un mai simplu Wuni, Wunnio, care înseamnă dragoste și bucurie, *Wonne, Wunnia*, în limba goților *vinja*, care se apropie literalmente de Väinö. Pe deasupra, denumirea de astăzi a lui Väinö, anume Suomi, vine din rădăcina *suon* case pare să corespundă lui *faveo, bene opto; suoma* denumește pe *favor, votum*. Väinö nu e înfățișat însă tînăr, ca Eros, ci precum Wunsch ori Wuotan în chip de maestru creator la senectute; înțeleptul, știutorul de cîntece.

Mă grăbesc să arăt cîteva exemple care aruncă o oarecare lumină asupra antichității noastre autohtone. Bobul de secară ca măsură, *Sampo*-ul care macină, degetul însîngerat de la piciorul lui Väinämöinen, pieptenul lui Lemminkäinen din care picură sîngele, amintesc de fabula germană, cum am mai arătat.

Traducere, comentarii și note de GRETE TARTLER

V, p. 176). Într- altă prelegere, citită la Academia de Științe la 12 mai 1853, *Despre numele tunetului* (Uber die Namen des Donners, cf. Abh. zur Myth. und Sittenkunde, ed. cit. pp. 402—438). Jacob Grimm face largi referiri la mitologia finnilor, lituanienilor, slavilor, goților și scandinavilor, precum și la celți, greci, romani, ba chiar și la vechii hebrei, în legătură cu acest subiect.

[1] Acoperiș plat, asemănător unei terase.

Grimm poate fi socotit într-un anume sens chiar colaboratorul lui Lönnrot***: după tipărirea prelegerii din 1845, îi trimisese acestuia o copie suedeză, iar aprecierea deosebită pe care a acordat-o culegătorul finlandez sugestiilor lui Grimm se vede în modificările aduse ediției a II-a a *Kalevalei* (aproape dublă față de prima, conținînd 22795 de versuri). Între schimbările aduse la ideea lui Grimm, cea mai importantă e lărgirea capitolului despre făurirea legendarului « Sampo » și explicarea sensurilor acestui obiect magic. Simbolistica lui Grimm a mai fost preluată de Lönnrot în discursul său din 1858, *Tre ord om och ur finska fornsangen* (« Trei cuvinte despre și din vechile cîntece finnice »). De altfel, toți comentatorii ulteriori ai *Kalevalei* au avut prea puțin de adăugat la comparatistica lui Grimm. Demonul comparatismului care îl stăpînea pe Grimm era în fond acea dorință a tuturor romanticilor de a cuceri (printr-o magică topire a științelor, artelor, introspecției, observației) suveranitatea absolută a spiritului. Mult mai concret decît Novalis, care credea și el că trebuie să înaintezi « din problemă exactă în problemă exactă », pentru că necunoscutul și sarcinile nebuloase sînt un mare pericol, Jacob Grimm a lăsat filologilor cea mai precisă lecție de fantezie.

GRETE TARTLER

*** Vainö Kaukonnen, *Jacob Grimm und das Kalevala-Epos* (în Jacob Grimm Zur 100, *Wiederkehr seines Todestages*, Berlin 1963).

https://biblioteca-digitala.ro

KALEVALA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ

« Supt un cer neîndurător, într-o natură a cărei poesie diafană nu înlocuiește lipsa posibilității unei vieți omenești mai dese și a unei munci naționale mai bine răsplătite, trăiesc trei-patru milioane de oameni cari n-au supărat niciodată pe nimeni și cari n-au alte scopuri decît dezvoltarea unei civilizații modeste, dar deplin originale, în care s-au unit, în cea mai simpatică sinteză, vechi amintiri ancestrale, înrîuriri ieșite din Apusul inspirator în primul rînd, și chiar anumite infiltrări slave »

N. IORGA

•

« Era fatal ca literatura populară finlandează să amintească pe aceea a ţăranilor noștri, trăind izolați în văi și pe înălțimi la fel de romantice, surse ale unei poezii, de o bogată inspirație, care și la ei este în mare măsură transpunerea în versuri, de la o generație la alta, a unor povestiri cu subiecte împrumutate din istorie sau legende, glorificînd isprăvile eroilor populari. Totuși, pe cînd la noi aceste comori sînt încă risipite, finlandezii le-au adunat în faimoasa lor *Kalevala*, culegere de cîntece vechi din Carelia ».

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ

•

«Nu e propriu zis o operă literară a lui Lönnrot ci un tablou lucrat în mozaic, fiecare pietricică fiind luată din produsul variat al literaturii populare. Ea va servi însă la izbucnirea unei activități naționale pe toate terenurile.»

I. SIMIONESCU

•

« Rivalitatea neîndurată dintre cele două tabere ale epopeei, luminoasa Kalevală și întunecata Pohjă, expediția pentru cucerirea morii fermecate, a acelui misterios Sampo, pentru care, ca pentru altă lînă de aur, se dă bătălia, glorificarea muncii și tehnicii făurarului Ilmarinen,

https://biblioteca-digitala.ro

născocirea Kantelei, țitera finică, și imnul de slavă închinat puterii de vrajă a cîntecului, lupta pentru lumină, cu nesfîrșitele-i spirale simbolice, și sugerînd unui cititor al zilelor noastre, drumurile cosmice ale lui Hyperion în poemul eminescian și, în fine, marea temă a iubirii materne, sintetizată în persoana mamei lui Lemminkäinen, care-și resuscită fiul din morți, iată cîteva din paragrafele fundamentale»...

PE RPESSICIUS

●

«*Kalevala* este o mare și adevărată epopee populară. În prospețimea ei ea poartă o adîncă poezie în care simbolul se împletește adeseori cuprinzătoarelor viziuni; în care puterea și delicatețea trec prin toate cutele sufletului omenesc; în care nu numai Natura, dar și intimitatea colibei și a căminului, duioșia și sfatul sînt înfățișate, dîndu-se un rol precumpănitor mamei»

ION MARIN SADOVEANU

●

«Iubirea de mamă și iubirea de viață, care-l mînă pe bătrînul run pe aspre căi, ca să-și cîștige mireasă și să-și asigure astfel o nouă tinerețe, precum și perpetuarea, prietenia tovărășească de arme, loialitatea precavalerească în actul pețirei, dar și ura nestinsă în vrăjmășie, care-l îndeamnă pe fratele Ainei să-și calce legămîntul și să încerce, de astă dată parcă cu folos, să-l extermine pe run, sînt sentimente etern umane, care, prin haloul poetic, mereu nelipsit, asigură *Kalevalei* interesul general și admirația unanimă»

ȘERBAN CIOCULESCU

●

«Un învățat a cules din gura țăranilor finlandezi cîntecele *Kalevalei*, compuse cu jumătate de mileniu înainte, și lumea a trăit, atunci, emoția unei mari descoperiri.»

TUDOR VIANU

●

«Fecunda imaginație populară e izvorul tuturor peripețiilor din *Kalevala*, și tot dintr-însa se desprind, uluitoare, siluetele personajelor: buni cîntăreți, umani și viteji, precum și chipurile limpezi de fecioare, ca Aino ori sora lui Kullervo. Într-un univers neverosimil, se desfășoară o minunată feerie populată cu duhuri și farmece. Cerul e aproape de creștet. Miracolele pîlpîie ca licuricii.»

AL. ALEXIANU

https://biblioteca-digitala.ro

Tradiția seculară a recitării mînă în mînă: runo I din *Kalevala* (gravură în lemn) pe pagina întîia a epopeii de Akseli Gallen Kallela.

Ensimäinen Runo.

Mieleni minun tekevi,
Aivoni ajattelevi
Lähteäni laulamahan,
Saa'ani sanelemahan,
Sukuvirttä suoltamahan,
Lajivirttä laulamahan;
Sanat suussani sulavat,
Puhe'et putoelevat,
Kielelleni kerkiävät,
Hampahilleni hajoovat.
Veli kulta, veikkoseni,
Kaunis kasvinkumppalini!
Lähe nyt kanssa laulamahan,
Saa kera sanelemahan
Yhtehen yhyttyämme,
Kahta'alta käytyämme;
Harvoin yhtehen yhymme,
Saamme toinen toisihimme
Näillä raukoilla rajoilla,
Poloisilla Pohjan mailla.

https://biblioteca-digitala.ro

ION MARIN SADOVEANU

Orizontul unei lumi nobile și fabuloase

Sunt douăzeci de ani de cînd, într-o cumplită iarnă dobrogeană, am cunoscut Kalevala. *Nesăturata lăcomie a lecturilor îmi adusese pe masă o carte cu un nume ciudat, purtînd sub trei stele, pasări de aur, cățărate pe un vrej, trecut prin valuri și imprimat pe cotor. În fața mea, aveam obișnuitul cadru, scena tuturor închipuirilor: fereastra la mare. Acolo, după anotimp, puteau să răsară pe apele de cobalt ale verii triremele subțiri aheene, după cum în neguri și brume, se puteau legăna lotcile lungi, cu gîturi de vioară ale vikingilor. Acum crivățul îmi pregătise totul pentru lectură: înghețase malurile, coclise marea, pînă la fund și pînă departe și ștersese zarea cu un fum vînăt, în care soarele abia răzbea dintr-un aur de solz de dragon. Pohjola Kalevalei, țara mitică a Nordului se înfăptuise pentru o mai bună înțelegere, din milenara tristețe a unei Dobrogi de iarnă . . . Atunci* Kalevala *închisă în îndepărtatele mele asocieri era o întîmplare și o experiență personală. Astăzi vremurile i-au dat alt înțeles, adăugîndu-se și împrejurarea deosebit de fericită pentru cititorul român a unei traduceri integrale, cu rîvnă și pricepere adusă pînă la capăt de entuziasta hărnicie a d-lui Barbu Brezianu, Acestei munci de mare merit, să-i netezim drumul.*

Cel mai vechi document despre cîntul popular finlandez, care nu e numai baza dar și țesătura însăși a Kalevalei *,este înmatricularea versificată a zeităților păgîne, adausă la introducerea traducerii* Psaltirei *de către Michael Agricola, Episcop de Abo, la 1551. Agricola trece drept întemeietorul literaturii finlandeze.*

El vorbește de atunci de o zeitate Änemöinen, care nu este decît eroul principal al Kalevalei: *Väinämöinen. Iar caracteristica statornică și fără abatere a prozodiei cîntecelor populare finlandeze: versul octosilabic, nerimat, folosindu-se de aliterație, este semnalată de geograful suedez* Andreas Buraeus. *la 1631. Încă de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, cîntecul popular finlandez începe să fie cunoscut sub denumirea de* runo, *dedusă dintr-o neexactă înțelegere a cuvîntului compus* runoinlaulu *ceea ce înseamnă: cîntec al unui poet de rune. Astăzi, în mod curent aceste cîntece populare — ca și cele ale* Kalevalei *de altfel — sunt cunoscute sub numele de rune sau rune finlandeze, spre deosebire de rune scandinave, ceea ce ar însemna anumite semne sau litere.*

[. . .] Runele, sau cîntecele populare finlandeze sunt de trei feluri: lirice, epice și magice. Dintre toate, runele magice nu se cîntă, ci se rostesc.

În felul acesta ele se înrudesc, cu un conținut mai adînc însă, de proverbe, zicători și formule vrăjitorești. Vraciul care le deține — numit « tietäjä » *— are credința că dacă dintr-o formulă magică lipsesc trei cuvinte, fie prin necunoaștere, fie prin uitare, formula nu mai are putere de săvîrșire. Astfel cînd în cîntecul al șasesprezecelea,*

---

* Sub acest titlu, reluăm aici, pentru savoarea tonului și rigoarea informației sale, mai vechiul eseu al lui Ion Marin Sadoveanu introducînd pe cititorul român în lumea *Kalevalei* cu prilejul primei tălmăciri integrale a capodoperei, realizată în urmă cu 40 de ani de Barbu Brezianu.

https://biblioteca-digitala.ro

Väinämöinen, eroul principal al Kalevalei, se hotărăşte să construiască o corabie şi uită trei cuvinte din formula sau runa magică ce trebuia spusă pentru ca să-i desăvîrşească lucrarea, construcţia nu mai poate continua. Încheierea corăbiei este cu neputinţă, şi Väinämöinen coboară în împărăţia morţilor pentru a regăsi cuvintele uitate. Crezînd cu convingere în acest mecanism magic, oricare teitäjä *sau vraci, după ce a apărat mai întîi cu străşnicie tainele sale vrăjitoreşti, cînd în cele din urmă se hotărăşte să le spună şi altcuiva, cum i s-a întîmplat de multe ori lui Lönnrot, omite din formulă trei cuvinte pentru ca să rămînă moartă şi inoperantă în puterea noului cunoscător. În regiunile din Sudul Finlandei, păstrătoarele runelor lirice şi epice, sunt fetele tinere. Ele le cîntă în cor. În regiunile din Nord însă runele epice — sunt cele mai numeroase şi importante, — sunt lăsate în seama bătrînilor care le cunosc, le leagă de multe ori în cicluri şi le cîntă. Sunt însă deosebiri şi în felul de a le cînta. Corurile de fete repetă un vers sau mai multe, cîntate de o conducătoare a corului. Bătrînii spun melodios runele epice, cîte doi deodată şi într-o formă cu totul caracteristică. Aşezaţi unul în faţa celuilalt, işi lipesc palmele, împletind degetele şi legănîndu-se cînd înspre unul, cînd înspre celălalt, în ritmul cîntecului. Cuprinsul geografic al runelor se împarte în apusean şi răsăritean. Cel apusean se întinde la Nord de golful Finlandei, cuprinzînd regiunile Abo şi Helsinki, între altele. Cuprinsul răsăritean, în cea mai mare parte locuit de carelieni, începe mai la sud de Narva (ţărmul sudic al golfului finlandez), urcă spre Petrograd şi apoi dealungul ţărmului apusean al lacului Ladoga şi cuprinde toată partea sudică a Careliei . . . Aceasta este regiunea cea mai bogată în rune, regiune pe lîngă care a trecut neştiutor Lönnrot la prima sa călătorie întreprinsă în 1829. Totuşi această expediţie de tinereţe, n-a rămas fără roade. El publică între 1828 şi 1831 patru capitole sub titlul de* « Rune şi cîntece vechi şi nouă ale poporului finlandez ».

A doua călătorie o întreprinde Lönnrot la 1831. Porneşte de data aceasta pe o cale de Nord. Este însă silit să se întoarcă la Helsinki pentru a lua parte la combaterea unei epidemii de holeră de pe urma căreia el însuşi cade bolnav. Biruind boala, în anul următor, porneşte a treia oară pe drumurile sale de culegător de rune. Ieşit doctor în medicină, el işi alege cea mai săracă circumscripţie medicală, Kajana, *pentru a fi cît*

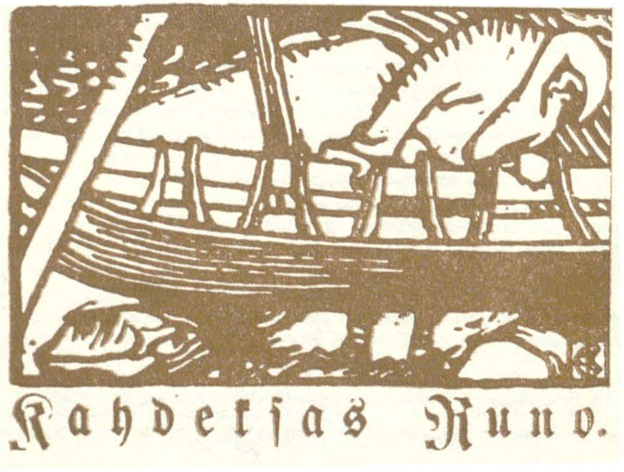

Luntrea mitică a Nordului (gravură de Gallen Kallela, *Kalevala* runo VIII)

https://biblioteca-digitala.ro

mai aproape de regiunea Arhanghelsk, unde se găseau adevăratele mine de aur ale cîntecului popular. Abia în iarna anului 1833 el izbuteşte să se orienteze în această regiune şi are norocul să întîlnească în satul Vuonninen *pe cei doi mari furnizori de rune: pe* Ontrei Vanninen *de la care a luat marile cîntece eroice şi întregul ciclu al Sampo-ului, şi pe* Vaassila Kieleväinen. *Aceşti doi cîntăreţi populari, împreună cu* Arhippa Perttunen, *cel mai de seamă* lauraja *întîlnit de Lönnrot în drumurile sale prin regiunea Arhanghelsk, sunt izvoarele preţioase din cîntecele cărora aveau să se lege cele mai de seamă părţi ale viitoarei* Kalevala.

Prima redactare e din 1833. Ea se numea: « Culegere de rune despre Väinämöinen *», şi cuprindea 5052 versuri, împărţite în 16 cîntece. A doua, urmează la 1835, după ce a primit darul runelor aflate de la Arhippa Perttunen. Ea cuprinde 12 078 versuri împărţite în 32 rune sau cîntece. Şi în sfîrşit, după alte două călătorii cari l-au dus pe Lönnrot, una pînă în Laponia iar alta pînă pe coasta de Nord-Vest a lacului Ladoga, unde începe adevăratul şi bogatul cuprins al runelor, adăogînd cîntecelor epice şi magice de la Nord, culegerea mai bogată a Sudului de cîntece lirice, precum şi proverbe şi zicători, Elias Lönnrot dă la iveală, la 1849, a treia şi definitiva redactare a* Kalevalei — *cunoscută sub denumirea de* Noua Kalevala — *cuprinzînd 22795 versuri, împărţite în 50 de rune sau cîntece.*

Toate versurile sunt autentice, fiind alcătuite de inspiraţia poeţilor populari. Din noianul de versiuni ale unei aceleiaşi teme şi ale unui acelaşi moment din desfăşurarea epică a episoadelor, Lönnrot a ales pe acele care s-au putut înlănţui mai firesc şi unitar pentru a alcătui poemul neamului său, prin material, şi al său, prin pasiune, trudă şi selecţionare. Astfel fiind, se înţelege uşor ce vast depozit de variante se găseşte astăzi în arhivele oficiale de cercetare ale Finlandei, cercetare care n-a încetat după alcătuirea Kalevalei *de către Lönnrot.*

O unitate organică, în compunerea ei, Kalevala *nu are. Nu poate sta alături, din acest punct de vedete, nici de* Odiseea *lui Homer, nici de* Eneida *lui Vergiliu, nici chiar de* Nibelungi, *unde bine reliefatul element istoric de la epoca năvălirilor barbare şi începutul unei vieţi de curte al unui Ev-Mediu timpuriu topeşte într-un singur cheag elementele mitologice călătoare şi neîncetat schimbate dealungul celor cîteva veacuri pregătitoare.*

Kalevala *are un personaj central: pe Väinämöinen. Vraci civilizator, demiurg, poet, erou, el crează ţara de la miază zi, dă un fir de legătură poemului cu prezenţa şi săvîrşirile sale, şi îşi împleteşte viaţa în începuturile ei mitice cu o cosmogonie, în care evenimentele se socotesc cu veacurile. [. . .]*

După gospodărirea magică a lumii de către Väinämöinen, după întrecerea cu Joukahainen *şi episodul sorei sale, apare figura faurului* Ilmarinen *şi odată cu el, atracţia de neînfrînt a ţinutului de la Nord sau* Pohja, *a cărei stăpînă* este Louki, *pentru cei din* Kalevala. *Nesfîrşitele poveşti de peţitorie încep să se urzească. Väinämöinen încercînd să dobîndească pe Fecioara Nordului, care i-a cerut să-i facă o luntre din ţăndările fusului său, se răneşte cu barda, la lucru. El caută un vraci priceput în a-i potoli sîngele ce-i gîlgîie din rană, şi pentru a-l ajuta şi a înfrînge elementul care l-a rănit, Väinämöinen povesteşte bătrînului obîrşia fierului. E o credinţă magică deseori întîlnită în lumea* Kalevalei, *că orice putere ţi se supune dacă îi cunoşti şi îi povesteşti obîrşia.*

De acelaşi episod al faurului Ilmarinen se leagă importantul fragment al construirii Sampo-*ului, talisman cu puteri regeneratoare, a cărui identitate nu e clar stabilită. Sigur trebuie înlăturată ideea unui concept abstract. Alcătuirea lui, caracteristicile materiale şi numeroasele lui funcţiuni îndreptăţesc această precizare. Ar putea să fie, prin complicatele lui descrieri şi atribuţii, arbore, melniţă (ideea de a măcina îi e adeseori asociată) sau chiar, în cuprinsul simbolic al unei mentalităţi magice, soarele. În orice caz, gîndul fructificării şi al belşugului îi e asociat.*

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt important episod este acel al lui Lemminkäinen, *flăcău zburdalnic, ce reamintește în oarecare măsură pe Peer Gynt. De povestea lui ce-i cuprinde și moartea tragică și căutarea bucăților trupului său sfărîmat și reînvierea prin grija și știința vrăjitorească a mamei sale, se leagă frumoasa descriere a reînchegării și renașterii sale fizice, amintitoare de căutarea lui Osiris rupt și risipit în moarte, din grija și puterea surorii sale Isis. O unitate mai mare capătă* Kalevala *de la expediția pe care o întreprind Väinämöinen, Ilmarinen și Lemminkäinen împotriva Nordului, pentru a dobîndi* Sampo-*ul. Aci, pe drumul de ape, se întîlnesc cu știuca uriașă ce e gata să-i răstoarne, pe care o răpun și din a cărei falcă Väinämöinen face* Kantela, *un fel de instrument de coarde, asemuitor citerii. Lupta cu acel Miază Noapte învrăjmășit e din ce în ce mai grea. Pînă și soarele și luna care au coborît pentru a asculta cîntecele lui Väinämöinen sunt furați de Louki și închiși într-un munte. Louki ia și focul din vetrele din* Kalevala. *Ilmarinen e gata să făurească o lună și un soare nou, cînd Louki, temîndu-se, le dă drumul celor adevărate din adîncul munților. Și în ultima rună, care vorbește de copilul unei fecioare Marjatta, se întrezărește influența creștină întrețesută vechiului material păgîn și magic. După botezul copilului, Väinämöinen se mînie atît de tare încît pleacă într-o luntre de aramă, trece dincolo de roata zării unde se oprește. Kantela și cîntecele le-a lăsat spre bucuria neamului său.*

Așezarea istorică și geografică a acțiunilor din Kalevala, *ce s-a încercat chiar de Lönnrot, nu pare a corespunde unei realități aflătoare la temelia acestui material folkloristic. A considera Pohjola sau Nordul din întîmplările poemului ca pe un cuprins geografic al Bjarmienilor, situat la gura Dvinei, față de care « Kalevala » ar fi țara carelienilor așezată mai la Sud, pe cursul aceleași ape, este o ipoteză spulberată de mult. Cercetătorul cu hotărîtă poziție împotriva acestor bănuieli istorice a fost* Comparetti. *El subliniază în epopeea finlandeză mai ales caracterul său magic, care nu poate avea nimic comun cu o interpretare istorică. Acest caracter reiese din credința veche șamanistă a poporului. Șamanul este un vraci care prin practici și extaz, e interpretul ce de multe ori intervine între lumea văzută și cea nevăzută. E însă o mare deosebire între șamanul ținuturilor din Nordul Siberiei și ale Rusiei, și șamanul străvechilor credințe finlandeze. Practicile celui dintîi, ajutate mai ales de vestita tobă rituală și magică, extazul său, a trecut într-o formă mult mai simplificată la rostitorii runelor. Aci nu este vorba decît de incantațiuni spuse de un* tietäjä, care are o încredere adîncă în puterea cuvîntului rostit. *Acest cuvînt rostit cînd e despre obîrșia lucrurilor ți se supune, după cum cuvintele nerostite (cele trei uitate sau neștiute) dintr-o formulă, o fac inoperantă. Este o formă a magiei simpatice care aduce în stăpînirea șamanului toate puterile lumii. Adevăratele forțe în vechea lume finlandeză nu sunt Zeii, palide închipuiri dintre cari cel mai mare, Creatorul, e* Jumala, *ci vracii, șamanii sau tietäjii. Toți eroii Kalevalei sunt vraci și cel mai puternic e Väinämöinen. Zeii sunt numai niște mănunchiuri de puteri la dispoziția celor cari știu să-i stăpînească prin cuvinte și formule.*

Poeții sau «laulajii» cîntă mai ales runele epice, cîte odată pe cele lirice, iar runele magice sunt numai amintite de ei. Cel dintîi care a topit acest material într-un singur poem a fost Lönnrot, dînd astfel prin autenticul document al cîntecului popular nealterat, imaginea lumii în mijlocul căreia se afla, descifra și cînta vechiul neam finlandez. Căci după cum foarte bine s-a observat, runa magică este documentul puterii în cuprinsul și credința concepției șamaniste despre lume, pe cînd cîntecul epic este vestirea și cinstirea ei. Legîndu-le, Lönnrot a întregit icoana.

Kalevala *este o mare și adevărată epopee populară. În prospețimea ei, ea poartă o adîncă poezie în care simbolul se împletește adeseori cuprinzătoarelor viziuni; în care puterea și delicatețea trec prin toate cutele sufletului omenesc în care nu numai Natura dar și intimitatea colibei și a căminului, duioșia și sfatul sunt înfățișate, dîndu-se un rol precumpănitor mamei. Într-adevăr, mai toți eroii* Kalevalei, *cari depășesc cu mult*

https://biblioteca-digitala.ro

viața obișnuită, au în trecerile și petrecerile lor, în real și ireal, gîndul și asistența mamei lor în jur, ca pe o lume ocrotitoare.

Väinämöinen, Joukahainen și mai ales Lemminkäinen cunosc în diferite împrejurări sfatul și mai ales ajutorul mamei lor. Chiar Louki, stăpînitoarea din Pohja, aprigă, luptătoare, puternică, nu e lipsită însă, în trăsăturile cari o alcătuiesc, de o anumită maternitate. Iar în ultima rună, cînd creștinismul vine să se adaoge vechiului material păgîn, fecioara Marjatta — Maica Domnului — intră în cursul povestirii și merge pînă la mînierea bătrînului Väinämöinen, tot ca mamă, prin botezul pruncului său.

În fiecare an, la 28 februarie, Finlanda și-a fixat marea ei sărbătoare națională, comemorînd apariția Kalevalei *lui Lönnrot (redactarea de la 1835). E, firește, în această comemorare și gîndul neîncetat al poporului finlandez trimis Careliei, patrie veche și neasemuită a cîntecelor de temelie ale epopeii[. . .] dar e și întreaga mîndrie a neamului de a fi contribuit la tezaurul de cultură occidentală. În această privință s-a rostit cuprinzător învățatul finlandez* E. N. Setälä *într-una din cuvîntările sale:*

« Kalevala, *în întregul ei, este expresiunea uneia dintre acele forme de cultură nordice, acceptate acum mai bine de 2000 de ani de înaintașii finlandezilor și cărora ei le-au rămas credincioși. Multe motive dintre acelea pe care se clădește această poemă au venit din Apus sau au apărut în Finlanda sub înrîurirea apuseană. Și pînă și forma ei, epopeea, și-a dobîndit-o în mijlocul unei comunități care a stat sub o neîntreruptă influență culturală a Apusului. Prin motivele sale occidentale și printr-un același climat,* Kalevala, *poezie populară finlandeză,* e *operă și poezie occidentală* ».

Nobilul popor finlandez, prin fiecare 28 februarie al său dovedește înalta treaptă de cultură pe care a atins-o, amintind mîndria națională și făcînd să fluture sărbătorește steagurile din puterea Statului, pe toate edificiile, pentru a prăznui strădania unui vizionar, apariția unei cărți și cîntecul risipit prin țară de la nașterea pînă la moartea fiecăruia dintre cei cari au dus țara pe umerii lor. *[1942]*

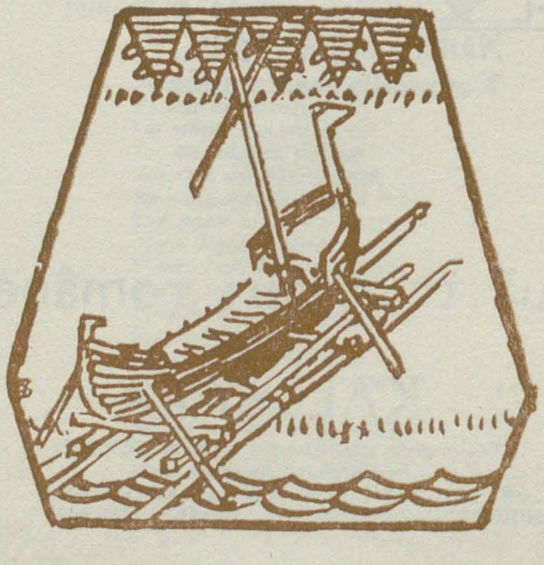

Episoade din *Kalevala* (și la pag. urm.) gravuri în lemn de Gallen Kallela.

https://biblioteca-digitala.ro

Neljäswiidettä Runo.

Taka vanha Väinämöinen
Arvelevi aivossansa:
»Nytpä soitanto sopisi,
Ilon teentä kelpoaisi
Näillä uusilla oloilla,
Kaunihilla kartanoilla;

Două tripticuri românești
pentru
KALEVALA

Fragmente din Runo I și Runo XXXVI
în versiuni paralele de
GR. N. LAZU, ION MARIN SADOVEANU
BARBU BREZIANU și IULIAN VESPER

https://biblioteca-digitala.ro

Rodirea minunatei Luonnotar

Sta Fecioara în văzduhuri,
Mîndra Fiică a Făpturii
Petrecînd singurătatea
Tinereții sale triste
În ogrăzile din ceruri
Pe a slăvilor tipsie.
Singurateca ei viață
Și-a ei soartă neîmblînzită
O făceau să stea pustie
În ogrăzile din ceruri
Și-n deșerturi fără margini
Pînă ce, pornind Fecioara
S-a lăsat pe valul apei
Pe spinări de-Oceane clare;
Pe întinsurile mării.
S-a stîrnit atuncea vîntul.
Iar din Răsărit, furtuna
A-nceput cumplit să bată,
De-a-nspumat întreaga mare
Și-a mînat cirezi de valuri.
Vîntul legăna Fecioara
Și-o-aruncau furtuni pe ape
Pe alb încomate valuri,
Pîn-ce-n mare prinse rodul,
Și-o lăsă însărcinată
Vîntul ce sufla pe dînsa . . .
Ea-și purtă de-acum povara.
Sarcinei și-ndurerarea
Ani de-a rîndul șapte sute,
Fără să se nască pruncul
Nici măcar să se ivească.

Versiunea ION MARIN SADOVEANU

https://biblioteca-digitala.ro

Rodirea minunatei Luonnotar

În văzduh trăia odată
Minunata Luonnotar.
Multă vreme prea curata
A trăit neprihănită
În ogoarele tăriei,
În cîmpiile cerești . . .
Dar, sătulă de-acea viață,
De singurătate aspră,
— La sfîrșit, i se urî
De trăirea sihăstrită
Din ogoarele cerești
Prin nemărginirea slăvii . . .

Coboară de la o vreme,
Se lasă domol pe coama
Valurilor înspumate.
Pe întinsul larg al undei
Se stîrni atunci furtună,
Aprig vînt de răsărit,
Ce învolbură talazul
Ridicînd uriașe trîmbe !

Vîntul leagănă fecioara,
Apa o rostogolește
Printre crestele de valuri,
Pe-albăstritele talazuri.
Vîntul alintîndu-i sînul,
Ea din mare, prinse rod . . .
Multă vreme își purtă
Sarcina, povară-n pîntec:
Șapte veacuri mari de-a rîndul,
Nouă vieți de om viteaz
Neputînd să nască pruncul
Cel nezămislit de nimeni.

Versiunea BARBU BREZIANU

https://biblioteca-digitala.ro

Rodirea minunatei Luonnotar

În văzduh trăia o fată,
Preafrumoasa Luonnotar;
A trăit mult timp curată,
Ca fecioară, — pe vecie,
Prin înaltele văzduhuri,
Prin nemărginite ceruri;
Dar s-a săturat deodată,
I-a părut povară viața,
Să rămîie-așa stingheră,
Tot fecioară, tot curată,
Prin înaltele văzduhuri,
Prin nemărginite ceruri.
Pîn-la urmă coborît-a,
S-așează pe-nalte valuri,
Pe al mării spate luciu,
Printre unde despletite;
Năvălit-a o vîntoasă,
Dinspre răsărit pornită,
Ce umplu de spumă marea,
Înălță tăioase valuri.
Vîntul fata-a legănat-o,
Valul aruncă fecioara
Pe spinarea albăstrie
A înaltelor talazuri;
I-a rodit ei vîntul, sînul,
A lăsat-o grea talazul.
Trudnic a purtat povara,
Sarcina cea grea din pîntec
Ani de toți vreo șapte sute,
Vîrste de viteji vreo nouă;
Îi era cu neputință,
Fătul nenăscut, să-l nască.

Versiunea IULIAN VESPER

https://biblioteca-digitala.ro

RUNO XXXVI

Moartea lui Kullervo

Kullervo, fiu lui Kalervo,
Iată acasă se întoarce:
Casa lui cea părintească
Și ogoare părintești.
Dar pustie află casa;
Nimine nu-i iese-n cale
Ca să-i deie-mbrățoșare —
Nimeni mîna să i-o strîngă !
Și pe vatră pune mîna —
Reci cărbunii îi găsește;
Semn e deci că a sa mumă
Stinsă e, nu mai trăiește.
Și pe sobă pune mîna,
Dar de mult e soba rece;
Semn că și sărmanul tată,
Nu, nici el nu mai trăiește
Spre podele cată, ochii
Dară nu sînt măturate;
Semn că și iubita soră,
Scumpa soră nu-i trăiește !
Și în port la mal se duce,
Și nu vede nici o luntre;
Semn e că și al său frate,
Nu, nici el nu mai trăiește.
Plîns din inima-i sbucnește —
Plînge-o zi și plînge două
Și așa el se bocește:
— Mama mea, o ! scumpă mamă —
N-ai lăsat nimic în urmă
Pentru-o viață zbuciumată?
Mama din mormînt răspunde —
Din mormînt îl probozește:
— Cîine negru de vînare

https://biblioteca-digitala.ro

Yhdeksäskolmatta Runo.

Lemminkäinen, lieto poika,
Itse kaunis Kaukomieli,
Saapi säkkihin evästä,
Kesävoita vakkahansa,
Vuoeksensa voita syöä,
Toiseksi sianlihoa;

Plecarea lui Lemminkäinen (*Kalevala*, runo XXIX) gravură în lemn de Gallen Kallela

https://biblioteca-digitala.ro

Ți-am lăsat eu în pădure,
L-a pădurei fete du-te,
La copilele albastre,
Și le cere bani de drum,
Și le cere dar de foame !
Kullervo, fiu lui Kalervo,
Cîinele își ia tovarăș
Și cu dînsul drept ajunge
Prin pustiuri sub o culme,
Unde-a necinstit fecioara —
Chiar pe fiica mumei sale !
Plîng fînațele și astăzi
Și dumbrava și frunzișul;
Florile plîngeau mai tare
Despre-a fetei necinstire,
Despre fapta cea cumplită.
Și de-atunce cîmp cu floare
N-a mai fost, nici frunză deasă
Și nici umbre nu-s în locul
Unde astfel se-ntîmplase.
Kullervo apucă pala,
Pala sa cea ascuțită,
Și-o întreabă ce gîndește ?
Despre gîndul ei o-ntreabă
Dacă-i voia ca să guste
Din a lui spurcată carne,
Și să beie al său sînge !
Pala vorba înțelege,
Pala gîndul îi ghicește
Și așa răspuns i-a dat:
— Și de ce să nu gust oare
Din a ta spurcată carne ?
Și de ce cu al tău sînge
Azi să nu m-adăp eu oare ?
Nu m-adăp destul și-adese
Cu nevinovatul sînge ?
Kullervo, fiu lui Kalervo,
În pămînt plăsele-nfige,
Le înfige cu putere.
Pieptul spre tăiuș îndreaptă
Și în pală se aruncă
Și viața-i grabnic zboară !
Astfel deci a fost prin moarte-a
Kullervinilor sfîrșire;
A voinicului pieire
Și de rele mîntuire !

Versiunea GRIGORI N. LAZU

https://biblioteca-digitala.ro

RUNO XXXVI

Moartea lui Kullervo

Kullervo, al lui Kalervo,
Se-ndreaptă apoi spre ţară,
Colo-n locuinţa ceea
A bătrînului său tată,
Pe-a părinţilor largi şesuri;
A găsit odaia goală;
Cînd bătu, era pustie;
Nu l-a strîns în braţe nimeni,
Nu s-a-ntins spre el vreo mînă.
Puse mîna-apoi pe sobă;
Reci îs toţi cărbunii sobei;
După semnul ăst ştiut-a
Că nu mai trăia măicuţa.
Pe cuptor mai puse mîna;
Reci îs pietrele acelea;
După semnul ăst ştiut-a
Că nu mai trăia tăicuţul.
Se opri pe jos cu ochii,
Duşumea nemăturată;
După semnul ăst ştiut-a
Că-i murise surioara.
Şi în port apoi se duse,
Portul nu avea vreo barcă;
După semnul ăst ştiut-a
Că muri şi frăţiorul.
Prinse-a suspina amarnic;
Plînse-o zi, mai plînse una;
Spuse-atunci aceste vorbe:
« O preascumpă măiculiţă,
Oare ce-mi lăsaşi, ce lucruri,
Pentru-a mai trăi pe lume ?
Vai, nu poţi s-auzi măicuţo,
De suspin pe ochişorii-ţi,
Dacă plîng tot pe sprîncene,

https://biblioteca-digitala.ro

De mă tîngui tot pe capu-ți !»
Se trezi-n pămînt măicuța,
A grăit din fundul groapei:
«Îți lăsai ăst cîine Musti,
Spre păduri să te-nsoțească;
Ia-ți preacredinciosul cîine,
Înspre codru-ndreaptă-ți pașii.
Tot în curmeziș străbate-l,
Spre-a pădurilor fecioare,
Ca s-ajungi acolo-n curtea
Fetișoarelor albastre,
Tocmai pe la poarta ceea
A castelului de ramuri,
Ca să cați acolo hrana,
Să te rogi de-o pradă bună !»
Kullervo, al lui Kalervo,
Credinciosul cîine luat-a,
S-a tot dus pe cea potică,
Merse-n susul celui codru;
După ce umblă oleacă,
Numai după o clipită,
Pe un cólnic el ajunse,
Se găsi-n aceleași locuri
Unde-o fost răpit fecioara,
Pîngări copilul maicii.
Se jeleau preamîndre pajiști,
Dragul cîmp vărsa tot lacrimi,
Tot jeleau ierbi tinerele,
Se tot tînguiau amarnic
Florile de prin fînațe,
Că fusese siluită,
Necinstită surioara;
Încetase-a crește iarba,
Nu mai înfloreau de-atuncea
Buruieni pe locul cela
Al nelegiuirii crunte,
Unde fuse siluită
Sărmănica fetișoară,
Unde pîngări feciorul
Pe copilul maicii sale.
Kullervo, al lui Kalervo,
Trase oțelita-i spadă;
O privi, o-ntoarse iarăși,
Sabiei cerut-a sfatul,
De poftea ea să mănînce
Carne vinovată, dacă
Nu dorea să beie sînge
Care săvîrșise crime.
Spada-i înțelese planul,
A ghicit ce-avea în minte;
I-a răspuns cu aste vorbe:

https://biblioteca-digitala.ro

« Cum de n-aş mînca eu carne
Vinovată cu plăcere
Şi n-aş bea cu bucurie
Sînge ce făcut-a crime ?
Doar mănînc şi-aşa la carne
Fără vin; beau şi sînge
Ce n-a fost supus greşelii ».
Kullervo al lui Kalervo
Fătul cu colţuni albaştri,
În pămînt înfipse garda,
A vîrît în lut mînerul,
A întors spre sine vîrful;
Se-azvîrli în vîrful cela,
Să-ntîlnească el pieirea,
Să primească astfel moartea.
Iată ăsta fu sfîrşitul,
Moartea dîrzului Kullervo,
S-a-ncheiat cu asta soarta-i,
Astfel a pierit sărmanul,

Versiunea **IULIAN VESPER**

Ei tule älyämähän,
Miehen mieltä ottamahan,
Vaikka vanhaksi eläisi,
Varreltansa vahvistuisi.»

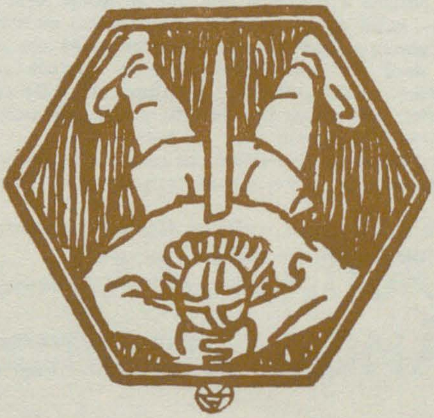

Moartea lui Kullervo (runo XXVI) gravură de Gallen Kallela.

https://biblioteca-digitala.ro

RUNO XXXVI

Moartea lui Kullervo

Kullervo, fiul lui Kalervo se îndreptă atunci spre țara lui, spre cîmpiile părintești.

Casa era goală; nimeni nu răspunse cînd el bătu la ușă, nimeni nu veni să-l sărute, nimeni să-i strîngă mîna.

Se uită în vatră: cărbunii din sobă erau stinși (semn că maică-sa într-adevăr murise).

Puse mîna pe cuptor: cărămizile erau reci (semn că nici tatăl său nu mai trăia).

Plecă ochii în pămînt: scîndurile stăteau nemăturate. (Nu mai încăpea îndoială că surioara lui nu mai era pe astă lume). În urmă se duse la țărm; acolo nici o luntre nu era (semn că și fratele-i pierise).

Începu atunci să plîngă; și după ce jeli două zile-n șir, spuse aceste vorbe: « O scumpă mamă mult iubită, de ce m-ai lăsat oare să mai trăiesc pe acest pămînt? Tu astăzi nu mai mă poți auzi cum suspin pe ochii tăi, cum gem pe ale tale sprîncene, cum stau și plîng pe creștetul tău! »

De sub pămînt însă, maică-sa se deșteptă și-i șopti din adîncul mormîntului: « Ți-am lăsat cîinele Musti ca să te întovărășească prin pădure. Așadar ia dulăul credincios și te du pe calea codrului; aleargă prin marile tufișuri la fecioarele din pădure, du-te pe coastele dealului Havulinna să-ți cauți merinde și să ceri un mare dar! »

Kullervo fiul lui Kalervo, își luă cîinele credincios, o porni pe potecă, sui povîrnișul codrului, umblă cît o fi umblat, și ajunse pe un deal mic, tocmai pe locul de unde furase odinioară pe copila maicei sale blînde.

Aci iarba crudă și verde plîngea; cîmpiile dragi lăcrimau; tinerele vlăstare suspinau, florile din pajiște se tînguiau, firea toată jelea siluirea nenorocitei fecioare, vestejind rușinoasa pățanie a surioarei sale. Iar pe însuși locul păcatului, pîngărit de necinstirea copilei, — iarba nu mai creștea, mărgăritarul nu mai înflorea.

Kullervo scoase atunci paloșul ascuțit, îl întoarse și pe dos și pe față, apoi îi ceru sfatul: îl întrebă dacă nu cumva are poftă să spintece carnea vinovatului . . . Paloșul înțelese, ghici gîndul voinicului și-i răspunse: « De ce n-aș tăia cu poftă din carnea vinovatului, de ce n-aș bea bucuros din sîngele ucigașului? Mănînc doar și carne nevinovată, sorb și sîngele celui ce n-a păcătuit! »

Kullervo fiul lui Kalervo, tînărul vlăstar cu călțuni albaștri, înfipse teaca în pămînt, înfipse mînerul săbiei în glie, iar vîrful și-l întoarse împotrivă. Apoi se aruncă, întîlnind moartea.

Astfel sfîrși viața tînărul flăcău, astfel își dădu sufletul viteazul Kullervo și aceasta fu cea din urmă ispravă a bietului băiat.

Versiunea BARBU BREZIANU

Ispitirea lui Väinämöinen, gravură de Akseli Gallen Kallela (*Kalevala*, runo V) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

Wiides Runo.

DIN LABORATORUL TĂLMĂCIRILOR ROMÂNEȘTI

https://biblioteca-digitala.ro

BARBU BREZIANU

«KALEVALA» de la poezie la proză și basm

Nu departe de Piața Victoriei din București — pe Șoseaua Kisseleff, la primul rond — se afla spre începutul anilor treizeci o discretă clădire albă, îmbrăcată în viță, cu un parter în stil francez, și o vastă terasă ce cobora două-trei trepte spre grădină. Mai multe uși înalte, cu geamlîc, se deschideau în spațiul dintre un șir de coloane ce sprijineau frontonul — de unde și numele « Colonadele ». Totul a fost însă demolat înaintea anilor patruzeci, pentru a face loc unui ansamblu sculptural realizat de Ivan Mestrović. Dar nu a trecut mult, și bronzurile acestuia aveau să piară la rîndul lor.

Să revenim însă la « Colonade », deoarece sub acoperișul lor se desfășurau an de an Saloanele oficiale de artă plastică: Salonul de Primăvară, cel de Toamnă denumit « Alb-Negru », și expozițiile mosafire.

De acest loc, astăzi pustiit, stă legată și o bună amintire bucureșteană pentru Finlanda, devreme ce în fostul « Pavillon du Salon Officiel » — s-a petrecut și prima nemijlocită luare de contact nu numai cu arta « Țării celor 1000 de lacuri », dar și cu o seamă de universitari: profesorii V. Tanner, A. Hämäleinen, V.J.Mansikka și J. Siren ; toți aceștia aveau să facă parte din Comitetul de organizare, printre care, din partea română, se numărau profesorii Al. Lapedatu, președintele Academiei Române, D. D. Gusti, G. Țițeica, Al. Busuioceanu, Al. Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului de Artă Națională și comisar al expoziției, și pictorul Francisc Șirato.

Atunci, mulți dintre noi am avut revelația artei populare finlandeze — ce ne apărea sobră, de o curățenie (dacă se poate spune) amintind în chip ciudat bunul gust și buna cuviință a vechii noastre arte țărănești.

Se întrezăreau pesemne — și încă de la prima vedere — unele întrețesături tainice, multe similitudini neașteptate între folclorul finlandez și cel românesc — supoziții întărite (mai puțin impresionist) de profesorul Al. Tzigara-Samurcaș ; acesta venea cu turburătoare argumente etnografice înfățișînd anumite paralelisme între tehnica arhaică a țesăturilor din lînă — ornate cu asemănătoare motive geometrice abstracte, precum și între cromatica sobră a covoarelor, datorată folosirii deopotrivă a culorilor suave extrase din flori și frunze. Mai mult încă, eruditul profesor extindea confluențele fino-române pînă și pe tărîm literar aflînd insolite înrudiri !

Astfel, pentru prima oară, epopeea *Kalevala* era pusă alături de *Miorița*, devreme ce Elias Lönnrot (1802—1884) se învecina cu Vasile Alecsandri (1821—1890) ; amîndoi, folcloriști amatori înflăcărați, salvaseră de la pieire stră-străvechi tezaure — opere ale genialilor rapsozi, făuritori anonimi ai unei poezii orale genuine care zburînd slobode din gură în gură și suferind diverse mlădieri — nu și-ar mai fi păstrat astăzi—dar nici ieri — știuta integritate artistică.

Lönnrot, ca și Alecsandri, culegînd din viu grai și transcriind vers cu vers, literă cu literă, apoi substituindu-i-se menestrelului și vraciului care le cîntase și descîntase, au căutat — dînd prioritate ochiului — să fixeze ca într-un insectar eposul

https://biblioteca-digitala.ro

strămoşesc, cu făpturile lui vieţuind într-un Cosmos în care stelele, soarele, curcubeul şi luna se luau parcă la întrecere perindîndu-se deasupra aceloraşi deapururi verzi « brazi şi păltinaşi ».

Slovele însoţite cu tot felul de virgule, cratime, semne de mirare, de întrebare, paranteze, puncte de suspensie şi apostrofuri au fost prefăcute într-un text care, desvrăjit, tinde să redea pînă şi respiraţia şi intonaţia rostirii celui ce va fi de aci înainte un absent. Nuanţele, inflexiunile acestor balade se vedeau astfel definitiv statornicite, precum fluturii într-un insectar.

Datorită acestor bine făcători, manuscrisele date pe mîna zeţarilor au fost tipărite şi răspîndite, difuzate în milioane de exemplare, răspîndite în multe limbi şi ţări ale lumii. Şi, printr-o fericită coincidenţă *Kalevala*, despre care ne vorbea în 1936 Comisarul expoziţiei finlandeze de la Şosea, putea fi găsită cu uşurinţă pînă şi în vechea librărie « Cartea Românească », mai tîrziu năruită sub un bombardament.

Elegant prezentată de editorul parizian H. Piazza, capodopera fusese recent transpusă într-o proză poetică de Charles Guyot după prima versiune a lui L. Léouzon Le Duc, care, încă de la mijlocul secolului trecut, printr-un travaliu de lentă şi artistică erudiţie filologică — vreme de cincisprezece ani — transcrisese fiece cuvînt din cele peste douăzeci de mii de stihuri din dialectul fino-carelian mai întîi în limba latină, apoi în limba suedeză, şi abia apoi în franceză — pentru ca nu care cumva « vreuna din subtilităţile gîndirii şi nici vreo nuanţă a limbii să nu rămînă nedestăinuită » — cum lămurea în prefaţă cel de al doilea tălmăciuitor.

Vrăjit de ineditul basmului şi magia legendelor, « rîvna cititului » (cum spunea Ion Heliade Rădulescu) m-a împins să caut şi acea transpunere în versuri a lui Léouzon Le Duc; şi cum în vechile anticariate găseai vrute şi nevrute, am descoperit în rafturile dughenii lui Iuliu Pach, din pasajul « Vilacros » chiar ediţia din 1867 în limba franceză: *Le Kalevala/épopée nationale/de la Finlande et des peuples finnois/traduit de l'idiome original/annoté et accompagné d'études historiques, mythologiques/philologiques* et *littéraires*, editată concomitent la Paris, Bruxelles, Leipzig şi Livorno. Exemplarul, legat în pînză, va fi provenit de la un cititor bârlădean, de vreme ce purta pecetea roşie a Librăriei fraţilor « Furmuzachi din Bârlad ».

Acest mesaj venit din secolul al XIX-lea mi-a dat bucuria de a putea parcurge întreaga epopee, transpusă de astă dată în strofe riguros orînduite, — tălmăcitorul izbutind să materializeze cuvînt cu cuvînt, pas cu pas, cele 22.795 de versuri, turnîndu-le într-o metrică rigidă adecvată.

Proza lui Charles Guyot, în mod paradoxal, însă păstra farmecul care subjugă neobosit cititorul.

Mi-a fost dat ulterior să fac şi lectura excelentei reconstituiri în versuri realizate de Jean-Louis Perret, şi tipărită în colecţia « Cabinet cosmopolite » condusă de Edmond Jaloux.

După revelaţia celor trei ediţii, « fortuna finlandeză » mi-a scos în cale surpriza maximă: o a patra tălmăcire, de astă dată românească şi încă din secolul al XIX-lea. Un crîmpei din *Kalevala* — anume « Moartea lui Kullerwo » (cîntul al XXVI-lea) tradus de publicistul moldovean Grigori N. Lazu fusese cuprins în volumul prefaţat de A. D. Xenopol şi tipărit în anul 1884, tocmai la Piatra Neamţ:

« 451 / *traduceri libere şi imitaţiuni / de / Poesii antice şi moderne din Occident şi Orient.* »

Iată însăilate întîmplările declanşate de Expoziţia Finlandeză din iunie 1936, la care mai avea să se adauge, ca o ispită, vestea unui concurs iniţiat de Comisia de Cooperare Intelectuală de pe lîngă Liga Naţiunilor, pentru « cea mai bună tra-

https://biblioteca-digitala.ro

ducere a epopeii în limba română». Juriul prezidat de matematicianul Gheorghe Țițeica avea drept arbitru pe poetul Al. Philippide.

Imboldul de a o traduce a fost irezistibil — ca și juvenila insolență și pasiune de a mă încumeta într-un asemenea travaliu avînd drept singur temei tripla lectură franceză.

Pe cît țelul părea mai greu accesibil, pe atît tentația creștea, tocmai datorită lecturilor paralele și receptării acestei capodopere de imaginație — filtrată prin prisma mai multor exegeți deosebit de pătrunzători și competenți.

Dar licărea și amăgirea că acum, aș fi apt de a mă avînta prin hățișul basmului finic, familiarizat fiind, chipurile, cu însușirile și năzdrăvăniile eroilor, cu spiritualitatea lor, cu atitudinea lor în fața ceasului de apoi, ca și în fața avarelor satisfacții ale existenței, cu punctele ei cardinale (cum ar fi de pildă ritualul Nunții, cu desfășurarea ceremonialului pornind de la răpirea miresei, cu orațiile respective și nesfîrșitele praznice împărătești); ori, tot ca în basmele noastre, — cu lupta dîrză, trînta cu Viața și modalitățile de a birui pînă și Moartea prin mijlocirea unor vorbe și incantații vrăjitorești îngeamănîndu-se miraculos cu ajutorul venit din partea jivinelor, și al păsărilor cerului ocrotitor.

Personajele *Kalevalei* păstrau o atitudine de cordială reverență față de arbori, față de ființe, ca și față de tot ce crește sub un firmament întunecat în cea mai mare parte a anului, covîrșit de geroase neguri și de covoare de frig — alternînd însă cu răscolitoare zile și nopți însorite.

Aflată la creștetul de sus al unui aceluiași meridian ce coboară ca o trăsătură de unire pînă în România — această «Țară a Eroilor» (Kalevala înseamnă de fapt «Țară a eroilor») această lume cu bucuriile ei simple, cu mitologia ei ascunsă, cu arta și folclorul ei pînă mai ieri perfect necunoscut, transmitea parcă o stare de grație și de stranie afinitate.

Un duh al iscodirii dăduse și dădea tîrcoale.

Doctorul Elias Lönnrot, se știe prea bine, săvîrșise o uriașă operație de asamblare: dintr-o stivă de rune adunate de-a lungul și de-a latul țării — peste 1.000.000 de versuri, de unde selectase un număr considerabil, punîndu-le apoi, ca într-un imens «puzzle», cap la cap și dînd fabuloaselor cînturi disparate, un singur fir conducător, o surprinzătoare unitate și dimensiune epică.

A încerca transpunerea în limba română a unor rune din veacul al XIII-lea era treabă afurisită. Metereze severe trebuiau escaladate pentru a ajunge în cele din urmă la tainițele poeziei: sumedenie de octosilabe așteptau cuminte fără de rime, octosilabe presărate însă cu frecvente aliterații, asonanțe, cu reluări—deseori ostenitoare leitmotive — într-un idiom de o pierdută muzicalitate și pe care, firește, nu-l cunoșteam.

Dar limba matcă fusese deja cernută prin triplele, paralele filtre franceze — cît de exact? cît de aproximativ?

Se puteau desigur trage învățăminte și din experiențele majore prin care trecuseră eminenții noștri traducători de epopei — în versuri ori în proză — George Coșbuc, George Murnu, Eugen Lovinescu și bine înțeles ș.a.

Aveam însă temerea că tălmăcirea în versuri — chiar albe — ar fi riscat să nu atingă inefabila poezie a eposului, nici să fie dusă la cel mai bun sfîrșit.

★

Primele încercări păreau a fi un fel de calc, o stereotipie: șiruri de versuri ce se deslînau ... Un fel de «înșir'te mărgărite» cu numeroase perle calpe ...

Halo-ul poetic părea să se destrame sub ochii mei.

Frînat fiind de zăbalele de argint ale metricei, mi-era teamă să nu-mi pierd suflul afundîndu-mă într-un omăt adînc. După cîteva rupte ciorne (din care s-au

https://biblioteca-digitala.ro

salvat numai cîteva file — eboșe de sertar) — m-am hotărît: trebuia să traduc în proză.

Într-adevăr, stilul cel mai nimerit, ritmul potrivit era cel al basmelor românești depănate la gura sobei de bătrînii sfătoși — nici ei știutori de carte —, și ale căror povestiri fruste le regăsim, doar puțin șlefuite, în operele marilor noștri poeți ai prozei — Ion Creangă și Petre Ispirescu.

Mi se părea a fi găsit aci o lungime de undă adecvată, într-un teritoiiu oarecum similar, avînd aceeași forță de comunicativitate.

Tot în favoarea prozei pleda, poate, și exemplul lui Joseph Bédier cu al lui *Tristan și Isolda*, în care arhaicele, zgrunțuroasele versuri medievale fuseseră prefăcute într-un cuceritor poem în proză.

Mai tîrziu aveam să fiu desmințit de poetul Iulian Vesper care, cu o muncă pe care lesne ne-o închipuim, a demonstrat cu strălucire, în superba tălmăcire a *Kalevalei* — contrariul.

În travaliul întreprins, mă bizuiam firește și pe doctele predoslovii semnate de Léouzon Le Duc, Charles Gouyot și Jean-Louis Perret. Mai aveam o *Mitologie* a Nordului, și straniile ilustrații ale pictorului Akseli Gallen Kallela; mai încercam să pătrund tainele melosului ascultînd poemele simfonice inspirate de-a dreptul din *Kalevala: Luonnatar, Fiica Pohjolei, Reîntoarcerea lui Lemminkainen, Kullervo, Lebăda din Tuonela* — operele acelui « Enescu al Nordului » — Sibelius.

★

La acest stadiu de acumulare avea să se adauge un providențial inel de conjuncție dăruit de minunat de răbdătoarea fiică a Septentrionului Martta Laurikainen-Negrea, aflată vremelnic în România, și care poseda o carte frumoasă cît o Biblie, din care citea și recita runele; ele sunau melodios, cu un straniu belșug de vocale, făcînd să retrăiască abstracta muzică lăuntrică.

Dezghiocarea materialului poetic, disecarea lui începuse pe un șantier intim, febril... Cărarea se deschisese domol, drumul devenise tot mai neted, din ce în ce mai larg.

Treptat, a urmat reoglindirea versurilor metamorfozate într-o proză cît de alertă cu putință.

Apoi, aproape pe nesimțite, printr-o lentă alchimie verbală, ca într-un vis, poezia avea să fie retopită în fiordurile unor fraze fluente, firești.

Cam în felul acesta au fost străbătute lungile și întortocheatele pîrtii — cale de peste douăzeci de mii de leghe — purtîndu-mi cînd și cînd aievea gîndul nu numai la frumusețea covoarelor finlandeze (văzute odinioară în incinta « Colonadelor » de la Șosea) — dar deopotrivă la tîlcul metaforei lui Cervantes care spunea că citirea traducerii este ca și cum ți-ai aiunca ochii pe dosul unor țesături flamande de perete « unde, măcar că se zăresc chipurile — ele apar totuși pline de ițe care le întunecă și nu ies la iveală cu toată netezimea ». Ochiul întrezărește, desigur desenul, recunoaște culorile și gradațiile de ton — dar toate le va privi pe dos, cu iregularități de noduri nenumărate — ce dau astfel în vileag migala țesătorului, felul în care a brodat firele de urzeală, întregul, indescifrabilul joc al jurubițelor, al ghemurilor.

Ai fost încă o dată tras pe sfoară...

https://biblioteca-digitala.ro

IULIAN VESPER

Un demers poetic: traducerea «KALEVALEI»

A fost o perioadă, prin anii 1940—1950, cînd mă preocupase stăruitor gîndul de a realiza o traducere în versuri a eposului finez. Cum ocupațiile zilnice nu-mi îngăduiau un răgaz pentru asemenea îndeletniciri, am amînat totul pentru mai tîrziu. N-am încetat, totuși, o clipă, să mă pregătesc. Consideram tălmăcirea magnificului op ca o stringentă necesitate în etapa de atunci a vieții mele, o îndatorire de prim ordin. Simțeam că de n-aș fi ales calea aceasta, elemente ce constituiau ființa mea intimă, s-ar fi spulberat în bătaia vîntului. Mă vedeam îndemnat să învestesc în construcția ce mi-o imaginam ridicîndu-se, tot ce mi se părea prețios din experimentele mele poetice de pînă atunci. Îmi închipuiam ce entuziasm încerca un tălmăcitor, cînd pășea în această vastă rezervație de folclor, unică în lume! Erau apoi exercițiile de versificare la care țineam îndeosebi.

În primăvara anului 1953, condițiile minime pentru a trece la realizarea planului, erau asigurate. Lungul periplu prin regiunile nordice putea începe. Au existat la primele cînturi șovăieli, poticniri, dar niciodată nu m-am gîndit să-mi întrerup activitatea. Adoptasem ritmul de lucru lent, dar continuu, în care închegasem cîteva poezii de mai mare extindere apărute cu cîțiva ani în urmă și un roman în cîteva mii de versuri, « Mihai și Sofia » rămas în manuscris. Aplecat deasupra paginilor, eroii kalevalieni mă readuceau — prin ce miracol? — în regiunea folclorică unde văzusem lumina zilei, îmi aminteau de faptul că profesori ca Ovid Densușianu, I. A. Candrea, Dim. Caracostea îmi transmiseseră ceva din pasiunea lor pentru producțiile populare, aceste embleme de preț ale spiritualității noastre. N-aveam decît să închid ochii ca să mă văd culegînd prin împrejurimile Branului, printre alte poezii, o variantă a *Mioriței* inclusă azi în volumul cu același nume, de Adrian Fochi, după ce fusese publicată în revista *Junimea literară* (24/1935). Rememoram, de asemeni, bucuria cu care citisem remarcabila traducere în proză a *Kalevalei* (1942) datorată poetului Barbu Brezianu. Atunci, scrisesem un articol « Kalevala și Miorița » (mai 1943), în care dădeam semnificative citate din această carte,

Acum, celebra epopee îmi vorbea cu șoaptele, muzica și furtunile sale. Mă întărea o mare încredere în puterile graiului nostru, în vigoarea lui primordială. Mai mult decît numeroase limbi europene, el mi se părea apt să exprime mai nuanțat frumusețile acestui vast poem nordic. Caietele cuprind etajări de expresii, arborescențe de semne și linii, mărturii ale îndîrjirii cu care pornisem la drum. Mai tîrziu, în vara anului 1954, cînd se punea — la Editura de Stat pentru Literatură și Artă — chestiunea tălmăcirii *Kalevalei* într-o formă cît mai apropiată de original, am prezentat ca probă cinci, șase cînturi, realizate în versuri de cîte 10—14 silabe, pentru ca, peste cîtva timp, să aflu că demersul meu a fost apreciat.

Am continuat să migălesc cu plăcere, convins că versul larg desfășurat exprima cu toată claritatea înțelesul runelor ce tălmăceam. Pe măsură ce lucrul înainta,

https://biblioteca-digitala.ro

înțelegeam, însă, că furat de mirajul acțiunii, mă depărtasem nepermis de mult de metrul original, de forma strălucitoare a octosilabicului finez. Deși îmi stătea în față exemplul lui Igino Cocchi, care, în tălmăcirea italiană a *Kalevalei* (Firenze, 1909), își permisese să se extindă, pentru același motiv, și în versuri de 14—16 silabe, am renunțat la tot ce scrisesem — peste douăsprezece cînturi — hotărît să încep o nouă versiune în cîte 8—9—10 silabe. Consideram că astfel mă apropiam suficient de mult de forma textului, păstrînd, în același timp, cu multă atenție și claritatea fondului.

Ajunsesem pînă aproape de cîntul XV — *Kalevala* are cincizeci, și 22.785 de versuri —, cînd, pe măsură ce lucram, îmi dădeam seama că, aproape surprinzător — modelam vers după vers în tiparul de opt silabe al runelor kalevaliene. Am renunțat din nou la tot ce realizasem pînă atunci, decis să încerc tălmăcirea fiecărui vers în forma prozodică a originalului. Ajunsesem pe tărîmul familiar, prea bine cunoscut, la ritmul trohaic de opt silabe, atît de obișnuit în lirica noastră populară, mai ales în doine.

Mi-am continuat cu răbdare lucrul, atent la sonurile limbii noastre, plivind cîte-un neologism introdus fraudulos în clipe de oboseală, inserînd masiv vocabule expresive cu circulație în mediul rural, evitînd, pe cît posibil, anjambementele, selectînd sever sinonimele, reținînd cuvintele cu numărul necesar de silabe. Dar, în primul rînd, aveam grijă să respect tiparul de patru trohei însumînd opt silabe ale poeziei kalevaliene, să observ distribuirea exactă a accentelor.

Rezultau versuri care, dacă nu se puteau mîndri cu podoabele din original — aliterația, multitudinea vocalelor producînd sonorități și efecte muzicale — respirau, în schimb, în ritmuri cunoscute de toți, se mlădiau în textura graiului nostru de toate zilele. Anul 1955 se scursese în dibuiri, tatonări, tentative. 1956 a însemnat terminarea traducerii brute a epopeii, pentru ca în anii 1957 și 1958 să urmeze numeroase transcrieri.

Gîndul meu se îndreaptă astăzi, cu multă gratitudine spre toți aceia care, într-un mod sau altul, m-au ajutat în această grea întreprindere. Dintre aceștia aș aminti: regretatul om de aleasă cultură, Matti Pyykkö; Arvo Turtiainen; Martta Laurikainen-Negrea; Toivo Nārhi; de asemenea: Elis Bușneag; Ionel Marinescu; Romulus Vulpescu, lectorul atent, de a cărui pricepere, gust și înțelegere m-am bucurat în tot timpul străduințelor mele.

https://biblioteca-digitala.ro

ION GOIAN

Mitologie și cultură

Finlanda, țara cu multe lacuri (de unde și numele ei în finlandeză, *Suomi*, care ar sugera întinderi de ape mlăștinoase, cam același înțeles avîndu-l, după unele ipoteze, și numele etnic de *fenni* pe care Tacit îl atribuia locuitorilor ei) este, fără îndoială, nu numai un pol geografic, dar și un pol mitologic al continentului european. Cam la aceeași latitudine cu Islanda, Finlanda este împărțită aproape exact în două de cercul polar, dincolo de care noaptea este un anotimp.

Imaginația Evului Mediu a construit, de altfel, o adevărată mitologie a frigului, a gerului arctic evocat hiperbolic, prin care spațiul acesta extrem nordic va intra în conștiința europeană a vremii. Olaus Magnus, prin 1555, scria de altfel un fabulos *Compendiu de istorie a Goților, Svezilor, Vandalilor și a altor neamuri nordice*, tipărit la Veneția, în care evoca sugestiv elementul dominant al naturii scandinave: gerul. Despre neamul finnilor, Olaus povestea că se ascunde în cetăți cu ziduri de gheață, a căror strălucire orbitoare înspăimînta inamicul, astfel încît, susține autorul nostru, « soldații luptau mai mult cu apa decît cu armele ».

Mai tîrziu, unele expediții geografice sînt un prilej pentru Maupertuis, Outhier și alții de a evoca, la rîndul lor, « rîuri de marmoră » și peisaje glaciale și mai ales, lucru izbitor pentru imaginația franceză, modul în care răsuflarea însăși îngheață în acest climat polar, în care cuvintele par a se congela în aer, făcînd deci imposibilă acea *causerie* atît de tipică pentru saloanele secolului al XVIII-lea. Așadar, imaginația sociabilă a călătorilor venind din Europa temperată își putea reprezenta pe locuitorul Finlandei ca pe un fel de « bon sauvage » de la cercul polar, lipsit de putința comunicării spirituale, aruncînd doar cîteva vorbe grăbite în peisajul viforos al nordului extrem. Nici mai tîrziu, către sfîrșitul secolului XIX, un autor britanic (citez după *Winter in Finland* de Mead și Smeds) nu se îndoia că « Finlanda este o țară a cărei istorie se explică în întregime printr-un singur factor geografic, climatul ei extrem de sever », în spiritul determinismului cam unilateral al unor Ratzel și Buckle. Mai recent, Georges Duhamel nota și el din fuga trenului, în *Le chant du nord:* « Iată, privește cîmpul. Parcă ar fi pudrat cu zahăr », evocînd într-un mod mai amabil natura suverană în Finlanda.

Ce-i drept, asemenea impresii, la prima vedere foarte subiective, par a fi întărite de însăși literatura finlandeză. *Kalevala* (adică, *mutatis mutandis*, un fel de Iliadă a extremului nord) începe prin a evoca nu muzele, ci climatul hyperborean:

« Frigul cîntece îmi spuse,
Ploaia mi-a-ngînat cuvinte . . . »

(citez după o foarte sugestivă traducere alcătuită de Iulian Vesper). Fenomenologia compunerii acestor străvechi *rune* ale poporului fin (care se cîntau de cîte doi *runoya* — sau cîntăreți ai runelor — ce se țineau de mîini și se legănau în ritmul cîntării pe un fel de balansoar) se dovedește a fi o originală artă poetică, așa cum ar reieși din epopeea însăși. Cîntecele — ne spune bardul anonim — sînt

https://biblioteca-digitala.ro

culese din vînturi, din valuri, de pe crestele arborilor şi sînt strînse în « jurubiţe » purtate spre casă cu sania şi depozitate — imaginea este dintre cele mai originale — în ulcioare de pămînt. Astfel, ele vor aştepta voinţa cîntăreţului pentru a ieşi la lumină (deci, sugestie a unui timp fabulos şi a unei arheologii *sui generis)*:

> « *Cîntecele-n frig stătură,*
> *Au rămas mult timp în beznă;*
> *Să-mi scot cîntece prin geruri,*
> *De prin frig a mele cînturi,*
> *Să-mi aduc ulcioru-n casă (. . .)*
> *Capătul de fir să-l caut,*
> *Jurubiţii să-i rup nodul ?* »

şi aşa mai departe, totul fiind recitat în inimitabilul ritm al runelor străvechi; cum nota şi R. Boyer, « magică sau didactică, lirică sau narativă, poezia populară finlandeză îşi desfăşoară inevitabilele ei versuri octosilabice ca o imensă tapiserie monotonă ». O puternică magie lirică transformă, în *Kalevala*, sentimentul aproape cosmic al frigului într-o primăvară a imaginii mito-poetice.

Literatura mai nouă, mai aplecată spre analiza psihologică şi mai modernă în expresie, conţine aceeaşi referinţă climatică. Astfel, Toivo Pekkanen, în romanul *Fratele cel tînăr*, remarca: « În nord, iarna este singurul anotimp adevărat al anului. Primăvara e doar o promisiune, cu toate că începe impresionant; vara e o iluzie, deşi are cîteva zile sau chiar săptămîni în care oamenii încep să-i dea crezare; toamna, promisiunea primăverii şi iluzia verii sînt pe moarte, alungate către un mormînt funebru. Dar iarna este într-adevăr esenţa noastră: zăpada, gheaţa şi frigul sînt o parte a naturii noastre umane ».

Poetul Eino Leino evocă şi el, în *Cîntecul lui Väinämöinen*, « puţinele bucurii hărăzite de zei muritorilor »:

> « *bucuria primăverii,*
> *dulceaţa lunilor de vară,*
> *în fine, timpul toamnei, înalt, străveziu.*
> *Să ari şi să semeni, apoi*
> *să te odihneşti după trudă* » *(. . .)*

(traducerea aparţine Veronicăi Porumbacu).

Cu alte cuvinte, o primă imagine a unei posibile Finlande literare este aceea a unui spaţiu pe care şi-l dispută soarele blînd al Hyperboreei şi strălucirea cristalelor de gheaţă arctică. Această primă imagine, însă, poate fi substanţial amendată de o mai atentă frecventare a istoriei culturii şi spiritului finlandez.

Finlandezul, nota un eminent traducător francez al Kalevalei, L. Léouzon le Duc[1], este de o rectitudine şi o probitate proverbiale. Ca un om care ştie să preţuiască solidaritatea dintre oameni, condiţie a înfrîngerii climatului sever, el crede în natura bună a omului şi se lasă greu covins de contrariu. Adesea mefient în faţa noului, el nu are mai puţin o fire industrioasă şi, de altfel, întregul conflict al epopeii sale naţionale se duce în jurul unui obiect artizanal, misteriosul

O mărturie de cunoaştere reciprocă: pagină din revista *Boabe de grîu* dedicată Finlandei (III, 1—2/1932) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

Educaţia poporului în alte ţări

— Adaus —

Educaţia Poporului în Finlanda (I)

1. *Educaţia populară din iniţiativă liberă.* Finlanda e mai cu seamă ţară agricolă. Din populaţia ei de 3½ milioane, 83% trăiesc la ţară. Desimea populaţiei e de 10,4 pe km. pătrat. Abia în cei din urmă 50 de ani industria a luat o mai mare însemnătate şi a atras lucrători în oraşe şi în ţinuturi industriale. Numărul oraşelor e astăzi de 54, cu o populaţie trecând cu puţin peste 600.000. Cu toată neînsemnătatea lor economică şi industrială, oraşele sunt centre de cultură, mai ales oraşele universitare (dela 1640 Turku şi dela 1828 Helsinki), pe care, datorită rostului lor în educaţie, poporul s'a învăţat să le numească „inima" ţării. Pe lângă universitatea din Helsinki şi şcolile superioare cu vreo 5000 de studenţi, mai sunt 2 universităţi mai mici la Turku.

Cu toate acestea ar fi nedrept să se spuie că ţărănimea finlandeză n'ar avea o cultură a ei, venită dintr'o vreme care nu poate fi hotărâtă anume, dar e sigur că se întinde cu mult îndărăt în secolele trecute, se pare chiar înainte de pătrunderea creştinismului în 1157. Ca dovadă folklorul, epic şi liric, alături de marea înţelepciune populară închisă în proverbe, vrăji şi ghicitori, care există de sute de ani, păstrată numai prin viu grai şi culeasă în secolul al XIX-lea şi publicată în formă literară. Acest folklor şi în deosebi Kalevala (1835) sunt astăzi temelia literaturii finlandeze. Activitatea de iniţiativă liberă pentru desvoltarea educaţiei poporului a dat o tot mai mare luare aminte folklorului amintit, a cărei valoare este în afară de orice tăgăduială. El a pierit în forma veche orală, dar în forma literară este astăzi un obiect de învăţământ.

Cultura s'a răspândit în Finlanda în [redacted] Suedia prin mijlocirea oraşelor. Finlanda a [redacted] politiceşte cu Suedia timp de 6 secole, dela 1200—1809. In acest din urmă an ea a fost unită cu Rusia, de care s'a desfăcut prin răsboiul cel mare în 1917. Civilizaţia apuseană a pătruns în ţară în forma creştinismului catolic, înlocuit la începutul secolului al XVI-a de luteranism. Foarte puţini oameni sunt greco-catolici. In 1922 s'a votat legea libertăţii religioase (luteranii numără astăzi 97,1%, gr. cat. 1,7%, ceilalţi 1,2%).

Luteranismul a avut o înrâurire vădită asupra educaţiei poporului. Clerul a învăţat poporul să citească în cele mai largi cercuri.

Invăţământul laic s'a răspândit foarte încet. La început nu erau şcoli decât în oraşe. La începutul sec. al XVIII-lea s'au propus şi alte obiecte de învăţământ decât religia. Legea organizării şcolilor publice elementare s'a votat în 1866 şi un mare număr de şcoli de acest fel s'a înfiinţat, cu toate că o lege a învăţământului obligator n'a existat până în 1920. Mai sunt încă oameni vârstnici care n'au primit educaţia elementară într'o şcoală publică (în 1920 numai 0,8% din populaţia trecută de 15 ani era fără ştiinţă de carte).

Pricina pentru care educaţia poporului s'a desvoltat aşa de târziu este că până în a doua jumătate a secolului trecut oamenii educaţi făceau parte din populaţia puţină de limbă suedeză, deosebită cu totul de cei ce vorbeau limba fineză şi faţă de cari nu erau decât un fragment (populaţia de limbă suedeză este astăzi cam de 11%). In zilele noastre sunt de trei ori mai multe şcoli de limbă fineză decât suedeză şi între studenţii dela universitatea de stat trei sferturi vorbesc fineza. Majoritatea profesorilor universităţii sunt şi ei oa-

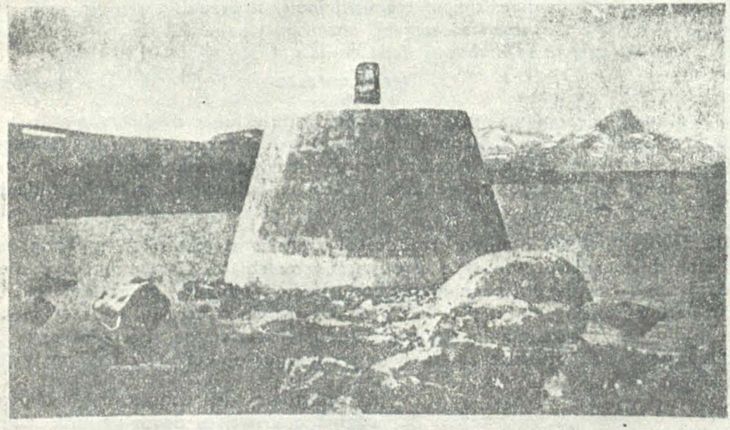

Piatra de hotar dintre Finlanda, Suedia şi Norvegia

https://biblioteca-digitala.ro

Sampo, făurit de un geniu local al artei metalurgice, faurul mitic Ilmarinen. Poporul finlandez este foarte preocupat de tradiţia sa, de miturile sale, pe care însă le cultivă într-un spirit constructiv, fără a cădea într-un tradiţionalism factice.

Istoria culturii finlandeze este, de altfel, o permanentă încercare de a ţine echilibrul între afirmarea spiritului naţional şi diversele influenţe exterioare, cîteodată impuse cu brutalitate de forţele istorice. Istoria Universităţii din Abo (Turku) — şi de fapt întreaga istorie a instituţiilor culturale — reflectă foarte bine, cum arăta şi Matti Klinge[2], « marile cotituri ale istoriei politice a Finlandei ». După o îndelungată « eră suedeză », în care entitatea etnică a finilor este supusă unei asimilări forţate de către regatul suedez (proces ale cărui urme se mai văd şi astăzi în existenţa unei minorităţi suedeze şi a unei culturi finosuedeze în Finlanda), la sfîrşitul acesteia va apare fenomenul «fennomaniei», al interesului crescînd pentru spiritul naţional finlandez. Chiar contele suedez Per Brahe (sub domnia din secolul al XVII-lea a reginei Christina a Suediei, admiratoarea lui Descartes) va fi un astfel de « fennoman » şi va contribui decisiv la înfiinţarea Universităţii din Abo, în 1640. Specializată mai ales în teologie (luterană) şi în filosofie scolastică, Universitatea, aşezată într-o clădire austeră în stil nordic, cu imense spaţii albe între ferestrele mici ale faţadei, fără nici o ornamentaţie evidentă, va fi ilustrată de unele personalităţi interesante ca Torsten Rudeen (discipol al lui Descartes) sau Henrik Gabriel Porthan (adept al unui neo-umanism nordic, sub influenţa studiilor sale de la Göttingen).

Influenţa germană şi suedeză se face simţită atît în arhitectura secolului XVIII (goticul suedez domină oraşele din partea occidentală a ţării), cît şi în literatură, de pildă în *Messiada* lui M. Salamnius (hotărît lucru, geniul epic a prezidat la formarea culturii finlandeze !), în vreme ce « fennomania » se dezvoltă în sensul unui curent al promovării culturii naţionale în limba populară. După ce Michael Agricola, episcop din Turku, publicase încă în secolul al XVI-lea *Abecedarul* şi apoi *Biblia* în finlandeză, la 1700 Daniel Juslenius, în lucrarea *Aboa vetus et novus*, deriva limba finnilor chiar de la Turnul Babel, dîndu-i astfel un certificat de nobleţe şi de vechime. În « era suedeză», aşadar, asistăm la dezvoltarea în paralel a două culturi, una fino-suedeză şi una naţională finlandeză.

Însă cu complicitatea lui Napoleon, Finlanda devine în 1809 Mare-Ducat al Imperiului rus şi ceva din spiritul răsăritului începe să pătrundă în ţară. Oraşele din est devin mai reprezentative şi, arhitectural, ele sînt puse sub semnul barocului petersburghez (sînt caracteristice operele lui Engel). În plus, se dezvoltă o ornamentare mai colorată, ruso-bizantină, a unora dintre clădiri, influenţate de stilul medieval (sau de reconstituirea sa modernă) rus. La 1827, autorităţile ţariste profită de marele foc din Turku pentru a muta şi Universitatea la Helsinki.

Acest stil mai autoritar face să crească în intensitate curentul naţional, cu Johan Ludwig Runeberg, poet de limbă suedeză, şi mai ales cu hegelianul Johan Vilhelm Snellman, filosof şi om politic, exponent al ideii naţionale, care va fi expulzat din Universitate în 1849 ca « anarhist » (de altfel, aceleaşi autorităţi vor folosi prilejul pentru a desfiinţa şi disciplina universitară a filosofiei, considerată în noul Statut al Universităţii din 1852 ca « adevărată scînteie a spiritului anarhist »).

Curentul naţional este, aşadar, în căutarea unei ideologii mai complexe. El va începe prin a întoarce ochii către Europa, unde, pe urmele poemelor ossianice ale scoţianului MacPherson se dezvolta un interes crescînd pentru spiritul popular, deocamdată într-o formă încă livrescă. MacPherson, cum se ştie astăzi, era obsedat de modèle clasice (de altfel, el încercase şi o traducere a *Iliadei)* şi se visa, probabil, un « Homer celt » (formula îi aparţine abatelui Cesarotti, traducător în italiană al poemelor presupusului Ossian). Disputa în jurul autenticităţii sau

https://biblioteca-digitala.ro

inautenticității operei puse în seama bardului celt era, de altfel, purtată de pe poziții foarte simpliste, argumentul adversarilor lui MacPherson fiind, cum am spune, inexistența « documentului ». Abia cu Herder *(Stimmen der Völker in Liedern*, 1779*)* și mai ales cu eforturile unor Arnim și Brentano *(Des Knaben Wunderhorn*, 1809) și ale fraților Grimm *(Kinder- und Hausmärchen*, 1812—14), se profilează la orizont ceea ce numim astăzi o *a doua cultură* (pentru care avem și termenul cam imprecis al lui W. J. Thoms, *folk-lore*, creat în 1846). Astfel, lumea culturii populare, pe care o prețuia încă Montaigne în *Eseurile* sale, se înfățișează savanților ca un nou continent al cunoașterii omului.

Adevăratul Columb al acestui nou continent al spiritului uman va fi însă un exponent al culturii finlandeze, Elias Lönnrot. Ceea ce trebuie să ne dea o imagine mai exactă despre locul Finlandei în cultura universală.

Ce-i drept, cum am arătat deja, țărmurile noului teritoriu al culturii umane au fost atinse, în expediții mai mult sau mai puțin sistematice, cu mult înainte ca Lönnrot să fi plecat, la îndemnul lui Reinhold von Becker, în căutarea *Kalevalei;* mai mult chiar, în Finlanda — mai degrabă decît în altă parte a Europei — culegerea culturii populare era o necesitate stringentă pentru a se alimenta acel curent al renașterii culturii naționale de care am vorbit. Încă în 1817, C. A. Gottlund sugera să se culeagă cîntecele populare, deși punctul lui de vedere nu era foarte modern: « Dacă am voi să culegem vechile cîntece naționale și să le așezăm într-o ordine sistematică — spunea Gottlund — (. . .) ar rezulta un nou Homer, un alt Ossian sau *Nibelungenlied* ».

Lönnrot, în schimb (aici stă geniul său), a plecat de la ideea justă că « documentul » (în spirit ossianesc) nu poate exista ca atare, mai precis că el nu poate avea forma pe care era îndreptățit să o presupună spiritul hrănit la școala antichităților clasice; pe de altă parte, interesul său se va îndrepta mai ales către modul specific de a fi al mitologiei populare, refuzînd speculațiile erudite de cabinet de lectură care străbat tot secolul XIX și mai subzistă uneori și în prezent. Lönnrot nu va fi, așadar, un Petrarca al nordului, răscolind vrafuri de manuscrise din vechi mănăstiri, dar nu va fi nici un lingvist (ca Jakob Grimm) în căutarea materialului ilustrativ pentru a întări sisteme mitologice create *ex cathedra*. El descoperă astfel ideea foarte modernă a oralității și a existenței prin variante a motivelor folclorice, idee pe care o vor dezvolta mai departe exponenții cunoscutei școli finlandeze de folcloristică [3].

Pentru a reconstitui runele *Kalevalei*, Lönnrot se adresează unor *runoya* ca Ontrei Malinen, Vaassila Kieleväinen și Arhippa Perttunen (acesta din urmă îi recită vreme de trei zile lui Lönnrot un număr însemnat de versuri). Prin 1833, *Alku-Kalevala* (sau forma de bază a *Kalevalei)* va constitui astfel o primă hartă, aproximativă, a cercetărilor ulterioare, cu 5052 de versuri. Peste doi ani, o altă versiune, *Vanha Kalevala*, conține deja peste 12.000 de versuri. Versiunea definitivă, *Uusi Kalevala*, apărută în 1849, va avea peste 22.000 de versuri. Amplificarea impresionantă a epopeii reflectă, în fond, inepuizabilitatea sursei, relația ei directă cu fondul creației mito-poetice populare.

Așa cum, de altfel, îi declara Lönnrot lui Léouzon le Duc, nici vorbă ca autenticitatea *Kalevalei* să cadă sub semnul îndoielii, așa cum s-a întîmplat cu poemele ossianice ale lui MacPherson, deoarece runele ei nu sînt conservate în arhive, ci plutesc în aer, sînt cîntate și transmise pe cale orală în zeci de variante, de veacuri și veacuri. Cu aceasta ajungem la adevăratul concept al unei *a doua culturi*, existînd după legi specifice, în paralel cu o cultură instituționalizată, aceea a păturilor superioare. Cu Lönnrot, ca să parafrazăm un titlu al lui C. Noica, asistăm deja la « despărțirea de Homer ».

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste cîteva note explică, de altfel, marele impact al epopeii finlandeze asupra romantismului european. Mitologia devine cu *Kalevala* expresia unui *Weltanschauung*. Căci, spunea Léouzon, « o mitologie nu se improvizează. Fiică a instinctului popular, ea există în sufletul poporului, fie ca fapt prezent, fie ca amintire ». Dacă mitologia clasică vorbea mai degrabă despre natura umană în genere (conform geniului grec) și mînia lui Ahile, prepotența lui Agamemnon sau șiretenia lui Odiseu erau de mult considerate drept caracteristici umane universale, cu descoperirea *Kalevalei* intrăm, la jumătatea secolului XIX, pe terenul unui dialog între mituri, ceea ce trimite la alte accepții ale universalului cultural. « Conceptul însuși de Europa, nota G. Cocchiara[4], adică noul concept al Europei, este lipsit de conținut dacă nu se inserează în cercul factorilor culturali și morali la a căror dezvoltare a contribuit folclorul. Într-adevăr, folclorul îi va face pe savanți să gîndească în germană, în franceză, în rusă sau în alte limbi, dar îi va obliga deasemeni, ca să folosim o expresie a doamnei de Staël, să « gîndească în limbaj european ».

Poezia proaspătă a *Kalevalei* a dat naștere, astfel, și nu numai în spațiul finlandez, unei adevărate ideologii culturale. Inventată în secolul trecut, utilizată de romantismul național, ea este și astăzi, cu anumite sensuri schimbate, funcțională, privind cultura contemporană sub un anume unghi. Dar, înainte de a vedea în ce constă ea și de a-i urmări pe scurt influența asupra culturii finlandeze mai noi, nu sînt de prisos cîteva opriri în cuprinsul vastului poem popular cules și editat de Lönnrot.

Epopeea este relatarea, destul de stufoasă, a conflictului dintre două lumi, amîndouă arhaice, dar care exprimă două dimensiuni ale mitului. Cea dintîi este Kalevala (în sens restrîns geografic), adică reședința lui Kaleva — regiune de sud a Finlandei. Aici, de altfel, se va produce anume o imixtiune a spiritului acelor *saga* scandinave aduse de imigranții suedezi în universul runelor fineze, adăugînd noi semnificații eroilor tradiționali; de cealaltă parte este Pohjola, partea de nord a Finlandei, un fel de gospodărie țărănească mai cuprinsă, reședința lui Pohyolainen și a vrăjitoarei Louhi, geniul malefic al epopeii. Cele două regiuni mitice (care reflectă pînă la un punct problema însăși a Finlandei, împărțită între tradiții și dialogul cu alte culturi în spațiul nordic), deși se confruntă într-un antagonism al mentalităților și al intereselor, nu pot trăi, în fond, una fără alta, fără schimburile permanente dintre ele.

Kalevala este mai degrabă un fel de regat mitic, peste care (lucrurile nu sînt spuse prea clar) domnește zeul-poet Väinämöinen, căruia i se vor alătura tînărul războinic Lemminkäinen, « zănatecul Lemminkäinen », neînfricat ca Ahile, dar necugetat și orgolios, precum și faurul genial Ilmarinen, alcătuitorul acelui palladium pe care și-l dispută cele două tabere, moara magică *Sampo*:

« *Într-o parte numai moară*
De făină, iar în alta
Moară ce rîșnește sare,
Iară moara cea de-a treia
Făurea tot bani, în valuri »

pe care, la instigația lui Väinämöinen, Ilmarinen îl va construi pentru a-și cîștiga dreptul la mîna « strălucitei fete a Pohiei ».

Această structură mitologică ne este cunoscută: puterea și magia, vitejia războinică și bogăția sînt cele trei dimensiuni (cele trei funcții, spune Dumézil)

https://biblioteca-digitala.ro

ale mitologiei indo-europene [5]. Kalevala este, în acest prim înţeles al ei, deschidere către spaţiul culturii mitologice europene, nord-europene şi scandinave, în primul rînd.

Pohia (sau Pohjola) este altfel alcătuită, pornind mai ales de la regula unui pseudo-matriarhat domestic, sub dominanţa infernalei Louhi. Chiar magia acesteia aminteşte de straturi culturale mai vechi: de pildă, Louhi va înghiţi chiar soarele şi luna — episod foarte cunoscut în basmul fantastic — în vreme ce Ilmarinen va fi obligat să reproducă astrele respective din aur și argint. Impresia este a confruntării între două genuri de magie, una poetică (într-un sens etimologic strict), adică pusă sub semnul creaţiei, aceea a lui Väinämöinen, alta sub semnul unei culturi defensive. Aşa cum remarca şi E. R. Gummerus într-o *Istorie a literaturilor Finlandei* [6] (publicată în limba italiană), pentru mentalitatea arhaică a finlandezului creator de rune, « a cînta este a acţiona și, deasemeni, a cînta este a descînta; prin virtutea descîntecului acţionează eroii *Kalevalei* (. . .). Ei nu rezolvă rivalităţile lor cu lovituri de spadă, ci prin adevărate dueluri de cuvinte (. . .) ».

Incantaţii tipice pentru această străveche mentalitate apar mereu în *Kalevala*. Faimos este episodul vindecării rănilor lui Väinämöinen, în care se relatează originea mitică a oțelului:

« A sărit un lup prin mlaştini,
A trecut un urs pe cîmpuri,
Sub lup mlaştini se mișcară,
Pe sub lăbi de urs cîmpia;
Astfel se ivi rugina,
Se întruchipă oțelul (. . .) »

Puterea de sugestie muzicală a ritmului recitării este deosebită și nu e de mirare că epopeea a inspirat nu numai poeţi (sînt citabile *Baladele* lui Larin-Kyösti, *Poemele* lui Koskenniemi, *Versurile* lui Otto Manninen și mai ales *Cîntecele la sărbătoarea primăverii* ale lui Eino Leino, însă și în poezia mai nouă se pot recunoaşte unele influenţe), dar şi muzicieni, în primul rînd situîndu-se, desigur Jan Sibelius cu al său *Kullervo* (1892).

Kullervo este eroul unuia dintre episoadele laterale ale *Kalevalei* dovedind de altfel multă forţă epică, de care se leagă şi unele scrieri în proză sau teatrale, de la Aleksis Kivi şi J. H. Ekko pînă la unele opere contemporane. Faptul este explicabil prin faptul că acest episod evidenţiază bine ceea ce eseistul F. Cygnäeus numea *Elementul tragic în Kalevala;* Kullervo este, *mutatis mutandis*, un fel de Hamlet finlandez, deposedat de moştenire de către unchiul său Untamo, pe care îl va urmări cu o răzbunare îndelung pregătită. Robit de Untamo, Kullervo îşi cultivă forţa fizică ca slujitor al acestuia. După ce-şi împlineşte răzbunarea, viața îi apare fără sens și se va sinucide. Morala întîmplării o va expune astfel Väinämöinen:

« O, voi, neamuri viitoare,
Nu vă creşteţi aspru pruncii (. . .)
Fiii cei crescuți prea aspru (. . .)
Nu primesc o minte dreaptă,
De trăiesc chiar multă vreme,
De se fac la trup puternici ».

Kalevala conţine, aşadar, şi elemente ale unui program educativ, exprimat în sfaturile mamei nefericitului Kullervo:

https://biblioteca-digitala.ro

« Cine luptă din plăcere (. . .)
Doborît va fi de înseși
Armele cu care luptă »

Sinteză a unei întregi culturi, *Kalevala* este deci sursa cea mai autorizată pentru a cunoaște spiritul poporului finlandez. În jurul ei s-a dezvoltat nu numai literatura, dar și arta și filosofia culturii specifică Finlandei. Muzica prin Sibelius, Kayanus, Pacius, Ehrström, Ingelius, Kollan, Linzen ș.a. Pictura prin A. Gallen-Kallela și Byörklünd, Ekman. Sculptura prin Syöstrand, Takanen, Wickström [7]. Din dialogul dintre romantismul național inspirat din *Kalevala* și funcționalismul secolului nostru vor rezulta acele preocupări pentru « formele scandinave » (o primă denumire pentru ceea ce astăzi numim *design*), în care tradiția nu e tratată ca un lucru imuabil și sacrosanct, ci ca element de plecare pentru o gîndire artistică modernă, ilustrată interesant de artiști consacrați ca Tapio Wirkkala, Timo Sarpaneva, Kaj Franck, Dora Jung și, desigur, mulți alții. Chiar arhitectura unui E. Saarinen își pune problema raporturilor dintre tradiția populară și formele funcționale moderne.

Nu e, deci, de mirare că în Finlanda se sărbătorește (cum relata în revista *Secolul 20*, nr. 5/1963 A. Dima) ziua *Kalevalei*, adică — în fond — ziua culturii naționale, a « unei opere în care poporul se recunoaște cu toate virtuțile lui istorice și artistice ».

De altfel, *Kalevala* este doar elementul central al unei direcții finlandeze în folcloristică, etnografie și filosofia culturii. Chiar Lönnrot a adăugat epopeei și alte colecții: *Kanteletar* (2. vol., 1840—41), *Proverbe populare finlandeze* (1844) și *Vechi cîntece magice ale poporului finlandez* (1880). Deasemeni, la catedra de cultură populară a Universității din Helsinki, Lönnrot a contribuit la opera de constituire a unei importante școli de folcloristică, ilustrată printre alții de Iulius Krohn și Kaarle Krohn și mai ales de cunoscutul Antti Aarne (al cărui *Verzeichnis der Märchentypen*, 1910, reprezintă un moment de referință în cercetarea modernă a folclorului). În 1907 se va înființa și cunoscuta asociație a folcloriștilor, *Folklore Fellows*, al cărei buletin *F. F. Communications* se bucură de mai multe decenii de un mare prestigiu științific. Mai recent, M. Haavio și J. Hautala sînt printre cercetătorii cei mai interesanți ai *Kalevalei*.

Kalevala poate să apară cercetătorului de astăzi ca adevăratul nucleu ideatic al unei concepții complexe despre cultură și despre instituțiile culturale finlandeze. Ea este fundamentul unei adevărate ideologii a dimensiunii regionale a spiritului finlandez; grație acesteia ea se integrează în spațiul culturii universale nu printr-o notă unică (tradiția), așa cum s-ar putea crede, ci ca un sistem de referință și pentru alte culturi regionale. O asemenea cercetare a culturii finlandeze și a instituțiilor acesteia ar putea fi o contribuție la discuții dintre cele mai actuale în filosofia contemporană a culturii.

Ne putem întreba, în primul rînd, în ce constă « ideologia kalevaliană ». Interesant apare faptul că trama însăși a epopeei, care leagă prin relații inextricabile — între înrudire și conflictul de interese și de mentalitate — cele două lumi ale *Kalevalei*, reflectă ceva din situația culturii finlandeze însăși. Împărțită între expresia finlandeză și cea suedeză, între apus și răsărit, între specificul național și influențele culturii moderne, cultura finlandeză există de multă vreme prin efortul continuu de a reconcilia extremele, fără a aluneca de o parte sau alta. Poeta Edith Södergran a dat o bună definiție poetică acestei neobosite căutări a unui ideal îndepărtat în *Țara care nu e:*

https://biblioteca-digitala.ro

« Mi-e dor de ţara care nu e,
tot ce este am ostenit să doresc.
Luna-mi vorbeşte în rune de argint
despre ţara ce nu-i.

(traducerea este tot a Veronicăi Porumbacu).

O expresie importantă a regionalismului finlandez este permanentul efort de construcţie a unor instituţii culturale care asociază interese şi moduri culturale specifice. Acestea joacă în prezent un rol esenţial în ceea ce finlandezii numesc « planificarea democratică a culturii ».

Cea mai veche asociaţie de acest gen este însăşi cunoscuta *Societate de literatură finlandeză (Suomalaisen kirjallisuuden Seura)*, fundată încă în 1831, cea care a editat *Kalevala* şi, mai tîrziu, *Cei şapte fraţi* de Aleksis Kivi. În paralel, din 1855, *Societatea de literatură suedeză din Finlanda (Svenska litteraturskapet i Finland)* strînge autorii de limbă suedeză. De altfel, la sfîrşitul secolului trecut, 60% din cărţile tipărite în Finlanda erau în suedeză, în vreme ce, în prezent, procentul lor a scăzut la aproximativ 7%, reflectînd democratizarea literaturii finlandeze. Numărul scriitorilor înscrişi în *Societatea finlandeză a autorilor (Suomen kirjailijaliitto)*, care fiinţează încă din 1897, a crescut constant, fiind acum de peste patru sute. Există şi o *Societate a autorilor suedezi din Finlanda (Finlands Svenska Författareföreningen)*, înfiinţată în 1919, care are cam două sute de asociaţi. Muzicienii şi artiştii plastici sînt şi ei organizaţi în mod asemănător. În ce priveşte teatrul, artă care s-a dezvoltat la sfîrşitul secolului trecut din mişcarea pentru o cultură naţională, ca un teatru popular, multă vreme el a fost împărţit între un teatru muncitoresc şi unul burghez, acesta din urmă jucat în genere în limba suedeză. Multe oraşe au şi în prezent nu unul, ci două teatre, amîndouă subsidiate atît de stat, cît şi de autoritatea locală (împreună, acestea suportă cam jumătate din preţul de cost al biletului de intrare).

Interesul pentru arta populară s-a dezvoltat sub îndrumarea unei *Societăţi pentru artizanat şi arte decorative* (una dintre cele mai vechi din lume de acest gen, întemeiată încă în 1875). Căutînd un termen mediu între romantismul naţional şi raţionalismul funcţionalist modern, mişcarea *Ornamo* (1911) stă la temelia dezvoltării unui limbaj artistic al colaborării dintre ţările scandinave în privinţa *designului.*

Aceste numeroase structuri culturale locale stau la baza unei culturi construite pe ideea colaborării între diferite zone sociale şi geografice, atrase de curînd într-o rapidă (prea rapidă chiar, după unii autori) transformare a structurilor socioculturale ale Finlandei. Aşa cum preciza Tuomas Anhava [8], « colectivitatea, care la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial era încă în majoritate o comunitate rurală, a fost supusă unei adevărate răsturnări a structurilor, o parte importantă a populaţiei rurale fiind transplantată în sudul ţării, în oraşe, în sectorul industrial şi în acela al serviciilor. Satul, mai ales în zonele mai îndepărtate, a devenit o regiune abandonată, fără o autentică viaţă culturală şi fără servicii ». O preocupare importantă fiind, în prezent, crearea unui model al culturalizării rurale, se constată totuşi că (aşa cum susţine acelaşi autor) « cultura nu poate subzista la nivelul local sau regional dacă este transformată în ceva artificial şi izolat ».

Prin urmare, constată T. Anhava, « experienţa finlandeză, pe de o parte, şi ceea ce se întîmplă şi în alte părţi, în lume, pe de altă parte, sînt tot atîtea motive pentru a pune în mod serios problema regionalismului ». Multe aspecte ale culturilor contemporane, adăugăm, confirmă acest punct de vedere: nu există încă

https://biblioteca-digitala.ro

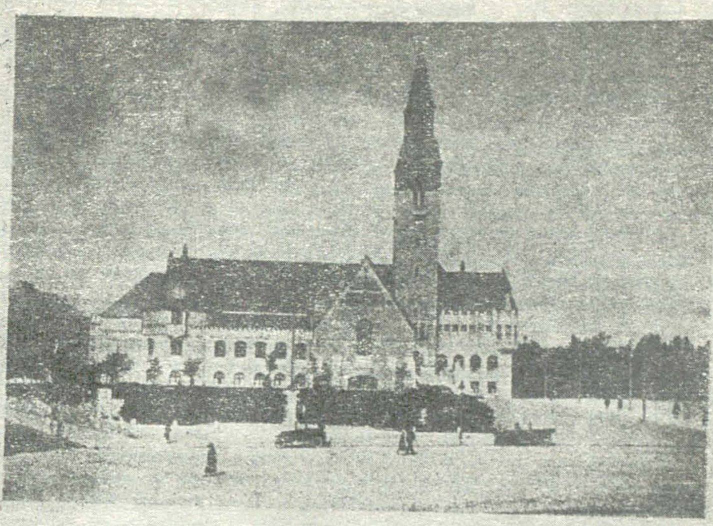

Muzeul Național din Helsinki

meni de limbă fineză. Întâia școală secundară de limbă fineză s'a înființat numai în 1858.

Activitatea din inițiativă particulară pentru educația adulților a fost începută de oameni cu o educație secundară și universitară. Studenții universitari mai cu seamă au simțit nevoia educației poporului la ei acasă. Încă din 1840 asociațiile studențești, organizate pe bază teritorială, publicau cărți de folklor și, după 20 de ani, au început să ție „conferințe populare". Din timp în timp acțiunea aceasta a luat proporții uriașe, mai ales când s'au pornit încercări după 1890 să se rusifice țara. Puși în fața unei asemenea primejdii studenții au luat alte măsuri în domeniul educației poporului. S'au înființat de pildă școli acasă care să dea instrucție primară adulților prin cursuri și conferințe din istoria țării ș. a.

Cu toate că în acțiunea pentru educația poporului luau parte profesori universitari și de școli secundare, ea avea firește un caracter experimental și năzuia să desvolte luarea aminte a tinerilor profesori mai mult decât să convingă pe elevi pentru un studiu activ și productiv. Activitatea liberă pentru educația poporului a căpătat un nou îndemn atunci când s'au deschis pela 1890, Școlile populare superioare după modelul celor din Danemarca.

O creștere în multe laturi s'a vădit în această sferă de preocupări începând din acest timp. Foarte caracteristic pentru desvoltarea acțiunii este faptul că s'au alcătuit multe organizații populare anume ca s'o sprijine, și care în schimb erau încurajate de diferite ramuri ale populaței, ca plugari și muncitori. Astfel, tinerii țărani înșiși au pus la cale societăți extensive de cultură, atât în domeniul moral cât și în cel cultural. O mare mișcare începuse mai de curând prin activitate liberă pentru educația poporului printre populația muncitoare. Antagonismul de clasă, care crescuse cu timpul punând în opoziție diferitele tendințe naționale, a contribuit într'o măsură însemnată la crearea de grupuri în opera educației și a făcut-o să fie în atârnare de aceste tendințe sociale deosebite. Când, de altminteri s'au alcătuit un mare număr de organizații particulare de educația adulților, opera aceasta a fost întreprinsă cam la întâmplare și a fost lipsită de centralizare care i-ar fi dat un scop și un cuprins hotărâtor fără s'o supună vreunui nepotrivit regim de constrângere.

II. *Școli populare superioare.* - Încă din 1860 Yrjö Koskinen, un profesor de istorie și alți prieteni ai educației adulților din Finlanda au cerut înființarea de școli populare superioare după sistemul danez și în douăzeci de ani s'a pregătit terenul pentru împlinirea planurilor în legătură cu aceste așezăminte. „Kansanvalistusseura" (Societatea pentru înaintarea educației poporului) a luat inițiativa și în 1889 s'au ivit întâile școli populare superioare din țară: o școală de limbă fineză la Kangasala, mai cu seamă de cusătură pentru fete și o școală de limbă suedeză la Porvoo, care la început a fost o școală de seară, dar s'a desvoltat mai târziu într'o școală populară superioară regulată.

La începutul decadei următoare, când a început să se simtă apăsarea rusească, s'a dat un avânt crescând înființării de școli populare superioare. Societăți studențești au dat burse unora dintre membri, care să-i puie în măsură să studieze în Scandinavia și mai ales în Danemarca. La întoarcere ei au procedat la înființarea de școli asemănătoare. Două așeză-

Popularizînd Finlanda: filă din « Boabe pe grîu » (1932)

https://biblioteca-digitala.ro

un mod adecvat de a aborda problematica foarte complexă a regionalismului cultural. Încă sîntem într-o epocă a « selecției naturale », cuasidarwiniene am putea spune, a culturilor, care se confruntă (și adesea sînt înghițite una de alta), cam cum se întîmplă lucrurile și în lumea formelor inferioare de viață. Edificarea culturilor naționale unitare s-a făcut, în genere, prin sacrificarea valorilor specificului local, la care, totuși, o cultură contemporană cu lumea noastră nu se poate rezuma.

Lucrurile sînt complicate și de puternica dezvoltare în prezent a unei culturi tehnice și praxiologice care este, în substanța ei, deasupra limitelor lingvistice și regionale ale dezvoltării spiritului uman, astfel încît unele culturi par a fi îndemnate a renunța la cea mai mare parte a disciplinelor umaniste în favoarea acestei culturi mai mult sau mai puțin universale, științifico-practice. Însă istoria a demonstrat, de altfel, că o cultură tehnică fără suport umanist s-a autoanihilat, de obicei, distrugîndu-și însăși baza umană. Așa s-a întîmplat, se pare, și cu cultura egipteană a piramidelor.

Prin urmare, problema nu este nici de a renunța la dimensiunea constructiv-practică a culturii umane, dar nici de a da la o parte, pur și simplu, aspectul regional, ca depășit de dialectica istoriei. Aici structura ideatică a *Kalevalei* a funcționat la finlandezi ca un fel de implicită filosofie a istoriei naționale, pe care erudiția mai recentă a descoperit-o în interpretarea epopeei naționale a Finlandei. Se pare că am putea găsi în *Kalevala* o foarte interesantă formulare a acestei dialectici care opune două moduri oarecum complementare ale culturii. De o parte, conservatismul regional, care grupează valorile în jurul tradiției mitologice și folclorice (în jurul unei etno-filosofii a cărei viziune despre lume este datoare unui unghi lingvistic și cultural specific) și de altă parte, dimensiunea utopică, integratoare, a unei perspective dinamice, misionare, asupra culturii, care se întinde, în mod ideal, asupra întregii umanități. *Mitul* și, respectiv, *utopia* sînt aceste două dimensiuni ale culturii, dar relația dintre ele e mai complexă (uneori mitologia își asumă o încărcătură utopică — de pildă, Ricoeur opunea pe drept miturile totemice și miturile kerygmatice — sau, dimpotrivă, utopia își asumă mecanismele psihoculturale ale mitului).

Lumea de astăzi este tributară încă împărțirii între culturi mari și culturi mici, regionale. A regîndi această problemă este o necesitate; trebuie de aceea să pornim chiar de la mecanismele specifice ale acestei dihotomii. Observăm mai întîi că marile momente mitologice ale culturii sînt, în genere, acelea ale adîncirii perspectivei regionale și interesul pentru mit și folclor se conjugă, poate încă de la Homer și Hesiod, cu o mai clară conștiință a propriei culturi. Dimpotrivă, deschiderea culturii către utopie (de la Platon la Morus și de la utopia renașterii pînă în prezent) este asumarea universalității și a unei misiuni culturale mai largi.

Cu asemenea probleme par a se confrunta majoritatea culturilor lumii, și nu de astăzi [9]. Existența culturilor regionale pare a fi — Finlanda este un exemplu —, în relație directă cu dialogul care se stabilește între cele două dimensiuni, o complicată devenire între extreme. Culturile mari par a opta mai ales către deschidere universală și, implicit, către dimensiunea utopică. În vreme ce primele dezvoltă o tradiție, cele din urmă își asumă o ideologie.

Așa se încheie, de fapt, și epopeea *Kalevalei*, în contextul căreia un întreg popor pare a-și fi experimentat poziția culturală specifică (de aceea ne și interesează acest subiect). Väinämöinen se retrage în fața « pruncului Marjattei », dar nu fără a promite o altă utopie; va veni ziua în care oamenii îl vor căuta și-i vor cere:

https://biblioteca-digitala.ro

«Să le-nfirip un nou Sampo,
Să le fac un nou kantele,
Să-ntruchip o lună nouă,
Soare nou s-aduc pe ceruri (...)»

Ne putem întreba dacă este o lege pentru culturile regionale să se închidă în conservatismul tradiţiei sau să cedeze în faţa unui pragmatism tehnologic, ca fiind unicul limbaj universal al epocii noastre. În realitate, aşa cum pare a demonstra şi cultura finlandeză, o a treia soluţie nu e exclusă. Ea ar presupune dezvoltarea tradiţiei prin integrarea ei în limbajul mai larg al literaturii şi artei contemporane. Este o operaţie a spiritului deloc uşoară, care presupune contribuţia filosofului şi a artistului. Primul, adîncind problemele spiritului şi istoriei naţionale, însă într-un mod autentic şi din perspectiva unor racorduri reale cu universalul culturii (ca exponent al unei conştiinţe critice care nu se lasă furată de limbajul secret al dorinţei), celălalt traducînd o viziune culturală specifică în limbajul universal, dar şi peren, al comunicării artistice.

Excursul de faţă, cît de sumar, în aspectele filosofice ale regionalismului cultural finlandez (însă, aşa cum am sugerat, problema este departe de a fi numai a patriei *Kalevalei)* pare a explica ceva din vitalitatea deosebită a acestei culturi a nordului.

---

[1] L. Léouzon le Duc, *La Finlande. Son histoire primitive, sa Mythologie, sa Poésie épique, avec la traduction complète de sa grande épopée Le Kalewala, son génie national, sa condition politique et sociale depuis la conquête russe par...*, Paris, Jules Labitte, 1845, 2 vol.

[2] Matti Klinge, *University of Helsinki. A short History*, Helsinki, 1971

[3] J. Hautala, *Finnish Folklore Research* 1828—1918, F.F.C., Helsinki, 1974

[4] G. Cocchiara, *Storia del folklore in Europa*, Einaudi, 1954, p. 303

[5] G. Dumézil, *L'idéologie tripartie des Indo-Européens*, Bruxelles, 1958 (v. şi prezentarea ideilor lui Dumézil în Secolul 20, nr. 2/3/1978, în articolul nostru intitulat *De la mit la mitologie comparată)*

[6] E. R. Gummerus, *Storia delle letterature della Finlanda*, Einaudi, 1957

[7] Extragem doar cîteva nume dintr-o listă impresionantă şi, la drept vorbind, departe de a fi completă, a operelor literare şi artistice situate sub semnul influenţei directe a *Kalevalei* (v. şi enumerarea mai largă a traducătorului *Kalevalei* în româneşte, Iulian Vesper, în Editura pentru literatură, B.P.T., 1968, *Prefaţă*, p. XXXI—XXXIII)

[8] Tuomas Anhava, *Introduction: la culture régionale et son rôle futur*, în vol. *La politique culturelle en Finlande* (editat de Unesco în col. *Politiques culturelles: études et documents)*, Paris, 1972

[9]. Acelaşi autor atrage atenţia asupra confruntării, încă în China antică, dintre « două forme de conservatism », unul statal şi altul tradiţionalist (exprimate, respectiv, de taoism — mai ales de Zhuangzi, sau Tchouang-tseu, acela care se întreba dacă este un filosof care se visează fluture sau un fluture care se visează filosof — şi de confucianism), între *dao* ca principiu al utopiei sociale, am putea adăuga, şi paternalismul tradiţional al lui Confucius. Angajîndu-se pe linia unui eschatologii « daocratice » (a unei convergenţe între puterea temporală şi cea spirituală, cum preciza Mircea Eliade în & 134 al *Istoriei credinţelor şi ideilor religioase*, vol. II, Payot, 1978, p. 45), cultura chineză cade într-un fel de Ev Mediu asiat, scuturat periodic de frenetice mişcări sociale. S-ar putea, evident, aduce şi alte numeroase exemple, începînd chiar cu cultura europeană, care să ilustreze acest antagonism între *mit* şi *utopie*, problemă a culturilor regionale, chiar de dimensiuni diferite, aşa cum sînt cea chineză şi cea finlandeză.

https://biblioteca-digitala.ro

ALEXANDRU TZIGARA-SAMURCAȘ

Spirit și afinități în artele populare

Expoziția de artă finlandeză, deschisă la Salonul oficial de la șosea, este răspunsul manifestării de artă populară românească din primăvara trecută, organizată la Helsingfors prin grija domnului R. Bossy, ministrul României acreditat pe lîngă Republica finlandeză și cu ajutorul Direcției Presei din Ministerul Afacerilor Externe și al Muzeului de Artă Națională din București.

În ce privește Finlanda (« Suomi » în idiomul național) — pentru prima oară făcîndu-se cunoscută la noi — știm cel mult că este reputată pentru frumusețea și adîncimea lacurilor de neasemuit și a nopților boreale luminoase, ignorîndu-se în mare măsură înaltul grad de civilizație reală ce domnește acolo.

Țara, deși mai întinsă de patru ori ca România, nu are decît o cincime din populația noastră. Finlandezii sînt oameni dîrzi, mîndri de trecutul lor, de magicieni-poeți și de războinici temuți ; ei au știut — într-un răstimp scurt — să facă din patria lor o țară înfloritoare ce și-a cîștigat o importanță mereu în creștere printre vechii stăpînitori.

Descendenți izolați ai ramurii fino-ugriene și-au putut conserva, atît sub îndelungata dominație suedeză cît și sub cea rusă, ce a început în 1809, limba și obiceiurile lor, deosebindu-se astfel de toți vecinii, inclusiv de laponii cu care se mărginesc la nord. Risipiți, trăind în mici comunități într-o țară vastă, săracă în resurse, dar împădurită, unde lacurile țin loc de rîuri, ei și-au păstrat personalitatea specifică pe care chiar înaltul grad de cultură atins acum n-a putut s-o altereze.

Menținerea individualității lor se explică, la fel ca la poporul român, prin conservarea intactă a limbii și a tradițiilor populare, care acolo, ca și la noi, constituie fondul inalterat al adevăratului naționalism.

Există între arta și literatura Finlandei, comparată cu arta și literatura României, anumite afinități ușor explicabile prin similitudini etnice și geografice.

Era fatal ca literatura populară finlandeză să amintească pe aceea a țăranilor noștri, trăind izolați în văi și pe înălțimi la fel de romantice, surse ale unei poezii de o bogată inspirație, care și la ei este în mare măsură transpunerea în versuri de la o generație la alta a unor povestiri cu subiecte împrumutate din istorie sau legende, glorificînd isprăvile eroilor populari. Totuși pe cînd la noi aceste comori sînt încă risipite, finlandezii le-au adunat în faimoasa lor *Kalevala*, culegere de cîntece vechi din Carelia.

Ultima ediție, cunoscută sub numele de *Noua Kalevala*, are mai mult de douăzeci și două de mii de versuri, grupate în cincizeci de rune sau epopei cu subiecte diferite, adunate în 1835 de Elias Lönrrot, bardul lor național, care ne face să ne gîndim la Vasile Alecsandri.

---

* Cuvînt introductiv la deschiderea « Expoziției finlandeze de artă decorativă și artă populară » ce a avut loc între 10—30 iunie 1936 în pavilionul Salonului Oficial de la șoseaua Kisseleff.

https://biblioteca-digitala.ro

PAVILLON DU SALON OFFICIEL
(CHAUSSÉE KISSELEFF)

EXPOSITION FINLANDAISE
D'ART DÉCORATIF
ET D'ART POPULAIRE

ouverte du 10 au 30 juin 1936

BUCAREST

Mărturia unei vechi manifestări româno-finlandeze: expoziția de artă decorativă și populară din 1936 (coperta Catalogului)

https://biblioteca-digitala.ro

Lönrrot este celebru, aidoma unui Homer nordic, întrucît a știut să culeagă de pe « buzele » poporului comorile poeziei locale care fără el ar fi fost date uitării.

Arta națională a Finlandei, prezentată la actuala expoziție din București, se rezumă la țesături amintind straniu scoarțele țăranilor români care au devenit renumite ca și ale noastre datorită strălucirii culorilor vegetale. Într-una din săli se află expuse scoarțele și tapiseriile cele mai sobre, admirabil țesute din lînă de culoare naturală sau în gri-alb alternînd cu negru, sau înviorate prin culori provenind din ierburi, frunze sau scoarțe de copaci.

Totuși adevărata artă a țesătorului se vădește mai ales în bogata colecție de « ryijy », termen de origină scandinavă însemnînd țesătură cu păr des, sau catifelată. În realitate, aceste covoare se deosebesc de ale noastre, amintind covoarele orientale sau țesute în tehnica de scoarță, deși prezintă mai puține noduri netede decît cele zise de Smirna, ceea ce înseamnă că sînt mai moi și deci mai puțin greoaie. De obicei, servesc drept cuverturi sau împodobesc pereții, dar niciodată nu sînt întinse pe podea.

Vechimea lor stabilită prin documente urcă pînă la sfîrșitul secolului XV, deși unele exemplare purtînd dată nu ne-au parvenit decît în secolul XVIII, fiind caracterizate prin desene geometrice. Frumusețea lor constă în coloritul magnific, roșu strălucitor sau albastru azur. Ornamentația vegetală a desenelor se distinge, mai ales, prin reproducrea stilizată a lalelelor și a arborelui vieții, la fel ca pe țesăturile românești de același gen.

Asemănările rezultă și din folosirea figurilor umane și prin tendința de a fi reprezentate chiar scene din Biblie.

Frumoase fețe de masă și alte produse ale industriei menajere se remarcă prin coloritul lor scînteietor. În domeniul ceramicei n-au fost expuse decît produse mai moderne și emailuri interesante, deși nu se leagă de tradiție. Arta sticlăriei finlandeze — dacă o apreciem după cele cîteva eșantioane prezentate — este remarcabilă prin transparența coloritului.

Prin varietatea tonurilor și a motivelor, marcînd atîtea afinități cu ale noastre, produsele expoziției finlandeze ne oferă o imagine minunată a frumuseților artistice ale acestei țări, interesante sub atîtea aspecte, unde vizitatorul român va avea o mulțime de lucruri de învățat.

În românește de ALEXANDRU BACIU

O imagine mitică a creștinării Finnilor: debarcarea cruciaților pe coasta de vest (cenotaful de la Nousiainen). ▶

https://biblioteca-digitala.ro

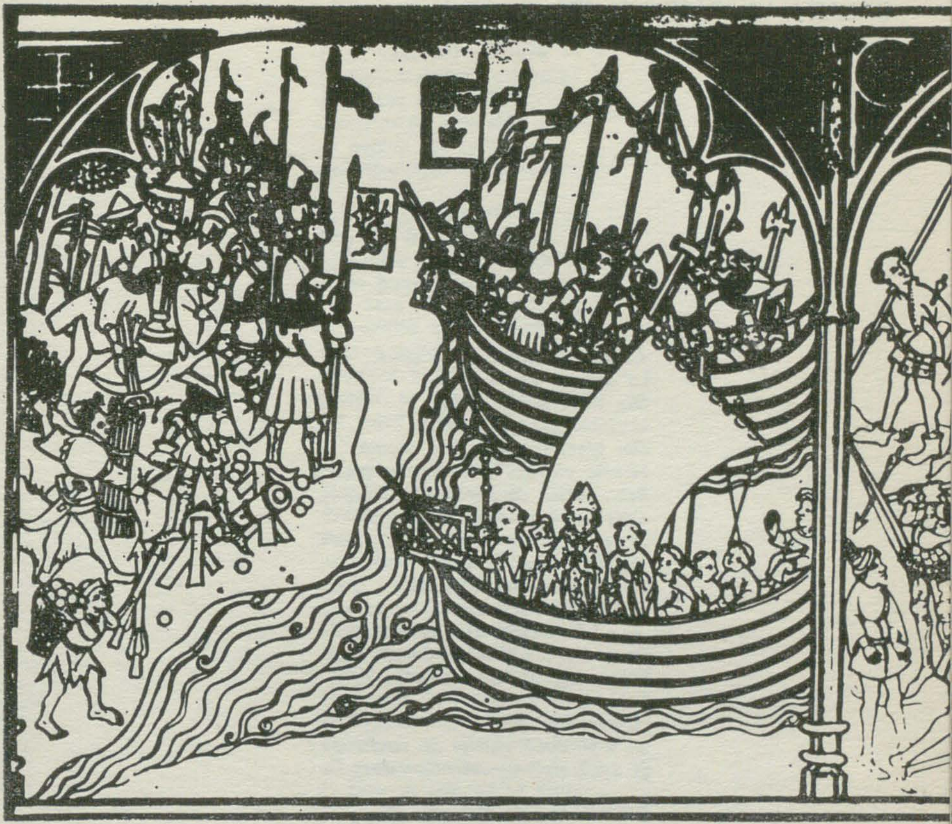

Un Thomas Becket al Nordului

Balada tragică a lui Henric din Häme

Secolul XII

https://biblioteca-digitala.ro

BALADA VLĂDICII HENRIC
(text anonim cules în jurul anului 1671)

Cîndva de mult, către apus,
La asfințit de ape,
Din două mume dalbe,
Ursita-aduse pe pămînt
Doi plozi frumoși de-o seamă:
Henric vlăstar al Angliei verzi,
Eric, fecior de Rigă-în Șvedia.
Crescură mari coconii doi,
Și se aveau ca frații,
Iar Eric Rigă deveni,
Iar Henric sfînt Vlădică.
Și zise Henric către Eric:
— « Să mergem și să-i botezăm
Pe oamenii uitați de Cer,
Subt zări, la Miazănoapte ».

Regele Eric șovăi:
— « Și dacă gheața se va frînge ?
Și dacă sloiuri reci ne-or duce ? » . . .

Vlădica Henric zise-atunci:
— « Vom da ocol lacului Kiulo,
Vom tîrcoli podul de gheață.
Hai să-nhămăm la sănii caii,
Să punem hățuri noi la noateni,
Să pregătim valtrapuri groase,
Potcoave, zurgălăi, zăbale ».

Și fără preget se porniră:
Mînară două nopți și-o zi,
O zi cît postul lungă;
Iar Riga Eric obosi,
Și zise către Henric:
— « Foamea și setea ne-au răspus:
Unde vom poposi acum,
Să ne-întremăm puterea ? »

https://biblioteca-digitala.ro

— « Acolo, dincolo de mal,
La gospodarul Lalli:
La el vom îmbuca ceva
Să ne-întremăm puterea ».
Dar cum ajunseră la el,
Zavistnica-i nevastă, Kerttu,
O aspidă sperjură,
Se-împoncişă cu vorbe strîmbe.

Luă fîn Vlădica pentru cai,
Şi-n loc îi puse galbeni.
Luă pîine omul din cuptor,
Şi-un pumn puse de galbeni.
Luă bere Henric din butoi,
Şi numără alţi galbeni.
Şezură astfel pentru prînz,
Mîncară şi beură;
Şi-apoi, spre cale iar pornind,
Îşi luară ziua bună.

Acasă-într-un sfîrşit sosi
Stăpînul, Lalli însuşi.
Procleta Kerttu, soaţa lui
Ponciş îşi puse gura:
— « Veniră-aci drumeţi străini,
Sleiţi şi morţi de foame;
Bucate-au vrut, bucate-au luat,
Şi pentru cai şi oameni,
Merinde şi beutură;
Ca plată au lăsat în schimb
Un pumn de prundiş !
Şi pîine-au luat de la cuptor:
Ca plată au lăsat în schimb
Un pumn de prundiş !
Şi bere-au luat de la butoi:
Ca plată au lăsat în schimb
Un pumn de prundiş ! »

— « Îngheaţă apele cît minţi ! »
O dojeni ciurdarul;
« Minte, vecine, să n-o crezi ! »,
Strigă la gard ciurdarul.

Dar Lalli, neam de om hain,
Ca dracu'împielițat țîşni
Şi-şi înşfăcă baltagul,
Ca-împins de diavol ars sări,
Din urmă să-i ajungă.

Lui Henric sluga îi şopti:
— « Aud tropăituri venind,

https://biblioteca-digitala.ro

Aud venind primejdie.
Dăm bice cailor, zorim ?»

Vlădica Henric spuse:
— « De-ar fi primejdie venind,
Nu îmboldi căluții;
Nu-i zor la drum și grabă nu-i;
Ci mai curînd vom poposi
La umărul stîncii,
Să adăstăm aici senini,
Cu inima blîndă ».

— « Prea-sfinte, » zise sluga iar,
« Aud primejdia zorind,
Avan grăbind se-apropie:
Ci spune, ce-om face ?»
— « Și dacă voi fi omorît
Și căsăpit cu barda,
Adună din omătul roș
Tu oasele mele:
Așază-le pe sanie-aici,
Dă năsăliei drumul,
S-o tragă lin un cerb voinic
În alba Țară Suomi.
Și unde cerbul va opri,
Sfîrșit de putere,
Să mi se facă sfînt altar
Și loc de-închinare.
Iar preoții venind aici
Să predice pacea ».

Și după faptă răcorit,
Se-întoarse Lalli-acasă.
Iar rezemat la gardul lui
Ciurdarul spuse-acestea:
— « De unde-n capul lui acum
Potcapul Vlădicii ?
De unde-acum pe fruntea lui
Podoaba dreptății ?»

Din creștet smulse Lalli-atunci
Podoaba dreptății:
Cu păr cu tot o smulse jos,
Os jupuind de piele;
Din deșt își smulse apoi plîngind
Inelul Vlădicii:
Dar deștul cel nelegiuit
Se smulse cu totul.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel omorul fu plătit
Şi răzbunat fu Henric:
Astfel omor de mucenic
Primi pe şart răsplata.

În româneşte de ANDREI BREZIANU

Notă asupra traducerii

Versiunea română urmează traducerea engleză făcută de Keith Bosley, care reproduce una din cele 14 variante ale Baladei Piispa Henrikin Surmavirsi *conservate în Arhivele de Folclor ale Societăţii Literare a Finlandei. Din raţiuni de ritm şi echilibru eufonic, replica slugii este reluată de două ori în traducerea română, mai lungă cu cîteva versuri în raport cu textul-sursă, din temeiuri de frazare poetică şi sintaxă a imaginilor.*

Depunerea rămăşiţelor lui Henric (Nouisainen)

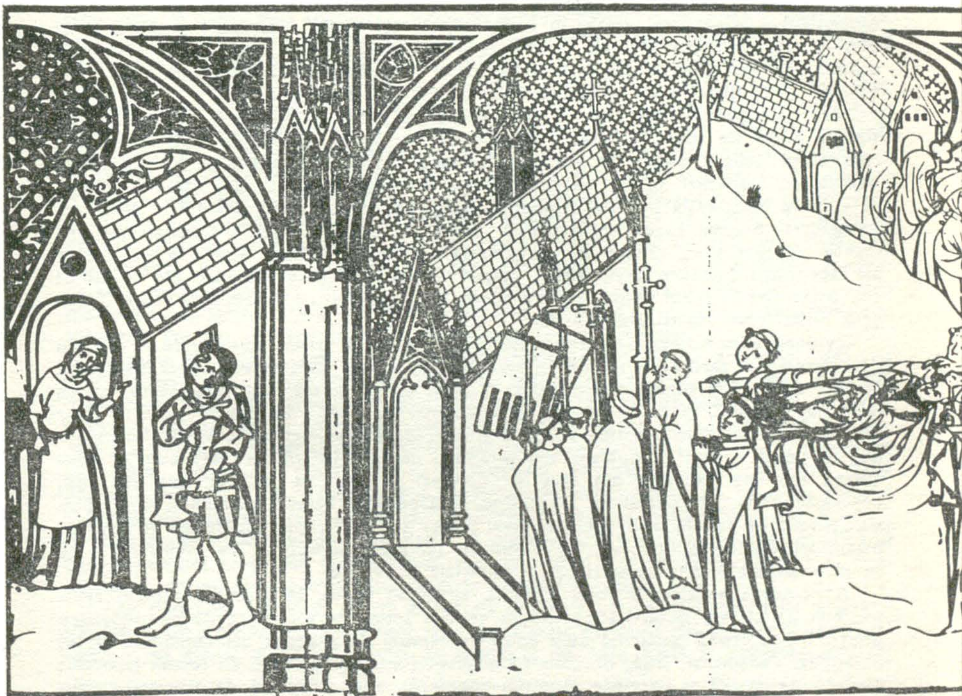

https://biblioteca-digitala.ro

ANDREI BREZIANU

Între Carpați și Septentrion:

« PIISPA HENRIKIN SURMAVIRSI » ȘI REPERUL « MIORIȚEI »

Smulsă de creatorul popular negurii acelor vremi cînd între Suomi și Europa distanțele abia începuseră să se prescurteze, capetele de pod să se înfiripe, aceasta este odiseea unei clipe. Dominați de tirania imparțială a documentului, istoricii susțin că ea s-a crestat în răbojul timpului cu vreo 800 de ani în urmă, cînd Henric din Häme — pentru cronografi un personaj istoric — și-a sfîrșit zilele sub lovitură de secure, semnîndu-și roșu numele în omătul anului 1157. Cenotaful mucenicului, săpat mai tîrziu în bronz, în biserica din Nousiainen, atestă și el unul și același lucru: Henric din Häme a murit de moarte omicidă, la răscrucea a două ere, pe cînd ținutul încă misterios al Hiperboreei intrase de puțin în confluență și conjuncție cu o matcă nouă de civilizație și cultură.

Dar este pentru noi Henric din Häme, un personaj real, sau dimpotrivă un simplu erou de viers și baladă? Asemenea întrebare repune de fapt chestiunea raportului delicat dintre biografie și oricare dintre translațiile ei în artifactele cuvîntului. Întocmai ca și *Miorița*, *Piispa Henrikin Surmavirsi* se naște și începe să colinde imaginația într-un moment neprecizat. Tîrziu, prin secolul al XVII-lea, culegătorii baladei încep transcrierea, luînd act de rezultatul îndelungii șlefuiri, făcută veacuri de-a rîndul în numeroase variante. (Astăzi, Arhivele de Folclor ale Societății Literare a Finlandei conservă patrusprezece variante ale textului: cea transcrisă în jurul anului 1671 a servit de bază pentru traducerea acum înfățișată întîia oară cititorului român).

Evident, clipa scurtă, consumată cu atîtea secole în urmă, transcende — dincolo de consemnări tardive — istoria în sens strict; iar cel care ieșea atunci însîngerat din scenă, a trăit totuși mai departe în gura lumii, și trăiește, astăzi încă, nu ca personaj palpabil, ci ca literatură. Este tocmai ceea ce, din capul locului, ne-ar îndreptăți să stabilim o primă verigă legînd această reverberație a spiritului finlandez de toate creațiile populare sau țărănești născute în timpuri străvechi și vehiculate apoi neîntrerupt, din tată în fiu, lent șlefuite de mii și mii de limbi rostitoare. Căci, întocmai ca și *Miorița*, într-adevăr, balada lui Henric din Häme s-a zămislit pe buzele și în urechile unui popor zăvorît vreme îndelungă în tiparele plăsmuirii folclorice. Întocmai ca și *Miorița* (și spre deosebire de *Kalevala*) — ea se caracterizează prin concizie și o esențială brevitate.

Apropierea aceasta, în fond formală, ar putea părea, la o primă ochire, arbitrară și de ce nu, hazardată, avînd în vedere imensele diferențe de condiționare geografică și etnică separînd cele două universuri de creație: cel românesc și cel finlandez. Paradoxal, însă, dincolo de *medium* (oral), și dincolo de formă (scurtă); dincolo de matcă și sorginte (anonim-populară), sînt structuri de situație ce vin să prezinte între ele cîteva asemănări izbitoare. Paralelismele derivă, cred, nu

https://biblioteca-digitala.ro

atît din similaritatea de sîmbure tematic dominant — omuciderea nevinovatului — cît, dincolo de acest nod tragic —, din tulburătoare coincidenţe de psihologie în atitudinea victimei: aceeaşi senină resemnare înaintea morţii prevestite caracterizează reacţia păstorului mioritic, ca şi pe aceea a lui Henric, păstorul de suflete din balada finlandeză; aceeaşi voinţă testamentară de rînduire a celor de pe urmă — semănătură de sensuri pentru viitor — se configurează ca topos regent în ambele texte. De bună seamă, în afara acestor nuclee de semnificaţie, o întreagă ţesătură de elemente circumstanţiale contribuie să condiţioneze, din direcţii divergente, fiecare creaţie, dînd fiecăreia aura inconfundabilă a specificităţii autohtone. Dar ceea ce se cere, cred, subliniat este faptul că dincolo de textúra amănuntului, firul invizibil legînd între ele cele două poezii populare provine din incidenţa unor mitologii surori, implicînd ceea ce am putea numi o anume idee despre întemeiere: cele două nuclee — moartea ştiută, pe de o parte; seninătatea acceptării ei, pe de altă parte — conferă într-adevăr celor două balade un sens mai adînc, oportun de pus în lumină în actul comparaţiei relevante.

Aşa cum remarca un cunoscut gînditor contemporan, la centrul oricărei întemeieri genuine de civilizaţie stă cristalizarea unei concepţii anumite cu privire la « raportul dintre moartea individuală şi timp » (George Steiner). Valenţa de civilizaţie a unui astfel de demers ordonator reiese cu puterea evidenţei din sensurile *Mioriţei*, mai apropiată nouă, şi despre care Mircea Eliade spunea că reprezintă pentru cultura românească « în acelaşi timp o problemă de folclor şi de istorie a spiritualităţii populare şi un capitol central în istoria ideilor »[1]

Pornind de la axul unor asemenea referinţe, nu este lipsit de interes să încercăm o scurtă trecere în revistă a episoadelor paralele, în funcţie de poziţia punctelor fundamentale. *Piispa Henrikin Surmavirsi* începe printr-o situare temporal-spaţială a personajelor dramei. Spre deosebire însă de nota atemporală şi utopică lansînd începutul *Mioriţei:* « Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai » (formulă aproape rituală) — balada finlandeză trimite neîntîrziat la coordonate geografice şi istorice: două din personajele viitoarei tragedii au identităţi ferme şi locuri de obîrşie; Vlădica Henric, eroul acţiunii vine din « ţara unde creşte varza », din Englitera verde; Eric craiul, sprijinitorul său, din peninsula vecină, Suedia. Între Henric şi Eric raporturile sînt prieteneşti; e solidaritatea relativă a celor două puteri medievale, coroana şi biserica, ca în exemplul cunoscut (dar cu valenţe dramatice diferite) Thomas Becket—Henric Plantagenet, regele Angliei.

În actul întîi al baladei finlandeze, echivalînd cumva (în alt registru însă), cu acel « mări se vorbiră », vlădica Henric şi regele Eric pun la cale ceva: e vorba doar de o expediţie spre locurile duşmănoase şi păgîne de sub calota nordului îngheţat. Demersul ne apare tipic pentru o civilizaţie în expansiune de comunicare: balada evocă, într-adevăr, un episod din marea extensie nordică a spiritului european, mînat, în acest caz, de imperativul ecumenic al evangelizării. Căci nu de « lînă de aur » putea fi vorba în Septentrionul inospitalier, sărac în oameni şi în resurse materiale, ci, mai probabil, de ostoirea unui anume neastîmpăr inchizitiv, concretizat în imbolduri de cunoaştere şi conexare: personajele îşi pun, în primul rînd, chestiuni ce ţin de mentalitatea exploratorului preocupat de itinerar şi conştient de dificultăţile pătrunderii în zone cu climă glacială.

S-ar părea că, ulterior, există o cezură în discursul baladei, căci fără tranziţie sîntem aduşi dintr-odată în pragul situaţiei cheie: drumeţii îşi întrerup expediţia spre inima ţinutului boreal, loviţi de foame şi de lipsa acută a merindelor. Aici,

---

[1] « Mioara năzdrăvană », în *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Bucureşti, 1980, p. 227

https://biblioteca-digitala.ro

regele Eric dispare din urzeala epică. Intrăm în actul al doilea al dramei, în care peregrinii osteniţi poposesc pentru întremare la un ţăran, într-un cătun izolat, la malul unei ape. Sub acoperişul acestuia se petrece un episod obscur, pentru a cărui înţelegere deplină lipsesc toate elementele: Lalli, stăpînul casei, e plecat, iar călătorii sînt primiţi de Kerttu, nevasta oţioasă a acestuia, despre care autorul anonim al baladei ne spune că « umbla cu vorbe strîmbe ». Potrivit legilor nescrise ale ospitalităţii, oamenii capătă hrană şi băutură, gazda primind în schimb o plată în galbeni. Oamenii îşi văd de drum mai departe. Ne aflăm însă la nodul dramatic în care, precum în *Mioriţa*, se urzeşte maleficiul fatal. În balada românească mobilul crimei era invidia: « Că-i mai ortoman / Şi-are oi mai multe / Mîndre şi cornute / Şi cai învăţaţi / Şi cîini mai bărbaţi » . . . În balada finlandeză, alte sentimente, mai tulburi şi mai complicate, par să fi intrat în joc, determinînd în inima nevestei singuratice gînd rău faţă de oaspeţi. Există pentru acesta chiar şi o interpretare sociologizantă (susţinută, nu fără vervă, de un important scriitor al Finlandei contemporane, Veijo Meri): la mijloc ar fi fost conflictul psihologic dintre autohtonul jignit de intruziunea veneticului, omul « superior », disimulîndu-şi sub zîmbet şi mansuetudine, impulsul de « cucerire ». O expresie simplă şi directă a acestui punct de vedere ar fi reacţia de xenofobie pură, demers visceral al primitivului împotriva a tot ceea ce vine din afară. O altă explicaţie, mult mai delicată, dar poate mai interesantă (pe care îmi îngădui să o propun aici ca ipoteză), pare a fi aceea bazată pe « complexul femeii lui Putiphar ». Arhetipul biblic cunoscut este al soţiei singure în iatac, făcînd avansuri unui bărbat străin, oaspetele casei. În faţa refuzului acestuia, femeia, rănită în amorul ei propriu, frustrată într-un instinct fundamental, recurge la răzbunarea prin denunţ mincinos. Soţul, prevenit de iluzoriul delict, execută vendetta. Ipoteza, ca punct de pornire, şi-ar putea găsi temei în anumite moravuri ale păgînătăţii nordice, în practică şi astăzi, de pildă, la unele triburi de eschimoşi, unde femeia se oferă ritual oaspetelui, în semn de sinceră apreciere. Raţiuni de discreţie pudibondă să fi dus la elidarea unei asemenea împrejurări din baladă? Oricum, textul, aşa cum ni s-a transmis, păstrează tăcerea asupra unor astfel de circumstanţe, — în fond, imponderabile — unicul lucru dat în vileag fiind ieşirea malefică a lui Kerttu, sub imboldul unui instinct inexplicabil de vindictă.

Soţia îşi întîmpină aşadar bărbatul ca să i se plîngă că drumeţii abia plecaţi de sub prispa şi acoperişul lor, s-ar fi înfruptat din toate pe săturate, fără să plătească cele cuvenite, lăsînd în schimb, doar cîţiva pumni de prundiş. Mîniat peste fire, Lalli porneşte în urmărirea lui Henric pentru a-l pedepsi pentru afront şi injurie. Complicaţia psihologică sporeşte, dacă ne gîndim că personajul pripit să se răzbune astfel, refuză să dea ascultare mărturiei vecinului său, ciurdarul, care-l avertizează de la gard că nevasta îl minte cu sfruntare. Dar zarurile sînt, din acea clipă, aruncate. Structural, ne aflăm la timpul cînd soarta de moarte a fost pronunţată (precum în *Mioriţa*, unde cumpăna survine însă cu limpezime esenţială, prin simpla voinţă de însuşire a bunurilor păstorului predestinat să moară). *Piispa Henrikin Surmavirsi* şi *Mioriţa* vor converge însă tulburător în episodul următor. Păstorul de suflete, vlădica Henric, e prevenit de sluga sa credincioasă care, simţind apropierea primejdiei, îi cere să se pună la adăpost (este chiar funcţia mioarei năzdrăvane din economia baladei româneşti). Şi mai departe, răspunsurile victimei creează un curios ecou răspunsurilor date de ciobanul *Mioriţei:* moartea prevestită de acel crainic e aşteptată de Henric cu inima blîndă şi cu deplină resemnare; întocmai ca şi personajul folcloric românesc, el nu se pregăteşte de apărare sau de fugă, ci dă dispoziţii pentru cele ce vor fi după omor. Fireşte, tipologia etnografică a Hiperboreei oferă alte repere de acţiune rituală

https://biblioteca-digitala.ro

decît cea carpatică: vlădica Henric dispune să-i fie adunate oasele din omăt şi să-i fie aşezate pe o sanie. Aceasta să fie trasă de o blîndă cornută pînă în crucea sălbăticiei, în inima înzăpezită a ţării: acolo, în locul unde, sleit de putere, animalul se va opri, să i se ridice lăcaş de închinare, iar preoţii să vină să predice vestea cea bună oamenilor de bună voinţă. Echivalentul translaţiei cosmice din balada românească este, în balada de la Septentrion, un ceremonial de liturgie a cuvîntului. Un sentiment de iertare domină, la acest punct, ambele poeme: fărădelegea comisă iese în ambele cazuri — cel puţin pentru moment — din orizontul textelor. Totuşi, dacă *Mioriţa* se termină pe această notă, *Piispa Henrikin Surmavirsi* se încheie prin ceea ce ar putea fi interpretat şi drept un (tardiv?) adaos moralizator. Ultimul act pecetluieşte drama evocînd pedepsirea fărădelegii: Lalli se întoarce acasă, împodobit barbar cu trofeele faptei săvîrşite, în cap cu mitra arhiereului, în deget cu inelul păstoresc al acestuia. De peste drum, vecinul său, ciurdarul îl interpelează acuzator. E clipa cînd ucigaşul dă să-şi scoată de pe frunte mitra, trăgînd odată cu ea — faptă de crudă dreptate — şi pielea propriului său cap, scalpîndu-se la os dintr-o mişcare. E clipa cînd, trăgînd din deget inelul păstoresc al vlădicii, îşi smulge din încheietură şi degetul cu totul.

Finalul e astfel dominat de irupţia violentă a unui mecanism mitologic de vindictă, operînd precum cămaşa lui Nessus, spre exemplificarea dictonului străvechi de înţelepciune: după faptă şi răsplată.

Fireşte, o atare încheiere îndepărtează *Piispa Henrikin Surmavirsi* de accentul concluziv al *Mioriţei*, şi în aceasta constă, tocmai, una dintre trăsăturile distinctive importante ale textului finlandez. Revenind — fără să absolutizăm — la esenţa paralelei propuse, vedem însă mai limpede acum cum trei din punctele nodale ale celor două creaţii anonime converg: omorul nevinovatului ocupă, în ambele cazuri, rolul de placă turnantă; culoarea morală — practic identică în ambele poeme — e dată de atitudinea clarvăzătoare, paşnică şi bărbătească a celor preveniţi, care refuză să se apere de moarte, păstrîndu-şi, paradoxal, cumpătul înaintea jertfirii iminente; proiecţia voinţelor lor de pe urmă în viitor oferă finalmente, şi ea, perspectiva a două testamente tipologic înrudite: păstorul mioritic, ca şi păstorul arhiereu al Finlandei, îşi doresc o post-existenţă simbolică, operată printr-o mitică transmutaţie în sînul ţinuturilor de care se simt legaţi; de acolo, pe căile tainei, ei vor rămîne cumva în comunicare cu fiinţele vii dimprejur: păstorul cu oile, prin viers şi cînt; arhitereul cu păstoriţii săi, prin predică. Balada românească este pastorală în sens propriu şi concret, în timp ce cea finlandeză implică doar ideea unei păstoriri metaforice. Decorul ultim diferă şi el în consecinţă: legătura cu mioarele se săvîrşeşte, pentru păstorul carpatic, prin îngroparea fluierelor la căpătîi; în cazul vlădicii Henric, acelaşi nex post-mortem se perpetuează prin ridicare de lăcaş sfînt pe oseminte.

În ce măsură alăturarea celor două viziuni folclorice este relevantă pentru mitologiile de întemeiere despre care vorbeam la început? Ca şi *Mioriţa*, *Piispa Henrikin Surmavirsi* evocă evenimente înconjurate de aură mitică. Mai aproape însă de mentalitatea istorică, contaminat de precizionismul spiritului occidental, textul finnic trimite transparent la arhive şi cronici: evenimentul petrecut « In illo tempore » se străvede legat de împrejurări concrete, fărîme din epopeea intrării ţinuturilor de la miazănoapte într-o orbită de comuniune mai largă, odată cu creştinarea din secolul al XII-lea. Nu este greşit să afirmăm, în acest sens, că în *Piispa Henrikin Surmavirsi*, toposul muceniciei are valoarea unei peceţi suplimentare, puse în termenii folclorului oral, pe zapisul de naştere a unei mentalităţi noi la Septentrion, cea întîlnită încă din ultima rună a *Kalevalei*, unde se evoca

https://biblioteca-digitala.ro

neprihănita zămislire a fecioarei mame Marjatta. Exorcizarea morţii violente prin demersul unui spirit blînd, dar biruitor şi profetic, consemnat totodată de anale, face, cum spuneam, din « Balada episcopului Henric » o mărturie de civilizaţie cu fundaţie calculabilă.

Spre deosebire de poemul folcloric finlandez — şi în ciuda evidentelor puncte de convergenţă, *Mioriţa* — cum este şi firesc, — învederează, prin ţesătura structurii ei intime, o vechime şi substanţă diferită. Orizontul ei mitic este mai epurat şi degajat de contingent. « In illo tempore » se situează, în cazul ei, hotărît în afara istoriei. Despre ce fel de întemeiere poate fi vorba în perspectiva atemporală oferită de autorul anonim al poemului pastoral românesc? Răspunsul, aşa cum sublinia Mircea Eliade, interesează nu numai istoria ideilor, ci şi aceea a spiritualităţii populare, şi el a putut fi regăsit în elementele complexe ale străvechei atitudini faţă de lume şi viaţă a ţăranului român, sau — în pregnanta formulă a lui C. Noica — în « sentimentul românesc al fiinţei ». Inserţia în timp a acelei atitudini faţă de moarte, tipică pentru ciobanul *Mioriţei* este parte constitutivă dintr-un fond moştenit, probabil la fel de bătrîn ca şi munţii noştri. *Mioriţa*, « acest lucru atît de sfînt şi emoţionant că îţi sfîşiie inima » — după cum caracteriza Jules Michelet balada noastră, vorbeşte într-adevăr despre o fundaţie de civilizaţie populară ale cărei trăsături — dincolo de episodul omicid luat ca atare —, transfigurează jertfa şi exorcizează moartea, anterior sau deasupra momentului cînd istoria apucă să fie scrisă, ori consemnată în cronici. Impactul unui atare mesaj diferă, tocmai de aceea, de cel comunicat de superba şi mişcătoarea baladă a nordului, *Piispa Henrikin Surmavirsi*, unde fiorul dramatic apare condiţionat, în largă măsură, tocmai de coliziunea a două culturi în confruntare, la momentul verificabil cînd, în însingurarea ei, Hiperboreea asimila unda de şoc venită de la miază-zi şi soare-apune, dinspre inima bătrînelor vetre ale Europei.

Admiţînd valabilitatea unei funcţii cathartice operînd anonim în poezie, ar trebui spus, drept încheiere, că răspunsul celor două personaje populare de baladă — mai presus de vîrstele culturilor cărora le aparţin —, învederează atitudini de fond cu rosturi morale înrudite. Între Carpaţi şi Septentrion, punctele de coincidenţă sufletească, pe care am încercat să le punem aici fugar în lumină, subsistă, şi ele contribuie, cred, la sublinierea adevărului că în folclorul popoarelor cu ursite tulburător de apropiate, în pofida unor discrepanţe contingente, mărgăritarele spiritului învingător se pot regăsi, în intacta şi discreta lor strălucire, invitînd şi stimulînd ochiul minţii la judecată critică şi comparaţie fertilă. O astfel de punte luminînd înţelegerea este cea aruncată între cele două creaţii folclorice de excepţie, acum întîia oară alăturate, *Mioriţa* şi *Piispa Henrikin Surmavirsi*. Spiritul ancestral al celor două omenii surori — românească şi finlandeză — comunică, dincolo de timp, pe firul roşu al unor asemenea creaţii de temelie.

https://biblioteca-digitala.ro

METAMORFOZE LIRICE FINLANDEZE

KANTELETAR

Culegerea de poeme lirice și de balade populare KANTELETAR — inseparabilă de epopeea KALEVALA — a fost publicată la Helsinki în 1840 și 1841. Versurile ei au fost culese de Elias Lönnrot în cursul peregrinărilor sale prin țară și în special prin Carelia. Kantele — un fel de chitară — e considerată de finlandezi un instrument muzical național. Titlul culegerii ar putea fi tradus aproximativ: « Duhul feminin al Kantele-i »

VIERSUL CÎND MI L-OI PORNI

I, 10

Viersul cînd mi l-oi porni
Glasu-mi cînd s-o auzi
Scorușii s-or înălța,
Pîn'la cer s-a ridica
Stejarul cu ramuri groasă
Cu ghindă mîndră, frumoasă,
Ghindă cu rotiți de aur
Pe rotiți un cuc și-un graur.
Cucul glasul cîn'și-ardică
Din clonț bobi de aur pică
Pe gușă ca pe-o maramă
Curg alesături de-aramă
Și s-adună într-o lăcriță
Numa-n aur potrivită,

https://biblioteca-digitala.ro

Nu se scurg în praf şi-n tină
Rămîn toate în lumină.
Stejarul atunci mi-l frîng
Scoruşii îi tai şi-i strîng
Doage de butii croiesc
Catarg la navă meşteresc
Masă de ospeţe-n fală
Şi din crengi să beau, pocală.

IARNĂ-I ÎN INIMA MEA
I, 60

Pe cîmp neaua se topeşte,
Ghiaţa în mlaştină bălteşte,
Pe cîmpii şi pe ogoare
Dezgheţul rîde în soare.
În piept neaua mi-a rămas
Gheaţa în inimă a mas,
Inima îmi e în iarnă
Boţ de-aramă în trup îmi sfarmă.
Nu se duce a mea durere
Nici amarul nu îmi piere
Căldura nu-l încălzeşte
Primăvara nu-l goneşte
Cu cît soarele s-ardică
Gîndul rău mi se-ntunică
Soarele arde mai tare
Necazul îmi e mai mare,
Soarele de străluceşte
Amarul mă înebuneşte.

SANIA DE VIS
II, 174

Nani, nani, puiul mamii
Legănat s-adormi uşor
În cînt eu te înfăşor
Sania de vis s-aţine
Somnul să te ia cînd vine.
Somn coboară odată, vin',
Drag copil cu mersul lin
Bine'n sanie l'aşează
Să n-alunece veghează,
Cînd în sanie vei fi
Drum de-aramă vei goni,
Între munţi de-argint să-l duci
Creste de-aur să aburci

https://biblioteca-digitala.ro

Să-l porți într-un zbor alint
Prin mestecenii de-argint
Și cuci de-aur cîntători
Și mii de-argint privighetori.

ALEKSIS KIVI

(1834—1872)

Poet național, părintele literaturii finlandeze. Tradiția romanescă finlandeză pleacă de la celebrul roman Seitsemän veljestä *(Cei șapte frați), tradiția dramaturgiei de la piesa sa* Nummisuutarit *(Cizmarii din mlaștină). A mai scris vreo unsprezece piese, o seamă de povestiri și vreo treizeci de poeme, tulburătoare prin accentul lor de sinceritate, prin viziunea pământului natal.*

LEAGĂNUL

Vin la leagăn în amurg
cu năframa de mătasă
de Rusalii nu sînt dus
Zboară leagăn tot mai sus
cu iubita în amurg
seara asta-i prea frumoasă.

Totul a-nverzit pe hat
cerul albastru-i de mătasă
păsări nu stau din cîntat,
joacă vîntul în apus
Zboară leagăn tot mai sus
cu iubita pe-nserat
seara asta-i prea frumoasă

Și departe cînd privesc
în suflarea răcoroasă
colnic mîndru să zăresc
undeva înspre apus
pe iubită n-o opresc.
Zboară leagăn tot mai sus
seara asta-i prea frumoasă.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre cel colnic depărtat
fericire aburoasă
cu iubita aş fi zburat
dus de vîntul de apus
Zboară leagăn tot mai sus
cu iubita pe-nserat
seara asta-i prea frumoasă

Lanurile în valuri curg
şi mestecenii adormiţi
verde mantie şi-au pus
de Rusalii-s toropiţi.
Zboară leagăn tot mai sus
cu iubita în amurg
seara asta-i prea frumoasă

În vale, cîmpia joasă
toată-n verde s-a scăldat
gălbenelele s-au dus
úmbrele le-au alungat.
Zboară leagăn tot mai sus
cu iubita pe-nserat
seara asta-i prea frumoasă

Zori şi-amurg de-aci coboară
timpul veşnic le grăbeşte
şi pe toate le meneşte
ţării nopţii şi uitării.
Opreşte, leagăn, opreşte
al iubirii chip păleşte
în ast-prea frumoasă seară

Kanervala (Ţara mărăcinilor, 1867)

CÎNTECUL INIMII

Crîng din Tuoni, crîng nocturn*
leagăn cu nisipul fin
îţi aduc copilu'n braţe.

O să fie în largul lui
la împăratul celor duşi,
păzind turmele din Tuoni.

O să fie în largul lui
seara va dormi la sînul
mîndrei fete de împărat.

* Tuoni, tărîmul morţii în mitologia finlandeză

https://biblioteca-digitala.ro

O, ce bine o să se simtă,
într-un leagăn aurit,
ascultînd pasărea nopții.

Crîng al morții, crîng al tihnei!
Cearta, ura, sînt departe
ca și lumea cea haină.

Seitsemän veljestä (Cei șapte frați, 1870)

TRISTEȚE

Val de-amărăciune
val de întuneric sufletu-mi îneacă
ca-n pustietate toamna pe-noptat
fără sens e truda pe această lume
lupta necurmată n-are nici un rost
ca și lumea întreagă

Nu cerul îl vreau,
nici bezna gheenei
frumoasă copilă în brațe nu vreau,
singură mi-e vrerea
să nu mai cunosc
durerea de-a ști
în juru-mi să fie pustiu fără glas

Ascultați, prieteni,
dorința-mi din urmă
ascultați-mi glasul, din suflet vă rog,
în a morții casă, dați-mi o-ncăpere
să rămîn acolo
în adîncul gliei
să mă odihnesc

La umbră, sub sălcii,
voi săpați-mi groapă
cu lințoliu negru apoi o-nveliți
și plecați de-acolo, fără să vă-ntoarceți
în adîncă pace
vreau să m-odihnesc

Peste a mea groapă
nicicînd să se-nalțe vreun pios însemn
și pămîntul reavăn cînd l-o zvînta vîntul
să nu afle nimeni
că sub sălcii acolo
eu mă odihnesc.

Kanervala (Țara mărăcinilor, 1867)

https://biblioteca-digitala.ro

EDITH SÖDERGRAN

(1892—1923)

Pioneră a poeziei moderne în Scandinavia, Edith Södergran a publicat patru volume de versuri și o cărțulie de aforisme, scrise în suedeză. Influența ei asupra dezvoltării literaturii finlandeze a fost extrem de importantă.

Poezia confesională, cu nuanțe preimpresioniste, versurile ei sînt de o înșelătoare simplitate, avînd o forță emoțională profundă.

ÎN OGLINDA FÎNTÎNII

Hotărîse soarta: vei trăi în alb,
roșul este moarte.
Inima mea însă hotărî altcum:
roșul este viața.
Și trăiesc acuma unde viață-i totul
Prin aceste locuri moartea
nicicînd n-a călcat.
La gura fîntînii îndelung privesc
cerul din afund
și de mă întreabă: asta-i fericirea
le zîmbesc pierdută, clătinind din cap,
fericirea este undeva departe:
o femeie coase haine de copil,
fericirea este undeva departe:
un bărbat înalță casă în pădure.
Aici cresc bujorii roșii ca văpaia
și-n luciul fîntînii zilele zîmbesc
iar din flori imense lunecă petale
și prin aer toate lin se risipesc.

Dikter (Poezii, 1916)

ÎN ȚARA CARE NU EXISTĂ

Tînjesc de dorul țării care nu există
dorind tot ce există am obosit.
Cu rune de argint îmi spune luna
de țara care nu există,

https://biblioteca-digitala.ro

unde a noastră vrere
ca prin minune se-mplinește
și unde lanțurile cad,
iar fruntea noastră frămîntată
se răcorește în roua lunii.
Viața mea-iluzie fierbinte.
Un lucru însă am învățat,
și pe dreptate l-am și dobîndit:
o cale către țara care nu există.

În țara care nu există
iubitul meu lumină aduce.
Cine-i al meu iubit?
E noapte întuneacată
și sus pe cer doar stelele clipesc.
Cine-i al meu iubit?
Străin mereu se depărtează cerul
și fiul omului se pierde
în negurile nesfîrșite,
fără a cunoaște un răspuns.
Dar fiul omului credința nu și-o pierde
și brațele le-naltă tot mai sus
și iată capătă răspuns:
eu sînt acela ce-l iubești
și-l vei iubi întotdeauna.

Landet som icke är (În țara care nu există, 1924)

A TREBUIT SĂ RĂTĂCESC PRIN SISTEME SOLARE

A trebuit să rătăcesc
printre sisteme solare
pînă am dat de firul dintîi
al veștmîntului meu roșu.
Mă și văd,
Undeva în spațiu, inima mea
plutește
Scăpărînd scîntei,
în jurul ei aerul vibrează,
spre alte inimi nemăsurate

Rosenaltaret (Altar de trandafir), 1919

https://biblioteca-digitala.ro

EEVA-LIISA MANNER

(n. 1921)

Poetă de profunde meditații asupra a ceea ce numește «mitologii colective și individuale», Eeva-Liisa Manner e cunoscută deasemeni și ca o apreciată prozatoare și autoare de piese de teatru de mare succes. vUna din piesele sale, « Polettu oranssi *», (Portocala arsă) a fost jucată reme de nouă ani la teatrul din Tampere.*

•

O încăpere ascunsă undeva departe
miros de hamuri și de piei
șopron întunecat
pentru trăsuri
o nesfîrșită așteprate

și alergînd printr-o portiță joasă
copilăria dus-a fost și a pierit
și pe prundiș hurducăind
sosi cabrioleta să ne ia

Un vizitiu cu mănuși albe
pocni din biciul înflorat
și am gonit printe frunzișuri rare
lumină, întuneric iar lumină
zăpezi și amintiri

deodată vizitiul dispăru
și caii nu-i mîna decît o mînă.
M-au dus dar unde nu mai știu.

MARIE THÈRESE PARODIAZĂ

Profesorului Anton Mesmer

Oarbă fiind știam să merg și la pian să cînt
Anton m-a vindecat și nu mai pot acum,
cu mîinile întinse merg, pereții pipăind
dar cheile tot nu mă vor.
Mă sperie lumina
și-o lumînare pîlpîind ca fulgerul m-a doborît,
a științei spadă mai albă și mai neagră
decît toate.

Am fost uimită cînd spre Dunăre, departe,
vedeam copacii
să-i ating n-am reușit

https://biblioteca-digitala.ro

vezi, perspectiva încă n-o știam
iluzie între iluzii
iar ochii mei erau în evul mediu — un aparat rudimentar.

Savanți profesori, vă implor
e crud și inutil ca dragostea s-o deșteptați.
Nu-i vindecați pe orbi,
Dacă vederea un dar mai prețios le ia
să poată noaptea mai adînc s-asculte.
Imaginile sînt doar radiații
dar întunericul perdea mai groasă
coboară peste gînduri.

•

credeam că-i o scrisoare zvîrlită în pridvor
era doar strălucirea lumii.
am ridicat fosforescența de pe jos
și ce ușoară îmi părea scrisoarea aceasta a lumii
și totul unduia, ca într-un vis, în jur.

Kuolleet vedet (Ape moarte)

•

Pe malul rîului bătrînul mă aștepta
ținea în mînă un căpețel fărmat
se străvedea prin trup și măruntaie luna
mi-a pus pe cap mîna uscată
și mi-a spus:
ne-așteaptă luntrea
de vîsle nu-i nevoie, nici de vînt.

BO CARPELAN

(n. 1926)

Primul volum de versuri al lui Bo Carpelan, scriitor finlandez de expresie suedeză, a apărut în 1946. De atunci el a publicat mai mult de douăsprezece volume de poeme și o seamă de volume de proză. Așa cum și l-a definit singur, scrisul său poate fi caracterizat prin formula: « inima nu recunoaște granițe și nici poemul realitatea ».

Laureat al premiului Consiliului Nordic pentru poezie și al Premiului « Italia », pentru piesa radiofonică « Rösterna i den sena timmen » (Glasurile de la ultima oră).

•

Acoperă scîndurile cenușii cu covoare viu colorate,
le-a cumpărat pe nimica. Cine să vadă că-s falsuri,
doar Marele Specialist, care nu vine însă niciodată.

https://biblioteca-digitala.ro

A camuflat ferestrele cu valuri de mătase
şi cu ochi goi şi flămînzi se-nveleşte în bucate.
Soția și copii — care-l urmează — trebuie să alerge.

Merge grăbit prin întuneric, de parc-ar fi hăituit
şi este — e hăituit, e ajuns din urmă
noaptea, cînd se trezeşte lipsit de apărare.

Aude tot felul de zgomote suspecte prin încăperi,
e jefuit, dar i-e teamă şi nu se clinteşte din loc,
îşi apasă ochii cu mîna, i-e frig şi nu se simte
bine.

În fiecare zi pleacă spre viața lui și se-ntoarce de-acolo
Ca o căruță. Folositoare în felul ei.
Se tîrîie pe străzi lăturalnice coborînd spre port.

Se opreşte: o aură luminoasă pluteşte deasupra mării
o reverberație ascunsă de nouri. Parcă a mai văzut-o.
Dar el vede nimicul întinzîndu-se pînă departe.

Sînt valuri, dar stau nemişcate.

●

Pe aripile păsării cade lumina,
pasărea îşi întinde larg aripile
alunecînd prin aer
şi creează spațiul

●

Te-ndrepți pe cărare spre masa
cu foaia albă de hîrtie.
Curînd vîntul din nord o va sufla
de-acolo,
grăbeşte-te.
Pe masă sînt fructe,
flori într-un vas simplu, de sticlă,
și printre copaci
oameni plimbîndu-se, zîmbind.
Sus, pe ramurile bătrînului stejar
freamătă un fluture negru
îşi strînge aripile şi dispare
pe cerul întunecat şi rotitor.
Cînd ajungi la masă,

https://biblioteca-digitala.ro

hîrtia e înegrită de cuvinte
te așezi, îți sprijini capul
de răcoarea tăbliei de cristal.
Un pahar cu apă de izvor,
albine zumzăind,
lăcuste sărind în iarba înaltă.
Copacii pe coastele dealurilor
licăresc după furtună,
e ca într-un vis sau ca într-o noapte
fără somn,
somnul, poemul
de dincolo de ochii închiși
cu simțurile treze
asemeni nourilor.

I de mörka, i de ljusa,
(Încăperi întunecate și altele luminoase, 1976)

PENTTI HOLAPPA

(n. 1927)

Poet, critic și traducător din literatura franceză (A. Adamov, M. Butor, Alain Robbe-Grillet, S. Beckett, Claude Simon etc.), Pentti Holappa explorează în versurile sale o realitate imprevizibilă, neliniștitoare, plină de amenințări. A publicat numeroase volume de poezie și proză, culegeri de eseuri și articole polemice.

•

A venit noaptea tîrziu. Plîngea în întuneric
și sîngera — voise să meargă
deasupra prăpastiei
pe un fir de oțel și zărise flăcările reci
ale privirilor din adînc,
vîrtejuri, vîrfuri de spadă,
așteptîndu-l în vreme
ce urla și cădea.

S-a trezit în brațele mele
legendă rănită,

https://biblioteca-digitala.ro

treaz, nu, își vorbea încet,
pomenind în șoaptă
de ograda de acasă, de pădurea cea deasă,
l-am pansat rănile și i-am vorbit.
Fără s-audă se-ndrepta în somn
spre trecut
ascultînd încordat arca nașterii sale.

A doua noapte — rătăcesc pe valurile negre
adun cioburile. O albă lebădă alunecă pe ape.
Dincolo de cîntul plutind pe mare
o suflare — o stea scînteind într-un solz de argint —
o privire revine la viață.
Vreau să o simt mai aproape,
silesc amintirea să crească
arbore viu pe pămîntul așternutului meu
veverițe joacă pe ramuri
miros de pădure, singura bucurie.

Pitkiä sanoja (Vorbe prelungi, 1980)

Soarele încălzea cu putere, am plecat cu cîinele
Am luat autobuzul. Pe genunchi cîinele se agita,
privind peste umărul meu, galopul pietrificat
al clădirilor.
Un pasager nervos se certa cu șoferul.

Porcul de pe malul mării, vîntul din larg
zăpada orbitoare.
Cîinele sporovăia cu alți patrupezi
oamenii precauți se adulmecau.

Pe întinsul cîmpiei albe a năvălit
deodată războiul,
o grenadă explodează,
fulgerul sfîșie privirea pură a unui adolescent
tancuri trec peste trupuri carbonizate
nici bătrînii nu mai pot plînge.

Am ascultat atent, dar nimeni n-a rostit
nici un cuvînt.
Hohote vesele răsunau dispre săniuș.
Fiind orb, cîinele mă conducea acum
din nou spre casă.
Stătea iar pe genunchi
și inima lui palpita în palma mea.

Viisikymmentäkaksi (Cincizeci și două, 1979)

https://biblioteca-digitala.ro

LASSI NUMMI

(n. 1928)

A publicat primul volum de versuri în 1949. Au urmat opt cărţi de poeme, un roman şi povestiri. Critic de artă reputat. Poezia sa se distinge printr-o notă meditativă, în aparenţă senină, dar tensionată în profunzime.

•

« Vîntul vorbeşte ». Dac-ar vorbi într-adevăr
am fi în stare oare să-i înfruntăm
cuvintele, aeriene, dure, ezitante
pline de sare,
spaime,
toane —
talaz prelung, întunecat şi mut
pe ţărmuri pustiind
păduri şi case şi gunoaie.
Îţi biciuieşte ochii.
Dac-aş simţi ceva. Sau aş gîndi
Dacă aş fi ceva. Dac-aş fi eu.
S-a dus.
N-a mai rămas nimic,
doar un curent de aer
neliniştit o clipă
şi potolindu-se îndat !

VARĂ TÎRZIE

Dangătul clopotelor
în somn.
Mă trezesc în tăcere
în ciripit stingher de pasăre
în august.
Din uşa dată în lături
a casei de vară
sclipirea unui trandafir,
flacăra macilor
pe verdele calm al pajiştei.
Ramuri albastre de măr
mărturisind un aprig dor de viaţă
Da, viaţa e aici. Toate astea.
Da, viaţa e altundeva. O alta,
dar astăzi e aici, vitală şi rotundă
cum pe o creangă, pe creanga lui
un măr verde
gîndeşte încordat la coacere.

https://biblioteca-digitala.ro

•

Cea mai fericită clipă a zilei
dimineața, la prînz și iar înspre amurg:
plimbarea pe terasă.
Asemeni dragostei la a doua,
la a treia și iar la a patra vedere.
Marea e albastră ca un vas etrusc.
Lîngă ușă migdalul cu ramul
greu de frunze.
Lespezile sînt albe, ușor pătate
și au vine albăstrui,
ca pielea unei femei
trecută dar nu mult de tinerețe
iubită însă încă.

•

Printre ramuri de arini
prin văzduhul cenușiu
spre apa ca mătasea
pe care degetele ploii joacă mereu.

mă uit înspre ziua luminată
a copilăriei

Lähdössä tänään (Plec astăzi, 1978)

PAAVO HAVIKO

(n. 1931)

Autor a aproximativ patruzeci de volume — poezie, poeme epice, aforisme economice, roman detectiv, scenariu T.V.. Literatura lui e o expresie modernă, uneori voit prozaică, a unui interes atotcuprinzător pentru diferitele forme ale vieții publice și individuale.

•

Puieții trebuie ajutați, bràduții,
să crească,
să iasă la lumină
de sub iarbă.
Vreo cîțiva ani, poate vreo cinci
sînt mulțumiți.
Apoi va trebui să ajutăm și iarba
împotriva lor.
Jur împrejur ei fac un gol
măreț.

https://biblioteca-digitala.ro

Și pinii, cincisprezece ani crescînd
într-o dumbravă de arini
ajung cam de vreun metru
unduioși și aplecați sub nea
încep a înflori
și an de an sufocă
tot ce este în jur
pe următorii două sute ani.
Au trebuit să crească acolo,
să nu spui niciodată
că au crescut la loc nepotrivit
copacii.

•

Te-nsori cu luna,
marea, luna, o femeie,
niciuna nu te-aude
și ele spun că asta-i glumă.

•

O veveriță întrupată din aer
aici
pînă și umbra însemineazăvîntul

CLAES ANDERSON

(n. 1937)

De formație psihiatru, a publicat romane, piese de teatru, articole și bineînțeles poezie, în limba suedeză, vădind o pasionată preocupare pentru acele probleme sociale care au tangențe cu psihiatria. Tonul ironic al versului ascunde o căldură sever stăpînită.

•

Nu-s prea frumoase casele în Helsinki
în parcuri umbra nu-i ieșită din comun,
nici aerul nu-i mai curat ca-n alte orașe
nu-s oamenii mai înlesniți ca-altundeva.
Helsinki e un oraș fără de față
avînd nefață surîzîndă către mare
și tot orașu-i mai degrabă gît și ceafă
sau spate.
Îți pare cîteodată că ai surprins un zîmbet
pierzîndu-se spre ceafă
sau hohote de rîs în spate

https://biblioteca-digitala.ro

și disperat pornești ca să-i găsești
sau gura sau chiar ochii,
orașul se apleacă atunci,
se ghemuiește în el însuși
și-și trage și mai bine pe umeri
ceața.

Poți să iubești Helsinki
fiindcă-i oarecare
fiindcă n-are o față anume
sau pentru nepăsarea lui
față de cei ce cad pe străzi
și zac uitați acolo.

•

Dragostea nu-i cu putință
e neinfrînată, zîmbetul tău repezit
îți taie răsuflarea asemeni vîntului,
ca o floare de vînt în iarbă,
nimic nu-i doar nimic,
e totul nou, ca deobicei
politică e ceea ce facem unii altora,
sau nu ne facem,
înlăuntrul copacului
se ridică valul de căldură
și se întinde peste tot,
e ceea ce uităm mereu
e ceea ce ne uită
atîta vreme
cît ne amintim
acum mereu

PENTTI SAARIKOSKI

(n. 1937)

Scriitor fecund și mereu altul, Pentti Saarikoski a exercitat o deosebită influență asupra limbajului noii poezii finlandeze. Sensibil la degradarea valorilor umane, el a recurs frecvent la invocarea miturilor clasice, relevînd cu afecțiune dar și cu umor sarcastic condiția actuală a individului în societate. Strălucit traducător al « Odiseii », al lui « Ulysses » de Joyce și al prozei americane contemporane.

CALUL NEBUNULUI

Am cumpărat un cal de la nebun,
Chiar el îl desemnase

https://biblioteca-digitala.ro

un cal perfect normal
numai că ochii îi avea în nări.
Nebunul o făcuse înadins
să vadă lumea
cît de nebun era
şi să dorească şi mai mult
să-l cumpere.
Cumpărător eram.
Şi mă gîndeam cum în amurg
ar arăta căluţul meu
într-o dumbravă de brazi şi pini
urechile în soare de sînge şiroind

●

Te iubesc ca pe-o ţară străină
stînci şi păduri
ca pe-o seară singuratecă mirosind a cărţi
merg prin lume
spre tine
prin văzduhul a două lumini
tu şi gîndul meu

●

Cînd închizi ochii vezi galben
animale cu conturul roşu
şi înfăţişări de îngeri.
pe pereţi se alungeşte umbra ramurilor
îţi aminteşti de ceva
un poem de Catullus
sau ai auzit
ce se întîmplă cu fetiţele
care nu-şi beau lăpticul
devin modele
modelele au trupul ca nişte surcele.
Dacă m-aş duce la magazin
aş cumpăra o carte.
Cărţile ne ajută să ne orientăm
într-o lume schimbătoare
şi ne făuresc concepţii despre lucruri.

●

Nimic nu mai mişcă pe-afară
doar peştii în apă
nu pot sta locului,
sînt nelinişţiţi nu ca boul
care mă examinează de după gard.
Ce rost are să arăţi cum stau lucrurile
nu cîştigi mai nimic
îţi faci doar sînge rău
cel mai bun lucru e să urmezi
exemplul lui taică-tău
deşi ştii unde a dus asta.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel mai bun lucru e să ocolești ocolișul.
Totul e atît de mărunt astăzi
chiar durerea și suferința.
Mai bine să joci în arșice
să-ți pierzi vremea pe chei
Am vreun scop oare
s-o fi pierdut, probabil, în nisip.

PENTTI SAARITSA

(n. 1941)

A publicat mai mult de zece volume de poezie și o piesă de teatru. Versul, sensibil la muzica limbii finlandeze, reflectă ades o surprinzătoare reevaluare a lumii de fiecare zi, văzută ca o redescoperire a memoriei.

LUI ESENIN

Dimineața la țară
dicționarele neatinse
lucrul, o mînă răcoroasă
pe fruntea înfierbîntată,
în acest bîrlog ancestral
în care generații s-au îmbuibat
s-au certat.

Moștenirea mea
nu sînt acești mesteceni foșnitori,
dar mestecenii foșnesc
în eterna mea moștenire:
masa de lucru din fața mea
și în spate
rîurile clipocind ale memoriei.

(*Tritonus*, 1976)

•

Copilărie fără de lumini
fereastra brăzdată de picuri de ploaie
și o tăcere albă ca laptele.
Nu, nu-i pustiul.
Deschide ochii larg, privește
privește
și totul va căpăta viață,

https://biblioteca-digitala.ro

căci în pustiul acesta
palpită viețuind
un vast imperiu, Potentia.
Și ce-ți lipsește
singur îți vei face.
Fereastra strălucește în ploaie
dar soarele își zvîntă lacrima
și iată:
peisajul a prins viață,
îl poți atinge,
pe obraz
doar sarea plăcerii.

Nautinnon suola (Sarea plăcerii, 1978)

INSOMNIE

Țărînă neagră a insomniei
Trăsături vii ale prietenului mort.
Nerv înțepenit de noapte și de timp.
În noapte rădăcinile
presimt crengile.

Mitä näenkään (Ce văd, 1979)

CAJ WESTERBERG

(n. 1946)

O deosebită capacitate emotivă, a implicării pasionale în existența umană, distinge poezia lui Caj Westerberg. Versul uneori aforistic, alteori conversațional, caută să exprime cu laconism ceea ce însuși poetul denumea « vizunea, profeția, adevărul ».

•

fără explicații, cu o sete
asemănătoare unei pietricele în pantof
fără explicații
aici, pe această bancă.
în această groaznică dimineață de primăvară
pescărușii se bat pe o coajă de cîrnat
de azinoapte
autobuzul de dimineață trăznește a petrosin
fără explicații
fiecare unde vrea și cum vrea

https://biblioteca-digitala.ro

dincolo de case străzile se grăbesc
fără explicații, pe banca asta verde
soarele arde

unii însă fac din viața altora
un chin

Kallista on ja haluala menee
(Se produce greu și se vinde ieftin, 1975)

●

Se întreba
dacă poate să-mi ceară
să tai iarba de pe pajiște.
Și eu sînt omul
căruia îi place precum șerpilor
iarba înaltă.

●

cel mai simplu zgomot:
zgomotul paharului
pus jos
pe masa de lemn.
sunetul lemnului
lovit de sticlă
e asemeni
unei licăriri de fericire
pe un obraz melancolic

●

După copacii străvezii
lumina coborînd din nouri.
Minți apăsate de tăcere.
În vorbe nu se va rosti van gogh
cel arbitor
nici sălciile din martie
nici acuarela.
Privirea limpede nici ea
prin semeția densă a porumbiștii
nu-ți va deschide mîna
îndeajuns
s-adăpostească ochi cercetători.
E ca și cum ai coborî
deodat'în apa rece.

Noapte. Stele.
Sîntem gata
să ne jupuim
cu curtoazie

Reviirilaulu (Cîntec teritorial, 1978)

https://biblioteca-digitala.ro

ARTO MELLERI

(n. 1956)

A început prin a scrie povestiri destinate tinerilor cititori. Apoi a continuat cu versuri nostalgice despre experiența primelor începuturi. A scris împreună cu alți doi autori, o piesă, de avangardă, care a avut un succes deosebit. Versul experimental, lucid sau romantic, e caracteristic ultimelor sale volume care l-au consacrat ca un fruntaș al tinerei generații.

VÎNTUL ȘUIERĂ PRIN FERESTRELE EUROPEI

În lumina lunii
cînd oglinzile scrîșnesc
lumină, rece, blestem argintiu,
telejurnalul o ia razna
și geamul galopează în întuneric

Vîntul șuieră prin
ferestrele Europei, cerul
e plin de hîrtii de-ale Clubului Pickwick
zburînd prin aer.

O clipă

Panoul de comandă
dirijează terorismul internațional
tranzistorii deturnează un avion

Continui să privesc ecranul orb
orașele se ridică
unul după altul
împotriva planificării urbane
și se prăbușesc în moloz,
lagărele de refugiați
au devenit locuința zilei de azi.

În ruinele casei
o biată femeie petrece:
acum e bogată:
lumina Hollywood-ului
i-a transformat cerceii de tinichea
în platină.

O clipă

Cauza morții noastre
ne e dragă întotdeauna
dar cea mai mare fericire
e să fii în primele rînduri.
la propria înmormîntare !
Charles Dickens
a fost lansat pe o orbită
circumterestră
înfășurat într-un sul de tapet.
Înlăuntrul craniului

https://biblioteca-digitala.ro

pîlpîia o luminare,
care se scurgea prin orbite
și avea o strălucire
de lună în ruine

În colțul încăperii
o urnă plină
de tranzistori înegriți
Vîntul șuieră prin ferestrele
Europei
iar sus în ceruri
sînt doar sateliți.

Zoo (1979)

INIMA FURATĂ

Marte voiam să fiu, planeta roșie,
să mă bat cu energiile inepuizabile
pe ardentele cîmpii de mărăcini,
să cred în furtuni și în Haos . . .
vino mai aproape, vino lîngă mine, vino
Am rămas o pădure întunecată,
respirînd din greu
podea de neguri
numai bună să îngenunchez,
pîrîit de foc îndepărtat
vino mai aproape, vino lîngă mine
miros a fum umed
nu mai rîvnesc la nemurire
numai noaptea, copleșit de gîndul
barbar al putreziciunii,
în lumina aceasta trupul tău
strălucește într-o supranaturală transparență
și totuși tu exiști, buzele tale
au gust de sînge sărat
vino mai aproape, vino lîngă mine, hai
mi-am strecurat inima
prin contrabandă
prin vămile nopții — ultima frontieră
spre tine.
Intrăm încet
într-o apă lucidă, picioarele pipăind
albia rîului, mîlul alunecos
pielea ta, piele de femeie,
piele de copil inima mea eu

Ilmalaiva « Italia » (Aeronava « Italia », 1980)

Antologie, prezentări și traduceri
de RADU LUPAN

https://biblioteca-digitala.ro

LEENA KIRSTINĂ

Spirit finlandez, orizonturi europene

Încă din evul mediu pot fi identificate apropieri spirituale franco-finlandeze: ca o curiozitate ar fi de semnalat prezența finlandezului Olaus Magnus, de două ori rector al Universității din Paris, după ce, evident, studiase destul de mult acolo. Era pe vremea cînd toate porțile în Europa se aflau deschise grație culturii comune catolice. Reforma avea să întoarcă privirile mai mult către est, spre Germania, unde și fondatorul limbii noastre ecleziastice a căutat noile dogme ale bisericii luterane. Cît a durat stăpînirea suedeză, impulsurile culturale au venit dinspre universitățile germane, întrucît mulți dintre oamenii noștri de știință le frecventaseră; între alții, Johan Wilhelm Snellman, animator al spiritului național, a fost influențat de filosofia hegeliană a secolului nouăsprezece. Gîndirea lui s-a cristalizat în jurul imperativului ca limba proprie să poată fi folosită oficial, a necesității unei culturi autohtone chemată să stimuleze conștiința națională. Viziunea lui Snellman a constituit sufletul și idealul fundamental al culturii noastre: ca națiune și ca stat independent, Finlanda a găsit resursele necesare dezvoltării unei culturi specifice sprijinindu-se pe propria-i limbă. E de înțeles, întrucît finlandeza n-a devenit limbă oficială decît de la 1862, iar fără limbă nu există cultură națională.

Ca națiune, Finlanda a pătruns în Europa deasemeni prin intermediul Germaniei, în epoca romantismului: Herder a publicat în colecția lui de poezii populare *Stimmen der Völker in Liedern*, în premieră, o producție lirică finlandeză. Era un poem de dragoste, *Dacă îmi vine iubitul*, prețuit de însuși marele Goethe. Propriu zis, se poate vorbi de raporturi franco-finlandeze numai de la finele secolului trecut. Prin intermediul criticii danezului Georg Brandes a fost cunoscut realismul și naturalismul și, mai mult ca înainte, s-a urmărit ceea ce se petrecea în Franța pe plan cultural. În special, părintele teatrului finlandez, Kaarlo Bergbom a vizitat în cîteva rînduri Parisul, fiind deasemeni un bun cunoscător al literaturii franceze. Totodată, lucru mai rar, am putut oferi și ceva din partea noastră: cîntăreața de operă Aino Achté a apărut cu succes pe scena Operei pariziene, după cum se poate citi în cronicile vremii. Altminteri, muzica noastră a fost influențată mai ales de compozitorii germani și austrieci. Primii dirijori ai principalei orchestre din Helsinki au fost nemți și compozitorul nostru cel mai important, Jean Sibelius, a studiat la Viena. În schimb, mai pline de consecințe decît prezența pariziană a lui Aino Achté și mai semnificative pentru cultură urmau să fie călătoriile în Franța ale altor artiști în ultimele decenii ale secolului trecut ca și astăzi, avînd ca țintă firește, Parisul.

La Paris a învățat Albert Edelfelt să surprindă pe pînză jocurile luminii, pictura lui rămînînd tributară naturalismului. Prieten și colaborator al său, Magnus Enckell i-a urmat drumul și a adus la noi fauvismul și neo-impresionismul. Dintre sculptori, Ville Vallgren a adăstat la Paris, lucrînd inspirat de Rodin. Atît de puternică era influența franceză în prima decadă a secolului nostru, încît se constituise ca o direcție

https://biblioteca-digitala.ro

distinctă în mişcarea plastică, opusă celeilalte direcţii puternic marcate de expresionism. « Franţuziţii », grupul numit Septem, abandonară realismul ca să treacă la cubism. Ulterior, contactul cu André Lhote va fi decisiv pentru pictura anilor 20 şi 30. După al doilea război mondial, arta picturală îşi reface legăturile cu Franţa. Nici nu s-ar putea înţelege modernismul finlandez fără arta franceză contemporană. Mai ales profesorul Maire Gullichsen şi Societatea de Artă Nouă au contribuit imens la întărirea acestor relaţii în anii 50. Rezultatele s-au văzut în nonfigurativ. Astăzi raporturile nu mai sînt atît de clare; au intervenit, între timp, influenţa americană, cu deosebire *pop-art*-ul, alte impulsuri internaţionale care au interferat traseele artei moderne.

Cele de mai sus nu figurează decît o schiţă istorică, un fel de fundal pentru a înţelege dezvoltarea raporturilor literare. La începutul secolului, literatura finlandeză trăgea cu un ochi către Rusia iar cu celălalt către Franţa. De la Brandes, prozatoarea şi autoarea de teatru Minna Canth a învăţat să cunoască realismul şi naturalismul, începînd astfel să lucreze într-o manieră viguroasă. Probabil, cel mai « francez » dintre prozatorii noştri a fost şi rămîne Juhani Aho, ale cărui opere se situează, cele mai multe, la conexiunea stilistică a naturalismului cu impresionismul. În cele mai importante romane ale sale, el descrie, bunăoară, mediul cu aceeaşi minuţie ca şi Maupassant şi, deasemeni, cu egală tandreţe. S-ar putea foarte lesne spune că modelul său era Flaubert, însă e de remarcat imediat că nu se ştie dacă-l cunoştea. El a atins în zugrăvirea sentimentelor, a nuanţelor, o intensitate ce aminteşte întru cîtva de Proust, dar înainte de Proust. Se prea poate ca rafinamentul impresionist să-l fi căpătat din atmosfera pariziană. Ajuns în Franţa cu o bursă de stat, Aho a publicat, la reîntoarcere, în 1890, un mic roman intitulat *Singur*. Romanul acesta seamănă în structura sa într-adevăr cu *In căutarea timpului pierdut*. Situaţia descrisă aici sau, mai bine, personajul, gata de călătorie, poposeşte într-un restaurant pentru a bea un pahar, timp în care îşi rememorează tot ce l-a împiedicat să plece, adică povestea unei iubiri de o vară, încărcată de farmec şi de gingăşie campestră. La Paris, personajul continuă să-şi amintească istoriile sale de dragoste şi pentru a-şi consola singurătatea, îl găseşte mila de o femeie uşoară. Juhani Aho împletea atunci stilul impresionist cu o temă maupassantiană, care avea să şocheze publicul finlandez, nefamiliarizat cu procedeele naturaliste în literatură; a fost interzisă, de pildă, aproape doi ani o tragedie a Minnei Canth, pentru că înfăţişa o grevă a muncitorilor trăind în condiţii mizerabile. Burgheziei îi era teamă de ideile revoluţionare.

În poezie o dîră franceză se continuă şi după simbolişti. Înaintea altora, Uuno Kailas şi Kaarlo Sarkia au transplantat pe Baudelaire în Finlanda odată cu traducerea poemelor din *Florile răului*. Ei şi-au însuşit în propria lor operă temele morţii şi ale visului, ori refugiul romantic în lumea frumuseţii baudelairiene. Se înţelege de ce, dacă ne gîndim la evenimentele europene, la ridicarea fascismului şi militarismului. Baudelaire venise ca să rămînă; poeţi dintre cei mai recenţi au descoperit prin el o poartă către modernism. De exemplu, Väinö Kirstinä, care avea în continuare să se apropie de Apollinaire, Eluard, Prévert, spre a-i numi doar pe unii dintre modernişti. Trebuie să-i fim recunoscători lui Aale Tynni, ea însăşi poetă, pentru mulţimea traducerilor din poezia franceză din evul mediu pînă azi. Nu-i mai puţin adevărat că modernismul liric s-a infiltrat mai presus de orice pe cale anglo-saxonă; spre sfîrşitul anilor 40 tinerii poeţi s-au văzut impulsionaţi de creaţia lui T. S. Eliot şi Ezra Pound. Marii noştri lirici, inovatori ai limbii şi imaginii poetice, sînt Eeva-Liisa Manner, Paavo Haavikko şi Pentti Saarikoski. A început astfel ca limba de toate zilele să aibă preţ pentru poezie şi imaginile să cîştige, senzorial, în precizie şi dramatism. Acum poeţii au posibilitatea să abordeze chestiuni sociale la ordinea zilei într-o vreme cînd se manifesta foarte activ angajamentul sartrian,

https://biblioteca-digitala.ro

cum se întîmpla în anii 60. Literatura şi scriitorii deveneau mai conştienţi ca oricînd de ceea ce se petrecea în lumea politică şi internaţională şi se prea poate ca tocmai din pricina noului stil, a simplităţii lui, poezia noastră să fi devenit mai apropiată de poporul simplu decît odinioară.

În ce priveşte raporturile culturale internaţionale, obstacolul limbii continuă să afecteze domeniul literaturii. Cunoscătorii limbii franceze au fost destul de rari, încît mişcările literare au traversat lent barierele lingvistice. La începutul secolului nostru s-a încercat a se umple marile goluri, traducîndu-se mai întîi clasicii. Scriitorii menţionaţi mai sus au lucrat şi ca traducători din literatura franceză, dar cîmpul de selecţie fiind incomensurabil parcele întregi au rămas nedesţelenite — s-au cam uitat operele de cea mai mare actualitate. Dacă cineva examinează bibliografia studiilor şi prezentărilor dedicate literaturii franceze în Finlanda, se remarcă acelaş lucru. Majoritatea încercărilor se ocupă de opere ale clasicismului, de secolul luminilor şi de romantism. Bunăoară, la începutul secolului, se scria despre Zola, Maupassant, Rolland, chiar despre Bourget, şi cam atît. La rîndul lor, filologii au arătat interes faţă de fenomenele poeziei medievale şi din timpul Renaşterii, nefiind atraşi de scriitorii contemporani. Cum am arătat, marii realişti n-au avut admiratori; ei şi-au găsit publicul cuvenit abia după al doilea război mondial. Îmi vine greu să cred că numai din cauza unei anumite indiferenţe din partea noastră, literatura franceză a fost atît de puţin frecventată; pur şi simplu, într-o ţărişoară ca Finlanda, existau prea puţine persoane în stare de a traduce. Multă vreme, munca a rămas pe umerii unui pumn de bărbaţi şi femei. Nu mai vorbim de alţi factori, cum ar fi puternicele apropieri de Rusia pînă în 1918. Apoi, în primii zece ani ai independenţei influenţa Germană s-a impus prin forţele triumfătoare în războiul civil. Abia după al doilea război mondial climatul cultural, divizat din punct de vedere politic, s-a omogenizat.

Sînt semne că situaţia s-a îmbunătăţit. Noile mişcări sînt urmărite cu promptitudine. Mai cu seamă profesorul Maija Lehtonen, jurnalista Mirja Bolgár, scriitorii Olli-Matti Ronimus şi Pentti Holappa, şi mulţi alţii încă, s-au dedicat prezentării, traducerilor şi studiilor de exemplu despre noul roman. În reuniunile internaţionale de la Lahti, scriitorii noştri au cunoscut personal scriitori francezi, de pildă pe Claude Simon. Ceea ce nu înseamnă că proza noastră le-a preluat direct modelul. Asta din mai multe raţiuni, dintre care cea mai importantă este probabil creşterea influenţei literare a Americii de Nord, mai ales prin Hemingway şi Faulkner, traduşi mai mult decît francezii de astăzi. Dacă, bunăoară, se găsesc structuri ce amintesc de Simon sau Robbe-Grillet, ele provin din opere moderne americane, care funcţionează ca nişte filtre. Cu deosebire se recunoaşte înrîurirea stilului obiectiv al lui Hemingway în proza lui Antti Hyry şi influenţa tehnicilor narative ale lui Faulkner în romane semnate de Hannu Salama, Eeva Joenpelto, Antti Hyry, Hannu Aho şi Matti Pulkkinen, apărute în anii 70. În prealabil, în anii 60, viziunea despre lume din unele romane de Veio Meri sau Juha Mannerkorpi purta amprenta ideilor existenţialiste culese din operele foarte citite ale lui Camus şi Sartre.

În genere, în proza contemporană normele estetice nu s-au prea putut modifica datorită publicului ataşat manierei realiste a ruşilor, reîmprospătată de la Väinö Linna pînă în prezent. Se acceptă poezia modernă, însă marele public îi găseşte dificili pe noii romancieri. În plus nici traducerile din noul roman nu sînt prea numeroase: două din Simon (*La route des Flandres* şi *Le Palace*), trei din Sarraute (*Les tropismes*, *Le Planétarium* şi *Les Fruits d'Or*), doar una din Butor (*La modification*) şi una din Robbe-Grillet (*Le Labyrinthe*). Proust a trebuit să aştepte pînă în anii 70, cînd trei volume din suita *A la recherche du Temps Perdu* au fost publicate în finlandeză.

În româneşte de Ş. CONSTANTIN

https://biblioteca-digitala.ro

MIHAI MÎNDRA

Ilmarinen la porţile Europei:

Un eşantion de cultură finlandeză

Întrupările lui Ilmarinen, un Hefaistos cu prerogative culturale — fierar şi mag, artist al *Kalevalei* — s-au văzut învestite în modernitate cu rolul de monitor al unei civilizaţii reacţionînd inteligent împotriva provincialismului. Instinctul de conservare al poporului flancat de două naţiuni cu personalitate marcantă, ca Suedia şi Rusia, s-a vădit iniţial prin activitatea doctorului Elias Lönnrot, pasionat folclorist ce a cules şi modelat cînturile epopeii finlandeze, *Kalevala*. Conştienţi de faptul că promovarea valorilor naţionale necesită impactul cu universalul, patrioţii acestui tărîm nordic au creat o complexă « maşină » de propagare a specificului autohton, au învăţat şi adaptat cu ingeniozitate limbajul marilor culturi, aducînd paralel acasă elita acestora. Cîteva principii şi materializarea lor adecvată par să fi asigurat succesul. Pentru ca literatura unei ţări mici, cu o sferă minimă de influenţă, să intereseze piaţa mondială este necesară abordarea unei problematici vaste, într-o formulă de o calitate corespunzătoare standardului internaţional din acel moment. În consecinţă, seminarele internaţionale, în genul notoriului « Lahti », traducerile în finlandeză (păstrînd o proporţie pozitivă faţă de tălmăcirile din Marea Britanie), organizarea cursurilor de limbă în lectorate din aproximativ 54 de ţări, prilej pentru poeţi şi critici străini să se apropie de fenomenul cultural inedit, exploatîndu-l şi popularizîndu-l, recrutarea traducătorilor de literatură finlandeză dintre aceştia, iată un succint inventar al virtuozităţilor « marketing »-ului cultural finlandez.

Volumul *TERRITORIAL SONG: NEW WRITING IN FINLAND* — London Magazine Editions, 1981, este o mărturie a eforturilor menţionate, selecţie şi traducere operate de conştiinţa lirică (prin excelenţă subiectivă), a unui cunoscut poet englez, Herbert Lomas. Opera sa, vădită în antologii personale ca *Public Footpath* şi *Private and Confidential*, ne indică un poet modern de filiaţie eliotiană. Sub acest semn s-a structurat şi *Territorial Song* (« Vocea pămîntului »). El consemnează prezenţe literare ale Finlandei post-industriale, solicitate tardiv de factori tipici societăţi urbanizate ce produsese avangarda imagiştilor anglo-americani din primele decenii ale secolului. Un trecut epic romantic (marcat de simbolica întoarcere la civilizaţie după o evadare rousseauistă în natură, a celor « şapte fraţi » din romanul eponim al clasicului Aleksis Kivi), teritoriu nostalgic scufundat în miticul melodicei lui Sibelius — deşi bogat în valori chemate la o dreaptă cinstire în Walhalla spiritualităţii finlandeze — nu oferea încă sensibilităţii moderne premisele cele mai stabile pentru un himeneu cu universalul. Generaţia reprezentată aici se remarcă printr-o neortodoxă şi profundă înţelegere a actului artistic patriot, evitînd ostentaţia tonalităţii ditirambice. Ea s-a ivit în urma istoriei frămîntate, problematice

https://biblioteca-digitala.ro

rezultată inevitabil, din atitudinea demnă, responsabilă a unui popor solidar. Poate părea paradoxal că arta națiunii ce a supraviețuit, incredibil, printr-o luptă inegală, tuturor cumpenelor evită azi cu excesivă modestie glorificarea trecutului. În fapt e vorba de o exemplară consecvență. În modalități adecvate, o nouă ofensivă se desfășoară, de data aceasta, pe frontul culturii mondiale. Evocarea pătimașă a istoriei în sens îngust ar fi echivalat, în această confruntare, cu manevra mediocră a unui general retrograd, depășit de evenimente. Postbelicii au privit deci spre Eliot, Pound, Hemingway, Henry Miller, Joyce, Robbe-Grillet, Gênet, Salinger, literatura japoneză antică și modernă. Ei au declanșat, în exprimarea lui Lomas, « pașnica revoltă ». Nu s-au constituit în grupări oponente emanînd festiv teze polemice. Hărțuiala fratricidă ar fi ucis din fașă pruncul debil. Au citit mult și, împărtășindu-se din etosul imaculat septentrional, și-au exercitat critic actul judecății față cu tendințele paseiste, optînd simultan pentru spațiul vast al competițiilor « intermundi ». Lectorul european descifrează, în lirica volumului, printre runele parfumate de esențe boreale, familiarele semne ale maeștrilor detașării de contingență, cei conștienți de absolut prin privațiune: T. S. Eliot, W. H. Auden, Ezra Pound. O tragică inadvertență revelată de drumurile paralele, ireconciliabile ale ființei și cosmosului, obsedează de exemplu poezia lui Paavo Haavikko (n. 1931): « Votez cu primăvara, toamna se alege, guvernul e format de către iarnă ». Letargia unei existențe susținute de trocul rutinat cu natura, mecanica finanțelor și progresului industrial, sînt ironizate într-o lapidară și concentrată versificație albă, al cărei ritm e dictat de jocul ideatic. Cugetarea cu rigori metafizice se împlinește în suculente haiku-uri. Natura ambivalentă a celui considerat azi un oracol al vieții culturale finlandeze, director al unei importante edituri, romancier și dramaturg, se relevă și în interesul său pentru istorie, politică și problematica puterii în nuvela « Timpuri fără zăpadă » (Snowless Time). Orweliana povestire, clădită migălos, în scurte propoziții sacadate, de către Kuusniemi, membru important din aparatul unei Kakanii nordice contemporane, intelectual adaptat soluției totalitare, « suflet mort » supus disecției auctoriale, surprinde în final prin descărcarea unei cantități de aparentă emotivitate, ironică tandrețe față de mașinăria perfectă a kafkianului penitenciar.

Viziunea poetului Haavikko se află în dialog fertil cu alte trei voci lirice, privitor la natura răului și a disjuncției dintre aspirație și potență umană în contemporaneitate. Pentti Saarikoski (n. 1937), care alături de Haavikko a remodelat limba literaturii finlandeze prin propria creație și în traducerea *Odiseei* și a romanului *Ulysses* de Joyce, este un umanist ce evocă nostalgic vîrsta zeilor, epoca valorilor clasice. În « Senectute » « (Old Age), un « pulliko » (senilul băutor de alcool metilic, figură familiară în Helsinki, Manchester sau Londra) e Dionysos apăsat de culpa creștină, situație aberantă ce semnifică starea eului uman rătăcitor, azi, într-o lume străină naturii sale. Victimă a aceleiași culpe adamice « hoțul de cartofi » (The Potato Thief) « sare pe o bicicletă și dă buzna, afară din univers ». Aflată în vecinătatea imediată a scepticei distanțări eliotene, sperînd într-o clipită de contact cu inefabilul, poezia lui Saarikoski dezintegrează clișeul cotidian pentru a reface o ironică și mai profundă versiune a realității. Acuta sensibilitate a Evel-Liisa Manner (n. 1921) detectează, în fulgurante epifanii scăpărînd din « tablouri » de viață interioară, acea « angst » metafizică a individului heideggerian « aruncat în lume ». Ea acuză « sabia științei, mai albă și mai neagră decît toate » (Marie Thérèse Parodies), cultul progresului material, regres existențial, periculoasă îndepărtare de sinele autentic. Replica lui Lassi Nummi (n. 1928), estetul epicureic sugerînd rafinate sinestezii în ritmuri ce ascultă de logica sinuoasă a demonstrației capricioase, subiective, este și ea un accent necesar. Acceptarea și degustarea

https://biblioteca-digitala.ro

efemerului teluric este condimentată de lumina pîlpîitoare a transcendenței, chemare la o incitantă odisee.

Printre poeții Finlandei desluşim forța expresiei democratice, păşim alături inhalînd ozonul pădurii nordice şi înțelegem că acest climat va putea dărui patriei şi lumii nebănuite comori spirituale: Claes Andersson (n. 1937), psihiatrul angajat într-o transpunere a ciclurilor rituale ale existenței în zona semnificațiilor antropologice majore (« Noua generație sau Execuția » New Generation or The Execution), Caj Westerberg (n. 1946), reeditînd în imagini şocant sugestive tema romantică a conştiinței hipersensibile, luciferice, respinsă ca alteritate pernicioasă de către contingența îndrăgită, Pentti Saaritsa (n. 1941), traducător al lui Asturias şi Neruda, preocupat de viața socială şi politică a Americii Latine dar cultivînd o lirică senzuală, intimistă, ce nu-i trădează interesele ideologice, Jaakko Laine (n. 1947), constituit în instanță critică, respingînd acerb tezismul emfatic, Arto Melleri (n. 1956), temător în fața unei lumi cu veleități apocaliptice (« Urmele mînuțelor murdare » — The Marks of Little Dirty Hands), Kirsi Kunnas (n. 1924), ale cărei versuri închinate copiilor, amintind de Edward Lear şi Lewis Carroll, evită fabula moralistă şi solicită spontaneitatea limbajului, spiritul ludic.

Proza, reprezentată aici succint, acoperă totuşi o varietate elocventă de viziuni şi tehnici narative. Se conturează o imagine frapantă, reverberînd tonalitatea gravă a epopeilor nordice. Apare evidentă reacția de recul a senzorialității moderne în fața unei ordini existențiale nefireşti. În « Păr natural » (Real Hair), Martti Joenpolvi (n. 1936) alege relatarea prin fluxul conştiinței unui solitar personaj ce proiectează asupra perucii soției sale însuşirile idolului născut din necesitatea de a obține o formă de comunicare şi iubire reală. Ca şi în « Tezaurul pruncilor » (Pork Foetus), unde tragicul protagonist regretă fiii virtuali, nicioadtă născuți în urma sterilității provocate de o maladie a războiului, autorul captează felii de viață valorificate ulterior prin situare în spațiul abisal al misterelor naturii umane, al originii răului său endemic. Aşa cum opera lui Joenpolvi ne trezeşte asociații cu nuvelistica lui Salinger şi Capote, schița lui Antti Tuuri (n. 1944), « Povestea inginerului » (The Engineer's Story) pare a se alinia în lungul şir de reactualizări ale tematicii mussetiene avînd ca personaj principal pe inadaptatul romantic ce respinge (într-o severă consecvență cu sinele fidel trăirilor veritabile) rolurile impuse de societate (v. Bellow, Roth, Heller, Iris Murdoch, Patrick Modiano, Per Olof Ekström). Ca în toate aceste cazuri, arhetipul ficțional este genericul « chanson de geste »: eul auctorial, în speță inginerul, se află alături de cuplul malefic, Kisti şi soțul ei, spre a pedepsi femeia amorală, pentru abandonarea prietenului Erkki, natură fragilă sucombînd astfel în turnirul brutalei existențe, şi bărbatul cinic instalat în suficienta relație matrimonială. Convenția ipocrită şi egotismul revoltă şi incită pe romanticul cavaler.

De o deconcertantă complexitate, povestirea « Ucigaşul » (The Killer) de Veijo Meri (n. 1928) a cărei cromatică suprarealistă nuanțează ilar tema sumbră a războiului, particularizează în înfruntarea dintre inamicul, tehnician specializat al crimei şi luptătorul finlandez lipsit de vocație beligerantă dar dăruit, compensatoriu, cu mitică nemurire, încheie surprinzător sumarul panoptic al epicii.

Ceea ce ne oferă poetul britanic Herbert Lomas în *Territorial Song* este un exemplar eşantion din producția literară a unei țări mici care a depăşit faza împrumuturilor din marea cultură, etapă anunțată anterior în sloganul familiar al unei reviste contemporane: « Deschideți ferestrele spre Europa ». Volumul demonstrează convingător că Finlanda îşi poate permite actualmente o readaptare la mediul național. Ea culege azi roadele onestității şi inteligenței, ale respectului funciar pentru carte şi adevăr.

https://biblioteca-digitala.ro

REMEMORĂRI

UN PREMIU NOBEL PENTRU FINLANDA

FRANS EEMIL SILLANPÄÄ

https://biblioteca-digitala.ro

SORIN TITEL

Soarele Nordului

Nordicii au dat romanului țărănesc o nouă dimensiune, l-au impus Europei și lumii întregi prin scriitori pentru care premiul Nobel a avut rolul unui certificat de liberă trecere. Limba a încetat să mai fie un handicap și cititori de pretutindeni au fost nerăbdători să urmărească, pe la începutul veacului nostru, cele ce li se întîmplă unor umili agricultori așezați pe pămînturile — aride și prea puțin productive — dintre fiorduri și mare. Decorul în care își duc acești oameni simpli și modești existența este însă cu adevărat mirific. Scriitorii nordici — care i-au citit fără îndoială pe ruși (pe Turgheniev, pe Tolstoi sau pe Cehov) — s-ar putea spune că și-au cucerit cititorii și prin insolitul acestui peisaj unic și de neconfundat cu un altul, încît în bucuria pe care o simțim atunci cînd îi citim pe Sigrid Undset, Knut Hamsun, Karen Blixen sau Sillanpää intră ceva și din « exotismul » acestei literaturi, din acea vrajă unică exercitată asupra noastră de aurora boreală. Dar nu este numai atît. Romanul nordic — al cărui pandant în zilele noastre este romanul sud-american — ne-a oferit nu numai un decor nou ci și o substanță nouă, o înțelegere a omului și a dramelor sale dintr-o perspectivă necunoscută pînă la el. Discursul despre om — și ce este la urma urmei romanul dacă nu un astfel de discurs care îmbracă forme mereu noi, fără să obosească vreodată — capătă prin cărțile scrise de Knut Hamsun, Sillanpää sau — mai aproape de zilele noastre — Karen Blixen, accente insolite chiar dacă el vine, ca să zicem așa, în prelungirea unor *voci* deja știute — ne referim din nou la marii scriitori ruși. Se exaltă aceeași lume măruntă, aparent neînsemnată, același Om scris cu O mare, cum pretindea Gorki (cu o anumită grandilocvență). Grandilocvență pe care n-o mai întîlnim, însă, în literatura nordicilor! Mai mult decît atît, ea va face loc unei anumite *austerități*, unei *simplități* excesive. Cînd am citit pentru prima dată *Harul pămîntului*, de Knut Hamsun, țin minte că am fost șocat de firescul, de discreția cu care erau de fapt exaltate atît *măreția omului*, cît și a naturii, o natură cu care omul ducea o luptă plină de cerbicie, ieșind învingător în cele din urmă. Bărbatului singuratic i se alătură o femeie cu buză de iepure. Împreună ei încearcă, și reușesc în cele din urmă, să-i smulgă pămîntului « harul » său ascuns, adică hrana, pîinea cea de toate zilele . . . Cînd am fost în Norvegia am văzut casa lui Knut Hamsun, o casă incredibil de mică, o cocioabă de fapt, în care acest scriitor uriaș — care a sfîrșit-o din păcate mai puțin la înălțime ca om — a văzut lumina zilei. Prin ferestruica nu cu mult mai mare decît o palmă (norvegienii, neiertîndu-i lui Hamsun adeziunile politice nu au transformat casa în muzeu) am putut zări o cămăruță mizeră în mijlocul căreia trona o mașină de cusut. Era o zi în care burnița (cu toate că nu eram decît

https://biblioteca-digitala.ro

în septembrie şi pe imaşuri grîul nu era încă secerat) şi un cal nărăvaş, cu coama în vînt, se rotea năuc în jurul unui obelisc care îl omagia pe autorul lui *Pan* şi al *Vagabonzilor* . . .

În astfel de căsuţe neînsemnate, aidoma celei în care s-a născut Hamsun, se consumă deobicei dramele eroilor din romanele scrise de nordici. La baza lor stă întotdeauna, sau aproape întodeauna, o *conştiinţă ţărănească*. E o civilizaţie — am înţeles acest lucru atunci cînd am vizitat Norvegia — făcută de ţărani. Într-o biserică din lemn, aşezată pe ţărmul unui fiord, am avut impresia că sînt acasă, într-un lăcaş de rugăciune din munţii Apuseni. Machetele unor corăbii de lemn, atîrnate de grinzile lăcaşului, — nordicii nu sînt numai agricultori şi cum bine se ştie şi marinari neînfricaţi — m-au determinat să-mi amintesc, totuşi, că mă aflu la o foarte mare depărtare de patrie. Un sentiment asemănător am încercat cînd, vizitînd muzeul satului situat nu departe de oraşul Riga, am intrat într-o locuinţă care semăna incredibil de mult cu casele noastre din Maramureş . . . Aşa se explică, probabil, că romanul nordic ne este atît de aproape, că ţăranii lui Hamsun nu ne dau impresia că se află la o mare distanţă, măsurată în kilometri, de noi. Aşa se explică şi faptul că anumite pagini din *Kalevala* mi-au amintit oraţiile noastre de nuntă. Iulian Vesper, om din nordul ţării, ne-a dat o magistrală tălmăcire a *Kalevalei*, acest uluitor poem, cu al cărui univers ne simţim de fapt surprinzător de familiari. Doar numele eroilor, greu de pronunţat pentru un român, au menirea parcă să ne amintească totuşi că nu despre ţăranii noştri este vorba : Väinämoinen, Ilmarinen, Kaukomieli, Jaukahainen, Lemminkäinen etc. . . .

E adevărat că, priviţi mai de aproape, scriitorii nordici nu seamănă chiar atît de mult între ei. E greu să stabilim prea multe asemănări între « vitalistul » Hamsun şi pesimismul negru al lui Sillanpää (mai apropiat din acest punct de vedere de Strindberg, citadinul, decît de scriitorul norvegian mai sus amintit). Şi cu toate acestea Silja, eroina finlandezului, păstrează ceva din farmecul unic şi de neconfundat al fetelor descrise de Hamsun în cărţile sale. O floare care înfloreşte în scurta vară nordică este şi slujnica din romanul lui Sillanpää, o suavă şi foarte fragilă floare, sortită vestejirii timpurii şi în cele din urmă sotită morţii neîndurătoare. Pesimismului acestuia disperat nu-i găsim într-adevăr echivalenţe în literatura confratelui său nordic. Ni-l reaminteşte, în schimb, pe românul Pavel Dan cu care Sillanpää ni se pare surprinzător de înrudit nu numai prin obsesia bolii — atît de prezentă în literatura scriitorului nostru (şi care o ucide şi pe Silja eroina lui Sillanpää) — ci şi printr-o anumită violenţă aproape stridentă a tonului tragic . . . Casele din nord au ferestre mari şi fără perdele sau draperii, ca să poată pătrunde soarele pentru care nordicii au un adevărat cult. Pavel Dan, atins de morbul necruţător în acele timpuri al tuberculozei, ştia cît de binefăcătoare e lumina soarelui chiar dacă ea pătrunde cu mare greutate prin cotloanele întunecate ale cărţilor sale. Soarele, în care orice ftizic vede un tămăduitor, un izvor al vieţii ! Soarele cîntat de Bacovia ! . . . Silja, eroina lui Sillanpää, bolnavă de tuberculoză la rîndul ei, moare tocmai în clipa în care pe cer se ivesc « zorile strălucitoare ale unei dimineţi de duminică ». «*Soarele răsărise curînd după orele trei şi-şi plimbase privirea peste sutele şi miile de ferme şi ferestre, peste cărări şi tinde — şi pătrunsese chiar şi în camerele unde dormeau oamenii. Apoi privi cuiburile păsărilor unde venirea duminicii nu-i aşteptată niciodată, căci fiecare dimineaţă însorită e o sărbătoare* » . . . Sumbra carte a lui Sillanpää se încheie, deci, cu un răsărit de soare. Scriitorul îşi îndreaptă privirea spre soare, aşa cum scriitorii germani, oameni din nord la rîndul lor, au privit, adesea cu nostalgie spre luminoasa lume a sudului, spre un pămînt încălzit de soare sau spre apele albastre ale Mediteranei. Scurta vară din nord a dat lumii o mare literatură.

https://biblioteca-digitala.ro

GABRIEL GAFIȚA

SILLANPÄÄ
şi spiritul ţării Suomi

Opţiunile, în cazul unui premiu Nobel pentru literatură, sînt de obicei rezultanta unei îmbinări subtil dozate de apreciere literară şi conjunctură. Bunele relaţii existente între ţările scandinave în perioada interbelică şi afirmarea tot mai personală şi mai pregnantă a tînărului stat finlandez, apărut ca republică de sine stătătoare după primul război mondial, deschideau perspectiva acordării unui premiu Nobel literaturii din această ţară. Suedia dobîndise pînă atunci trei premii Nobel, prin Selma Lagerlöf (1909), Verner von Heidenstam (1916) şi Krik Axel Karlfeldt (1931), Norvegia trei de asemenea prin Bjørnstjerne Bjørnson (1903), Knut Hamsun (1920) şi Sigrid Undset (1928), iar Danemarca un premiu, împărţit între Karl Gjellerup şi Henrik Pontoppidan (1917). La sfîrşitul anilor 20, valorile literare ale Finlandei, afirmate tot mai original în acest context nordic, începuseră, pe drept, să atragă atenţia comitetului de selecţie. Marele clasic al literaturii finice, Juhani Aho, al cărui nume s-a aflat printre candidaţi, murise în 1921, dar, pe de altă parte, nici unul din scriitorii suedezi ai Finladei — Bertel Gripenberg, Arvid Mörne, Emil Zilliacus, remarcabile staturi poetice fiecare în felul său — nu era considerat potrivit ca unic recipient al marelui premiu. Ca şi în cazul Danemarcei, se preconiza deci împărţirea premiului între doi poeţi (de limbă suedeză) din această ţară bilingvă.

În 1931 însă problema premiului Nobel pentru Finlanda părea să-şi fi găsit fundamentarea, odată cu publicarea romanului *Nuorena nukkunut (Silja)* de Frans Eemil Sillanpää. Intra astfel în cursă candidatul cel mai serios. Dar, cu toate că situaţia părea destul de clară încă de la începutul anilor 30, a fost nevoie să treacă alţi opt ani pînă ce premiul Nobel să-i fie decernat, răstimp în care confruntările şi dezbaterile aprinse — adesea nu străine de unele opţiuni partizane, atît de intens la ordinea zilei în perioada respectivă în întreaga Europă — dintre finlandezii vorbitori ai limbii finice şi cei ai limbii suedeze — inspiraseră anumite rezerve la Stockholm; deşi nu faţă de scriitor în sine, el însuşi un democrat în chestiunea bilingvismului şi un avocat al unităţii statelor nordice, ci faţă de anumite reacţii emoţionale în care, parţial, era implicată şi minoritatea suedeză din Finlanda.

Frans Eemil Sillanpää s-a născut la Hämeenkyrö la nord-vest de Helsinki, în 1888. Provenea dintr-o familie de ţărani săraci, asemănători atîtora dintre personajele sale. Şi, tot ca şi argaţii lui pauperi, care primesc nume după ferma unde lucrează, Frans Eemil se numeşte Sillanpää după titulatura gospodăriei părinteşti — « de la capul podului ». În ciuda precarităţii materiale a familiei, izbuteşte să urmeze liceul la Tampere, iar din 1908 universitatea la Helsinki, unde studiază biologia şi ştiinţele naturale, ocupîndu-se deasemeni cu mult interes de filozofia monistă a lui Ernst Haeckel şi Wilhelm Ostwald. Formaţia sa de biolog îşi va pune o amprentă hotărîtă asupra întregii activităţi literare a lui Sillanpää, care nu o dată a subliniat

https://biblioteca-digitala.ro

importanța cunoștințelor biologice pentru scrisul său. « Simt o extraordinară repulsie față de orice încercare de a-ți umple scrierile cu elemente inutile și sînt convins că și arta narativă trebuie să fie serioasă și obiectivă, atît în tendințele cît și în culorile ei », afirma ulterior, în memoriile sale.

Ceva din austeritatea și rigoarea aproape științifice ale descrierii proceselor psihologice, sociale, istorice, cît și viziunea vieții individuale ca verigă într-un șir biologic mult mai larg, cuprins în totalitatea naturii, sînt constante ale creației lui Sillanpää ce-și datorează originile, fără îndoială, anilor universitari de la Helsinki. Cu toate acestea, scriitorul și-a întrerupt studiile, parțial din cauza complicațiilor financiare cărora nu le mai făcea față, parțial însă și din cauza descoperirii vocației sale literare, datorită contactului, prin lectură, cu marii săi contemporani August Strindberg, Knut Hamsun, Maurice Maeterlinck — din ultimul chiar va traduce ulterior în finlandeză *Le Trésor des Humbles;* s-a adăugat la aceasta și întîlinarea cu compozitorul Jean Sibelius. Restabilește deci contactul direct cu natura Nordului și cu valorile esențiale ale universului rural finlandez întorcîndu-se la gospodăria părintească în 1913 și dedicîndu-se scrisului.

Cîteva povestiri publicate prin diferite ziare atrag atenția unui editor, care îl sfătuiește să încerce un roman. Acesta va fi *Elämä ja aurinko* (Viață și soare; 1916), episod în mare măsură autobiografic, istorisind descoperirea satului și a dragostei de către un tînăr citadin, primul roman din cele aproape douăzeci de cărți ale lui Silanpää. Cele mai cunoscute, care i-au și asigurat o notorietate mondială sînt însă cele două romane *Hurskas kurjuus* (Sfînta mizerie; 1919) și *Nuorena nukkunut* (Adormită în tinerețe; 1931, titlu tălmăcit aproape pretutindeni prin *Silja)*. Ambele au fost traduse, imediat după apariție, primul în șase limbi, iar al doilea în șaptesprezece.

În afară de aceste romane structurate, foarte asemănător, ca biografii ale unui erou central — argatul Jussi Toivola în *Sfînta mizerie* și slujnica Silja în romanul omonim — Sillanpää a realizat și un alt gen de narațiuni, mai puțin dominate de succesiunea cronologică strictă a faptelor și cu o construcție mai deschisă către principiul selecției evenimentului în context. Aceste narațiuni surprind momente decisive și definitorii din existența eroului central. Alături de primul său roman, *Viață și soare*, din această categorie mai fac parte *Miehen tie* (Calea bărbatului; 1932), o poveste de dragoste plasată într-o ambianță provincială, pe fundalul unei impresionante schimbări a anotimpurilor și *Ihmiset suviyössä* (Oameni în noaptea de vară; 1934), a cărui acțiune se concentrează în două zile, determinante pentru destinul cîtorva oameni. Creația mai tîrzie a lui Sillanpää reprezintă, într-o oarecare măsură, o îndepărtare de la filonul ce străbate întreaga sa operă. Romanul *Elokuu* (August; 1941) surprinde ultimele zile din viața unui scriitor ratat, iar *Ihmiselon ihanuus ja kurjuus* (Splendoarea și mizeria vieții omenești; 1945) conține multe amănunte autobiografice, dar a rămas neterminat, sfîrșitul întrezărindu-se doar.

Alături de romane, o mențiune specială merită bogata sa nuvelistică, reunită în volumele *Ihmislapsia elämän saatossa* (Oameni în vîltoarea vieții ; 1917), *Rakas isänmaani* (Patria mea dragă ; 1019), *Enkelten suojatit* (Cei apărați de îngeri ; 1923), *Maan tasalta* (De pe fața pămîntului ; 1924) și *Töllinmäki* (1925).

În explicarea opțiunii sale pentru Frans Eemil Sillanpää, comitetul pentru decernarea premiului Nobel arăta că alegerea acestui scriitor se justificase « datorită înțelegerii profunde a țărănimii din patria sa și datorită artei desăvîrșite cu care i-a zugrăvit modul de viață și relația ei cu Natura ».

Oricît de sumară ar părea această apreciere generală, adevărul ei se impune ca incontestabil. Univerul țărănesc este de altfel o constantă în literaturile nordice, dacă ne gîndim la creația predecesorilor finlandezi ai lui Sillanpää, Aleksis Kivi sau

https://biblioteca-digitala.ro

Arvid Järnefelt, sau la romanele contemporanilor săi norvegieni *Foamea* şi *Harul pămîntului* de Knut Hamsun sau *Puterea credinţei* şi *Marea foamete* de Johan Bojer.

O dominantă a universului ţărănesc la Sillanpää este fatalitatea inexorabilă ce regizează, încă de la naştere, destinul protagoniştilor. Săracul nu-şi poate depăşi condiţia, dar cel cu cît de cît puţină stare poate decădea, în schimb, sub condiţia lui. În fond, atît *Sfînta mizerie* cît şi *Silja* sînt construite pe o schemă similară: la moartea tatălui, ţăran aproape complet pauperizat în primul dintre romane şi în curs de pauperizare în cel de-al doilea, copiii respectivi, Jussi Toivola şi Silja, devin argaţi la diferite ferme, urmînd, cu fiecare nouă treaptă, o scară a degradării materiale şi de aici sociale, umane etc. Parcă pentru a sublinia şi mai pregnant caracterul implacabil al decăderii personajelor sale, Sillanpää anunţă, în ambele romane, ca un artificiu de construcţie, încă de la prima pagină finalul fatal al protagoniştilor şi condiţiile producerii lui, restul naraţiunii decurgînd ca o ilustrare şi o demonstraţie a deznodămîntului. Autorul nu lasă loc astfel nici unei iluzii că destinul eroilor săi ar putea fi influenţat sau deturnat de la drumul său. Mecanismul degradării toacă mărunt pînă şi benignele acte de insurecţie în faţa fatalităţii : nefericitul Jussi Toivola, sărac şi păgubos şi ignorînd din viaţă aproape totul afară de munca brută, se simte deodată şi mai prins în condiţia mizeră a existenţei sale, pline de obligaţii pe care nu ajunge niciodată să le îndeplinească, după căsătoria cu slujnica Riina. Din sărac, Jussi devine brusc şi captiv, cu toate că soluţia eliberatoare din condiţia sa umană iremediabil tragică nu i-ar fi putut-o oferi, la nivelul lui, nici măcar căsătoria cu o femeie mai vrednică sau mai sănătoasă decît Riina. Aceasta, fără să-l poată ajuta prea mult, îi dăruieşte un bastard şi cîţiva copii bolnăvicioşi care se sting pe rînd de slăbiciune, suferinţe de tot felul sau malnutriţie.

Dar, în mod paradoxal, loviturile destinului, prin moartea soţiei şi copiilor, în loc să-l dezechilibreze pe Jussi Toivola, dimpotrivă, îl întăresc, îi aduc pacea şi un fel de stranie seninătate în suflet, îi sporesc umanitatea « sucită » pe care acest om începe să o cucerească treptat, pe măsură ce condiţiile din jurul lui — perioada este cea a marii foamete de la sfîrşitul secolului al XIX-lea în Finlanda — tind mai degrabă să i-o răpească, şi anume cu brutalitate. Nu cînd rabdă cea mai cruntă sărăcie, nici cînd familia lui e numeroasă, şi nici măcar cînd obligaţiile tîrziu feudale faţă de fermierul său îl presează cel mai tare ajunge Jussi Toivola pînă la limpezirea resorturilor sociale ale stării de lucruri, ci straniu, cînd femeia şi copiii îi mor, cînd fermierul îl scuteşte de o parte a robotei, cînd îi mai şi împrumută merinde. Gîndirea tipic ţărănească a acestui personaj « sucit » — trăsătură mereu subliniată de Sillanpää — abia acum se trezeşte şi parcurge drumul de la messianismul predicator despre mîntuirea sufletului pînă la rudimentele unor idei socialiste în preajma revoluţiei din 1917 şi a războiului civil rus, tocmai pentru că, eliberat de obligaţia multor guri de hrănit are timp mai mult acum pentru colindat satele, pentru aflat rosturile lumii şi pentru discutat cu oamenii. Jussi Toivola îşi trăieşte libertatea descoperită tîrziu abia cînd absenţa ei se resimte cel mai acut în societate şi apar acele conflicte politice şi sociale cărora, neînţelegîndu-le şi deci neputîndu-li-se sincroniza, protagonistul le cade victimă, fiind (în mod iarăşi tipic pentru destinul lui strîmb), acuzat, judecat şi executat pentru un asasinat pe care nu l-a comis.

Tulburătoare este, la Sillanpää, reacţia ţăranului în faţa morţii. Cînd fatalitatea devine o certitudine, eroii săi trăiesc brusc, şi fără multe justificări sau speculaţii psihologice, momentul « desprinderii sufletului de materie », o înstrăinare a omului de propriul său trup menit pieirii, o nepăsare de esenţă creştină faţă de « învelişul pieritor » destinat extincţiei, în favoarea sufletului, care începe deja să trăiască viaţa de dincolo încă din viaţa de dincoace de moarte. (La Silja, de exem-

https://biblioteca-digitala.ro

plu, momentul propriu-zis al morţii lipseşte din roman, cu toate că moartea ca atare este anunţată încă din primul paragraf al cărţii; problema încetării fizice a vieţii este neimportantă, cîtă vreme sufletul fetei a şi început să trăiască apoteotic odată cu regenerarea şi revitalizarea explozivă a naturii primăvara.) Iată de ce nici Jussi Toivola, nici Silja nu încearcă sentimentul de revoltă, de disperare, de regret în preajma încheierii vieţii şi nu se cramponează neapărat de ea. « Dreptate şi nedreptate, vinovăţie şi nevinovăţie sînt lucruri cu totul străine în împrejurările de faţă », spune autorul în *Sfînta mizerie*. [1] Jussi nici măcar nu caută să se apere în faţa judecăţii. Momentul întîlnirii cu moartea este acela al unei comuniuni supreme ce transcende umanitatea, cînd legile, principiile şi valorile umane îşi încetează acţiunea. Este un moment al împlinirii absolute a spiritului, cînd Jussi se întîlneşte, sub specia eternităţii, în egală măsură şi cu fiica sa moartă în plină adolescenţă şi cu ofiţerul alb care îl împuşcă, sau Silja cu stăpîna sa meschină şi cu unicul bărbat pe care l-a iubit în scurta ei viaţă. Spune Sillanpää în finalul romanului *Sfînta mizerie*: « Oamenii se apropie din ce în ce mai mult de această fericire, al cărei înţeles l-au căutat zadarnic secole de-a rîndul. Astăzi ei cred însă că trupul şi nevoile sale, obştea şi toate celelalte sînt legate în modul cel mai strîns de această fericire. Sîntem încă pe o treaptă atît de înapoiată, dar lucrurile îşi au mersul lor firesc. Şi, în orice caz, am ajuns de pe acum atît de departe, că cei mai mulţi îşi cunosc măcar o clipă această fericire în ceasul morţii lor . . . » [2]

Dacă *Sfînta mizerie* este romanul *materiei*, *Silja* ar fi, pentru a respecta dichotomia destul de tranşantă a scriitorului finlandez, romanul *spiritului*. Există şi aici întreg cortegiul de elemente ce compun pentru Sillanpää, în ordinea destinului fatal, Materia: destrămarea unei Finlande patriarhale prin ruinarea micilor gospodării ţărăneşti în preajma cumpenei secolelor XIX şi XX, munca grea şi, cel mai adesea, inutilă, slăbiciunea congenitală fizică, bolile, copiii mulţi care sleiesc trupul mamei şi sporesc grijile tatălui etc. Dar, dacă Jussi Toivola, prin felul său de a fi, nu se poate şi nici nu s-ar putea salva din mizerie nici măcar prin hărnicie, căci el este captiv în categoria dezmoşteniţilor soartei, Silja, unică moştenitoare a unei mici averi ce supravieţuieşte ruinei tatălui ei, Kustea — om mîndru şi fermecător, dar bun şi generos şi prin aceasta slab — avere suficientă pentru a-i asigura un trai probabil decent, este atît de naivă şi neiniţiată, atît de puţin preocupată de chestiunile concrete ale vieţii şi de drepturile ei, încît îşi lasă moştenirea pe mîna unui tutore escroc. Nimic mai străin de sufletul acestei făpturi aeriene decît preocupările terestre şi îndîrjirea în faţa vieţii proprie universului ţărănesc, ce formează întreaga existenţă şi menire a celor din jurul ei: munca aspră de slujnică la o fermă, îndrăznelile bărbaţilor din jurul ei, o tentativă eşuată de viol, precaritatea din care nu izbuteşte să se ridice şi, finalmente, tuberculoza care o răpune în cea mai ruinată şi mai mizeră dintre casele unde a slujit, acestea toate nu reuşesc să-i afecteze sufletul, de o puritate desăvîrşită. Silja pare, de aceea, la fel de străină de lumea noastră, de lumea în care trăieşte, ca şi o fiinţă extraterestră. Silueta ei aproape că refuză consistenţa materială, este doar un contur în aer. Nici cînd izbucneşte în Finlanda războiul civil — extensie a războiului civil rus — ea nu sesizează diferenţa ideologică dintre cele două tabere (prilej pentru autor de a-şi defini poziţia proprie, echidistantă de excesele şi erorile amîndurora); nici măcar alegerea iubitului ei nu-i este limpede şi pînă la urmă Silja ignoră cvasicomplet motivaţia acestuia cînd cedează atracţiei politice în dauna celei sentimentale. Faptul că Silja salvează doi ofiţeri albi, pentru ca ulterior să destăinuie ascunzătoarea unui militant bolşevic nu reprezintă nicidecum o atitudine, o opţiune politică, ci acţionează la ea doar instinctul funciarmente uman de a-ţi salva semenul aflat în primejdie. Am putea spune că,

https://biblioteca-digitala.ro

la Silja, natura umană se împlineşte nu prin detaliu, ci prin generalitate, nu prin normă, ci prin principiu. Murind la numai douăzeci de ani şi în plină frumuseţe, neatinsă de aripa funestă a bolii ei incurabile, Silja a acumulat în scurta ei existenţă ferită de mari evenimente epice, o cantitate imensă de cunoaştere a esenţei vieţii, dobîndită nu prin experienţă directă, ci printr-o intuiţie extrem de sensibilă, sublimată în stări de spirit vecine cu condiţia creaţiei artistice. « Silja n-avusese niciodată mari supărări — spune Sillanpää. Ea nu cunoscuse decît clipe de durere, care deveniseră chiar poetice. La ea materia se dădea la o parte cu respect în faţa spiritului. Dragostea ei frumoasă îi umpluse sufletul cît timp rămăsese conştientă. Şi minunea cea mare este că niciodată nu a ştiut că va muri înainte de a fi ajuns la capătul puterilor ei. »[3]

Numai că pentru Silja nu se pune problema actului creator. Unica experienţă, covîrşitoare însă, a existenţei sale este o noapte de dragoste alături de un bărbat de altfel foarte sumar şi nebulos schiţat în roman, care curînd şi dispare definitiv. Un bărbat de pe o treaptă socială mai înaltă, despre care nici Silja, nici cititorul nu află dacă împărtăşeşte caracterul total al acestei unice pasiuni a fetei. Mai degrabă am opinia că nu, deoarece el nu mai apare decît vag spre final, cînd se zvoneşte că ar fi schilod şi bolnav într-un lazaret. Însă nici dispariţia lui nu este prea importantă. Durerea Siljei — *durere*, niciodată disperare sau dramatism — se sublimează într-o atît de eterică frumuseţe a stărilor, care îi oferă un sentiment atît de plenar al împlinirii prin iubire, încît prezenţa sau absenţa fiinţei iubite este secundară. Silja realizează comuniunea sufletească totală cu iubitul ca şi cum acesta n-ar fi părăsit-o nici o singură clipă.

Către finalul romanului, Sillanpää are una din acele scurte formulări ale sale extrem de deconcertante: « În cursul vieţii ei — spune autorul — Silja văzuse mai mult soarele decît ceilalţi locuitori ai ţării. Dar acel proces distrugător, care acum isprăvise treaba în trupul tînăr, nu răbda lumina crudă ».[4] Aceste rînduri rezumă practic întreg destinul eroinei: fiinţă solară, senină, asemeni tatălui ei, Silja este răpusă de boala, muncile şi sleirea fizică a mamei. Invizibil, dar tenace, *materia* a sublimat *spiritul*. O dată în plus, viziunea biologică a autorului nu se dezminte. Fiecare nou element prin care se împlineşte destinul personajelor nu constituie decît o verigă dintr-un întreg ce lucrează ineluctabil, întocmai ca şi în natură. Iar, în ordinea naturii, suferinţa este o condiţie eternă a omului, povara ei nefiind resimţită ca atare, ci ca o componentă a destinului, ce conduce toate fiinţele vii de la naştere către moarte.

Dacă la alţi autori natura se manifestă adesea duşmănoasă faţă de om, « la Sillanpää omul face parte din natură, personajele sale sînt impulsionate de aceeaşi forţă indefinibilă care determină copacii să crească, animalele să se reproducă şi care nu întreabă de ce, ci pur şi simplu tinde spre a se împlini şi a-şi găsi o cale spre viitor. Din punct de vedere social, personajele lui Sillanpää sînt adesea solitare şi ieşite din comun, dar în ordinea naturii comportamentul lor devine explicabil. Aşa se creează acel punct de vedere predominant în opera lui Sillanpää, pe care Kaarlo Marjanen l-a caracterizat astfel: « El priveşte omul prin natură, în timp ce alţii privesc natura prin om. Ceilalţi privesc natura dinspre om, el priveşte omul dinspre natură ». Iată sursa sentimentului panteistic şi biologic de siguranţă ce străbate operele sale: omul poate pieri, dar viaţa îşi continuă cursul ».[5]

În anul următor publicării *Siljei*, 1932, premiul Nobel a fost acordat lui John Galsworthy; în 1933 lui Ivan Bunin; în 1934 lui Pirandello; în 1935 nu s-a acordat; în 1936 el i-a revenit lui Eugene O'Neill, în 1937 lui Roger Martin du Gard, iar în 1938 americanei Pearl Buck. De la saga burgheză clasică vest-europeană a lui Galsworthy sau Martin du Gard, la « exotismul » spaţiului rus al lui Bunin sau la

https://biblioteca-digitala.ro

cel extrem-oriental al lui Pearl Buck, de la teatrul patimilor lui O'Neill la revoluţia teatrului modern a lui Pirandello, opţiunile comitetului pentru decernarea premiului Nobel au dovedit o mare deschidere şi receptivitate către cele mai diferite formule. Proza ţărănească a lui Sillanpää nu venea, prin urmare, decît să completeze în chip firesc culorile acestei palete bogate atît literar cît şi geografic, iar personalitatea sa democratică şi lucidă să susţină în chip justificat şi reprezentativ candidatura ţării sale la un premiu Nobel. Opera sa deschidea o poartă inedită către literatura unui teritoriu spiritual relativ puţin cunoscut şi cercetat pînă atunci şi învăluit cel mai adesea în haloul unui exotism natural şi mitologic nordic. Dar, începînd mai ales din secolul al XIX-lea, cultura finlandeză traversase un proces de renaştere naţională şi de consolidare a profilului său original, propriu, odată cu afirmarea tot mai decisă a posibilităţilor expresive, creatoare ale limbii finice, alături de cea suedeză.

Romanele lui Sillanpää, traduse aproape imediat în numeroase limbi, i-au asigurat o largă popularitate atît pe vechiul cît şi pe noul continent. « În momentul de faţă sînt deosebit de popular în ţările guvernate de dictatori — nota el cu umor într-o scrisoare. Distractiv este cum nu şi-au dat seama că eu sînt de fapt dintre acei scriitori care ar trebui arşi pe rug. « Dar, în ciuda primirii favorabile făcute cărţilor sale mai ales de curentul *Blut und Boden* în Germania anilor 30, scriitorul nu şi-a ascuns niciodată punctul de vedere, advers politicii şi propagandei naziste. În decembrie 1938 el publica în ziarul « Suomen Socialidemokraatti » celebra sa *Scrisoare de Crăciun către dictatori*. « Puterea voastră nu se ridică mai sus ca praful » — îi avertiza scriitorul pe cei trei mari autocraţi ai Europei de atunci. « Cînd această epocă sumbră de somnambulism a înzestratelor voastre popoare va lua sfîrşit, veţi pieri şi voi. »[6]

Frans Eemil Sillanpää a primit premiul Nobel pentru literatură în toamna anului 1939, cu puţin înainte deci de izbucnirea « războiului de iarnă ». (Avea să fie ultimul premiu Nobel înainte de cel de-al doilea război mondial). Dincolo însă de dramatismul împrejurărilor traversate în acel moment de Finlanda, opţiunea pentru Sillanpää a încununat valoarea intrinsecă de necontestat a operei scriitorului finlandez; cu realismul său viguros, lapidar şi profetic, alimentat din luptele şi suferinţele istoriei recente a conaţionalilor săi, el a zugrăvit un portret viu al Finlandei care încheia un ciclu de existenţă, acela al patriarhalismului tradiţional, căutîndu-şi — nu fără dureri şi traume — drumul propriu ca entitate naţională şi culturală în Europa secolului XX.

---

[1] *Sfinta mizerie*, traducere de Raul Joil, ESPLA, Bucureşti, 1957, pag. 201.
[2] Idem, pag. 203—204.
[3] *Silja*, traducere de Constantin Ţoiu, EPLU, Bucureşti, 1967, pag. 340.
[4] Idem, pag. 339. În româneşte au mai apărut de F. E. Sillanpää: *Silja*, traducere de Petru Manoliu, Cugetarea Delafras, Bucureşti, 1942 şi povestirea *Hiltu şi Ragnar*, traducere de Gavril Şedran, Albatros, Bucureşti, 1982.
[5] Kai Laitinen: *A finn irodalom története*. Gondolat, Budapest, 1981.
[6] Cit. de Pekka Tarkka: The Nobel Pursuit, în: „Books from Finland", nr. 1/1980.

https://biblioteca-digitala.ro

Scris în bună parte în Finlanda, în anii celui de-al doilea război mondial, avînd adeseori drept fundal și decor țara celor o mie de lacuri, salvat din mîna destructivă, amenințătoare, a Gestapoului și prin concursul la împrejurări al unor factori românești, Kaputt *de* Curzio Malaparte *este romanul unui european confruntat în acei ani — de la Mediterana și pînă dincolo de Cercul Arctic — cu aceleași mari probleme ale continentului nostru, sfîșiat de urgia nazistă.*

Curzio Malaparte (n. 1898 la Prato, lîngă Florența) este, înainte de Kaputt, *autorul primei cărți apărute în Europa împotriva lui Hitler:* Tehnica loviturii de stat *(Paris,* 1931*), interzisă în Italia și Germania acelei epoci. Deportat de fasciști pe timp de cinci ani pe insula Lipari, scriitorul a fost arestat și de germani, și condamnat la patru luni de reședință forțată pentru articolele sale despre teatrul de război din răsărit.* Kaputt *a apărut în* 1943 *la Neapole, la puțin timp după debarcarea trupelor aliate în Italia. De atunci și pînă la sfîrșitul războiului, în* 1945, *Malaparte a participat la operațiuni în cadrul «Corpului italian de eliberare», unde exercita funcția de ofițer de legătură între Înaltul Comandant Aliat și divizia de partizani «Possente». Manuscrisul romanului* Kaputt *a fost terminat în Finlanda în* 1942, *iar de acolo a ajuns în mîini sigure, împărțit în trei de către însuși autorul lui, care a încredințat fragmentele unor diplomați români, aflați la Helsinki, Dinu Cantemir și Titu Michailescu (pomeniți, de altfel, în chiar aceste pagini), precum și contelui de Foxá, ministrul de atunci al Spaniei în capitala Finlandei. De la București, Lisabona și Madrid, cele trei segmente ale romanului au fost în cele din urmă adunate în sudul Italiei, spre păstrare confidențială și, ulterior, tipărire. Fragmentele acum oferite în premieră publicului românesc se desfășoară în peisaj finlandez și reflectă — pe lîngă memorabile prezențe românești din lumea diplomatică a capitalei — atmosfera dramatică, de tensiune a anilor de negură.* A.B.

https://biblioteca-digitala.ro

Reporter în Finlanda
CURZIO MALAPARTE

Caii de gheaţă

În acea dimineaţă m-am dus cu Svartström să văd cum se scot caii din strînsoarea de gheaţă. Un soare vînăt, în cerul palid albăstrui, strălucea asemeni unui măr crud. De cînd a început dezgheţul, suprafaţa îngheţată a lacului Ladoga scîrţia, gemea, scoţînd din cînd în cînd cîte un strigăt de durere. În miezul nopţii, din fundul barăcii îngropate în zăpadă, aflată în adîncul pădurii, o auzeam urlînd pe neaşteptate, gemînd ore întregi, pînă în zori. Era deja primăvară, lacul ne sufla în faţă respiraţia fetidă, acel miros scîrbos de lemn putrezit, de rumeguş umed, specific dezgheţului. Malul opus al Ladogăi se arăta ca un semn subţire de creion pe o hîrtie sugativă. Cerul era acum fără nori, de un albastru decolorat, părea un cer de hîrtie velină. Departe, în fund, către Leningrad, un nour cenuşiu de fum atîrna deasupra oraşului asediat, cerul era un pic murdar, un pic mototolit. O venă verzuie traversa orizontul, uneori părea că poţi să o vezi pulsînd, ca şi cum ar fi fost plină de sînge cald.

În acea dimineaţă ne-am dus să vedem cum se scot caii prinşi în gheaţă. Cu o seară înainte, colonelul Merikallio adulmecînd vîntul a spus: « Va trebui să îngropăm caii. Începe primăvara. » Coborîm către lac printr-o pădure deasă de mesteceni, presărată cu enorme mase de granit roşu. Şi dintr-o dată în faţa noastră se deschise imensa oglindă opacă a Ladogăi.

Malul celălalt apărea nedesluşit la capătul orizontului, într-o negură argintie vrîstată cu albastru şi roşu. Ajungea cîteodată pînă la noi dinspre adîncul imensei păduri Raikkola monotona chemare a cucului, pasărea sfîntă a Careliei. Cîte o sălbăticiune urla printre copaci, glasuri misterioase chemau, răspundeau, chemau, insistente, jalnice, pline de o rugăminte dulce şi crudă.

---

* Fragmente din romanul *KAPUTT*

https://biblioteca-digitala.ro

Înainte de a lăsa korsu-*ul Comandamentului finlandez pentru a coborî către lac l-am căutat pe locotenentul Svartström. Am sunat în zadar la uşa cămăruţei sale din spatele grajdului. Pădurea, în jurul Comandamentului, părea pustie. Şi mereu în aer acel miros greţos, acel miros lînced în aerul rece. M-am apropiat de* korsu-*ul cailor. O fată în uniformă de* lotta *tocmai prepara într-o găleată terciul de celuloză pentru calul colonelului.*

« Yväpäiva, bună ziua » i-am zis.

« Yväpäiva ».

Era fata colonelului Merikallio, o tînără înaltă, blondă, o finlandeză din Oulu, în Ostrobotnia. Îşi însoţise tatăl pe front în calitate de lotta *încă din timpul primului război finlandez, în iarna lui 1939; ajuta la cantina Comandamentului, servea la masă sub ochii tatălui la cîteva sute de metri de puştile inamice.*

Cu mîinile albite de frig presăra în găleata plină cu apă caldă fulgi de pastă de celuloză. Calul era legat de un copac şi îşi întorcea gîtul către găleată, adulmecînd mirosul de celuloză. Iarna a fost îngrozitoare; frigul înspăimîntător, foamea, oboseala, lipsurile descărnaseră chipul poporului finlandez. Trăsăturile aspre, osoase ale eroilor Kalevalei *care fuseseră pictate de Gallen Kallela reapăruseră pe chipurile palide şi slăbite. Soldaţii, copiii, femeile, bătrînii, animalele, toţi erau flămînzi. Nu se găsea un fir de fîn, un pai, un bob de ovăz pentru hrana cailor, cîinii au fost exterminaţi, mănuşile soldaţilor erau făcute din piele de cîine. Lumea se hrănea cu pîine de celuloză, iar cailor le plăcea mirosul dulceag al terciului de celuloză, acel miros de hîrtie încinsă.*

Fata dezlegă calul, îl mîngîie pe greabăn şi luînd găleata cu mîna stîngă se apropie de un hîrdău de lemn aşezat pe o bancă, vărsă terciul de celuloză, iar calul începu să mănînce încet, privind arar în jur. Privea către lacul ce se legăna opac printre arbori. Din hîrdău se ridica un nor de aburi, calul îşi afunda botul în nor, apoi îl ridica, privind spre lac, şi necheza.

« Ce are » am întrebat-o pe fată « pare neliniştit ».

Fata colonelului Merikallio îşi întoarse faţa către lac: « Simte mirosul cailor » zise.

Şi eu simţeam mirosul cailor: un miros greu, lînced, îndulcit cu mirosul de răşini al pinilor şi de cel acru al mestecenilor. Cucul îşi zicea refrenul în desişul pădurii, o veveriţă se căţără cu coada dreaptă sus pe un trunchi de copac. Fata luă găleata şi intră în korsu-*ul cailor. O auzeam vorbind cu caii în acea lentă şi dulce cadenţă a limbii finlandeze, auzeam bufniturile înfundate ale saboţilor, zăngănitul zalelor de lanţ, scurtele nechezături de nerăbdare.*

M-am dus către lac. Svartström mă aştepta la o cotitură a potecii, sprijinit de un trunchi; vîrful căciulii de lînă era dat pe ceafă, picioarele înfundate pînă la genunchi în cisme lapone din piele de ren, cu vîrfurile răsucite în sus ca la papucii persani. Stătea un pic aplecat la cîţiva paşi de mine, lovindu-şi pipa stinsă de palmă, Cînd am ajuns lîngă el, îşi ridică fruntea, mă privi surîzînd.

« Yväpäiva ».

« Yväpäiva, Svartström ».

Era palid, avea fruntea umedă de transpiraţia oboselii şi a insomniei. Îmi zise, ca şi cum s-ar fi scuzat, că toată noaptea a colindat pădurea cu o patrulă de sissit.

« Unde e colonelul Merikallio ? » l-am întrebat.

« S-a dus în linia întîi » răspunse. Mă privea de jos în sus, lovindu-şi pipa stinsă de palmă şi din cînd în cînd se întoarcea către lac. Îi priveam nările fremătînd. Respira pe nas, cum o fac pădurarii, cum o fac sissit, *o respiraţie subtilă, prevăzătoare, suspicioasă, abia un firicel de aer.*

« Chiar vrei să-i vezi ? » zise Svartström. « Ai face mai bine să-l însoţeşti pe colonel în linia frontului. S-a dus în tranşeea opusă, ca să nu-i vadă trecînd ».

https://biblioteca-digitala.ro

Vîntul aducea mirosul cailor, greu şi lînced.

« Aş vrea să-i văd pentru ultima oară, Svartström, înainte de a-i duce de aici ». Ne-am îndreptat către lac. Zăpada era umedă, era deja zăpada de primăvară, nu mai era albă ci de culoarea fildeşului, cu pete de verde şi galben, asemenea fildeşului vechi.

În cîteva locuri unde atingea stîncile de granit roşu avea culoarea vinului. Acolo unde arborii nu erau atît de deşi părea acoperită de un văl transparent de gheaţă, asemănător unui strat lucitor din cristal de Orrefors, prin care se întrevedeau ace de pin, frunze, pietricele colorate, fire de iarbă, bucăţi din acea piele albă care îmbracă triunghiurile mestecenilor. Rădăcini răsucite de arbori se iveau din stratul de cristal, asemănătoare unor şerpi îngheţaţi şi părea că arborii îşi trăgeau viaţa din gheaţă, că frunzuliţele noi de un verde gingaş îşi trăgeau limfa din acea materie moartă, sticloasă. Aerul era străbătut de sunete stranii: nu era plînsetul pe care îl scoate fierul lovit, nici vibraţia lungă pe care o scot clopotele sub vînt, nici sunetul supus şi moale pe care îl scoate sticla ciocănită cu degetul; nu era nici măcar zumzăitul înalt şi rotund al roiurilor de albine sălbatice, rătăcitoare în adîncul pădurii, era însă totuşi o jeluire, părea geamătul unui animal rănit, glasul unei agonii singuratice şi disperate care traversa cerul ca un invizibil stol de păsări ale durerii.

Iarna, acea îngrozitoare iarnă a lui 1941, care fusese marele flagel, the great plague *pentru poporul finlandez, ciuma aceea albă care umpluse lazaretele şi cimitirele întregii Finlande, zăcea acum, cadavru uriaş şi dezgolit peste lacuri şi păduri. Acel mare trup în descompunere murdărea aerul cu duhoarea lemnului putrezit şi prima adiere primăvăratecă ducea cu sine obositele sale efluvii, mirosurile lîncede, răsuflarea de cîine, intimă şi animalică; pînă şi zăpada părea lîncedă.*

De cîteva zile soldaţii erau mai puţin trişti, mai vioi, glasul le era mai puternic şi în anumite ore ale zilei o neobişnuită agitaţie aluneca în lungul liniilor, în korsu*uri, în* lottala, *în tranşeele şi adăposturile săpate în desişul pădurii sălbatice Raikkola. Pentru a sărbători reîntoarcerea primăverii, care pentru ei este anotimpul sacru al anului, oamenii Nordului aprind mari focuri în munţi, cîntă, beau şi dansează toată noaptea. Însă primăvara este şi morbul insidios al Nordului, corupe şi dizolvă viaţa pe care iarna a păstrat-o şi protejat-o cu gelozie în închisoarea sa de gheaţă şi aduce darurile ei funeste, dragostea, bucuria de a trăi, pierzania gîndurilor uşoare şi a sentimentelor vesele, plăcerea risipei, a rîsului, a somnului, febra simţurilor, iluzoria însoţire cu natura. E anotimpul cînd în privirea omului din Nord se aprinde o flacără tulbure: pe fruntea sa pe care iarna o făcea pură şi goală coboară umbra orgolioasă a morţii.*

« Am greşit drumul, Svartström ».

Nu mai recunoşteam deloc cărarea pe care în timpul iernii o străbătusem de atîtea ori pentru a coborî lîngă lac să văd caii. Devenise mai îngustă, mai întortocheată, pădurea în jur se făcuse mai deasă; pe măsură ce zăpada topindu-se îşi schimbă culoarea şi din strălucitorul bulgăre de zăpadă se ridică în zbor crisalida primăvăratecă, lăsînd în urma sa rămăşiţele moarte ale iernii, pădurea recapătă puteri asupra zăpezii şi a gerului, devine stufoasă, deasă, secretă, un verde misterios, interzis univers.

Svartström mergea cu paşi înceţi şi grijulii, se tot oprea, pîndea, recunoscînd în tăcerea densă a pădurii, în acea tăcere muzicală a naturii foşnetul oamenilor, pasul veveriţei sus pe trunchiul pinului, trecerea de săgeată a iepurelui, adulmecarea bănuitoare a vulpii, trilul unei păsări, murmurul unei frunze şi îndepărtatul, coruptul, bolnavul glas omenesc. Tăcerea în jurul nostru nu mai era tăcerea moartă de iarnă,

https://biblioteca-digitala.ro

îngheţată şi transparentă ca o bucată de cristal; era o tăcere vie, străbătută de leneşe unde de culoare, de sunete, de miresme. Era o tăcere asemănătoare unui fluviu; iar eu îl simţeam curgînd în jurul nostru, îmi părea că mă afund în mijlocul acelui fluviu invizibil printre maluri asemănătoare buzelor umede şi moi.

În pădure se răspîndea căldura soarelui care se năştea. Pe măsură ce soarele urca în lungul arcului orizontului, ridicînd din oglinda argintie a lacului o uşoară pîclă roşiatecă, vîntul aducea un îndepărtat ţăcănit de mitralieră, împuşcătura singuratecă a unei arme, cîntecul rătăcit al cucului şi în capătul acelei priveliști de sunete culori, mirosuri, într-o ruptură de pădure se întrezărea ceva opac, ceva lucind, ca tremurul unei mări ireale: Ladoga, imensa întindere îngheţată a Ladogăi.

Pînă cînd am ieşit din pădure la malul lacului şi am văzut caii.

S-a petrecut anul trecut în decembrie. Avangărzile finlandeze, depăşind pădurea Vuoksi, răzbătură pînă la marginea nesfîrşitului, sălbaticului codru Raikkola.(...) Remorcherele şi şlepurile întîrziau să sosească, orice oră de întîrziere putea fi fatală, mai ales că frigul era puternic, muşcător, lacul putea îngheţa dintr-o clipă în alta şi deja trupele finlandeze alcătuite din detaşamente de sissit se strecurau în meandrele pădurii, atacau din flancuri şi din spate.

În a treia zi un incendiu devastator cuprinse pădurea Rikkola. Oamenii, caii, arborii, închişi în cercul de foc scoteau strigăte înfiorătoare. Sissiţii asediau incendiul, trăgeau în zidul de flăcări şi de fum tăind orice cale de ieşire. Înebuniţi de spaimă caii, erau aproape o mie, se aruncară în văpaie, înfruntînd strînsoarea focului şi al mitralierelor. Mulţi pieriră în flăcări, o mare parte au ajuns la malul lacului şi s-au aruncat în apă.

În acel loc lacul e puţin adînc, nu mult peste doi metri, însă la o sută de paşi fundul cade brusc. Înghesuiţi în acel spaţiu îngust, malul în acea parte a Ladogăi formează un golf strîmt, între apa adîncă şi zidul de foc, caii s-au adunat tremurînd de frig şi spaimă, cu capetele întinse, afară din apă. Cei mai apropiaţi de mal, împinşi de dogoare, se îndesau, se suiau pe ceilalţi, încercînd să-şi facă loc cu muşcături şi lovituri. În furia încăierării au fost surprinşi de ger.

În timpul nopţii a coborît vîntul din Nord (Vîntul din Nord coboară dinspre marea Murmanskului, ca un înger, strigînd, iar pămîntul moare pe neaşteptate). Frigul devine înspăimîntător. Dintr-o dată, cu sunetul său caracteristic, vibrant, de sticlă spartă, apa îngheaţă. Marea, lacurile, rîurile îngheaţă pe neaşteptate din cauza rupturii de echilibru termic ce s-a produs dintr-o clipă în alta. Pînă şi valul de mare se opreşte în văzduh, devine un val curbat de gheaţă, suspendat în gol.

În ziua următoare, cînd primele patrule de sissit cu părul pîrlit, cu feţele negre de fum, umblînd cu grijă pe cenuşa caldă încă, au traversat pădurea carbonizată, au ajuns pe malul lacului, un spectacol înfiorător şi fantastic le apăru în faţa ochilor. Lacul era asemeni unei imense tăblii de marmură albă pe care erau aşezate sute şi sute de capete de cai. Păreau retezate de tăişul unei seceri. Doar capetele răsăreau din crusta de gheaţă. Toate capetele erau îndreptate către ţărm. În ochii ficşi ardea încă flacăra albă a spaimei. Lîngă ţărm, un ghem de cai cabrînd în disperare ieşea afară din încleştarea gheţii.

Apoi a venit iarna, vîntul din Nord, şuierînd, spulbera zăpada, suprafaţa lacului era întotdeauna curată şi dreaptă ca pentru o partidă de hockey de gheaţă. În zilele întunecate ale nesfîrşitei ierni, către amiază, cînd un pic de lumină fără vlagă ploua din cer, soldaţii colonelului Merikallio coborau către lac pentru a se aşeza pe capetele cailor. Păreau caii de lemn ai unui bîlci. « Tournez, tournez bons chevaux de bois ». Scena părea pictată de Bosch. Vîntul, printre scheletele negre ale arborilor, scotea o muzică infantilă dulce şi tristă, placa de gheaţă începea să se mişte, caii acelui

https://biblioteca-digitala.ro

bîlci macabru săltau în ritmul trist al dulcei muzici de copii, fluturîndu-şi coama. « Hop lá!» strigau soldaţii.

Duminica dimineaţa sissiţii se adunau în lottala din Raikkola şi după ce beau o ceaşcă de ceai se duceau la lac. (Sissit sînt cercetaşii finlandezi, lupii războiului în pădure. În mare parte sînt tineri, foarte tineri, unii nişte băieţandri. Aparţin rasei singuratice și tăcute a eroilor lui Sillanpää. Trăiesc tot timpul în adîncul pădurii, trăiesc asemeni unui arbore, unei pietre, unei jivine). Coborau către lac, mergeau să se aşeze pe capetele de cai. Cîntăreţul la filarmonică intona un laulu, era « Vartiossa », cîntecul străjii. Înfăşuraţi în cojoacele lor de oaie, cu fruntea acoperită de căciula de lînă, sissiţii cîntau în cor un laulu trist. Apoi interpretul aşezat pe ţeasta îngheţată alerga cu degetele pe clape şi sissiţii intonau Reppurin laulu, cîntecul carelian al cucului, pasărea sacră a Careliei:

siell mie paimelauluin lauluin
min muamo mieroon suori
Karialan maill kulakäköset guk-kuup

Strigătul cucului, guk-kuup, răsuna trist şi puternic în tăcerea pădurii. Tunul tuna pe malul celălalt al Ladogăi. Bubuitura exploziilor se răspîndea din copac în copac asemeni unei bătăi de aripi, ca un foşnet de frunze. Şi deasupra acelei tăceri vii, pe care singuratecul ta-pum al unei puşti o făcea de fiecare dată mai adîncă şi mai misterioasă, se ridica insistent, monoton, nesupus de curat cîntecul cucului, un strigăt ce încetul cu încetul devenea omenesc: guk-kuup, guk-kuup.

Uneori și noi coboram pînă la lac, Svarström şi eu, ca să ne aşezăm pe capetele de cai. Sprijinindu-şi cotul de coama îngheţată, Svarström îşi lovea pipa stinsă în palmă, privind fix înainte peste întinderea argintie a lacului îngheţat. Svarström e din Viipuri, oraş din Carelia pe malul golfului Finic, în faţa Leningradului, pe care suedezii îl denumesc Viborg. S-a însurat cu o tînără rusoaică din Leningrad de origine franceză, are ceva gingaş, delicat pe care oamenii din Nord nu-l au, ceva de francez în el, poate că asta îi vine de la nevastă, de la a sa Baby Kulta (Kulta înseamnă în finlandeză de aur). Stie cîteva cuvinte franţuzeşti, spune oui, spune charmant, zice pauvre petite. Zice şi naturlement în loc de naturellement. Spune amour, adesea spune amour. Mai zice şi très beaucoup. E pictor de materiale publicitare, şi îşi petrece ore întregi să deseneze flori roşii şi albastre cu un creion roşu şi albastru, să cresteze numele de Baby Kulta în coaja albă a mestecenilor, să scrie cuvîntul amour pe zăpadă cu vîrful de fier al bastonului.

Svarström nu mai avea nici o urmă de tutun, era deja o lună de cînd tot îşi bătea pipa stinsă în palmă şi eu îi spuneam: « Zi-mi adevărul, Svarström, sînt sigur că ai fuma şi o bucată de carne de om ». Iar el pălea şi răspundea « Dacă războiul ăsta mai continuă . . . » Iar eu îi spuneam « Dacă războiul ăsta mai continuă o să devenim cu toţii nişte fiare, chiar şi tu, nu-i aşa ? ».

. . . Svarström surîdea, avea un surîs obosit şi trist. Privea capetele de cai ieșind din placa de gheaţă, capetele moarte cu coama îngheţată şi ţeapănă, ca de lemn, ochii aceia lucind ţepeni, plini de spaimă. Mîngîia cu mîna încet boturile înţepenite, nările fără sînge, buzele contractate într-un nechezat disperat. (Un nechezat îngropat în gura plină de spumă îngheţată). Apoi plecam în tăcere şi mîngîiam în trecere coamele albite de viscol. Vîntul murmura încet pe imensa placă de marmură.

În dimineaţa aceea ne duceam să vedem cum sînt scoşi caii din strînsoarea de gheaţă.

Un miros lînced şi dulce plutea în aerul călduţ. Era către sfîrşitul lui aprilie, soarele era deja cald. De cînd s-a simţit dezgheţul, capetele cailor prinşi în crusta de gheaţă au început să duhnească.

https://biblioteca-digitala.ro

În anumite ore ale zilei duhoarea de stîrv era insuportabilă și colonelul Merikallio dăduse ordin să se scoată caii din lac și să fie duși spre a fi îngropați în adîncul pădurii. Echipe de soldați, înarmate cu fierăstraie, cu securi, căngi de fier, cazmale, funii, coborîseră către Ladoga cu sute de sănii.

Cînd am ajuns la mal soldații se apucaseră de lucru. Cam cincizeci de hoituri erau îngrămădite de-a lungul pe sănii: nu erau țepene ci moi, umflate, coamele lungi bălane dezghețate, curgînd. Pleoapele atîrnau peste ochii umezi și apoși. Soldații spărgeau gheața cu cazmalele și securile, caii se răsturnau bălăngănindu-se în apa murdară, alburie, plină de bule de aer și de zăpadă. Capetele atîrnau pe marginea săniilor. Caii bateriilor risipite în pădure nechezau adulmecînd mirosul lînced și dulce, iar caii înhămați la hulubele săniilor răspundeau cu nechezături prelungite, jalnice.

« Pois, pois ! *Hai, hai!* » *strigau soldații agitînd bicele. Săniile alunecau în zăpada noroioasă cu un fîșîit surd. Zurgălăii răspîndeau în aerul călduț un sunet vesel ca un plîns de bucurie.*

Odaia e acum în umbră. Vîntul are un ton înalt și trist printre stejarii de la Oakhill iar eu mă înfior, auzind nechezatul dureros al vîntului din Nord.

« Vous êtes cruel » spune prințul Eugenio « j'ai pitié de vous ».

« Je vous en suis très reconnaissant » zic; încep să rîd, apoi imediat mă rușinez pentru că am început să rîd și roșesc. « J'ai moi même pitié de moi. J'ai honte d'avoir pitié de moi ».

« Oh, vous êtes cruel » spune prințul Eugenio; « je voudrais pouvoir vous aider ».

« Permiteți-mi » spun « să vă povestesc un vis ciudat. E un vis care îmi tulbură adesea nopțile. Întru într-o piață plină de lume, toți privesc în sus, ridic și eu ochii, să văd deasupra pieții un munte înalt, abrupt. În vîrful muntelui se înalță o cruce mare. De brațele ei atîrnă crucificat un cal. Călăii urcați pe scări dau ultimele lovituri de ciocan. Se aud loviturile de ciocan în cuie. Calul crucifiat își leagănă capul și nechează încetișor. Mulțimea plînge în tăcere. Sacrificiul Cristului-cal, tragedia Golgotei animale; aș vrea să mă ajutați să limpezesc sensul acestui vis. Moartea Cristului-cal n-ar putea reprezenta moartea a tot ce e pur și nobil în om ? Nu vi se pare că visul acesta se referă la război ? »

« La guerre même n'est qu'un rêve » spune prințul Eugenio trecîndu-și mîna peste ochi și peste frunte.

« Moare tot ceea ce Europa are mai nobil, mîndru, pur. Patria noastră este calul. Înțelegeți ce vreau să spun. Patria noastră moare, bătrîna noastră patrie. Și toate imaginile obsesive, obsesia continuă a nechezatului, duhoarea îngrozitoare și deprimantă a cailor morți, prăbușiți pe drumurile războiului, nu vi se pare că sînt de fapt imaginile războiului, ale glasului nostru, ale duhorii noastre, ale duhorii Europei moarte ? Nu credeți că visul acela înseamnă aceste lucruri ? Sau poate e mai bine să nu interpretezi visele ».

« Taisez-vous » spune prințul Eugenio. Apoi se apleacă asupra mea și zice cu voce joasă: « Ah ! si je pouvais souffrir comme vous! »

Noaptea de vară

După nesfîrșita noapte de iarnă, după recea și limpedea primăvară, în sfîrșit a sosit și vara. Leneșa, delicata, ploioasa vară finlandeză, cu miros și gust de măr crud. Se apropia vremea acelor crapuja *și deja primii raci dulci ai rîurilor Finlandei, deliciul verii în Nord, se înroșeau în farfurii. Și soarele nu mai apunea de loc.*

https://biblioteca-digitala.ro

« Vai mie, trebuia să vin în Finlanda, eu, un spaniol, ca să găsesc soarele lui Carlos Quintul » spunea contele de Foxá privind cum soarele nocturn înflorea pe linia orizontului ca un vas cu muşcate. În seara transparentă, fetele din Helsinki ieşeau la plimbare în hainele lor verzi, roşii, galbene, faţa înălbită de pudră, părul încreţit cu drotul şi parfumat cu apă de Colonia, fruntea adumbrită de pălăria de carton împodobită cu flori de carton, cumpărată de la Stockmann, şi străbăteau esplanada făcînd să scîrţîie sandalele de carton. Un miros vag de mare ajungea pînă la capătul Esplanadei. Pe faţadele netede şi curate ale clădirilor, umbra arborilor se apleca uşor, era o umbră de un verde nespus de limpede, ca şi cum arborii ar fi fost de sticlă: şi tinerii soldaţi în convalescenţă, cu fruntea bandajată, cu braţul atîrnînd de gît, cu piciorul îngroşat de tifon, stăteau pe bănci ascultînd muzica micii orchestre de la « Café Royal », priveau cerul de carton albastru pe care briza mării îl mototolea de marginile acoperişurilor. Vitrinele prăvăliilor reflectau îngheţata, metalica spectrala lumină a « nopţii albe » a Nordului, în care trilul păsărilor se aşternea ca o umbră leneşă. Oricum iarna era departe, nu rămăsese mai mult decît o amintire: însă ceva din iarnă părea că rămăsese suspendat în aer, poate acea lumină albă, asemănătoare unui reflex al zăpezii; era poate amintirea zăpezii moarte ce întîrzia în lîncedul cer de vară.

Începuseră acele country parties *la Kiràmkulla, în vila Ministrului Italiei, Vincenzo Cicconardi. (Aşezat lîngă cămin, cu bătrînul său cîine Rex culcat la picioare, cu bătrînul său valet nebun, ţeapăn, cu ochii ficşi, îndărătul spetezei scaunului său, Cicconardi vorbea în napoletană, cu un puternic accent berlinez — era felul său de a vorbi nemţeşte — cu Ministrul Germaniei von Blücher, îşi strîmba gura, asuprită de nasul mare, bourbonic, împletindu-şi mîinile într-un gest de rugă. Cicconardi îmi plăcea, pentru contrastul între răceala sa, flegma sa napolitană, ironia sa, aspiraţia către putere şi gloria înţeleasă în forma barocă şi în dimensiunile exagerate ale ţestei, ale frunţii, ale maxilarelor şi ale nasului. În faţa sa, von Blücher, lung, slab, un pic aplecat, cu părul încărunţit tuns foarte scurt, chipul palid albăstrui încreţit de riduri fine, asculta repetînd cu o voce monotonă: « ja, ja, ja ». Prin geamul ferestrei, Cicconardi arunca din cînd în cînd cîte o privire oaspeţilor săi care se plimbau prin pădure în ploaie şi către pălăria violacee a doamnei von Blücher care în mijlocul frunzişului distona ca un violet de Renoir într-un peisaj verde de Manet.) Începuseră cinele la Fiskatorp pe malul lacului, cu Ministrul României, Noti Constantinide şi Madame Colette Constantinide, Contele Foxá, Dinu Cantemir, Titu Michailescu, seratele de la Legaţia Spaniei, de la Legaţia Croaţiei, de la Legaţia Ungariei. Începuseră lungile după-amiezi în jurul măsuţelor pentru cafea în aer liber din capătul Esplanadei ori în barul Kämp cu Ministrul Rafael Hakkarainen ori cu muzicianul Bengt von Törne, plimbările pe trotuarele Esplanadei pe sub arborii înverziţi plini de păsări, lungile ore din veranda Yacht Club-ului suedez, în insuliţa ancorată la mijlocul portului, privind şopîrlele albe ale valurilor traversînd apa verde. Şi delicioasele week-end-uri în* stuga *pe malurile lacurilor sau în lungul falezelor de la Borăsund şi în vilele pe care francezii, întotdeauna orgolioşi, le-ar fi denumit* châteaux, *dar pe care finlandezii, întotdeauna modeşti, le numesc mai simplu* châteaux: *sînt vechi case de ţară, construite din lemn şi stucatură, într-o arhitectură neoclasică în maniera lui Engels, cu un aer doric al faţadei acoperită de un strat uşor de mucegai verde. Erau fericitele zile din vila pe care arhitectul Sirén, autorul Palatului Parlamentului din Helsinki, şi-a construit-o pe insuliţa Bockholm în mijlocul golfului Barösundi; în zori umblam după ciuperci în pădurea de mesteceni argintii şi pini roşii sau la pescuit în insula Svortö ori în Strömsö, iar noaptea se auzeau în ceaţă sirenele vapoarelor mugind jalnic şi pescăruşii ţipînd răguşit cu voce de copil.*

https://biblioteca-digitala.ro

Începuseră zilele limpezi şi nopţile albe ale verii finlandeze, orele ni se păreau nesfîrşite (... În pădurea Ráikkola, pe malul Ladogăi, petreceam ore lungi în korsu *din prima linie ascultîndu-i pe ofiţerii finlandezi vorbind despre moartea colonelului Merikallio, a prietenului meu Merikallio, care înainte de a muri a rugat-o pe fiica sa să transmită ultimul său salut lui de Foxá, lui Michailescu şi mie. Sau mergeam în vreo* lòttala *în fundul pădurii să beam sirop de zmeură cu tăcuţii şi palizii* sisslti *care-şi purtau* puukko*-ul ascuţit atîrnat de centură, sub privirea atentă şi îndepărtată a tinerelor* lotta, *îmbrăcate în pînză cenuşie, cu chipul trist, uşor aplecat peste gulerul alb. Către seară coboram cu Svartström spre Ladoga şi petreceam ore lungi stînd pe malul lacului în golful îngust unde pe timpul iernii ieşeau la iveală din crusta lucitoare capetele cailor prinşi în gheaţă; o rămăşiţă din duhoarea lor întîrzia încă în umedul aer nocturn.)*

Cînd părăseam frontul şi mă întorceam la Helsinki, de Foxá îmi spunea: « În seara asta mergem şi bem un păhărel în cimitir ». Şi noaptea, ieşind din casa lui Titu Michailescu mergeam să stăm în vechiul cimitir suedez rămas intact în inima Helsinkiului, între Boulevardi şi Georgkatu, pe o bancă aflată lîngă mormîntul unui anume Sierk; de Foxá scotea din buzunar o sticlă Bordsbrännvin şi bînd discutam despre care ar fi cele mai bune rachiuri finlandeze, dacă o fi Bordsbrännvin, ori Pommeransbrännvin ori Erikoisbrännvin, ori Rajamäribrannvin. În acel romatic cimitir pietrele de mormînt răsar din iarbă ca spetezele de fotoliu şi păreau într-adevăr vechi fotolii aşezate pe scena unui teatru (scena reprezenta o pădure). Pe bănci, sub arborii mari, umbre de soldaţi stăteau palide şi nemişcate; arborii înalţi cu frunzişul de un verde gingaş (reflexul albastru al mării pîlpîia în frunze) foşneau încetişor.

Spre ziuă, de Foxá începea să privească suspicios în jur şi îmi spunea cu voce joasă: « Ai auzit vorbindu-se despre fantoma din strada Kalevala ? » Îi era teamă de fantome, spunea că vara, în Finlanda, este anotimpul fantomelor. « Mi-ar plăcea să văd o fantomă, o fantomă adevărată » îmi spunea cu voce joasă şi tremura de frică uitîndu-se în jur bănuitor. Cînd, la ieşirea din cimitir, treceam prin faţa monumentului Kalevalei, de Foxá închidea ochii şi întorcea capul în altă parte ca să nu vadă spectralele statui ale eroilor din Kalevala.

Într-o seară ne-am dus să vedem fantoma care în fiecare noapte la aceeaşi oră apărea în pragul unei case din capătul străzii Kalevala. Ceea ce îl atrăgea pe prietenul meu de Foxá în acea stradă pustie nu era atît frica sa copilărească faţă de apariţii, cît curiozitatea morbidă de a vedea în sfîrşit apariţia unei fantome nu din tenebrele nocturne, cum e obiceiul fantomelor, ci în plin soare, în lumina tulburătoare a nopţilor de vară din Finlanda. De cîteva zile toate gazetele din Helsinki vorbeau despre spectrul din strada Kalevala: în fiecare seară, către miezul nopţii, ascensorul unei case aflate în capătul străzii, către port, se punea în mişcare de la sine pe neaşteptate, urca pînă la ultimul etaj, se oprea şi după o clipă de aşteptare cobora repede şi tăcut; se auzea grilajul ascensorului deschizîndu-se cu un zgomot lent, apoi uşa de intrare a casei se deschidea şi o femeie apărea în prag, privea atentă, tăcută şi palidă grupul adunat pe trotuarul din faţă, se întorcea pe nesimţite, închidea încetişor, încetişor uşa; şi după cîteva momente se auzea zgomotul grilajului, huruitul ascensorului ce se punea în mişcare, urca iute şi tăcut în cuşca sa de oţel.

De Foxá mergea supraveghind, strîngîndu-mă cîteodată de braţ. Imaginile noastre se reflectau fantomatice în vitrinele prăvăliilor: aveam în obraz o albă strălucire de ceară. Ajungem în faţa casei cu fantomă cîteva minute înainte de miezul nopţii, în lumina de var a soarelui nocturn; era o casă de construcţie recentă, cu linii foarte moderne, lucind în culori limpezi, sticlă şi oţel cromat. Acoperişul era înţesat de antene radio. În tocul uşii de intrare, era una dintre acele uşi ce se deschid din interiorul fiecărui apartament cu ajutorul unui întrerupător electric, era încastrată o

https://biblioteca-digitala.ro

plăcuţă de aluminiu avînd un şir dublu de butoane din metal negru şi lista locatarilor. Sub plăcuţa de aluminiu se deschidea în zid gura difuzorului, cu buze nichelate, prin care orice locatar putea vorbi cu vizitatorii înainte de a le deschide electric uşa. În dreapta uşii de intrare se deschidea vitrina unui magazin al societăţii Elanto, în care erau expuse cîteva cutii de peşte conservat: doi peşti, nespus de verzi, tipăriţi pe eticheta roză evocau o lume abstractă de simboluri şi semne spectrale; la stînga era atelierul unui frizer, cu inscripţia Parturi Kampaamo *pictată în galben pe fondul albastru; în vitrină lucea un bust feminin din ceară, două sau trei sticle goale, doi piepteni de celuloid.*

Strada Kalevala era îngustă şi faţada casei, văzută de jos în sus părea să stea într-un echilibru ameninţător faţă de grupul de oameni adunat pe trotuarul din faţă.

Era o clădire foarte modernă, construită cu o risipă de sticlă şi oţel cromat; antenele de radio înfipte în acoperiş, faţada albă, goală, curată, în care nenumăratele orbite de sticlă ale ferestrelor oglindeau cerul limpede, nocturn, cu o rece strălucire de aluminiu, alcătuiau scenariul ideal pentru apariţia nu doar a uneia dintre acele fantome — lugubre, nocturne, înspăimîntătoare şi demne de milă, cu faţa lividă şi descărnată care, înfăşurate în văluri îngheţate, răspîndesc o coruptă miasmă de mormînt pe vechile străzi ale Europei —, ci a unui spectru modern care pare să amintească arhitectura lui Le Corbusier, pictura lui Braque şi Salvador Dali, muzica lui Hindemith şi Honegger; a unuia dintre acele spectre nichelate streamlined *care apar cîteodată în funebrul prag al lui Empire State Building ori pe ameţitoarea cornişă de la Rockefeller Center, pe puntea de sus a unui transatlantic ori în îngheţata lumină albăstruie a unei centrale electrice.*

O mică mulţime aştepta în tăcere în faţa casei cu fantomă: era lume din popor, erau şi orăşeni, cîţiva marinari, doi soldaţi, un grup de fete în uniformele Lottas Vörd*-ului. Arar un tramvai trecea pe strada de alături făcînd să vibreze zidurile şi să zăngăne sticla geamurilor. O bicicletă ţîşni de după colţul casei, ne trecu prin faţă în viteză şi pentru cîteva clipe răspîndi în aer fîşîitul anvelopelor pe asfaltul umed; părea că prin faţa noastră trecuse ceva invizibil. De Foxá era nespus de palid, aţintea intrarea casei cu o privire avidă, strîngîndu-mă de braţ, iar eu simţeam cum tremură de teamă şi dorinţă.*

La un moment dat auzirăm ascensorul, un uruit uşor şi lung, apoi scîrţîitul grilajului care se deschidea şi închidea acolo sus, la ultimul etaj, uruitul ascensorului în coborîre; pe neaşteptate uşa clădirii, se deschise şi în prag apăru o femeie. Era o femeie de vîrstă mijlocie, îmbrăcată în cenuşiu, cu o pălărie de fetru negru — sau poate era de carton negru — aşezată pe pletele blonde înspicate cu fire de argint. Ochii foarte limpezi păreau două pete opace pe chipul slab şi palid, cu pomeţii ieşiţi. Avea mîinile ascunse într-o pereche de mănuşi de stofă verde. Braţele îi atîrnau în lungul şoldurilor, iar mîinile verzi pe cenuşiul rochii păreau două frunze moarte. Se opri în prag privind unul cîte unul curioşii adunaţi pe trotuarul din faţă. Avea pleoapele albe şi privirea stinsă. Apoi ridică ochii la cer, ridică încet o mînă pentru a-i proteja de reflexul crud al luminii. Cercetă cerul pentru cîteva clipe, cobori chipul, lăsă să-i recadă mîna în lungul şoldului şi îşi opri privirea pe mulţime: aceasta privea femeia în tăcere, cu o atenţie rece, aproape rea. Apoi femeia se întoarse şi închise poarta. Se auzi motorul ascensorului, un uruit prelung, uşor. Ascultarăm în continuare, ţinîndu-ne respiraţia, în aşteptarea scîrţîitului de grilaj, acolo sus, la ultimul etaj. Uruitul urca, îndepărtîndu-se, se stinse. Părea că ascensorul s-ar fi topit în aer ori că, străpungînd acoperişul, s-ar fi urcat la cer. Mulţimea ridică ochii, cercetînd cerul limpede. De Foxá îmi strîngea cu putere braţul şi eu simţeam că tremură tot. «Să mergem» i-am zis. Ne îndepărtarăm în vîrful picioarelor, strecurîndu-ne prin mulţimea extatică, doritoare să găsească un nor alb deasupra acoperişurilor, am străbătut apoi toată strada Kalevala, mergeam ca să ne aşezăm în vechiul cimitir suedez pe banca de lîngă mormîntul lui Sierk.

https://biblioteca-digitala.ro

« Nu era o fantomă » zise de Foxá după o lungă tăcere. « Fantomele eram noi. Ai văzut cum ne privea ? Îi era frică de noi ».

« Era o fantomă modernă » i-am răspuns « o fantomă a Nordului ».

« Da » zise de Foxá rîzînd « fantomele moderne urcă și coboară cu ascensorul ». Rîdea nervos pentru a-și ascunde spaima puerilă. Am ieșit din cimitir, am luat-o in jos pe Boulevardi, am traversat calea Mannerheim în spatele Teatrului Suedez. Bărbați și femei stăteau în iarbă sub copacii Esplanadei, oferindu-și fața albei lumini nocturne. O ciudată neliniște, un soi de febră rece se înstăpînește în popoarele Nordului în vremea « nopților albe » de vară. Își petrec nopțile plimbîndu-se pe malul mării sau întinși în iarba grădinilor publice ori stînd pe bănci în port. Apoi se întorc acasă umblînd pe lîngă ziduri cu fața în sus. Dorm cîteva ore, întinși goi în pat, îmbăiați de lumina înghețată și strălucitoare ce intră prin ferestrele deschise. Se întind goi sub soarele nocturn ca sub o lampă de cuarț. Prin fereastra deschisă văd mișcîndu-se în aerul sticlos fantomele caselor, ale arborilor, ale velierelor ce se leagănă în port.

Eram adunați în sufrageria Legației Spaniei în jurul masivei mese de mahon sprijinită pe patru labe enorme, asemănătoare labelor de elefant, supraîncărcată de cristaluri și vechi argintării spaniole. Zidurile tapetate cu brocart roșu, mobilele întunecate și scunde sculptate cu amorași dansînd, cu detalii de fructe și vînat, cariatide cu sîni tari, scenariul acela spaniol senzual și funebru alcătuia un contrast singular și aspru cu alba, orbitoarea lumină nocturnă ce intra prin fereastra deschisă. Bărbații în haine de seară și femeile decoltate și împodobite cu bijuterii în jurul acelei mese uriașe cu labe de elefant care răzbăteau printre rochii de mătase și pantofi negri, în greaua lucire purpurie a brocartului și în fulgerul stins al argintăriei, sub privirea țeapănă și grea a portretelor Regilor și Granzilor de Spania atîrnate pe perete cu cordoane groase, de mătase răsucită (un crucifix de aur atîrna deasupra credenței, picioarele lui Crist atingeau gîtul sticlelor de șampanie scufundate în găleți cu gheață) aveau un aspect funebru, păreau pictate de Lucas Cranach: carnația apărea lividă și fadă, ochii încercuiți cu vinețiu, tîmplele palide și transpirate, pe tot chipul era răspîndit un verde de o nuanță cadaverică. Comesenii stăteau cu ochii ficși și goi. Răsuflarea zilei nocturne încețoșa cristalele.

Era aproape miezul nopții, focul apusului înroșea vîrfurile copacilor din Brunnsparken. Se făcuse frig. Priveam la spatele gol al Anitei Bengeström, fiica Ministrului Finlandei la Paris și mă gîndeam că ziua următoare voi fi plecat cu de Foxá și Michailesco în Laponia, la nord de cercul polar arctic. Vara era deja înaintată. Ajungeam deja prea tîrziu în Laponia pentru cel mai bun moment al pescuitului de somon. Ministrul Turciei, Agâh Aksel observa rîzînd că a ajunge cu întîrziere e unul dintre deliciile vieții diplomatice. Și povesti că atunci cînd Paul Morand a fost numit Secretar al Ambasadei Franței la Londra, Ambasadorul Cambon care cunoștea prea bine lenea lui Paul Morand, din capul locului i-a spus: « Mon cher, venez au bureau quand vous voudrez, mais pas plus tard ». Agâh Aksel stătea cu fața către fereastră: avea chipul de culoare arămie, părul alb îi făcea în jurul frunții o ramă argintie de icoană. Mic de statură, spătos, se mișca foarte atent, părea că tot timpul privește în jur cu suspiciune (« C'est un Jeune Turc qui adore le Koniak » spunea despre el de Foxá. « Ah ! vous êtes donc un Jeune Turc ? » îl întreba Anita Bengeström. « J'étais beaucoup plus turc, helas ! quand j'étais plus jeune » răspundea Agâh Aksel).

Ministrul României, Noti Constantinide, care petrecuse cei mai buni ani ai vieții sale în Italia și ar fi vrut să-și sfîrșească zilele la Roma, în via Panama, vorbea despre vara romană, despre glasurile fîntînilor în piețele pustii, despre canicula amiezii; iar vorbind se înfiora în lumina rece orbitoare a nopții nordice, privindu-și mîna albă aban-

https://biblioteca-digitala.ro

donată ca o mînă de ceară pe faţa de masă din atlaz albastru. [. . .] Contesa Mannerheim observă că frigul, în Finlanda, nu coboară din Nord ci vine dinspre Est. « Cu toate că se găseşte la nord de cercul polar arctic » adăugă « Laponia e mult mai puţin friguroasă decît regiunea Volgăi ».

« Iată un nou aspect » zise de Foxá « al veşnicei probleme orientale ».

« Credeţi că mai există încă, pentru Europa, o problemă orientală ? » zise Ministrul Turciei. « Eu sînt de părerea lui Philip Guedalla: pentru occidentali, problema orientală se reduce, în cele din urmă, la a înţelege ce cred turcii despre problema occidentală ».

De Foxá povesti că se întîlnise în acea dimineaţă cu Ministrul Statelor Unite, Arthur Schoenfeld: acesta era foarte supărat pe Philip Guedalla din cauza ultimei sale cărţi Men of War, *apărută la Londra în timpul războiului, din care a găsit un exemplar la librăria Stockmann. În capitolul dedicat turcilor, scriitorul englez observa că invaziile barbare în Europa au venit întotdeauna, în secolele antice, din Orient pentru simplul motiv că, înainte de descoperirea Americii, ele nu puteau veni în Europa din nici o altă parte.*

« În Turcia » zise Agâh Aksel » invaziile barbare au venit întotdeauna din Occident, încă din vremea lui Homer ».

« Turcii existau încă din vremea lui Homer ? » întrebă Colette Constantinide.

« Anumite covoare turceşti » răspunse Agâh Aksel « sînt mult mai vechi decît Iliada *».*

(Cu cîteva zile mai înainte ne dusesem la Dinu Cantemir, care locuia în Brunsparken, în faţa Legaţiei Angliei, în frumoasa casă Linder, să admirăm colecţia sa de porţelanuri şi de covoare orientale. În vreme ce Dinu îmi desena în aer, cu mîna, arborele genealogic al frumoaselor exemplare de Saxonia, iar Bengt von Törne, în picioare sub portretul unei Linder vestită pentru frumuseţea ei, vorbea despre pictura lui Gallen Kallela cu Mircea Berindei şi cu Titu Michailescu, Ministrul Turciei şi Ministrul României îngenuncheaţi în mijlocul camerei discutau despre două covoare rituale turceşti din secolul al XVI-lea pe care Cantemir le aşternuse pe podea. În unul dintre ele erau ţesute două romburi şi două dreptunghiuri alternate de culoare roz, albastru şi auriu, de clară inspiraţie persană. Ministrul Turciei preamărea delicata armonie de culori a celei dintîi, cea mai pretenţioasă armonie pe care a văzut-o vreodată. Ministrul României preţuia eleganţa, aproape feminină, a tonurilor anticei miniaturi persane a celui de al doilea covor. « Mais pas du tout mon cher » spunea Constantinide ridicînd vocea « je vous assure, sur ma parole d'honneur, que vous vous trompez » replica Agâh Aksel cu un glas iritat. Amîndoi îngenuncheaţi gesticulau ridicînd braţele: şi păreau că se roagă turceşte. Astfel, discutînd, sfîrşiră prin a se aşeza pe covoare unul în faţa celuilalt, cu picioarele încrucişate. Iar Agâh Aksel spunea « On a toujours été injustes envers les Turcs »).

« Din marea civilizaţie turcă » spuse Agâh Aksel « nu vor rămîne într-o zi decît cîteva covoare vechi. Noi sîntem un popor eroic şi nenorocos. Toate nenorocirile noastre se nasc din seculara noastră toleranţă. Dacă am fi fost mai puţin toleranţi poate că am fi subjugat întreaga creştinătate ».

L-am întrebat ce înseamnă, în turcă, cuvîntul toleranţă.

« Am fost întotdeauna liberali cu popoarele subjugate », a răspuns Agâh Aksel.

« Eu nu înţeleg » zise de Foxá « de ce turcii nu s-au convertit la creştinism. Ar fi fost un mod de a simplifica lucrurile ».

« Aveţi dreptate » a zis Agâh Aksel « dacă ne-am fi făcut creştini, astăzi am fi fost încă la Budapesta şi poate chiar şi la Viena ».

« Astăzi la Viena se află naziştii » zise Constantinide.

« Dacă se vor face creştini vor rămîne » zise Agâh Aksel.

https://biblioteca-digitala.ro

[. . .] Erau aproape orele două noaptea. Se făcuse frig: iar lumina metalică intrată pe fereastra deschisă înălbea într-atîta chipurile comesenilor încît l-am rugat pe de Foxá să închidă geamul şi să aprindă lămpile. Toţi aveam aspectul unor cadavre; nimic nu te face să te gîndeşti mai mult la un mort decît un om îmbrăcat în ţinută de seară în plină zi sau o femeie tînără gătită, cu spatele gol, acoperită cu bijuterii sclipind în soare. Eram aşezaţi în jurul mesei încărcate asemeni morţilor din Hades celebrînd banchetul funebru: lumina metalică a zilei nocturne dădea carnaţiei noastre o lividă splendoare mortuară. Servitorii închiseră ferestrele, aprinseră lămpile: ceva călduţ, intim, secret intră în cameră. Vinul scînteia în cristale, feţele noastre recăpătară culoarea sîngelui, ochii străluciră veseli, glasurile noastre deveniră calde şi profunde, asemeni glasurilor unor oameni vii. Dintr-o dată răsună jeluirea prelungă a sirenei de alarmă: imediat începu focul de baraj al artileriei antiaeriene. Se auzea dinspre mare dulcele bîzîit ca de albine al aparatelor sovietice.

« Cela peut paraître drôle » spuse Constantinide cu vocea liniştită « mais moi j'ai peur ».

« Moi aussi j'ai peur » spuse de Foxá « et ce n'est pas drôle ».

Nimeni dintre noi nu mişca. Vuietul exploziilor ajungea greu şi surd, zidurile tremurau; un pahar, în faţa Colettei Constantinide, se răsturnă cu un uşor zăngănit. Un servitor, la semnul lui de Foxá, redeschise fereastra. Se vedeau avioanele cam o sută, zburînd jos deasupra acoperişurilor oraşului, asemănătoare unor insecte mari cu aripi transparente.

« Ceea ce e mai ciudat în aceste nopţi luminoase ale Nordului » zise Mircea Berindei, cu puternicul său accent românesc « este că poţi surprinde în plină lumină gesturi nocturne, gînduri, sentimente, obiecte, care se nasc doar în secretul tenebrelor şi pe care noaptea le păstrează cu gelozie şi le protejează la sînul ei întunecat ». Şi întorcîndu-se către Madame Slörn adăugă: « Priviţi: iată un chip nocturn ».

Palidă, cu buzele mişcîndu-se din cauza unui uşor tremur, pleoapele albe palpitînd, Madame Slörn surîdea, aplecîndu-şi fruntea. Demetra Slörn e grecoaică, are chipul diafan, ochi negri, frunte înaltă şi pură şi o antică moliciune în surîs şi gesturi. Are ochi de bufniţă, ochii Atenei, cu pleoape albe, delicate şi neliniştite.

« J'aime avoir peur » spuse Madame Slörn.

Din cînd în cînd o tăcere profundă se amestecă în vuietul artileriei, şuieratului bombelor, uruitului motoarelor. Se auzeau păsările cîntînd în acele neaşteptate filoane de tăcere.

« Gara e în flăcări » zise Agâh Aksel care stătea lîngă fereastră.

Şi magazinele Elanto ardeau. Se făcuse frig. Femeile se înfăşuraseră în blănuri, soarele îngheţat strălucea printre arborii parcului. Un cîine lătra în depărtare, înspre Suomenlinna.

Sigfried şi somonul

. . . Războiul era departe de noi. Eram în afara războiului, într-un continent uitat într-un timp abstract, în afara omenirii. De mai mult de o lună străbăteam pădurile Laponiei, tundra din lungul Lizei, pustiile, îngheţatele pietrişuri din fiordul Petsamo, la Oceanul Îngheţat, pădurile roşii de pin şi dumbrăvile de mesteceni pe malurile lacului Inari, tufişurile din zona Ivalo; de mai mult de o lună trăiam în mijlocul acelui ciudat popor de tineri Alpenjägeri *bavarezi şi tirolezi, ştirbi, cu părul căzut, cu faţa galbenă*

https://biblioteca-digitala.ro

și încrețită, cu ochi umili și disperați de sălbăticiune. Și mă întrebam, ce putea oare să-i transforme atît de profund ? Totuşi erau nemți, erau aceeaşi nemți pe care îi întîlnisem în fața Belgradului, a Kievului, a Smolenskului, a Leningradului, cu aceleaşi voci răgușite, aceeaşi frunte aspră, aceleaşi mîini lungi şi grele. Însă ceva minunat, ceva pur şi nevinovat, se găsea acum în ei, ceva ce pînă acum nu am reuşit să aflu într-un neamț. Era poate o cruzime animală, acea inocență crudă, asemănătoare cu inocența animalelor şi a copiilor. Vorbeau despre război ca despre un lucru vechi, îndepărtat: cu un dispreț secret și părere de rău pentru violența, foamea, distrugerile, masacrele lui. Păreau slujitori ai cruzimii naturii, ca şi cum viața singuratică din acele păduri nesfîrșite, îndepărtarea de civilizație, plictisul eternei nopți de iarnă, lunile lungi ale beznei, sfîşiate din cînd în cînd de incendiul aurorelor boreale, supliciul nesfîrşitei zi de vară, al soarelui atîrnat zi şi noapte în fața orizontului, toate i-ar fi împins să respingă cruzimea specifică omului. Deprinseseră disperata conștiință a jivinelor, sensul misterios al morții, al morții lor. Aveau ochi de ren, acel ochi obscur, sticlos, profund: acea misterioasă privire de animal pe care o au doar ochii morților.

Cu cîteva nopți mai înainte ieşisem în pădure. Nu puteam dormi. Era trecut de miezul nopții, cerul alb avea o minunată transparență, părea un cer de hîrtie velină. Nu era nici măcar o umbră de nor, cel puțin aşa mi s-a părut la început: un cer atît de senin, atît de transparent, că părea un imens, profund spațiu dezgolit. Şi totuşi o ploaie uşoară, invizibilă cădea din acel cer senin, mă pătrundea pînă la oase, făcea să iasă din frunzele arborilor, din tufişuri, din tapetul curat al lichenilor un murmur dulce, muzical. M-am afundat în pădure, străbătusem aproape o milă, cînd un glas răguşit m-a somat, în nemțeşte, să mă opresc. O patrulă de Alpenjägers, cu fețele acoperite de plasa împotriva țînțarilor s-a apropiat. Era una din numeroasele patrule antrenate special pentru lupta de guerilla în pădurile arctice, care străbat pădurile și tunturitul regiunilor Ivalo şi Inari în urmărirea partizanilor norvegieni și ruşi. Ne-am aşezat pe cîteva pietre în jurul unui foc de vreascuri, fumînd şi pălăvrăgind sub ploaia uşoară, parfumată de răşină. Mi-au spus că au descoperit urmele unei haite de lupi: îşi dăduseră seama că sînt prin preajmă înainte de a le descoperi urmele din cauza neliniştii pe care o manifestau turmele de reni. Toți soldații erau munteni din Tirol și din Bavaria. Din cînd în cînd din adîncimea pădurii se auzea un trosnet de crengi, țipătul răguşit al unei păsări.

Aşa, în timp ce vorbeam între noi cu voce joasă — cu voce joasă, cum întotdeauna se întîmplă în acele zone, unde glasul uman sună straniu omului, sună fals, arbitrar, desprins de el, plin de disperare, e chiar glasul unei frici ascunse ce nu găseşte o cale de a se exprima şi de a se epuiza în ea însăşi, în ecoul său — am văzut trecînd printre copaci, la o sută de paşi depărtare nişte animale asemănătoare cîinilor, cu păr scurt, de o culoare cenușie cu nuanțe de rugină. « Lupii » ziseră soldații. Treceau pe lîngă noi privindu-ne cu ochii lor roşii, sticloşi. Se părea că nu le era teamă de noi. În siguranța lor nu era doar ceva paşnic, dar aş spune ceva indiferent, un soi de nobilă şi tristă indiferență. Alergau fără să facă zgomot, rapizi şi uşori, cu pasul lor întins, agil şi moale. Nici un fel de ferocitate nu era în ei ci un fel de timiditate nobilă, o specie de blîndețe orgolioasă şi nespus de crudă. Un soldat ridică arma însă un camarad îi apleacă țeava puştii. Era în acel gest o renunțare, un abandon al acelei cruzimi care era proprie omului ca şi cum însuşi omul în acele inumane singurătăți nu găseşte altă cale de a-şi exprima propria umanitate decît prin acceptarea unei ferocități triste şi blînde.

« De cîteva zile » zise Georg Beandasch « generalul von Heunert e furios la culme. Nu reuşeşte să prindă un somon. Toată strategia generalilor germani e neputincioasă împotriva somonilor ».

« Nemții » zise Kurt Franz, « sînt pescari proști ».

https://biblioteca-digitala.ro

« Les poissons n'aiment pas les Allemands » zise Victor Maurer.

Locotenentul Georg Beandasch, aghiotantul generalului de cavalerie von Heunert a fost primul neamț peste care am dat cînd am ajuns în Inari. În viața civilă, Georg Beandasch era judecător la un tribunal din Berlin. Era un om la treizeci de ani, înalt, cu umeri largi, cu bărbia puternică. Mergea un pic aplecat, privind cruciș. « O privire » spunea « nu prea potrivită unui judecător ». Din cînd în cînd scuipa în pămînt, cu o expresie de profund dispreț pe chipul întunecat. Avea fața de culoarea marochinului. Din cauza acestei culori a chipului său ne apucasem, în acea zi, să discutăm despre fotoliile contelui de Conversano, acoperite cu piele omenească. Gestul său de a scuipa pe pămînt nu era, spunea Beandasch, prea potrivit aghiotantului unui general german de cavalerie: «Dar am motivele mele să o fac ». Cîteodată părea că scuipă pe toți generali germani. Nu mi se părea, cu toate că vorbea foarte prudent, că l-ar stima pe Hitler și generalii săi. Pus în fața generalului von Heunert și a somonilor din Laponia, el se afla de partea somonilor. Dar, în cele din urmă, ca toți nemții, judecători sau nu, se supunea generalilor. Necazul tuturor somonilor din Europa este ăsta: că pînă și nemții sînt de partea somonilor, dar se supun generalilor.

Abia ajuns la Inari căutam prin toată așezarea un pat. Eram obosit mort și cădeam de pe picioare de somn. Străbătusem șase sute de kilometri prin Laponia ca să ajung la Inari și nu întrevedeam clipa în care o să mă întind într-un pat. La Inari paturile sînt puține· Așezarea nu numără mai mult de patru ori cinci case de lemn adunate în jurul unui soi de bazar rustic: Sekatavara Kàuppa, *al cărui proprietar, un finlandez, domnul Juho Nykänen, m-a primit cu un surîs candid, desfășurîndu-mi sub ochi toată marfa mai acătării, piepteni de celuloid,* puuko *cu mîner de os de ren, pastile de zaharină, mănuși din piele de cîine, vaselină împotriva țînțarilor.*

« Un pat ? Un pat de dormit ? » spuse Juho Nykänen.

« Desigur, ca să dorm ».

« Și veniți la mine ? Eu nu vînd paturi. Odată am avut un pat de campanie în prăvălia mea, însă l-am vîndut acum trei ani directorului de la Osak Pannki *din Ravaniemi ».*

« N-ați putea să-mi indicați pe cineva » am zis « care ar fi dispus să-mi închirieze patul său pentru cîteva ore ? »

« Să vă închirieze patul ? » zise Juho Nykänen. « Vreți să spuneți că ați vrea să vă cedeze cineva rîndul ? Hm, cred că e foarte greu. Nemții au ocupat toate paturile noastre și de aceea dormim pe rînd în puținele paturi care ne-au rămas. Ați putea încerca la doamna Irjaa Pàlmunen Himanka. S-ar putea să aibă un pat liber la hotelul său sau să reușească să convingă vreun ofițer german să vă cedeze patul lui pentru cîteva ore. Oricum, în așteptarea rîndului vostru la dormit ați putea merge la pescuit. Pot să vă ofer la un preț bun tot ceea ce este necesar la pescuitul de somoni ».

« Sînt mulți somoni în rîu ? »

« Erau foarte mulți pe aici înainte ca nemții să înceapă construcția podului de peste Juutuanjoki. Dulgherii fac o mare gălăgie de fierăstraie, ciocane, securi și zgomotul deranjează somonii. Și la Ivalo nemții construiesc un pod și somonii au părăsit Ivalojoki. Și asta nu-i totul. Nemții merg la pescuit cu grenadele. Un adevărat măcel. Nu distrug doar somonii ci orice specie de pește. Oare își închipuie că pot să se poarte cu somonii cum se poartă cu evreii ? N-o să le permitem asta niciodată. Într-o zi i-am spus generalului von Heunert « dacă nemții în loc să se războiască cu rușii continuă să se războiască cu somonii, noi o să apărăm somonii ».

« E mai ușor » am zis « să te lupți cu somonii decît cu rușii ».

« Greșiți » a spus Juho Nykänen « somonii sînt foarte curajoși și nu e ușor să-i învingi. După părerea mea, războindu-se cu somonii, nemții fac o mare greșeală. Va veni

https://biblioteca-digitala.ro

o zi în care nemţilor le va fi frică pînă şi de somoni. Aşa se va sfîrşi. Şi celălalt război s-a sfîrşit aşa».

«Dar somonii» am zis «părăsesc rîurile voastre».

«Desigur că nu de frică» zise Juho Nykänen cu o undă de ostilitate în glas. «Somonilor nu le e frică de nemţi. Îi dispreţuiesc. Nemţii sînt ticăloşi, mai ales în ceea ce priveşte pescuitul. Nu ştiu nici măcar ce e aceea fair play. *Masacrează somonii cu grenadele, înţelegeţi? Cred că pescuitul nu e un sport ci o formă de* Blitzkrieg. *Somonul este animalul cel mai nobil din lume. Ar alege moartea decît să încalce legile onoarei. Împotriva unui cavaler se bate pînă la capăt, din cauză că şi el este un cavaler, şi înfruntă moartea eroic. Dar nu se înjoseşte să se măsoare cu un adversar necinstit. Preferă exilul, dezonoarei de a se bate cu un adversar nedemn de el. Nemţii sînt furioşi că nu mai găsesc somoni în rîurile noastre. Şi ştiţi unde emigrează somonii?»*

«În Norvegia?»

«Eh, credeţi că norvegienii o duc mai bine decît somonii? Nemţii sînt şi în Norvegia. Emigrează dincolo de Insula Pescarilor, către Arhanghelsk şi Murmansk».

«Ah, se duc în Rusia?»

«Ei, da, pleacă în Rusia» zise Juho Nykänen. Chipul său palid de finlandez, cu pometii ascuţiţi se fragmentă în mii de riduri mărunte, ca o mască de argilă aşezată la soare. Am priceput că surîdea. «Pleacă în Rusia» spuse «şi să sperăm că nu se vor întoarce într-o zi cu capul roşu».

«Sînteţi sigur că se vor întoarce?»

«Se vor întoarce. Chiar mai repede decît vă gîndiţi» zise Juho Nykänen; şi coborîndu-şi vocea adăugă: «Credeţi-mă, domnule, nemţii vor pierde războiul».

«Ah» am exclamat «înţeleg că spuneţi că vor pierde războiul?»

«Vreau să zic, războiul cu somonii» spuse Juho Nykänen, «lumea de aici, laponii şi finlandezii sînt, desigur, de partea somonilor. Cîţiva soldaţi germani, într-o zi, au fost găsiţi morţi pe malul rîului. Şi probabil că i-au omorît somonii, nu vi se pare?»

«Probabil» am zis «şi voi saluta cu plăcere, dragă domnule Juho Nykänen, triumful somonilor. Cauza lor e aceeaşi cu a întregii umanităţi şi civilizaţii. Dar, totuşi, aş vrea un pat ca să dorm».

«Sînteţi foarte obosit?»

«Sînt mort de oboseală şi de somn».

«Vă sfătuiesc să mergeţi la hanul doamnei Irjaa Pàlmunen Himanka» zise Juho Nykänen.

«E departe de aici?»

«Nu mai mult de o milă. Va trebui să vă adaptaţi, probabil să dormiţi cu un ofiţer german».

«În acelaşi pat?»

«Nemţilor le place să doarmă în patul altuia. Dacă îi veţi spune că patul nu e al vostru vă va face poate un locşor».

«Mulţumesc, domnule Juho Nykänen, kiitoksia pàllian».

«Yāpäivä».

«Yäpäivä»

Doamna Irjaa Pàlmunen Himanka m-a privit cu atenţie. Era o femeie de abia treizeci de ani cu o faţă obosită şi tristă. Îmi spuse de îndată că o să-l roage pe locotenentul Georg Beandasch, aghiotantul generalului von Heunert, să-mi cedeze unul din cele două paturi ale sale.

«În cîte paturi doarme acest domn?» am zis.

«În camera sa sînt două paturi» spuse doamna Irjaa Pàlmunen Himanka «şi sper că va accepta să vă cedeze unul. Dar ştiţi, cu nemţii...»

«Puţin îmi pasă de nemţi. Mi-e somn».

https://biblioteca-digitala.ro

« Şi mie puţin îmi pasă » zise doamna Irjaa Pàlmunen « dar numai pînă la un punct. Nemţii . . . »

« Nemţior » am zis « nu trebuie să le ceri niciodată o favoare. Dacă ceri cumva o favoare nemţilor poţi fi sigur că vei fi refuzat. Toată superioritatea Herrenvolk*-ului stă în faptul de a zice nu. Cu nemţii trebuie să ştii să nu te rogi, să nu ceri. Lăsaţi pe mine, doamnă Irjaa Pàlmunen Himanka, am şi eu şcoala somonilor ».*

Ochii stinşi ai doamnei Irjaa Pàlmunen Himanka s-au iluminat pe neaşteptate. « Oh » zise « ce nobil popor italienii ! Sînteţi primul italian pe care l-am întîlnit în viaţa mea şi n-am ştiut că şi italienii îi apără pe somoni împotriva nemţilor. Cu toate că sînteţi aliaţii nemţilor. Sînteţi un popor nobil ».

« Şi italienii » am zis « sînt din neamul somonilor. Toate popoarele Europei sînt nişte somoni ».

« Ce se va alege de noi » zise doamna Irjaa Pàlmunen Himanka « dacă nemţii nimicesc toţi somonii rîurilor noastre sau îi obligă să pornească în pribegie ? În vreme de pace mai trăim de pe urma amatorilor de pescuit: vin să-şi petreacă vara în Laponia tocmai din Anglia, Canada, America de Nord. Ah, războiul ăsta . . . »

« Credeţi-mă, doamnă Irjaa Pàlmunen Himanka, şi războiul ăsta se va sfîrşi ca toate celelalte: somonii îi vor alunga pe nemţi ».

« Să dea Domnul » exclamă doamna Irjaa Pàlmunen Himanka.

Am urcat la primul etaj. Hanul din Inari e asemănător cu un refugiu alpin: o construcţie de lemn cu două etaje căreia îi este alipită o cîrciumioară unde păstorii şi pescarii laponi se adună duminica, după slujba de la biserică, să vorbească despre reni, rachiu şi somoni, înainte de a se întoarce în cabanele şi corturile lor pierdute în imensitatea pădurii arctice. Doamna Irjaa Pàlmunen Himanka se opri în faţa unei uşi şi bătu încetişor.

« Herein » strigă dinlăuntru o voce răguşită.

« E mai bine să intru singur » am zis. « Lăsaţi-mă pe mine, o să vedeţi că totul o să iasă bine ».

Am împins uşa şi am intrat. În camera mică, acoperită cu lemn de mesteacăn erau două paturi. În cel de lîngă fereastră era întins Georg Beandasch, cu faţa acoperită cu masca din plasă. N-am zis nici măcar « bună seara » ci am aruncat pe patul liber raniţa şi impermeabilul. Georg Beandasch se ridică pe coate, mă măsură din cap pînă în picioare aşa cum un judecător se uită la un criminal, surîse, şi surîzînd începu să înjure printre dinţi cu extremă delicateţe. Era mort de oboseală, îşi petrecuse toată ziua în picioare în mijlocul curentului rece al rîului Juutuanjoki alături de generalul von Heunert şi ar fi vrut să mai doarmă cîteva ore.

« Odihnă plăcută » am zis.

« Doi într-o cameră se doarme rău » zise Georg Beandasch.

« Mai rău se doarme în trei » spun, întinzîndu-mă în pat.

« Aş vrea să ştiu ce oră e » zise Georg Beandasch.

« Zece ».

« Zece dimineaţa ori zece seara ? »

« Zece seara ».

« De ce nu mergeţi la plimbare prin pădure cîteva ore » zice Georg Beandasch. « Lăsaţi-mă să dorm măcar două ore în linişte ».

« Şi mie mi-e somn, o să merg la plimbare dimineaţa ».

« Seara ori dimineaţa, aici, e acelaşi lucru. Şi noaptea e soare în Laponia » spune Georg Beandasch.

« Prefer soarele de ziuă ».

« Şi dumneavoastră aţi venit din pricina blestemaţilor ălora de somoni ? » mă întrebă Georg Beandasch după o scurtă pauză.

https://biblioteca-digitala.ro

«Somoni ? Mai sînt încă somoni în rîul ăsta ?»

« Mai e unul singur, dar nu se lasă înhățat, blestematul ».

« Unul singur ?»

« Unul singur» spuse Georg Beandasch « dar e o fiară enormă, plin de viclenie și curaj. Generalui von Heunert a cerut întăriri de la Rovaniemi. Nu va pleca din Inari pînă cînd nu-l va fi prins».

« Întăriri ?»

« Un general» zice Georg Heunert « e întotdeauna un general, chiar și cînd prinde somoni. Sînt zece zile de cînd stau cu apa pînă la brîu. Astă noapte era gata-gata să-l înhățăm. Vreau să spun că astă noapte puțin i-ar fi lipsit să ne treacă printre picioare. Era foarte aproape dar n-a mușcat. Generalul e furios: spune că somonul își bate joc de noi ».

« Își bate joc de voi !»

« Își bate joc de un general german !» zice Georg Beandasch. « Dar mîine, în sfîrșit, vor sosi întăririle pe care generalul le-a cerut de la Rovaniemi. »

« Un batalion de Alpenjäger*?»*

« Nu, doar un căpitan de Alpenjäger, *căpitanul Karl Springenschmid, un specialist în pescuitul păstrăvilor de munte. Springenschmid e din Salzburg. N-ați citit cartea lui,* Tirol am Atlantischen Ozean*? Un tirolez rămîne un tirolez, chiar și pe malul Oceanului Înghețat de Nord: iar dacă e un specialist în păstrăvi va ști măcar să prindă un somon, nu credeți ?»*

« Un păstrăv nu e un somon» spun surîzînd.

« Cine știe ? Căpitanul Springenschmidt zice că da, generalul von Heunert zice că nu. O să vedem cine are dreptate».

« Nu e demn de un general german să cheme întăriri pentru un singur somon. »

« Un general» spune Georg Beandasch « rămîne întotdeauna un general chiar și în fața unui singur somon. În orice caz, căpitanul Springenschmid va trebui și să se mărginească în a-i da niște sfaturi utile. Generalul vrea să o facă singur. Noapte bună. »

« Noapte bună. »

Georg Beandasch se întinde pe spate, închide ochii: dar îi deschide aproape imediat, se așează pe pat, mă întreabă de nume, prenume, origine, ca și cum ar fi interogat un acuzat.

Apoi scoase de sub pernă o sticlă de rachiu și umplu două pahare.

« Prosit. *»*

« Prosit *».*

Se întinde din nou pe pat, închide ochii și adoarme surîzînd. Soarele îl bate în plin pe față. Un nor de țînțari umple camera. M-am abandonat somnului și poate dormeam de cîteva ore cînd am auzit un sunet de castaniete. Beandasch dormea adînc, avea fața acoperită de masca din plasă împotriva țînțarilor ca un gladiator retiar zăcînd muribund în nisipul umed al arenei. M-a deșteptat dintr-odată un sunet scurt și dulce de castaniete. Era un foșnet de iarbă, un foșnet de ramuri. Era chiar un sunet de castaniete. Mi se părea că o nesfîrșită procesiune trece pe sub fereastră. Era ca o procesiune de balerine spaniole, o procesiune nocturnă de balerine sevillane care se îndreaptă spre sanctuarul Fecioarei de la Macarena, mișcînd castanietele, brațul drept aplecat ușor deasupra capului, mîna stîngă sprijinită în șold.

Era un sunet de castaniete adevărate care, încetul cu încetul, devenea mai puternic, mai clar, mai apropiat. (Lipsea totuși din acel sunet ecoul murmurelor ce întotdeauna însoțesc pocnetele castanietelor, mirosul de flori ofilite, de clătite și de ulei încins.). Era sunetul a sute și sute de castaniete. O interminabilă procesiune de dansatoare andaluze care treceau prinse în înșelătoarea strălucire înghețată a soarelui nocturn. Nu

https://biblioteca-digitala.ro

le însoţeau strigătele mulţimii, nici pocnetele petardelor, nici acordul muzicii îndepărtate. Doar acel sunet înalt şi sec, tot mai apropiat al castanietelor.

Am sărit din pat, l-am trezit pe Georg Beandasch care sprijinit pe coate trase cu urechea şi mă privi surîzînd. În felul său precis şi ironic explică: «Sînt reni. Cele două unghii din spatele copitelor de la picioarele dinapoi se bat în timpul mersului una de alta, scoţînd sunetul ăsta de castaniete». Apoi adăugă: «Aţi crezut şi dumneavoastră că sînt balerine spaniole? Şi generalul von Heunert, în prima seară, a crezut că sînt dansatoare andaluze. A trebuit să-i aduc un ren în cameră la două noaptea». Scuipă pe jos şi adormi surîzînd.

M-am dus la fereastră. O turmă de cîteva sute de reni trecea în galop în lungul pădurii, către rîu. Erau acolo, în pădurea arctică, spectrul ţărilor mediteraneene, al pămînturilor calde din miază-zi. Spectrul Andaluziei, unsă cu ulei de măsline şi coaptă de soare. Iar eu adulmecam, în aerul îngheţat şi fără consistenţă, un absurd, imaginar miros de sudoare omenească.

Soarele nocturn rănea în trecere insulele mici răspîndite în mijlocul lacului, mînjindu-le de sîngeriu. Departe, un cîine din satul Inari, lătra plîngăreţ. Cerul era acoperit cu totul de solzi de peşte care străluceau şi tremurau în lumina copleşitoare şi îngheţată. Mă întorceam către lac, coborînd alături de Kurt Franz, coastele împădurite ale colinei. Printre sutele de insule împrăştiate în mijlocul lacului, îmi răsărea dinainte insuliţa sfîntă a laponilor, Ukonsaari, sanctuarul păgîn, celebru în toată regiunea Inari. Acolo, în insuliţa în formă de con, pe care soarele nocturn o colorează în roşu asemeni unui muşuroi vulcanic, vechii laponi se adună primăvara şi toamna pentru a sacrifica reni şi cîini demonilor. Pînă şi azi laponii au o frică sfîntă de Ukonsaari, nu debarcă pe ea decît în anumite situaţii, cuprinşi de o amintire inconştientă, poate de nostalgia obscură a vechilor ceremonii păgîne.

Stăteam să ne odihnim sub un copac, privind imensul lac argintiu întins şi gol sub flacăra îngheţată a soarelui de noapte. Războiul era departe de noi. Nu mai simţeam deloc în jurul meu acel trist miros de om, de om asudat, de om rănit, de om flămînd, de om mort care corupea aerul în ţările nefericitei Europe. Doar mirosul răşinii, acel miros rece şi uscat al naturii arctice, acel miros de arbori, de apă, de pămînt, acel miros de jivină. Kurt Franz fuma din pipa sa scurtă, norvegiană, o «Lille Hammer», pe care o cumpărase la Sekatavara Kàuppa, *prăvălia domnului Juho Nykänen. Eu îl studiam, privindu-l pe furiş, adulmecîndu-l. Era un om; poate, un om ca şi alţii; poate, un om ca mine. Răspîndea un miros de animal sălbatic. Un miros de veveriţă, de vulpe, de ren. Un miros de lup. Asta-i, un miros de lup în vară, cînd foamea nu-l face crud. Era un miros animalic, un miros de lup văratec, cînd iarba verde, şi vîntul molcom, şi apa eliberată de sloiuri — curgînd prin mii de rîuri murmurînd în pădure, întîlnind lacul curat — dizolvă cruzimea, animalitatea, sting setea lui de sînge. Răspîndea un miros de lup sătul, un lup în odihnă, în pace: pentru prima oară în trei ani de război, mă simţeam liniştit lîngă un neamţ. Eram departe de război, în afara războiului, a umanităţii, a timpului. Războiul era departe de noi. Răspîndea chiar mirosul lupului vara, mirosul omului german cînd războiul s-a sfîrşit, cînd nu-i mai este sete de sînge.*

Coboram de pe colină şi, abia ieşiţi din pădure, lîngă satul Inari, am trecut prin faţa unui ţarc închis de o palisadă înaltă din trunchiuri de mesteceni.

«E Golgota renilor» zice Kurt Franz. Ritualul de toamnă al măcelăririi renilor e un fel de Paşte al laponilor care aminteşte de sacrificiul Mielului. «Renul este Cristul laponilor» zice Kurt Franz. Am intrat în marele ţarc. Împotriva luminii reci şi violente care taie iarba, se ridică în faţa ochilor mei o extraordinară, minunată pădure, sînt mii şi mii de coarne de reni adunate ici şi colo într-un fantastic desiş, în altă parte

https://biblioteca-digitala.ro

rărite, în altă parte singuratice ca nişte mărăcinişuri de os. Un uşor mucegai verde, gălbui, purpuriu acoperă coarnele mai vechi. Multe sînt tinere, fragede încă, neacoperite cu aspra, dura cornee. Altele sînt mari şi lăbărţate, cu ramuri regulate, altele au formă de cuţite, par lame de oţel ţîşnind din pămînt. Într-o parte a ţarcului sînt adunate mii şi mii de ţeste de ren, în formă de coif cu creastă, cu orbite goale, triunghiulare căscate în osul frontal, tare alb şi lustruit. Toate acele coarne asemănătoare cu veşmintele de oţel ale războinicilor căzuţi pe cîmpul de bătaie. O Roncisvalle animală. Şi totuşi, jur împrejur nu e nici urmă de luptă. Doar o ordine, un repaos, o linişte înaltă şi solemnă. O suflare de vînt trece peste cîmp, făcînd să tremure firele de iarbă printre nemişcaţii arbori de os ai acelei nemaipomenite păduri.

Toamna, turmele de reni, mînate de instinct, de un obscur îndemn, parcurg distanţe imense pentru a se aduna în aceste Golgote sălbatice unde îşi aşteaptă păstorii laponi, aşezaţi pe călcîie, cu «pălăria celor patru vînturi», nelyäntuulen lakki, *lăsată pe ceafă, scurtul* puuko *lucind strîns în palma mică. (E nemaipomenită micimea şi delicateţea mîinilor laponilor. Cele mai mici şi mai delicate mîini din lume. O alcătuire uimitoare, foarte delicată, făcută din cel mai puternic oţel. Degetele subţiri, răbdătoare, precise, asemeni pensetelor unui ceasornicar din Chaux-de-Fonds, ori ale unui tăietor de diamante din Amsterdam). Renii îşi oferă supuşi, liniştiţi vena gîtului lamei mortale a* puuko*-ului; mor fără un ţipăt, cu o patetică, disperată plăcere. «Asemeni lui Crist» zice Kurt Franz. În interiorul ţarcului iarba e grasă, hrănită de atîta sînge. Frunzuliţele cîtorva arbuşti par arse de un mare incendiu şi poate ardoarea, flacăra însăşi a sîngelui este aceea care le vopseşte în roşu şi le arde.*

«Nu, nu poate să fie sînge» zise Kurt Franz «sîngele nu arde».

«Am văzut o singură picătură de sînge» am spus «care a ars un oraş întreg».

«Sîngele mă scîrbeşte» zise Kurt Franz «e un lucru murdar. Mînjeşte tot ce atinge. Borîtura şi sîngele sînt două lucruri care mă scîrbesc».

Îşi trecu mîna peste fruntea mîncată timpuriu de o chelie solzoasă. Strîngea în gura ştirbă coada pipei şi, de fiecare dată cînd şi-o scotea din gură, scuipa pe jos cu mînie, aplecîndu-se un pic. În timp ce traversam satul, două femei, două lapone bătrîne, aşezate în pragul unei case ne urmăreau cu ochii întredeschişi, răsucindu-şi încet, încet chipul galben şi încreţit. Erau ghemuite pe călcîie, fumînd din lulele scurte de gips, cu braţele adunate pe genunchi. Ploua încetişor; o pasăre mare zbura jos, peste crestele pinilor, scoţînd un ţipăt spart şi monoton.

În faţa hotelului, generalul von Heunert se pregătea să plece la pescuit. Se încălţase cu cisme lapone din piele de ren, înalte pînă la jumătatea coapsei, îşi trăsese o plasă de ţînţari peste cap, îşi înfundase mîinile pînă la coate în mănuşi din piele de cîine şi acum, în picioare, în faţa hotelului, aştepta ca servitorul lapon Pekka să termine de pregătit sacul cu provizii. Generalul Heunert era în plină ţinută de război: fruntea acoperită cu o cască de oţel şi Mauserul uriaş atîrnat la centură, se sprijinea de undiţă ca un lăncier german de lancea sa, şi, din cînd în cînd, se adresa unui căpitan de Alpenjäger *care era lîngă el, mărunt, bondoc, cu părul cărunt, cu o faţă de muntean tirolez, roşcovan şi zîmbitor. În spatele generalului, la o distanţă respectuoasă, stătea Georg Beandasch înţepenit, încălţat, înmănuşat, înarmat şi el, învăluit în plasa care îi atîrna pînă la picioare. Mă salută cu un semn din cap şi eu mă lămurii din felul în care îşi mişca buzele că murmura cîteva înjurături berlineze pline de farmec.*

«De data asta» zise generalul von Heunert întorcîndu-se către mine «am victoria în palmă».

«N-aţi fost prea norocos zilele trecute» am spus.

«E şi părerea mea, n-am fost prea norocos» zise generalul von Heunert. «Dar asta nu e şi părerea căpitanului Springenschmid. După cît se pare vina a fost a mea: somonii sînt capricioşi şi încăpăţînaţi iar eu n-am ţinut cont de umorile lor. Eroare foarte

https://biblioteca-digitala.ro

gravă. Din fericire căpitanul Springenschmid m-a instruit asupra umorilor la păstrăvi şi aşa . . .»

« Ale păstrăvilor ?» am spus.

« Ale păstrăvilor. De ce nu ?» zise generalul von Heunert.

« Căpitanul Springenschmid, care este un specialist în pescuitul păstrăvilor, cunoscut în tot Tirolul, afirmă că păstrăvii tirolezi au aceleaşi umori ca somonii Laponiei. Nu e aşa, căpitane Springenschmid ?»

« Jawohl !» *zise căpitanul Springenschmid aplecîndu-se. Şi întorcîndu-se către mine adăugă în italiană, cu acel accent moale al tirolezilor cînd vorbesc italiana « cu păstrăvii nu trebuie să te grăbeşti. Trebuie să ai răbdare. O răbdare de călugăr. Dacă păstrăvul îşi dă seama că pescarul are timp de pierdut şi răbdare din plin, devine nervos, se irită şi atunci face vreo prostie. Păstrăvi . . .»*

« Desigur, păstrăvii», am zis; « dar somonii ?»

« Somonii sînt asemeni păstrăvilor», zise căpitanul Springenschmid surîzînd.

« Păstrăvul nu e un animal răbdător, oboseşte aşteptînd şi merge în întîmpinarea pericolului. Dacă se agaţă în cîrlig e pierdut. Încetişor, cu delicateţe, pescarul trage către el. E un joc de copii. Păstrăvii . . .»

« Desigur, păstrăvii», am zis; « dar somonii ?»

« Somonii», zise căpitanul Springenschmid « nu sînt decît păstrăvi mai mari. Cu puţin înainte de război, la Landeck în Tirol . . .»

« Se pare» zise generalul von Heunert « că somonul meu *ar fi cel mai frumos exemplar de somon care a fost văzut vreodată în aceste rîuri. E o jivină enormă, de un curaj extraordinar. Gîndiţi-vă că într-o zi a lipsit puţin să nu vină să-mi atingă genunchii cu botul».*

« E un somon obraznic» am zis, « şi merită să fie pedepsit».

« E un somon blestemat !» zise generalul von Heunert « singurul somon rămas în rîul Juutuanjoki. Şi-a pus probabil în gînd să mă alunge din rîu cu forţa şi să rămînă stăpînul curentului. O să vedem cine e mai încăpăţînat, un somon sau un neamţ.» Şi începu să rîdă cu toată gura, făcînd să se unduiască în jurul lui cutele plasei largi.

« Poate» am zis « îl enervează uniforma de general. Ar trebui să vă îmbrăcaţi în civil. Nu e fair play *să mergeţi la vînătoare de somon în uniformă de general».*

« Was? Was sagen Sie, bitte?» *zise generalul von Heunert întunecîndu-se la faţă.*

« Somonul vostru *» am zis « n-are probabil* sense of humour. *Căpitanul Springenschmid ar putea să vă spună cum să vă comportaţi cu un somon care nu are* sense of humour. »

« Cu păstrăvii » zise căpitanul Springenschmid « trebuie să joci cu viclenie. Domnul general trebuie să dea impresia că se găseşte în mijlocul apei pentru cu totul alt motiv decît acela pe care şi-l imaginează păstrăvul. Păstrăvii doresc să fie păcăliţi.»

« De data asta n-o să-mi scape» zise generalul von Heunert cu o voce energică.

« Aşa o să-i învăţaţi pe somoni să-i respecte pe generalii germani» am zis rîzînd.

« Ja, ja » *exclamă generalul von Heunert. Dar imediat se întunecă la obraz şi mă privi bănuitor.*

În acest moment doamna Irjaa Pàlmunen Himanka apăru în pragul hanului urmată de Pekka, acesta ducea un vas cu o sticlă de rachiu şi cîteva pahare. Se apropie surîzînd de general, umplu paharele, întinse dintîi generalului, apoi către fiecare din noi cîte un pahar plin cu rachiu.

« Prosit » *zise generalul von Heunert ridicînd paharul.*

« Prosit » *am repetat în cor.*

« Für Gott und Vaterland » *am zis.*

« Heil Hitler » *răspunse generalul .*

« Heil Hitler » *repetară ceilalţi.*

https://biblioteca-digitala.ro

Sosiră între timp o duzină de Alpenjäger*i înfăşuraţi în plase de ţînţari şi înarmaţi cu puşti mitraliere. Era patrula însărcinată să-l însoţească pe general pînă la rîu şi să se dispună în lungul celor două maluri pentru a-l proteja în timpul pescuitului de o eventuală surpriză din partea partizanilor ruşi ori norvegieni.*

«Să mergem» zise generalul îndepărtîndu-se.

*Ne mişcăm în tăcere, precedaţi şi urmaţi la distanţă de soldaţii din escortă. O ploaie nevăzută murmura în jur prin frunze. O pasăre ţişni în vîrful unui copac, un pîlc de reni trecu în galop, cu sunete de castaniete printre trunchiuri de pini. În lumina rece a soarelui nocturn pădurea părea de argint. Mergeam în lungul malului afundaţi pînă la genunchi în iarba udată de ploaie. Georg Beandasch mă privea pe furiş ca un cîine frustrat. Din cînd în cînd generalul von Heunert se întorcea privindu-i în tăcere pe Beandasch şi Springenschmid. «*Jawohl*» răspundeau într-un glas cei doi ofiţeri, ridicînd mîna dreaptă la marginea căştii de oţel. În sfîrşit, după aproape o oră de drum am ajuns la torent.*

Rîul Juutuanjoki se lărgea în acel loc într-o albie largă, spartă de stînci mari din granit întunecat, scăldate de curentul înspumat, violent, însă puţin adînc. Pekka şi alţi laponi, care duceau materialul pentru pescuit şi sacii cu provizii se opriră punîndu-se la adăpostul unei stînci, o parte din soldaţi se împrăştiară în lungul malului opus, cealaltă parte traversară apa şi se aşezară cu spatele la rîu. Generalul von Heunert îşi examină cu atenţie undiţa, verifică mulineta, apoi întorcîndu-se către Beandasch şi Springenschmid zise «să mergem» şi intră în rîu urmat de cei doi ofiţeri. Eu am rămas pe mal, aşezat sub un copac alături de Kurt Franz şi Victor Maurer.

Glasul rîului era înalt, plin, melodios, acum se spărgea într-un strigăt, acum se stingea într-un ton grav, profund. În picioare, în mijlocul curentului, afundat pînă la brîu în apa îngheţată, generalul ţinea undiţa ca şi cum ar fi fost o puşcă şi privea în jur făcîndu-te să crezi că se găsea acolo, în acea clipă, în mijlocul rîului, pentru cu totul altceva decît şi-ar fi închipuit somonul. Beandasch şi Springenschmid stăteau alături de el, un pic mai în spate, într-o aşteptare plină de respect milităros. Pekka şi alţi laponi stăteau în cerc fumînd din pipă şi urmărindu-l în tăcere pe general. Păsările ţipau printre ramurile de pin.

Trecură cîteva ore cînd pe neaşteptate somonul îl atacă pe generalul von Heunert. Undiţa lungă avu o tresărire, se curbă, oscilă, se îndoi toată, generalul se clătină pe picioare, făcu un pas înainte, doi paşi, clătinîndu-se pe genunchi, dar pînă la urmă rezistă eroic atacului neaşteptat. Bătălia începu. Risipiţi pe mal laponii, soldaţii de escortă, Kurt Franz, Victor Maurer şi eu ne ţineam respiraţia. La un moment dat generalul se mişcă şi cu paşi lungi, aspri, grei, începu să urmărească firul apei înfigîndu-şi cu putere cizmele în apă, sprijinindu-şi piciorul drept întîi pe o piatră, apoi pe alta cedînd ferm cîte puţin cu încetineală studiată. (Şi nu era o tactică nouă nici măcar pentru un general german, deoarece la pescuitul de somoni trebuie să cedezi teren înaintînd.) Cîteodată generalul se oprea, îşi întărea poziţia atît de greu cîştigată, ar fi trebuit să spun pierdută, pentru a folosi limbajul obişnuit în pescuitul somonului, rezista cu încăpăţînare la continuile, furioasele smucituri ale adversarului pînă cînd, puţin cîte puţin, încetişor, mînuind cu grijă manivela de oţel începu să înfăşoare firul în jurul tamburului, trăgînd spre sine preţiosul somon. Acesta, la rîndul său, ceda puţin cîte puţin, cu încetineală studiată şi acum ieşea afară din apă cu spatele său lucind argintiu şi roz dînd puternice lovituri din coadă care făceau să se ridice în aer coloane de apă înspumată, acum îşi scotea botul lung, arătîndu-şi gura întredeschisă, ochii rotunzi, bulbucaţi şi încremeniţi. Cum găsea un sprijin în două pietre, între care să se vîre de-a lungul, ori un şuvoi mai impetuos al curentului, în care să-şi înfigă coada, smucea pe neaşteptate, plin de violenţă, trăgea către sine adversarul, îl tîra în albie, de-a lungul

https://biblioteca-digitala.ro

firului de oțel al curentului. Acestor momente ofensive ale somonului generalul von Heunert le opunea încăpățînarea sa dură, nemțească, orgoliul său prusac, amorul său propriu și sentimentul că era în joc nu doar prestigiul său personal ci acela al uniformei; *ridica vocea într-un strigăt scurt, răgușit* « Achtung ! », *își întorcea fața pentru a urla către Beandasch și Springenschmid cuvinte răgușite care acopereau cîntecul cînd acut, cînd grav al rîului. Dar ce ajutor putea să-i dea generalului în acel moment sărmanul Georg Beandasch împotriva unui asemenea somon ? Ce ajutor putea să-i dea sărmanul Springenschmid împotriva unui asemenea păstrăv ? La fiecare nou pas înainte al generalului, Georg Beandasch și căpitanul Springenschmid nu puteau face altceva decît să facă și ei un pas înainte; așa, pas cu pas, generalul și cei doi ofițeri ai săi coborîră aproape o milă în lungul curentului, trași la vale de smuciturile puternice ale curajosului somon.*

Lupta se ducea, cu diverse întîmplări, de aproape trei ore, cînd am observat că un surîs ironic se naște pe chipul gălbui și încrețit al lui Pekka și a altor laponi așezați în cerc cu lulele lor de gips între dinți. Atunci l-am privit pe general. Era acolo, în mijlocul rîului, în plină ținută de război, cu casca de oțel pe cap, cu uriașul Mauser atîrnat la centură, înfășurat în cutele imensei plase contra țînțarilor. Dungile late și roșii ale pantalonilor de general străluceau în reflexul mort al soarelui de noapte. Părea că nu mai avea puterea să reziste prea mult la încăpățînata violență a adversarului. Ceva se năștea în el, simțeam, ghiceam asta din gesturile lui nerăbdătoare, din chipul său mînios, din accentul cu care striga mereu « Achtung ! »: *un accent de orgoliu rănit, de o subtilă și neliniștitoare teamă. Generalul era nervos și înfricoșat.* Îi era frică să nu facă o impresie proastă. *Trecuseră trei ore de cînd lupta împotriva somonului; nu era demn, pentru un general german, să fie ținut în șah de un pește atît de multă* vreme. Începea să se teamă că ar putea fi și mai rău. *Măcar dacă ar fi fost singur; dar chiar sub ochii noștri, sub privirea ironică a laponilor, sub privirea soldaților din escortă așezați în lungul malului.* Și apoi, mai era și precedentul cu Rusia sovietică. *Trebuia să-i dea de capăt. Demnitatea sa suferea, demnitatea unui general german, a tuturor generalilor germani, a întregii armate germane.* Și apoi, mai era și precedentul cu Rusia. *Generalul von Heunert dintr o dată se întoarse către Beandasch și strigă cu voce răgușită:*

« Genug ! Erschlesst ihn ! »

« Jawohl », *răspunse Beandasch și se mișcă. Coborî în lungul firului de apă, cu pași înceți, grei, și cînd ajunse lîngă somonul care se zbătea în apa înspumată, trăgîndu-l la vale pe general se opri: scoase pistolul din teacă, se aplecă deasupra îndrăznețului somon și îi trase de aproape două gloanțe în cap.*

În românește de EUGEN URICARU

https://biblioteca-digitala.ro

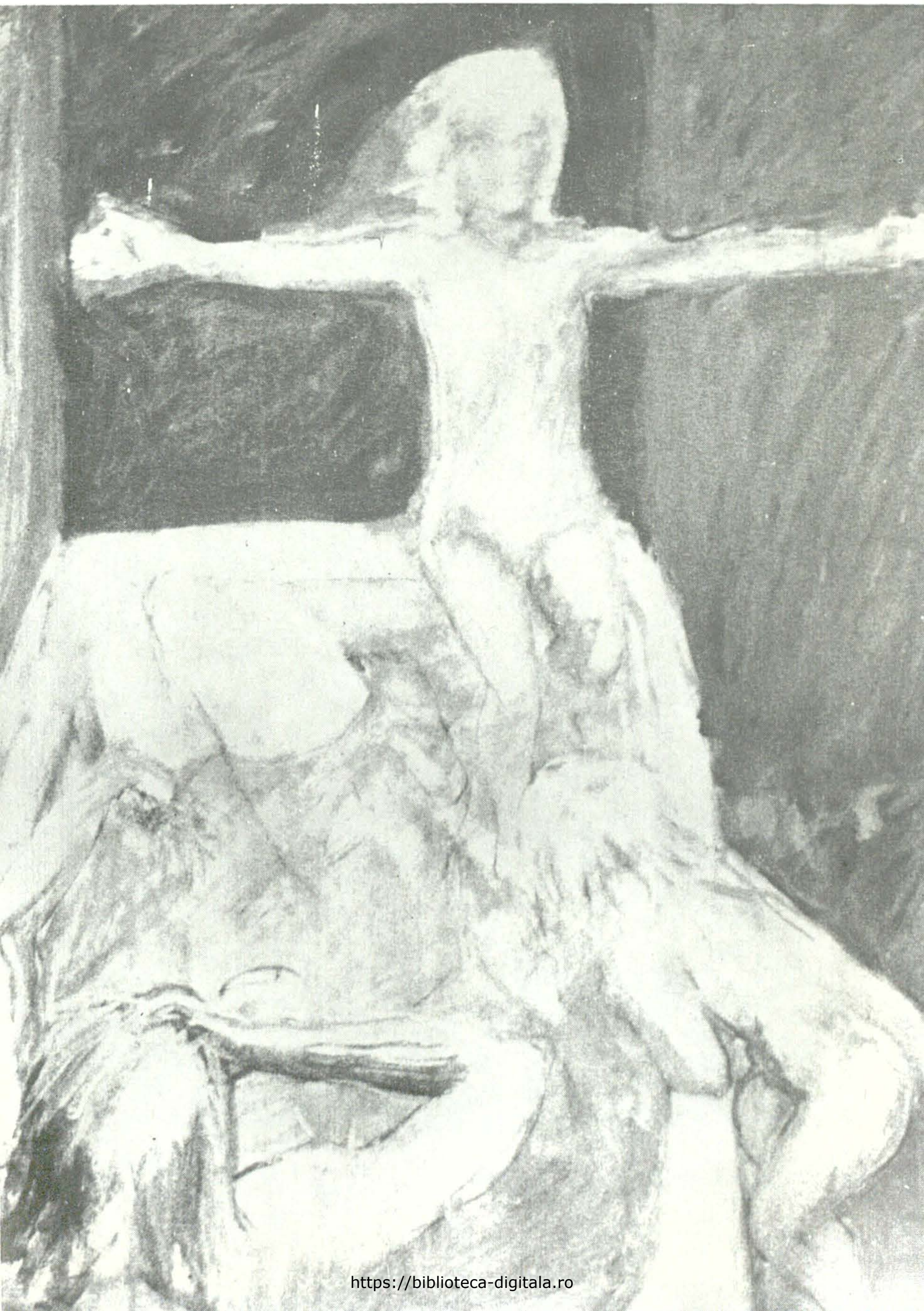

https://biblioteca-digitala.ro

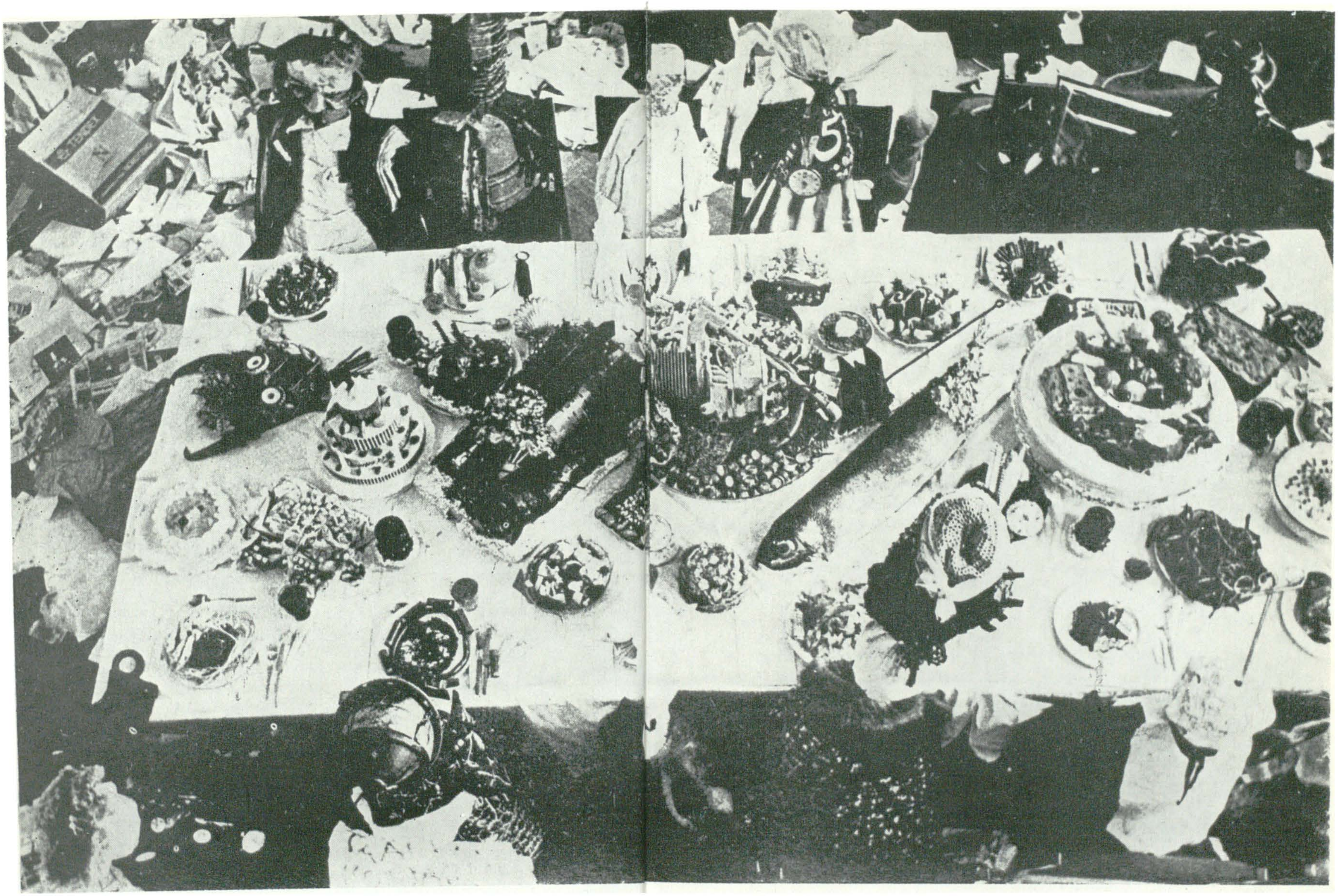

Marjatta Tapiola: « De Paști », (ulei) 1980 ▲

Erkki Pirtola: «Cina cea de taină »

https://biblioteca-digitala.ro

Marjatta Tapiola: « De Paşti », (ulei) 1980 ◄

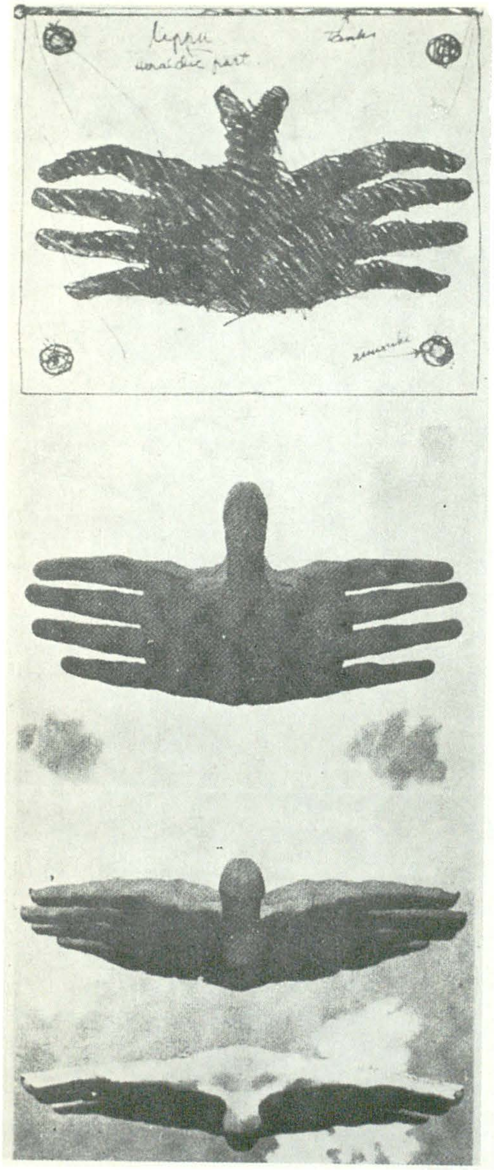

Kimmo Kaivanto:
« Asta-i treaba »
(mixed media) 1971

https://biblioteca-digitala.ro

EFERVESCENȚA CREATOARE A PROZEI

Fișe critice

Literatura i-a ajutat pe finlandezi în căutarea și descoperirea propriei lor identități naționale. Ea a creat imagini și mituri care au influențat puternic evoluția națiunii. Tot ea a ridicat înaintea ochilor noștri o oglindă implacabilă; un istoric literar a definit-o drept un « super-ego » al națiunii . . .

În sfera de desfășurare a literelor noastre moderne nu e greșit să afirmăm că poezia — atît cea scrisă în limba finlandeză, cît și cea de limbă suedeză — este aceea care vorbește o limbă universală. Cît privește proza, s-ar putea ca decorurile și substratul romanelor finlandeze să-l împiedice pe cititorul străin să recunoască universalitatea problemelor tratate de autorii noștri. Nu-i mai puțin adevărat că într-o epocă în care visul oamenilor de a se întoarce în natură se reafirmă, « exotismul nordic » al literaturii finlandeze s-ar putea dovedi capabil de a oferi cititorului străin o experiență autentică și utilă.

MAIJA LEHTONEN

Se susține că arhitectul Alvar Aalto și compozitorul Jean Sibelius au fost cele mai proeminete contribuții ale Finlandei la cultura universală. Această afirmație poate fi adevărată, dar ea subliniază în același timp handicapul pe care-l constituie barierele lingvistice pentru atît de multe țări. Finlandezii consideră literatura drept cea mai importantă formă a artei lor; în acest domeniu au realizat cel mai mult. Dar cum nici o traducere nu poate face dreptate maeștrilor prozei și poeziei finlandeze, rămîne un noroc faptul că doi artiști atît de înzestrați precum Aalto și Sibelius s-au putut afirma cu atîta forță și originalitate în acele forme ale artei a căror limbă este înțeleasă de toată lumea.

GÖRAN SCHILDT

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura noastră a construit două imagini complet opuse ale caracterului finlandez. Există finlandezul lui Kivi, furios şi nestăpînit, şi omul liniştit al pămîntului, creat de Aho şi Sillanpää. Punctul de vedere al lui Kivi are cei mai mulţi susţinători în acest moment. Probabil, cele două puncte de vedere nu se exclud reciproc: două feţe ale medaliei, destul de diferite, e drept, dar aparţinînd totuşi aceleiaşi medalii. Caracterul paşnic îşi are condiţiile şi preţul său, desigur: izbucniri bruşte şi o dorinţă neînfrînată de anarhie. Cu cît e liniştea mai îndelungată, cu atît e mai încrîncenată furtuna.

VEIJO MERI

În româneşte de MINNA SAVELA şi IOANA BOT

Osmo Valtonen: « Trasor », 1980 (lemn, nisip, motor)

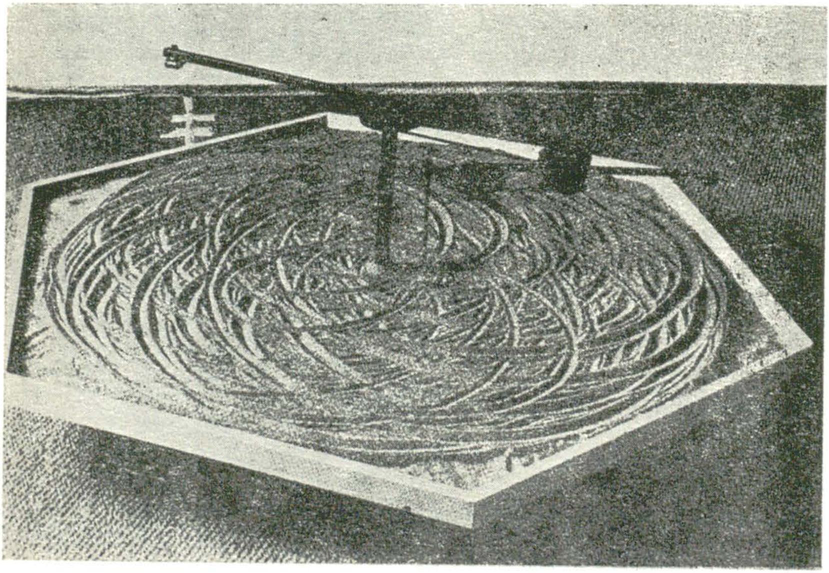

https://biblioteca-digitala.ro

MINNA SAVELA

Repere în proza finlandeză contemporană

Proza finlandeză este relativ tînără. Aleksis Kivi, primul romancier afirmat al Finlandei a trăit între anii 1834—1872, iar în 1870 a apărut principala sa operă *Seitsemän veljestä*, cel dintîi roman finlandez (cartea a fost tradusă în română în 1957 sub titlul *Cei șapte frați*). Romanul lui A. Kivi se numără încă și astăzi printre cele mai însemnate opere ale literaturii finlandeze, fiind cu adevărat o « piatră de temelie* pentru proza de mai tîrziu. E drept că Aleksis Kivi s-a bucurat de privilegiul unui punct extraordinar de plecare: epopeea noastră națională *Kalevala*, publicată în anul 1835, alcătuită din tradiții conservate de poezia populară. Influența folclorului asupra dezvoltării culturii a fost într-adevăr deosebit de puternică în Finlanda.

Momentul nașterii unei literaturi naționale s-a produs în Finlanda pe vremea cînd țara făcea încă parte, ca Ducat autonom, din imperiul rus (1809—1917); înainte de această perioadă, timp de aproape șapte sute de ani, Finlanda fusese o provincie anexă a Suediei. Marea răscruce a Revoluției Socialiste din Octombrie și data de 6 decembrie 1917, cînd Finlanda și-a proclamat independența, dar într-un mod deosebit sîngerosul război civil care a urmat acesteia, au constituit prima conjunctură importantă cu influență memorabilă asupra dezvoltării literaturii finlandeze. Un al doilea moment de cotitură a avut loc odată cu cel de-al doilea război mondial, împrejurare majoră care a modificat în mod marcat unele atitudini și puncte de vedere. Cunoașterea acestor însemnate repere ale istoriei finlandeze este necesară pentru o mai bună înțelegere a prozei contemporane, întrucît numeroase apariții majore ale romanului finlandez de astăzi se inspiră din aceste evenimente și din consecințele lor.

O primă afirmație necesară este că proza finlandeză nu s-a schimbat în datele ei esențiale după anii cincizeci. Explicația rezidă probabil în faptul că generația tînără, afirmată în jurul anului 1950, se află și acum în plină forță creatoare. Nu-i mai puțin adevărat că față de proza ante-belică, schimbările în fizionomia romanului recent au fost mai puțin accentuate, mai ales prin comparație cu domeniul poeziei, care s-a înnoit mai substanțial atît în formă cît și în conținut, după anii cincizeci. Într-adevăr, după 1950 modificările liricii finlandeze au fost mai clare decît toate mutațiile prozei. Un exemplu ar fi faptul că în a doua jumătate a deceniului șase, radicalismul politic și cerința unei angajări mai profunde în viața social-politică și economică a țării s-au reflectat impetuos, în primul rînd în creația poeților. În proză, mutația de după anii cincizeci s-a manifestat în primul rînd prin aceea că pamfletul social a cucerit, timp de cîțiva ani, gustul publicului

* În finlandeză « kivi » înseamnă piatră (n. trad.)

https://biblioteca-digitala.ro

cititor, literatura beletristică de ficţiune situîndu-se, în acest context, mai mult pe planul al doilea.

Anii cincizeci au fost marcaţi, printre altele, de apariţia romanelor prin care s-au afirmat Vainö Linna şi Veijo Meri, probabil cei mai cunoscuţi scriitori finlandezi contemporani, chiar şi dincolo de graniţele Finlandei. Väinö Linna (n. 1920) a debutat cu romane cu tematică muncitorească în anii patruzeci, dar s-a impus atenţiei abia în 1954, în urma apariţiei volumului *Tuntematon sotilas* (*Soldatul necunoscut*), naraţiune ce urmăreşte soarta unui mic grup de soldaţi în timpul războiului sovieto-finlandez desfăşurat paralel cu cel de al doilea război mondial. Väinö Linna a luat el însuşi parte la război, dar romanul său se deosebeşte de cărţile cu temă similară publicate în epocă, atît din punctul de vedere al atitudinii critice cît şi al realismului descrierilor. Soldatul lui Väinö Linna nu este exaltat ca model şi tip exemplar, şi nici ca o întruchipare a idealismului naţional. Acest ostaş este un om obişnuit, apăsat de epuizare şi amărăciune, uneori lipsit de apă şi săpun; paradoxal, actele sale, cu toate acestea, pot lua proporţii supraomeneşti în situaţiile create de război. Apariţia *Soldatului necunoscut* a fost salutată la început cu un val de critici, căci puţini erau gata să cadă de acord cu concepţia romancierului cu privire la război. Cu timpul însă, vederile sale au făcut obiectul unei receptări mai nuanţate, iar romanul său a ajuns să fie considerat un fel de monument închinat soldatului finlandez. *Soldatul necunoscut* a fost tradus în aproape douăzeci de limbi, fiind de asemenea ecranizat şi dramatizat.

Väinö Linna mai este autorul importantei trilogii *Täällä Pohjantähden alla* (*Sub steaua polară*), apărută între 1959 şi 1962. Ciclul narativ urmăreşte aici destinul unei familii de arendaşi din sudul Finlandei, care luptă timp de mai multe generaţii pentru drepturile sale, în răstimpul epocii 1880—1950. Este intervalul cînd fondul de tablou este constituit de cele două războaie mondiale, dar prozatorul se concentrează de data aceasta asupra războiului civil din 1918, în centrul naraţiunii stînd naşterea, creşterea şi izbucnirea nemulţumirilor sociale, culminînd cu anul 1918. Episoadele sînt înfăţişate din punctul de vedere al celor « roşii », care au pierdut războiul, iar interpretările sînt cumva diferite de cele oferite de istoricii contemporani ai evenimentelor. Romanul lui Väinö Linna a avut darul de a stîrni pe istorici care s-au preocupat astfel din nou de această perioadă, făcînd din ea centrul unor dezbateri autocritice.

Trilogia lui Väinö Linna este o sinteză a romanului muncitoresc şi a stilului tradiţional de portretizare a ţăranului, caracterizat de strînsa relaţie dintre om şi natură, cu accentuarea rolului important al omului obişnuit în dezvoltarea societăţii.

Tema războiului reapare cu putere în proza lui Veijo Meri (n. 1928). Romanul său *Manillaköysi* nu reprezintă totuşi o descriere propriu-zisă a teatrelor de ostilităţi, ci oferă mai curînd o prezentare a comportării oamenilor în împrejurările create de război. Propunerea artistică a lui Veijo Meri era aceea de a demonstra că, ajungînd în situaţiile extreme create de război, eroii nu mai pot acţiona raţional, ci dominaţi de absurd. Nu doar condiţiile generate de război sînt absurde, dar şi reacţiile soldaţilor, personaje ale acestei drame.

O bună parte din creaţia romanescă a lui Veijo Meri are ca subiect războiul, cu toate că scriitorul n-a participat efectiv la ostilităţile celui de-al doilea război mondial, ca Väinö Linna, de pildă. La acesta din urmă aflăm pe alocuri elemente de realism presărate în peisajul războiului, în timp ce, pentru Veijo Meri, războiul este o întruchipare totală a absurdului, ceea ce duce la transformarea acestuia în ţintă satirică absolută. Tehnica epică a lui Veijo Meri este nouă în literatura finlandeză, fiind apropiată modului de expunere întîlnit în filmele lui Chaplin.

https://biblioteca-digitala.ro

Manillaköysi a fost tradus în peste douăzeci de limbi, printre care și cea română, sub titlul *Funia* (1974).

Printre scrierile lui Veijo Meri se numără romane, nuvele, piese de teatru, versuri și eseuri. În ultimii ani, el s-a concentrat mai ales asupra unor scrieri cu caracter documentar (o biografie a lui Aleksis Kivi, un dicționar etimologic al limbii finlandeze scris într-o manieră cu totul aparte etc.).

Unul dintre cei mai productivi prozatori ai ultimilor ani este Paavo Rintala (n. 1930), care a debutat și el în anii cincizeci. Ultima sa trilogie poate fi considerată o încununare a tuturor scrierilor sale de pînă acum. Volumul al treilea al acesteia, *Valehtelijan muistelmat* (Amintirile mincinosului) a apărut în 1982. Primele două volume (1976—1979) înfățișează o imagine a Finlandei din anii treizeci, iar apoi din timpul celui de al doilea război mondial; ultimul oglindește ruptura provocată în conștiințe de război și schimbările petrecute după acesta. Asemenea lui Väinö Linna, Paavo Rintala a creat un roman cu tentă social-ideologică, în care autorul se situează de partea omului simplu, contra intelectualilor și politicienilor. Prin proza lui Paavo Rintala, întreaga istorie recentă a Finlandei a dobîndit o dimensiune interioară nouă.

În primul ciclu (1960—1962), *Mummoni ja Mannerheim (Bunica mea și Mannerheim)*, Paavo Rintala pune față în față viața unei femei simple, din popor, cu existența unui aristocrat de rang înalt; prozatorul urmărește evoluția și maturizarea celor două caractere, proces în urma căruia cei doi ajung să privească lucrurile și adevăratele valori ale vieții într-un mod aproape similar, chiar dacă, de fapt, cei doi nu se întîlnesc niciodată.

În a doua jumătate a deceniului șaizeci, Paavo Rintala a publicat numeroase scrieri documentare atît despre război, cît și despre perioada ce a urmat; printre altele, este autorul unei cărți despre blocada Leningradului, privită din perspectiva celor care trăiau atunci în orașul asediat, *Leningradin kohtalonsimfonia, (Simfonia destinului Leningradului)*, apărută în 1968. Antipatia lui Paavo Rintala față de civilizația modernă este fățișă și exprimată cu toată franchețea. În multe din prozele sale se observă tentația unei apropieri de natură și, în acest context, apar cîteodată meditații asupra unor idei metafizice. Activitatea lui de scriitor e foarte complexă, ceea ce face foarte dificilă încadrarea lui într-un curent literar anume.

Dintre reprezentanții romanelor realiste cu tematică muncitorească se cuvin menționați Hannu Salama (n. 1936) și Alpo Ruuth (n. 1943). Încă de la începutul carierei sale, Hannu Salama și-a cîștigat un renume oarecum aparte atunci cînd unele cercuri bisericești au fost de părere că anumite aspecte din romanul său *Juhannustanssit (Sărbătoarea mijlocului verii)* ar conține atitudini insultătoare la adresa religiei. Disputa și urmările ei au exercitat o influență decisivă asupra operelor ulterioare ale scriitorului, care denunță frecvent ipocrizia și intrigile dintre oameni.

Opera cea mai importantă a lui Hannu Salama este *Siinänäkijä missä tekijä (Martorul ocular e acolo unde e și făptașul)*, apărută în 1972; romanul descrie activitatea mișcării comuniste de rezistență din Finlanda în timpul războiului și a prilejuit o serie de critici în rîndurile radicaliștilor de stînga, ce susțineau că s-a alcătuit o imagine defavorabilă despre unii reprezentanți ai acestei mișcări.

Ultima creație a lui Hannu Salama, trilogia *Finlandia*, este o evocare a procesului intentat scriitorului de reprezentanții bisericii și de aripa de dreapta a vieții politice. Locul acțiunii în romanele lui este, de obicei, orașul industrial Tampere, (așa cum Helsinki este fundalul de decor pentru romanele lui Alpo Ruuth).

https://biblioteca-digitala.ro

Alpo Ruuth s-a impus atenţiei criticii prin romanul *Kämppä (Barocul)* publicat în 1969, o carte cu temă juvenilă. În alt roman al său *Kotimaa (Patria)*, o pereche de muncitori, neputîndu-se afirma în planul muncii, găseşte ca ultimă soluţie părăsirea ţării natale. Romanului *Nonsukaus (Epocă de avînt)* al aceluiaşi, pune problema înstrăinării unui funcţionar sindical de problemele reale ale muncitorilor. Modul de exprimare al eroilor lui Hannu Salama şi Alpo Ruuth este crud, pe alocuri chiar trivial (ca la mulţi alţi scriitori-muncitori realişti).

Problemele schimbării unor ocupaţii de la ţară, legate de industrializare ca şi cele ale depopulării satelor sînt discutate, printre alţii, de Eino Säisä (n. 1935) şi Heikki Turunen (n. 1945). Alcătuit din şase părţi, *Kukkivan roudan maat (Înfloreşte pămîntul îngheţat)* de Eino Säisä (1971—1980), este o vastă frescă social-istorică, urmărind viaţa unui sat din estul Finlandei începînd de la sfîrşitul războiului şi pînă în a doua jumătate a anilor şaizeci, cînd, în urma plecării tineretului, satul începe a se goli.

Romanele lui Heikki Turunen îşi plasează, şi ele, acţiunea în provinciile din estul Finlandei, în anii de după război. Turunen se ocupă şi el de reconstrucţia post-belică, iar mai tîrziu de golirea satelor, ca urmare a industrializării ca şi de problemele cauzate de acest proces.

Înfăţişarea provinciei şi a vieţii muncitoreşti are tradiţii mari în literatura finlandeză. Pe lîngă aceasta prezentarea clasei de mijloc ocupă un loc tot mai important în ultimele decenii, de cînd dezvoltarea industriei şi răspîndirea şcolarizării au atras după sine creşterea rolului burgheziei în societate. Este interesant de observat că un număr important de scriitoare s-au arătat preocupate, în romanele lor, de problemele clasei de mijloc. Viziunea lor este mai curînd psihologică, iar multe dintre reflectările romaneşti ale crizei clasei de mijloc sînt văzute de autoare pe fundalul unor crize personale legate de vîrsta critică a personajelor.

O reprezentantă tipică a acestei tendinţe literare este Kerttu-Kaarina Suosalmi (n. 1921), lansată mai ales prin romanul *Hyvin toimeentulevat ihmiset (Oameni bine situaţi)*, apărut în 1969. *Ohnen metsämies (Vînătorul fericirii)*, roman apărut în 1982, a fost considerat de critică drept cea mai însemnată realizare de pînă acum a autoarei. Eroii romanelor Kaarinei Suosalmi sînt de obicei oameni lipsiţi de idealuri, înstrăinaţi de mediul lor de viaţă; ei sînt neputincioşi, nu se pot afirma într-o societate ce presupune luptă acerbă în competiţia pentru dobîndirea unor tot mai înalte trepte în ierarhia socială şi creşterea neînfrînată a bunăstării materiale. Kertthu-Kaarina Suosalmi oferă cititorului un tablou psihologic şi moral din care se degajă o critică adîncă a apetitului după bunuri şi bunăstare materială care, în ultimele lui consecinţe, duce la distrugerea sufletului omenesc.

Altă romancieră scriind într-un spirit înrudit este Eeva Joenpelto (n. 1921), autoarea cărţii de curînd apărute *Elāman rouva, rouva Glad (Doamna vieţii, doamna Glad)*, publicată în 1982. Este vorba de un roman psihologic, analizînd viaţa interioară a personajului principal, doamna Glad. Mînată de o dorinţă tot mai nestăvilită de a strînge avere, eroina îşi pierde fundamentalele sentimente umane. Contradicţia dintre valorile materiale şi cele spirituale fusese de altfel şi subiectul prozei cu care Eeva Joenpelto s-a afirmat cu ani în urmă: *Johannes vain (Numai Johannes)*. O realizare remarcabilă a acestei prozatoare şi, totodată, una din cele mai valoroase cărţi ale literaturii finlandeze contemporane este o tetralogie (apărută între 1974—1980) care prezintă viaţa unui oraş de provincie din sudul Finlandei între anii 1920—1930. Criticul Kai Laitinen scria despre realizarea Eeevei Joenpelto: « Din punct de vedere social-istoric, romanele ei reprezintă una dintre cele mai nuanţate descrieri de epocă din literatura finlandeză contemporană.

https://biblioteca-digitala.ro

Totuşi, nu este vorba doar de simpla descriere a unei epoci, ci de o oglindire integrală a vieţii omeneşti; cu dificultăţile, eforturile, erorile, înfrîngerile, biruinţele, şi, în final, mersul înainte al vieţii. »

Literatura finlandeză contemporană este ilustrată prin alţi prozatori de talent care nu aparţin nici unora dintre direcţiile succint evocate în cele de mai sus. Unul dintre aceştia este Veikko Huovinen (n. 1927), care a debutat în 1950 cu o serie de povestiri umoristice, urmate de numeroase proze satirice la adresa societăţii, în deceniile de după aceea. Tema generală a prozelor lui Daniel Katz (n. 1938) este propriul său trecut, şi condiţia sa specială de evreu rus. Romanele lui Katz sînt specifice prin umorul lor spumegător şi o satiră dulce-amară. Juhani Peltonen (n. 1941) este autorul unor scrieri bizare, de un caracter aparte, înclinînd către realismul fantastic şi străbătute de un umor inteligent. Antti Hyry (n. 1931) se distinge de mulţi contemporani ai săi printr-un mod de exprimare tăios şi laconic. Prozele sale se concentrează pe lucruri şi incidente mici, accentuînd importanţa acestora în ansamblul vieţii.

Proza finlandeză contemporană este caracterizată prin prezenţa unui număr important de romane de dimensiuni mari, unele dintre ele în mai multe volume, concentrate asupra unor analize de amploare a trecutului imediat. Se remarcă, mai ales în ultimul timp, tendinţe de găsire a unor moduri noi de exprimare, iar pe plan tematic, de a acorda mai multă atenţie actualităţii. Începînd din anii '70, înfăţişarea vieţii de provincie a ajuns din nou în prim planul prozei, nu fără legătură cu retragerea unor romancieri la ţară.

După ce criza energetică a început să clatine încrederea multora în sensul unei dezvoltări economice fără oprire, atenţia prozatorilor finlandezi s-a concentrat tot mai mult asupra reflectării unor valori mai substanţiale decît cele imediat materiale. Ca o reacţie împotriva « imperialismului » cultural, mulţi scriitori s-au reîntors la rădăcinile străvechi ale identităţii naţionale, redescoperind în cultură şi în folclorul finlandez filoane de o bogaţie specifică; în paralel cu această tendinţă, ca o contrareacţie la excesele tehnologiei, proza recentă oglindeşte în mod fericit fenomenul uman de reapropiere de natură.

Această nouă viziune a prozei este întregită în registre de cea mai mare pregnanţă de poezia şi teatrul recent al Finlandei.

În româneşte de autoare,
în colaborare cu IOANA BOT

Notă: Domnişoara MINNA SAVELA este lector de limbă şi literatură finlandeză la Facultatea de Filologie a Universităţii clujene Babeş-Bolyai.

https://biblioteca-digitala.ro

VEIJO MERI

TUBURI

nuvelă

Porțile verzi, unele mai mari, altele mai mici, cu gratii în forma razelor de soare, marcau capetele drumurilor, care mai late, care mai înguste, începînd de la gardul înalt din sîrmă ghimpată. Tablele de interdicție, albe cu litere negre, își trimiteau strălucirea pînă departe, spre geana pădurii. Mama îl duse de mînă tot drumul pînă la prăvălie. Drumul trecea printre stîlpii aceia ascuțiți, unde întotdeauna stătea planton santinela; ei trebuia să-i arăți permisul de trecere pe care ți-l înapoia după o clipă în care se prefăcea că îl cercetează.

În ziua accidentului, cînd cadetul de la secția de muzică căzuse de pe camion și murise, tata era subofițer de serviciu, și lipsise de acasă o zi și o noapte întreagă. La poartă se afla un soldat din compania tatei, care-i zîmbi mamei, făcîndu-i semne cu mîna. Mama îi zîmbi și ea, încurcată, și-l întrebă dacă mai are mult de stat la poartă; dar soldatul nu-i putu răspunde, căci n-avea ceas. Mama zise că nici ea nu și-a luat ceasul; pe urmă se strecură pe poartă, trăgîndu-l și pe băiat cu ea. A doua zi, seara, spuse tatei că tînărul de la mașina de măngăluit fusese santinelă și că se purtase foarte politicos; tata răspunse că asemenea comportare nu-i conformă cu regulamentul.

Mama făgăduise băiatului că îl va lua și pe el la înmormîntarea cadetului. Gîndul că nu peste mult va putea vedea cum arată cadetul mort, începuse să-l frămînte. Cadetul fusese însă transportat de pe terenul din fața cazărmii. Tata îl luase cu un camion — aceasta era sarcina subofițerului de serviciu — așa îi explicase tata, cînd băiatul întrebase de ce l-au dus de-acolo. Aveau de străbătut acum un drum lung pînă să-l poată vedea pe cadet.

Ploua cu găleata. Venise mulțime mare de oameni să vadă cum îl îngroapă. Băiatul, strîns de poala mamei, era numai ochi, să-l descopere pe cadet. La început crezu că se află undeva la poarta cimitirului, de care oamenii treceau îmbulzindu-se. Încercă s-o zorească pe mama, să ajungă mai degrabă acolo; dar mama zise că acolo-i atîta înghesuială din cauza porții prea strîmte. Trecură ultimii de poartă, dar acolo nu era nimeni. Toți îl văzuseră, așa că acum îl duseseră în altă parte, căci lumea se

https://biblioteca-digitala.ro

săturase să-l mai privească. Băiatul se supără şi începu să bombăne, încercînd s-o convingă pe mama să se urnească de lîngă poartă; nu mai avea chef de nimic, deoarece mama pierduse prea mult timp cu drumul şi nu-l lăsase să vadă — ce îi promisese — . . .

— Vino odată ! Îl înmormîntează acolo în spate, spuse mama: şi-l trase după ea.

Începu să caute din ochi peste tot, lăsîndu-se condus cuminte de mama. Se îndreptară mînă în mînă spre locul unde se oprise mulţimea. Mama îşi şterse ochii, aşa cum făceau şi celelalte femei, şi-l strînse lîngă ea. Cadetul fusese un băiat orfan, spuse ea, fără tată şi mamă: şi începu să plîngă încetişor. Plîngea deoarece şi celelalte femei plîngeau.

Sicriul era alb şi masiv. Mama se aplecă spre el şi îi şopti că acolo se afla acum micul cadet. Arătă cu degetul, ca şi cum cadetul s-ar fi jucat de-a v-aţi ascunselea, fugind dintre oameni iar acum ar fi fost nevoie de ajutorul celor mari că să-ţi dai seama de asta. Dar băiatul se uita în cu totul altă parte, la soldatul care ţinea în mînă o armă, fără că clintească şi fără să întoarcă capul. Doar fălcile i se mişcau cînd tuşea uşor. În jurul lui oamenii făcuseră cerc mare, neîndrăznind să stea aproape de el.

Patru soldaţi purtară apoi sicriul printre oameni. În sicriu se afla cadetul. De aceea nu-l mai putea vedea. Băiatul obosise şi-i pierise tot cheful; îi ieşise din cap că nu-l putuse vedea pe cadet, aşa cum i se promisese. Acum că sicriul era purtat prin mulţime, nici n-ar mai fi avut cum să-l vadă. Toţi aşteptau parcă ceva. Un bărbat vorbea cu glas tare, deasupra glasurilor celorlalţi. Mama şuşotea cu femeile şi spunea că băiatul fusese orfan, fără tată şi mamă. Dar femeile ştiau asta de mult, doar suspinaseră şi-şi şterseseră ochii cu mult înainte ca mama să le şuşotească treaba asta.

Băiatul îşi amintea precis care anume dintre cadeţi era mortul. Era cel care venea în vizită pe la vecinii de apartament care îi erau rude. Era cel care, vara trecută, îl pocnise bine pe Eemeli, băiatul care locuia pe scara cealaltă, ca să-l pedepsească pentru că zvîrlise după el cu o piatră. Îşi lăsase bicicleta în drum şi sărise să-l bată pe Eemeli, dădea în el cu mîinile şi cu picioarele, trăgînd tot timpul cu coada ochiului spre ferestre, ca să nu-l vadă nimeni.

— Cap sec ! Cap sec ! Burtăverde ! ţipase Eemeli după cadet. De aceea se înfuriase, mai întîi; şi-apoi pentru că azvîrlise cu piatra aceea după el. Tot timpul cît ţinu înmormîntarea se gîndi că micul cadet avea probabil o burtă verde.

— Mamă, are burta verde?

Mama îl strînse de braţ, sporovăia cu femeile şi n-avea timp de ce spunea el. Mai tîrziu îşi aduse totuşi aminte de întrebare, şi-l aşeză pe un pietroi prăfuit la marginea drumului, ca şi cînd ar fi fost obosit şi ar fi cerut să se odihnească puţin.

Soldatul îşi ţinea capul înclinat şi tocmai încărca arma. Mama îl luă pe băiat de mînă şi-l scoase din cimitir.

— Băiatul e tare sperios, le spuse ea femeilor.

Încercă să se împotrivească, căci voia să vadă în ce va trage soldatul.

— În ce trage soldatul?

Mama n-avea timp să-i răspundă. Iuţi pasul şi ieşi pe poarta cimitirului, răstindu-se la el şi trăgîndu-l de mînă. Băiatul privi furiş înapoi şi văzu că toţi ceilalţi rămăseseră pe loc. Se lăsase o linişte deplină; nici un sunet nu mai răzbătea dintr-acolo. O gloată încremenită şi cernită stătea în aşteptarea unui lucru care urma neapărat să se întîmple. Băiatul mai aruncă o privire înapoi, dar toţi stăteau încă în aceeaşi stare de nemişcare. Mama abia îşi mai trăgea sufletul, tîrîndu-l de-a lungul zidului de piatră, aşa că aproape trebuia să fugă. Mama voia să-l ducă departe de lucrul acela pe care-l aşteptau cu toţii şi pentru care toţi rămăseseră pe loc. Soldatul îşi încărcase arma din timp pentru a putea acţiona la

https://biblioteca-digitala.ro

momentul potrivit. Avea să tragă oare în acel ceva? Dar dacă nu-l nimerea? Ce-avea să se întîmple cu toţi oamenii aceia? Băiatul o luă la fugă înainte, ca mama să-l ocrotească, să nu fie nevoit să vadă ce se întîmplă acolo. Se temea că acel ceva s-ar fi putut lua după ei, acum că erau singuri. Erau atît de departe de ceilalţi, încît acel ceva se putea năpusti fără piedică peste ei; singura nădejde era la mama.

— Vine? întrebă înspăimîntat.

— Cine? răspunse mama.

De fapt, habar n-avea cine ar fi putut veni de acolo. Mama nici atît; ce ar fi putut să fie? Mama îl cuprinse după umăr, îl strînse lîngă ea şi se opri locului. Băiatul înţelese că se aflau atît de aproape de ce venea, încît nu aveau de ce să meargă mai departe. Atunci soldatul trase de mai multe ori. Mama îl ţinea strîns lipit de poala ei. Băiatul tremura tot şi ar fi dorit să nu fi fost nevoie ca soldatul să tragă chiar de atîtea ori.

Dar soldatul trăgea într-una.

— Hai să ne uităm la şcoală, spuse mama şi-i dădu drumul. Împuşcăturile încetaseră. Totul trecuse. Îl podidiră lacrimile. Le-ar fi dat drumul mai de mult, dar se ţinuse ca să nu-i scape vreun zgomot. Mama îl mîngîie şi-i spuse că totul s-a isprăvit: nu fusese nimic de care să-i fie cuiva teamă. Dar şi ea mai tremura. Se aplecă la urechea băiatului şi-i arătă clădirea şcolii.

— Ia uită-te acolo! Aia-i şcoala.

Cotiră pe un drum lăturalnic care ducea spre un cîmp întins.

— Peste doi ani o să fie timpul să vii zilnic aici. Frumos, nu?

Mama încerca să-l mîngîie, ca să nu-i mai fie frică. De aceea spunea că va fi frumos cînd va putea merge la şcoală. El se liniştise din nou, deşi tot îi mai era teamă. Privi spre clădirea aceea mare, unde mama voia ca el să privească.

— Ce-i acela mamă, e un cocoş? întrebă el, înghiţindu-şi un suspin.

— Da, un cocoş, zise mama.

Sus, pe coama înaltă a acoperişului se rotea, în vînt, silueta de tablă neagră a unui cocoş, frînt spre spate, cu penele din coadă prea lungi.

— Oare s-a frînt chiar acum?

Mama îl privi dar nu răspunse.

Desigur că aşa se întîmplase, deşi ea nu voia să-i spună nimic.

— Mamă, vino, să plecăm, şopti el, ca nu cumva cineva de acolo să-l audă.

El ar fi mers acasă, dar mama îl duse încă o dată la cimitir. Intrară pe portiţa lăturalnică ca să nu-i mai întîlnească pe oamenii aceia care se înghesuiau la poarta principală. Mama ţinea în mînă un buchet de flori galbene. Îi dădu florile, să le pună lîngă celelalte, pe muşuroiul acela mare, care crescuse acolo pe cînd ei se îndepărtaseră. Mama îl lovi peste mînă atunci cînd prinse între degete una dintre frumoasele panglici galbene de mătase.

— Nu-i voie să le atingi, zise ea.

Toţi oamenii plecaseră. Băiatul se uită în toate părţile, dar nu putu descoperi nimic deosebit, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Peste tot unde stătuseră oamenii, se puteau recunoaşte urmele tălpilor în pămîntul afînat. Puţin mai departe, acolo unde începea iarba, zări un obiect de metal, pe jumătate îngropat în nisip. Mama nu-i dădu voie să-l ridice.

— Un tub de cartuş, spuse ea.

— Cu el a tras?

— Da.

Pe cînd plecau de la mormînt îl văzură pe soldat scoţîndu-şi bicicleta de după zidul de care era sprijinită. El era cel care trăsese! Se uită încremenit la faţa

https://biblioteca-digitala.ro

lui, dar soldatul îl privi zîmbindu-i. Dintr-o dată se frînse de șale și începu să tușească. Își apăsa ochii cu mîinile, icnind. Bicicleta se răsturnă, izbindu-se de pămînt. Soldatul nu mai termina cu tușitul. Roata din față începu să se învîrtă în ritm nebunesc. Fața soldatului se coloră puternic, căci sîngele îi năvălise în cap.

— E ca și cum... zise el, de parcă ar fi vrut să dea o lămurire și se uită mirat la mama. Mama se grăbi să treacă pe lîngă el, mergînd atît de repede încît băiatul trebui să fugă după ea. Nu voia să audă ce-ar fi avut de spus soldatul.

După înmormîntarea cadetului nu mai merse niciodată în sat. Tata îi ducea uneori pe soldații lui la biserica din sat; și mama mergea uneori acolo, dar singură. Băiatul ar fi vrut să meargă împreună cu ea, dar tata nu voia, așa că rămînea acasă.

— Băiatul tot n-ar înțelege nimic, spunea tata.

Mama ținuse să-l ducă de mînă la școală, în prima zi. Era o dimineață atît de tristă încît te podidea plînsul. Îl îmbrăcă cu hainele cele noi, care-l țineau peste tot și-l zgîriau la piele. În toiul acestor pregătiri trebui să-și mănînce și terciul. Mama plecă undeva, apoi se întoarse după un timp, și-l ajută să termine cu îmbrăcatul. Ar fi putut să se îmbrace și singur, dar ea se apucă, uite-așa, să-l îmbrace. Pe urmă unse bucățile de pîine și le vîrî în ghiozdanul cel nou și verde, cu care trebuia să meargă la școală.

— Ce se smiorcăie atîta, întrebă tata într-un rînd, oprindu-se în loc ca să-l privească.

Lumina clară a dimineții îl orbi. Niciodată nu fusese nevoit să se scoale atît de devreme. Hainele și ciorapii îl strîngeau și-l zgîriau. Șapca cea nouă cu cozoroc îl strîngea de asemenea și era oribilă: țeapănă și colțuroasă. Cel mai bine ar fi fost să nu fi trebuit să meargă la școală în acea dimineață.

— Nu-i nevoie să-l duci de mînă. Băiatul trebuie să învețe să ajungă singur pînă acolo, spuse tata.

Afară era frig, deși era soare. Aerul nu apucase încă să se încălzească. Singur fără mama, se simțea liber și începu să fugă din curte spre drum, dar pe cînd urca dealul spre poarta subofițerilor, îi zări mergînd pe ceilalți elevi și i se făcu frică. Se opri, așteptînd ca ceilalți băieți, care se zbenguiau sus pe deal să dispară. Cînd își întoarse privirile spre casă, văzu că mama și tata stăteau la fereastră. Tata stătea în spatele mamei și făcea semne cu mîna; semnele lui dădeau de înțeles ca el s-o pornească mai departe. Se întoarse și începu să urce dealul; cînd ajunse sus mai aruncă o privire înapoi; casa era acum atît de jos în vale, încît tata și mama trebuiau să privească în sus dacă ar mai fi vrut să-l vadă.

Dimineața aceea fusese din capul locului nesuferită și neplăcută, n-ar fi putut spune de ce; dar ziua care urmă i se păru de-a dreptul insuportabilă. Din spusele învățătoarei nu înțelese decît cîteva cuvinte, care nu se legau cu nimic de vreun lucru care să-l fi putut face să înțeleagă despre ce era vorba. Clasa era neîndurător de luminoasă. Peste tot se întindeau șiruri de bănci. Nu îndrăznea să se uite în stînga și în dreapta și stătea cu privirea ațintită drept în față. Iată de ce n-ar fi putut spune cîte rînduri de bănci erau și nici cîte ferestre avea clasa. Banca lui era un fel de masă înclinată: o placă oblică, pe care nu se găsea nimic, dar nici n-ar fi putut sta pe ea ceva. Se temea să-și pună mîinile pe ea; știa însă că la școală existau bănci și că se cuvenea să-ți pui mîinile una peste alta pe bancă. Asta i-o spusese mama, dar ea avusese desigur la școală o bancă dreaptă. În pauză năvăliră cu toții afară — la asta nu s-ar fi așteptat. Toată curtea răsuna de zgomot. Se îmbrînceau și se fugăreau cu toții. Tot timpul simți un nod în gît. Gata, gata să-l podidească plînsul. Totul era o povară sugrumătoare, totul îl făcea să stea gata să plîngă.

https://biblioteca-digitala.ro

— Pe tine nu te putem primi la școală, spuse învățătoarea dintr-odată, după ce reveniră în clasă.

Cuvintele acestea le spusese de mai multe ori mai multor copii de la garnizoană. Acum i-o spunea lui. Pricepu imediat că lui trebuia să i-o fi spus, căci se oprise lîngă el, și-i pusese mîna pe umăr. La ușă se găseau alți elevi care spuneau că fuseseră trimiși de învățătorul din satul vecin, a cărui clasă era deja completă. Învățătoarea schimbă cîteva cuvinte cu ei și se întoarse din nou lîngă banca lui.

O porni în goană pe drumul ce ducea de-a lungul cimitirului; cînd ajunse pe cărarea din pădure, după ce străbătuse întinsul teren de sport, izbucni în sfîrșit. Acolo, în acel loc, se simți dintr-odată eliberat. O rădăcină noduroasă se întindea oblic peste cărare. Sărind peste ea îl podidi plînsul; în sfîrșit, ca și cum întreaga zi ar fi așteptat să ajungă aici. Își înăbușise plînsul ca pe o scîrbă imensă, și înainte și după școală; acum nu și-l mai înăbuși. Hohoti pînă ajunse acasă și nici acolo nu se opri. Nedumerită și tremurînd, mama îi puse fel de fel de întrebări.

Cînd tata veni la masă, se repezi să-l întîmpine la ușă.

— Băiatul a venit acasă plîngînd în hohote; l-au trimis acasă de la școală, la fel și pe Paavo de alături . . . N-am putut scoate nimic de la el, căci a plîns într-una.

Mama vorbea cu un fel de mîndrie și de superioritate.

Tata se oprise în coridor, cu chipiul pe cap, cu mănușile lui mari și răsfrînte în mînă și începu să blesteme această conspirație a satanei . . .

— Copiii de la garnizoană să nu aibă acces la cultură, asta-i dorința lor !

Pe urmă intră în casa scărilor, lăsînd ușa întredeschisă. Îl zări bătînd la ușa vecinului cu toată puterea pumnilor săi strînși. Striga atît de tare încît toată casa scărilor răsuna de vorbele lui.

— Asta trebuie s-o aducem la cunoștința comandantului, doar n-o să ne lăsăm pruncii să se facă vagabonzi. Bineînțeles, conform legii ! O să ne facem o școală proprie, dacă cea comunală nu-i primește. Legea trebuie respectată !

Dintr-odată, ca pentru a avea liniște în discuția aceea între bărbați, închise ușa, dîndu-i o lovitură cu tocul cizmei.

Apoi reveni în casă și se pregăti să mănînce. Își descheie vestonul de la uniformă și-l atîrnă cu grijă pe spătarul scaunului. Gulerul săpase în grumazul lui gros și plin o cută roșie. Își desfăcu și cămașa, dezgolindu-și pieptul, și se așeză la masă. Nu citi binecuvîntarea, ci doar mormăi ceva, în timp ce-și lua cartofii din castron ca să și-i pună în farfurie. Tata mînca întotdeauna singur. Mama trebăluia încolo și încoace între sobă și masă, dîndu-i pe rînd felurile de mîncare.

Băiatul se tolănise liniștit pe laviță și privea pe fereastra în dreptul căreia ședea tata. În comparație cu sticla geamului, fața tatei părea neagră, așa cum sta la masă, aplecîndu-se și îndreptîndu-se asupra farfuriei, mestecînd cu gura plină, cu fălcile mișcînd într-una. Băiatul începuse să facă tumbe ridicîndu-și picioarele și întinzîndu-se, ca o pisică minunat de ageră și de ușoară. Stînd sprijinit în cap, aruncă printre picioare o privire spre masă și rămase încremenit în această poziție accidentală, uitîndu-se uimit. Era ca vrăjit și nu mai avea ochi pentru altceva. Tata arăta ciudat și mesteca cu fruntea. Trebui să revină la poziția șezîndă pentru a-l putea contempla în voie. Tata avea părul tăiat scurt; pe margini era tuns de jur împrejur pînă aproape de rădăcina părului, așa că pielea albă ieșea în evidență, și partea de sus a frunții era albă, deoarece chipiul îl apăra; în rest, fața îi era în întregime arsă de soare. Dar tata lucra pe cîmpul de instrucție și nu la manutanță sau în altă parte. Deseori le spunea asta, adică «asta-i situația, munca lui e pe cîmpul de instrucție».

https://biblioteca-digitala.ro

Băiatul îl cercetă din nou pe tatăl său din poziție întoarsă, dar cu cît îl privea mai mult, cu atît mai înfricoșător i se părea. Avea în ochi o expresie imobilă de urs însetat de sînge. Mesteca cu fruntea. Sub ochii îi atîrna o strachină răsturnată, care se mișca sub tavanul încăperii. Tavanul era ca o pardoseală și tata stătea mult deasupra lui, cu capul în jos. Deși sîngele i se coborîse în cap și începu să aibă în gură un gust sărat, nu putu renunța de a-l privi, căci tata era ca un animal îngrozitor și respingător, ceva care nici n-ar fi trebuit să existe. Tata își întoarse fața spre el fixîndu-l, direct pe deasupra frunții. De spaimă, băiatul își depărtă mîinile și picioarele, și căzu pe burtă...

Nu mai îndrăzni să se uite la fața tatei. Ceva mai tîrziu îl zări pe fereastră, plecînd cu Susi cel gras, amîndoi cu bicicletele, spre cazarmă. Ăsta era nenea Susi, dar existau trei Susi diferiți: Susi cel gras, Susi cel mic și Annti-Susi, toți trei de la sectorul subofițerilor. Susi cel gras era mare și unsuros. Pe cînd era tînăr, lucrase într-un circ ca luptător, așa spunea într-una; duminica făcea cinste băieților care organizau cîte o partidă de lupte pentru a-i face plăcere. Atunci se așeza pe pietroiul de la colțul casei, dîndu-le sfaturi cum să procedeze, pe cînd băieții se luptau. Susi cel gras era mereu împreună cu tata pe cîmpul de instrucție, dar nu fu avansat plutonier. Tata zicea că nici nu va avansa vreodată și că toată viața va rămîne grad inferior.

Allani, fiul lui Susi cel gras, era comandantul băieților mai răsăriți în «războiul» pe care-l purtau cu cei din casa de pe deal. Allani zicea că băiatul nu-i destul de mare pentru a lua parte direct la bătăile cu pietre; îl punea însă să strîngă pietre și să i le aducă.

— Ai fi luat imediat prizonier, spunea mereu, și adăuga: Mamă-ta nu ți-ar da voie.

Nu prea te încumetai să treci singur pe lîngă casa din deal, căci băieții de acolo te luau imediat prizonier și te tîrau în pivnița de lemne, unde te schingiuiau. Și pe el îl prinseseră odată, într-o zi cînd mama îl trimisese după cumpărături, și-l trăseseră în beciul acela. Îi turnaseră în cap punga de făină pe care tocmai o cumpărase, îi mînjiseră ceafa, pantalonii și ciorapii. Fiindcă plîngea și țipa ca din gură de șarpe după mama, și se putea să fie auzit de afară, nu îndrăzniseră să-l țină prea mult. Îl goniră iar el o rupse la fugă din toate puterile, în timp ce aruncau cu pietre după el, căci erau mînioși că nu-l putuseră ține timp mai îndelungat ostatic. Făcuseră asta însă din răzbunare, căci Allani prinsese doi dintre ei în pădure și-i pusese să stea pe un mușuroi de furnici, după ce mai înainte le scosese pantalonii. Mama se făcuse foc, dar tata îi spuse:

— N-are rost să te cerți pentru așa ceva cu celelalte femei!

După ce tata plecă, băiatul începu să se joace de-a războiul pe dușumeaua bucătăriei. Scoase toți nasturii din sertarul mașinii de cusut, organiză cu ei parade și-i puse să se războiască. Flăcăii trebuiră să se cațere pe munți înalți, pe scaune și pe pat. Luptele însă se desfășurau mai mult pe cîmpii întinse: pe cele două maluri ale rîului, care curgea la fel de vijelios ca fluviul Kostia între cele două preșuri. Avea și soldați de plumb, germani, care înaintau cu baioneta la armă. Dar erau prea puțini, doar cinci, și toți în aceeași poziție, așa că nu prea avea unde să-i așeze în luptă.

Într-o zi, tata aduse de la poligon treizeci de tuburi de cartuș. Tuburile arătau ca niște adevărați soldați. Aveau un corp și un cap și umeri și le puteai așeza în rînduri dese și semețe. Străluceau și scăpărau mărșăluind pe dușumeaua însorită. Tuburile erau de aceeași înălțime și greutate. Semănau atît de mult între ele încît nu le puteai deosebi. Nu le puteai da nume, căci nu le puteai cunoaște

https://biblioteca-digitala.ro

mai îndeaproape. Erau cu adevărat soldaţi de elită. Băiatul scoase întîi tuburile la paradă, în rînduri de cîte patru şi le ţinu cîteva cuvîntări. Le strigă pe ton de comandă că vor învinge toţi duşmanii şi că el le va fi comandant. Între timp se mai şi răsti la ele, căci nu păstrau alinierea, pe urmă numi un tub de cartuş cap de coloană, rînduindu-le pe toate celelalte cum se cade. În cele din urmă le spuse că a sosit timpul să pornească spre front, deoarece duşmanul nimicise toate celelalte trupe. Era convins că mergînd pe front cu trupele sale, avea să nimicească toţi duşmanii şi să salveze patria. Ţara era sub puterea inamicului aproape în întregime, iar grosul trupelor ei lichidat; dar în ultima clipă avea să vină el şi să învingă. Se lăsă în genunchi pe duşumea şi răcni la soldaţi. Tata şi mama erau în cealaltă cameră, aşa că se putea desfăşura în voie. Puse tuburile în rînduri de cîte trei, de data asta invers, cu baza metalică în sus. Acum aveau căşti. Căşti plate şi largi, care le ajungeau pînă la ochi. Aveau un aspect dur şi războinic. Comandă: LA DREAPTA — ÎNAINTE MARŞ ! Coloana înainta spre luptă prin cîmpii întinse. Mergea de-a buşilea alăturea, urlînd la ei să ţină pasul. Dar pe cînd se juca mai cu foc sosi tata şi-l trimise la culcare. Lăsă tuburile pe duşumea, după ce le răsturnă pentru odihna de noapte. Puteau doar să-şi petreacă noaptea pe duşumea. Dimineaţa avea să meargă mai departe; tata însă strînse tuburile, zicînd că trebuie să le predea la depozitul de muniţii, în schimbul cartuşelor noi, care, în felul acesta, erau mai ieftine. Băiatul plînse şi-i păru rău după ele, dar pe urmă reîncepu să se joace cu nasturii. Dar jocul cu nasturii nu-i mai făcea aceeaşi plăcere. Nasturii nu se potriveau unul cu altul nici ca mărime şi nici ca nuanţă. Nasturii de cămaşă erau atît de mici încît nu puteau fi folosiţi la nimic. Se posomorî şi-i puse pe toţi înapoi în sertarul maşinii de cusut.

În după masa zilei în care fusese trimis acasă de la şcoală, se jucase din nou cu nasturii, organizînd lupte pe cinste. Zicea că asta e cutare luptă, cealaltă cutare luptă. Numele le luase din cărţile acelea mari care stăteau în biblioteca din camera de zi. Patru, mai ales, semănau foarte mult. Aveau toate poze colorate şi cuprindeau descrierea multor bătălii. Mama îl învăţase să citească încă de pe cînd avea cinci ani şi, de îndată ce deveni în stare să-i citească tatei un lung articol dintr-un ziar, tata îi scoase din dulap o carte şi-i spuse că are voie s-o citească. După aceea, mama îl tot îmbia să citească. Cartea era aşezată mereu pe masă sub o perniţă albastră, pusă de mama, să nu se strice cotorul. Hîrtia avea un miros pătrunzător şi plăcut, care nu se asemăna cu nimic cunoscut. Era o plăcere să simţi mirosul acela în nări în timp ce întorceai filele cărţii. Cea mai reuşită poză era aceea în care toţi finlandezii căzuseră. Doar locotenentul Karhu mai era viu şi lupta cu duşmanii călări, ţinînd în fiecare mînă cîte o sabie. Un inamic cu mutra strîmbă ţinea lama unei săbii între dinţi, căci într-una din mîini ţinea steagul. « Nicicînd şi niciodată ! » striga finlandezul, în jocurile băiatului de-a locotenentul Karhu. Ori de cîte ori era singur în mijlocul jocurilor băieţeşti, pe-afară, cînd ceilalţi îl înghionteau mereu şi nu-i dădeau pace, cel mai uşor era să-şi imagineze că toţi ceilalţi finlandezi căzuseră şi că lupta de unul singur împotriva unei armate duşmane, în gînd, cu strigătul: « Nicicînd şi niciodată ! » Dar de-a războiul, mai ales cînd avea şi tuburi de cartuşe, se putea juca cu adevărat doar acasă, strunind adevărate bătălii, cu mulţime de ostaşi de o parte şi de alta.

Trecură zile întregi mai înainte ca tata să aducă din nou vorba despre şcoală. Cînd, clipind precaut, copilul deschise ochii, văzu că tata şi mama stăteau la masa din bucătărie şi îşi beau cafeaua; în celălalt colţ al camerei îl zări pe frăţiorul lui mai mic dormind dus în pătuţul cu gratii. Era în zori şi lampa mai ardea

https://biblioteca-digitala.ro

încă. Lumina era roşie din cauza atîrnătoarei de mărgele dimprejurul lămpii; avea franjuri care clincăneau atunci cînd bucăţelele de sticlă se loveau unele de altele. Tata se ridicase şi le atinsese cu capul. Băiatul închise ochii şi aşteptă ca tata să plece, căci toate pregătirile pentru plecarea lui erau încheiate. Tata se plimba prin cameră cu paşi îndesaţi. Cizmele scîrţîiau iar duşumeaua pîrîia. Nu-l văzuse niciodată plecînd, îl auzise doar, pe jumătate adormit, şi toate plecările lui erau la fel. Îndată avea să meargă pe coridor şi, în clipa următoare, avea să trîntească uşa. Pe urmă avea să se aştearnă o linişte completă, iar mama avea să meargă în cameră să-şi facă toaleta. Apoi avea să se întoarcă în bucătărie cînd venea timpul să se scoale şi el. Aşa se petreceau lucrurile în fiecare dimineaţă.

— Dacă statul ăsta nu-i în stare, o să fac eu însumi ore cu băiatul, spuse brusc tata. Scaunul scîrţîi, căci tata se lăsase pe el. Se auzi foşnet de hîrtie, apoi ca un scîrţîit care înceta în răstimpuri. Din cînd în cînd cîte un sunet înfundat. Tata scria ceva.

— Să calculeze ce-i aici pînă la pauza de prînz, iar tabla înmulţirii s-o ştie ca pe apă! Mai ascultă-l şi tu!

Se auzi zgomot de veselă; mama aduna ceştile şi farfuriile. Tata străbătu în pripă încăperea, şi ieşi pe coridor; trînti cu putere uşa ca să fie sigur c-a închis-o bine...

— Din toată povestea asta cu şcoala n-o să se aleagă nimic, spuse tata în pauza de prînz, după ce-şi termină masa. Pe urmă mormăi ceva despre concediul pe care i-l promisese Lindroos. Uitase complet de socoteli, deşi le făcuse şi măcar că mama se uitase peste ele, ca nu cumva să se fi strecurat vreo greşeală. Tata zicea că «asta-i situaţia, eşti legat de cîmpul de instrucţie».

— N-a răsărit asta din senin: legile sînt minciună şi amăgire şi guvernul bun doar pentru a jefui! spuse el cu voce puternică.

Băiatul se juca lîngă dulap, trăgînd încolo şi încoace de un cui. Vorbea de unul singur, dar de îndată ce începu şi tata să vorbească, se puse să-l îngîne, maimuţărindu-l. Era un joc anume, pentru a-i enerva pe cei mari. Cînd unul spunea ceva, repetai şi tu exact aceleaşi cuvinte.

Tata îi cîrpi una atît de zdravănă, încît se pomeni brusc căzut într-o parte, plutind parcă, atîrnat în aer. Nu-şi dădu seama ce se întîmplase. Atît că parcă atîrna şi vedea stele verzi în faţa ochilor. Nu-şi dăduse seama că tata se apropiase de el pe la spate, ocolind masa.

Tata îl înhăţă de haină, gesticulînd cu pumnii, ca nu cumva să-i scape. Nu văzuse niciodată faţa tatei atît de-aproape. Capul era atît de mătăhălos încît acoperea totul. Mama îl trăgea de cealaltă parte, dar nu atît de tare şi hotărît încît să-l poată scăpa. Nu prea îndrăznea s-o facă.

— Ce vrei, sînt cuvintele tale. Lasă-l în pace pe băiat!

— O să-l ia gura pe dinainte. Şi aşa trăncăneşte pe stradă despre «baionete, pumnale», nici nu-mi dau seama cum de-a prins cuvintele.

«Era război şi războiul trecuse,
Doar groază şi nenorociri aduse:
Baionete, pumnale, secúri...»

Ăsta era cîntecul, cîntecul tatei. Tata cînta întotdeauna duminica dimineaţa în timp ce-şi lustruia cizmele de gală, cînta cîntec după cîntec, unul despre neamţul Willi, altul despre tunurile automate, altul despre cele mai bune gloanţe, de pe lume...

https://biblioteca-digitala.ro

La cîntecul ăsta făcea acum aluzie.

Băiatul nici nu îndrăznea să mai sufle, de spaimă să nu-l stîrnească pe tatăl său, respirîndu-i în faţă. Se gîndea că putea să-i facă orice pentru a-i scoate din cap cîntecele, doar, doar să nu le mai poată cînta pe afară. Aştepta ca tata să înceapă şi nu îndrăznea să spună că nu le va mai cînta. Chiar dacă tata l-ar fi omorît în bătaie, tot n-ar fi putut s-o spună. Dar tata îl lăsă să alunece pe duşumea. Pe băiat îl podidiră lacrimile şi plînsul era ca o pînză de ceaţă aruncată în apărare înaintea eşalonului celui mai înaintat. Pîcla se făcea tot mai deasă, totul zăcea în negură, odaia aceea şi întreaga lume. Băiatul se afla în mijlocul ceţii, cu ochii deschişi, dureroşi de focul lacrimilor, frecîndu-şi-i de zor cu amîndouă mîinile.

— Nu poţi spune ceva, că ţîncii ăştia şi încep să bată din gură, se auzi lătratul tatei, undeva în adepărtare.

Tăcerea se aşternu pentru un timp.

— Nici fata maiorului Lindroos n-a fost primită la şcoală. O să scrie la Ministerul Instrucţiunii publice. Comandantul i-a promis lui Lindroos că-l lasă să-i pună pe soldaţi la treabă, cu condiţia ca cei din sat să se apuce neîntîrziat de construcţia şcolii.

Tata vorbi mult şi bine, încercînd să potolească spiritele în familie.

Cînd plecă la cîmpul de instrucţie se făcuse după masă. Băiatul era mai departe întins pe duşumea. Ceasul ticăia puternic, tic-tacul îţi răsuna în urechi: Anna! Anna! Acesta era numele mamei. Parcă o ruga pe mama să-l oprească, ca să se aştearnă liniştea.

— Opreşte ceasul, mamă.

Mama nu luă în seamă rugămintea şoptită cu glas somnoros de băiat; stătea la fereastră şi tricota. Băiatul moţăia, somnul îl învăluia, iar zgomotele care veneau de afară se auzeau tot mai stinse, aveau de răzbătut prin atîţia pereţi, prin atîtea încăperi pustii.

Secţia pentru clasele mici a şcolii generale fu mutată la jumătatea drumului dintre garnizoană şi sat, în clădirea corpului de pază, aflată lîngă terenul de sport. Veni o învăţătoare nouă, căci clasele întîia şi a doua fuseseră despărţite.

Toţi copiii de la garnizoană fură primiţi la şcoală, iar tata îi promisese cu o seară înainte de a începe şcoala că-i va aduce tuburi de cartuşe...

Cînd învăţătoarea întrebă în clasă cine ştie să citească ca lumea, toţi copiii de la garnizoană ridicară mîna zicînd că ştiu. Dar învăţătoarea nu-i crezu pe cuvînt, şi fiecare trebui să citească istorioara despre micuţul şi neînfricatul Matti. Băiatul fu cuprins de nesiguranţă cînd trebui să citească, rîndurile parcă se amestecau între ele. Îi era frică să citească singur, în faţa întregii clase. Dar învăţătoarea veni lîngă el, aşa că stătură împreună pe podium. Apoi învăţătoarea îi luă cartea din mînă, căci el nu-şi dăduse seama cînd să se oprească. Era foarte aproape de lacrimi cînd îi luă cartea, dar învăţătoarea se aplecă, îl privi în ochi, apoi îl împinse cu blîndeţe de pe podium.

— Ai citit bine, spuse ea.

Băiatul se aşeză pe locul lui la capătul băncii, căci celelalte două locuri erau deja ocupate. Fiecare copil ieşi pe rînd în faţa clasei şi citi. Învăţătoarea mai sărea să-i ajute, dacă se ivea vreun cuvînt greu sau mai lung; lui nu fusese cazul să-i ajute. Cînd veni la rînd Paavo, băiatul vecinilor de peste drum, acesta se puse pe silabisit.

— Ştii să citeşti sau nu? îl întrebă învăţătoarea.

— Desigur că ştiu, răspunse Paavo.

https://biblioteca-digitala.ro

— Atunci citeşte ! zise învăţătoarea, şi-i dădu cartea înapoi. Paavo începu iar să silabisească, aproape strigînd, parcă bîlbîindu-se.

— Nu ştii să citeşti cumsecade, spuse învăţătoarea, şi-i luă pentru a doua oară cartea.

— Ba ştiu ! strigă Paavo, căci îşi închipuia că silabisitul înseamnă citit cumsecade.

— Ai silabisit, zise învăţătoarea.

— Ei, atunci, silabisit să fie ! strigase Paavo, cu faţa roşie de supărare. Învăţătoarea se porni pe rîs.

Băiatul tresări cînd auzi rîsul ei strident. Afară era o vreme ploioasă; în clasă se lăsase întunericul şi abia dacă se mai zărea ceva. Învăţătoarea se sprijinise de tablă şi halatul ei negru făcea parcă parte din aceasta. Îşi ţinea mîna la spate, sprijinită de stinghia pentru cretă, aproape că şedea pe ea, şi rîdea. Băiatul se îngrozi, căci crezu că ea face ceva nepermis. Poate voia să spună prin asta că ar trebui să meargă cu toţii acasă, că nimeni nu mai este primit la şcoală. Poate rîdea ca să le arate că s-au terminat orele. Parcă îşi bătuse joc de ei. Îi era ciudă pe Paavo. Cu toţii stăteau nemişcaţi, ascultînd cum rîde învăţătoarea pe podium. Desigur că se supărase, deoarece Paavo îndrăznise s-o contrazică. Acum le rîdea în nas tuturor. Mama îi spusese că la şcoală nu e voie să faci zgomot, nici să rîzi.

— O să treci în clasa întîia, spuse învăţătoarea lui Paavo şi încetă să rîdă.

Paavo veni la loc şi se aşeză lîngă băiat. Trecînd prin faţa lui, se strîmbă îngrozitor şi-şi strînse pe ascuns pumnul. Să te umfle rîsul, nu alta. Învăţătoarea îl pedepsise doar pe Paavo. De el singur rîsese.

Era la fel de slabă ca mama, dar ceva mai înaltă. Şi la fel de blondă. Era nouă la şcoală. Avea mîneci scurte pînă aproape de umeri, şi braţele îi erau lungi şi albe. Avea părul tăiat scurt, ca fetiţele. Nu era deloc bătrînă. Zîmbea tot timpul şi chicotea, şi se aşeza pe catedră, şi se mai sprijinea de tablă sau de perete, şi ţopăia din picioruşe ca o fetiţă.

Toţi cei care ştiau să citească de-adevăratelea fură primiţi în clasa a doua. Noua învăţătoare îl duse în clasa a II-a, dar clasa a II-a nu se deosebea cu nimic de clasa întîia.

— Poţi scrie asta? întrebă învăţătoarea pe Eemeli, cel care locuia pe palierul celălalt; şi îi puse în faţă un carnet. Pe filele carnetului erau trecute toate cifrele pînă la o sută.

— Pot, zise el şi vru să adauge că ştie chiar şi împărţirea. Dar mai înainte de a fi putut scoate un cuvînt, învăţătoarea întrebă cine vorbeşte.

— Nu-i voie să vorbiţi, dacă tanti învăţătoarea nu vă dă voie.

Desigur că la el se gîndea cînd întrebase cine vorbeşte, dar el era atît de îngrozit, încît nu apucă să se ridice în picioare. Cineva înhăţă carnetul. Băiatul încercă să treacă neobservat, se uită fix la bancă şi stătu neclintit, ca învăţătoarea să nu-l bage în seamă. Nu fusese vina lui, ci a lui Eemeli. Fusese aşezat lîngă el, deşi n-ar fi voit. Eemeli se certa şi îl sîcîia tot timpul.

Mai departe, învăţătoarea nu-l mai băgă în seamă, deoarece stătea cuminte şi nemişcat. La sfîrşitul orelor, se năpustiră cu toţii spre uşă. Îl ocoli cu tot dinadinsul pe Eemeli, deoarece acesta îi şuşotise la ureche să plece împreună spre casă, făcînd ocol de-a lungul lacului, unde voia să-i arate ceva, un lucru de care nu ştia încă nimeni. Dar băiatul nu voia să meargă cu el. Iar mama îi spusese să vină singur acasă . . .

— Cum a fost la şcoală?

— Foarte bine, răspunse.

— Cum e învăţătoarea?

https://biblioteca-digitala.ro

— E una nouă, răspunse el; mai mult nu voi să-i spună.

Învăţătoarea desena pe tablă cu cretă albastră două linii cleioase şi şerpuitoare, pe urmă cu cretă roşie o barcă, iar cu celelalte culori un băiat care pescuia. Elevii trebuiau şi ei să deseneze acelaş lucru. El desenă totul dintr-o dată şi cu uşurinţă, mai adăugă nişte nori şi un peşte, care se zbenguia în apă; în depărtare făcu un mal, pe care aşeză o pădure, copacii erau făcuţi din liniile unduioase ale coroanelor.

Eemeli trase cu coada ochiului şi admiră desenul.

— Poţi face şi o casă?

— Pot, zise el; şi începu să deseneze pe spatele paginii. Desenă o şură cu pereţi strîmbi, aşa cum era cea a bunicii, un pietroi, un ogor cu pămînt cenuşiu şi din nou o pădure ca fundal. Desenase toate astea de o mulţime de ori, nu era greu deloc.

— Domnişoară învăţătoare, domnişoară învăţătoare, a desenat o casă cu pereţii strîmbi de tot, îşi dădu Eemeli drumul întinzîndu-se peste bancă.

Învăţătoarea veni să se uite la desen. Băiatul era mîndru de ceea ce făcuse şi-şi trase mîinile de pe bancă, ca să nu acopere desenul.

— Cum de ţi-a trecut prin minte să desenezi aşa ceva, băiete?

— Pescarul l-a terminat de mult, spuse Eemeli, şi am vrut să vedem dacă ştie, să facă o casă.

— Mai bine desenează şi tu: nu-ţi bate capul cu ce fac alţii, îi spuse învăţătoarea lui Eemeli. N-ai început încă?

Eemeli nu trăsese pe hîrtie decît o linie strîmbă. Acum învăţătoarea îşi putea da seama că Eemeli era cel vinovat, nu el.

— Ai desenat frumos, zise ea, mîngîindu-l pe cap. Se înroşi de mulţumire şi-şi înclină capul. Învăţătoarea ocoli banca şi începu să deseneze pe foaia lui Eemeli, căci acesta nu era în stare să deseneze singur. Învăţătoarea se aplecă deasupra lui Eemeli, sprijinindu-şi mîna de banca băiatului. Îşi ţinu tot timpul mîna pe banca lui. El se dădu la o parte şi nu mai putu desena din cauza mîinii ei; dar oricum, desenul lui era gata.

Pe cînd învăţătoarea desena, Eemeli nu făcea nimic, se uita doar şi se scobea în nas.

— Lasă-ţi nasul, zise învăţătoarea. Să ştii că nu te mai ajut altădată!

Învăţătoarea plecă. Băiatul era fericit, căci îi lăudase desenul. Pînă la sfîrşitul orei, îşi contemplă desenul, propunîndu-şi să-l facă şi mai frumos. Începu cu valurile albastre. Cînd lacul fu plin de valuri, începu să facă valuri, pe nesimţite, şi pe cer. Dar cu asta strică desenul. De necaz începu să deseneze valuri albastre şi peste barcă şi peste băiatul care pescuia, gata, gata să-i înece pe toţi. Iar ceilalţi băieţi tot nu mai terminau de desenat, măcar că învăţătoarea le ajutase în fel şi chip.

În ziua aceea plecă acasă cu Eemeli. N-avusese încotro, Eemeli se ţinuse scai de el.

— Poţi desena şi un avion? întrebă Eemeli.

Mai apoi întrebă:

— Poţi desena un vapor?

Şi apoi:

— Poţi desena un cîine?

Şi apoi:

https://biblioteca-digitala.ro

— Dar poţi...? întreba despre orice-i trecea prin minte.

— Dar pe învăţătoare n-o poţi desena? zise în cele din urmă Eemeli cu bucurie răutăcioasă.

— Ba bine că nu, lovite-ar bombele-n cap! spuse băiatul; dar nu era de loc convins c-ar putea s-o deseneze. Se gîndi să încerce s-o deseneze acasă şi pe urmă să-i arate desenul lui Eemeli. De aceea vorbise cu atîta siguranţă.

A doua zi, o fetiţă, Petz-Maire, îi spuse învăţătoarei că băiatul înjurase pe drumul de la şcoală. Învăţătoarea se minună şi mai că nu-i veni să-şi creadă urechilor.

— A înjurat vorbind cu Eemeli, spuse Maire.

— Ai înjurat? îl întrebă învăţătoarea.

— Da, «lovite-ar bombele-n cap» am zis, răspunse băiatul. Învăţătoarei nu-i venea să creadă că fusese în stare să spună aşa ceva dar el totuşi fusese în stare.

— Eemeli, e adevărat că vă ţineţi de înjurături? întrebă învăţătoarea, căci tot nu-i venea să creadă.

— Eu nu, dar el a înjurat.

— Ce-a spus? îl întrebă învăţătoarea pe Eemeli.

— A înjurat cînd a spus că o poate desena pe tanti învăţătoarea.

Învăţătoarea încercă să spună ceva, dar nu putu scoate nici un cuvînt. Băiatul o privea înspăimîntat; buzele ei se mişcau necontenit şi privirea îi aluneca în toate părţile.

— Nu-i voie să înjuri, spuse învăţătoarea; era supărată pentru înjurătură, cu toate că băiatul crezuse că se va supăra pentru că voise s-o deseneze. Despre desen învăţătoarea nu scoase însă nici o vorbă. Vorbi doar despre înjurat. Îşi simţi sufletul uşurat.

Toţi ceilalţi elevi plecară acasă, dar el trebui să rămînă împreună cu pedepsiţii. Învăţătoarea nu închise uşa de la camera ei, să audă dacă elevii rămaşi fac scandal.

— O să-ţi tragă o chelfăneală, şopteau ceilalţi.

Băiatul n-avea nimic de făcut, căci nu i se dăduse nici o temă. Stătea şi privea spre camera învăţătoarei, unde aproape totul era alb; acum aştepta să vină şi să-i dea pedeapsa. Se gîndea că n-o să-l pedepsească pentru că înjurase, ci fiindcă avusese de gînd s-o deseneze, cu toate că pînă la urmă nici măcar n-o desenase. Pe semne, stătea la ea în odaie ca să ia o hotărîre.

— Îţi dai seama ce urît e să înjuri? îl întrebă ea din uşă.

— Da. N-o să mai fac niciodată, îşi dădu el drumul, cu toate că ea nu-i ceruse să facă nici o promisiune.

Învăţătoarea îl trase apoi de braţ la ea în cameră şi închise uşa. Perdelele erau din voal alb, pe masă era o faţă de masă albă cu franjuri; toată încăperea era plină de şerveţele şi dantele. Pînă şi acoperitoarea lămpii era din pînză albă. Luă hotărîrea să nu ţipe, oricît de tare l-ar fi durut loviturile. Să vadă învăţătoarea că el nu plînge.

Învăţătoarea îl duse însă către altă uşă, pe care o deschise. Acolo nu era o cameră, ci o mică încăpere, mai mică decît cea de acasă. Acolo era loc pentru o singură persoană, dar învăţătoarea voia să intre amîndoi. La perete era o chiuvetă de porţelan, de un cui atîrna un prosop. Pe chiuvetă se afla o farfurioară de sticlă cu o bucată nouă de săpun, pe care se putea citi în relief un nume. În rezervorul de metal de sub tavan apa plescăia tot timpul; la fel ca acasă.

— Apleacă-te, spuse învăţătoarea; şi-l obligă să se lipească de chiuvetă. Deasupra lor, în tavan, ardea o lampă. Lumina roşie a lămpii se aşternea pe mîinile ei, care-i mişcau acum prin faţă. Una din mîini întoarse robinetul, lăsînd apa să curgă în chiuvetă. El stătea între învăţătoare şi chiuvetă; mîinile ei treceau tot timpul

https://biblioteca-digitala.ro

în fața ochilor lui. Apoi, se apropiară să-l apuce. Una îi presa cu toate cele cinci degete pieptul, cealaltă i se lăsă pe cap.

— Udă-ți gura, zise învățătoarea. Dar fața lui era atît de aproape de apă încît n-o văzu. Stătea aplecat peste chiuvetă, uitîndu-se în fundul ei. Acolo văzu un dop de metal, cu un inel mic și frumos.

— Ți-e frică? îl întrebă învățătoarea și mîna ei îi împinse ceafa în jos, pînă cînd toată fața i se umezi.

Mîna se întinse după bucata de săpun. Îl împinse cu burta, pentru a-l imobiliza dacă ar fi încercat să se zbată, și începu să-i frece ușor gura cu săpun. Bucata de săpun îi aluneca tot timpul printre dinți, dar învățătoarea proceda cu atîta grijă încît nu-l duru. La încheietură avea o brățară aurie și netedă, asemănătoare unui inel. O venă albăstrie și fină se zărea dedesubtul ei. Privi tot timpul spre vena aceea care șerpuia, unindu-se cu altă vinișoară, acolo unde începe palma, dispărea brusc, și reapărea pe dosul palmei, cînd se întorcea mîna. Învățătoarea răsufla asupra lui. O respirație plăcută, proaspătă, răcoroasă. Și mereu își presa burta de spatele lui, ca să nu-i scape dacă ar fi încercat. Simțea cum se mișcă și se lasă purtat de ea.

— Promiți să nu mai înjuri niciodată?

— Da, șopti el, și învățătoarea luă săpunul de la gura lui.

Emeli îl aștepta a doua zi în drum.

— A fost gustos săpunul?

Băiatul înțelese că ceilalți voiau să-l ia peste picior, așa că adoptă o poziție de apărare.

— Lovite-ar bombele-n cap, parcă-i singurul rahat pe care a trebuit să-l înghit!

— Maire ne-a pîrît că am înjurat. O să-i arătăm noi. Împreună îi venim noi de hac.

Băiatul se îndoia. Eemeli se lăuda mereu cît de purenic e.

— Ți-e frică?

Băiatul n-avea încotro, căci înjurase într-adevăr, și Eemeli se aștepta ca el să se răzbune pe pîrîcioasă.

— Îi arătăm noi! zise el și sări din drum lîngă Eemeli . . .

Urlau și făceau tărăboi, îndreptîndu-se spre mijlocul terenului, pentru a putea striga mai în voie. Fugeau unul spre altul urlînd și chicotind. Se răsuceau, ca învîrtiți în cerc, frămîntînd pămîntul cu picioarele fără să privească unul la altul. În cele din urmă se prăbușiră și se odihniră, pe spate, cu coatele sprijinite în iarba udă. Odată țipetele terminate, puteau rîde din toată inima, căci cîntecul nu fusese despre Petz-Maire, ci despre un mielușel pe nume Petz.

Ochiurile de apă se întindeau peste tot peste iarbă, ca și cum cineva ar fi spart un pahar și cioburile s-ar fi răspîndit peste tot.

Băiatul își reveni primul, și privi spre Eemeli, care tot mai rîdea. Simți că între ei doi se încheiase o alianță. Eemeli era acum prietenul său și era minunat să-și poată petrece cît mai mult timp împreună cu el. Eemeli n-avea să-l mai necăjească de acum înainte niciodată și-aveau să-și bată joc doar de ceilalți.

— Tata îmi aduce astăzi tuburi de cartușe, zise el. I-o spuse ca pe un mare secret, pe care nimeni altul nu avea voie să-l afle.

Cînd Eemeli isprăvi cu rîsul, din depărtare se auziră împușcături puternice. Tata trăgea cartuș după cartuș, ca să-i poată aduce tuburile. Era plăcut să tragă cu urechea la zgomotul ăsta, nu avea de ce să-i fie frică, nu era nimic rău.

— Ne facem din ele pocnitori, spuse Eemeli.

Băiatul se gîndise să-i dăruiască doar un singur tub, dar pînă la urmă, fiind vorba de Eemeli, avea să-i dea totuși mai multe. Începu să se gîndească, cîte anume.

https://biblioteca-digitala.ro

— Să facem cîteva, zise el precaut.

— Cinci, făcu Eemeli, mîine.

Tata se întoarse tîrziu acasă. Băiatul adormise. Apoi se trezi, deoarece tata şi cu nenea din vecini discutau în bucătărie. Din cînd în cînd se auzea fîşîitul unui chibrit, de fiecare dată cînd aprindeau o ţigară. Mama şedea în colţ, lîngă patul frăţiorului, tricotînd cu nişte andrele foarte lungi. Băiatul îşi aduse aminte de tuburi, la care se gîndise întreaga seară.

— Mi-ai adus tuburi de cartuşe? întrebă el încet, fără să-şi întoarcă faţa de la perete.

Tata vorbea şi nu voia să fie întrerupt.

— Mi-ai adus? îndrăzni el să întrebe ceva mai tare.

— Ce tot mormăie băiatul? întrebă tata şi continuă să vorbească, ca şi cum întrebarea făcea parte din istoria pe care tocmai i-o spunea vecinului.

— Băiatul vorbeşte în somn despre tuburi de cartuşe. Se aştepta să-i aduci cîteva, spuse mama, tricotînd mai departe şi clincănind mai departe din andrele.

— Ce să mai facă cu tuburile, un băiat atît de mare? Doar n-o să se mai joace cu tuburi, acum că merge la şcoală, spuse tata şi se întoarse ţanţoş spre celălalt:

— Băiatul a fost primit direct în clasa a doua.

— Nu înţeleg de ce nu l-au primit şi pe Paavo al nostru, zise nenea.

— Sigur, Paavo e la fel de bun ca băiatul nostru, spuse mama, ca să-l laude pe Paavo.

Tata începu din nou să vorbească, cu voce şi mai puternică, continuîndu-şi istorisirea:

— « Un glonţ s-a înfipt în zece, în colţul de sus, dar celelalte toate în serie de doisprezece, dar semnalarea s-a făcut greşit.

Cînd auzi ce spuse tata despre tuburi, somnul îl părăsi cu totul. Se uita fix la tapete, cu ochii larg deschişi. Tata vorbise atît de tare, încît nu fusese chip să nu audă.

— Lindroos a zis că dacă tragerea iese bine, dă o petrecere la cazinoul subofiţerilor. A zis că n-o să ducem lipsă de băutură . . . am înfulecat sandvişuri cu salam, cîrnaţi cu mirodenii şi alte d-astea.

Nenea vorbea cu voce înfundată. Mama se foia din cînd în cînd pe scaun. Desigur, se apleca din cînd în cînd peste frăţior, să vadă dacă doarme.

— Hyttinen face mereu chestii de astea. Stătea iar cu privirea pironită sub masă, scrîşnind din dinţi, ca şi cum ar fi vrut să-l ia pe careva de acolo de beregată. Salminen începuse şi el să arunce priviri piezişe, făcînd-o pe mutul. Iar Lindroos se oţărî:

« Curios că tocmai sergentul meu major nu mă lasă să vorbesc ». Salminen se ridică în picioare, drept ca o lumînare, îşi pocni călcîiele ca să stea drept şi întrebă:

« Domnule maior, domnule maior, sînt oare în plus? »

« Da, eşti, răcni Lindroos. »

« Îmi permiteţi ca în acest caz să mă retrag? »

« Da, îţi permit, spuse agale Lindroos înţepat peste poate. Salminen plecă clătinîndu-se, pilit de-a binelea şi trînti uşa cu atîta putere încît tablourile se clătinară pe pereţi ».

Tata şi nenea începură să rîdă, tata mai lung decît celălalt.

— După ce Salminen a plecat, am început să ascultăm scrîşnetul lui Hyttinen.

« Hyttinen, termină odată, pentru numele lui Dumnezeu, cu scrîşnetul » îl rugă Lindroos cît se poate de frumos. Hyttinen se făcu că n-aude.

https://biblioteca-digitala.ro

Se auzi scîrţîitul unui scaun. Tata se sculase cu siguranţă în picioare ca să joace teatru.

— Lindroos se întinde peste masă şi-şi proţăpeşte braţele: aşa, pe urmă priveşte drept la Hyttinen. Se uită fix în ochii lui şi începe să scrîşnească şi el. Dar Hyttinen continuă să scrîşnească, ca în extaz, suna de parcă-şi mesteca dantura. Lindroos nu obişnuieşte să repete comenzile şi interdicţiile, asta-i ştiut. Îi cîrpeşte una lui Hyttinen de zboară la trei metri pe puţin de pe scaun...

Tata se aşezase din nou, căci se auzi scrîşnetul scaunului.

— Un picior îi rămase prins de scaun, cam aşa. I se prinse acolo şi nu şi-l mai putea desprinde. Scaunul se duse dracului, Hyttinen zăcea pe spate, ca mort, întins în mijlocul camerei.

— Asta-i bună, ne-am zis eu şi Susi. Dar de la bun început am fost cumpătaţi, am băut doar din două în două rînduri. De la început ne-am zis că noi vom încheia cheful.

«Căraţi undeva sugativa asta plină cu rachiu», mugi Lindroos. Susi îl tîrî pe Hyttinen în sala de biliard, ca cei de acolo să-l readucă la viaţă. Eu am adunat într-un colţ resturile scaunului.

«Mai doresc domnii citronadă?» întrebă Lindroos. Dar nici Susi nu rămîne dator cu răspunsurile:

«Da, domnule maior» zise el «am putea gusta, ca schimbare, un strop de sifon». Lindroos izbi cu pumnul în masă şi răcni:

«Cum? Ce? Aşa se chefuieşte? Şampanie!»

— Şi v-a adus şampanie? vru să ştie nenea.

— A apărut şefa şi l-a întrebat pe Lindroos dacă mai are bani.

Tata şi celălalt izbucniră în hohote de rîs. Băiatul se răsuci neliniştit în pat, la gîndul că cei doi se aflau atît de aproape. Frăţiorul începu să scîncească. Dar bărbaţii hohotiră mai departe ţinîndu-se de coaste.

— Doamne, s-a trezit micuţul, zise nenea.

Băiatul se întoarse cu faţa spre cameră şi văzu că tata îşi lua de pe masă ţigările şi chibritele.

— Să mergem în cealaltă odaie, acolo putem sporovăi în linişte.

Ieşiră pe coridor, tata înainte. Nenea se întoarse să-şi ia vestonul pe care-l uitase pe spătarul scaunului. Spuse mamei:

— Păcat că micuţul s-a trezit din somnul cel mai bun.

— N-are nimic, spuse mama în şoaptă.

Vestonul tatei rămase pe celălalt spătar. O rază se reflecta pe epoleţi, punînd în lumină gradul tatei: patru trese brodate cu auriu. Se întoarse din nou spre perete şi începu să se gîndească că tata fusese în poligon.

Frăţiorul era la loc în pătuţ şi adormise. Mama se îndreptă spre uşă.

— Ăştia zic şi eu că ştiu trăncăni, spuse ea, şi stinse lumina.

Încăperea se cufundă în întuneric. Pe geam, băiatul putea zări luminile casei de pe deal. Afară pinii gemeau în bătaia vîntului bătînd dinspre lac. Mai tîrziu, pe jumătate adormit, auzi cum nenea din vecini pleacă; îi putu urmări paşii de la o uşă la alta, pînă ajunse de cealată parte a coridorului, intrînd alături, la el acasă.

În aceeaşi noapte avu un vis urît cu învăţătoarea.

Nu mai avea halatul strîmt şi negru. Se plimba de colo colo, era noapte şi purta doar cămaşa şi o centură. Se pregătea de culcare. Avea o centură albă, asemănătoare cu a mamei, cu o mulţime de găurele într-o parte, prin care se trecea un şnur alb. Învăţătoarea îl văzu şi începu să se apropie de el, încercînd

https://biblioteca-digitala.ro

în acelaşi timp să rămînă locului. Crezu că n-o să reuşească să se oprească, dar reuşi în cele din urmă. Pe neobservate se apropiase foarte tare de el. Centura, cu partea pe unde era tras şnurul, era chiar în faţa ochilor lui, dar şnurul lipsea. I se părea că învăţătoarea avea nevoie de ajutorul lui, deşi nu scoase nici un cuvînt. Trebuia să-şi vîre mîna în găurelele cu cerculeţele de metal care înlocuiau şnurul, dar nu putea. Iar învăţătoarea stătea cu şoldul dezgolit şi aştepta. Începu să-i fie frică de ea. Îi era atît de teamă încît nu dorea altceva decît ca ea să plece; pînă la urmă chiar dispăru. Îi fusese îngrozitor de frică. Visul cu învăţătoarea fusese un coşmar înfiorător. Zăcu un timp în neştire ca şi cînd ar fi fost un drug de metal învîrtindu-se fără oprire. Se învîrtea la nesfîrşit, şi se simţea apăsat din ce în ce mai greu; tot mai greu, îngrozitor de greu. De la brîu în jos simţi că se face plat ca o tavă. Patul se făcu atît de moale, încît îi era frică să nu cadă prin el. Începu să se răsucească încet într-o parte, să scape cumva, să înceteze de a fi un drug de metal, dar tot răsucindu-se, trecu de marginea patului. Căzu. Ca şi cum ar fi căzut pe trepte în casa scărilor, zbură, pînă se pomeni jos în hol. I se întîmpla adeseori să cadă în vis. Căzînd, simţea în stomac ceva ca o tăietură dureroasă, atît de dureroasă încît se trezea. Dar din clipa cînd începea să cadă era bine, căci ştia că urmează trezirea.

În bucătărie ardea lampa. Crezu că e seară şi că de aceea lampa e aprinsă. Mama veni în bucătărie în capot şi el crezu că venise să stingă lumina. O rugă s-o lase să mai ardă. Dar mama puse de cafea. Era dimineaţa.

— E dimineaţă? întrebă el.

— Da. Mai dormi puţin.

Dar nu mai putea dormi. Stătea treaz şi se uita prin cameră; era plăcut să te uiţi prin cameră după visul îngrozitor din timpul nopţii.

Era o dimineaţă cu ploaie. La şcoală aprinseseră întîia oară lumina electrică. Cînd învăţătoarea intră în clasă şi rosti rugăciunea de dimineaţă, băiatul nu-şi înclină capul, ci privi ţintă. Era aceeaşi dimineaţă şi aceeaşi lumină electrică ca şi acasă. Învăţătoarea intră pe uşă. Băiatul o privi în faţă, căutînd să afle dacă nu avusese şi ea, în noaptea aceea, un vis la fel de îngrozitor. În timpul orei de caligrafie continuă s-o fixeze ca şi cum s-ar fi aşteptat să observe la ea semnele nopţii trecute. Dar oricît îşi dădu silinţa, nu putu să descopere nimic.

— Ce mă tot priveşti aşa? îl întreabă învăţătoarea cu blîndeţe.

Băiatul tresări şi nu ştiu încotro să-şi îndrepte privirile. Învăţătoarea îşi înălţă braţul, trecîndu-şi mîna prin păr, îi zîmbi şi se uită la el mai cu atenţie, ca şi cum ar fi încercat să-şi aducă aminte de ceva; în cele din urmă îi spuse:

— Hai, scrie, nu mai visa!

Corpul de pază făcu o aplicaţie cu recruţii timp de trei săptămîni. Fuseseră împărţiţi în trei grupe pentru exerciţiile prevăzute să aibă loc pe terenul de sport. De la un timp, puteau fi văzuţi adeseori cu arma pe umăr, mărşăluind în zori de la poarta cazărmii înspre şosea.

Pentru băiat, aceştia nu erau soldaţi adevăraţi. Purtau ghete de oraş cu şireturi. Unul avea cizme de cauciuc cu carîmbul de piele şi, deasupra, pantalonii bufanţi.

— Ce mai pui de lele, zise un băiat de militar către ceilalţi. De aici izbucni scandalul cu copiii civililor. În pauză, băiatul de militar se încăieră în spatele magaziei de lemne cu un băiat din sat, tuns chilug şi cu faţa turtită. Totuşi nu putu să-l doboare; celălalt era mai scund decît el, dar mult mai vînjos şi mai puternic. Dar îi puse jos pe toţi ceilalţi copii din sat care se luptară cu el. Aduseră scînduri

https://biblioteca-digitala.ro

si se năpustiră cu toţi deodată asupra lui. Unul îi făcu o rană adîncă deasupra ochiului, din care se scurgea sîngele. Se speriară şi o rupseră la fugă.

— Apropiaţi-vă dacă aveţi curaj, căcăcioşilor ! strigă fiul militarului după ei; dar nimeni nu cuteză să se apropie.

Copiii din sat se ţineau tot timpul după cei pe care îi cunoşteau în corpul de pază şi erau mîndri de acest lucru. În pauze dădeau fuga să le cumpere ţigări de la prăvălie, deşi învăţătoarea nu le dădea voie să iasă din şcoală.

Comenzile răzbăteau pînă în clasă doar dacă nu era zgomot. Era un subofiţer care îi instruia ca vai de lume. Avea trei trese lungi cu colţurile în jos pe mînecă. După trese îi puteau cunoaşte gradul. În civilie era croitorul satului. Avea un nas lung şi fleşcăit, şi fornăia pe nări tot timpul. Încerca întruna să stea în poziţie de drepţi, dar era puţin adus din spinare şi mîinile îi erau ca trase înapoi. Habar n-avea să comande. Bălmăjea ceva, dar glasul n-avea asprime şi putere.

— Mînurile la cosătură ! zicea mereu.

În ziua aceea, în care se aprinsese pentru prima dată lumina la şcoală, oamenii de la corpul de pază executau trageri cu cartuşe de exerciţiu. Ţintele erau aşezate în rînd la capătul terenului de sport, în faţa pantei abrupte. Trăgătorii erau culcaţi pe foi de cort, aşezate pe terenul de zgură.

Învăţătoarea îi oprise pe elevi să meargă acolo, ca nu cumva să se întîmple vreo nenorocire. Băiatul stătu recreaţiile pe verandă; de altfel, ploua. La fiecare salvă respira uşurat. Cînd, însă, oamenii începeau să ochească, îl cuprindea neliniştea. Ocheau îndelung. Pe urmă trăgeau brusc şi-şi reîncărcau armele.

Către sfîrşitul ultimei recreaţii se termină şi tragerea. Subofiţerul îşi făcu palmele pîlnie şi dădu comanda ca ţintele să fie ridicate. Cînd auziră asta, băieţii se repeziră buluc de pe verandă în curte iar de acolo pe povîrniş în jos spre trăgători. Doar fetele rămaseră în clasă, să se joace mai departe. Băiatul rămase singur cu fetele. Distanţa dintre el şi ceilalţi băieţi se făcea tot mai mare: cît ţinea curtea aşternută cu nisip. Băieţii alergau ca la întrecere şi curînd fură cu toţii pe terenul de sport. Doar capetele li se mai zăreau pe după pantă, ca după un gard. Fetele nu făceau nici un zgomot în spatele lui. Băiatul sta la balustradă şi se uita după colegii lui care se îndepărtau tot mai mult de şcoală, deşi recreaţia se apropia de sfîrşit; strigau mai departe ca apucaţi.

Deabia cînd ceilalţi ajunseră la trăgători se lăsă jos de pe balustradă, sări şi el în curte şi începu să fugă. Ar fi dorit ca pauza să nu se termine, ca, măcar în ultima clipă, să poată ajunge acolo. Coborî pe scurtătură spre terenul de sport, alegînd locul cel mai abrupt, îşi întoarse gîfîind privirile spre şcoală, unde fetele se jucau mai departe pe verandă; erau ca un cîrd mare şi multicolor. Reuşise, era în siguraţă, era în mijlocul celorlalţi băieţi, aşa că se opri.

Oamenii erau răsfiraţi pe teren, strîngînd şi împăturind foile de cort; în mijlocul peluzei, subofiţerul arăta cum se strînge regulamentar o foaie de cort. Derulă şi scutură cîteva foi şi le dădu primului om din formaţie, care se lăsă la pămînt, începînd imediat să le ruleze din nou.

Băiatul aruncă din nou o privire spre şcoală. Fetele se zbenguiau pe verandă, se vedea mult roşu, dar şi alte culori; săreau coarda şi băteau mingea lîngă peretele clădirii. Clopoţelul nu se auzea. Era încă pauză. Băieţii erau prin preajmă, foindu-se încolo şi încoace. Unul dintre ei trecu foarte aproape de el. Cînd se întoarse iar cu privirea către oamenii de la corpul de pază îşi dădu seama că ajunsese chiar în fruntea băieţilor.

În faţa lui pe jos, erau o mulţime de tuburi. De-a lungul pistei de zgură stăteau împrăştiate şiraguri întregi de tuburi de cartuş de carabină, noi-nouţe şi lucind de-ţi luau ochii.

https://biblioteca-digitala.ro

Băiatul tuns chilug şi cu faţa turtită se lăsă uşor în genunchi, în chiar locul unde se afla, şi începu să se tîrască pe pămînt. Culegea tuburile şi le punea într-o cutie de carton din care grătarul despărţitor fusese scos. Şi un alt elev se puse apoi pe strîns. Băiatului i se tăie răsulflarea. Stătu o vreme nemişcat, fără să poată clinti măcar un deget. Se uita cu desnădejde la alţi băieţi care începuseră şi ei să strîngă tuburi în alte cutii de carton. Începu să-i fie frică. I se părea că totul va fi strîns şi că lui n-avea să-i mai rămîie nimic, nici măcar cîteva tuburi. Ca într-un vis urît, stătea încremenit, deşi trebuia să treacă la fapte. Ceilalţi îşi aleseseră cele mai bune locuri, unde tuburile se aflau cu grămada. Unde înţepenise el, se găseau mai puţine.

Nu mai îngenunche ci se zvîrli pur şi simplu la pămînt, înhăţînd tuburile lunecoase şi din stînga şi din dreapta, la nimereală, îndesîndu-le în buzunarele de la pantaloni. Erau cîteva, nu grozav de multe, aşa că se năpusti spre prada luată de băiatul cu faţa turtită.

— Uşurel, şuieră acesta şi-l îmbrînci cu cotul, dar el nici nu se sinchisi.Se aruncă în genunchi. Îl duru cumplit, dar înhăţă pe puţin zece tuburi. Toţi le strîngeau cu rîvnă, greblînd cu degetele, stînd cap în cap, gîfîind. Izbuti să strîngă o grămadă, căci era iute de mînă...

Izbuti să înşface şi ultimul tub.

Recreaţia tot nu se terminase. Neavînd ochi pentru altceva decît pentru tuburi, se îndreaptă cu prada spre şcoală, de-a lungul pistei de zgură. Trase adînc aer în piept şi parcă ar fi vrut ca tot ce era în jur să ia parte la bucuria lui dreaptă, şi cu neputinţă de ascuns. Nu ştia ce avea să facă acasă cu atîtea tuburi. Ochii îi erau larg deschişi, dar nu vedea şi nu recunoştea nimic. Era linişte. Numai de departe, de pe veranda şcolii, răzbătea larma fetelor, semn că încă nu sunase de intrare.

Cineva venea în fugă în urma lui. Trimis probabil să aducă ceva din clădirea corpului de pază. Paşii aceia erau chiar în spatele lui, aşa că se dădu la o parte, trecînd pe iarbă să-i facă loc.

— Hei, unde o ştergi cu tuburile?

Se pomeni înhăţat de braţ şi dus spre ceilalţi. Erau cu toţii acolo şi se uitau cum se apropie; erau şi oamenii corpului de pază şi subofiţerul. Cînd ajunse, se dădură la o parte. În jurul lui se făcu un cerc. Nici nu simţea pe cel care-l însoţise, nici măcar mîna care-l ţinea n-o simţea. După ce îi dădu drumul, n-ar fi putut spune care dintre cei de faţă îl înhăţase.

— Hai, nu mai sta pe gînduri, goleşte-ţi buzunarele, spuse subofiţerul.

Începu să le golească, năucit cu totul. La fel de bine ar fi putut să se dezbrace la piele. Era ceva care îl silea să-şi golească buzunarele fără discuţie. Îi căzu jos şi batista curată şi frumos împăturită, pe care i-o dăduse mama de dimineaţă. În urechi răsuna zgomotul metalic pe care-l făceau tuburile în cădere. Pe măsură ce cădeau mai multe, zgomotul devenea tot mai mare. Faţa turtită se apropie cu o cutie şi începu să le strîngă de pe jos din faţa lui.

Apoi, vuietul vocilor se auzi mult mai puternic, ca şi cum urechile i s-ar fi desfundat dintr-odată. Căzură şi ultimele tuburi, lovindu-se de mormanul de pe jos, cu un zgomot ca de pietricele căzînd pe un acoperiş de tablă. Forfota din jurul lui încetă şi ea. Vocile oamenilor păreau că se sting. Se aşternu o linişte aproape desăvîrşită, doar plescăitul stropilor de ploaie se mai auzea înăbuşit.

— Percheziţionaţi-l, poate i-au mai rămas cîteva ! strigă subofiţerul la capătul terenului de sport.

— Poate în buzunarul scurtei, se auzi o voce.

https://biblioteca-digitala.ro

Băiatul cu fața turtită se proțăpi în fața lui. Îi puse mîna în piept și începu să-i cotrobăie prin buzunare. Îl pironea cu privirea și-și apropiase fața atît de tare, încît toate celelalte fețe dimprejur dispărură.

Undeva se auzi un clopoțel, dar nu putea să sune pentru el. Ceilalți din jurul lui se puseră în mișcare, dar pe el asta nu-l mai interesa.

— Să-l ducem sus, spuse cel cu fața turtită, întorcîndu-și capul într-o parte. Cineva se dădu mai aproape de el, un elev care făcuse în pantaloni în timpul orei. Duhoarea nu se dusese cu totul.

Pe cînd îl îmbrînceau pe povîrniș în sus, băiatul lunecă și rămase cu genunchii îngropați în noroi.

— Nu te mai preface !

Încercară pe rînd să-l salte și să-l facă să se ridice, dar genunchii îi erau parcă înfipți în clei și nu se mai puteau urni din loc.

— Hai, ridică-te !

Se ridică cu greu, ajutîndu-se cu mîinile, dar ceilalți îl bușiră, și căzu îndată înapoi. Cel cu fața turtită se uita tot timpul la el dintr-o parte, cercetîndu-i nasul, fruntea, bărbia.

Îl duseră pînă la gardul terenului de sport și-l tîrîră spre mestecenii cei înalți. Pe jos se așternuse un covor gros de frunze putrezite, pe care tălpile lunecau la tot pasul. Îl trîntiră iar la pămînt, silindu-l iar să se ridice.

— Ai furat tuburi de cartuș de la corpul de pază !

Îl trîntiră iar și iar îl ridicară.

— Să-i tragem o papară, spuse cel cu fața turtită și începu să-i care la pumni în cap. Băiatul gemea, fără să-și dea seama.

— Auzi cum scîncește, spuse celălalt.

— Să-l învățăm minte, zise un altul și dădu să se repeadă; dar față turtită îl îmbrînci la o parte.

— Las'la mine !

N-avu încotro, închise ochii, căci, făcîndu-și mîna cazma, cel cu fața turtită îl izbi cu toată puterea în bărbie, cărîndu-i la urmă și un pumn în nas.

Celălalt băiat ajunsese departe, alerga pe undeva nu se știe unde.

— Acum jură ! răcni cel cu fața turtită.

Se prăbuși moale la pămînt, fără să scoată nici un cuvînt. Reuși să se scoale apoi singur. Cînd se uită spre școală nu mai văzu pe nimeni, îi înghițise parcă pămîntul pe toți. Doar cel cu fața turtită se mai zărea alergînd printre mesteceni. O porni în fugă după el, scuturîndu-și ciorapii de frunzele putrede.

În clasă se lăsase un amurg trist. Tocmai se așezase la loc cînd învățătoarea, mohorîtă și înaltă, se ivi în fața tablourilor cu subiecte biblice care atîrnau pe perete.

Se îndreptă cu pași mari spre podium, se întoarse cu fața spre clasă, și de la colțul catedrei, rosti cu voce răgușită întrebarea:

— Cum ai putut face așa ceva?

Toți, împrejurul lui, stăteau în nemișcare.

— Am crezut că e voie să le luăm, se auzi pe sine însuși spunînd, cu o voce firească.

Învățătoarea stătea neclintită și fața ei i se păru respingătoare; atît de îngrozitoare i se păru, încît n-ar mai fi putut niciodată arăta ca mai înainte.

Erau toți adunați în jurul lui. Simțea cum timpul trece. Întunericul se lăsa tot mai învăluitor asupra clasei. N-avea curajul să aștepte pînă cînd sala să fie cu totul înghițită de beznă. Își scutură capul și totul se făcu din nou așa cum fusese mai înainte.

În românește de PETRU FORNA

https://biblioteca-digitala.ro

DANIEL KATZ

EXPERTUL ÎN EXPLOZIBILI

roman

— N-a fost decît o aventură, o nenorocită de aventură ! Cu ochii împăienjeniţi, îngăimînd printre sughiţuri şi smiorcăituri, Korppi, devenit sentimental, depănă bîiguind povestea de iubire a Lindei. Pe vremea aceea Korppi nu era un boşorog. Ca Verşînin, personajul cehovian, ar fi putut fi denumit « maiorul cel iubeţ » (în grad, cu toate acestea, nu era decît locotenent) ; după Linda, pe atunci o fetişcană, i se aprinseseră călcîiele pe cînd era detaşat la paza internaţilor de pe insula Suursaari ; internaţi, se înţelege, nu pentru buna lor pază, ci pentru paza statului.

— Pachete, da ; asta-i plăcea să primească ; pe mine nu dădea doi bani ! Am luat eu ce mi se datora ? Ce să spun, am mai ciugulit de la ea cînd şi cînd, dar nici pe departe nu m-am înfruptat pe săturate . . . Las' că erau alţii care îşi ştiau mai bine interesul şi trăgeau folos din plin. Era unul . . .

— Selim ! exlamă Enver.

— Da, Selim, nenorocitul ăla.

Selim era unul din subalternii lui Korppi la paza lagărului. De-ar fi ştiut el ce fel de treabă avea celălalt cu Linda, ar fi sugrumat-o. De unde să ştie el tot ce se întîmpla acolo, sub geana dealului, prin tufişuri, de-a lungul ţărmului împădurit al insulei ?

Femeile rămîneau însărcinate, chiar cînd erau ţinute la regim de închisoare, şi deţinuta venise să-l roage s-o trimită pe uscat să nască plodul ca lumea. Korppi se făcuse foc şi ridicase mîna s-o bată, apoi o silise să-i cedeze ceea ce era dreptul lui — cu forţa, se înţelege — şi îi făcu formele pentru învoire. Dar tatăl, tatăl nu era el, ci altul . . .

— Selim ! exclamă Enver.

Selim în sus şi Selim în jos, de ce nu şi alţii ? Era insul acela ciudat, singuratic, cel care scîrţîia mereu din dibla aceea a lui. De unde naiba făcuse rost de instrument ? Cînta, cînta într-una din scripca aceea a lui, făcînd ochii mari, aruncînd în jur privirea aceea a lui de om care nu-i în toate minţile. Korppi îi dădea să facă mereu cele mai nesuferite corvezi : nu-l putea înghiţi şi pace ; habar nu avea, se înţelege, de ce se întîmplase pe ţărmul umbros al lacului . . .

---

* La editura bucureşteană «Kriterion» a văzut de curînd lumina tiparului o traducere integrală în limba maghiară a acestui roman de D. Katz, sub titlul «Amikor nagyapám átsielt Finnországba» («Cînd bunicul pleca pe schiuri în Finlanda») ; fragmentul de faţă este extras din capitolul « Tata »

https://biblioteca-digitala.ro

O dată, îi trăsese o mamă de bătaie soră cu moartea, fusese mai, mai să-l scoată din minți, să-l facă să ridice mîna — atîta ar fi așteptat — să poată să-l împuște în auto-apărare. Era pornit rău, dar habar n-avea pe atunci de treaba dintre el și Linda. Cel mult ar fi putut avea o bănuială. Fapt era însă că nu-l putea suferi, fără să poată ști de ce. Drept pentru care, individul zăcea trîntit la pămînt, era pe pămînt finlandez, tăvălit printre tufele acelea de buruiană neagră — Korppi își amintea limpede acest amănunt —, și era gata, gata să-l ucidă în bătaie, să-l calce pur și simplu în picioare: omul își acoperise capul cu amîndouă mîinile și primea loviturile în coaste și vintre și ce n-ar mai fi făcut Korppi . . . Dar cînd se opri să-și mai tragă un pic răsuflarea și se așeză la doi pași pe un ciot de buturugă, nenorocitul își ridică încet capul și îl privi fix ; Korppi ar fi putut jura că în privirea lui licărea disprețul. Apoi se ridică încet, cu fața lui însîngerată și începu să se pipăie, să-și pipăie lent oasele cotonogite ; apoi înălță o mînă, apoi își răsuci șoldurile, își desmorți picioarele ca un alergător, făcu cîțiva pași, execută ușor o aplecare și atinse solul ; înainte de toate acestea, își mișcase însă și își dezmorțise degetele, să se asigure că sînt nevătămate . . . Se răsuci din gît, clătină capul, trase aer în piept, apoi, ușor, făcu două trei salturi, sări pe loc, ca un atlet după un exercițiu. Korppi văzu roșu. Și apoi, la dracu', individul ridică încet mîna și începu să boxeze în aer cu mișcări rotite, lente, pășind ușor în cerc, ca un boxer pe ring, pînă cînd ajunse destul de aproape de Korppi. Korppi sări în picioare și scoase pistolul (« Ăsta, chiar ăsta de-aici » făcu el, arătînd cu degetul la un Lahti 3.5, atîrnat de perete) ; dar individul se opri la jumătatea mișcării, rîse și-și lăsă brațele în jos, își șterse ochii de sudoare și sînge : și Korppi fu cuprins de teama că dacă ar fi tras în insul acela numai găuri, ținta pur și simplu n-ar fi căzut la pămînt, ci ar fi rămas înfiptă locului ; atît de plin de găuri era omul acela . . . Îi era teamă să nu se facă de rîs

PEKKA TARKKA

Un fir epic surprinzător

Umorul inteligent al lui Katz, și imaginația sa bogată sînt evidente și în ultimul său roman «Laturi» (« Expertul în explozibili, 1979), *care oferă totodată, în esență, o viziune de coșmar tulburător. Eroul, Enver Marameri, a fost conceput într-un lagăr de internare și s-a născut exact înainte ca mama sa să fie transportată într-un lagăr nazist de exterminare. Turcul Selim va da băiatului numele său și îl va crește la adăpost în nordul Finlandei. Tovarășul de joacă al lui Enver este o fetiță, numită Late — este însă posibil ca cei doi să fie frate și soră, caz în care iubirea lor nu se poate împlini. Tema romanului se bazează pe amenințarea incestului și pe căutarea arhetipală a figurii tatălui. În fragmentul de mai jos, capitolul 27 din roman, Enver îl întîlnește pe fostul comandant al lagărului de internare și prin el parvine la imaginea tatălui și a moștenirii sale.*

Scrierea este un « Bildungsroman », un roman picaresc, o poveste de dragoste și o mulțime de alte lucruri. Firul povestirii se răsucește și se încolăcește, desfășurîndu-se pe neobservate ca un basm plin de proverbe balcanice și ritmuri de dans lăutăresc, avînd drept fundal asprul peisaj finlandez, include povestiri cu miracole și parodii ale acestora: este mereu imprevizibil. Unele episoade seamănă cu poveștile Șeherezadei, altele cu povestirile din tinerețe, cu vagabonzi, ale lui Maxim Gorki. Mai presus de toate însă

https://biblioteca-digitala.ro

Korppi ar fi putut să înnebunească. Dar omul făcu stînga împrejur și o luă din loc, culegîndu-și din mers scripca, rămasă la piciorul unui molid.

— Stai ! strigă Korppi. Apoi strigă după Selim.

— Era Selim pe-aproape?

— Ba bine că nu : sigur că era !

Totuși nu mișcase un deget. Privise pasiv în jur, fredonînd și mormăind printre dinți.

Korppi ordonă lui Selim să-i confiște dibla și să i-o facă praf. Repetă ordinul, dar Selim la început nu se clinti ; omul zîmbea ; Korppi în schimb nu glumea și nici nu voia să se apropie din nou de individul acela ciudat, așa încît porunci încă odată lui Selim să-i facă scripca fărîme ; își ridică pistolul ; Selim mai făcu cîțiva pași și dădu cu vioara de o stîncă, apoi azvîrli bucățile cît colo în pădure, dar fără arțag : habar n-avea că între Linda și insul acela . . . Să fi știut el, i-ar fi făcut-o nu bucăți, ci zob, fărîme, bucățele . . . Insul acela ciudat mai aruncă o privire în urmă, ridică ușor din umeri și se îndepărtă fluierînd. Și cît de frumos fluiera (Korppi : « prostește — ca un adevărat nebun ») — atît de frumos și de bine, încît pădurea aceea bătrînă își opri parcă răsuflarea ca să asculte : nimic nu mai foia, nimic nu mai mișca, nu se auzea o răsuflare . . .

Omul se pierdu printre copaci, dar melodia pe care o fredona se auzea încă, așa încît Korppi ordonă lui Selim să fugă după el și să-i închidă gura ; dar Selim nu-l găsi, sau pur și simplu, nu va fi vrut să-l mai găsească . . .

Korppi era tot mai afundat în fotoliu și începuse să moțăie — vorbise și-așa prea mult și nu se simțea în apele lui : din colțul gurii i se prelinse pe bărbie un fir de salivă care-i păta gulerul murdar al hainei. Gata moșule, ajunge, oricum,

---

cartea este originală: Katz are un spirit cuprinzător și fecund, care transgresează convențiile literare uzuale.

Enver Marameri are mai multă inițiativă decît eroii picarești anteriori ai lui Katz. Încă din copilărie știe cum « să explodeze », dacă împrejurarea o cere: « Niciodată nu izbucnea pe bucățele, deși părea că o va face. Gura i se căsca, enormă, ochii îi scăpărau migdalîndu-se, părul i se ridica în creștetul capului, mîinile i se deschideau și el sărea de un cot în aer, în timp ce un țipăt puternic și ascuțit îi țîșnea frînt din gură ». Pe măsură ce Enver pășește în adolescență, descoperă și alte moduri de « a exploda » pe care le poate întrebuința din plăcere sau pentru a distruge, ajungînd la el o adevărată obsesie. « Întreaga lume dă dovadă de același entuziasm pentru explozivi », îi spune Enver psihiatrului care îl examinează în spital. « Cu toții stăm pe o ladă plină cu praf de pușcă, dinamită, TNT, bombe atomice ». Enver încearcă să ajungă la un consens cu morala explozivilor și pentru cîtva timp se lasă atras în rolul de militant. Cunoaște dezamăgiri amare în politică și în iubire, ca și în privința lumii înseși, în care dreptatea și nedreptatea s-au confundat fără speranță. În final este salvat de la o tentativă de sinucidere de o trupă de muzicanți și poeți. Acești oameni, trubaduri și rapsozi la fel ca tatăl său, reprezentanți ai străvechii tradiții a lăutarilor români, întruchipează pentru Enver moștenirea lăsată de tatăl său. Noii săi tovarăși înfruntă răul cu cîntecele lor, cu poveștile lor, cu ritualurile lor. Katz pare să spună că metodele lor sînt mai lente decît cele « explozive », dar mai sigure și mult mai durabile în timp.

În românește de RODICA ȘTEFAN

https://biblioteca-digitala.ro

cine ştie prea multe n-ajunge departe . . . Enver îşi ridică privirea spre fotografia mamei sale şi, în gînd, îi şopti: « Mamă dulce, mai spune-mi, povesteşte-mi; mă chinuie sufletul, căci nu ştiu ce s-a întîmplat».

Îşi aţinti lung privirea asupra chipului ei; şi trăsăturile fragile ale Lindei se estompară treptat, lăsînd loc ochilor doar, şi privirii ei atît de intense. Şi povestea Lindei se deschise misterios ca înflorarea unei nebuloase a povestirilor — mirabila nebuloasă NGC 6720, acel splendid, secret planetariu al Nebuloasei Perianthica, unde dau în floare toate povestirile despre dragoste, prietenie şi frăţie.

Şi Enver îşi auzi propriul său glas povestind: dar Linda vorbea prin gura lui aievea; gurile lor semănau leit — erau amîndouă guri în formă de inimă.

— Tata a fost cîntăreţ. Muzicant mai bine zis. Era de fel din Iaşi, un oraş din Moldova, un oraş din România. Numele lui? . . . Ion Aron Lipscănescu . . .

Era un artist înnăscut şi nimeni nu i-ar fi putut scoate asta din cap. Ar fi mers pînă la moarte şi în pînzele albe pentru dragostea de muzică. Pentru ea şi-ar fi dat viaţa, aşa cum ştiu să-şi dea viaţa artiştii pentru ce le este drag. Cîte poveşti nu vorbesc despre asta . . .

Lucrase o bucată de vreme în Gara de Nord a Bucureştilor ca să cîştige o pîine. Dormea cu chirie într-un subsol, în casa unor lucrători din Cotroceni. În clipele lui de răgaz stătea la un ţoi de ţuică în bodega cartierului şi se lăsa furat de gînduri.

Veni pînă la urmă şi răspunsul la marea întrebare care îl frămînta de atîta timp. N-avea altă cale decît să înveţe cît mai bine să cînte şi la alte instrumente decît la scripca aceea a lui, dacă dorea să intre într-o orchestră de lăutari. Strînse ban cu ban şi îşi cumpără un nai. Era foarte greu de deprins cîntarea la acel instrument. Încercă dar fără să reuşească. Îi ieşeau nişte sunete, mai mult pe nimerite, dar erau ba prea groase, ba prea ascuţite. Avea nevoie de cineva care să-l înveţe să strunească şi să stăpînească naiul. Nu erau mulţi meşteri în viaţă pricepuţi la asta. La Bucureşti era unul singur: Lunică Faca, un om negricios la piele dar dumnezeieşte de înzestrat cu ureche muzicală. Ion Aron făcu tot ce-i stătu în putinţă ca să se lipească de Faca şi să ia de la el lecţii. Meşterul ştia să cînte din nai dar nici în ruptul capului nu voia să dea lecţii. Îi ajungea să însufleţească singur propriul său instrument. De ucenici nu voia să audă. Ion Aron nu se lăsă cu una cu două, ci stărui la uşa lui; dat afară pe uşă, veni pe fereastră; venea serile şi se aşeza sub geamul lui, încercînd stîngaci să-i cînte. Lunică se lăsă convins pînă la urmă şi îl primi ca să-i dea lecţii. Nu i-a părut rău. Ion Aron învăţa uşor şi repede, căci era înzestrat pentru muzică. ncet, încet, ajunse să stăpînească bine toate tainele instrumentului.

După un timp, vreo doi ani şi ceva, se încumetă să bată la uşa lui Nicu Stănescu. Nicu şi băieţii lui rămaseră uimiţi de naiul lui. Fu îmbrăţişat cu căldură şi deveni unul de-ai lor. I se împlinea un vis drag.

Cît timp a cîntat cu ei s-a simţit fericit ca în sînul lui Avram: cîntările lăutăreşti erau o desfătare şi un prilej neobosit de a învăţa mai multe şi mai multe despre muzică şi cîntare. Dar timpul acela n-a ţinut prea mult. Era în anii cînd fasciştii începuseră să ridice cu sfruntare capul. Norii negri ai războiului nu erau nici ei departe. Cei mai fericiţi ani ai vieţii lui Ion Aron se terminară cînd, acolo, « garda de fier » începu să mişte. De bună seamă, nu ajunseseră încă să toarne benzină peste ostaşul român şi să-l transforme în torţă vie, aşa cum avea să se întîmple ceva mai tîrziu; dar o mulţime de lucruri nu erau pe plac « mişcării »; de pildă ideea unui instrumentist . . . evreu într-o orchestră lăutărească ! . . . Într-o bună zi, o bandă de haidamaci veni să-l aştepte pe Ion Aron la ieşirea restaurantului Carul cu Bere, unde orchestra cînta seară de seară. Îl burduşiră şi-l loviră cu gîrbacele, apoi îl trîntiră la pămînt, lăsîndu-l fără cunoştinţă. În prima clipă, ceilalţi lăutari rămaseră pironiţi locului, apoi o şterseră spre colţul străzii, spre Calea

https://biblioteca-digitala.ro

Victoriei. Doar unul din ei, micuţul Gogu, sări viteaz cu cuţitul să-şi apere colegul. Dădu în dreapta, dădu în stînga, şi lovi la întîmplare în doi haidamaci cu cămaşă verde. Unul din ei, vestit bătăuş, scoase revolverul şi trase. Curse sînge, şi haidamacii o luară la picior. Lăutarii, pitiţi după colţ, dădură fuga înapoi şi veniră să-şi ridice tovarăşii.

Gogu cel mic scăpă cu zile, Ion Aron scăpă cu zile. Oamenii chemară un doctor în grabă şi acesta, cu destoinicie şi pricepere, le dădu primele îngrijiri.

— Ce ruşine, ce ruşine de neînchipuit ! Auzi dumneata să sară la artişti . . . Aşa ceva nu s-a pomenit în România, murmura doctorul în timp ce bandaja rănile lor sîngerînde. Ăştia nu-s români, dom'le, ăştia-s draci împieliţaţi în toată legea. Şi, profund impresionat, medicul nu contenea să vorbească de-unul singur de iubirea de frumos şi de artă a românului, blestemînd cu tot năduful smintelile fasciste.

Micul apărător al lui Ion Aron fu trimis să se refacă într-un sat de sub munte, numit Poiana, orchestra lui Nicu Stănescu părăsi Bucureştii şi se duse să cînte în alt oraş. Ion Aron rămase ascuns în casa unor rude de-ale lui Nicu unde fu dat în grija unei tinere nepoate, Viorica. Fata îi masa degetele mîinilor cu untură de gîscă zi după zi, să i le facă din nou mlădioase şi sprintene. Îl bătuseră şi peste gură, şi fără îngrijiri ca lumea, n-ar mai fi putut să ducă naiul la gură niciodată. Fata îi clătea gura cu fel de fel de fierturi călduţe din ierburi de leac şi buruieni, ca să i se închidă şi vindece rănile buzelor. Îl hrănea cu linguriţa, dîndu-i terciuri şi ciorbe uşoare. Aşa dăduse poruncă unchiul Nicu, şi aşa era frumos, ca să-ţi ajuţi aproapele. Ion Aron era foarte mişcat de bunătatea fetei şi făcea tot ce îi stătea în putinţă ca să se facă bine cît mai repede şi să se pună pe picioare. Rănile i se închideau, buzele, încet refăcute, tînjeau după un sărut. Într-o zi, pe cînd fata îl oblojea la buze cu o unsoare, îşi trase capul încetişor şi îi fură un sărut. Viorica nu se trase înapoi, dar mai apoi i se făcu frică. Ion voia să meargă mai departe şi fata se împotrivi. S-ar fi supărat nenea Nicu? Da. Pentru atîta lucru? Nicu Stănescu veni în persoană să-i spună ce părerea avea despre asemenea legătură de dragoste.

— Eşti aproape înzdrăvenit cu totul, băiete dragă, eşti om în toată firea şi cu scaun la cap. În afară de toate astea, eşti un artist. Cum vezi, din pricina ta, a trebuit s-o ştergem cu toţii de aici, să ne căutăm norocul mai departe de centru. Băiatul acela a păţit-o şi el destul de rău, şi tot din cauza ta. Nu zic că porţi vreo vină. Dar vezi ce vremuri trăim şi ce vremuri se apropie, şi pentru noi cei de-aici, şi pentru toată lumea. Nu vezi ce scrie în ziare? Nu vezi ce zvonuri umblă? . . . Te rog din suflet, caută să fugi ; fugi undeva, cît mai departe ; nu ne uita niciodată ; şi întoarce-te la noi, întoarce-te sănătos cînd astea toate s-or sfîrşi ; dacă vei trăi, dacă vom trăi ; dacă muzica, dragostea, copiii, ţara aceasta şi cerul vor fi mai departe la locul lor, aici, în colţul acesta de lume. Dar oricare ar fi soarta, pe Viorica acum las-o ; du-te sănătos şi las-o în pace. Nu zic s-o uiţi ; dacă vrei, n-o da uitării niciodată ; gîndeşte-te la ea cu duioşie şi recunoştinţă ; iubeşte-o chiar ; n-o să fiu eu acela care să mă bag între tineri şi dragoste . . . iubeşte-o din toată inima dacă pofteşti ; dar te rog, din depărtare . . . La bună vedere frăţioare, la revedere feciorul fratelui meu ; pune-te la adăpost, fereşte-te ; adu-ţi aminte întotdeauna de nenea Nicu şi de nenea Lunică şi de băieţii din orchestră. Şi urăşte-i de moarte pe toţi derbedeii ăştia cu cămăşi verzi, cămăşi brune, albastre, albe, negre. Şi cîntă cu tot focul inimii tale, pînă cînd toţi vor pieri ca iarba rea, ca şi cînd n-ar fi fost niciodată. Bătrînul muzicant îşi îmbrăţişă elevul şi plecă înapoi de unde venise, în îndepărtatul oraş Timişoara, unde se stabilise cu orchestra lui.

Ion Aron îşi adună toate puterile, îşi strînse catrafusele, fluierul, naiul şi vioara, aruncă o ultimă privire în adîncurile sufletului virginal al domnişoarei Viorica şi se duse ; se duse departe de tot, tot mai departe . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Rătăcind din loc în loc, dădu ocol cît putu țărilor unde cămășile brune și cămășile negre puseseră mîna pe cîrmă; cîntă prin cafenele, făcu foame cînd și cînd, avu parte de mai puține clipe de destindere și desfătare; dormi și iubi pe-apucatelea, suferi și slăbi, și își continuă drumul cu perseverență. Mai întîi către Apus, apoi spre Nord. Ajunse astfel, în cele din urmă, în Finlanda, țara celor o mie de fecioare. Acolo intră în legătură cu instrumentiștii ansamblului Dallapé și începu să cînte cu ei la ghitară... La izbucnirea războiului își pierdu slujba și apucă din nou calea pribegiei, de astă dată către Extremul nord, spre granița cu Suedia. Mai departe, nu fu lăsat să treacă. Se stabili la Vaasa unde puțini puneau piciorul. Un timp cîntă acolo, în localul ce purta firma « La Ernst ». Numele acela nemțesc nu-i făcea prea mare plăcere, așa că după un timp destul de scurt se reîntoarse în capitala rece. Între timp avusese loc semnarea unui tratat de pace, și Ion Aron își reluă locul în orchestra Dallapé... Apoi trecu la Klippan, unde cîntă cu altă orchestră, pe o insulă de vacanță; în schimb, primea de mîncare; apoi se pripăși pe lîngă coliba unui pescar și rămase un timp acolo. Dar ostilitățile reizbucniră și autoritățile făcură o descindere pe insulă. Ion Aron fu îmbarcat într-o șalupă nouă și, sub escorta a trei jandarmi, conduși de un ofițer de poliție — semăna leit cu un profesor de germană ofițerul acela —, fu luat pe sus și dus de-acolo. În cele din urmă se pomeni internat în lagăr pe o insulă mare, atît de mare încît numele ei era Suursaari, adică « insula mare »...

... Dumnezeule, Doamne, și după atîtea peripeții, după atîția ani de rătăcire și pribegie de-a lungul și de-a latul lumii, acolo tocmai i-a fost dat să se întîlnească cu ființa aceea scumpă și gingașă ca o floare, femeia ursită să-i dăruiască un fiu: pe semne că așa-i fusese scris în stele, căci acesta părea să fi fost rostul tuturor rătăcirilor sale pline de zbucium de pînă atunci... Oricum, din punctul meu de vedere, al fiului, nu altul putea fi rostul ultim, devreme ce n-aș fi existat pe lume dacă nu mi-ar fi fost dat să mă nasc din mama mea dulce și bună și din acel artist, împătimitul muzicant care fusese tata...

Iată-l așadar pe muzicantul din îndepărtata Românie, șezînd în vîrful moviliței, Mulku, cea mai puțin semeață de pe insula Suursaari: născut sub dealurile domoale ale Moldovei, lui Ion Aron nu-i plăceau de fel înălțimile abrupte. Stă Ion Aron de unul singur în vîrf de dîmbușor, zicînd din nai cu foc, în mijlocul singurătății. Scripca i-o făcuse fărîme soldatul Selim, cel care mai tîrziu — fără nici un merit — avea să fie dat drept tată; dar naiul, naiul și-l ținuse pitit în scorbura copacului de-acolo. Zicea Ion Aron cu foc, de jale și dor, o doină de-a lui de departe, din Hilioiceștii unde se născuse, din satul moldovenesc unde își petrecuse anii fragezi ai copilăriei sale. Un dor sfîșietor de meleagurile acelea îi dă ghes să cînte; și cîntă cu jale, de-acolo de departe, din ținutul de la miazănoapte, în tăcerea insulei împădurite unde pribegia l-a adus ostatec. Cîntă duios și trist, în timp ce Linda trece. Linda se-oprește în loc și pașii n-o mai duc spre întîlnirea cu cel care-o așteaptă — Selim. Selim, în ziua aceea așteaptă zadarnic întîlnirea cu Linda în locul tăinuit, lîngă malul Paha Lampi...

Se-apropie Linda în pas ușor de movilița de unde răsună cîntarea. Curînd, sunetele se aud mai deslușit; cîțiva pași încă și Linda zărește pe cîntăreț și-l recunoaște. Îl știe. Este bărbatul pe care-l mai văzuse la împletit de sîrmă ghimpată; lucraseră împreună, deși nu alături unul de celălalt. Acum îl vede mai bine: e bine legat, stăpîn pe sine, calm. Și ce frumos cîntă!... Bărbatul face semn Lindei să se apropie, în timp ce zice mai departe din nai; iradiază din el ceva decisiv și liniștit, un fel de calmă autoritate. Linda dă ascultare și vine. Ion Aron se oprește din cîntat și-i șoptește încet, în dialectul idiș:

https://biblioteca-digitala.ro

— Nu-i bine să te plimbi creanga pe-aici, prin pădure; pe-aici, domnişoară, mai stau la pîndă soldaţii. Mai ştii? poate chiar ursul.

— Nici pentru dumneata nu-i bine să stai aici şi să cînţi, îi răspunde în nemţeşte fata. De altfel, în ceea ce mă priveşte, am învoire, adăugă ea. Apoi îşi muşcă buzele. Nu ar fi trebuit să scape vorba asta. Cine ştie ce-ar mai putea crede lumea.

— Nu face nimic, răspunde Ion Aron, încuviinţînd din cap. Înţeleg. Viaţa-i scurtă şi-aşa. A noastră, mai scurtă decît a altora. Hai, du-te unde aveai de gînd să te duci. Dar mîine, la aceeaşi oră, vino şi pe-aici. Vreau să te convingi că şi eu sînt bine, sănătos . . .

A doua zi Linda se lăsă în voile ademenirii şi îşi îndreptă paşii spre sunetul naiului de la Mulku. De îndată ce ajunse aproape, naiul amuţi, pentru o clipă. Apoi se porni din nou, cu şi mai mult foc: viaţa-i o clipă, spusese cîntăreţul, iar viaţa unora ca ei, o clipă mai scurtă decît a altora. Şi doina aceea tînguitoare se prefăcu, în cîteva clipe, în acorduri vesele de brîuşor şi de horă; pînă şi păsările şi celelalte vietăţi ale pădurii începură, la auzul lor, să se apropie drăgăstos unele de celelalte . . .

Două săptămîni bătute pe muche, Linda şi cu Aron se întîlniră zi de zi în taină acolo, la Mulku, hrănind clipa scurtă a vieţii cu dragoste, apropiindu-se adînc unul de celălalt. Dar apoi, cu totul pe neaşteptate, cîntăreţul pieri ca înghiţit de pămînt. La Mulku nu mai puse piciorul şi nici în alte locuri de pe insulă nimeni nu-l mai văzu. Din scorbura copacului dispăruse şi naiul, ceea ce făcu pe Linda să creadă că Ion Aron evadase pur şi simplu. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, unde ar fi putut să fugă? Era doar, ca toţi cei de acolo, un internat. Veniră soldaţii şi căutară peste tot, dar la fel de zadarnic. Era semn că nu autorităţile îl duseseră cine ştie unde. Se vedea treaba că omul îşi pusese frumos naiul în traistă şi-şi luase tălpăşiţa. « Ce ţi-e şi cu artiştii ăştia », îşi spunea Linda în gînd, cu ochii plini de lacrimi; de-acuma încolo se vedea într-adevăr singură, cu totul la cheremul lui Korppi; Selim, la rîndul lui, fusese detaşat pe ţărmul celălalt, pe uscatul mare.

Cîtva timp după aceea, Linda descoperi că rămăsese însărcinată. Intră în panică şi se duse la Korppi, faţă de care n-avea decît aversiune şi începu să se roage s-o transfere pe ţărmul celălalt, să poată naşte ca lumea copilul. Korppi se înfurie, o bătu, o silui, dar în cele din urmă îi făcu formele. Atunci cînd timpul fu aproape, Linda fu transportată în capitală ca să nască. Atunci cînd o întrebară de tatăl copilului, roşi (nu de ruşinea de-a fi mamă, ci de ruşinea de-a minţi): şi îngăimă numele lui Selim. În gînd, ca într-un fel de dezvinovăţire, îşi spuse că, la urma urmelor, Selim ar fi putut să fie totuşi, cine ştie, tatăl copilului. Cît despre cel care pierise fără urmă, el, de fapt, nici nu putea să mai existe ca tată: din el nu mai rămăsese nimic, decît doar o materie, poate, undeva în lume, o energie răzleaţă cine ştie pe unde, sau chiar, de ce nu, unda unei melodii, ecou al muzicii pure.

Enver tăcu, Linda amuţi şi ea, Korppi începu să sforăie. Enver îi aruncă o privire scurtă şi întoarse capul; gîndul că acel boşorog putuse s-o ţină în braţe pe mama lui i se părea de nesuferit. Simţea crescînd în piept clocotul unui fior vecin cu duşmănia. Luă în mîini fotografia Lindei şi sentimentul de duşmănie se stinse, înlocuit de unul de dispreţ şi milă. Nici acestea însă nu ţinură mult. Ce-i păsa lui Enver, în definitiv, de boşorogul acela nenorocit? Fu cuprins de o năvalnică dorinţă de a pleca în căutarea adevăratului său tată, a lui Ion Aron Lipscănescu! Lăsă pe bătrîn să moţăie singur mai departe în bucătărie şi ieşi val vîrtej, traversă strada ca săgeata şi se întoarse la el acasă. Asta era: era timpul să plece la drum.

În româneşte de ANDREI BREZIANU

https://biblioteca-digitala.ro

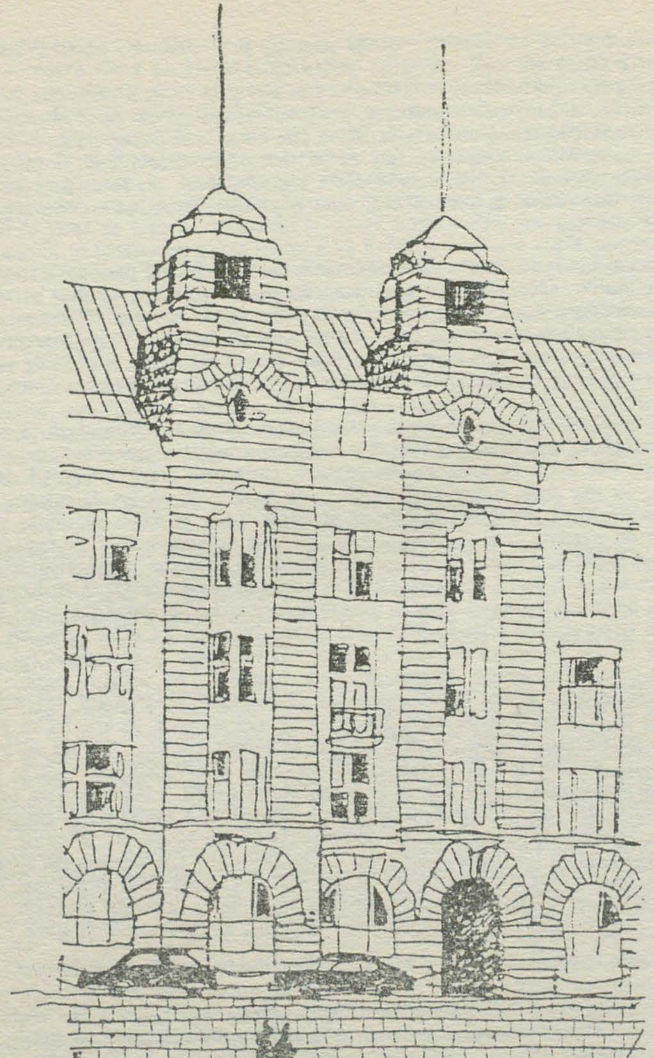

Desene de Cezar Lăzărescu — Turku

https://biblioteca-digitala.ro

PRIVIRI ÎN IMEDIAT

CEZAR LĂZĂRESCU

HELSINKI — TAPIOLA — TURKU

Ori de cîte ori am avut de rezolvat probleme mai grele în munca mea, cele în care logica și rutina trebuiau să lase locul inspirației, m-am dus la un concert. Cu toate că mi-a plăcut mult să desenez și să pictez, consider muzica ca cea mai puternică artă, cea care reușește să pătrundă cel mai direct în sufletul omului și să-l influențeze. Pe mine muzica bună mă desprinde de realitățile cotidiene și mă transpune într-o lume cu totul ideală, în care imaginația este mult mai degajată de orice constrîngeri ; după cîteva minute, mă pot situa într-un cadru propriu, în care nimic din ceea ce mă înconjura în mod normal nu mai există. Anumite lucrări, programatice sau romantice, îmi crează și imagini, pe care le urmăresc ca și cum ar fi reale și care mă ajută să le înțeleg mai bine ; nu știu dacă sînt cele pe care le-a simțit și compozitorul în momentul creației, dar sînt foarte puternice și clare și se repetă aidoma, ori de cîte ori aud aceeași bucată.

Așa am cunoscut eu prima dată Finlanda, țara celor o mie de lacuri, într-o sală de concert, în care poemul lui Sibelius mi-a descris-o cu lux de amănunte, cu o claritate și sensibilitate copleșitoare, în care priveam frumoasa țară a nordului, ca într-un album cu fotografii minunate, ce ne reprezentau toate esența personalității sale. Mai tîrziu, peste ani, cînd străbăteam pădurile de mesteceni argintii sau traversam salbele nesfîrșite de lacuri, acordurile muzicii lui Sibelius îmi reveneau cu aceeași claritate. Monumentul lui ridicat într-unul din parcurile capitalei, o orgă metalică ce plutește parcă aievea în aer, mi s-a părut simbolul perfect al legăturii dintre muzica sa și țara pe care a descris-o atît de frumos.

Primul contact real a fost însă mai dramatic. Vaporul cu care plecasem seara din Stockholm, m-a purtat cîteva ore pe o mare liniștită, de un albastru profund ; de la un timp au început să apară sloiuri albe de gheață, din ce în ce mai mari, pînă cînd tot orizontul pe întinderile Balticei s-a transformat într-o imensă cîmpie albă. Pentru a înainta, vaporul își croia cu greutate drumul prin gheață, spărgînd-o în bucăți mari ce se reuneau în urma lui, refăcînd parcă imaculatul luciu argintiu. Și aceasta a durat pînă a doua zi, cînd am debarcat la Turku, pentru că grosimea mare a gheței nu mai permitea continuarea drumului ; de acolo, pe un viscol năpraznic, cum numai în filme mai văzusem, am continuat călătoria cu mașina, pînă ce, în fine, am ajuns la Helsinki . . .

Capitala a fost fundată de regele suedez Gustav Vaasa la 1550, pe malul golfului finic, pentru a concura pe negustorii olandezi stabiliți pe celaltă parte a golfului, la Tallin (Estonia) folosit ca bază a comerțului lor cu Rusia. În 1808, un uriaș incendiu a distrus o mare parte a orașului, clădirile fiind în majoritate construite din lemn.

https://biblioteca-digitala.ro

Atît stricăciunile provocate de acest incendiu, cît şi faptul că din 1812 capitala se mutase de la Turku la Helsinki, au dat posibilitatea oraşului să se dezvolte din toate punctele de vedere. Ansamblul grandios din zona Senaakintori grupează numeroase clădiri, printre care Universitatea şi Biblioteca, în jurul catedralei oraşului ridicată pe cea mai înaltă terasă ; ele stau şi azi mărturie a concepţiilor arhitecturale şi artistice a acelor timpuri. Realizat sub conducerea unui arhitect care a studiat în Germania dar a lucrat la Tallin şi Petersburg, el încearcă să aducă ceva din spiritul clasic mediteranean, însă atmosfera oraşelor ruse din acea vreme, pe care o degajă, este mai puternică.

Dar acesta este singurul ansamblu în care apropierea Leningradului (300 km) se face simţită ; în restul oraşului, cadrul general este mai apropiat de Occident, mai ales de nord, puternic influenţat de climatul mai dur. Marea Esplanadă ce duce spre port, cu o zonă centrală bogat plantată, este mărginită de construcţii de toate stilurile, cu magazine cu largi vitrine la parter, ce o poate asemăna cu ringul central din Viena. Portul, care iarna este mult timp îngheţat, se transformă primăvara şi vara într-o zonă deosebit de animată a oraşului, avînd şi o porţiune în care pescarii îşi desfac spre vînzare rodul trudei lor. În continuarea portului, se desfăşoară unul din cele mai frumoase cartiere de vile situate pe accentuate denivelări ce le oferă o privire îndepărtată pe luciul golfului.

Sînt numeroase construcţiile care marchează momente importante în viaţa oraşului, şi se imprimă în ochii călătorului ca repere de referinţă memorabile ; clădirea Parlamentului, Palatul guvernamental, Muzeul naţional, Gara centrală, magazinul Stockmann, ansamblul olimpic şi altele. Două din ele m-au impresionat în mod deosebit prin concepţia spaţială interioară şi imaginile pe care le degajă ; prima a fost sala de congrese şi concerte Finlandia — a marelui arhitect Alvar Aalto, o dantelă suplă de marmoră albă mulată cu înţelepciune peste o funcţionalitate simplă şi clară, ca de altfel întreaga operă a celui care a dus în lume faima arhitecturii noi a ţării sale ; a doua a fost biserica Tornppeliankia, de formă circulară, săpată în stîncă şi acoperită cu o uriaşă cupolă de cupru. Concepţia şi realizarea ei arhitecturală îţi lasă impresia că s-a separat cu sticlă o parte din natura sălbatecă ce a fost amenajată şi ca biserică, dar mai ales ca sală de concert. Cupola care o învăluie parcă pluteşte în aer şi se sprijină doar pe cîteva stînci naturale ce au pătruns în interior. Chiar cînd nu se întîmplă nimic, ai impresia că natura, atît de spectaculoasă în acest oraş, îşi cîntă propriul concert, pe care cu atenţie, înţelegere, dar mai ales cu pasiune, îl asculţi şi te copleşeşte.

Helsinki este un oraş mult mai agreabil decît impresia pe care ţi-o face la prima vedere ; o oarecare greutate şi apăsare pe care o degajă, ascunde de fapt o inimă de aur. Nu sînt atracţii turistice de faimă mondială, dar se poate cita Parlamentul, un colos enorm de granit care domină oraşul, cu coloane imense care fiecare cîntăreşte cîte 60 de tone. Impresionant este şi cimitirul din Niätaniemi unde este mormîntul marelui erou naţional Mannerheim, înconjurat de mii de pietre mici, plăci comemorative ale victimelor ultimului război mondial. Fiecare mormînt are trandafiri roşii, şi cu ocazia diferitelor sărbători se aprinde cîte o lumînare groasă în faţa fiecărei pietre şi astfel mii şi mii de flăcări tremurătoare îşi reflectă lucirile pe morminte şi transformă cimitirul într-o ondulaţie continuă de lumină, pînă ce lumînările se sting una după alta, la fel ca şi vieţile sacrificate pentru libertatea Finlandei.

Helsinki este principalul centru universitar al ţării iar viaţa sa culturală se desfăşoară în cele 11 teatre, în Opera naţională şi numeroase săli de concerte, 47 de cinematografe, numeroase galerii de artă, expoziţii şi muzee. Cu toate acestea, oraşul nu este prea aglomerat, căci 30% din suprafaţa sa este rezervată parcurilor

https://biblioteca-digitala.ro

şi locurilor de agrement; de aceea s-au construit spre nord şi vest cîteva oraşe satelit, care prin concepţia lor constituie exemple generoase ale urbanismului contemporan.

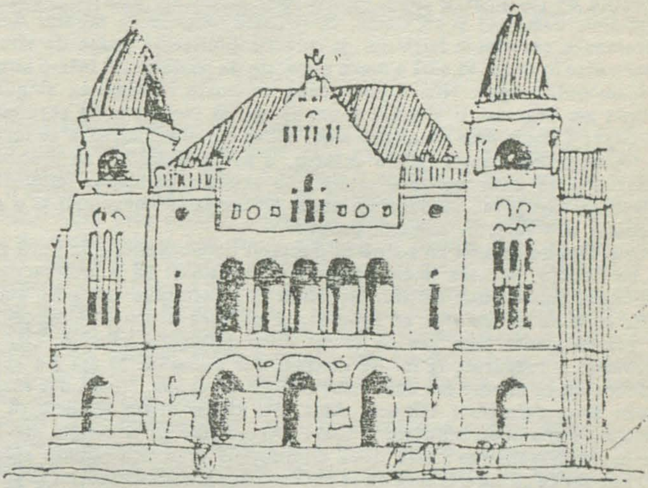

Helsinki: faţada Teatrului Naţional

Tapiola

Oraşul grădină Tapiola este situat în apropierea imediată a golfului Finlandei şi arhipelagului său. Această realizarea, de avangardă şi-a cîştigat o reputaţie internaţională. Cea mai bună idee care poţi să ţi-o faci asupra principiilor de bază ale urbanismului ţi-o dă macheta de mari dimensiuni care se găseşte alături de centrul turistic din Tapiola, sau, şi mai bine, o privire panoramică pe care o ai de pe turnul Keskustorni care domină peisajul. Dar viaţa proprie a acestui oraş grădină, farmecul său nu-l poţi cunoaşte decît plimbîndu-te printre arbori şi stînci, printre terenurile de sport şi parcurile care-l completează; este la numai 9 km de centrul capitalei. Creaţia Tapiolei este unică, şi a pornit de la teren virgin; ceea ce admirăm azi sînt rezultatele muncii unui colectiv complex, cu specialişti în toate domeniile, căci iniţiatorii nu au dorit să creeze un oraş dormitor, ca cele realizate anterior în Anglia sau Suedia şi care au avut rezultate discutabile: aici, la Tapiola, se vor realiza în final 4.600 locuinţe pentru care au fost asigurate 6.000 de locuri de muncă; zonele rezervate industriei uşoare oferă un mediu de lucru agreabil, pentru diferite tipuri de întreprinderi foarte diferite. « Noi nu dorim să construim doar case de locuit, ci să creăm un cadru social agreabil omului modern şi familiei sale » îmi spunea un reprezentant al autorităţii locale; « dorim să creăm un oraş pentru toată lumea, în care fiecare grup social diferit să poată trăi în armonie unul cu altul ». S-a părăsit principiul de a separa locuinţele colective de cele individuale, aici alternînd unele cu altele, dînd astfel o varietate volumetrică în fizionomia oraşului. Individualitatea omului şi apropierea naturii au constituit punctul de plecare al proiectului; s-a făcut totul pentru a păstra frumuseţea naturii şi aspectul original al pei-

https://biblioteca-digitala.ro

sajului generos. Doar o parte a cerințelor locuitorilor pot fi satisfăcute între cele patru ziduri ale locuinței. Pentru celelalte, mult mai numeroase, trebuie găsite soluții exterioare locuinței, care nu este decît un punct de pornire. În afară, sînt terenurile de joc pentru copii, grădinițele, școlile de diferite grade, institutele de învățămînt, comerțul și serviciile, ca și toate locurile de muncă. Aceasta se aplică de asemenea cerințelor *loisirului* și culturii diferitelor grupe de vîrstă. Cetățeanul modern este în drept să aibă o mare varietate de posibilități, într-o atmosferă nepoluată și un cadru sigur. Nici o profesiune nu poate rezolva ea singură problemele multiple ale organizării vieții în epoca de azi; ea trebuie să fie rezultatul unei munci de echipă; Tapiola este rezultatul unei astfel de munci dirijate cu fermitate și claritate. Aceiași organizație care a creat-o, « Asuntosöötiö », se preocupă în prezent de dezvoltarea altor cartiere satelit, pe aceleași principii, îmbunătățite pe baza experienței cîștigate ; se dezvoltă astfel Jyväskylä și Rovaniemi și o nouă localitate pe coasta sud-vest, în comuna Espoo.

Grija față de oameni mi s-a părut deosebit de elocventă și în două aspecte aparent mai de detaliu, pe care le-am observat în Helsinki. La o intersecție cu semafoare luminoase, într-o după amiază, așteptînd să se schimbe culoarea, am auzit un ușor bîzîit, care nu te deranja ca zgomot, și pe care urechea îl percepea numai dacă erai foarte atent ; l-am pus pe seama unor defecțiuni tehnice. Dar la următoarea intersecție a reapărut, la fel de discret, dar sezisabil. Și așa s-a repetat la toate, cu diferența că uneori era continuu, alteori întrerupt. Mi-am dat seama că nu toate puteau avea defecțiuni tehnice. Abia mai tîrziu m-am lămurit că erau instalații speciale pentru orbi, montate la toate intersecțiile cu circulație mai intensă pentru a le ușura traversarea ; cele două diferențieri erau echivalente celor două culori roșu sau verde pe care ei însă nu le puteau vedea, dar cu atenție, le auzeau. Al doilea se referă la prezența unei rampe ușoare, lîngă treptele ce se găsesc eventual la toate edificiile publice, magazinele sau dotările sociale amplasate la parterul clădirilor ; ele sînt pentru handicapații care sînt obligați să umble în cărucioarele pe care adesea le vezi pe marile bulevarde sau în cartierele mai retrase. Desigur că întrebarea pe care am pus-o prietenilor mei finlandezi în legătură cu aceste două aspecte mi s-a părut mie firească ; aveți asemenea cazuri mai numeroase decît în alte țări? Nu, mi s-a răspuns, ne situăm într-o medie normală, dar încercăm ca și aceștia să participe la viața socială ca orice om normal, ca infirmitatea de care suferă să nu fie o povară pentru ei și familia lor.

Am vorbit ceva mai mult despre noul urbanism finlandez, pentru că îl consider drintre toate cele pe care le cunosc, ca cel mai evoluat și cel mai reușit din lume. Desigur că peisajul Finlandei, cu o natură atît de personală și de frumoasă, a oferit un cadru favorabil ; dar cunosc multe locuri în lume cu o natură tot așa de atrăgătoare, în care un formalism gratuit și o grandomanie nejustificată, au distrus orice armonie firească între natură și om, considerînd că ceea ce facem noi trebuie să domine, să impresioneze printr-o arhitectură spectaculoasă. Aci în Finlanda, natura păstrată cu mare grijă, domină și subordonează creația omului ; această dominație nu este niciodată apăsătoare, ci dimpotrivă, provoacă un sentiment de satisfacție, de împlinire, stimulează munca și creația omului, îl face să se simtă mîndru că este părtaș al societății contemporane. Și mai este ceva deosebit de important. Așa cum am menționat mai înainte, locuința este doar o părticică din cadrul material de viață pe care omul și-l creează ; multitudinea dotărilor social culturale pentru toate vîrstele, a serviciilor, a echipamentelor de sport, agrement și distracție, este mult mai intensă și conturează finlandezului de azi, un cadru de viață pe care niciodată nu ar vrea să-l schimbe. Nu am văzut nicăieri palate, sau

https://biblioteca-digitala.ro

construcții impresionante, nu am văzut nicăieri lux și exces în dimensiuni sau prețiozități de materiale, dar peste tot am văzut exact ce era necesar, simplu și uman, cu materiale calde, cu lemn mult, cu multă lumină și culoare, totul la scara omului, care simte din plin grija unei întregi societăți pentru viața lui, pentru fericirea lui. . .

Turku/Åbo

După ce am străbătut ore în șir o mare înghețată, primul oraș pe care l-am cunoscut în Finlanda a fost Turku, cel mai mare port al țării pe timpul iernii, cînd gerul face inaccesibile unele din ele. În 1979 și-a sărbătorit 750 ani de existență autentificată: o scrisoare a papei Grigore IX recunoaște că această aglomerare de pe malurile rîului Aura este centrul populației din regiunea nordică. Se pare că la nașterea lui au contribuit și negustorii germani ai Hansei, care au ridicat spre 1280 și catedrala actuală și au început construirea unui mare castel, care avea rolul de apărare a populației. Atunci a apărut și numele de Finlanda pentru a desemna o regiune destul de mare, al cărei centru a fost de-a lungul a multe secole orașul Turku. În timpul evului mediu a avut o viață politică foarte agitată, și de multe ori cetățenii orașului și-au pierdut casele; prinții din Novgorod au ars catedrala și multe edificii, dar de fapt orașul a ars în medie odată la fiecare 30 de ani, incendiat de dușmani sau de neglijența locuitorilor.

Abia din secolul XVII evoluția a fost mai calmă, întărind poziția orașului: atunci se fundează Curtea de Justiție, Colegiul și o universitate. La populația orașului, formată din artizani, clerici și negustori, începe să se adaoge un număr din ce în ce mai mare de studenți și profesori. Spre începutul secolului XIX perspectivele de dezvoltare deveniseră cele mai favorabile și orașul creștea mereu. Dar după ce teritoriul a trecut de la suedezi sub protecția Rusiei, țarul a mutat capitala la Helsinki; 15 ani mai tîrziu, în 1827, Turku era devastat de cel mai crunt incendiu pe care l-a suferit vreodată un oraș nordic, nimicindu-l aproape în întregime în cîteva ore. N-a rămas aproape nimic și universitatea s-a mutat la Helsinki.

Din fericire a renăscut: arhitectul C. L. Engel a desenat un nou plan, cu străzi drepte și pateuri dreptunghiulare de case, care nu avea nici o legătură cu vechiul oraș și care demonstra de fapt că atît cetățenii cît și autoritățile erau hotărîte să înceapă totul de la zero. În centrul noului oraș era aceiași catedrală și case în stil Empire, din care unele s-au păstrat pînă astăzi. Ceea ce vedem acum păstrează mult din această structură și s-a dezvoltat în principal pe malurile rîului care-l traversează. Activitatea portuară este dintre cele mai importante, dar sînt și numeroase uzine metalurgice și fabrici textile. În zona centrală mai găsim încă căsuțe de lemn ce amintesc perioadele istorice, dar noile construcții de locuințe ce-l înconjoară reflectă aceeași grijă pentru om, pe care o regăsim în toată Finlanda.

Turku a fost supranumit și «orașul donatorilor», pentru că locuitorii lui se simt foarte legați de acele locuri și vor să-și aducă o contribuție cît mai substanțială la dezvoltarea lui; Biblioteca Municipală, Muzeul de Artă, Muzeul de Biologie, parcurile, multe cămine de copii și aziluri de bătrîni, sînt rezultatul unor donații sau colecte publice.

După independența țării, orașul își reorganizează universitatea și două școli superioare de comerț, atît în limba suedeză, cît și în cea finlandeză, însumînd astăzi peste 14.000 de studenți. A devenit un centru cultural important beneficiind de teatre, săli de concert, și renumite biblioteci. Muzeul de artizanat, pe colina Mănăstirei, este singurul muzeu de acest gen din lume care a rămas pe locul său de origine. Se compune din 18 mici case construite la sfîrșitul secolului XVIII și care grație

https://biblioteca-digitala.ro

poziţiei favorizate au scăpat de incendiul din 1827. Locuitorii lor erau ei înşişi artizani şi de aceea atelierele se găsesc în mediul lor autentic. Meşterii prezintă chiar ei vechile meserii dintre care multe sînt în curs de dispariţie.

La ultima mea vizită am fost impresionat de un muzeu relativ mai nou, închinat marelui compozitor Sibelius. O construcţie lapidară de beton aparent şi sticlă, în care sînt expuse instrumente vechi şi în care se dau concerte din operele sale. Are o acustică impresionantă şi instalaţiile moderne de stereofonie fac ca muzica să străpungă zidurile şi să plutească parcă peste întregul peisaj. E cea mai impresio-

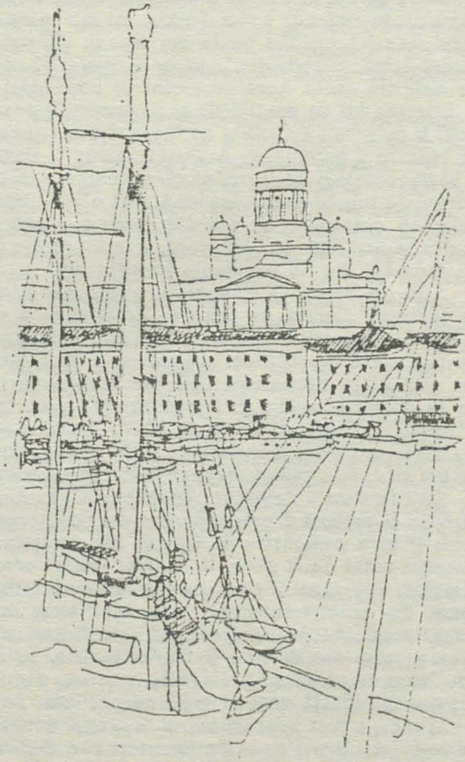

Helsinki, Portul

nantă sală de concert pe care am văzut-o, în care muzica te impresoară venind de peste tot, povestindu-ţi în frazele minunatului artist despre frumuseţile Finlandei.

Se spune însă că cine nu a văzut şi arhipelagul nu cunoaşte Turku, acest arhipelag foarte întins fiind o parte esenţială a oraşului şi vieţii locuitorilor. A protejat oraşul de atacurile prin surprindere ale inamicilor ca şi de ierni prea riguroase. De acolo scot peştele de pe mesele lor, şi acolo pleacă cei ce vor să-şi petreacă timpul liber în mijlocul naturii. Locuitorii din Turku iubesc şi respectă marea şi de aceea se spune că în sîngele fiecăruia curge şi o picătură de apă sărată.

https://biblioteca-digitala.ro

MARIN SORESCU

ÎN FINLANDA, PRINTRE POEȚI...

Timpul unu: vara, 1976

3 IUNIE

O alergare prin pădure. A plouat de curînd, frunzele sînt încărcate de stropi mari, din ciupercile strivite ies aburi. Ies aburi și din mine. Plămînii anchilozați parcă acum învață să respire. În fața mea, Antti a mărit pasul. Are damblaua sănătoasă a finlandezului: fuga. Toți parcă ar fi pe urma marelui maratonist Paavo Nurmi-care are, sau ar trebui să aibă o statuie în centrul capitalei. Abia se mai vede printre copaci. Dacă face o glumă și mă pierde în pădurea finlandeză, care, cum se știe, ocupă 71% din suprafața țării? Alergăm de vreo douăzeci de minute, dar mie mi se pare că am străbătut toată Finlanda: cam asta e: copaci, iarbă, veverițe, poteci. Și aer. Aer « cît încape ».

După premierea piesei Matca *și cele cîteva zile protocolare, mi-am permis un scurt respiro — bine zis « respiro » căci chiar gîfîi — finlandez. « Dacă stai la hotel, n-o să vezi nimic » mi s-a spus. Hotelurile sînt peste tot la fel. Iată-mă acum, suflînd greu, în miezul intimității acestor locuri. În scrisul meu neciteț, nu fac deosebirea dintre o și a. În Finlanda* locurile *se confundă cu* lacurile*. . . Or, cîte locuri-lacuri au. . .? Intuindu-mi oboseala, prietenul s-a oprit. . . Ne întoarceam la pas, discutînd despre muzeul vizitat, asemănător Muzeului satului din București, unde am ascultat țărani cîntînd din gură, din frunză, din os de pește și-am văzut cîteva formații de dansuri. Și-n cîntece și-n dansuri, în costume, și obiectele de uz casnic de prin case, ceva mi s-a părut cunoscut. La nivelul rădăcinilor, Europa are aceeași pînză freatică, legături, comunicări secrete, asemănări structurale. . .*

Bîrfitorii spun că finlandezii stau în barăci, nu în case, și că limba lor e un fel de zgomot care se poate produce, dar nu se poate învăța. Nu-i adevărat. Azi am învățat vreo 30 de cuvinte noi. Vizită la părinții lui Antti Litya. Mama sa de 61 de ani. Are 4 fete și actorul acesta faimos, dar stă cu moșul în pădure. Suferă de singurătate. A plîns în vreo două rînduri. A luat o revistă pentru femei, unde îi apăruse lui o poză, și i-a arătat-o. Am trecut lacul ca să-i aducem bătrînei ochelari. Citește doar cînd aude că i-a murit vreo cunoștință, atunci consultă știrile din ziare. Lacul — fără nici o încrețitură. Lac « tînăr ». Am vîslit din nou — demult nu m-am mai simțit așa de bine! Finlanda te ajută să iei legătura cu natura. Sărbătoarea ei națională ar putea să se numească « Sauna ». E sîmbăta, în fiecare sîmbătă. O senzație de viață ușoară, aeriană, provizorie. Nu știu dacă or fi crezînd în viața cealaltă. Nici asta nu-i de aruncat! Nimeni nu se omoară să strîngă aici comori. Sentimentul acesta de fragil, cred că vine și de la scînduri: scînduri pe pereți, pe tavan, scînduri pe jos. Casele acestea, parcă sînt lăzi, pe care ai putea să scrii: « Fragil ». Sau: « Aici se trăiește ușor ». Casele de pe lîngă gări, ți-e teamă să nu fie remorcate de vreun mărfar. . . Un mărfar îți mută într-o noapte jumătate din oraș, dacă vrea. Mîine mergem la Turku. . .

Nu-mi vin în cap decît începuturi de poezii. Gîndul închegat despre aceste locuri, îmi scapă. Printre degete, printre lacuri, printre copaci. Un avion a decolat și merge un moment paralel cu trenul. . .

Aici, ce pune omul, nu prea răsare. Crește, ce crește de la sine. Pădurile par tinere, căci copacii se dezvoltă încet, din cauza căldurii puține. Multe păduri sînt, de fapt,

https://biblioteca-digitala.ro

lunci. Mesteceni şi alte foioase. Pe pietre se caţără pini. Semne, pe şosele, îţi atrag atenţia că s-ar putea să-ţi taie calea un ren. N-am văzut ren pînă acum decît la muzeul de istorie naturală din Helsinki. Se zice că în iernile mai grele cîte unul se rătăceşte pînă în centrul capitalei.

7 IUNIE

Peisajul ca o lentilă de ochelari, zgîriată pe alocuri de lacuri. Aseară am văzut un film la televizor despre « Lebensborn » — o organizaţie sanitară înfiinţată de Hitler cu lozinca: « Fiecare femeie — un copil pentru Führer ». Bineînţeles, un copil arian. Grupele îndrăgite de el: grupa nordică, grupa westfalică şi alta, turingică (mi se pare). Organizaţia aceasta venea în sprijinul mamelor celibatare, ce-şi puteau alege un bărbat care să îndeplinească toate condiţiile: sănătos, arian, frumos etc. Făceau dragoste, năşteau copilul şi-l duceau la azilul asociaţiei. Asta era tot. (Prezentau un certificat că sînt cine sînt, sînt sănătoase şi dădeau numele tatălui). Medicul şef al organizaţiei « Lebensborn » trăieşte. Reporterul l-a filmat întins în pat, ramolit, jucîndu-se c-o zdrăngănea, mă rog dat bine în mintea copiilor. Apoi imagini documentare. Şi timpul, mă gîndesc, se îmbolnăveşte din cînd în cînd, ca şi spaţiul.

9 IUNIE

*Un fel de rezumat. O ţară într-o pădure. Plus o puzderie de lacuri. Plus răsuflarea mării. Faci saune (*Mens. . . sauna in corpore sauna*) şi calambururi, şi intri aburit în lac. Bei bere « Kott » şi culegi floricele pe cîmpii. Totul e frumos. Dimineaţa sînt foarte ocupat să dau mîncare la raţele sălbatice şi la pescăruşi. (Pe post de cenuşăreasă a zilelor de vacanţă în Finlada). Plouă, dar cînd mă gîndesc la ceva frumos, se înseninează. Nu e o ploaie hotărîtă, energică. Te poţi tocmi cu ea.*

COFA

Ce să pun în această cofă de lemn de pin?
Aş lua un lac. E rotundă ca el.
O cofă de aer, care picură într-una,
O cofă de cer,
Ferigile de la rădăcinile pinilor
O cofă de parfum.

Pescăruşii vin şi-mi ciugulesc aspirinele. Ca să nu-i supăr că m-au prins cu mîna goală, le dau ce găsesc prin buzunare. Azi n-o să-i mai doară capul.

Marea Baltică seamănă cu Marea Nordului. O asemănare care produce curent. Trage. Dar să mă mai uit la mesteceni. Mesteacănul ţine de cald iernii lungi, care se lungeşte şi mai mult spre Laponia. Oricare dintre ei e gata să-ţi dea o măturică.

ALTĂ ZI

. . .În curtea vilei lui Daniel Katz cîţiva scriitori boemi, frigînd cîrnaţi şi vorbind tare.

Liisa Ryoma are mult umor, e inteligentă şi vorbeşte perfect româneşte. Cea mai bună traducătoare din limba română. Împreună cu Daniel Katz, cunoscut prozator şi dramaturg, şi el plin de voie bună şi umor, formează un cuplu boem şi solid în acelaşi timp. Locuiesc într-o vilă, deschisă oricui, cu chiria neplătită de vreo cîţiva ani (nu-mi dau

https://biblioteca-digitala.ro

seama cînd Liisa glumeşte sau vorbeşte serios). Primesc şi eu o invitaţie aici pe termen lung. Le spun că n-o pot accepta. Gazda mea, (pe care o cunosc şi ei) s-ar supăra, şi eu mi-aş pierde antrenamentul pentru cursa de maraton finlandez la care vreau să particip. . .

ULTIMA ZI

M-am trezit cu noaptea în cap: la 6,30. La 9 a plecat vaporul. Destinaţia Stockholm. Ajunge acolo la 9 deseară. Cu încă un finlandez în cabină, cu care n-am reuşit să schimb decît cîteva cuvinte. Vaporul e imens. Şase etaje. Am urmărit cum se desprinde de ţărm, cum se îndepărtează catedrala albă, apoi vasele din port. Acum sînt în sala de mese şi mă uit cum alunecăm la vale. Un pescăruş alunecă şi el la înălţimea mea. Vaporul e cît o grădină. Mă plimb printr-o grădină, care, la rîndul ei, se plimbă pe mare. Gîndurile se plimbă prin capul meu. Totul e plimbare.

Mă uit la valuri şi mă gîndesc la tot ce a fost comparat cu valul. Părul femeilor, grîul. Şi ce mai face valuri? Dantelele văluresc. Apoi crizele economice. (« Marele val din anul. . . ») Simt nevoia să bag lichid în burtă. Aşa o fi zicînd şi marea, cînd plouă. Cîte un trauler strecoară apele teritoriale. Două babe se prăjesc de-a dreapta şi de-a stînga mea. Femei nereuşite, în toate felurile. O mare diversitate de femei nereuşite. Vaporul, aşchie finlandeză, sărită departe de trunchiul pădurilor în Baltica cea aparent băltită.

Mă uit la preţuri c-un ochi de ghiaţă.

Am înebunit căutînd o cutie poştală. Unde naiba şi-or fi aruncînd ăştia impresiile?

Vaporul se numeşte « Welamo » şi are următoarea fişă tehnică:

Construit în 1975. Înălţimea: 22 m. Viteza 26 de noduri.

Lungimea: 152 m. Capacitatea: 1200 pasageri şi 300 de automobile. 799 de cabine.

Isus mergea pe valuri cu 2 noduri pe oră. (Doamne iartă-mă!)

Pe perete se află două ceasuri. Unul arată ora finlandeză, celălalt pe cea suedeză. Mă uit şi văd că e trei fără un sfert. Mă uit peste zece minute (încep să fiu nerăbdător) şi ce văd: două fără cinci. Cînd cîştig, cînd pierd o oră. Depinde în ce parte se apleacă vaporul şi cum îmi alunecă privirea, ba la un ceas, ba la altul.

Timpul doi: vara, 1979

MARŢI 19 IUNIE

E unu noaptea; încă e lumină. Poţi să ghiceşti în palmă. Nici o stea. Cer senin. La şedinţa de azi dimineaţă m-am poemnit numit în prezidium şi-a trebuit să spun ceva despre traduceri. Pentti Saarikoski, care conducea discuţiile, mi-a tradus poezia « Capriciu » şi a citit-o, spre exemplificare.

Au luat cuvîntul Ott Ojamaa (URSS), Raul Rivero (Cuba), Lassi Nummi (Finlanda). Herbert Lomas (Anglia).

După masă, excursie cu autobuzul la Jollola şi Vääsky.

. . .Afară cerul e de-o seninătate noroasă. Niciodată nu e senin în întregime. Norii se fugăresc mereu. Ne întoarcem cu vaporul, mergînd vreo 30 de km, bine dispuşi şi

https://biblioteca-digitala.ro

bînd bere, glumind, vorbind în toate limbile, schimbînd adrese. Egito Goça lvez mi-l prezintă pe compatriorul său, Fernando Namora, poet şi prozator important (un roman i-a fost tradus şi la noi de Roxana Eminescu). Lutfi Ozök, poet şi fotograf din S uedia, de origine turcă, un bonom rotofei, rîde sonor. « Face sărbătoare şi aruncă peta rde », îşi aminteşte domnul Namora, un proverb portughez.

MIERCURI 20 IUNIE

La discuţiile de azi au luat parte: dramaturgul japonez Kobo Abe, Sándor Csoóri, (Ungaria) Yrjö Varpio (Finlanda), iar în sesiunea de după amiază: Bernard-Henri Levy (Franţa) care a provocat un mic scandal, Penti Saaritsa (Finlanda). Kostas Assimakopoulos (Grecia), Héctor Sanchez (Columbia). După masa de seară am mers în oraşul Lahti. Am citit versuri pe scena teatrului alături de: Keith Bosley (Anglia), Sándor Csorori (Ungaria). Jean Pierre Faye (Franţa), Ivan Dinkov (Bulgaria), Kirsi Kunnas (Finlanda), Herbert Lomas (Anglia), Östen Sjöstrand (Suedia), Gust Gils (Belgia), Lassi Nummi (Finlanda), Remco Campert (Olanda), Erzy Lisovski (Polonia), Pentti Saaritsa. Acesta din urmă a şi prezentat programul, împreună cu Marianne Bargum. Poemele mele au fost citite în finlandeză de Daniel Katz.

Foarte interesant a fost, seara tîrziu, meciul de fotbal: Finlanda-Restul lumii. Am făcut parte din echipa invitaţilor şi cred că am şi băgat vreo două goluri, pentru că, la un moment dat, nu se mai ştia cine cu cine joacă. Şi dacă-ţi venea bine, băgai gol în poarta care-ţi era mai aproape. O veselie generală.

Emblema festivalului e o frunză. O frunză pe apă, pentru că discuţiile se poartă într-o poiană, la uşa unui cort, pe malul unui lac mare de vreo 30 de kilometri. Unul din cele o mie de lacuri din Finlanda. Stejari seculari, iarbă înaltă, cîntece de privighetoare şi, alături, zbor, într-o doară, de pescăruşi. Peisajul e atît de frumos, încît e păcat să-l strici cu o discuţie de cinci zile. O discuţie mai mult sau mai puţin literară. Peisaj aproape paradisiac, de unde, după recitări, luări de cuvînt despre traduceri (ce, cum şi de ce se traduce — tema festivalului din anul acesta) cei peste o sută de participanţi se vor simţi izgoniţi în poluarea oraşelor lor, să-şi cîştige pîinea cu sudoarea frunţii.

JOI 21 IUNIE

Am remarcat conferinţa foarte interesantă a lui Östen Sjostrand, distinsul poet şi academician suedez, care conduce una din cele mai prestigioase (şi frumoase) reviste suedeze: Artes. Apoi cuvîntul poetului olandez Remco Campert. Cina de adio am luat-o pe un yacht. Cîteva toasturi din partea oficialităţilor. Am fost desemnat să răspund, din partea poeţilor şi bine că n-am ştiut lucrul acesta mai din vreme, în astfel de cazuri improvizaţia este mult mai izbutită şi mai bine primită decît un cuvînt pregătit dinainte. Brusc şi c-un pahar în mînă, pot spune 'ucruri mai interesante, decît elaborînd pe îndelete (şi fără pahar în mînă).

. . .N-am văzut reni, n-am făcut sauna. Am studiat coaja mestecenilor. O bună simplitate, de pădurari, la participanţii finlandezi, blonzi, bărboşi, plini de timiditate, în fond, deşi par fioroşi şi distanţi. Scriitorii, cînd se întîlnesc e bine chiar să nici nu vorbească. « Ce-o să facen aici ? » — mă întreba Remca Campert, în prima zi. C-o zi înainte primise în somptuoasa sală de recepţie a primăriei din Rotterdam premlul naţional olandez de poezie, Nimic, i-am răspuns o să ne uităm unii la alţii.

https://biblioteca-digitala.ro

SOARELE DE LA MIEZUL NOPȚII

Se simte curbura pămîntului.
Aici cerul e foarte apropiat de pămînt
Un val. Deasupra — un nor.
În golul dintre valuri și nori
O fîșie de cer senin, ca un suflet de copil.
Cerul trage peste Finlanda jaluzelele.
Plouă printre gînduri.
Vuietul lacurilor împinge la mal un buștean.
Toată oboseala din oasele noastre
Iese la margine ca frunzele moarte la marginea apei.

23 IUNIE

În avion peste Finlanda. Copitele ghețarilor pline de apă. Lupta pădurii cu apa. O deltă. Am văzut în port o rață sălbatică și patru rățuște mici. Verdele negru al pădurii, albastrul murdar al apei. Norii fugind înapoi speriați. Avionul companiei Air France e pe jumătate gol. Atunci cînd nu sînt unite într-un mare lac sofisticat — ca o preerie acvatică, lacurile mici parcă ar comunica între ele. Scandinavia este o confederație de lacuri, care au aderat la respectarea (suportarea) omului. Ca navigator stîngaci. Trecem printre nori, ca printr-o pulbere de aburi din saună. Multe idei poetice mi-au trecut prin cap la Lahti și le-am uitat pe toate. Nu se mai vede nimic jos.

Festivalul de la Lahti se deosebește de toate celalate. În primul rînd că e sub cerul liber, sub patronajul naturii. Apoi, mai toate celalalte festivaluri sînt strict specializate: de poezie. Aici sînt admise toate disciplinele, poeții aș spune că se află chiar în minoritate. Din doi în doi ani se scoate din pălărie o temă general-umană, general literară și condeieri din toate colțurile lumii vin ca ulii și trag din ea, la microfoane cu firele încurcate prin copaci, sub umbrele de ciuperci sau pălăria șarpelui, o analizează, o disecă, și-o dau gata, într-un dulce vacarm-babel. Teme: în 1969: Scriitorul și puterea. În 1971: Scriitorul și lumea conflictelor acute. În 1973: De ce ficțiunea? În 1975: Literatură și identitate națională. În 1977: Rolul scriitorului în societatea de azi. E mai degrabă un seminar decît un festival, inițiat, mi se pare, în 1963, care, iată, durează, în ciuda tuturor crizelor. Eu am spus întotdeauna: țările mici fac marile festivaluri! Țările mijlocii fac mijlociile festivaluri! Și țările mari nu fac nici un festival! Mai mulți scriitori din Statele Unite mi s-au plîns că n-au unde să se desfășoare. « N-am ce vă face, le-am spus. Asta e situația! Pentru că eu am susținut întotdeauna: Țările mici fac marile festivaluri», etc. Scriitori importanți au trecut pe la Lahti, coloși și mastodonți ai literaturii, care s-au lăsat lahtizați *cu plăcere, cu voluptate chiar, simțuind că e vorba de ceva rar. Dacă omul modern și-a găsit, în sfîrșit, echilibrul în îmbinarea armonioasă a inutilului cu neplăcutul, aici poate ieși un pic din ritm: și utilul și plăcutul pot conviețui; iată. Pe scurt: delegația română s-a simțit bine. O declar sus și tare, de-aici din avion. Și cred că și Mircea Tomuș, o declară sus și tare din avionul care-l duce, mi se pare, spre Copenhaga. Deci unanimitate. Dar cine să te-audă, la înălțimea asta?» «Legați-vă centurile de siguranță».*

https://biblioteca-digitala.ro

NICOLAE MANOLESCU

Nopţile albe de la Mukkula

A trecut mai bine de un deceniu de cînd am fost la Lahti. Amintirile mele s-au estompat treptat, pierzînd din detalii iar atmosfera, în bună parte, s-a evaporat. Lahti a rămas pentru mine o idee.

Pe atunci mai eram ceea ce se cheamă un tînăr scriitor. De altfel, spre deosebire de alte întîlniri similare la care am participat, aceasta îşi trage caracteristica principală tocmai din împrejurarea că majoritatea invitaţilor nu sînt scriitori pe deplin consacraţi (mai ales dincolo de graniţele ţărilor lor). Una este să cunoşti somităţi, alta, tineri, ca şi tine. Somităţile n-au lipsit, în decursul anilor, de la Lahti. Au fost, într-un fel, sarea în bucate a simpozioanelor. Căutaţi de toţi, de colegi sau de ziarişti, de oficialităţi şi de « fani », scriitorii celebri care au trecut pe la întîlnirile de la Lahti n-au fost, totuşi, după cîte îmi dau seama, nişte prezenţe foarte simpatice. Cum şi ce să vorbeşti cu o somitate, tu, care n-ai decît vreo treizeci de ani şi trebuie să începi prin a te prezenta?

Cînd am fost eu, cel mai cunoscut participant era Arnold Wesker. N-avea încă patruzeci de ani. Ca şi Jean Ricardou, făcea parte din generaţia '60, cum spunem noi. Primele lui piese sînt din 1958, de nu mă înşel, şi în orice caz abia prin 1960 a devenit notoriu în Anglia. Aşa încît nu ne-a venit greu să ne înţelegem. Eram, în definitiv, toţi, mai mult sau mai puţin, nişte promisiuni literare.

De discuţii nesfîrşite, se leagă, în memoria mea, săptămîna petrecută la Lahti. În iunie, în Finlanda, sînt nopţi albe. Programul nu era prea constrîngător. Discuţiile începeau cu adevărat cînd se sfîrşeau comunicările şi dezbaterile oficiale. La masă ori în plimbări prin pitoreştile locuri de la Mukkula, un fel de colină înverzită unde se afla hotelul, într-o margine a Lahtiului. Îl văd şi acum pe Wesker, flanînd şi perorînd despre « realismul » teatrului. Fusese şi subiectul comunicării lui, şi una din temele acelui an: arta şi rolul ei în lume.

Asta este Lahti: întîlniri pline de promisiune şi speranţă, în care soarta literaturii şi a lumii se află (îţi vine a crede) la degetul mic al fiecăruia dintre participanţi. Nu sînt vorbe în vînt. Discuţiile sînt încordate. Tinereţea vibrează, excitată şi de scurtele nopţi nordice. Peste cîţiva ani, oamenii politici vor alege Helsinki pentru a se întîlni. Ce de speranţe legam (şi legăm) de asemenea întîlniri! Nu există cultură în izolare: cultura înseamnă comunicare, dialog, schimb. Aceste truisme trebuie, din cînd în cînd, repetate, căci, vorba lui Alexandru Paleologu: uitarea e infinit mai rea decît repetarea lor. Dacă Lahti, cum spuneam, este pentru mine, după atîţia ani, o idee, este tocmai ideea de ieşire în lume a culturii din fiecare ţară.

https://biblioteca-digitala.ro

ANA BLANDIANA

LAHTI la solstițiul de vară

Imaginați-vă o noapte albă (și o noapte albă v-o puteți imagina amintindu-vă albul acela care cuprinde văzduhul la ora imprecisă a trecerii beznei spre zi, cînd negrul a dispărut fără ca transparența luminii să-i fi putut lua locul iar lucrurile apar rotunjite de un aer lăptos, intens, alb, abia opalin) . . . Imaginați-vă o noapte albă într-un oraș finlandez, un oraș în care străzile sînt întrerupte de stînci și piețele înlocuite cu lacuri, un oraș care păstrează din propria sa noțiune numai prezența umană înțelept dispersată între elemente mai veșnice și mai de neînlocuit.

Totul e nemișcat, totul tace, dar totul se vede, totul e alb. Din noapte a rămas doar pustietatea, din zi numai posibilitatea de a vedea. Clădirile — pline de oameni, probabil, a căror prezență nu se trădează prin nimic — au o încremenire pe care nici noaptea, nici ziua nu le-o pun astfel în evidență, iar culorile, perlate ușor de strălucirea mată a văzduhului, se apropie între ele estompate parcă de o peliculă translucidă de argint.

Orașul se numește Lahti, iar noaptea e dinaintea solstițiului de vară. În căldura lipsită de insinuările sudului, umblu pe străzi într-un fel de vis pe care cea mai mică mișcare, cel mai slab semn de viață l-ar putea sparge, dar, miraculos, în ceea lume, încremenită fără a aparține neființei, nimic nu intervine pentru a mă scoate din vraja care se prelungește de ore și ore, pînă în ireal. Și tocmai această prelungire creează un suspens care trebuie într-un fel împlinit, o așteptare care cere un semn, cel puțin un gest. Și fac acel gest aproape fără să-mi dau seama, oprindu-mă pe marginea unui lac atît de liniștit încît nici nu pare lichid, oprindu-mă o clipă, dezbrăcîndu-mă și intrînd apoi în apă cu simplitatea cu care aș intra să înot în lacul fermecat din mijlocul unui codru.

Nu cred că sînt în stare să povestesc o mai deplină beatitudine decît înotul acela în apa transparentă, în aerul alb, în noaptea orașului finlandez, în vara nordului magic, în somnul amăgitor al planetei, în rotirea legănătoare a lumilor, în existența fără de gînd și fără de margini a universului, în trecut, tot mai în trecut.

Din volumul « Cea mai frumoasă dintre lumile posibile »

https://biblioteca-digitala.ro

MIRCEA IORGULESCU

ÎNSEMNARE DUPĂ O CĂLĂTORIE ÎN FINLANDA

Notă preliminară despre călători și călătorii

Îmi place să călătoresc. Îmi place atît de mult să călătoresc încît n-am reușit niciodată să văd altceva decît o nefericită epatare provincială în aversiunea sfidător declarată pentru călătorii a lui Camil Petrescu, în ciuda iubirii fără rezerve pe care i-o port din adolescență, și cu toate că este unul dintre cei mai puțin provinciali scriitori români; dar părerea lui despre călătorii m-a contrariat în ordine intelectuală la fel de violent cum în ordinea demnității literare m-a contrariat sălciul, plicticosul pamflet pe care l-a scris, n-am să înțeleg niciodată de ce, împotriva lui E. Lovinescu.

Într-o călătorie ești întotdeauna mai « adevărat » decît în mediul existenței statornice și de fiecare zi; dacă vrei să cunoști pe cineva, trebuie neapărat să călătorești împreună cu el. Călătoria e un fel de probă, una din cele mai clarificatoare, poate. Răsfrîntă în oglinzile devorante ale obișnuințelor, absorbită de automatisme, de constrîngeri și tropisme, mortificată lent prin ancorarea în cotidian, ca o corabie putrezind la țărm, invadată de alge și scoici, scufundîndu-se pe nesimțite în nisipul tuturor sfîrșiturilor, personalitatea se ascunde, se deformează și se anulează implacabil. Nu așezînd un personaj în ambianța lui familiară și descriind-o cu minuție, în felul romancierilor din veacul trecut, poate fi el exprimat, înțeles, explicat, restituit și regăsit în ceea ce este și are autentic inconfundabil; ci scoțîndu-l din ea. Punîndu-l în libertate: a călători înseamnă a fi liber, cine nu este liber nu călătorește. De aceea și este uneori călătoria o eliberare: întrucît interioritatea și exterioritatea nu se mai confundă, nu se mai amestecă, nu se mai întrepătrund. Călătorul este singur într-o lume care nu e a lui: descoperă și se descoperă.

Plăcîndu-mi să călătoresc, nu o fac totuși pentru a-mi procura o plăcere sau pentru a căuta plăceri; călătoresc așa cum citesc, gîndesc, visez; dintr-o nevoie spirituală. Nu sînt — ori nu pot fi — « turist ». Turismul a degradat, de altfel, înțelesurile călătoriei: care nu mai e un fapt de cunoaștere, ci o plăcere dirijată, organizată, oferită și cumpărată ca o marfă oarecare. O evoluție pe care, ca pe atîtea altele, literatura a anticipat-o. Privind omul ca pe o piesă de mobilier, integrîndu-l universului obiectelor, romanul epocii burgheze îl aservea de fapt acestora, descoperind în ce măsură ele îl înrîuresc, îl determină, îl manipulează. Personajele din aceste romane călătoresc puțin și, de regulă, într-o singură direcție: spre Capitală. Sînt ființe centrifuge; iar mișcarea lor este mai mult socială decît spațială. Preferă călătoriilor plimbarea și « excursiunile », surogate lipsite de orice risc și în primul rînd de riscul modificării. un asemenea personaj rămîne același, indiferent de ce vede. Cu toate că în general nu vede altceva decît ceea ce vrea să vadă: identifică, nu descoperă. Și, mai ales, nu se descoperă.

https://biblioteca-digitala.ro

A călători e totuna cu a hoinări sau cu a migra? Înclin să cred că nu; în absența întoarcerii, a existenței unui « punct fix » de revenire, călătoria se transformă în altceva. Fără Ithaca, Ulise ar fi fost un vagabond oarecare, nu un călător; şi, poate, ar fi rămas acolo unde s-ar fi simțit mai bine, aşezîndu-se pentru totdeauna. Europenii au descoperit lumea nu părăsindu-şi continentul lor, cel mai sedentar, în fond, dintre toate, ci reîntorcîndu-se şi pornind iarăşi, într-un fel de du-te vino cu bătaie din ce în ce mai lungă. Seminţiile migratoare plecau însă din depărtările asiatice pentru a nu mai reveni vreodată acolo: au cucerit, au pierit, s-au aşezat, dar n-au călătorit. Şi n-au descoperit; s-au extins.

Ideea că românii nu ar fi călători ci sedentari este foarte răspîndită şi pare greu de respins; am folosit-o şi eu cîndva preluînd-o fără control critic; în realitate nu este decît un automatism de gîndire. Căci nu călătoria se opune cu adevărat sedentarismului ci migrația. Tocmai pentru că sînt aşezați, statornici, « sedentari », românii sînt călători: pentru ei Ithaca există. Nu o părăsesc şi nu o uită vreodată, oriunde ar merge; îi aparțin. Detestă însă izolarea şi imobilismul, lipsa de comunicație şi interdicțiile: de aceea țin în mare stimă pe « omul umblat »şi le place să fie « liberi ca pasărea cerului », formule semnificative. Şi nu coincide oare începutul procesului de făurire a României moderne cu începutul unei veritabile epoci a călătoriilor româneşti în lume? Ca o revanşă după veacurile de dominație otomană, cînd nu se putea călători decît spre Stambul, fie pentru a-i îndupleca pe stăpînitori, prin intrigi, linguşiri şi bani, să « dea » putere, fie pentru a-i convinge, cu aceleaşi mijloace, că adversarii — « ceilalți », mereu însă frați de neam şi de credință, ca şi de comportament, cu solicitanții — trebuie suprimați, în secolul al XIX-lea românii au călătorit pretutindeni şi în mare număr: pentru a descoperi şi construi România.

Deşi am încetat să măsurăm tablourile cu stînjenul ca Dinicu Golescu, spiritul curios şi didactic al acelor primi călători este şi astăzi viu în noi.

Finlanda, margine şi centru

O călătorie în Finlanda începe ca o uimire: vezi şi nu crezi. Deoarece înainte de a fi o realitate Finlanda este un simbol.

Te îndoieşti, chiar şi la Helsinki fiind, că există cu adevărat; pare numele unei ficțiuni, impresie întărită de folosirea, relativ curentă în limbajul internațional contemporan, a trei cuvinte derivate din denumirea ei — un verb, un substantiv, un adjectiv. A finlandiza, finlandizare, finlandizat: expresia unui mod unic de a fi în lume. Fiindcă de regulă astfel de termeni formați pornindu-se de la numele unui stat sau al unui popor desemnează o cucerire şi o metamorfoză impusă de cuceritori (grecizare, latinizare, germanizare, slavizare etc.); dar nu acesta este cazul celor trei cuvinte. Dimpotrivă, înțelesul lor este exact contrar unei astfel de semnificații. « Finlandizarea » Finlandei înseamnă, în primul rînd, o existență de sine stătătoare. Lume de margine, zonă limitrofă, teritoriu situat între şi între, disputat de şi de, cu o istorie profund marcată de conflicte între mari puteri, ale căror creşteri, descreşteri şi compromisuri au avut ca efect schimbarea stăpînirii, parcelarea, răşluirea, dominația, insulă etnică şi lingvistică fără nici o înrudire cu populațiile şi popoarele din jur, Finlanda pare un univers extrem de accesibil spiritului românesc: datorită, fireşte, similitudinilor. Fiind, în realitate, enigmatică, deloc transparentă, în ciuda înşelătoarelor apropieri la care te obligă un peisaj, o situație istorică, o sincronizare accidentală. Mergînd cu trenul dinspre Turku spre Helsinki poți, fără nici un efort de imaginație, să te crezi alunecînd printre plaiurile dulci ale Bucovinei — păduri de conifere, pini mai ales, împestri-

https://biblioteca-digitala.ro

țate de mesteceni fragili, pășuni întinse pe care pasc bucolic mari cirezi de vite• ogoare îngrijite farmaceutic, nu se știe însă de cine, fiindcă oamenii sînt rari, aproape invizibili pe lungi distanțe, case de lemn risipite ici-colo, neadunate într-o « vatră » sau în pîlcuri. Solul se vede însă arid, pietros, pădurile stau pe stîncă, lemnul e tare, îndesat, crește greu și încet din cauza climei, a cărei asprime învîrtoșează incredibil esențele moi. La jumătatea lui iunie liliacul, dacă liliac este, abia înflorește; se observă, prin gări, un fel de trandafiri, fără ghimpi, dar cu frunze poroase, acoperite de un puf dens, ocrotitor, ca o blană vegetală. Aici, în Nord, natura nu este exuberantă, culorile sînt dure și întunecate, aproape severe sub cerul adînc, de o limpezime tăioasă. Și te simți dintr-o dată stingher, străin, om al sudului, venit dintr-o lume în care pămîntul a rodit aproape de la sine, cel puțin cîtă vreme a fost respectat: în Finlanda nimic nu s-a obținut fără efort, fără o voință tenace, fără îndîrjire. Improvizațiile, brambureala voioasă, viața de azi pe mîine, « om trăi și om vedea », mica și marea înțelegere, agitația ca formă de inactivitate sînt necunoscute în Finlanda. Rezultatele se văd. Orașele finlandeze au fost construite după planuri îndelung chibzuite, puse în discuție publică, gîndite în perspectivă, pe termene depășind cîteva generații, eliminîndu-se astfel dezvoltarea spontană, haotică, generatoare de încurcături și dificultăți. Iar asta nu s-a făcut doar în ultimele decenii, ci cu mult înainte; de pildă, așa-numita « zonă reprezentativă » din Helsinki a fost concepută și realizată *ca atare*, cu această destinație, încă în prima jumătate a secolului trecut. Acești oameni au știut să-și prefacă servituțile în avantaje; neavînd, spre exemplu, o tradiție urbanistică și arhitecturală, finlandezii și-au dezvoltat o școală proprie, astăzi una dintre cele mai renumite din lume. Nu au căutat să fie cu orice preț originali și nici nu s-au ferit de împrumuturi; au adaptat însă totul la specificul peisajului lor și, mai ales, n-au construit nimic la întîmplare și provizoriu, înțelegînd foarte bine că orice rezolvare de moment nu e doar o amînare, ci un viitor obstacol. Improvizațiile sînt fie pentru bogați, fie pentru risipitori. Aici se gîndește și se făptuiește pe durată foarte lungă, alegîndu-se cu grijă soluțiile, coerent și cu o uimitoare luciditate în timp. Sub aparențele cele mai modeste, fiindcă retorismul este evitat în toate planurile vieții, preferîndu-i-se fapta. Nimic ornamental, decorativ, de fațadă, mimat, duplicitar — fie că este vorba de aspectul străzilor sau de comportarea oamenilor, de înfățișarea noilor cartiere sau de felul în care își protejează natura. Se simte pretutindeni, în lărgimea străzilor din cartierele de blocuri « ieftine » și în spațioasele spații verzi, adevărate crînguri, dintre un bloc și altul, în folosirea aproape exclusivă a electricității pentru încălzirea locuințelor și în arta de bijutier cu care par să fie îngrijite terenurile agricole, în funcționarea impecabilă a rețelelor de transport în comun și în eliminarea cvasi-totală a poluării, un spirit de muncă și seriozitate deloc ostentativ. Finlandezii par, de altfel, rezervați, mefienți, cînd nu sînt decît incapabili de trăiri teatrale și teatralizate, la nivel atît individual cît și colectiv. Pentru o « țară nouă », căci Finlanda a devenit independentă abia în 1917, surprinde absența aproape completă a discuțiilor politice și despre politică, în familie, între prieteni, în momentele de relaxare. E drept, finlandezii au avut parlament încă de la începutul celuilalt veac, dar explicația pare a fi alta: aici, unde Mitică s-ar sinucide de plictiseală, nu se « vorbește politică », dar se *face* politică, în același spirit serios, temeinic, așezat.

Finlanda e o țară mică, avînd o populație de două ori și ceva mai mare decît a Bucureștilor: mai puțin de cinci milioane de locuitori. Dar tocmai de aceea este extrem de interesată de afirmarea în plan cultural: există aici 12 edituri, care publică anual aproape 5 000 de titluri, dintre care 948 de traduceri din alte limbi; în cele 8 universități sînt pregătiți circa 75 000 de studenți; apar 89 de cotidiene, cu un

https://biblioteca-digitala.ro

tiraj total de 2,4 milioane de exemplare; cu cele 623 de muzee oficial înregistrate, Finlanda, se află pe locul 7 în lume, după S.U.A., U.R.S.S., Franța, Italia, Canada și R.D.G. interesată și de asigurarea unei prezențe active în lume: așa se explică nu numai cunoscutele reuniuni politice internaționale găzduite aici, dar și numărul extrem de mare al manifestărilor culturale cu participare internațională pe care le organizează, de ani de zile, și chiar în condiții de criză economică, finlandezii. Dilema provincială « margine *sau* centru » este soluționată într-un chip realist: Finlanda e totodată « margine *și* centru », cu alte cuvinte condiția este compensată prin vocație și, mai ales, prin voință.

Pajiștea literaților

Una dintre aceste manifestări culturale intrate în tradiție o reprezintă reuniunile internaționale ale scriitorilor de la Lahti, oraș situat la nord de Helsinki, pe malul unui lac imens, de fapt într-un fel de suburbie a acestei localități, Mukkula, care este în parte și o mică stațiune. Scriitorii români au participat la toate edițiile (prima a fost în 1963) și s-au făcut deseori remarcați prin intervențiile și comunicările lor, cel mai eclatant succes dobîndindu-l, în 1981, Andrei Brezianu. Ținute din doi în doi ani, de fiecare dată avînd o altă temă de discuții, aceste reuniuni — susțin finlandezii — constituie unicul prilej de întîlnire a scriitorilor din toată lumea, din Est și din Vest, din Sud și din Nord. Nu e chiar așa, finlandezii sînt în această privință concurați de iugoslavi, care organizează, de pildă, în afara cunoscutului Festival de la Struga, în fiecare an, cu prilejul aniversării zilei eliberării Belgradului, o întîlnire la care sînt invitați scriitori din toată lumea, punîndu-se în discuție, tot așa, de fiecare dată altă temă. Sînt bineînțeles și deosebiri, normale de altminteri, dar și într-un caz și în celălalt funcționează, este evident, aceleași rațiuni; să nu uităm, la urma urmelor, că a doua etapă a Conferinței general europene de la Helsinki s-a desfășurat la ... Belgrad !

Întîlnirile de la Lahti nu au nimic pretențios, solemn, oficial, pompos, academic sau diplomatic: au fost gîndite și sînt pregătite în așa fel încît participanții să fie și să se simtă în largul lor. Naturalețea, care este de altfel o trăsătură a spiritului finlandez, nu e totuși un produs al întîmplării, ci un efect subtil calculat. Nu există idei, opinii, realități, nume, evenimente, situații, atitudini sau interpretări indezirabile; oricine poate spune și susține orice; confruntările nu sînt nici interzise, nici evitate, și la fiecare ediție, cu excepția ultimei, au avut un caracter foarte acut; dar — dar ! — organizatorii posedă o fină știință a echilibrării contrariilor și a extremelor (inclusiv a extremismelor, inevitabile). Nu intervin direct, nu tempereazä discuțiile în contradictoriu și nu sugerează o conciliere prin compromisuri reciproce; nu caută concluzii și nu fac încheieri împăciuitoare; lasă, dimpotrivă, toată libertatea exprimării punctelor de vedere opuse, care, în acest mod abia, se armonizează de parcă s-ar afla sub bagheta vrăjită a unui mare dirijor. După fiecare intervenție reliefată se stîrnește o rumoare comparabilă cu aceea de la marile concursuri atletice, fotografii și ziariștii (presa din Finlanda, radioul și televiziunea consacrînd un spațiu uriaș acestor întîlniri — pagini întregi în ziare, transmisiuni în direct, interviuri cu participanții etc.) se reped efectiv spre vorbitor, înconjurîndu-l și asaltîndu-l, în timp ce la microfon a și venit, concomitent, altcineva, a cărui atitutine este de obicei exact contrară celei abia expuse, iar acesta va fi, și el, ținta interesului general, în vreme ce următorul ... ș.a.m.d. Se face, în acest chip, o demonstrație că aici e un loc unde pot fi exprimate și ascultate, cu egală atenție și în deplină libertate, *toate* punctele de vedere, fără discriminări și partizanate. Totul e, apoi, astfel chibzuit încît întîl-

https://biblioteca-digitala.ro

nirile — în ciuda conflictelor şi a ciocnirilor de idei şi de opinii — să aibă, totuşi un aer destins şi relaxat. Nu se ţin într-o sală, ceea ce cu siguranţă ar da impresia de oficial, ci într-o pajişte (dacă plouă sau e frig, într-un cort imens, anume amenajat); participanţii stau pe bănci ori, dacă se simt mai bine aşa, întinşi sau aşezaţi pe pleduri aşternute pe iarbă. Dotarea tehnică — de pildă se traduce concomitent în cinci limbi (engleză, franceză, germană, rusă şi finlandeză), iar căştile şi aparatele de recepţie, în număr mare, stau la dispoziţia oricui vrea să asculte, nu numai a celor care iau parte la întîlnire; două xeroxuri se află, gratuit, la îndemîna tuturor; există un birou de presă cu zeci de maşini de scris; — arată clar că nu din motive de economie s-a ales acest cadru. În imediata apropiere a pajiştii se află restaurantul unde se mănîncă la prînz şi la cină; cum nu mai e altul prin împrejurimi, opozanţii se întîlnesc inevitabil şi-şi continuă, seara mai ales, care e nesfîrşită, fiindcă e perioada nopţilor albe, disputele pînă la ... fraternizare: cum poţi să nu te înţelegi cu adversarul de idei cînd stai la aceeaşi masă cu el?!

S-ar zice că adevăratul scop al Întîlnirilor de la Lahti constă chiar în realizarea *întîlnirii* dintre tendinţele şi curentele cele mai diverse şi mai contradictorii, sugerîndu-se astfel cu o discreţie elocventă că Finlanda este locul ideal pentru asemenea contacte şi discuţii. *Pajiştea literaţilor* din toată lumea, pe unde au trecut de-a lungul anilor mari personalităţi ale scrisului şi ale gîndirii literare contemporane, este una dintre cele mai caracteristice expresii ale « finlandismului ».

Helsinki, metropolă a contactelor culturale internaţionale: aspecte din presa finlandeză, reflectînd lucrările recentului Congres al Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Artă.

În imaginile fotomontajului: Gustav Björkstrand, ministrul Educaţiei al Finlandei, criticul român Dan Hăulică, preşedintele AICA, Madeleine Gobeil, responsabil al centrului de creaţie UNESCO (rostind mesajul organizaţiei), criticii Göran Schildt (Finlanda) şi René Berger (Elveţia). ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

rellä

välttämätöntä

Maailman taidearvostelijat koolla Suomessa

Taidearvostelijat eri puolilta maailmaa kokoontuivat Helsingissä torstaiaamupäivänä aloittamaan maailmankongressinsa, joka järjestetään jo 16. kertaa. Keskustelua käydään Vanhalla ylioppilastalolla torstaina ja perjantaina.

Viikonvaihteessa vieraat siirtyvät Tampereelle pitämään yleiskokousta ja tutustumaan niin Tampereen kuin Porinkin kuvataiteisiin. Alkuviikosta kriitikot palaavat pääkaupunkiin puimaan kongressin teemaa Taide ja uusi maailmanjärjestys.

Torstain keskustelut käytiin Vanhan salissa mm. kritiikin ja kulttuuri-identiteetin merkeissä. Kongressin avasi Kansainvälisen taidearvostelijain liiton (AICA) puheenjohtaja, romanialainen Dan Haulica.

AICA:n puheenjohtaja romanialainen Dan Haulica puhui avajaispuheessaan suomalaisten kansallisesta identiteetistä.

Ärsyttelyä

Kun viralliset avauspuheenvuorot vasta virittelivät tunnelmaa...

eri puolilta maailmaa kokoontuivat Helsingissä torstaiaamupäivänä aloittamaan maailmankongressinsa, joka järjestetään jo 16. kertaa. Keskustelua käydään Vanhalla ylioppilastalolla torstaina ja perjantaina.

○ Viikonvaihteessa vieraat siirtyvät Tam-

tiedeministeri Gustav Björkstrand ja Unescon taideosaston johtaja Madeleine Gobeil.

Haulica ylisti puheessaan maatamme monin kauniin sanoin. Hän viittasi mm. Alvar Aaltoon Finlandia-taloon, joka on suunniteltu Euroopan arkkitehtuurihistorian jäänsärkijäksi. Siellä myös pidetään ... taina arvostelijain ja ... taiteilijain yhteinen ...

Kriitikkokongressin avasi kansainvälisen taidearvostelijaliiton (AICA) puheenjohtaja, romanialainen Dan Haulica (seisomassa). Hänen vieressään kulttuuriministeri Gustav Björkstrand ja AICAn Suomen osaston puheenjohtaja Jaakko Lintinen (2. vas.).

Taide-arvostelijat Suomessa

● Samaan aikaan kun maailman kuvataiteilijat pohtivat taiteen ja uuden maailmanjärjestyksen ongelmia Hanasaaressa istuvat maailman eri puolilta tulleet kriitikot Vanhan ylioppilastalon sisätiloissa Helsingin keskustassa. Torstaina alkanut AICA:n eli kansainvälisen kuvataidearvostelijoiden liiton kongressi keräsi avajaispäivänä runsaat sata osanottajaa.

● Viikon mittainen kongressi keskittyy laajaan aiheeseen taiteeseen ja uuteen maailmanjärjestykseen. Tämä yleisteema on purettu sulavampaa ja liikuteltavampaan muotoon: kriitikot pohtivat kritiikkiä ja kulttuuri-identiteettiä.

● Heti alkajaisiksi etsittiin kokoukselle henkistä taustaa kalevalaisesta Sanan mahdista. Nordenskiöldin kyntämästä Itäväylästä ja pohjoisen yöttömistä öistä. Näiden suomalaiskansallisten identiteettimme rakentavien asioiden luettelija ei ollut suinkaan suomalainen, vaan AICA:n puheenjohtaja, romanialainen Dan Haulica.

Unescon taideosaston johtaja Madeleine Gobeil onnitteli AICAa ja kongressin suunnittelijoita onnistuneesta teemavalinnasta. Identiteettiin liittyvät asiat kuuluvat myös UNESCOn lähivuosien ohjelmaan.

Suomen AICAn puheenjohtaja Jaakko Lintinen tarttui suoraan asiaan ei puuttuen teemaan ja puhui kulttuuri-identiteetistä. Hän varoitti kansainvälisyyden ... lusta taiteen nationalismista.

Valtiovallan tervehdyksen kongressille toi opetusministeri Gustav Björkstrand.

Afrikkalainen näkökulma

● Nigerialainen taidehistorian professori Solomon Wangboje puhui paljon ja innostuneesti. Hän puhui kulttuuri-identiteetistä, vähemmistöjen ongelmista ja afrikkalaisesta taiteesta.

● Hän on mukana kuvataiteilijoiden kansainvälisessä kokouksessa, joka pitää istuntonsa Espoon Hanasaaressa. Hän käyttää ensi tilaisuuden ...

Kaiken maailman taidekriitikot koolla Helsingissä

Taidearvostelijat eri puolilta maailmaa kokoontuivat Helsingissä torstaiaamupäivänä aloittamaan maailmankongressinsa, joka järjestetään jo 16. kertaa.

Keskustelua käydään Van-... maan yleiskokousta ja tutustumaan niin Tampereen kuin Porinkin kuvataiteisiin. Alkuviikosta kriitikot palaavat pääkaupunkiin puimaan kongressin teemaa Taide ja uusi maailmanjärjestys.

Torstain keskustelut käytiin Vanhan salissa mm. kritiikin ja kulttuuri-identiteetin mer-

Pohjoismaissa on puhuttu vahvalla itsetunnolla taiteen tukirakenteiden voimakkaasta omaperäisyydestä ja edistyksellisyydestä totesi AICAn Suomen osaston puheenjohtaja Jaakko Lintinen.

Taiteilijat ovat täällä pystyneet saavuttamaan erikoisaseman ...

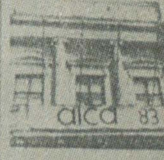

AICAn kongressissa.
● Maila-Katriina Tuominen-Vakkari
● Tiina Nyrhinen
Kuvat: Soile Kall...

https://biblioteca-digitala.ro

tikoiden puheenjohtaja Dan Haulica

illainen on ihannekriitikko?

kansainvälisen kuvataidekriiti- liiton AICA:n puheenjoh- romanialainen Dan Haulica tyytyväisenä toimittamansa uskirjan *Secolul 20*:n Tans- sittelevää erikoisnumeroa. satasivuisessa kirjassa esi- ja analysoidaan merkittävät laiset prinssi Hamletista elo- ojaaja Dreierin. Kirjan pe- llisuutta kuvaavat seikkape- selvitykset mm. Georg Bran- ja Kierkegaardin tuotannosta jeenvaihdosta eri tahoille. myös selville, että H.C. An- vieraili Romaniassa 1841. keillä on nyt erikoisnumero sta", kertoo Haulica. Kun riitikot taannoin kokoontu- annissa *Secolul 20* julkaisi n erikoisnumeron.

a päivän postillaan kuvatai- ikkojen ja (taiteilijoiden tin- sen) kongressin aattona mil- on mielestänne ihannekrii- puheenjohtaja Haulica?

nnekriitikolla pitää olla suh- uden taju. Hänen ei pidä ta olevansa ihannekriitikko. tulee löytää ja omaksua jo- kulttuurin todelliset tar- koska hän toimii yhden spesialistin...

"Dan Haulica: "Kriitikko työskentelee havainnon barbarian keskellä."

kentelemme Helsingin hengessä ... (hymyilee)

... assikäyttäjä. Siltä ... lainen." Sanoisin, ... veistäjänä yhtä ... tontoi. Hän oli e- taiteen yksi huip- ... is individualismin ... lytyy Rodanista ... ittanut kirjan n... *neroudenj ano-*

negatiivista Suo-

n kieleltä ei ir- lteista lausun- ... stä suomalai- ... vasta laadus- samoin Vä- ... oi tehdä ve- se oli mah- valla nouta- in.)

ALKONEN

Lauantai 28. toukokuuta 1983

ettiä etsimässä

Sveitsistä, keskeltä Eurooppaa

— Me elämme epätodellisia yhteyksiä kun pohdimme kulttuuri-identiteettiä. Minusta kulttuuri-identiteetti Kreikassa on museotavaraa, pyydän anteeksi monsieur Yoores, mutta minusta siitä on tullut inflaatioreservaatti. Näyttää siltä että museot yrittävät pelastaa sen mitä menneisyydestä on vielä jäljellä.

Rohkeasti ja ravistelevasti pohtii René Berger tarkastelee taide-elämän ilmiöitä keskeltä Eurooppaa. Lausannen taidemuseosta. Hänen mielestään on oikein että taiteen merkitystä korostetaan kulttuuri-identiteetin kehittämisessä. — Mutta eräisistä biennaalinäyttelyistä ja muista kansainvälisistä tapahtumista huolimatta taiteellinen luomistyö on jäänyt paikallisella tasolle, hän sanoi.

Poikkeuksen tekevät vain tähtitaiteilijat, jotka kipuavat kansainvälisille taidemarkkinoille. Erityisenä uhkana Berger koki Yhdysvaltojen taidekaupan tiukan otteen maailman taidemarkkinoista.

Niinpä hänen mielestään taidemuseoiden merkitys taiteen hankkijana, säilyttäjänä ja esittelijänä on tärkeä keskeisellä. Hän selvitteli Euroopan museoiden laadittua suunnitelmaa, jonka keskeisenä ajatuksena on museolaitoksen merkityksen korostaminen kulttuuriperinnön säilyttäjänä, kollektiivisena muistina.

Norjako taiteen ihannemaa?

... esimerkkimaana. Norjalaiset taiteilijat saavat minimipalkan ...

at

na

ESCON... osaston ... rikoisa- osasto. ... itikko- AICA ...NES.

...a totesi että Pablo ... uotisjuhlien orga- ...ICA on ollut kor-

...iseen kriitikko- u varsin älyk- ...anottajia, nau-

...isia on järjes- AICA:n vä-

https://biblioteca-digitala.ro

REFLEXE finlandeze

Albumul apărut în 1981 la Helsinki, și intitulat «Reflecții finlandeze. Spațiu. Timp. Obiecte», *se datorește străduințelor scriitorului Kalervo Siikala și fotoredactorilor Jorma Komulainen și Kais Hedenström, precum și Editurii «Kirjayhtymä» din Helsinki, care a asigurat condiții grafice și de tipar excepționale.*

Publicat în limbile finlandeză, engleză, rusă și germană albumul este de largă răspîndire, întrunind între coperțile sale o bogată și variată informație scrisă și fotoilustrată despre Finlanda și oamenii ei, despre civilizația și cultura poporului finlandez.

Autorul textului, de fapt al unui eseu despre Finlanda de azi, Kalervo Siikala, și-a propus să analizeze și să evidențieze trăsăturile caracteristice, specifice ale spațiului și timpului finlandez, ale oamenilor care populează această țară nordică și peste care au trecut, așa cum spune autorul, zece mii de ierni lungi, friguroase și grele, dar care n-a îngenunchiat omul ci l-au călit, făcîndu-l stăpînul lor. Stăpînirea aceasta o constituie, în ultima instanță, civilizația și cultura finlandeză de azi. Autorul se oprește, mai ales, asupra aspectelor culturale și civilizatorii ale Finlandei, reflecțiile sale vizînd, cu deosebire, domeniul spiritualității poporului finlandez, puterea sa creatoare, sensibilitatea artistică.

Sinteză a spațiului, timpului și lucrului îndelungat asupra sa însuși, finlandezul din reflecțiile lui Kalervo Siikala se situează pe coordonatele unei lumi și vieți civilizate, moderne, cu profunde rădăcini în trecutul de trudă și luptă, dar și de mari înfăptuiri prin care a trecut.

Modul sincer, deschis, direct în care autorul tratează unele din marile probleme ale civilizației și culturii poporului său m-a incitat să traduc «Reflecțiile . . .» *considerîndu-le necesare și utile pentru îmbogățirea cunoștințelor noastre despre Finlanda și oamenii ei.*

VASILE ILEASĂ

KALERVO SIIKALA

Spațiu, timp, obiecte

Case, iar în case obiecte; străzi, poduri, monumente, o lume creată de om pe suprafața pămîntului-mamă. Toate materialele sînt luate din natură, din păduri, din mine. Pe colină este săpată o groapă pentru obținerea pietrișului, iar alături de ea construită o clădire cu multe etaje din elemente prefabricate. Betonul delimitează spațiul în care se desfășoară viața și activitatea omului. Alvar Aalto considera muzica și arhitectura ca fiind cele mai pure forme ale artei. Muzica — nimic altceva

https://biblioteca-digitala.ro

decît timp; arhitectura numai spaţiu. Şi mai departe: înainte oamenii îşi construiesc case, apoi casele formează omul, îl obligă să se supună formei lor. Reţeaua rutieră, structura oraşului, clădirea, obiectul — toate acestea sînt gîndire şi activitate înmagazinate în materie.

Gîndirea omului şi oamenii se schimbă continuu. În timpuri diferite domină opinii diferite. Se realizează ba una, ba alta, se urmăreşte lumina şi se fuge de întuneric. Colectivul, societatea, naţiunea, omenirea fiinţează pe structurile construite de ele; obiceiurile şi interdicţiile, legile şi tradiţiile, sistemele, instituţiile şi în sfîrşit frontierele: drumurile şi casele constituie materia componentă a societăţii omeneşti carnea, oasele, arterele şi vinele ei. Ele leagă şi ţin laolaltă societatea omenească întocmai ca oasele peştele, carapacea broasca ţestoasă, corsetul femeia frumoasă. Ca urmare a frecventelor schimbări în a gîndi şi a revărsării urii oarbe a omului în acţiuni distructive, sînt supuşi violenţei nu numai alţi oameni, « duşmanii » ci şi lumea materială. Nebunul distruge o operă de artă, banda de huligani sparge cabina telefonică şi mîzgăleşte pereţii, armata distruge clădirile, podurile, drumurile. Împotriva instinctului ctitoriei şi creaţiei se ridică cel al distrugerii, care depăşeşte cerinţele raţiunii strategice. Bomba cu neutroni, care omoară oamenii dar lasă întregi clădirile nu satisface pe omul distrugător. Simbolul puterii, al raţiunii şi al ordinei este gîndirea cuprinsă în materie, în clădire, în obiect. Nobilimea rusă se distra la baluri spărgînd vesela. Acest obicei este încă actual în Grecia. Indienii Kvakintl, la sfîrşitul sărbătorilor, lor aprindeau bărcile şi casele pentru a arăta oaspeţilor puterea şi libertatea lor. Cartea este tot un obiect, o gîndire cristalizată, o formă care se pretează distrugerii.

Finlandezii sînt un popor de constructori, de tîmplari, meseriaşi liniştiţi care fac tot felul de lucruri cu mîinile lor, harnici, pricepuţi. Ei îşi construiesc singuri saunele, casele de odihnă, casele de locuit, bărcile, instrumentele muzicale, avioanele. Această veche tradiţie care ţine de serile lungi şi liniştite de iarnă, petrecute în căsuţe izolate din locuri îndepărtate, este încă vie în Finlanda de azi.

Constructorul şi amatorul de bricolaje strînge întotdeauna cunoştinţe şi experienţă, materiale de construcţii şi unelte de lucru. «Poate să prindă bine», spune soldatul necunoscut în romanul lui Väinö Linnö, trăgînd după el, într-un marş istovitor, nişte obiecte inutile.

Finlanda este o parte integrantă a vechii Europe, ţară nordică protestantă, cu o societate industrială modernă, totuşi puţin alături, izolată şi, de aceea, cu un caracter original şi o comunitate lingvistică rezistentă. Aşezarea ei la limita nordică a pămînturilor arabile europene, în zona de nord a pădurilor de conifere, arată că omul a făcut aici încă puţin în comparaţie cu ce a făcut natura. Urmele civilizaţiei sînt rare, domină pinul sălbatic. Aici fiecare clădire este o realizare, fiecare casă este un fenomen. Viaţa în Nord, unde pămîntul o jumătate de an este acoperit cu zăpadă şi ghiaţă, depinde în mare măsură de locuinţe calde. Civilizaţia cere încăperi luminoase. Pe stradă este frig, umed, întuneric. Tabloul viu şi colorat al Sudului, mulţimea de oameni, care umple străzile şi parcurile, căldura şi apropierea sînt posibile aici numai trei, patru luni pe an. Atunci oamenii ies pe străzi, se privesc unii pe alţii şi se delectează cu căldura şi apropierea. Dar sentimentul colectivităţii este îngrădit de numărul mic al populaţiei fiindcă finlandezii nu reprezintă decît a mia parte din populaţia globului. Ţara este rar populată şi fiecare ştie că, inevitabil, vine iarna. Povestea cu greierul şi furnica se citeşte şi se învaţă aici cu atenţie. Plictisitoarea dar harnica furnică supravieţuieşte, avînd furnicar şi rezerve, în timp ce greierul care a cîntat fără grijă toată vara, îngheaţă şi moare. În lucrarea sa *Despre spiritul legilor* Montesquieu consideră că factorul climat are o influenţă hotărîtoare asupra caracterului civilizaţiei, legilor, obiceiurilor şi realizărilor oamenilor. Climatul

https://biblioteca-digitala.ro

cald, după părerea lui, slăbește omul și societatea, frigul, în schimb, îl înviorează și-i dezvoltă virtuțile. Condițiile climaterice variază, perioadele reci și calde vin una după alta, reprezentînd lungi cicluri de timp. A nins oare în Grecia antică? S-a întîmplat cîndva ca familia Medici să înghețe în Florența? În orice caz în Veneția iarna este apăsătoare și umedă.

Popularea Finlandei a început acum zece mii de ani, cînd s-a topit ghețarul continental iar pămîntul a ieșit la suprafață și pe el au crescut păduri.

Timp de zece mii de ierni a nins aici, au înghețat lacurile și marea.

Noi continuăm să povestim istoria singurătății celor zece mii de ierni.

În tinerețea mea, după al doilea război mondial, Finlanda era un fel de idilă neîntinată, străbătută de drumuri de țară întortochiate, cu vapoare albe care navigau pe ape nepoluate de la un sat la altul, de la un debarcader la altul. Orașele erau mici, casele din lemn, construite în stil «empire». În sate încă se găseau căsuțe cenușii, nevăruite. Peisajul provinciilor sărăcăcioase nordice și răsăritene amintea de Africa: omul și locuința sa cenușie făceau corp comun cu natura. Casele din orașe se zugrăveau în culoare roșie și galbenă, imitînd cărămida și piatra de var.

Clădiri din piatră construite după modelul marilor orașe europene erau numai la Helsinki și în alte cîteva orașe. Răsfățul reținut al burgheziei domnea numai în cîteva zone periferice ale vieții națiunii. Dar nu erau nici cocioabe, nici raioane industriale înțesate, nici fum, nici zgură, nu erau îngrămădiri de uzine, drumuri și căi ferate, cum erau în raioanele industriale ale marilor orașe și țări. Cu toate acestea s-a trăit înghesuit. În orașe camera cu plită și sobă de fontă era cea mai obișnuită locuință a familiei de muncitori. Populația sărmană trăia în sate îndepărtate, lîngă lunci pietroase și cîmpuri sărăturoase. Familiile numeroase, cu mulți copii locuiau în cocioabe mici, prăpădite, reci. Cea mai răspîndită boală purtătoare de moarte era tuberculoza pulmonară. Erau și case țărănești bogate, erau și conace modeste.

Finlanda modernă a crescut repede, în cîteva decenii. Al doilea război mondial a pus societatea în mișcare, iar aceasta a distrus idila predominantă pînă atunci a satelor și micilor orașe. Al doilea război mondial prin consecințele sale, a impulsionat de asemenea, industria Finlandei... agricultura și silvicultura precum și prelucrarea și vînzarea produselor acestora. Despăgubirile post-belice au antrenat crearea unor ramuri noi, importante. Numărul populației ocupate în industrie a început să crească odată cu creșterea marilor orașe. Pentru rezolvarea problemei locuințelor nu a mai fost suficientă construcția unor case pentru cîte o familie la marginea orașelor. A început construcția blocurilor cu mai multe etaje subvenționate din mijloace obștești. Alături de locuințele pentru închiriat s-au construit apartamente cumpărate de proprietari. Societatea de locuințe pe acțiuni ca formă a asigurării locuinței este o născocire finlandeză, care permite omului să-și satisfacă înclinația mic burgheză spre a deveni proprietar chiar fiind locatar al unui bloc. Locuința în clădirea societății pe acțiuni a devenit un ideal economic al maselor populare, pentru care finlandezii au făcut economii și au muncit. A trăi în locuința proprietate personală era o fericire chiar dacă aceasta însemna pe lîngă proprietate și datorii. Făcînd economii și plătindu-și datoriile, oamenii au devenit înstăriți. Puterea respingătoare a proprietarului de case a fost înlăturată. Generația care a trăit în cocioabe igrasioase, reci și care își rezolva treburile umblînd pe scara de serviciu, care scotea apă din fîntînă, făcea focul la plită și în sobă, purta încoace și încolo lemnele și cenușa, acum se bucură de viață în clădiri cu mai multe etaje, posedînd locuințe proprii, cu încălzire centrală, cu baie și toaletă.

https://biblioteca-digitala.ro

Adevărat, locuințele au fost mici, de o cameră sau două, cu bucătărie, dar poporul ieșit din căsuțe nici nu era obișnuit să ocupe locuințe mai spațioase. A trebuie să se construiască repede. Finlanda modernă a crescut așa de repede încît n-a prea fost timp de gîndit. Schimbările structurale au avut loc vijelios, ca în Statele Unite ale Americii în timpul celei mai intensive perioade de industrializare, sau ca în Uniunea Sovietică în anii construcției socialismului. Aspectul general al spațiului construit a apărut monoton, lipsit de varietate. Planificarea construcțiilor și finanțarea lor s-a făcut în mod centralizat. De exemplu, cu un etaj și jumătate o casă pentru o familie reprezenta o locuință standard, proiectată și recomandată de autorități și care s-a răspîndit în toată țara, întocmai ca stilul neoclasic al lui Karl Ludvig Engel cu o sută de ani în urmă.

Încă va trebui discutat despre factorii secundari: frig, singurătate, întuneric, insecuritate cosmică, peisaj alb-negru și monoton predominant pe paralele noastre nordice.

Scriitorul Pentti Haanpia povestește într-una din istorioarele sale despre o bătrînă, care trăia într-o căsuță foarte prăpădită. Focul îl făcea în zadar, de parcă l-ar fi făcut pentru încălzirea curții. Eu îmi închipui o fundătură de pădure, cu populație rară și undeva la marginea satului, în mijlocul pădurii, o bătrînă singură în căsuța ei, un fuior subțire de fum, care iese din coș spre cerul înstelat dar negru ca smoala, și simt gerul care mușcă, bîntuind pe la colțurile căsuței și prin pădurea de brazi.

Finlanda modernă înseamnă încercarea oamenilor de a ieși învingători din lupta milenară cu forțele frigului, întunericului și foametei.

Eu nu am în vedere vremurile preistoriei și nici trecutul îndepărtat. În păduri continuă să existe căsuțe, bătrîni și bătrîne. Poporul de la nord progresează pas cu pas pe drumul asfaltat al tehnologiei, lăsînd în urmă lumea dominată de teamă și lipsă de apărare, el înaintează spre palatele moderne ale luminii, căldurii și îndestulării. Visurile de demult se realizează ca, spre exemplu, automobilul — cisma uriașă pe care o visau strămoșii...

Arhitectura finlandeză este firește influențată de curentele și mișcările internaționale de desvoltare în artă, construcțiile moderne finlandeze și designul nenăscîndu-se în gol. În fond « designul finlandez » este o simplă lozincă definitorie pentru o realitate ce poate fi caracterizată astfel: designul este reflectarea istoriei Finlandei, a naturii ei, a moștenirii culturale naționale și populare în tiparul modern al celei mai variate producții. La fel « Designul scandinav » sau « Modernul scandinav » înseamnă influența condițiilor specifice naturale și de viață ale țărilor nordice asupra aspectului exterior al produselor și asupra funcției lor interne.

În măsura în care Finlanda se deosebește de celelalte țări nordice, arta Finlandei și formele ei capătă nuanțe proprii în comparație cu aceea a celorlalți vecini nordici. Adeseori am spus și chiar am scris despre faptul că Finlanda, alături de « cei trei mușchetari » ai nordului, reprezintă pe D'Artagnan, cel care se ține de o parte. Cu toate acestea noțiunea de « național finlandez » în arta construcțiilor și în formele artistice, în comparație cu tradiția general europeană înseamnă numai deosebire de nuanță, ceea ce nu anulează faptul că aceasta are, sau poate avea, o importanță mare. Nu altceva decît o deosebire în nuanțe a stat la rădăcina ultimului mare război religios în Europa, războiul de treizeci de ani (1618—1648), care a confruntat Nordul protestant cu țările catolice ale Centrului și Sudului Europei.

Dezvoltarea mondială este orientată atît de necesități cît și de modă, iar Finlanda în această privință nu constituie o excepție.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar ce este moda şi ce influenţă exercită ea? O fustă dezinvoltă, un mers manierat, un manechin cu ochi de gazelă. Citez din *Marea enciclopedie finlandeză* tipărită în anul 1935: « moda este orientarea dominantă în gusturi, mai mult sau mai puţin observabilă aproape în toate domeniile activităţii umane. Importanţa modei pentru economia naţională este foarte mare, deoarece ea exercită o puternică influenţă asupra cererii, stimulînd producţia şi creînd concurenţa, iar prin aceasta favorizează perfecţionarea capacităţii de a produce mărfuri ».

În decursul multor milenii, triburile finlandeze au trăit în condiţii autarhice, în care moda era determinată de nevoi şi sărăcie. Construcţiile, obiectele de primă necesitate, poveştile şi cîntecele au urmat propria tradiţie, cizelate de scurgerea vremii. O parte din această tradiţie s-a păstrat numai în muzee, cealaltă parte, deosebit de stăruitor, îşi continuă existenţa. O tradiţie populară, puţin semnificativă îi leagă pe finlandezi de celelalte popoare ale zonei subarctice a pădurilor de conifere. Cu vechea cultură materială a indienilor din America de Nord există de asemenea evidente, uluitoare puncte de convergenţă.

Pe de altă parte, Finlanda s-a găsit departe de Grecia şi Roma, de marile palate şi oraşe. Curentele modei şi formelor, izvorîte din centrele de mare cultură s-au răspîndit anevoie printre finlandezi. Drumurile comerciale erau îndepărtate iar limba reclamei neînţeleasă. Mica tradiţie s-a apărat cu încăpăţînare în lupta împotriva imperialismului cultural al palatelor regale. Marea tradiţie a rămas străină, atît prin limbă, cît şi prin spirit.

Nobili au fost puţini, pătura micilor burghezi slabă. Poporul de ţărani a citit biblia în căsuţe liniştite, la mese de brad. Instrumentele pentru masă au fost cuţitul finlandez şi lingura de lemn.

Anii de foamete de pe la mijlocul secolului al XIX-lea au pus capăt idilei. Numărul oamenilor întrecea posibilităţile agriculturii acelor vremuri. A început astfel dezvoltarea şi răspîndirea modestă a industriei. Cu speranţe de succes, produsele finlandeze au fost figurat la Expoziţia industrială internaţională de la Stockholm din 1866, dar totul s-a terminat cu o dezamăgire amară. Trăinicia şi calitatea produselor au primit un calificativ bun dar aspectul exterior a fost considerat nereuşit iar ornamentările lipsite de gust. Pentru a obţine succes în lume a fost necesar să se aibă în vedere gusturile clientelei şi să se respecte atot puternicia autorităţii mondiale a modei. A luat fiinţă Academia de Arte a Finlandei şi, pe lîngă ea, Şcoala şi Societatea de artă industrială precum şi alte instituţii de învăţămînt. Au fost întreprinse călătorii pentru a vedea cu ce şi cum s-au ocupat de aceste lucruri alţii. S-a luat exemplu de la alte ţări şi au fost invitaţi în Finlanda instructori şi consilieri de peste graniţă. Frecvent finlandezii mergeau la Paris, capitala modei mondiale, dar şi la Petersburg, oraş vecin prin intermediul căruia, pentru produsele industriale ale Marelui Ducat nordic, s-a deschis piaţa imensă a Imperiului rus.

De atunci începînd Finlanda s-a înscris tot mai mult în moda şi curentele internaţionale. Prima perioadă de aur a artei finlandeze a coincis cu răscrucea celor două veacuri: arta nouă, « art nouveau », « Jugendstil » a fost valul pe care finlandezii au ajuns la succes. În cadrele acestui stil, le plăcea să folosească motive din viaţa animalelor şi a plantelor precum şi ornamente stilizate după obiceiul japonez, al liniilor de suprafaţă ondulate. Noul stil, proaspăt şi îndrăzneţ, a revoluţionat arta fără să repete pur şi simplu modele cunoscute mai înainte. La expoziţia mondială de la Paris, în 1900, finlandezii au cules o recoltă bogată. Nimeni n-a mai caracterizat produsele lor ca urîte şi ornamentate fără gust.

Finlandezii continuă să studieze curentele mondiale la modă şi aplică în activitatea lor creatoare învăţămintele altora. Dar se pare că ei dispun de capacitatea

https://biblioteca-digitala.ro

naturală şi de înclinaţia spre simplificare şi umanizare a formelor şi structurilor, dînd la rindea şi şlefuind curentele noului pînă cînd acestea sînt puse de acord cu tradiţia şi mediul înconjurător finlandez. Perioada Jugend stilului a fost scurtă şi liniştită în Finlanda. Ea a fost legată de lupta pentru independenţă naţională dar numai ca un episod secundar. Rolul principal l-a avut lupta pentru drepturi cetăţeneşti, lupta politică şi, în cele din urmă, activitatea armată a revoluţionarilor. Trăsătura de stil principală, odată cu crearea tinerei republici, a devenit funcţionalismul, singurul curent artistic internaţional căruia poporul i-a dat denumirea mîngîietoare de «funkkis». Această trăsătură finlandezii au lustruit-o de asemenea, şi au adaptat-o condiţiilor locale. În mobilă, de pildă, ţeava de oţel ei s-au străduit s-o înlocuiască cu lemnul curbat şi încleiat, domeniu în care au obţinut succes. Taburetele şi mesele lui Alvar Aalto sînt exemple clasice ale funcţionalismului. Dusseldorf, Paris, Bauhaus ... peste tot au urmărit cu atenţie, reţinînd, prelucrînd mental şi adaptînd condiţiilor naţionale.

În Finlanda nu a fost niciodată permis ca oricine să facă orice. Întotdeauna a existat undeva un comitet, o comisie pentru construcţii, o direcţie municipală sau alt organism asemănător care hotăra, critica, aprecia aspectul exterior, oportunitatea, cheltuielile. În ţară erau puţini oameni şi resure, în schimb era timp pentru gîndire, stat şi cumpănire, erau mereu echipe de persoane perseverente, cunoscătoare, îndrituite să decidă. Acestea erau formate din funcţionari municipali, deputaţi în parlament, clerici, jurişti în funcţie şi miniştri. Noutăţile trebuiau acceptate pe îndelete, subliniind în primul rînd acceptabilitatea apoi cotitura esenţială spre nou.

O nobilime propriu zisă, acea clasă privilegiată de bogătaşi, dispunînd de mijloace pentru a se impresiona unii pe ceilalţi şi a deranja pe micul burghez prin tertipuri neobişnuite, aproape nu a existat în Finlanda.

La aceasta se adăuga nevoia finlandezului ca totul să fie în legătură cu natura, pentru simplul motiv că natura, în Finlanda, este mediul de pretutindeni: păduri şi lunci, cîmpii şi stînci, rîuri şi lacuri.

Arhitectura şi construcţiile nu se puteau lipsi de peisajul natural, aşa cum a fost în marile oraşe antice unde clădirile erau legate între ele piatră cu piatră, secol de secol.

Caracterul şi natura au dictat ce se poate face şi ce nu. Şi aceasta este o trăsătură caracteristică, desigur, nu numai a finlandezilor.

Specificul naţional sau religios, curentele la modă, acolo unde pot fi întîlnite, se explică prin existenţa aceloraşi puncte de plecare. Caracterul şi natura sînt stînci neclintite de care valurile modei se lovesc permanent, cu timpul schimbîndu-le chiar forma. Ochiul omului priveşte mişcarea valurilor, crestele lor înspumate, ascultă glasul mării învolburate şi cu mintea percepe ziua de azi, mişcarea elementelor acum şi aici. O întîmplare istorică a fost aceea că funcţionalismul a devenit predominant atunci cînd tînăra republică îşi trăia primul său mare « boom » în materie de construcţii. Dar, în acelaşi timp, funcţionalismul s-a pus de acord şi cu vechea linie de dezvoltare istorică: cu tradiţia sever simplificată a bisericilor medievale de piatră şi apoi cu neoclasicismul care domina în Finlanda în secolul XIX, în timpul separării Marelui Ducat de Regatul Suediei, în perioada de început a existenţei de sine stătătoare a naţiunii. Aşadar, nimic altceva decît un funcţionalism tradiţional a stat dintotdeauna la temelia meşteşugurilor populare milenare ale Finlandei: construirea locuinţelor şi fabricarea obiectelor de primă necesitate s-a desfăşurat întotdeauna în strînsă legătură cu posibilităţile tehnice şi cu destinaţia lor firească, călăuzite din punct de vedere estetic, ca de un fir roşu, de simplitate,

https://biblioteca-digitala.ro

de evidențierea părții strict funcționale, selectată din multitudinea de întîmplări, capricii și schimbări efemere.

Moștenirea socială și culturală finlandeză acționează și astăzi ca un mare buldozer. Nivelînd și netezind, unifică. Concepția protestantă despre egalitate și propovăduirea unor condiții modeste de existență au exercitat, tocmai de aceea, o frînă asupra celor care ar fi vrut să iasă în frunte și să aibă mai mult decît alții. Niciun om nu este mai bun decît altul. Invidia este considerată în Finlanda un păcat național și una din normele nedeclarate ale impozitului pe populație care contribuie să țină pe toți cetățenii într-una și aceeași companie. În orice insulă pasiunile tind să crească nemăsurat, iar Finlanda este o insulă, o comunitate lingvistică izolată printre celelalte popoare indo-europene.

Pe planul creației, această realitate înseamnă că temelia indispensabilă a artelor este poporul însuși, tradițiile și trăsăturile lui dominante. În Finlanda, aceasta înseamnă cuviința de a fi bun, dar nu strălucitor cu tot prețul. Marile sentimente trebuie să le știi exprima evitînd gesturile inutile. Pe de altă parte visurile, pasiunile, fundamentul sufletesc și fiziologic al existenței este același în Finlanda ca în oricare altă țară. Finlandezul nu constituie o excepție. Civilizația aici s-a acumulat sub forma unei cruste subțiri acoperind lava fierbinte a vieții. Uneori însă crusta aceasta se rupe. Primăvara războiului civil din 1918 a făcut în ea o fisură adîncă și a scos la iveală natura vulcanică a caracterului național. Cînd literatura finlandeză descrie atît de des și cu atîta savoare ura nimicitoare și de neînțeles din cîte un om, ea oglindește, de fapt, partea întunecată a existenței națiunii.

Dacă apăsăm puțin, de sub crusta netedă a civilizației ies pe de altă parte, la lumina zilei, mari maeștri ai vrăjitoriei, acei șamani cărora li se permite tot ceea ce pentru muritorii de rînd este interzis, giganți ai gîndirii pe care poporul îi urmează orbește, dîndu-le crezare. Cuvîntul tungus « șaman » înseamnă vrăjitor. Finlandezul și-a numit vrăjitorii săi « intomes » ceea ce înseamnă om inspirat, pasionat. În exercițiul propriei sale meserii, șamanul ajungea « într-o stare delirantă, în extaz, se agita, scrîșnea din dinți, sărea, bolborosea » explica Cr. Ganander. Pentru a cădea în extaz lua droguri sau alcool.

În societatea contemporană funcția șamanului a decăzut, s-a diferențiat. Acum o îndeplinesc preoții și politicienii, medicii și judecătorii, scriitorii și artiștii. Ultimii au dreptul la exaltarea inspirației pentru care s-ar putea da și următoarea definiție: acea stare de spirit în care un conținut de idei elevat ajunge să cuprindă sufletul în asemenea măsură, încît oral, în scris sau în oricare altă formă artistică, omul devine capabil să dea naștere unor imagini pe măsura izvorului ei.

Primul tip șamanic al istoriei artei în Finalnda este personajul principal al *Kalevalei*, eroul vechii poezii populare, Väinämöinen, care, contrar majorității marilor eroi luptători ai altor popoare, a fost un « vrăjitor etern ». Väinämöinen a spart crusta creștin-occidentală a civilizației noastre și a venit la putere sub semnul romantismului național și al deșteptării naționale. În fond el trebuie să fie recunoscător lui Jean Jacques Rousseau, Johan Gottfried von Herder, Elias Lönnrot pentru succesul său tîrziu. Fără ideile romantismului european Väinämöinen ar fi rămas probabil uitat în pădurile îndepărtate ale Finlandei.

Toți creatorii de frumos ai Finlandei sînt urmașii lui Väinämöinen. Intelectualul, la noi, urmează curentul principal al vieții naționale, nefiind un observator și un critic din afară, ca în țările cu o puternică tradiție culturală de curte. Finlanda ca fenomen politico-cultural, ține de un stat creat în anul 1809, sub presiunea unui spirit anume, impus ca o necesitate de acesta.

Este semnificativ că în Finlanda s-au ridicat mai multe monumente gînditorilor, poeților și artiștilor decît conducătorilor militari. Elias Lönnrot, I. V. Snellman și

https://biblioteca-digitala.ro

I. L. Runeberg sau Z. Topelius, Albert Edelfeldt, Akseli Gallen Kallela, Aleksis Kivi, Eino Leino, Jean Sibelius, Tyko Wirkkala au devenit fără voinţa lor, desigur, în timpul vieţii sau după moarte, respectaţi asemenea marilor şamani. Ei au hălăduit în împărăţia spiritului, frămîntaţi de păsurile poporului lor. Ar mai fi de adăugat un fragment din descrierea mai sus-citată a şamanului: « Adeseori specificul preocupărilor şamanului se transmite ca un fel de moştenire, dar cu toate acestea şamanul novice trebuie să înveţe de la şamanul mai în vîrstă, care în cele din urmă îl va confirma ca şaman. Există credinţa că darul special al capacităţii lor constituie o povară, o ursită de care cel chemat nu se poate feri, chiar dacă ar vrea să facă aceasta. Şamanii sînt respectaţi şi după moarte ca nişte fiinţe superioare, memoria lor fiind cinstită cu toată devoţiunea...

Ce este diamantul? O bucată de cărbune supusă unei presiuni puternice şi îndelungate.

Măestria profesională a creatorului din Finlanda este, prin tradiţie, bazată pe o înaltă exigenţă. Aceasta se perfecţionează şi în lupta grea pentru existenţă, rodul ultim devenind mai tare ca rădăcina de ienupăr.

Artistul, arhitectul, designerul pot să tindă conştient spre schimbarea şi desvoltarea lumii, dar cei care sînt chemaţi să o facă — oamenii şi materialele — dictează în cele din urmă ce se poate face, în ce direcţie şi în ce măsură se poate merge cu înnoirile... Despre finlandezi se spune că nu sînt prea inventivi dar sînt foarte buni păstrători a ceea ce au. Dar cel care păstrează cu grijă lucrurile bune moştenite din strămoşi nici nu prea are nevoie să inventeze tot timpul. « Lucrul vechi este mai bun decît cel nou » spune o zicătoare finlandeză « lucrul vechi este mai bun decît un sac de lucruri noi »...

Problemele sculpturii, artei în lemn, în piatră, în metal au fost desbătute de curînd în revista Asociaţiei artiştilor finlandezi, ocazie cu care au fost citate două idei ale lui Constantin Brâncuşi:

« Frumuseţea este echitatea absolută ».

« Simplitatea nu este un scop, ci se obţine, de la sine, prin apropiere de conţinutul real al lucrurilor ».

Arta este cel mai important laborator de cercetare şi experimentare a noului mod de viaţă necesar nouă şi noilor valori ale societăţii.

A desnădăjdui înseamnă a păcătui. A nu face nimic, la nimic nu ajută. Talantul nu trebuie ascuns în pămînt. Copacul care nu face fructe bune, se înţelege de la sine că trebuie tăiat. Alegerea în faţa căreia ne găsim acum nu constituie, în general, o excepţie. Fiecare cultură este rezultatul opţiunilor făcute. Toate culturile trecutului au pierit din cauza unor opţiuni nepotrivite şi cu cea de astăzi nu poate fi altfel. Pe de altă parte, posibilităţile tehnologice de care dispune cultura în vremea noastră şi bagajul de cunoştinţe acumulat sînt mai mari decît oricînd înainte...

Construcţiile lasă în urma lor lanţurile timpului şi ale spaţiului, locul de acţiune al constructorului şi al arhitectului devine lumea întreagă. Ca pretutindeni pe lume, cine are bani primeşte locuinţa sau construcţia « la cheie » întocmai cum şi-a dorit-o: modernă, strălucitoare, impunătoare. Se adevereşte tot mai mult ceea ce spunea Alvar Aalto, ultimul umanist printre marii arhitecţi ai acestui moment istoric în discuţia sa cunoscută cu Siegfrid Giedion: « Horoscopul artei construcţiilor în vremea noastră poate fi descris negativ, fără nici o rezervă. Paralelipipedele formate din forme de sticlă şi metal, geometrismul

https://biblioteca-digitala.ro

sculptură
şi natură
la

OLAVI LANU

https://biblioteca-digitala.ro

Olavi Lanu: « Femeia salcie »

https://biblioteca-digitala.ro

JAAKKO LINTINEN

Un raport dialectic

Cum pot fi conservate trăsăturile de unicitate autohtonă ale artei? Cum se face că, uneori, o trăsătură națională devine provincială; şi cum se face că, alteori, dimpotrivă, ea se deschide spre universal? Să fie unicitatea cu putință într-o lume ca cea de astăzi, din ce în ce mai uniformă?

Asemenea întrebări se pun, nu fără o oarecare îngrijorare, în fața perspectivei ca spectacolul atît de luxuriant oferit astăzi de arte la scara mondială, să evo-

Olavi Lanu: din ciclul «Viața în pădurile Finlandei»

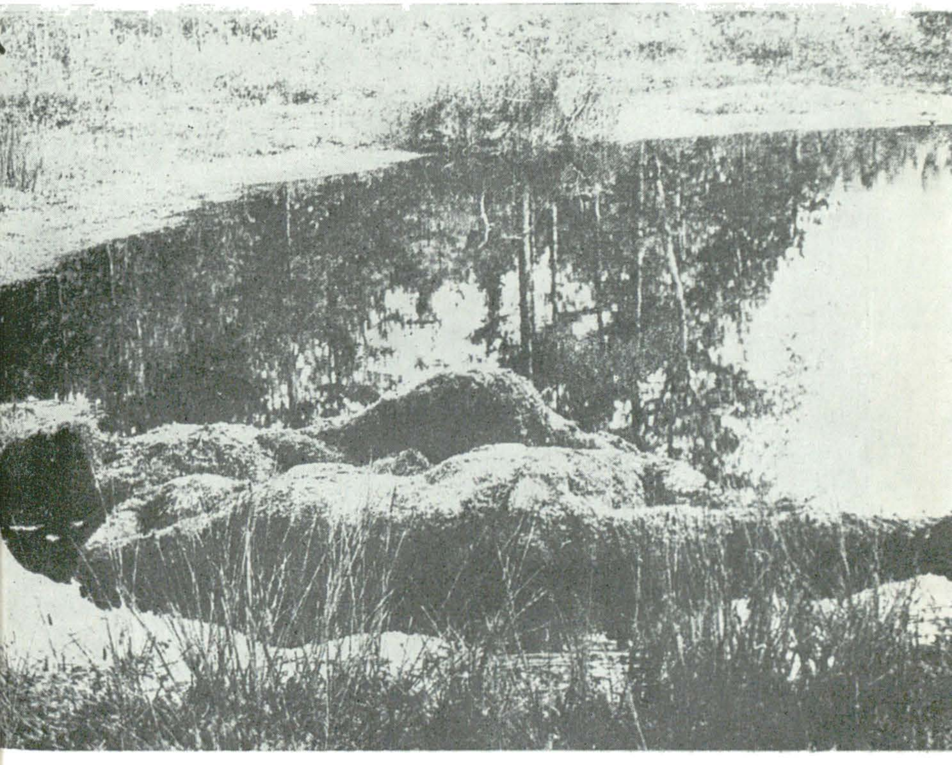

https://biblioteca-digitala.ro

Olavi Lanu: Lucrare ambientală (1980)

https://biblioteca-digitala.ro

Olavi Lanu: « Viaţa în pădurile Finlandei »

lueze mai departe în direcţia unei lente veştejiri, provocată de ofensiva generală pentru uniformitate. Asemenea chestiuni s-au pus în discuție în ultimul timp şi cu privire la arta finlandeză.

Nu sînt puţini cei care înclină să dezamorseze asemenea întrebări cu observaţia că discuţiile despre « arta naţională » sînt anacronice. Alţi critici sînt, dimpotrivă, de părere că o izolare de marile curente artistice internaţionale ar însemna o cantonare în sfera folclorică. Evident, în zilele noastre, arta fiecărei ţări este expresia unor rostiri proprii şi inconfundabile.

Nimeni nu poate contesta, în această privinţă, influenţa diversă a variatelor moşteniri culturale, a diferenţelor istorice şi de decor natural. În felul nostru de a privi lumea, există incontestabil deosebiri de la o ţară la alta.

Există astfel trăsături absolut scandinave. Una din acestea ar fi simţul timpului. Un astfel de fenomen familiar se întîlneşte în arta filmului scandinav, la Ingmar Bergman spre exemplu, sub forma acelor ritmuri lente, atît de singulare

https://biblioteca-digitala.ro

și de sugestive. La noi, într-adevăr lucrurile se deapănă încet, și, a măsura mutațiile exterioare în materie de stil, ca și importanța lor relativă a fost, din totdeauna un lucru dificil. Ceea ce nu înseamnă că expresionismul finlandez nu diferă, de pildă, în mod considerabil de curentele similare din Germania și Statele Unite.

Este interesant de amintit că, de pe pozițiile lor, un antropolog și un lingvist au formulat punctul de vedere după care limba finlandeză este aceea care ar determina, la noi, tiparul specific « finnic » de gîndire, în care ponderea cea mai mare este deținută de coordonata « loc », în detrimentul celor de « mișcare » și « schimbare ».

În domeniul artei, « finlandeitatea » înseamnă schimbare lentă. Artiștii noștri nu se deschid cu promptitudine în fața ineditului sau a oricărui curent inovator; desigur, aceasta nu înseamnă că înaintea acestora, atitudinea finlandeză este una de respingere. În ciuda acelor pături sociale de la noi cucerite de filistinism, ideile societății de consum nu au cîștigat cu totul bătălia cu artele.

Arta finlandeză contemporană dă, într-o manieră variată și proprie, o replică originală curentelor artistice internaționale, ducînd mai departe, cu sine, un autentic filon de vlagă rustică, silvestră.

Poate că cea mai interesantă trăsătură a artei finlandeze este tocmai această interacțiune dintre componenta citadină și cea de inspirație silvestră, un dialog care — în formele sale cele mai reușite — are drept rod o stare de echilibru vital, unică în felul ei.

Un bun exemplu al acestui aspect specific ne este oferit de creația lui Olavi Lanu. Sculpturile acestuia, lucrate în materia însăși a naturii, — scoarță de copaci, plămadă de mușchi, iarbă și ramuri înmugurite, — apar inspirate de un sentiment specific nordic față de natură și ilustrează, totodată, străvechi narațiuni populare. Una din acestea vorbește despre omul pribeag printr-o pădure; rătăcind cărarea, acesta devine în cele din urmă una cu codrul: frunzar, lemn, mușchi. Pădurea din basm își revendică drepturile. Dar lucrările lui Lanu dau expresie străvechei narațiuni în modalități ce se apropie de arta conceptuală din zilele noastre, cunoscută pe scară internațională. Nimic, în artă, nu poate exista în formă pură: și aici, elementul finlandez și împrumutul internațional funcționează în simbioză.

https://biblioteca-digitala.ro

KERTTU-KAARINA SUOSALMI

Lucrul unui aprig uriaș

Dezvoltarea artistică a lui Lanu a fost într-un anume fel anticipată de plecarea lui din satul natal, de copil, la izbucnirea războiului. Căutîndu-și apoi propria expresie, a trebuit să-și regăsească totodată experiențele unice ale copilăriei, și o cumpănă dreaptă între trecut și prezent.

În ochii lui, contau de la început, nu numai culoarea, ci și forma, figura totală a lucrurilor. Studiind la Academia de Belle Arte, își apropria cu mare greutate, sub influența tovarășilor de atelier, idealul impresionist al tonalității culorilor. După o asemenea înțelegere « pictorul e o ființă care, cu o materie imaterială numită culoare, se silește să reprezinte ceea ce vede ori simte ». Mărturisește că a încercat să și-o asume, că a încercat culoarea ca o « imaterie » și adaugă că nu vrea s-o mai folosească în acel sens. « Pentru mine, lumea e o totalitate materială, culoarea e o materie printre altele». Îi hotărește, deci, culorii să se materializeze, să-și ia un loc oportun în lumea concretă.

Vorbind despre picturile anilor săi de început, critica utiliza expresii ca « susur de primăvară », « prospețime reavănă, de fruct crud », « instinct creator neînfrînat », « ritmul apăsat al puterilor primordiale », și, cu îngrijorare, se întreba dacă artistul va izbuti să conțină pictura sa în limitele cadrului.

Căutările deceniului următor aveau să servească liniile de investigare creatoare ale lui Olavi Lanu: informalul eliberator, senzația fortuitului, dădeau cîmp larg experimentului, fie și în aria iraționalului, stimulînd, prin confruntare internațională și o întoarcere spre natura particulară a fiecărui artist.

Mai tîrziu, culorile descresc în tablourile lui Olavi Lanu, negrul devine dominant; culoarea prinde să formeze noduri ritmice în suprafața picturii, care pare pe cale să se transforme în relief. Urmează apoi, ca material de bază, nisipul amestecat în tempera; critica remarcă, pe marginea formelor sale, aparența unor « peisaje vrîstate cu tumult vulcanic », alcătuite uneori din modele perforate, din dopuri de plastic inserate în același amestec, de nisip în tempera, cu legături făcute prin piroane de lemn, cu îmbinări de fibre artificiale, cepuri, fibră lemnoasă, așchii de fier, aluminium, bucăți de material textil, bureți de cauciuc, superlon, tiroxină rigidizată cu rășini, plasă de sîrmă, rășini poliesterice. . .

Felul lui Olavi Lanu de a ataca sarcinile pe care și le propune se aseamănă cumva cu maniera unui aprig uriaș. Artistul se aruncă asupra lucrului său, așa cum s-ar arunca într-o bătălie violentă. Lanu nu caută căile lesnicioase, ci procedează ca și cînd truda sa ar fi parte integrantă din conținutul formelor, un instrument de împlinire a prăpastiei dintre spirit și materie: e acea tensiune în virtutea căreia materialul este subordonat voinței artistului.

Instinctul căutării sale de artist este caracterizat printr-o intuiție foarte sigură a tensiunilor în al căror cîmp se desfășoară activitatea făuritoare: e vorba de un simț acut al valorilor cunoscute de eul creator, cu totalitatea factorilor ținînd de prezent și de trecut. Pe de o parte, natura, cu valorile ei fundamentale, calma stabilitate a temeliilor vieții; pe de altă parte, ființa umană lucrătoare, plăsmuitoarea noului, refractară statismului, acel factor dinamic de schimbare, distrugere și, totodată, creație.

Traducerea fragmentelor, DAN HĂULICĂ și ANDREI BREZIANU

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

acesta artificial reprezintă un dendipurism al marilor oraşe, care a dus construcţiile la acele forme de la care nu se mai poate da înapoi, aici drumul fiind închis».

« Da, a replicat Giedion, dar cu alternativa unei arhitecturi variate mai omeneşti ».

« Da, a spus Aalto, dar cea despre care vorbeam, a cucerit lumea naivilor. Iar ceea ce e mai rău, e că, drept consecinţă, ca o reacţie, s-a trecut la căutarea contrariului — o atitudine necritică şi nepricepută în obţinerea varietăţii. Cartierele de locuit cu diferitele lor complexe de clădiri proiectate artificial, constituie o masă pestriţă de forme, care nu corespunde cu varietatea naturală foarte valoroasă, dotată cu acea frumuseţe biologică, proprie omului. Adeseori ele amintesc de o expoziţie de fotografii. În clădirile sociale se manifestă formalismul propagandistic — desenul industrial şi dezechilibrul respingător al automobilelor americane. Oameni în toată firea cu apucături copilăreşti se joacă de-a arcul şi praştia fără să le poată stăpîni. Şi peste toate acestea, s-a instaurat o mentalitate vizuală inspirată din culorile Hollywoodului. Omul este dat uitării, continua Aalto. Cît priveşte arta construcţiilor, ea este adevărată numai acolo unde omul obişnuit ocupă realmente centrul de preocupare şi atenţia. Această discuţie avea loc pe la sfîrşitul anilor '50 şi a fost publicată în revista Uniunii arhitecţilor finlandezi din 1958. O întreagă generaţie s-a născut după aceea. Un mare număr de arhitecţi, ingineri, proiectanţi, muncitori calificaţi şi-au desăvîrşit studiile în diferite domenii de atunci încoace. Ei n-au avut însă răgazul necesar pentru a se opri şi asculta, pentru a chibzui la fiinţa omului obişnuit: planurile lor au fost prea mari şi ambiţioase, graba lor exagerată, scopurile propuse prea înalte şi tiranice: puterea, banii, gloria.

Acum, la începutul acestui deceniu, cînd recesiunea generală şi depresiunea şi-au atins punctul culminant, a venit timpul pentru reflecţie, păreri de rău, căutarea de noi drumuri. Devine iarăşi oportună opinia unui maestru şi învăţător de mai de mult, Eilol Saarinen, de pildă, care cu 37 de ani în urmă, pe cînd omenirea era tîrîtă în al doilea război mondial scria următoarele (în *Cranbrook*): « Nu trebuie să ne amăgim că vom trăi întotdeauna adaptîndu-ne forţat poziţiile după mediul înconjurător construit; ci mai curînd să găsim calea spre o stare echilibrată de mulţumire în concordanţă cu natura ».

Pe fondul atîtor locuri suprapopulate de pe faţa pămîntului, al marilor oraşe supuse unui proces de degradare, al conglomeratelor industriale şi comerciale, Finlanda poate oferi ochiului un tablou de o idilă pastorală unde spaţiul, lumina, liniştea există din belşug, populaţia este mică, nivelul de viaţă e ridicat, sănătatea publică şi învăţămîntul general nu ridică probleme.

O tendinţă firească a omului este aceea de a se obişnui cu binele, în modalităţi exclusiviste, ce ţin de un fel de maniheism înnăscut: frica şi simţul de apărare, singurătatea, frigul şi moartea îi asediază viaţa la fiecare pas.

Sentimentul existenţial al angoasei este propriu însă fiecărui popor, fiecărui individ şi acesta le influenţează comportamentul, activitatea.

Din acest punct de vedere elocvent este elementul Sampo, ocupînd o funcţie cheie în vechea poezie finlandeză.

Ce a fost acel *Sampo* misterios, o moară sub buricul pămîntului? Chiar şi pentru învăţaţi şi cărturari problema a rămas controversată. Ceea ce ştim din *Kalevala* este că acest *Sampo* a fost făurit de miticul fierar Ilmarinen în felul următor:

Măcinat-a noul Sampo,
S-a născut de-acum capacul,

https://biblioteca-digitala.ro

Macină din zori într-una:
Pentru hrană o ladă plină
Altă ladă de vînzare
Iar a treia de păstrare[1]

Kalevala (Runo X)

Sampo — acest vis atins acum în societatea noastră industrială creatoare de bunăstare şi confort material în maşinăria ei complexă, ajuns să provoace invidia, e ţinta rîvnită de mulţi, furată şi dezmembrată bucăţi.

Căpetenia mitologică străveche a triburilor finlandeze, vestitul Väinämöinen, vrăjitor etern, a făcut în această privinţă tot ce a putut:

A semănat bucăţile lui Sampo
Şi ţăndările acoperişului colorat
Pe un promontoriu înnegurat
Pe o insulă cu ceaţă
Să crească şi să se înmulţească
Să se transforme
În minunata secară pentru pîine
În meiul pentru malţ de bere

Kalevala (Runo XVIII)

Învăţătura cuvintelor lui Väinämöinen pare să sugereze că dezvoltarea lentă este cea mai înţeleaptă în materie de tehnologii, şi că nu atît în « mult » cît în « puţin » stă frumosul. Ceea ce a început mai de mult să încolţească, ieşind la lumină de sub aroganta scoarţă a epocii noastre nu este în primul rînd nici nouă tehnologie, nici nouă arhitectură, nici noul design. Ies astăzi la lumină forţele binefăcătoare ale omului din vechime: modestia şi cuviinţa, stima şi răspunderea faţă de semeni.

Rostul ultim al ştiinţei, artelor şi tehnicii este, în definitiv, acela de exerciţii morale.

În româneşte de VASILE ILEASĂ

https://biblioteca-digitala.ro

BRÂNCUȘI
într-o exegeză finlandeză

GÖRAN SCHILDT

Brâncuși, eremitul artei

Cu niște ani în urmă, pe cînd mă aflam la Florența, s-a întîmplat să răsfoiesc, cartea de telefon, și atunci mi-a căzut privirea pe un nume: Cellini, Benvenuto, avvocato. Surprins și impresionat, am început să umblu după alte nume celebre: Buonarotti, Macchiavelli, Brunelleschi, Signorelli, Medici; — și le-am găsit pe toate. Puține lucruri m-au învățat să înțeleg mai bine ce înseamnă Florența. Ispita de a-l suna la telefon pe Michelangelo ca să-l întreb ce-a făcut cu piciorul stîng al Mîntuitorului din grupul Pietà de la Dom a fost aproape irezistibilă, dar respectul m-a reținut s-o fac.

Nu tot așa s-au petrecut lucrurile la Paris, unde, luminat de experiența florentină, m-am apucat să caut în cartea de telefon. Dar n-am găsit acolo nici un Picasso, nici un Léger, nici măcar numele de Hartung sau Manessier. Vădit lucru, la Paris atît artiștii cu faimă cît și cei care aspiră la celebritate au numerele de telefon înregistrate la secret — pe semne pentru a putea lucra nestînjeniți. Nu mică mi-a fost uimirea, așadar, cînd pe neașteptate m-am izbit de un nume al cărui purtător critica internațională de prima mînă, cu vederi avansate, îl recomanda drept cel mai mare sculptor în viață: Brâncuși. Nu încăpea nici o îndoială că despre el era vorba, întrucît profesia și prenumele, Constantin, erau clar indicate. Am telefonat. A durat destul de mult pînă să mi se răspundă — Maestrul în persoană. Mai întîi a ținut să se asigure că nu eram negustor de artă, fotograf sau gazetar — după care mi-a promis, cu un ton destul de ursuz, că mă primește a doua zi la ora cinci.

Trebuie să recunosc că nu știam prea multe despre Brâncuși înaintea acestei vizite. Doar că înfăptuise aceeași revoluție și, aproape de unul singur, jucase în sculptură același rol pe care cubiștii, în grup, l-au jucat în pictură și că, printre altele, era autorul acelui obiect curios, lucrat în onyx negru, dur, expus la parter în Musée de l'Art Moderne din Paris, și care în ciuda titlului, aduce mai curînd cu un menhir decît cu un tors de femeie. Dintr-o carte de artă care-mi căzuse întîmplător în mînă aflasem că Brâncuși era fiu de țăran, născut în 1876 într-un cătun românesc de la poalele Carpaților, că în 1904 plecase pe jos la Paris, unde lucrase ca ospătar noaptea în timp ce ziua sculpta, că încă din 1907 se rupsese de Rodin și de sculptura tradițională care, după părerea lui, nu producea decît cadavre.

Așadar Brâncuși avea șaptezeci și șase de ani și trăia la Paris de aproape cincizeci de ani, unde fusese părtaș la anii eroici ai artei moderne, fusese bagatelizat de public și de critică împreună cu Picasso și Matisse, flămînzise împreună cu Modigliani și,

https://biblioteca-digitala.ro

cu timpul, fusese descoperit de colecționarii americani, care acum plăteau averi pentru lucrările lui. Puteam oare, în virtutea acestor date, să mă aștept la altceva decît la o întîlnire cu un parizian veritabil, unul dintre acei refugiați internaționali care au dat marea lovitură, pe lîngă care proprii fii ai orașului păreau niște băștinași într-o colonie cotropită ?

« Impasse Ronsin » se afla pe una din străzile dezolante din spatele gării Montparnasse. Te strecori pe lîngă un garaj imens și o sumedenie de ateliere mecanice gălăgioase, cauți în zadar numărul casei pe zidurile neospitaliere și, în cele din urmă, te trezești într-o mică oază, un colțișor uitat din suburbiile vechiului Paris, unde arbori mari, rămuroși, își boltesc frunzișul peste hardughii care, după cum arată, nu pot fi altceva decît ateliere și mai e și o pisică care doarme tolănită pe capota unui Ford fără roți. Pe un zid scris cu cretă Brancusi. *Am tras de șnurul unui clopoțel și dinăuntru, din atelier, se auzi un clinchet. Ușa se crăpă cu suspiciune, după îndelungi lămuriri se deschise de-a binelea — și m-am aflat sub privirile unei perechi de ochi negri, iscoditori, dar totodată de o copilărească limpezime. Cu barba căruntă de profet, cu veșmintele de pînză albă, murdară, cu tichia de bumbac, diformă, imposibil de descris, Brâncuși era exact unchiașul român care ar fi devenit dacă n-ar fi părăsit satul în care se născuse. Doar cînd aveai să înțelegi cum omul acela putuse trăi cea mai mare parte a vieții la Paris, fără a se lăsa marcat de cea mai mică influență din partea mediului, cufundat fără răgaz într-unul și același lucru, în solitara lui cioplire în piatră, de abia atunci aveai să-l înțelegi pe Brâncuși — și Parisul.*

Brâncuși avea o însușire care nu e neobișnuită printre artiști: se despărțea foarte greu de lucrările lui. Dar, spre deosebire de mulți alții, el chiar reușise să-și păstreze o bună parte a propriilor creații. E de presupus că fusese bine plătit pentru acele puține lucrări pe care le cedase; fiindcă deși nevoile sale personale erau modeste, un sculptor e supus la formidabile cheltuieli pentru achiziționarea materialului. Dar, pesemne că în cazul lui, consumul de material nu era atît de copios: Brâncuși lucra la fel de încet și de metodic ca natura însăși, pînă cînd ajungea la forme la fel de finite și de desăvîrșite. Pe parcursul a cincizeci de ani de travaliu zilnic el a produs un număr relativ mic de lucrări. Un lucru e sigur: întrucît Brâncuși îngăduia doar foarte rar să se pătrundă în atelierul său cu aparatul de fotografiat, și se retrăgea ca un melc în cochilile din calea tuturor celor doritori să-i scrie biografia sau studii despre el, la vremea aceea nu exista decît o singură posibilitate de a-i vedea opera de o viață și de a-l cunoaște pe artist: vizita la atelierul său.

Ușa din stradă dădea direct în atelier, și iată-mă dintr-o dată în fața întregii opere de-o viață a lui Brâncuși, în concept și în original. M-a surprins faptul că impresia generală, în ciuda aglomerării și a neorînduielii, nu era cea obișnuită pentru un atelier de sculptură, acea îngrămădeală surrealistă de membre umane din ghips, capete holbate, obiecte și unelte familiare — pe scurt, atmosfera unui depozit de recuzită teatrală care domnește în mai toate locurile unde se produce sau se depozitează opere de artă. În ciuda prafului, a degradării și a puzderiei de fragmente sfărîmate, cele două încăperi înalte ale atelierului respirau o solemnitate și un calm deosebit, un aer care ar putea fi cel mai bine caracterizat prin cuvîntul sacru. *Era cu neputință să stabilești din primul moment ce semnificau sau ce sugerau toate acele forme — obiecte înalte, în formă de fus, care năzuiau spre văzduhuri, bucăți de metal lucitoare, blocuri de lemn cu elemente ovale și cubice — dar înțelegeai că toate aveau ceva esențial de destăinuit unui privitor răbdător.*

Instantaneu la Long Island, New York: Brâncuși și Alvar Aalto în grădina lui W. Harrison (vara 1939). ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Brâncuşi a ridicat o husă mare de pînză care acoperea una dintre sculpturi, dezvăluind astfel privirii mele un obiect magic şi strălucitor din metal dur, ultraşlefuit; o formă rotunjită, alungită, ca un trup de pasăre, masivă ca un glonţ uriaş, şi în acelaşi timp uşoară ca un balon de săpun. Stătea în centrul unei oglinzi circulare de metal; Brâncuşi a dat un uşor impuls discului şi Leda — *acesta era numele sculpturii — începu să se rotească încet şi majestuos. La început am crezut că acel « mobile », de un gen atît de diferit de cele ale lui Calder, se învîrtea pur şi simplu cu ajutorul unui lagăr cu rulmenţi, dar mai tîrziu mi-am dat seama că mai era acţionat şi de un mic motor, camuflat, deoarece* Leda *a continuat să se rotească tot timpul vizitei mele de aproape două ceasuri. A fost ridicat un alt veşmînt şi a apărut* Peştele, *o mică sculptură fuziformă în metal — pare-se că lucrările în metal trebuiau acoperite, protejate împotriva prafului şi a umidităţii pentru a nu fi nevoie de şlefuiri prea dese. Erau formele lor definitive, obiectele în care, după muncă de ani, Brâncuşi ajunsese la volume înrudite cu oul de pasăre, fuselajul avionului cu reacţie şi securea omului din epoca de piatră, pe care el le decupa din materia pretenţioasă a bronzului, şlefuită pînă la desăvîrşire — piese la fel de dure şi de lucioase ca unele sculpturi egiptene în bazalt. În faţa acestui peşte, unde aparent cea mai simplă dintre forme se încarcă la maximum cu ceea ce s-ar putea numi « ideea de peşte », trăieşti sentimentul unui miracol de nepătruns.*

Mai erau în atelier şi alte lucrări în metal dur. Nou-născutul, *o piesă de bronz aproape oviformă, cu o mică crestătură. Trei sau patru busturi fără chip, gît sau umeri, incredibil de însufleţite şi de caracteristice. Apoi* Negresa blondă, *comică aproape cu coafura ei înaltă;* Domnişoara Pogany *în două versiuni şi bizara* Principesă X. *Nu poate încăpea nici o îndoială în ce priveşte intenţia candidă şi serioasă a artistului de-a realiza, în această din urmă piesă, un portret de fată — dar nu trebuie neapărat să ai o imaginaţie sordidă pentru a înţelege că Matisse şi cea mai mare parte a publicului au văzut în această lucrare reprezentarea unui phalus gigantic în momentul cînd a fost expusă, în 1920, la Salonul Independenţilor. Asemenea fatalităţi sînt inevitabile într-o epocă ce s-a obişnuit să se aştepte la orice din partea artiştilor, şi doar fondul personalităţii şi operei lui Brâncuşi în totalitatea ei, reduc la absurd suspiciunea.*

S-a vorbit mult, la vremea aceea, despre « scandalul phalic », dar şi mai mult despre un la fel de grosolan ultragiu la care a fost supus Brâncuşi cînd, în 1925, şi-a trimis Pasărea *la New York, şi vama americană a refuzat s-o trateze ca obiect de artă, taxînd-o după kilogramele de metal. Brâncuşi avea în atelierul lui cîteva studii de ghips pentru acea* Pasăre, *precum şi pentru* Cocoş, *o piesă cam de aceeaşi factură. Ele se îndreptau ca nişte ciudate ţevi de tunuri cosmice spre plafonul înclinat de sticlă, făpturi ornitomorfe trezind asociaţii zoologice la fel de vagi ca şi sfincşii egipteni, dar încarnînd cu atît mai pregnant o viziune asupra vieţii. « Mi-am imaginat această pasăre înaltă cît turnul Eiffel şi aşezată în inima unei metropole moderne; cînd oamenii se uită pe fereastră sau circulă pe străzi, imaginea ei le va da un sentiment de siguranţă ». Uimitoarea* Coloană fără sfîrşit *e şi ea gîndită ca o ascensiune spre înălţimi nemărginite.*

Atitudinea lui Brâncuşi faţă de artă părea să se apropie de cea asiatică. Chiar şi la înfăţişare, el aducea destul de mult cu un călugăr tibetan. Dacă am înţeles bine, cel care-i mijlocise budistului înnăscut Brâncuşi accesul la mistica indiană era doctorul Papus, prietenul lui Strindberg şi confratele spiritual al lui Sar Péladan. Comanda unui maharajah autentic, în 1938, pentru un templu de meditaţie în grădina reşedinţei sale, a fost doar confirmarea exterioară a unei afinităţi naturale. Brâncuşi a făcut o călătorie în India şi, după înapoierea la Paris, templul a început să prindă formă. Din păcate — sau din fericire — maharajahul a murit în timp ce lucrarea îşi urma

https://biblioteca-digitala.ro

cursul lent, și astăzi putem admira în atelierul lui Brâncuși elemente disparate încă nedefinitivate, ale acelui templu, unde un Buddha simbolic și trei Păsări urmau să se reflecte în apa unui bazin rotund, totul atît de abil conceput, încît imaginea să nu poată fi contemplată de mai mulți privitori în același timp.

Am stat într-un colț al atelierului, și Brâncuși mi-a depănat o poveste lungă, în stil foiletonistic, cu tîlhari, călugări tibetani, prințese și morminte misterioase. Ochii nici unui copil nu s-ar fi putut umple de o bucurie mai luminoasă decît cei ai bătrînului Brâncuși, în timp ce, în stilul său țărănesc, puțin tărăgănat, îmi povestea acele aventuri pe care le citise de curînd într-o carte.

Se scurseseră aproape două ceasuri, și de partea cealaltă a ferestrelor îmbîcsite de funingine din plafon, amurgul de toamnă pariziană se îndesea din ce în ce, dar alături de noi, în întunericul ce se lăsa, Leda *își continua răsucirea domoală,* Buddha *și* Coloana fără sfîrșit *stăteau încărcate de veșnicie și adîncă pace — și atunci mi-au venit în minte cuvintele lui Focillon: « Cu cît un artist risipește mai mult, cu atît devine mai bogat: iată de ce senectutea artistului se deosebește atît de mult de fragilitatea obișnuită a oamenilor ».*

Despre vizita mea la Brâncuși am scris mai tîrziu un articol pentru revista La Biennale:

Prima vizită, 18 aprilie, 1952

Prietenul și compatriotul meu Alvar Aalto a fost acela care mi-a vorbit despre Brâncuși. Cei doi artiști se cunoscuseră la New York, în 1929, și fiindcă amîndoi se simțeau stingheri în Lumea Nouă, în ciuda reputației pe care și-o cîștigaseră, își dădeau întîlnire serile ca să bea un whisky și să mai stea de vorbă. În 1952, aflîndu-mă la Paris, mi-am amintit de relatările lui Aalto. Am luat cartea de telefon, am găsit *Brâncuși, Constantin. Artiste Sculpteur,* și am format numărul. A răspuns chiar Maestrul, și am obținut fără greutate o invitație pentru după-amiaza aceleiași zile.

« Impasse Ronsin » — un gara jsomnolent, copii la joacă, o tihnă neașteptată în mijlocul metropolei. Arbori bătrîni, noduroși, străjuiau cîteva ateliere de artiști: « Brâncuși » stătea scris cu cretă pe o ușă, la nivelul străzii. Trag de coarda clopoțelului și dinăuntru se aude un clinchet îndepărtat; vine să deschidă chiar bătrînul, îmbrăcat într-o cămașă albă, pantaloni albi și o tichie albă de pînză. Ochi negri, pătrunzători, barbă căruntă de patriarh. Pare-se că a uitat de întîlnirea stabilită și nu se arată prea bucuros de oaspeți. Îi propun să revin altădată, dar « dacă tot sînteți aici » mă poftește să intru și să mă uit la sculpturi. Din stradă se pătrunde direct în atelier. Fără să rostească un cuvînt ridică husele care protejează piesele din metal șlefuit și din piatră. Mai întîi *Leda,* un obiect magic, un fel de pasăre din metal strălucitor așezată în centrul unei oglinzi de argint, totul rotindu-se lent și silențios grație unui mecanism de gramofon ascuns în soclu. *Peștele,* o lamă cu profil fuziform din bronz șlefuit se reflectă de asemenea într-o placă metalică. Ne uităm apoi la *Noul născut, Negresa, Domnișoara Pogany* în două versiuni și *Prințesa X,* al cărei gît lung, arcuit pare să vorbească de influența lui Modigliani. La întrebarea mea, dacă această din urmă formă, oarecum phalică, n-a trezit asociații lubrice în mintea unor neinițiați, Brâncuși îmi povestește de scandalul pe care l-a declanșat statuia la *Salon des Independents* în 1920. « Chiar și la *Armory Show,* în New York, piesa a contrariat pe mulți. S-a stîrnit vîlvă în jurul ei, dar

https://biblioteca-digitala.ro

pentru mine a fost oricum un eveniment hotărîtor: începînd din ziua aia n-a mai trebuit să flămînzesc».

După ce îmi arată o bună parte din opera sa, se oprește în fața *Păsării în văzduh*, și îmi mărturisește că ar vrea s-o vadă «înaltă cît turnul Eiffel», în mijlocul unui oraș modern, pentru a inspira locuitorilor calm și curaj — trebuie să poată fi văzută de pe fiecare stradă și de la fiecare fereastră. Îmi arată o carte poștală ilustrată care înfățișează un soi de trabuc uriaș de metal, instalat cu intenții decorative și simbolice la intrarea în *Embankment Exhibition* din Londra. «Mi-au furat ideea, dar într-o versiune proastă». După care îmi arată fragmentele a ceea ce intenționa să fie «Templul de meditație», comandat de maharajahul de Indore: macheta templului, Buddha și trei *Păsări* care ar fi urmat să se reflecte în apa unui bazin. Templul trebuia să fie atît de mic încît să nu poată găzdui mai mulți oameni deodată. «Am fost în India în 1937: era foarte cald».

Ne așezăm într-un cotlon al atelierului, sub o frescă bizară — triunghiuri albe pe un fond albastru-verde: *Păsări în zbor* — și Brâncuși vorbește timp de peste un ceas. Reîntors în camera mea de hotel, îmi notez următoarele frînturi din declarațiile lui:

«Într-un naufragiu te agăți de o sfărîmătură pentru a te salva. Opera de artă e o astfel de sfărîmătură».

«Nebunii nu sînt nebuni — ei sînt doar tratați drept nebuni».

«Inteligența care se instaurează ca suverană: — iată marea primejdie: inteligența trebuie să fie slujitoare».

«De îndată ce faci ceva pentru propriul tău eu, se naște un blestem. Se cuvine să înțelegem că nu facem niciodată ceva, ci doar că cineva face ceva folosindu-se de noi drept unelte. Noi nu existăm — iată marea enigmă».

«Am avut revelația golului absolut, o beznă în care nu se află nimic — și a plinului absolut: o lumină nemaipomenită. A fost un dar de preț, o experiență care m-a învățat să înțeleg».

«Întreaga înțelepciune vine din Orient».

«Epictet, care și-a rupt piciorul, către stăpînul său: «Ți-am spus eu!» Trebuie să învățăm, întocmai ca el, să ne eliberăm de trupul nostru. Încerc să fac asta chiar și atunci cînd e vorba de gospodărie. Nimic nu mi se pare mai ușor acum, dar la început a fost greu. Într-o zi stăteam cu toate vasele murdare în față, în atelierul meu, și mi-am zis: «Trebuie să cureți și să pui în ordine toate astea, — e atît de simplu! Totul e să te apuci». A propos de cum e să nu-ți mai simți trupul: într-o zi, după ce lucrasem o dimineață întreagă la un bloc mare de marmură, am observat că toată odaia era mînjită de sînge. Era de la mîna mea, în care-mi făcusem o rană adîncă».

«Să muncești ca și cum ai respira, cu bucurie și fără osteneală, iată țelul»

«În fiecare zi fac două plimbări care-mi prind foarte bine — văd oameni, schimb cîteva cuvinte cu lăptarul, cu bătrîna zarzavagioaică. M-am deprins să mă plimb cîndva, cu mulți ani în urmă, cînd mi-am rupt un picior. Am fost silit să stau degeaba, să mă odihnesc, să mă uit în toate părțile. E de necrezut cîte poți să vezi pe stradă, lucruri vesele și triste, de pildă, copii bătuți de părinții lor».

«Mă trezesc întotdeauna la miezul nopții. E atît de bine să stai treaz în timp ce ceilalți dorm, fiindcă atunci se potolesc sufletele chinuite, atmosfera e calmă. Am înțeles asta cînd eram tînăr: cugetele chinuite, frămîntate, ale celorlalți sînt cele care ne împiedică să lucrăm».

«Toți lucrează pentru a nu lucra — în afară de adevărații artiști».

Brâncuși citează deseori din Herodot și Aristofan, pe care îi citește în orele sale de veghe nocturnă. Vorbește și despre științele oculte, despre homeopatie

https://biblioteca-digitala.ro

şi chiromancie (îmi cercetează palma: « Iată cele zece puncte selenare. Sînteţi un om puternic! ») Dar marea lui pasiune rămîn legendele tibetane, pe care nu se satură să le povestească; istorii dintre cele mai năstruşnice, cu tîlhari, călugări tibetani şi prinţese răpite, naraţiuni impregnate de o irezistibilă naivitate şi jubilaţie.

A doua vizită, 5 noiembrie 1952

Vorbim din nou la telefon şi Brâncuşi mă invită la atelier la ora patru. « Fundătura Ronsin », tristă şi pustie sub cerul plumburiu de toamnă, arborii din faţa casei şi-au scuturat frunzele şi cele două acoperişuri de sticlă ale atelierului apar în toată goliciunea lor uzinală. Brâncuşi deschide şi îmi spune: « E lume aici, revino peste un ceas ».

Cînd sun din nou la uşa lui, mă pofteşte înăuntru cu un aer indiferent, nu se arată nici prietenos, nici indispus — e lesne de observat că nu aşteaptă nimic de la nimeni şi e independent de oricine (...).

Poartă aceeaşi pălărie de pînză şi aceeaşi cămaşă cu care era îmbrăcat şi data trecută; redescopăr ochii aceia vii, scăpărători care din timp în timp, cînd povesteşte vreo anecdotă, se umplu de o lumină copilărească. « Şi iată cum se face că axa pămîntului e înclinată », şi îşi înclină capul pentru a ilustra un mit cosmologic despre gîlceava dintre pămînt şi lună.

Sculpturile la care lucrează acum sînt o *Cariatidă* în lemn, înconjurată de aşchii ieşite de sub securea lui, şi o *Piatră de hotar* între două ţări vecine, în care recunosc o variantă la lucrarea lui din 1908, *Sărutul*. Mai îndepărtează o dată husa de pe *Leda*. Se învîrte şi acum, în chip magic, graţie mecanismului de gramofon instalat în soclu, dar de data asta prezentarea e încă mai rafinată. Se aude o muzică discretă, dar inconfundabil sacră, în timp ce *Leda* îşi răsuceşte solemn suprafeţele lucii. Sub privirile suspicioase ale Maestrului îmi continuu pelerinajul printre lucrările din atelier. Pe suprafaţa şlefuită a *Noului născut* zăresc pete şi un pic de rugină — pesemne că oboseala şi vîrsta încep să-şi ceară drepturile, bătrînul nu mai e în stare să întreţină polisajul în stare perfectă.

Brâncuşi îmi povesteşte despre primul lui an la Paris, cum făcea monumente funerare ca să aibă din ce trăi, şi cum cimitirul l-a lecuit de cadavre de piatră şi bronz.

Tot din cimitir i se trage şi oroarea de postamente. « Postamentul trebuie să fie o componentă integrată a sculpturii, altminteri — şi chiar mai bine — se poate renunţa cu desăvîrşire la el. Vorbeşte cu încîntare despre o alee cu elefanţi pe care a văzut-o în India şi despre marele Sfinx de la Ghizah — aceste opere admirabile nu sînt alterate de nici un fel de soclu. Şi apropos de Sfinx, pentru el era incontestabil faptul că sfinxul nu e opera egiptenilor, ci a « Atlanţilor, care au au domnit la început în lume ». Celelalte sculpturi din Egipt sînt în schimb făcute de negroizi, şi de aceea lipsite de importanţă. Sculptura neagră nu se bucură în general de simpatia lui. Mai îmi spune apoi că de pe urma Atlanţilor au rămas sculpturi remarcabile şi în alte părţi ale lumii — în Mexic şi în Caucaz. La întrebarea mea, dacă a vizitat marea expoziţie de artă veche mexicană de curînd deschisă la Paris, mi-a răspuns că nu mai e dispus să iasă din cartierul lui. Şi revine la marele Sfinx, pe care l-a văzut în 1938, în drum spre casă la întoarcerea din India. « Este cel mai grandios monument din toate cîte există — mare cît o casă, dar nu dimensiunile exterioare îi dau măreţia, ci proporţiile,

https://biblioteca-digitala.ro

măsura lăuntrică». Cînd îl întreb de unde a aflat atîtea despre Atlanţi, Brâncuşi îmi spune că toate lucrurile astea se găsesc într-o carte scrisă de un om foarte înţelept, doctorul Papus. Îmi oferă şi alte probe de erudiţie ale marelui doctor, vorbeşte cu lux de amănunte despre migraţia popoarelor din antichitate, despre moştenirile lăsate de Pelasgi şi Sciţi, despre rase misterioase, negre şi albe, demult dispărute, despre molimile cumplite care au bîntuit omenirea şi care au fost curmate abia cînd zeul Ra a amestecat mirtul cu must de struguri (memoria acestui moment se păstrează în obiceiul oamenilor din anumite ţări de a se săruta sub ramura de mirt).

Dar dacă doctorul Papus (adept al lui Sar Péladan) e pentru Brâncuşi marea autoritate în domeniul istoriei, în chestiuni de medicină şi sănătate el recunoaşte un alt profet, pe doctorul Besançon, cel care recomandă activitatea sexuală pînă la vîrsta de optzeci de ani. « Bolile noastre sînt preţioase », îmi explică Brâncuşi, « trebuie să ne păstrăm eczemele, hemoroizii şi alte beteşuguri, pentru că ele sînt supapele de siguranţă ale corpului ». « Dragostea . . . oamenii se gîndesc imediat la amorul carnal, care fără îndoială că ne pune în legătură cu Dumnezeu. Din fericire, mai există şi un alt fel de dragoste, cea care se înalţă direct spre Dumnezeu. Dumnezeu e peste tot, e aici (un gest larg cu mîna), ne putem împărtăşi cu toţii la el. Dar pentru a reuşi asta, trebuie să-ţi învingi eul, să înveţi să nu exişti. Eul clădeşte în fiecare oraş o mare piramidă şi toţi vor să se caţere pe ea. Eu? Nu, eu sculptez pentru că asta e misiunea mea ».

Vorbim şi despre Modigliani. Brâncuşi insistă asupra deosebirilor de temperament dintre ei doi. « Eu detestam cafenelele şi barurile, el le adora, dar în fiecare zi venea la mine acasă. Modi n-avea un sfanţ, n-avea cu ce să-şi cumpere piatră, dar am reuşit să-mi conving furnizorul să-i acorde credit, şi astfel a putut să sculpteze ». « Mondrian? Nu, nu l-am cunoscut niciodată; doar pe nevasta lui, care a publicat cîteva fotografii cu lucrări de ale mele în revista lor, *De Stijl* se numea ».

De data asta Brâncuşi nu mai e la fel de vorbăreţ şi de vivace ca la prima noastră întrevedere în aprilie. Poate că musafirii de dinainte îl obosiseră — era vorba de afaceri, mi-a explicat el. După o oră, observ că vrea să se odihnească şi dau să plec. Îmi strînge mîna cu căldură şi îmi spune: « Mult noroc! Mai treci pe aici oricînd vrei ».

Cînd ies în stradă, amurgul a început să se lase peste Parisul cuprins de răceala toamnei; o pisică stă încovrigată pe capota unui automobil vechi.

Păstorul din munţi

« Acele mari vîltori ce stîrnesc răzmeriţele spiritului, răsar din visele şi viziunile unui cioban al colnicelor; pentru acesta pămîntul nu este un ogor pentru înavuţire, ci o mamă îndrăgită. » Carola Giedion Welcker a folosit aceste cuvinte din *Ulysses* de Joyce ca motto la monografia sa despre Brâncuşi. Sînt bine alese, nu numai pentru că trimit la prietenia personală ce i-a legat pe Joyce şi Brâncuşi, ci şi pentru că exprimă o dimensiune esenţială a fiului de ţăran din Carpaţi, care în 1904 a venit pe jos la Paris şi în decurs de un deceniu a devenit cel mai temerar şi mai important dintre sculptorii epocii.

Cineva s-ar putea, pe bună dreptate, întreba de ce Brâncuşi în ciuda poziţiei centrale pe care o ocupă în arta modernă, nu a dobîndit în ochii publicului acelaşi nimb fabulos care-l înconjoară pe Picasso. Pînă şi succesorii săi direcţi, ca de pildă Arp şi Moore, se bucură de o mai mare popularitate decît deschi-

https://biblioteca-digitala.ro

zătorul de drumuri, care între 1907 și 1910 a transformat impresionismul nervos al lui Rodin într-o gravitate monolitică. Fenomenul se explică, în parte, prin faptul că Brâncuși e în mai multe privințe comparabil cu Cézanne. Întocmai cum acesta s-a rupt radical de copia realității în pictură, fără să se desprindă definitiv de modelele realului, Brâncuși e marele renovator în domeniul sculpturii. Căutările solitare ale lui Cézanne au deschis o gamă întreagă de posibilități picturii de mai tîrziu, deși arta lui e mai greu de înțeles decît cea a moștenitorilor, care în mod unilateral au cultivat una sau alta din laturile concepției sale. Același lucru se poate spune și despre Brâncuși, cei doi mai avînd în comun și apartenența, în tinerețe, la aceeași guerillă avangardistă, de care cu timpul s-au distanțat într-un mod din ce în ce mai vizibil. Cele mai aprinse controverse pe tema artei moderne s-au iscat în jurul operei lui Brâncuși, atît în 1913, cînd s-a deschis *Armory Show* la New York sau în 1920 cînd *Prințesa X* a fost scoasă cu scandal de la *Salon des Independents*, cît și în 1926, cînd autoritățile vamale americane au refuzat să-i trateze lucrările ca obiecte de artă și l-au acuzat de tentativa de a introduce metal prin propagandă în Statele Unite. Dar în timp ce tovarășii săi de generație s-au integrat cu timpul în societate, Brâncuși s-a izolat din ce în ce mai mult în teritoriul propriei creații, susținut doar de un cerc restrîns de colecționari și critici. « Redescoperirea » a sosit prea tîrziu pentru maestrul aflat în pragul bătrîneții. A rămas neîncrezător față de ofertele de expoziții, și de abia moartea sa, în 1957, a fost cea care a deschis drumul unei descoperiri mai largi a operei sale. A fost o idee fericită a bătrînului Brâncuși aceea de a-și dona întreaga avere artistică Muzeului de Artă Modernă din Paris, cu condiția ca interiorul atelierului său să fie încorporat în incinta muzeului și sculpturile să fie expuse așa cum el însuși conviețuise cu ele. Această idee a devenit acum realitate, și oricine poate trăi astăzi, pentru cîteva clipe, atmosfera din atelierul lui Brâncuși.

Cartea Carolei Giedion e cît se poate de binevenită și are toate șansele de a deveni una din lucrările definitive dedicate marelui artist. O prietenie de lungă durată i-a dat autoarei posibilitatea de a-l descrie pe omul-Brâncuși într-o manieră vie și nuanțată, în timp ce o cunoaștere aprofundată a sculpturii moderne și a dezbaterilor de idei îi furnizează cele mai bune premize pentru analiza și evaluarea operei. Textul nu e de mare întindere, și prin aceasta cu atît mai concentrat asupra faptelor și problemelor esențiale, la care se adaugă o substanțială selecție din propriile declarații ale lui Brâncuși. Valoarea materialului ilustrativ constă pe de-o parte în reproducerea tuturor lucrărilor cunoscute ale artistului, precum și interioare din memorabilul atelier de pe « Impasse Ronsin, » dar în primul rînd în faptul că cele mai multe imagini au fost făcute de însuși Brâncuși, și ne dezvăluie perspectiva din care își privea propria operă, ce anume din ea ținea să reliefeze. În ciuda aparatului primitiv pe care îl folosea, el și ca fotograf era în mod incontestabil un mare artist.

Pentru cei care au avut privilegiul de a-l vizita pe Brâncuși în atelierul său în ultimii ani de viață, monografia Carolei Giedion reprezintă o gratificație de tip special. Se găsesc aici chei de înțelegere pentru multe aspecte enigmatic sau năzdrăvane în stilul de viață și în spusele acestui eremit temperamental. Dar venerația a făcut-o pe autoare să treacă sub tăcere, într-o oarecare măsură, partea naivă și copilăroasă a lui Brâncuși, care uneori făcea din el un fel de Rousseau Vameșul. Pe plan intelectual, el trăia într-o lume a sa proprie, în care ideile obsesive și faptele răzlețe alcătuiau un amestec bizar, dar cu acest aparat spiritual de o factură cu totul personală, se confrunta pe picior de absolută egalitate, cu o siguranță de somnambul, cu orice interlocutor hiperintelectualizat și ultracul-

https://biblioteca-digitala.ro

tivat — un partener firesc atît pentru Ezra Pound cît și pentru maharajahul de Indore.

Interesant la Brâncuși este, fără îndoială, faptul că aparține avangardei moderne și Parisului doar printr-o dimensiune a artei sale. Îl detesta pe Picasso, care, pentru el, personifica exhibarea idiosincratică a extremismului, a exasperării, a momentanului, a neliniștii și neliniștirii, de care Brâncuși era străin. Arta lui năzuia spre echilibru, spre impersonalitate și seninătate. Era încrezător în asimilare lentă a valorilor spirituale, în contemplație și într-o înțelepciune fericită. Această față a artei sale privește spre surîsul lui Buddha, spre Tibet, unde fantezia sa cu excentricități copilărești călătorea pe urmele lui Milarepa și urmărea aventurile ciudate ale prințeselor răpite.

În românește de MIRCEA BUCURESCU

Alvar Aalto la 73 de ani, în fața operei sale finale: Palatul Finlandia ▶

https://biblioteca-digitala.ro

UN ARHITECT AL TEMELIIILOR DE CULTURĂ

ALVAR AALTO

https://biblioteca-digitala.ro

Comentarii și fișe critice

« Opera lui Aalto își găsește rădăcinile în tradiția finlandeză, într-un mod spontan și firesc, dar totodată profund intențional și se structurează cu claritate pornind de la solida formație raționalistă a arhitectului ».

ALVARO SIZA

« Limbajul arhitectural al lui Aalto — asemenea căutărilor de soluții pentru diferitele sale proiecte — depinde esențialmente de contextul tehnologic în care se desfășoară. Dacă progresismul demersului său rațional își găsește corespondențe și în alte părți, în Europa ori în America,el se formează mai întîi pe natura materialelor, a experiențelor și constrîngerilor locale ».

BRIAN BRACE TAYLOR

« Caracterul finlandezului este marcat de amestecul unic al blîndeții cu gentilețea, adînc îngemănate cu o fermitate de nezdruncinat ».

SIGFRIED GIEDION

« . . . figura complexă a acestui gînditor al vremurilor noastre, al cărui orizont cultural a fost imens și a cărui raportare la cultura elitei sau la cea populară la actualitatea internațională și națională (altfel spus, la cultura socială) n-a fost niciodată un fapt ocazional nedefinit ori literaturizat, ci o raportare decantată, îndelung meditată, modificată ori refuzată cu clarviziune și sens critic, atît pentru ceea ce îl atingea personal cît și în calitate de cetățean al țării sale, Finlanda ».

LEONARDO MOSSO

« Din toți maeștri artei moderne, Alvar Aalto este acela căruia îi datorez cel mai mult. Prin calitatea artistică și tehnică, prin pertinență și prin emoția ce o creează, opera sa a constituit pentru mine izvorul cel mai bogat de învățăminte ».

ROBERT VENTURI

« Aalto este arhitectul contradicțiilor. În opera sa se întîlnesc, provincialismul (sub forma unui anume limbaj vernacular), internaționalismul cel mai strălucitor și simțul filiației istorice ».

HANS HOLLEIN

https://biblioteca-digitala.ro

ALVAR AALTO

Şcoala pentru viaţă — o arhitectură a temeliilor de cultură

Înfiinţarea liceului din Jyväskylä se plasează în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care în lumea întreagă a fost o epocă uimitoare de maturaţie şi invenţie. Ea a dat naştere tuturor problemelor care constituie problemele noastre de astăzi. Ea se află la originea difuzării acumulărilor intelectuale şi ea a marcat la noi, în Finlanda, începuturile reale şi active ale instrucţiei publice în înţelesul pe care i-l dăm astăzi. Această difuzare a acumulărilor intelectuale a antrenat dezvoltarea tehnicii şi a industrializării. Ce s-a născut la acea dată nu a încetat să remodeleze formele generale ale vieţii cît şi profilul vieţii noastre sociale.

E firesc să asociez mai întîi primele decenii ale liceului din Jyväskylä cu dezvoltarea generală a capacităţii de a cunoaşte, din moment ce tocmai în acest domeniu îi datorez influenţa. Intr-adevăr, accentul a fost pus, în primul rînd şi foarte firesc, pe acumularea de cunoştinţe şi pe civilizaţie.

Astfel înţeleasă civilizaţia activă a acelei epoci a făcut şi continuă să facă obiectul unor critici. Acestea au susţinut în special că civilizaţia devine un fenomen prea unilateral, cînd este redusă în mod exclusiv la răspîndirea unui învăţămînt bazat unilateral pe difuzarea de cunoştinţe. Astfel de critici se refereau la imaginea globa-

---

* Alvar Aalto şi-a petrecut copilăria la Jyväskylö unde a avut şi prima sa agenţie. Cu ocazia centenarului aniversării liceului al cărui elev a fost, el a pronunţat o alocuţiune al cărei text a fost publicat întîia oară în 1977 în *L'Architecture d'aujourd'hui*. Reluăm în traducere română acest document rar şi interesant. (Titlul aparţine redacţiei).

https://biblioteca-digitala.ro

lă a unei societăţi democratice fără clase şi ale cărei limite nu pot fi încă definite. Naşterea unei societăţi fără clase implică — cel puţin la începuturile ei — un mdo de viaţă cu caracter tehnic şi mecanizat, furnizorul unei veritabile egalităţi. Acest mod de viaţă mecanizat este un fenomen paralel celui al civilizaţiei bazate pe cunoaştere şi pe care această civilizaţie în creştere nu reuşeşte să-l stăpînească. Civilizaţia nu poate fi civilizată (nu putem civiliza civilizaţia). Pentru a controla acest conglomerat (civilizaţie-clasă — societate fără clase — mijloace tehnico-mecanice) şi pentru a le face să evolueze în mod uman, trebuie ceva care să fie în mod intrinsec mai puternic decît civilizaţia acumulării de cunoştinţe ştiinţifice. E nevoie pentru aceasta de o noţiune sacră: cultura. Ea este în egală măsură fundată pe instinct cît şi pe materie, nu poate fi transmisă, ea rezultă în fine dintr-un anume proces cumulativ ce n-a fost pînă acum niciodată clarificat. Acest concept de cultură este singurul capabil să conţină mijloacele potrivite pentru a civiliza societatea şi formele ei noi de acţiune, încît acestea să devină cu adevărat umane, lipsite de conflicte, pentru ca, într-un cuvînt, să fie favorabile dezvoltării « omului obişnuit »[1].

Dar oare liceul din Jyväskylö. . . nu reprezintă el un fenomen de civilizaţie prea unilateral? În ceea ce priveşte trecutul, nu; şi nici pentru viitor nu-i urez. Dacă încercăm să privim liceul din Jyväskylö într-o secţiune spirituală, vom descifra facultatea lui de a crea acea forţă indicibilă de acumulare ce are ca rezultat cultura.

Programul de învăţămînt conţine, mai înainte de toate, atîtea elemente diferite încît nu poate fi asimilat acelor instituţii strict utilitare care nu difuzează decît reţete practice şi se limitează la a spune cum trebuie făcut şi rezolvat fiece lucru. Predarea unui mare număr de limbi, mergînd de la cele clasice pînă la cele vorbite de marile popoare de astăzi, crează în mod indirect un fenomen cultural. Elevul primeşte astfel — chiar involuntar — un vast bagaj iniţial care-i furnizează primele elemente pentru o critică a fenomenelor vieţii. Poate să rezulte ceva asemănător cu acel « ausser sich gehen » al lui Goethe. Acelaşi fenomen n-ar putea să se dezvolte cu aceeaşi uşurinţă în ţările unde programul de învăţămînt este fundat pe o singură limbă.

Mecanizarea şi interesul faţă de «omul obişnuit»

« Ausser sich gehen » — capacitatea de a vedea lucrurile în afara sinelui şi a mediului propriu — dă curs scepticismului şi îndoielii. Cu toate că adeseori dispreţuită, această concepţie scepticistă asupra lumii reprezintă, în progresul cultural, un avantaj absolut şi un fenomen pozitiv. Scepticismul provoacă reacţia critică exprimată literal prin: « Nu mă las dus de cursul apei ».

În sensul lui cel mai elevat, scepticismul poate să se transforme în contrariul său aparent: o dragoste care durează pentru că se sprijină pe un larg şi încercat spirit critic. Această dragoste poate fi astfel încît atunci cînd formele de viaţă mecanică ameninţă să distrugă individualitatea şi armonia vieţii organice, tocmai ea să fie aceea care să-l ocrotească pe « omul obişnuit ».

Chiar aici am auzit pentru prima oară o expunere a profesorului meu de franceză care conţinea germenii pozitivi ai scepticismului, sintetiza opiniile asupra stupidităţii de la Erasmus pînă la Voltaire. O instituţie de învăţămînt care îşi educă elevii cu metode atît de diversificate este creatoare de cultură.

---

[1] Aalto întrebuinţează această expresie în multe alte texte. Şi această solicitudine faţă de « omul obişnuit » este într-un fel, etalonul, măsura originară a arhitecturii sale.

https://biblioteca-digitala.ro

. . .Pentru ca însăşi civilizaţia, înseşi avantajele vieţii care aparţineau numai unora să poată fi egal repartizate în întreaga societate, este necesar să dispunem de un vast « aparat » cu caracter mecanic. Acest proces de egalizare nu şi-a atins încă punctul final, cînd ansamblul aparatului mecanic a şi devenit atît de important încît nu mai este un mijloc original de a crea societatea noastră, ci ameninţă să înăbuşe sensul profund al difuzării civilizaţiei.

Dacă o puternică şi unanimă voinţă de natură culturală nu ne conduce viaţa, arcul civilizaţiei care urcă, pînă la un punct, atît de rapid, va declina pînă la propria-i distrugere.

Noi nu putem defini conţinutul exact al voinţei culturale, dar putem spune cîte ceva despre rolul şi eficacitatea ei. Astfel, cred că nu este hazardat să afirmăm că civilizaţia noastră tehnico-mecanică nu are capacitatea să satisfacă ireductibile contradicţii. Trebuie să ţinem seama de tehnică; ea poate fi utilizată conform intereselor « omului obişnuit ». Fenomenele hipermecanice, străine vieţii umane, pot fi reduse şi puse în mod armonios în serviciul omului. Pentru aceasta trebuie-ca în orice moment şi în fiecare etapă a vieţii să fim înarmaţi cu îndoială şi cu spirit critic şi să ştim să le utilizăm în mod pozitiv pentru a măsura ceea ce facem şi pentru a fi la scara « omului obişnuit » şi a intereselor sale.

Este necesară şi o altă condiţie: noţiunea de cultură nu trebuie nici rău înţeleasă nici prost utilizată. Cultura nu este un fenomen izolat şi separabil de viaţă; ea nu se împacă nici cu ceea ce se numeşte medii culturale, nici cu fenomenele decorative rupte de viaţa reală. Cultura este firul care traversează şi leagă toate fenomenele. Chiar şi cele mai infime dintre ocupaţiile noastre cotidiene pot fi umanizate şi armonizate.

Acum cîteva zile, inaugurînd o biserică, Mgr. Martti Simojoki declara: « Creştinismul nu trebuie să se izoleze printre ai săi. El aparţine tuturor, celor care cred şi celor pentru care nu există nimic sfînt ». O viaţă culturală care umanizează ar trebui să asculte de principii înrudite. Cultura cea mai profundă aparţine tocmai vieţii cotidiene sub toate formele ei. Izolată de aceasta, ea nu reprezintă nimic.

Cred că, din acest punct de vedere, liceul centenar din Jyväskylö şi-a îndeplinit datoria.

Cînd în apogeul epocii medievale catedrala catolică se ridica în mijlocul unei masse compacte de clădiri modeste, ea constituia simbolul, complex pînă la insezisabil, al unităţii vieţii. Dispariţia acestei masse de clădiri învecinate a provocat un rezultat straniu: limbajul formal al catedralei şi-a pierdut forţa.

Într-un anumit fel, s-a petrecut acelaşi lucru şi cu şcoala mea. Deşi lipsită de forme arhitecturale nobile, dar marcate de o concentraţie spirituală, ea era înconjurată de massa vieţii cotidiene. De fapt, în fiecare toamnă, ea se deschidea sub semnul viu al unui tîrg de cai astăzi dispărut, care se ţinea în preajma ei. Opoziţia şcoală/tîrg evocă acea unitate care era şi semnul fundamental al catedralei, cu massa ei de clădiri înconjurătoare. În ciuda unor uimitoare contraste, şcoala a ştiut să servească viaţa şi să-şi aducă contribuţia la rezolvarea problemei celei mai dificile din epoca noastră: « omul obişnuit » nu trebuie uitat.

În româneşte de GETA BRĂTESCU

https://biblioteca-digitala.ro

SIGFRIED GIEDION

Începuturile lui Alvar Aalto

Activitatea lui Alvar Aalto coincide cu perioada cea mai agitată din istoria Finlandei. Mai întîi, Revoluţia, Independenţa, două războaie succesive pentru supravieţuire şi apoi mizeria pe care ele au generat-o. Unul singur dintre aceste războaie ar fi fost suficient să şteargă Finlanda odată pentru totdeauna de pe harta lumii. Practic, după aceste catastrofe, nu existau mijloace pentru a redresa industriile distruse. Construcţia de locuinţe era limitată la minimum: lipseau creditele pentru construcţiile municipale, pentru muzee, pentru centre sociale etc. Aşa se explică faptul că nu există nici un mare edificiu public printre realizările de început ale lui Aalto. Construcţii precum sanatoriul de la Paimio, uzina de la Sumila, şi luxoasa vilă Mairea au văzut lumina zilei în scurta perioadă care a precedat marile lupte pentru existenţă ale Finlandei. Arhitecţii şi silvicultorii se bucurau în Finlanda de o consideraţie mult mai mare decît în alte ţări şi formau un fel de aristocraţie, căreia i-au aparţinut şi strămoşii lui Aalto — paznici forestieri. Aalto însuşi şi-a petrecut copilăria în satul Alajarvi, lîngă zona de nord-vest a celei mai dens populate regiuni din întreaga Finlandă. Şi-a început foarte devreme activitatea, construind prima sa casă la Alajarvi, destinată părinţilor, pe cînd era încă student la Şcoala Tehnică superioară din Helsinki. A ridicat prima sa biserică în 1922, lîngă Jyväskylä.

De-a lungul acestei perioade a activităţii sale creatoare, Aalto a construit mult pentru diferite expoziţii finlandeze. Nu vom menţiona decît una dintre aceste realizări efemere: scena orchestrei pentru expoziţia dedicată aniversării a şapte sute de ani de existenţă a oraşului Turku (Abö), prima capitală a Finlandei. Acest

https://biblioteca-digitala.ro

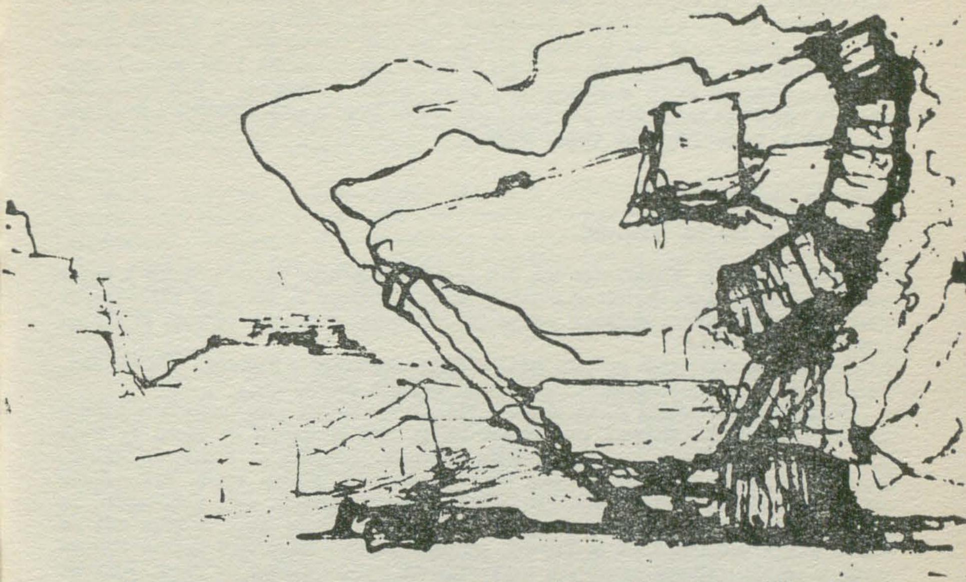

Alvar Aalto desenator: schiță pentru Primăria din Kiiruna (Suedia) 1958

perete acustic ușor curbat, a revelat preferința tipic aaltiană pentru o plastică ondulantă. Aproape în același timp, Aalto a executat sala de conferințe a bibliotecii din Viipuri, ai cărei pereți își găsesc continuarea în plafon.

Către mijlocul anilor 20, trei arhitecți finlandezi își încep cariera: Aalto, Bryggmann și Huttunen. Toți trei au folosit structura din beton armat așa cum se dezvoltase ea în Franța și în alte părți. Este greu, cel puțin pentru început, să discerni limbajul lor estetic. Era epoca în care Huttunen a construit extraordinarele sale mori, Bryggmann hotelurile, capelele și imobilele de asigurare, iar Aalto primul său mare building conținînd apartamente, birouri și un teatru de 600 locuri. Era în 1928, an în care Aalto deschidea o agenție la Turku.

După aceea — din 1928 pînă în 1930 — Aalto ridică la Turku imprimeria ziarului *Turun-Danomat*. Aceasta va fi prima mare construcție care a făcut cunoscut numele lui Aalto în străinătate. Construcție cu osatură din beton armat, ea a revelat cu claritate alianța dintre metodele de construcție occidentale și o putere de formulare foarte originală: șiruri continue de ferestre, acoperiș terasă, pivnițe adînci cu planșeu ciupercă, stîlpi îmbrăcați în tablă, cofraj lăsat pe loc pentru a servi ca para-șoc. Imprimeria ziarului, coborîtă la șase metri sub pămînt — dar primind prin plafon lumina zilei — și avînd stîlpii modelați cu sensibilitate, poartă, în mod manifest, amprenta lui Aalto.

Nu avea încă treizeci de ani Aalto, cînd în urma unor concursuri, toate cîștigate, i se încredințează construirea cooperativei agricole, a imobilului *Turnu-Sanomat*,

https://biblioteca-digitala.ro

a bibliotecii de la Viipuri și a Sanatoriului de la Paimio. Menționăm acest fapt mai mult pentru a sugera atmosfera ce domnea în Finlanda, decît pentru a proba geniul lui Aalto. Dacă Aalto s-ar fi format într-un alt stat democratic, în Elveţia sau în Statele Unite de exmplu, n-ar fi cîştigat niciodată, începînd din 1929, premiul întîi pentru un proiect ca cel al Sanatoriului de la Paimio. Aripile i-ar fi fost frînte înainte de a-și putea lua zborul, sau poate i-ar fi fost doar scurtate pentru a fi obligat să accepte o mulțime de compromisuri.

Peretele ondulat:

Biblioteca de la Viipuri

Biblioteca de la Viipuri este una din rarele construcţii în care Aalto a putut să se exprime liber. A fost ridicată în condiţii dificile în perioada 1927—34. A fost avariată în timpul primului război ruso-finlandez și practic distrusă în timpul celui de-al doilea.

În afară de biblioteca propriu zisă, clădirea cuprindea o frumoasă sală de conferințe și un mare vestibul care asigura legătura dintre ele.

Felul în care tratează Aalto plafonul sălii de conferințe este important pentru istoria arhitecturii. Plafonul este elementul la care arhitectul de astăzi se arată cel mai ezitant. Acolo, începe adevărata libertate. Începînd cu Panteonul roman, prin plafon, prin boltă se exprimă puterea simbolică a unei epoci. Alvar Aalto ca și Le Corbusier este considerat printre puţinii arhitecți, care pînă astăzi, au încercat să abordeze problema plafonului dintr-un unghi nou. În mica sală de conferințe a bibliotecii de la Viipuri, plafonul alunecă traversînd spaţiul într-un mod la fel de irațional precum o linie sinuoasă într-un tablou de Miró. Alcătuit din mici baghete din lemn de pin roşcat, el își găsește plecarea la nivelul solului, în spatele estradei oratorului și se ridică apoi în boltă, decupîndu-se pe fațada vitrată, într-o mişcare irațională ce evocă agitația unei ape. Bineînţeles, arhitectul a făcut o diagramă acustică calculată cu grijă, demonstrînd că tocmai grație reliefului ondulat al plafonului, sunetul ajunge cel mai bine la urechile auditoriului. Ceea ce este de remarcat în această experiență, este faptul că imaginația artistică merge pereche cu calculul științific, rezultatul fiind o arhitectură mai puţin rigidă.

Dormitorul Institutului de Tehnologie din Massachusetts, 1947

După ce face flexibile plafonul și peretele interior (Biblioteca din Viipuri), Aalto uşurează și peretele exterior la Dormitorul M.I.T.-ului din Cambridge, Massachusetts. El încearcă cu orice preţ să atenueze severitatea obişnuită și aspectul de furnicar propriu construcţiilor de acest fel. Prin tot felul de mijloace — traseul scărilor, fuziunea între încăperi, asamblarea camerelor — Aalto reușește să individualizeze ansamblul. Îndrăzneşte să dizolve fațada într-un perete ondulat — în așa fel încît fiecare student, spune el, să poată avea o vedere liberă spre Charles River ce curge la picioarele edificiului — fără ca prin asta să te simţi strivit de imensa suprafață a fațadei.

De-a lungul țărmului se întind dormitoarele vechilor colegii de la Harvard, construite în stilul marilor reședințe de țară englezești din secolul al XVIII-lea. Totul e conceput pentru a crea senzația de confort, dar condiţiile de viață rezervate studenților sînt poate prea luxoase pentru a nu intra într-un contrast izbitor cu ceea ce viitorul urmează să rezerve celor mai mulţi dintre ei. Pavilionul dormitoarelor lui Aalto remediază acest inconvenient. Interiorul cu pereţii lui zgrun-

https://biblioteca-digitala.ro

ţuroşi este auster, iar camerele de lucru şi de locuit ale stundeţilor sînt reduse la minimum avînd totuşi o atmosferă stimulatoare. Acelaşi lucru se întîmplă în sălile comune. Restaurantul, aproape pătrat, cu plafonul străpuns de goluri circulare, tipice pentru sistemul de iluminat al lui Aalto, este dispus într-un mod foarte interesant. Aalto nu a ezitat să-l anexeze faţadei. Interiorul (ca şi cel al bibliotecii din Viipuri şi al altor numeroase realizări ulterioare), este conceput pe două nivele diferite. Felul în care scara se detaşează, într-o lungă linie frîntă, pe faţada posterioară, revelă spiritul independent şi original al lui Aalto.

Dacă intri în hall dinspre stîlpul uriaş, poţi vedea, în transparenţă, prin întreg edificiul.

Walter Gropius, cu construcţiile sale de la « Harknes Graduate Center » ale Universităţii Harvard, a luat o altă cale pentru a învinge masivitatea vechilor cămine studenţeşti. Gropius a creat ansambluri de mică înălţime, dispuse în jurul unor curţi deschise. Altă cale a fost urmată de José Luis Sert la marele complex pentru 500 de studenţi căsătoriţi (350 de garaje !) ale Harvardului, situat de-a lungul Charles Riverului (1963—64). Trei corpuri de clădire, puternic articulate, avînd douăzeci şi două de etaje, compun un ansamblu armonic cu celelalte edificii de înălţimi diferite.

Tentativa lui Aalto întru eliberarea arhitecturii de ameninţătoarea ei rigiditate se raliază eforturilor lui Le Corbusier, aşa cum se reflectă ele în peretele ondulat al Pavilionului Elveţian al Cetăţii Universitare de la Paris (1930—32) şi în planul de urbanism pentru Alger. După cum am remarcat mai sus, aceste proiecte continuă tradiţia peretelui ondulat ca mijloc de modelare a spaţiului, perete folosit deja de Francesco Borromini (1662—67) în faţada pentru San Carlo delle Quatro Fontane şi pe care-l găsim deasemenea în forma sinuoasă a « crescents-urilor » englezeşti de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Eforturile lui Aalto pentru a imprima arhitecturii o flexibilitate aproape organică au însă şi o altă origine: natura ţării sale. Aşa cum Juan Miró este înrădăcinat în peisajul catalan, tot aşa şi Aalto şi-a tras inspiraţia direct din sinuozităţile lacurilor finlandeze înzestrate de natură cu o linie blîndă şi cărora pădurile care le îmbrăţişează din toate părţile le conferă un relief acuzat.

În româneşte de ALEXANDRU BELDIMAN

https://biblioteca-digitala.ro

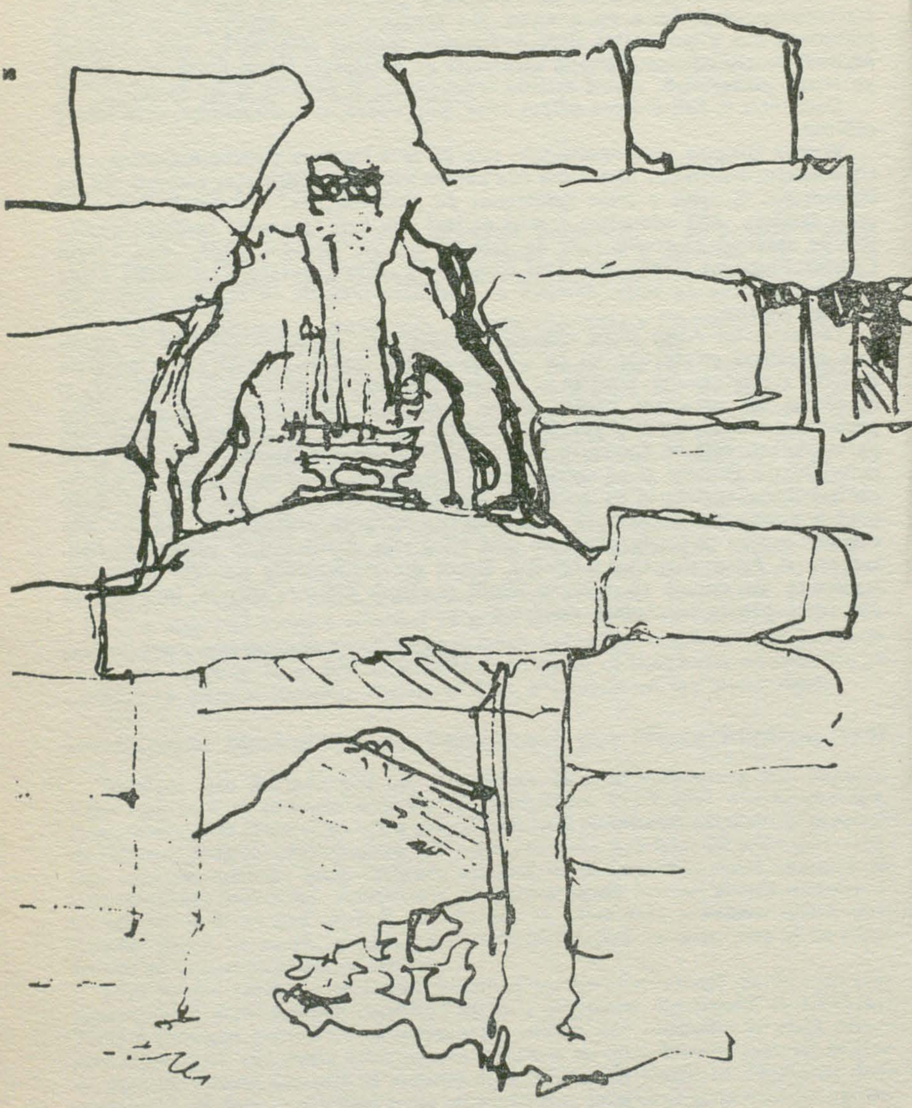

https://biblioteca-digitala.ro

La izvoarele arhitecturii europene: capiteluri la Olympos desenate de Alvar Aalto în 1953

« Poarta Leilor » de la Mycene, surprinsă
◀ de creionul lui Alvar Aalto

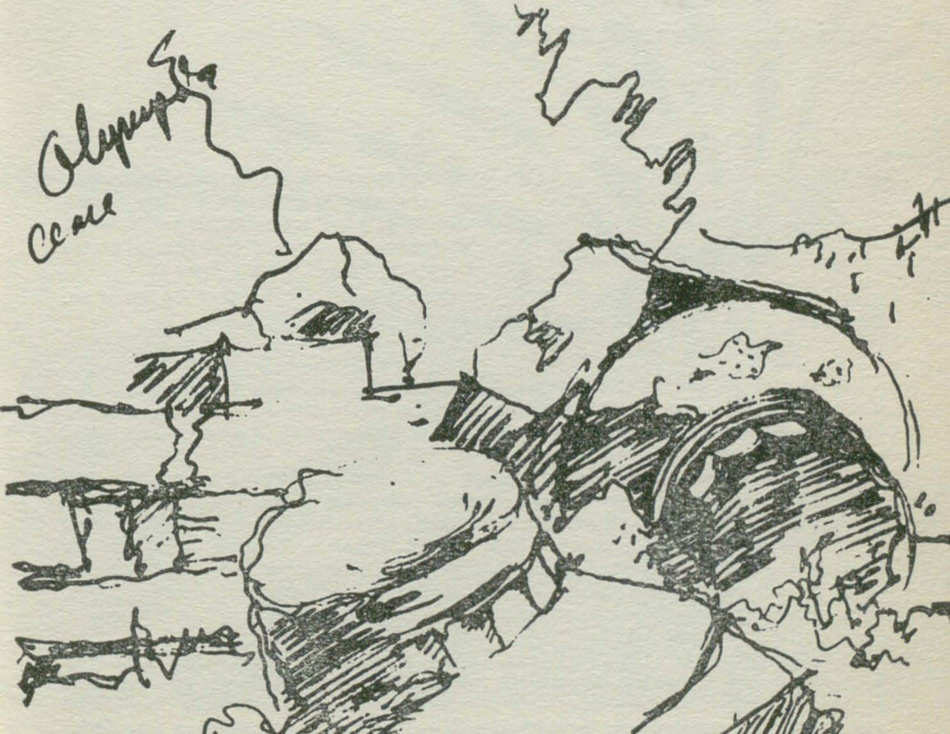

https://biblioteca-digitala.ro

ALEXANDRU BELDIMAN

Arhitectură și conștiință : lecția lui Alvar Aalto

« Aalto poartă peste tot Finlanda cu el. Finlanda este izvorul acelei forțe interioare la care nu încetează să se întoarcă, fiind pentru el ceea ce este Spania pentru Picasso și Irlanda pentru Joyce ».

Sigfried Giedion.

În secolul 20, puține sînt operele de arhitectură (cele datorate lui Wright, Le Corbusier și Mies van der Rohe), care să aibă o marcă atît de personală ca cea a lui Alvar Aalto ; incontestabila ei actualitate fiind detectabilă în numeroasele citări implicite din arhitectura contemporană.

Specificul creației aaltiene s-a cristalizat rapid, prin subsumarea tot mai tiranicei tehnologii occidentale, unui univers profund finlandez, așa cum se contura el la începutul veacului, « gata să accepte binefacerile aduse de tehnică, dar prea ancorat în tradiție pentru a se lăsa impresionat de modernism ». Tradiție în arhitectura finlandeză însemnînd folosirea cu predilecție a cîtorva materiale de construcție — cărămida roșie, lemnul, piatra — organic distribuite într-o volumetrie simplă, aproape frustă, din care nu lipsesc accente de subtilă fantezie artistică, totul nuanțat integrat în cadrul natural.

Prin înființarea în 1875 a unei societăți de tipul « Arts and Crafts » urmărind « ameliorarea nivelului locuințelor și ridicarea nivelului mediu al gustului public », se dădea un viguros impuls artei de a construi, perpetuată în Finlanda de-a lungul veacurilor, de constructori neprofesioniști — cea mai mare parte a populației executîndu-și cu forțe proprii gospodăria — la un înalt nivel de exigență constructivă.

Primii beneficiari ai acestei îndelung păstrate tradiții vor fi arhitecții curentului « național-romantic », al cărui inițiator, în jurul anului 1895, e fostul pictor

https://biblioteca-digitala.ro

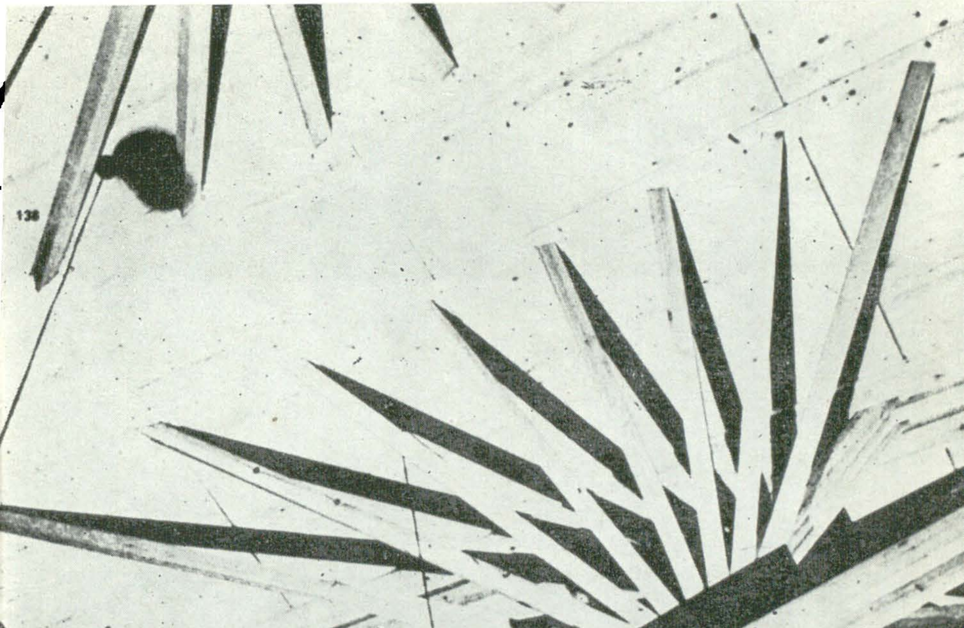

Razele unei structuri de rezistență: plafonul din lemn al Primăriei din Säynätsalo, conceput de Alvar Aalto în 1950

https://biblioteca-digitala.ro

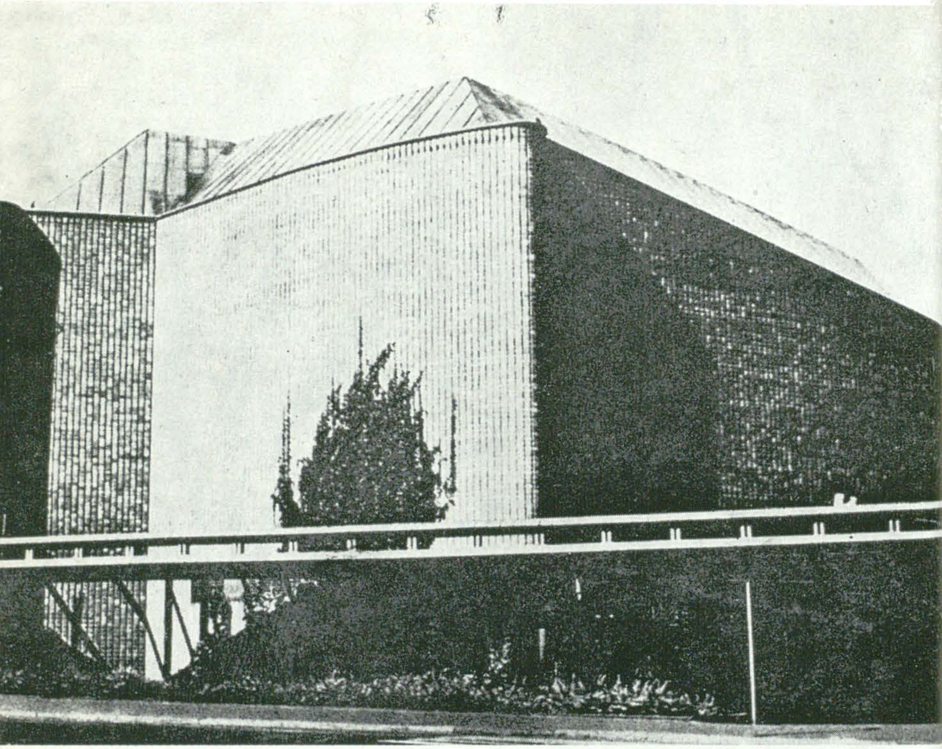

Arta organizării volumelor: « Kultuuritalo », Casa de Cultură a orașului Helsinki, una din superbele creații funcționale ale lui Alvar Aalto, 1958. ▲ ▶

Akseli Gallen Kallela. Arhitectura promovată în ultimii ani ai secolului trecut — de Gesellius, Lindgren și Saarinen — principalii exponenți ai mișcării — va exalta această moștenire în sensul punerii în valoare a materialelor de construcție tradiționale — granitul, cărămida, lemnul — într-un mod particular, lucru ce va caracteriza mai tîrziu cu pregnanță și arhitectura lui Aalto: « frumusețea materialului la Aalto . . . provine din distorsiunile pe care le suportă la nivelul formei și al punerii în operă » consemnează Robert Venturi.

— « Să construim din interior către exterior » își propuneau *național-romanticii*, acest program exprimînd la ei o reacție estetică mai mult de suprafață (îndreptată împotriva curentelor istoriciste — reacție manifestă și în *Art Nouveau*-ul epocii) decît una profundă, în sensul eliberării formei de capcanele stilurilor ; o eliberare devenită acum posibilă grație programelor și materialelor nou apărute.

https://biblioteca-digitala.ro

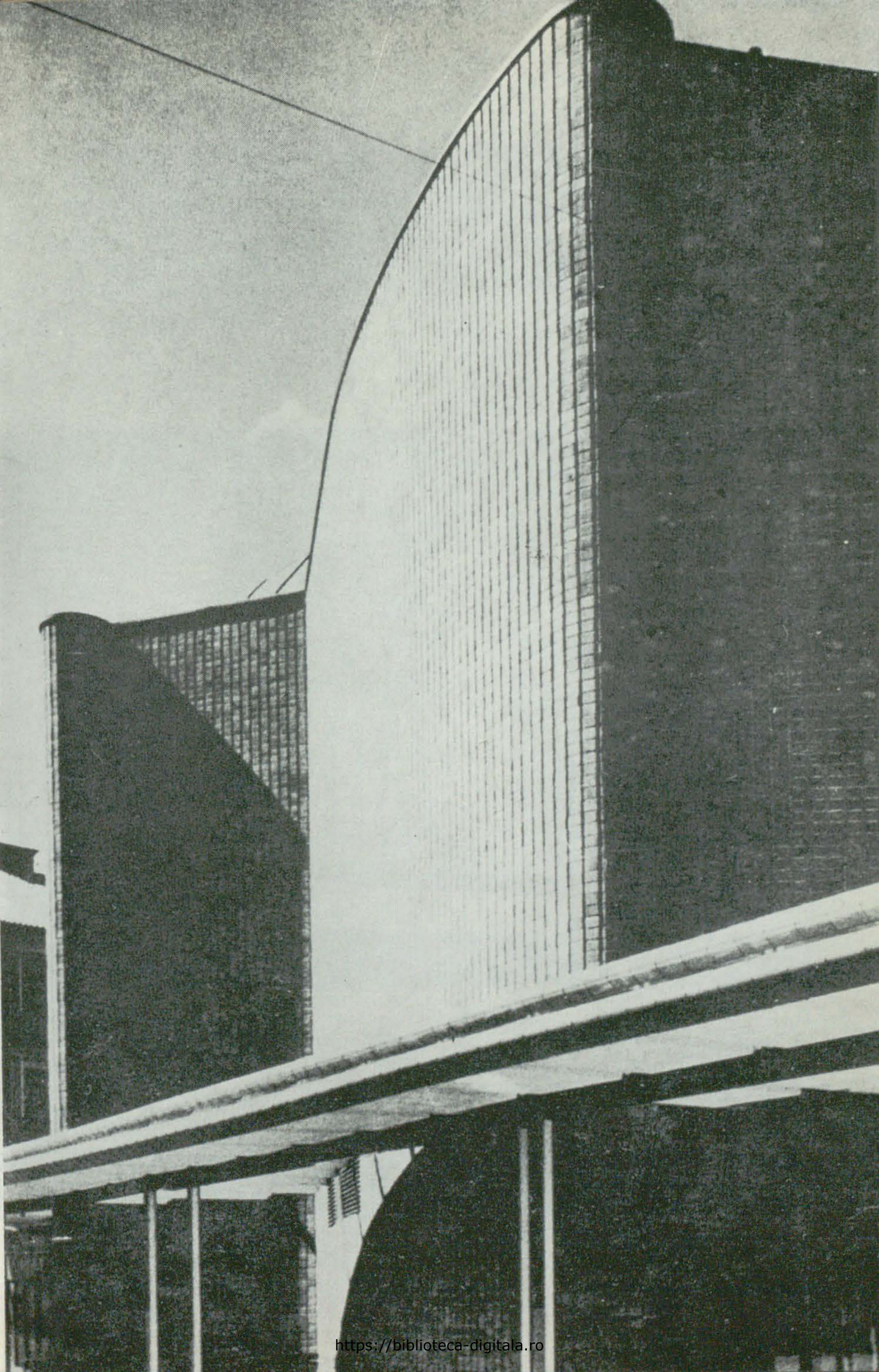

https://biblioteca-digitala.ro

Preluînd ideea, Aalto îi va conferi sensul primar, transformînd-o într-una din constantele caracteristici ale arhitecturii sale; de unde, post-modernii o vor prelua la rîndul lor: « . . . de la Aalto am învățat să iubesc o arhitectură concepută de la interior către exterior » mărturisește Bofill.

— Specific mediului finlandez din perioada în care Alvar Aalto își face debutul (sfîrșitul anilor '20), este faptul rar întîlnit, dacă nu unic, prin care lucrările de arhitectură, indiferent de importanța lor, se atribuiau prin concurs; cîștigătorului

Finlandia Hall, Helsinki: Majestatea sobră a marmurei în volume ca de iceberg.

https://biblioteca-digitala.ro

i se acorda executarea proiectului fără ingerințe din afară care « să-l oblige a accepta nenumărate compromisuri » spune Giedion ; și tot el continuă : « Nimic nu dovedește mai limpede nivelul spiritual al unei țări, decît capacitatea administrației de-a recunoaște dintru început cele mai valoroase talente și de a avea suficientă intuiție pentru a le acorda încrederea ».

— După ce cîștigă cîteva concursuri : « Casa muncitorului » la Jyväskilä (1923—25), Biblioteca din Viipuri (1927—28), Sanatoriul din Paimio (1928—33), astăzi

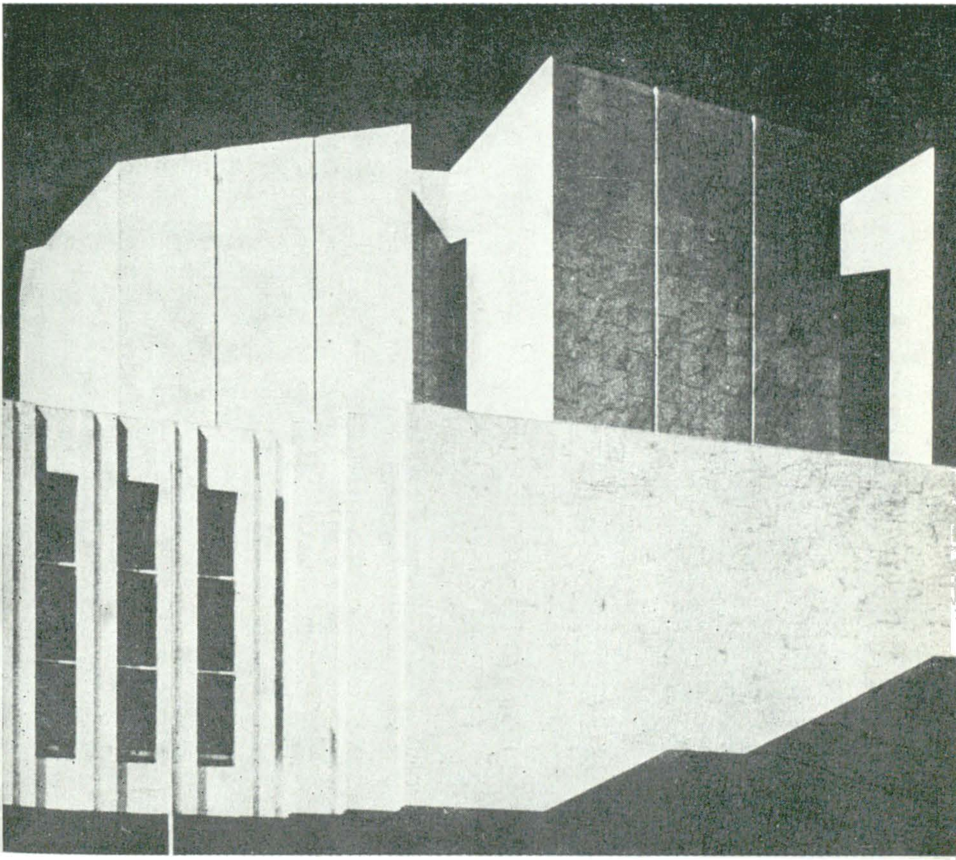

https://biblioteca-digitala.ro

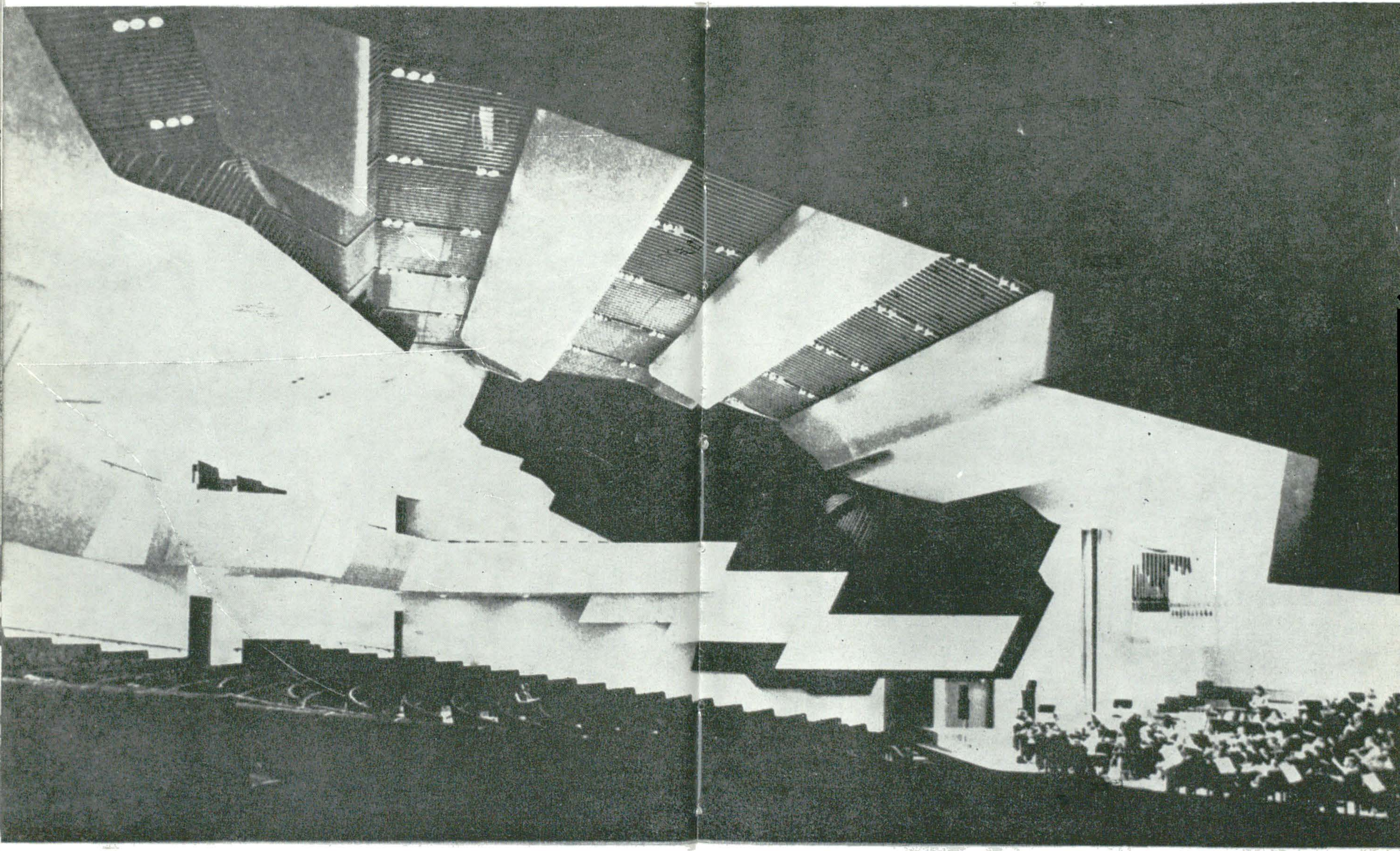

Sala « Finlandia »: interior

https://biblioteca-digitala.ro

considerat una din lucrările capitale ale arhitecturii moderne, Aalto ajunge la deplina stăpînire a mijloacelor sale de exprimare.

— Viziunea aaltiană se găsește condensată în această formulare ce-i aparține (una din puținele păstrate, Alvar Aalto fiind poate singurul mare arhitect al secolului 20, care nu și-a teoretizat în scrieri gîndul): « Arhitectura nu este un decor superficial, ea trebuie să fie învelișul unei existențe morale, demnă de om. Dacă decorația sau ornamentul domină ansamblul, construcția nu se află într-o relație convenabilă cu natura ».

Acest gen de « relație » presupunînd un raport de respect reciproc — nici de dominare a ei, nici de subordonare față de ea — iată o altă constantă trăsătură

Vila Mairea, Noomarkku (1938—40):
pădurea Nordului profilată pe fundalul intrării.

https://biblioteca-digitala.ro

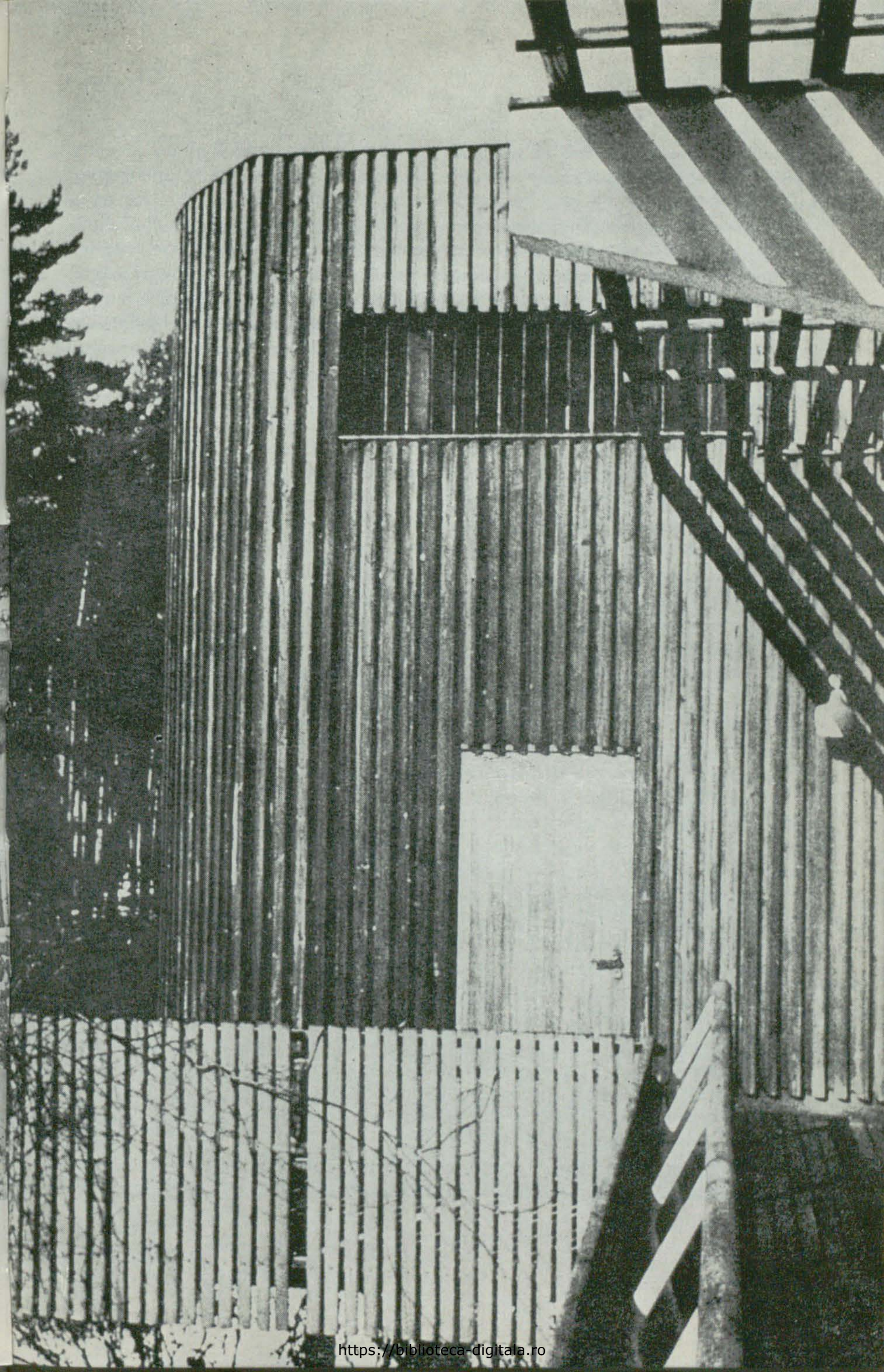

https://biblioteca-digitala.ro

a operei aaltiene. Perpetuul dialog cu natura se poate discerne la toate nivelele concepției, pe întreg parcursul elaborării proiectului, de la schițele « planurilor masă », pînă la detalii.

La sanatoriul de la Paimio de exemplu, printr-o organizare nuanțat articulată în plan, se întreține un raport subtil cu « locul », ansamblul integrîndu-se organic, fără ostentație, în pofida caracterului raționalist al acestei faze din creația lui Aalto.

La Surrila unde realizează o fabrică de celuloză (1936—39) « relația cu natura » este întreținută prin păstrarea în sit — în ciuda veto-ului opus de tehnologi — a unui viguros și frămîntat relief din granit, din al cărui contrast cu supleţea structurii metalice și cu liniștea — aparentă — a fațadelor, obține o tensiune specifică întregii sale opere: « Mai degrabă decît pe serenitate . . . ordinea arhitecturală la Aalto se sprijină pe tensiune », observa cu acuitate Venturi. Acest mod empiric și pragmatic, autentic și viu, în rezolvarea de la caz la caz a problemelor ivite, fără a se lăsa încorsetat de dogme și teorii constrîngătoare, este marca demersului aaltian.

— Din ecuația « problematică, cercetare, formă » — constituind baza oricărei elaborări pertinente în arhitectură, toți cei trei termeni își găsesc locul în metodologia aaltiană; a considera major numai pe ultimul, înseamnă a goli forma de semnificant, a-l considera pe Aalto doar un creator de forme. Or, arhitectura sa exprimă un conținut plin de subtile relații, rezultate în urma unei riguroase ierarhizări funcționale, ce ține cont de exigențele materiale și spirituale ale « omului simplu », cum singur își numește beneficiarul. Înțelege să-l plaseze pe acesta în condiții sociale determinate de cadrul arhitectural — piețe interioare, circulații pietonale etc. — oblingîndu-l astfel să stabilească relații cu semenii, dar și să se regăsească pe el însuși, într-un spațiu echilibrat și protector, conceput ca atare. Asemenea *spații relaționale* avînd caracter de microcosm social, se revendică din exemplul orașelor medievale italiene, studiate de Aalto cu specială atenție.

— O realizare plastică de fiecare dată autentică, tinzînd spre perfecțiunea formală, încununează întregul demers; o volumetrie savant echilibrată, generată de un plan liber în care unghiul drept este greu de surprins, e subliniată de neașteptata punere în operă a materialelor, (întrezărită și la înaintași), de detalii de un aparte rafinament, organic integrate, în întreg, dar cu viața lor proprie, ca un joc secund exaltînd frumusețea primară a volumelor. Rezultatul este o arhitectură extrem de complexă, greu citibilă la prima vedere, născîndu-se din tensiuni, dar rămînînd mereu coerentă, omogenă și adesea monumentală, fără a fi cîtuși de puțin grandilocventă. Considerarea funcțiunii doar ca punct de plecare în crearea unei « poetici a spațiului » și nu ca scop în sine (cum implicit exprimă formula « forma urmează funcțiunea ») stă, desigur, la originea unor atari virtuți ale plasticii aaltiene. Acest demers întru realizarea poeziei prin arhitectură, este moștenirea cea ma plină de sensuri pe care Aalto ne-o lasă. O moștenire de care a beneficiat în primul rînd, cum era și firesc, arhitectura finlandeză, ea traversînd după război, aproape în totalitate, o fază aaltiană.

Astăzi, critica de arhitectură este unanimă în a considera că nivelul mediu foarte ridicat în Finlanda se datorează personalității lui Aalto.

https://biblioteca-digitala.ro

— Atît de pertinentă, de nouă și de stimulatoare, atît de vie și de actuală, cristalizată într-o formă artistică desăvîrșit armonioasă, opera lui Aalto constituie astăzi sursă din care-și trag seva cele mai diverse școli de orientare modernă și post-modernă, de la James Stirling la Bafill, trecînd prin Venturi și Richard Meyer.

Nimic nu credem că exprimă mai bine sensul creației aaltiene decît aceste cuvinte ale lui Leonardo Mosso, director al Institutului de studii aaltiene din Torino: « S-ar spune că Alvar Aalto, printr-o muncă de cercetare îndîrjită și neîntreruptă pînă la o vîrstă înaintată, a ajuns la naturalul propriu copilăriei, "la vorbitul în poezie" pe care Paul Valéry îl admira la Mallarmé, ca însemnul cel mai înalt al artei sale ».

O arhitectură în slujba omului — Școala superioară politehnică ridicată la Otaniemi, în apropiere de Helsinki între 1955—65

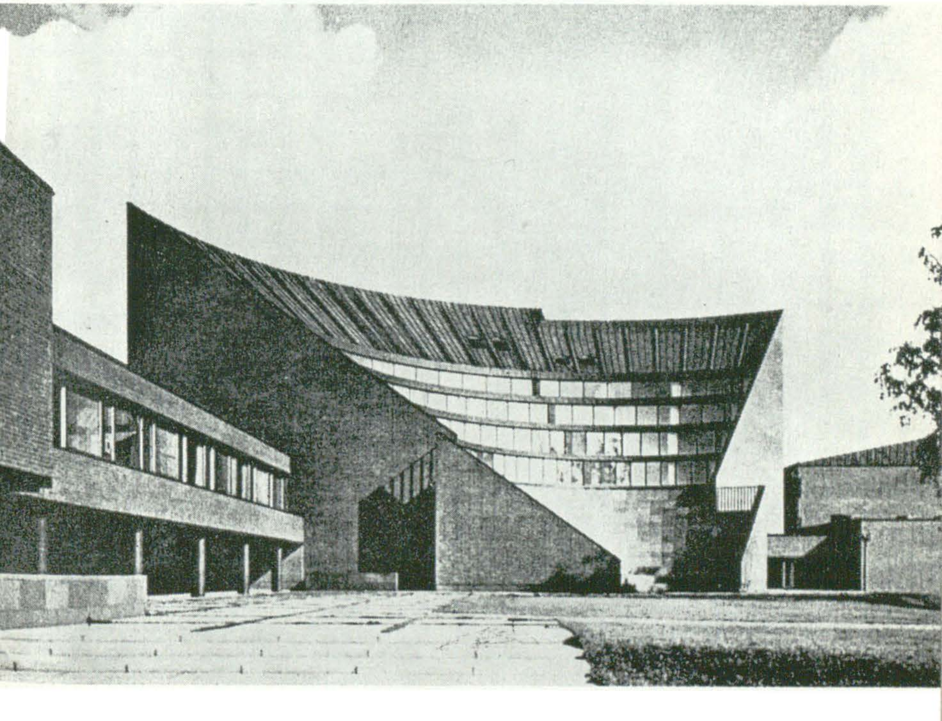

https://biblioteca-digitala.ro

Alvar Aalto, experiment funcţional cu lemn pentru mobilier

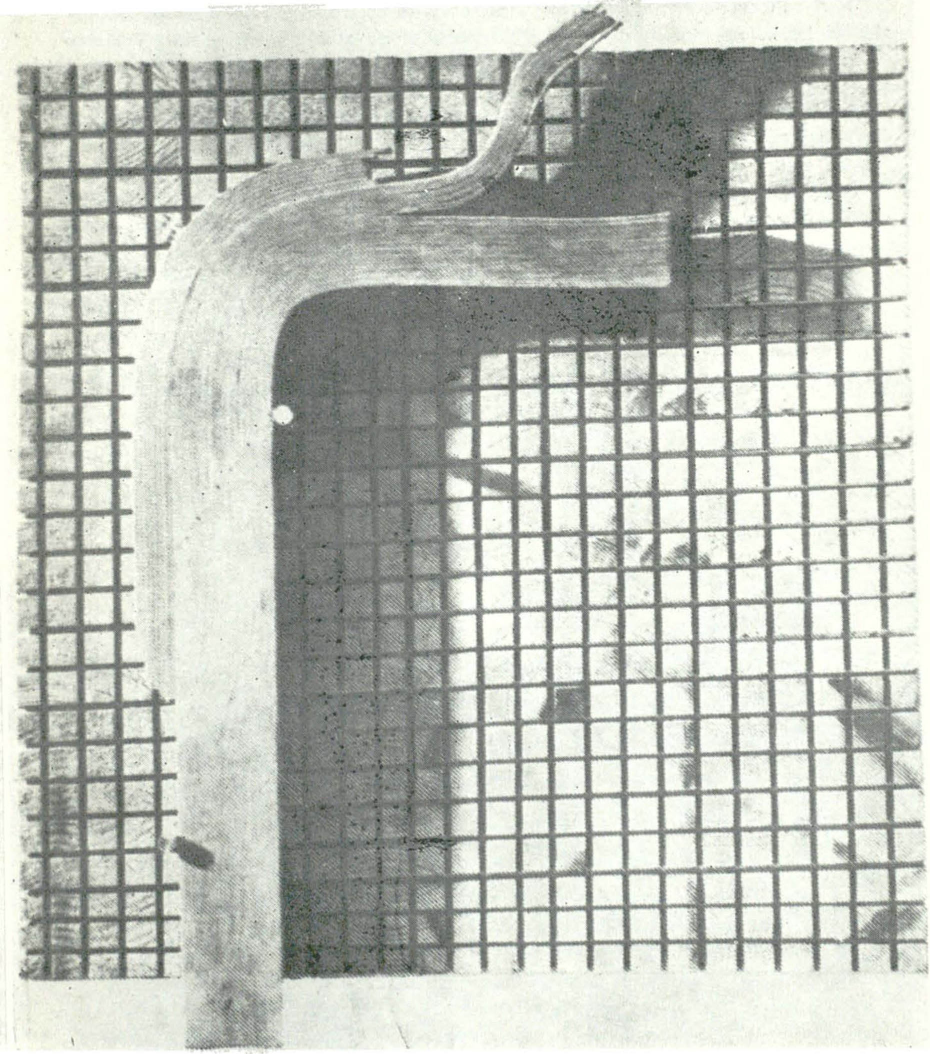

https://biblioteca-digitala.ro

CRONOLOGIE ALVAR AALTO

1898 3 febr. Hugo Alvar Henrik Aalto se naşte la Kuortane, sat din Ostrobothnia de sud, ca fiu al inginerului Johan Henrik Aalto şi al Matildei Hackestedt
1916 Devine absolvent al liceului din Jyväskylä, unde elev fiind, pictează şi scrie versuri
1916—21 Urmează cursurile Institutului politehnic din Helsinki
1921 Este admis în Societatea Arhitecţilor finlandezi
1923 Deschide o agenţie la Jyväskylä
1924 Călătorie în Italia
Se căsătoreşte cu arhitecta Aino Marsio, care devine principala sa colaboratoare pînă în 1949, cînd decedează
1927 Deschide împreună cu soţia sa o agenţie la Turku
1929 Colaborează cu Erik Bryggmann la realizarea expoziţiei ce s-a organizat cu ocazia împlinirii a 700 de ani ai localităţii. Face cunoştinţă, graţie soţilor Giedion, cu Brâncuşi, Calder, Braque, Léger, care vor deveni artiştii săi preferaţi
1933 Deschide împreună cu soţia sa o agenţie la Helsinki
Participă la Congresul CIAM pentru elaborarea « cartei de la Athena »
1935 Se înfiinţează Societatea AETEK de către Harry şi M. Gullichsen, Nils Gustav Hahl, Aino şi Alvar Aalto, organism care va executa şi difuza mobilele proiectate de Aalto
1939 Călătorie în Statele Unite cu ocazia expoziţiei internaţionale de la New York.
Este făcut Cavaler al Legiunii de Onoare
1943—48 Este profesor al Institutului de tehnologie din Massachusetts (M.I.T.)
Este ales preşedinte al Societăţii arhitecţilor finlandezi
1947 Devine membru la « The Royal Society of Arts »
1952 Se căsătoreşte cu arhitecta Elissa Mäkiniemi, de acum înainte principala sa colaboratoare
1955 Devine membru al Academiei finlandeze
1963—68 Preşedinte al Academiei finlandeze
1965 Expoziţia cu proiectele lucrărilor sale organizată la Florenţa
1976, 11 mai Moare la Helsinki.

PRINCIPALE OPERE

1927—35 Biblioteca din Viipuri
1928—33 Sanatoriul din Paimio
1929 Podiumul pentru manifestări muzicale, al expoziţiei organizate cu ocazia împlinirii a 700 de ani ai oraşului
1936—37 Cîştigă premiile 1 şi 2 pentru pavilionul finlandez al Expoziţiei internaţionale de la Paris, pe care îl şi realizează
1936—39 Fabrica de celuloză de la Sunila
1938 Cîştigă premiile 1, 2 şi 3 pentru pavilionul finlandez al Expoziţiei internaţionale de la New York, pe care îl şi realizează
1938—39 Vila Mairea la Noormarku, în Finlanda
1942—46 Sistematizarea centrului localităţii Säynätsalo
1947—48 « Dormitoarele » M.I.T. Cambridge Massachusetts S.U.A.

https://biblioteca-digitala.ro

1951—55 Imobilul comercial Rautatalo, Helsinki
1955—57 Imobilul locativ din cartierul Hansa din Berlinul Occidental, unde printre alţii au construit Le Corbusier şi Gropius
1957—61 Plan de amenajare al localităţii Rovaniemi
1958—73 Muzeu de arte frumoase, Aalborg, Danemarca
1958—62 Imobilul « Neue Vahr » la Bremen
1958—63 Centru cultural Wolfsburg, R.F. Germania
1959—62 Sediul Societăţii Enjo-Gutgeit, Helsinki
1959—64 Sistematizarea centrului oraşului Helsinki
1963 Sistematizarea centrului oraşului Otaniemi
1963—65 Sistematizarea centrului oraşului Seinăjoki
1967—75 Finlandia Hall, Helsinki

Arhitectură şi natură: casa Corpului Didactic de la Jyvăskylă.

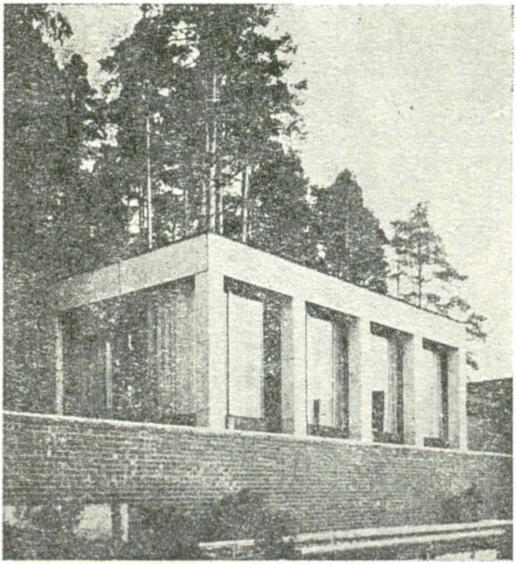

AALTO
despre
AALTO

« Am putea compara arhitectura cu somonul adult. Nu se naște adult. Nu se naște nici măcar în marea în care înoată, ci departe, acolo unde rîurile se restrîng în pîrîuri, între munți, sub primele picături de apă ce izvorăsc din ghețari. Este comparabil primelor impulsuri ale arhitecturii ce se naște tot atît de departe de viața practică și de rezultatul definitiv, ca și impulsurile inițiale ale sentimentelor și ale vieții instinctive a oamenilor, în lupta pentru pîinea cea de toate zilele care ne unește pe toți. »

«Oul de pește și somonul», *Domus* (1948).

« Care este în fond programul arhitecturii? Baza lui trebuie să fie viața oamenilor. Omul se mișcă, trăiește și își îndeplinește activitățile sale cotidiene. Se poate deci spune că arhitectura este, într-un fel, bazată pe un proces « bio-dinamic ». Practic, arhitectura trebuie construită în jurul acestui proces, ca un înveliș cu interioare și cu toate amenajările indispensabile. Rezultă din toate acestea că ar fi inuman să creezi mai întîi forma și apoi să introduci în ea bio-dinamicul ».

« Relațiile între arhitectură, pictură și sclupturä »
« Synopsis » (1969).

« Pentru noi cărămida este un element important în crearea formelor. Eram odată la Milwaukee, în compania vechiului meu prieten Frank Lloyd Wright care trebuie să țină o conferință. A început-o în acești termeni: « Știți Doamnelor și Domnilor, ce este cărămida? Este un nimic, costă numai 11 cenți, este ceva banal, fără valoare, dar ceva care posedă o proprietate specială. Dați-mi această cărămidă și va fi imediat transmutată în valoarea greutății ei în aur »: A fost probabil singura oară cînd am auzit enunțîndu-se atît de brutal, atît de clar, în fața publicului ce este arhitectura. Arhitectura este transmutarea cărămizii fără valoare, în greutatea ei în aur ».

« Între umanism și materialism », „Der Bau" (1955).

https://biblioteca-digitala.ro

TEATRU

ANDREI CORBEA

BRECHT în FINLANDA

Într-un ambițios proiect editorial, dus nu de multă vreme la bun sfîrșit — ne gîndim la cele șapte volume masive, apărute la Leipzig în editura Philipp Reclam jun., menite a sintetiza, pe continente și țări, imensa cantitate de date privind literatura și arta germană în exilul la care le-a condamnat hitlerismul între 1933 și 1945, — citim în cel de-al cincilea volum (*Exil in der Tschechoslowakei, in Grossbritanien, Skandinavien und in Palästina*, 1980), un capitol ce se intitulează, cu un aer ușor sentențios, « Finnland — kein skandinavisches Exilland ». Autorii, Ludwig Hoffmann și Curt Trepte, au procedat, cel puțin în acest caz, la o excesivă reducție a materialului, limitîndu-și informațiile și argumentația la două momente istorice, care, fără îndoială, și-au avut, în context național și european, importanța lor: înăbușirea puterii sovietice în Finlanda anului 1918 și războiul sovieto-finlandez din 1939—1940. Documentele par a le da dreptate: din bibliografia Sternfeld / Tiedemann asupra personalităților exilate din Germania (*Deutsche Exilliteratur*, Heidelberg, 1970) rezultă că doar doi oameni de știință germani, Ege și Wolf, s-ar fi stabilit ca emigranți în Finlanda — deși alte surse notează că, după *Anschluss*-ul Austriei la cel de-al III-lea Reich, Finlanda ar fi primit cel mai mare număr de refugiați evrei, în comparație cu Danemarca, Suedia și Norvegia. Oricum, rămîn destule semne de întrebare asupra « metodei » celor doi autori, dacă, în ceea ce ne privește, ne vom permite a atrage atenția și numai asupra unei singure omisiuni — dar ce omisiune ! — : Bertolt Brecht.

Firește, faptul că autorul lui *Mutter Courage* și-ar petrecut în Finlanda un an, din cei cincisprezece ai exilului său, nu constituie nici o noutate pentru exegeza brechtiană. Se știe că, după 9 aprilie 1940, cînd trupele naziste au invadat Danemarca și Norvegia, Brecht, aflat atunci împreună cu familia și cu cîțiva colaboratori în Suedia, pe insula Lindingö de lîngă Stockholm, a înțeles că pericolul de a cădea în mîinile Gestapoului devenea tot mai amenințător; în fond, nu exista nici o garanție că Hitler nu va încălca neutralitatea Suediei, și chiar prieteni suedezi, apropiați cercurilor guvernamentale (printre care liderul social-democrat Georg Bran-

https://biblioteca-digitala.ro

ting) l-au sfătuit să-şi găsească un azil mai sigur. În acele zile nu se conturau însă decît două posibilităţi, ambele problematice: invitaţia lui Halldor Laxness de a emigra în Islanda şi cea a Hellei Wuolijoki de a se stabili temporar în Finlanda vecină. Şi probabil pentru că, în condiţiile ştiute, o călătorie înspre Islanda părea mult mai riscantă, hotărîrea a fost luată de urgenţă: la 17 aprilie 1940, la bordul unui feribot, Brecht, Helene Weigel şi cei doi copii Barbara şi Stefan, precum şi Margarete Steffin şi Herman Greid, au ajuns pe ţărmul Finlandei, la Turku. Fără cărţi şi fără mobile, rămase în Suedia, cei şase au plecat spre Helsinki spre a înjgheba un nou provizorat, al cărui final nu-l putea şti nimeni pe atunci.

E dificil să reconstituim astăzi, după formula recomandată cîndva de Ranke («aşa cum s-au petrecut lucrurile»), motivele care au determinat, în ultimă instanţă, alegerea Finlandei ca a treia etapă a exilului brechtian. Căci, deşi calea spre vest era practic tăiată, rămînea în răsărit Uniunea Sovietică, unde Brecht întreţinuse oricum mai multe legături decît în Finlanda şi unde numele său apărea chiar şi în calitate de editor, pe coperta revistei literare de exil *Das Wort*, alături de Lion Feuchtwanger şi Willy Bredel (în realitate, revista a fost condusă de Fritz Erpenbeck). Pe de altă parte, doar cu o lună înaintea sosirii lui Brecht în Finlanda, mica republică, înfrîntă, fusese obligată să încheie pace, iar sentimentele, cel puţin ale oficialităţii, faţă de oamenii de extremă stîngă, precum Brecht, nu erau cele mai favorabile. (Nu e greu să ne închipuim ce s-ar fi întîmplat dacă s-ar fi ştiut la Helsinki că, sub pseudonimul Sherwood Paw, autorul unui pamflet publicat în februarie 1950 de revista suedeză *Ungdomens Röst*, în care, cu evident *parti-pris*, se încerca o satiră la adresa campaniei profinlandeze din presa occidentală, se ascundea de fapt acelaşi Bertolt Brecht). Putem presupune însă că determinantă a fost decizia familiei Brecht de a se stabili undeva în America, fie în Mexic, fie în Statele Unite, unde spectrul hitlerist părea mai puţin iminent; la Moscova, reacţia în faţa unui asemenea proiect ar fi fost imprevizibilă, iar Brecht o intuise cu relativă exactitate, după cum o atestă notele din *Arbeitsjournal*, datate 1939. Încît Finlanda rămînea pe moment unica soluţie. Deşi ... « n-am nici o perspectivă şi nu mă exprim de fel cu tact, însă cea dintîi condiţie de existenţă în acest ţinut, aceea că sfîrşitul mi-e aproape, o îndeplinesc la fel de bine precum toţi cei de pe aici. Nu-i locul cel mai potrivit pentru a scrie, căci am nevoie în acest scop de trabucuri, care se găsesc foarte greu din pricina blocadei, dar dacă procedez sistematic, la optzeci de pagini mari îmi ajung vreo patruzeci ».

Am citat din cel de-al doile dialog dintre Ziffel şi Kalle, personajele acelor *Flüchtlingsgespräche* (« Conversaţii de emigrant »), redactate de Brecht în cea mai mare parte între 1940 şi 1941, în timpul şederii în Finlanda, şi publicate mult mai tîrziu, după moartea sa, în 1961. Tensiunea pe care o degajă respectivele texte, concepute, după cum însuşi autorul o mărturiseşte în *Arbeitsjournal*, la 1 octombrie 1940, în urma unei lecturi din *Jakob der Fatalist* (sic !), amestecul de ironie morbidă şi disperare febrilă cu care cei doi protagonişti, emigranţi germani, îşi desfăşoară turnirurile dialectice la masa berăriei din gara Helsinki, sînt simptomatice pentru momentul şi locul în care au fost gîndite şi scrise. Căci, declară Ziffel în cea de-a unsprezecea convorbire cu Kalle, « emigraţia reprezintă cea mai bună şcoală a dialecticii, emigranţii fiind maeştri în ascuţişurile ei. Pentru că îşi datorează emigraţia unor anume prefaceri, nu le rămîne decît să studieze mecanismul prefacerilor. Ei ghicesc evenimentele din cele mai neînsemnate simptome, desigur, doar dacă dispun de-un dram de înţelepciune. Cînd duşmanii lor sînt victorioşi, ei calculează cît i-a costat pe aceştia victoria, descoperind pe dată contradicţiile. Trăiască dialectica ! » Condiţia-limită a exilului, fantoma înfricoşătoare a izolării

https://biblioteca-digitala.ro

şi tăcerii au conferit acestor virtuozităţi hegeliene sensul unor adevărate exerciţii, de supravieţuire şi speranţă ; însăşi forma « dialogului », pentru care a optat Bercht « divizîndu-şi personalitatea » între două măşti polare (după opinia lui Ulrich Weisstein), sugerează în ultimă instanţă năzuinţa sa interioară de a comunica, de a se exprima, de a exista ca scriitor, în măsura în care doar un public poate certifica existenţa acestuia ; Ziffel începe să-şi scrie memoriile mizînd pe un unic cititor, Kalle, pentru, că, în afară de el, « nu mai cunoştea pe nimeni în H., care să fi vorbit germana, în timp ce, la rîndul său, Brecht însuşi îşi deplîngea în acele luni « izolarea » ce-i afecta productivitatea, notînd în jurnal că se simte minunat la periferia tuturor evenimentelor hotărîtoare. Cît priveşte speranţa, ea rămîne încifrată în mereu apăsata credinţă în virtuţile dialecticii. Cu cuvintele lui Kalle : « Ce ţară minunată am avea, dacă am avea-o ! »

Faţă de perioadele anterioare ale exilului, petrecute în Danemarca şi Suedia, anul finlandez al lui Brecht pare să fi fost mult mai agitat. Grijile materiale (problemele locuinţei, dar şi ale aprovizionării într-o ţară abia ieşită din război — scriindmai tîrziu rudelor Margaretei Steffin, decedată imediat după plecare din Finlanda în urma unei tuberculoze mai vechi, el îşi amintea că « în Finlanda hrana a devenit foarte proastă, se găseau puţine grăsimi, deloc fructe, etc. ») s-a împletit cu cele legate de obţinerea vizei de intrare în Statele Unite, adevărată încercare a răbdării şi a nervilor, epuizaţi de aşteptare. Acum a scris Brecht faimoasa sa *Ode an einen hohen Würdenträger* (« Odă unui înalt demnitar »), ale cărei prime versuri sînt din cale afară de lămuritoare pentru contextul care a inspirat-o : « Sublime viceconsul, binevoieşte / a acorda păduchelui tău tremurînd » / ştampila izbăvitoare. / . . . ; notaţii fugare din *Arbeitsjournal* mărturisesc despre efectele stressului psihic asupra capacităţii de a se concentra peste manuscrise fie mai noi, fie mai vechi, precum mereu amînata definitivare a *Omului cel bun din Sîciuan*. De aceea, invitaţia scriitoarei Hella Wuolijoki de a se stabili, împreună cu întreaga « suită », pe domeniul acesteia din Kausala, a însemnat pentru Brecht un fericit răgaz, ale cărui roade n-au întîrziat să apară : de intervalul iulie-octombrei 1940(cînd Brecht a revenit la Helsinki, deoarece greutăţi financiare au determinat-o pe Hella Wuolijoki să-şi vîndă pămîntul) se leagă geneza piesei «finlandeze » *Domnul Puntila şi sluga sa Matti*, a cărei primă reprezentaţie avea să aibă loc cu opt ani mai tîrziu, la Zürich. Împrejurările acestui tur de forţă creator sînt îndeobşte cunoscute : după ce Brecht i-a relatat despre dubla existenţă a personajului Shen Te din *Omul cel bun din Sîciuan*, Hella Wuolijoki a ţinut să-i traducă oaspetelui comedia ei intitulată *Saphanpuruprinsessa* (« Prinţesa de rumeguş »), în care moşierul Puntila, personajul principal, are parte şi el de două existenţe paralele, după cum e beat sau treaz. Tentat să participe la un concurs de teatru popular organizat de Asociaţia scriitorilor finlandezi, Brecht decide, cu acordul Hellei Wuolijoki, să prelucreze textul acesteia, pe care urmăreşte însă să-l transforme radical dintr-o *Konversationskomödie* lipsită de pretenţii într-un model de dramaturgie « epică » : în locul siropoasei aventuri de dragoste dintre Eva, fiica lui Puntila, şi şoferul Kalle (al cărui nume şi spirit vor trece în *Flüchtlingsgespräche*, după cum însuşi Brecht o atestă într-o notiţă din 1 octombrie 1940), în centrul atenţiei intră contradicţia dintre stăpîn şi slugă, scenele din « viaţa poporului » şi, implicit, comicul şi poezia genuină temei, insuficient exploatate în vresiunea iniţială. Prima reacţie a Hellei Wuolijoki la citirea noului Puntila a fost dealtfel una de surpiză şi uşoară iritare, motivate probabil de radicalismul cu care Brecht a înţeles să-i trateze piesa (ca simplu « material brut », conform teoriei sale cunoscute asupra valorii tradiţiei) ; o sesizează chiar oaspetele, într-o notiţă din 24 septembrie, pentru ca, — din nou surpriză ! — la 3 octombrie, tot el să constate că Hella Wuolijoki şi-a schimbat opinia în timpul operaţiunii de tra-

ducere a textului în finlandeză, pînă într-acolo încît a declarat că Puntila lui Brecht reprezintă o adevărată « figurație națională ». Deși nu a cîștigat laurii concursului, *Domnul Puntila și sluga sa Matti* a fost omologată de opinia publică finlandeză în termenii lansați de Hella Wuolijoki: scriitorul Olavi Paavolainen a proclamat-o, ținînd seama că în nici o altă operă « nu s-ar fi spus atîta despre Finlanda », drept « comedie națională finlandeză clasică » (știre căreia Brecht i-a adăugat comentariul sarcastic cum că, în acest caz, Edda a fost scrisă de un evreu, iar Isaia de un babilionian).

S-a brodat îndestul pe tema preferințelor « exotice » ale lui Brecht, mereu înclinat să-și plaseze « acțiunea » și personajele pieselor sale pe cu totul alt teren decît cel al « realismului » cotidian; în galeria figurilor brechtiene, între Polly Peachum, Gali Gai, Shen Te, Azdak, Arturo Ui sau Madame Cabet, finlandezul Puntila nu face aparent excepție. În ceea ce-l privește însă pe acesta din urmă, trebuie subliniat odată mai mult că, spre deosebire de ceilalți, alte impulsuri decît doar cele livrești au fost hotărîtoare în mecanismul genezei sale; poate că este și unicul text dramatic brechtian în care « documentarea la fața locului » joacă un asemenea rol. Absența aproape totală a unor interlocutori de limbă germană i-a stimulat contactele cu oamenii, pe care i-a privit și i-a ascultat aici cum n-a făfăcut-o și n-o va mai face nicăieri altundeva în exil. Din literatura finlandeză, pe care o cunoscuse încă din Suedia, prin opera lui Johan Ludvig Runeberg, scriitor finlandez de limbă suedeză de la începutul secolului trecut (după mărturia Margaretei Steffin, un personaj din eposul acestuia *Povestirile stegarului Stal*, anume Lotta Svärr, i-ar fi sugerat figura Yvettei din *Mutter Courage*), Brecht a citit și a apreciat pe poetul național Aleksis Kivi, care avea să îl inspire după cum el însuși a declarat-o, în formula dialogată utilizată în *Flüchtlingsgespräche*. De altfel, cea de-a patra conversație dintre Ziffel și Kalle se și leagă în jurul unei statui a lui Kivi, așezată în piața gării din Helsinki. « ZIFFEL: Acesta-i Kivi, se spune că merită să-l citești. KALLE: Pare să fi fost un poet bun, dar l-au lăsat să flămînzească. Poezia nu i-a priit. ZIFFEL: Am auzit că ar fi pe-aici obiceiul pămîntului, ca cei mai buni poeți să moară de foame ».

E notoriu faptul că scriitorul a fost prea puțin amabil și deloc indulgent cu țările care i-au acordat azil și, din acest punct de vedere, nici stările de lucruri din Finlanda anilor 40—41 n-au fost scutite de sarcasmul și ironia observatorului atent și nedesmințit care a fost Bertolt Brecht din totdeauna. Cel de-al treisprezecelea dialog din *Flüchtlingsgespräche* se intitulează « Laponia sau stăpînire de sine, ploșnițe și vitejie »: comentariiloe celor doi interlocutori nu lasă nici o îndoială asupra opiniilor scriitorului: «În această țară, oamenii nu sînt stăpîniți doar de moșieri și fabricanți, ci chiar de ei înșiși — ceea ce ei numesc democrație. Prima poruncă a stăpînirii de sine sună cam așa: să-ți ții gura. În democrație se adaugă libertatea de a vorbi, dar echilibrul se restabilește prin aceea că e interzis să profiți de ea vorbind . . .E greu de înțeles doar ca teorie, în practică însă e foarte simplu. Se poate vorbi despre orice dacă lucrul nu privește chestiuni militare. Ce înseamnă chestiuni militare decid militarii, pentru că doar ei sînt specialiști. Militarii au răspunderea supremă. În consecință, tot ei au și supremul sentiment al răspunderii, îngrijindu-se de toate. Astfel devin toate chestiunile chestiunii militare, despre care nu e voie să vorbești ». Dialetica dictaturii și oprimării, în versiunea finlandeză 1940, reprezintă un capitol aparte, atît în Puntila, cît și în cele cîteva poezii concepute în această pericadă: « povestirile finlandeze » ale celor patru « logodnice » alungate de Puntila de pe moșie, în care se istorisesc necazuri pilduitoare ale oamenilor simpli, tind să se constituie într-o specie epică aparte, de mici dimensiuni și cu o structură asemănătoare, pe care o cultivă și Matti, și cei doi

https://biblioteca-digitala.ro

din *Flüchtlingsgespräche*, şi chiar autorul însuşi, într-un poem de violenţa acelui *Cal al lui Ruuskanen*, compus în toamna lui 1940. În peisajul locului, de care Brecht s-a ataşt într-un mod aproape ciudat pentru temperamentul său citadin şi caustic (într-o însemnare din *Arbeitsjournal*, din 19 septembrie 1940, constata că în *Puntila* a introdus «mai mult peisaj decît în oricare altă piesă, cu excepţia poate a lui *Baal*»), nedreptatea socială şi prigoana politică apar într-o aură aproape tragică, pe care tehnicile de « distanţare » nu numai că nu o risipesc, dar o şi accentuează pe alocuri. Ne gîndim mai ales la scena celebră din *Puntila*, în care moşierul, din nou beat, îşi organizează în propriul birou, peste mobile demolate de Matti, o « ascensiune » pe muntele Hatelma ; registrul se schimbă brusc, devine dintr-o dată grav, chiar liric, atunci cînd Puntila, fantazînd pe vîrful « muntelui », evocă plin de patos generozitatea şi frumuseţea naturii finlandeze. Să nu uităm că Brecht însuşi păstrează un dram de simpatie pentru această « figură naţională » care vrea să fie Puntila, recomandînd interpretarea ei « poetică şi delicată », « fără grotesc şi brutalitate », Simptomatic pentru această ambivalenţă — s-o numim « sentimentală » — a atitudinii autorului, ce sublinia cîndva că *Puntila* nu-şi propune a fi deloc o « piesă cu tendinţă », este însă finalul scenei mai sus amintite : «*PUNTILA:* O, tu, Tavast binecuvîntat ! Cu cerul tău, cu lacurile tale, cu poporul şi cu pădurile tale ! Spune şi tu dacă nu ţi se topeşte inima cînd vezi toate acestea ! *MATTI:* Mi se topeşte inima cînd văd pădurile *dumneavoastră* (subl. n.), domnule Puntila ! » Şi tot aşa, într-o poezie intitulată *Peisaj* finlandez, din 1941, începutul şi sfîrşitul se anulează reciproc: « Ape pline de peşti ! Arbori minunaţi ai pădurilor ! / Aer de mesteceni şi fructe sălbatice ! / Vînt melodios, ce străbate un aer / Atît de blînd . . . Şi vezi un popor, ce tace-n două limbi ».

« De timpuriu am învăţat, și repede, să schimb/ pămîntul pe care umblu şi aerul pe care-l respir . . . », scria Brecht într-un poem datat în perioada sa finlandeză. Evenimentele se precipitau din nou. La 2 mai 1941, familia Brecht a fost anunţată că i s-a acordat mult aşteptata viză de intrare în Statele Unite ; la 14 mai, împreună cu Margareta Steffin şi Ruth Berlau, ei părăseau pentru totdeauna Finlanda. O lună mai tîrziu, punctele de frontieră se închideau : Bertolt Brecht, a cărui rută trecuse prin Leningrad, Moscova şi Vladivostok, se afla pe ocean, aproape de momentul final al călătoriei : Santa Monica, în California.

https://biblioteca-digitala.ro

HILKKA EKLUND

Portretul unui regizor modern JOUKO TURKKA

Teatrul finlandez, a cărui cotă de valoare artistică este înaltă și pe plan internațional, rămîne însă, în largă măsură, un univers închis datorită barierelor lingvistice; pe această scenă, în ultimul deceniu s-au afirmat trei nume de frunte: Ralf Långbacka, Kalle Holmberg și Jouko Turkka. În jurul lor, un număr tot mai mare de tineri oameni de teatru a reușit să se afirme, propunînd pentru lumea scenei finlandeze o viziune nouă, existențială și artistică.

Într-adevăr, una din cele mai fecunde perioade din evoluția teatrului finlandez este aceea inaugurată în anii 70, cînd Ralf Långbacka și Kalle Holmberg au preluat conducerea Teatrului Orășenesc din Turku *(Turun Kaupunginteatteri)*. Concomitent Jouko Turkka, ca director artistic al Teatrului Orășenesc din Helsinki *(Helsingin Kaupunginteatteri)* a dat impuls novator și percutant primei scene a Finlandei, care, deși nu foarte îmbătrînită în tradiție, ajunsese să stagneze într-o relativă stereotipie. La expirarea contractului său, cînd conducerea teatrului a fost preluată de Långbacka, Jouko Turkka a fost ales rector al Institutului de Teatru *(Teatterikorkeakoulu)*, unde, timp de un an, a deținut catedra de regie... Regiile lui Jouko Turkka se disting, înainte de toate, prin faptul că au suscitat și suscită constant aprinse dezbateri de opinii, atît printre specialiști cît și în rîndul marelui public. Cu peste zece ani în urmă, în orășelul Joensuu din răsăritul Finlandei, Turkka și echipa sa revoluționară deveniseră obiectul unei campanii de diversiune, regizorul fiind socotit « comunist » și ca măsură preventivă, îndepărtat, împreună cu întregul său colectiv din localitate.

Mai tîrziu, atitudinile aveau să se nuanțeze: Turkka nu a mai fost privit ca un regizor « comunist », dar montările sale au continuat să se bucure de o primire sub valoarea și meritul lor. Aspectul fizic al persoanei sale, privirea sa sfredelitoare, temperamentul său nonconformist, continuă să inspire neîncredere în anumite cercuri, cu toate că în creațiile sale, accentele de stînga sînt mai puțin stridente.

Jouko Turkka a rămas însă mai departe fidel pasiunii sale nedesmințite pentru sondarea nemiloasă a caracterelor, a subconștientului, a traumelor și trăsăturilor psihologice, pentru examinarea fără menajamente a unor laturi de comportament ca și a unor lacune culturale ale finlandezului. Această propensiune autocritică a lui Turkka, impulsul său spre analiză și examinare lucidă, pînă la limită, este un fenomen unic în felul său, nu numai pentru scena Finlandei, dar și pe plan mondial. Elocvent este, în acest sens, episodul petrecut în timpul șederii sale la teatrul din Joensuu, cînd Turkka a trebuit să lupte cu autoritățile locale pentru a putea prezenta propria sa montare cu piesa *Runar și Kyllikki* de Jussi Kylätasku; fondată pe o întîmplare adevărată, piesa are un conținut tulburător, forînd adînc în resorturi intime ale unor traume din comportamentul sexual și religios al omului contemporan, punînd în lumină trăsături dramatice ale specificului finlandez și culminînd cu defularea prin omucidere. Asemenea critică, mult prea aspră, nu a putut fi suportată de magistrații orașului...

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd în cele din urmă, piesa *Runar şi Kyllikki* a ajuns să fie pusă în scenă la micul Teatru Orăşenesc din Kotka *(Kotkan Kaupunginteatteri)*, publicul s-a putut convinge de ce Turkka ţinuse atît de mult la această premieră, şi de ce piesa îi fusese respinsă de atîtea ori şi cu atîta înverşunare: *Runar şi Kyllikki* propune, de fapt, spectatorilor un adevărat examen de conştiinţă, demascînd comportarea nedemnă şi păcătoasă a unei întregi comunităţi. Structura dramatică şi culminaţia piesei arată cum justiţia şi morala acceptate oficial în Finlanda pot îngădui judecarea faptei săvîrşite de un nenorocit ca Runar, nu însă şi demascarea greşelilor comise de pastor şi de alţi inşi cu influenţă.

După *Runar şi Kyllikki*, Turkka şi-a îndreptat fascicolul investigator spre alte zone, propunînd spectatorilor dezvăluiri abisale legate de tragedia războiului, de clocotul pasiunilor politice, de opţiuni partizane ducînd la scindări în tabăra de stînga; Turkka a abordat , în acelaşi spirit de sinceritate totală, ideea eroică, frămîntările legate de problemele muncii, precum şi alte fenomene semnificative pentru omul finlandez al zilelor noastre, devenite realităţi absorbante în cursul deceniilor. În urmărirea acestui filon de îndrăzneală şi francheţe, lui Turkka i-au fost de ajutor romanele şi alte scrieri ale lui Hannu Salama, un prozator finlandez important care a oferit regizorului puncte de pornire pentru spectacole pline de forţă şi inspiraţie.

Pătrunzînd fără cruţare în cele mai adînci şi mai ascunse resorturi sufleteşti ale existenţei naţionale, Turkka este, în acelaşi timp, un inovator îndrăzneţ al mijloacelor scenice şi regizorale. Decorurile lui, uneori dominate de un bric-à-brac brueghelian de obiecte disparate, sînt, în alte cazuri, de o concizie aspră şi esenţială, scena fiind cu totul goală, pe fundal negru. Regiile lui Turkka sînt atît de specifice, încît se recunosc de la prima vedere. Este foarte caracteristic faptul că montările lui au întotdeauna ca punct de pornire stilul propriu de muncă şi de interpretare al actorilor cu care lucrează. S-a întîmplat ca unii actori să refuze colaborarea cu Turkka, pretextînd imposibilitatea de a juca autonom, conform deprinderilor proprii, sau pornind de la indicaţii contrazise de la o zi la alta. Există însă în Finlanda actori dornici de a sparge tiparele comode ale obişnuinţei şi aceştia sînt, cu deosebire, bucuroşi să-şi poată consacra energiile creatoare muncind, împreună cu Turkka, la deschiderea unor noi drumuri în teatru.

Stilul de lucru al lui Turkka se caracterizează prin intransigenţă şi presupune un efort susţinut de meditaţie. Regizorul atacă piesele, intuind de la bun început nu numai latura vizuală a spectacolului posibil, ci şi încărcătura sa latentă de idei. În ultimul timp, unele montări ale lui Turkka au modificat incidental datul textului dramaturgic, ceea ce a contribuit desigur la stîrnirea altor critici. În acest sens, tratarea cunoscutei piese a Minnei Canth *Jefuirea*, cu mijloacele filmului mut.

Ar fi totuşi o eroare să interpretăm asemenea îndrăzneli ale lui Turkka în sensul unor sforţări spectaculoase, menite să obţină efecte superficiale de originalitate cu orice preţ, de ochii lumii. Turkka nu recurge într-adevăr niciodată la trucaj, sau la glume şi efecte ieftine ca scopuri în sine. Comicul, de altfel, este o componentă care abia de curînd şi-a făcut apariţia în spectacolele sale.

Pe de altă parte, cu toate că montările lui izvorăsc, cu nedisimulată francheţe, din adîncurile subconştientului, ele sînt departe de a fi interpretări psihologizante. Personajele spectacolelor sale reprezintă nu atît caractere înzestrate cu trăsături, cît mai degrabă fenomene. Ele însoţesc, ca o ilustrare, pe erou şi pe celelalte pernaje, doar în măsura în care comportă o semnificaţie majoră pentru sensul şi atmosfera spectacolului. În piesele regizate de Turkka nu se bea, de pildă, cafea doar pentru că personajele nu au altceva de făcut. În schimb, în piesa *Jefuirea* de Minna Canth, personajul fetei de bani gata, în mijlocul unui decor domestic opulent, îşi

https://biblioteca-digitala.ro

bea cafeaua dintr-o ceaşcă de porţelan ales, legănîndu-se într-un balansoar cu două locuri şi ţinînd în braţe un enorm ghem de lînă cît o minge de baschet.

Este semnificativ de observat că vehemenţa investită de Turkka atunci cînd pune în dezbatere unele tabuuri naţionale — începînd cu interpretări ale eroismului din timpul războiului, sau ale efortului de reconstrucţie, şi pînă la ivirea şi cristalizarea noilor realităţi politice, sau la manifestarea unor abuzuri economice, această vehemenţă, zic, n-a fost egalată decît de izbucnirile pline de resentiment şi inimiciţie cu care unii au reacţionat faţă de realizările regizorului. Unora ca aceştia le-a fost destul să afle că piesa *Jefuirea* a fost transformată de el într-un spectacol mut, ca să se simtă dispensaţi de a merge să-l vadă.

Arta regizorală a lui Turkka nu se adresează unei elite, în sensul că ar fi exclusiv accesibilă unor cercuri de specialişti ai scenei. Atît spectacolul *Jefuirea*, construit cu mijloacele filmului mut, accentuînd prin mişcările sale greoaie, o trăsătură a finlandezului obişnuit, cît şi *Fata cea isteaţă* (Viisas neitsyt) de Maiju Lassila (bazată pe o comedie populară), au atras cercuri largi de spectatori cărora le-a oferit prilej de distracţie (mai ales cea din urmă) şi amuzament copios, criteriu important pentru cei mai mulţi dintre iubitorii de teatru.

Maiju Lassila, autorul piesei *Fata cea isteaţă*, a debutat într-o epocă de bogate afirmări şi de efervescenţă, şi şi-a sfîrşit cariera prematur, fiind executat ca « roşu » în timpul războiului civil din 1918. Piesa lui a devenit cunoscută mai ales printr-o versiune extrem de populară jucată pe scenele teatrelor de vară, rolurile fiind cele stereotipe de comedie, cu fete frumoase, babe arţăgoase şi moşnegi afemeiaţi.

Pentru Jouko Turkka, o atare versiune nu putea constitui un punct de plecare. Concepţia lui regizorală a căutat să înjghebeze în spectacol comunitatea ca totalitate, un întreg format din membri deosebiţi, fiecare cu aspiraţii şi tendinţe diferite; regia lui a căutat să nuanţeze comportamentul personajelor, în funcţie de acestea, conturînd relaţii interpersonale şi acea ordine de valori care predomină în comunitatea respectivă şi printre membrii săi. Şi cu toate că spectacolul astfel conceput este, la fiecare episod, caracterizat printr-un grad înalt de analiză, înlănţuirea nu este nici un moment fastidioasă şi seacă.

Actorii spun despre Turkka că una din exigenţele cele mai mari ale travaliului său regizoral este de a-şi obliga colaboratorii să se muleze constant în fluxul dominant al ideii principale. Ideea şi tensiunea de bază trebuie să se menţină neschimbate, chiar dacă în succesiunea scenelor rolurile se modulează şi poziţiile se modifică. Pentru atingerea acestui scop, Turkka pretinde actorilor un efort de mare dăruire şi maximă exigenţă, iar spectatorilor o participare respectuoasă.

O altă trăsătură dominantă a regizorului este faptul că întreaga sa concepţie se întemeiază pe resursele de personalitate proprii fiecărui actor. Personajul central al *Fetei celei isteţe* a fost jucat de pildă de un actor socotit cea mai simpatică prezenţă scenică a Finlandei, cu un simţ extrem de fin al umorului. Atît în *Jefuirea*, piesă tragică, cît şi în *Fata cea isteaţă*, o comedie, acest actor ocupă totuşi centrul scenei, iar spectatorul comod s-a văzut astfel confruntat cu relativitatea punctelor sale de vedere dinainte asumate, faţă de o figură îndrăgită şi populară. Spectatorul pieselor regizate de Turkka este într-adevăr obligat să iasă din cercul strîmt al părerilor şi ideilor sale preconcepute. O trăsătură valabilă pentru toate spectacolele regizate de el este faptul că publicul este scos permanent în arenă şi silit să se măsoare cu superficialitatea sau, după caz, cu dogmatismul propriilor sale păreri.

Din finlandeză de SZILÁGYI SÁNDOR

https://biblioteca-digitala.ro

DRAGOȘ GEORGESCU

Carnet de lucru: zece zile în teatrul Finlandei

Kuopio via Helsinki

Înaintea contactului cu oamenii, primul impact este cel cu natura. Privit de sus, peisajul finlandez pare o sită imensă prin care au fost cernute marea și uscatul. Peste cîtva timp, vom ateriza la Helsinki. Din apele golfului se zăresc treptat fragmente de uscat, punctat de păduri însingurate. Pista de aterizare pare a ieși direct din mare. Aeroportul din Helsinki este în mare parte închis pentru modernizare. Abundența lemnului este evidentă. Pardoseala întregului aeroport este construită din lemn. În mijlocul aeroportului, într-o oază de plante, tronează un autoturism marca SAAB. Reclamă sigură. Peste o oră, în « compania SAS », zburăm către Kuopic.

După Islanda, Suomi este cea mai nordică țară a lumii; dar nu și cea mai îndepărtată de viața tumultuoasă a Europei centrale. Sînt numeroase manifestările cultural artistice cu caracter internațional ce au loc în Finlanda: festivaluri de muzică și dans, teatru, folclor, jazz, numeroase expoziții internaționale. Fapte care pun Finlanda în atenția mișcării cultural-artistice mondiale și aduc totodată în fața publicului formații și artiști de frunte din întreaga lume. Finlandezii călătoresc la fel de mult pe cît sînt de vizitați. Dorința de cunoaștere este remarcabilă.

Aflat în centrul țării, Kuopio are o populație de 75.000 de locuitori. Vara, orașul este gazda unui mare festival: « Kuopio, dans și cîntec », conceput în două registre: în piața publică, dansuri populare iar în teatru, balet clasic.

Însoțiți de directoarea teatrului, doamna Kaija Siicala, am vizitat clădirea, construită în anul 1963. Edificiul cuprinde două scene: una mare, obișnuită, și una mică, « studio ». În aspectul exterior, teatrul nu are nimic deosebit, cel mai important lucru realizat de arhitect fiind spațiile interioare destinate publicului. La intrare, în foaierul principal, o scară în forma unei piramide, construită din lemn masiv, domină spațiul central făcînd posibil accesul din orice direcție spre cel de al doilea spațiu destinat publicului, înaintea intrării în sala de spectacol. Senzația creată de urcarea acestei scări, este aceea de înălțare, de deschidere către un spațiu important în care se consumă un act de creație. Construcția teatrului din Kuopio este un lăcaș desăvîrșit, dedicat activității teatrale și de educare a tinerei generații.

Aici, Dan Micu în calitate de regizor și semnatarul acestor file, ca scenograf, vom pregăti o premieră românească, așteptată pentru stagiunea 1984—85.

O trăsătură specifică

Trăsături individuale unice ale evoluției sociale au dezvoltat caracterul și tradițiile treatrului finlandez, reflectate profund în universul scenei.

Primul lucru care atrage atenția, este numărul teatrelor profesioniste, în relație directă cu numărul populației, și felul în care teatrele acoperă întreg teritoriul. Este greu să mai găsești în alt loc 42 de teatre profesioniste și stabile, ser-

https://biblioteca-digitala.ro

vind unei populații de aproape 5 milioane de locuitori. Pe lîngă aceasta, ființează teatrele de amatori, « teatrele muncitorești » care au propria lor organizare. Finlanda poate, deci, considera pe drept cuvînt rețeaua sa teatrală o trăsătură specifică. Teatrul este favorit în această țară, poate cea mai « dorită » artă. Se spune că fiecare al doilea finalandez a jucat pe vreo scenă măcar o dată în cursul vieții sale și că jumătate din populație merge cel puțin o dată pe an la teatru.

Un pămînt al făgăduinței pentru noile construcții de teatru

În anii '60, de exemplu, au fost construite cinci importante teatre; cea mai însemnată clădire fiind aceea a Teatrului Municipal din Helsinki. În toamna anului 1982, au fost inaugurate în diferite orașe finlandeze patru noi săli de teatru: prima, la Tampere, unde teatrul din localitate a fost dotat cu o nouă sală în locul teatrului mic. Pentru noua sală, s-a folosit vechea clădire a uzinei Frenckell.

Teatrul municipal din Lapperenta a fost prevăzut cu o nouă sală, o veche sală de cinema modificată și mărită în așa fel încît să poată primi 428 de spectatori. *Ryhmäteatteri* (« Teatrul de grup ») din Helsinki și-a găsit, la fel, o sală de cinema, pe care și-a amenajat-o pentru propria folosință și specializată în reprezentarea pieselor autorilor tineri.

În iarna anului 1982, noul teatru, construit după planurile lui Alvar Aalto, a fost inaugurat la Jyväskylä.

Impresia generală este deci aceea că noi săli se contruiesc într-un ritm accelerat. La Helsinki se pregătește realizarea proiectelor a două mari clădiri: aceea a Operei Naționale Finlandeze și a noii Școli de arte frumoase, care va cuprinde localuri pentru școala superioară de artă dramatică, Școala de artă decorativă și Arhiva națională de filme.

În curînd va avea loc inaugurarea celui de al treilea teatru al Finlandei (ca mărime), în orașul Lahti, Sala mare va avea 780 de locuri, iar cea mică de la 200 la 250. Instalațiile tehnice vor fi cele mai moderne din țară.

Teatrul, în capitală

Gazdă primitoare, capitala țării, orașul Helsinki, te întîmpină încă din piața gării cu o impozantă clădire din granit: Marele Teatru Național Finlandez, în fața căruia străjuiește statuia lui Aleksis Kivi, părintele dramaturgiei finlandeze. Construit de Onni Tarjanne, a fost completat în 1902 și mai tîrziu extins prin mica sală construită în spatele vechii clădiri în 1954. Astăzi Teatrul național are trei săli dotate în întregime cu instalații de lumină și sunet moderne. Interiorul sălii mari și foaierul sînt decorate în stil « Național-Romantic ». Construirea clădirii Teatrului Național este rod al revoluției culturale survenită la mijlocul secolului trecut; aspect major al trezirii sentimentului național al populației de limbă finlandeză.

Tot la Helsinki, într-un frumos decor natural, se află Teatrul Municipal, construit în anul 1976 de arhitectul Timo Pentilla. Clădirea se dezvoltă pe o suprafață întinsă, fiind înconjurată de un parc natural. Interesant este faptul că pentru a ridica această clădire a fost necesară dislocarea unei mari cantități de pămînt dintr-o colină: intrarea principală a publicului se află la baza colinei, iar trei etaje mai sus, în vîrf, se găsește intrarea actorilor. Fiecare etaj are funcționalitatea sa, bine definită. Cele două scene se află la etajul I, unde sînt instalate și depozitele de decor și atelierele de execuție astfel că, pentru manevrare și deplasare, nu se pun probleme de transport. Parterul este ocupat de foaier și garderobă. Întins pe o suprafață foarte mare, foaierul este în întregime închis de pereții de sticlă care dau senzația continuării spațiului exterior și dezvoltă o ambianță na-

https://biblioteca-digitala.ro

turală aerată. Aceeaşi ambianţă se continuă şi în sala de spectacol, accentuată prin existenţa unor spaţii foarte mari între rînduri şi de amplasarea scaunelor pe trei laturi (jumătatea unui hexagon). În acelaşi scop, spaţiul scenei a fost conceput pe dimensiuni de două ori mai mari decît ale sălii de spectacol. Spaţiile interioare utilitare sînt vopsite în culori distinctive a căror semnificaţie diferă. Astfel, odată cunoscute aceste semnificaţii, se evită confuzia şi accesul în spaţii interzise. Cea de a doua sală a Teatrului Municipal este un spaţiu polivalent. El poate fi transformat de la caz la caz, în funcţie de aşezarea scaunelor: cu scena centrală, scena înconjurată pe trei laturi, scenă italiană ş.a.m.d. Acest spaţiu este destinat, în special, experimentelor.

Un caz inovator concret: Teatrul « Intimi »

Avînd în vedere mulţimea modalităţilor regizoral-scenografice proprii diverşilor creatori, proiectarea unor spaţii teatrale specifice secolului XX este mai

Teatrul « Intimi », la Kuopio

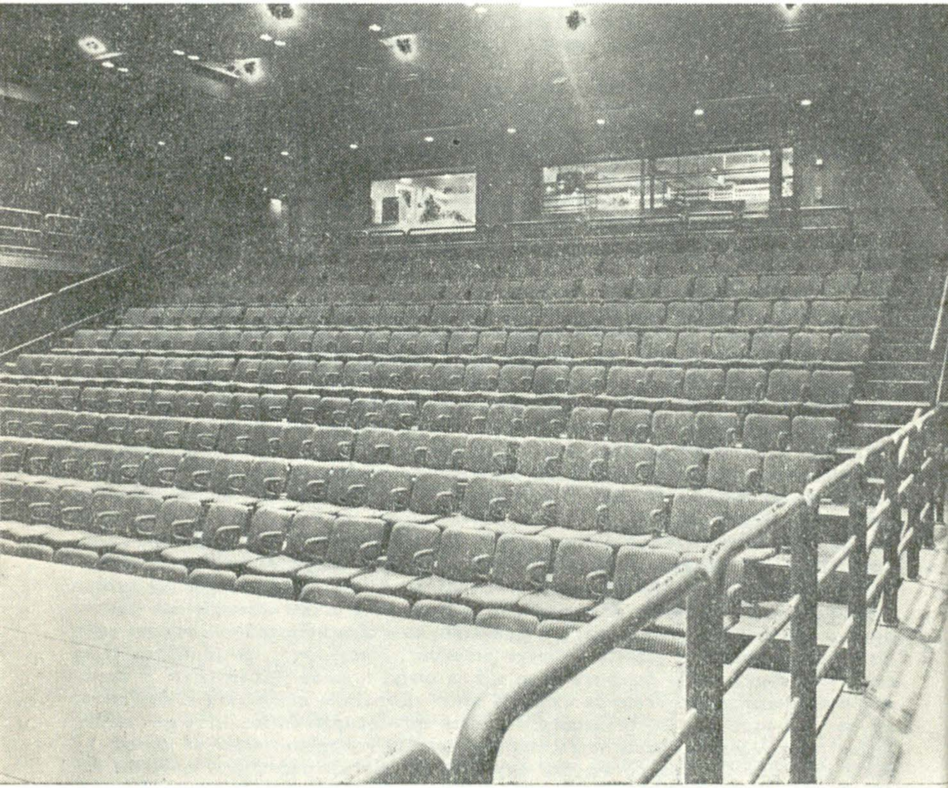

https://biblioteca-digitala.ro

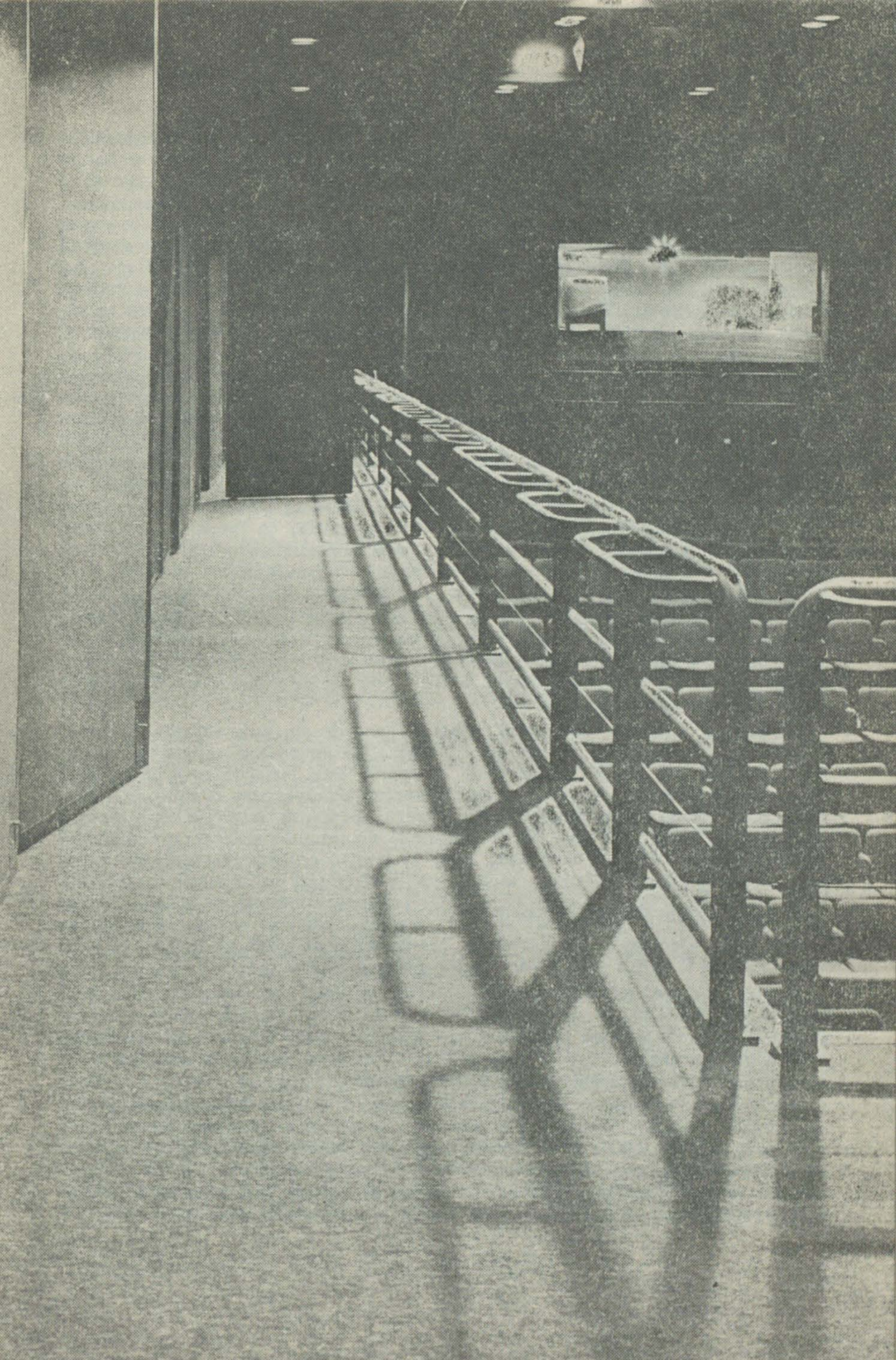

https://biblioteca-digitala.ro

mult decît necesară. Trăim într-unl secol al schimbării tehnologice rapide, valabilitatea unui principiu tehnologic scăzînd simțitor. Pentru a fi contemporani cu secolul nostru, ne trebuie o modalitate de gîndire, o renunțare la șabloane și clișee. Împlinind acest deziderat, inspirat de o gîndire dinamică despre schimbare, arhitectul Pentti Piha a reușit să proiecteze un nou tip de teatru, numit « Intimi », a cărui rețea se va extinde în mai multe orașe finlandeze, atît datorită funcționalității sale, cît și eficienței sale. economice. Primul teatru de acest fel a fost construit într-unul din cartierele capitalei, o citadelă de beton a birocraților. După 15 ani, Pentti Piha și-a putut realiza visul său: un teatru neutru. Auditoriul teatrului « Intimi » este divizat în două secțiuni de dimensiuni diferite: grupul mare al locurilor, (sau al unităților de ședere) care este menținut fix pe timpul sezonului repertorial și gruparea mobilă, care se realizează cu ajutorul unităților de ședere mai mici și mai ușor de deplasat. În timpul unui sezon « One-Play » (cu o singură piesă) grupul unităților mari poate fi deasemenea reorganizat. O formație echilibrată este menținută cu un public așezat la nivelul ntrării. Așa-zisul « Proscenium Theatre » și scena deschisă sînt realizate prin coborîrea unei porțiuni din podea, lată de 4 m. pe 1 m grosime, împreună cu unitățile de ședere mici. Aceasta face din nivelul de bază o platformă de spectacol, adică o scenă. În toate mișcările de formă, există, în același timp, mișcarea de scaune. Doi oameni au nevoie de o jumătate de oră, pînă la o oră, pentru a face o astfel de schimbare, în funcție de forma dorită.

Tehnologia scenei și culiselor este redusă la părțile esențiale. Un elevator obișnuit ridică și coboară podeaua, iar un altul este folosit la nivelul inferior pentru a mînui mobila depozitată. Zidul magaziei de mobilă, este mișcat mecanic, la fel se acționează și asupra secțiunii mobile la nivelul intrării în depozit, care de asemenea poate fi ridicată sau coborîtă. Există și un set de șase macarale obișnuite. Toate celelalte sînt mutate manual.

Tehnologia sunetului—Structural, teatrul propriu zis este separat de restul construcției. Toate țevile de apă sînt conduse către un orificiu nerigid iar deschiderea tuturor țevilor și canalelor de scurgere este instalată cu grijă și fixată cu un înveliș absorbant de zgomot. Toate punctele de acces sînt complet etanșate. Acustica trebuie să fie potrivită atît pentru spectacole muzicale cît și pentru recitaluri cu lectură. Practic, aceasta înseamnă un timp de reverberație adaptabil și posibilitatea reflectării sunetului. În acest teatru, acustica este adaptată necesităților cu ajutorul unor pereți mobili din panel agățați de mecanisme care culisează, reglabile și care au o parte dură iar cealaltă absorbantă de sunet. Acestea mai sînt folosite și pentru schimbarea volumului camerei și crearea de căi de acces, după necesități. Ele permit o reverberație de gamă de la 0,5" la 1,5". Teatrul poate fi folosit și ca studio de înregistrare pentru concerte.

Luminile — Este posibilă gruparea luminilor de scenă și a celor din sală, astfel încît să fie potrivite cu diverse aranjamente ale locurilor. Fiecare « spot » din teatru poate fi direcționat cu mîna, fără a necesita scară. Luminile fixate în cabinele actorilor, camera coafezei, au aceeași culoare cu cea de pe scenă, aceasta reducînd timpul de pregătire pentru spectacole.

Aerul condiționat este o problemă într-un teatru de acest fel, datorită faptului că unitățile de ședere fiind mobile, alimentarea cu aer se face prin acoperiș, nu prin podea ca de obicei. Acest teatru are o sală de 400 de locuri. Spațiile mici nu necesită cheltuieli mari de întreținere. Fantezia creatorului nu este limitată nici de eternul abis între sală și scenă, nici de cortina care se închide în fața spectatorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Teatrul de alternativă

În Finlanda « Teatrul de alternativă » a împins însă căutările și în afara sălilor de teatru. Deși se construiesc noi teatre, mișcarea inovatoare a știut să se dispenseze, în cîteva remarcabile exemple, de acea ambianță servită de turnante și foaiere căptușite cu marmură. Spațiul, în fond, nu e decît un mijloc. Epoca noastră nu are neapărat nevoie de fotolii moi, de perdele și cortine de velur. În Finlanda, teatrul și-a mutat acțiunea în ultimul timp și în spații de o natură șocant diferită: foste adăposturi anti-aeriene, bunăoară, sau uzine abandonate.

O uzină — Ideea de a combina un spațiu industrial și un teatru, nu are nimic nou. În tinerețea sa, Eisenstein punea în scenă piesa sa *Masca de gaz* într-o veche uzină de gaz. Ultima realizare a teatrului « Kom » și a regizorului Kalle Holmberg se desfășoară în cadrul unei vechi centrale electrice.

Tragedia *Kullervo* de Aleksis Kivi distruge miturile, într-un peisaj dărăpănat, distrus și golit, un deșert urban, creat de civilizația industrială a începutului de secol.

Turbine masive servesc ca decor în spațiul pustiit al uzinei unde se realizează, printr-un joc deosebit, coșmarul ritual și pesimist al războiului. Spațiul impune condițiile sale piesei și viceversa. Filozofia spațiului este aceea a civilizației timpurilor noastre: declinul civilizației occidentale este învăluit de atmosfera de construcție pe jumătate demolată și își găsește îndemnul prin poemul eroic scris de Kivi, căruia timpurile moderne i-au comunicat apatia lor. Deși pus la dispoziția teatrului « Kom » cu titlu provizoriu, acest « teatru », cel mai frumos și mai fără formă din toate, va putea primi în cadrul său și alte realizări dramatice.

Un adăpost antiaerian — În « Teatrul de grup », omul își caută realitatea într-un adăpost antiaerian. Acesta, cu rezervoarele lui de apă, cu pereții albi și liniștea care izolează omul de timp și de spațiu, formează un spațiu teatral surprinzător.

Criza economică mondială a determinat dificultăți și în activitatea teatrelor, lovind cel mai dur activitatea dramatică experimentală care se desfășoară în afara cadrului teatrului permanent.

Din discuțiile purtate cu oamenii de teatru finlandez, cîteva trăsături generale s-au degajat despre tendințele noi în țara de la miazănoapte. Astfel, noul teatru utilizează ca materiale formele tradiționale ale artei dramatice în căutarea de mituri care să întărească intensitatea națională.

Adesea, noul teatru caută să se îndepărteze de marile centre locuite, ducînd locuitorilor din satele îndepărtate mesajul scenei care ajunge astfel, nu o dată, să facă parte din viața lor cotidiană.

Teatrul finlandez este adesea descris drept « popular », sau apropiat de populație, ca un « teatru al întregii națiuni ».

Putem considera de asemenea ca o trăsătură particulară finlandeză faptul că, în teatru, atît creatorii cît și publicul preferă adesea, unei forme împlinite sau complexe, un conținut direct accesibil sau un subiect care să apeleze la emoție.

În Finlanda experimentele în domeniul teatrului sînt de dată recentă. Explicațiile acestui fapt, sînt în parte istorice. Formația și cultura, în materie de teatru, sînt recente iar publicul are o largă bază populară.

Teatrul finlandez în curs de reînnoire este mai ales un teatru de teme actuale, de viziuni ale realității și de comunicare intensă cu publicul.

Cele 10 zile petrecute în teatrul finlandez, alături de creatorii lui, mi-au dat senzația unei apropieri depline de o lume care, deși departe geografic de România, își pune aceleași probleme, în centrul cărora stă omul și binele său.

https://biblioteca-digitala.ro

TIMO TIUSANEN

Secţiune prin lumea teatrelor finlandeze

Totul se aseamănă cu o prismă, care arată că sîntem izolaţi, deşi nu cu totul. Într-adevăr, cel care şi-ar da osteneala să facă o călătorie — mintală sau reală — în Finlanda, ar constata cu ochii lui că ţara oferă un neîntrerupt regal de manifestări teatrale. Mulţi străini vin mai degrabă să observe acest fenomen general, decît să asiste la piese anumite, aparţinînd dramaturgiei finlandeze. Cu excepţia *Cîrpaciului* (tradus uneori *Cîrpaciul lăudăros*), o comedie rurală clasică de Aleksis Kivi, şi a cîtorva piese scrise de Maria Jotuni, Hella Wuolijoki şi Walentin Chorell, Finlanda a beneficiat, mai curînd decît a contribuit la îmbogăţirea teatrului internaţional. Această împrejurare ne-a pus la adăpost de senzaţia de dubiu şi neîncredere care se poate citi pe faţa oricărui specialist englez, ori de cîte ori i se spune că Shakespeare, acel bard intraductibil, s-a bucurat de o nouă premieră de pildă într-o limbă atît de «barbară» ca finlandeza! Nici un Ibsen şi nici un Strindberg finlandez nu au apărut încă pe scena internaţională.

Partea secundă a paradoxului e că Finlanda este o ţară cu o deosebit de bogată activitate teatrală. O adevărată reţea de companii teatrale împînzeşte ţara, iar dramaturgii, regizorii, scenografii şi actorii cei mai buni sînt cotaţi la un nivel foarte ridicat pe arena internaţională, cel puţin în ceea ce priveşte spectacolele lor de frunte. Se poate remarca acest lucru cu mîndrie — sau cu umilinţă, dacă luăm în considerare că sînt încă multe lucruri de făcut pentru îmbunătăţirea teatrului nostru. Dar cum pot fi aceste lucruri impuse cu destulă tărie şi convingere cititorilor străini, fără ca ele să sune naiv, fără să pară pompoase sau îngust naţionale, atîta vreme cît un vizitator ocazional, sau chiar un specialist în teatru, nu poate găsi în istoria teatrului finlandez decît un hăţiş de nume obscure, unul mai necunoscut ca altul?

Să facem totuşi o încercare. Să ne imaginăm un spectator din afara peninsulei scandinave, îndeajuns de curajos pentru a trece bariera lingvistică ce separă Finlanda de restul lumii. Ce ar putea el vedea sau auzi?

Înainte de toate, ar avea de semnalat un entuziasm moderat pentru clasici; interesul pentru ei este mai mic decît în Germania, mai mare decît în Statele Unite. O trăsătură specială ar fi aceea că teatrele finlandeze aleg şi reiau piese clasice dintr-un repertoriu universal. Ele sînt dispuse să încerce reluări atît din clasicii germani, englezi, francezi, ruşi, cît şi din scandinavi: Shakespeare, Schiller, Molière, Gogol, Ibsen. Spectacolele realizate de aceste teatre încearcă să reproducă un stil cît mai apropiat de cel în care acestea ar fi realizate în ţările lor de baştină; iar forma finală reprezintă o filtrare prin ochiul experimentat şi abil al actorilor şi al regizorului.

Deşi s-ar putea vorbi de o tradiţie în reprezentarea lui Shakespeare sau Molière în Finlanda, această tradiţie este mai degrabă limitată. Faptul că o piesă majoră beneficiază în genere de o singură montare într-o generaţie, contribuie poate la interpretări care păcătuiesc frecvent prin lipsă de curaj şi de originalitate;

https://biblioteca-digitala.ro

rezultă montări călduțe, moderate, nu abateri majore de la interpretările anterioare. Nu are însă nici un rost să ne revoltăm împotriva unei interpretări vechi de acum treizeci de ani. O privire mai atentă ar putea însă releva de asemenea că repertoriul este mult mai puțin universal decît pare la prima vedere: piese o dată traduse și interpretate, tind să fie reluate și preluate chiar de repertoriul celor mai mici teatre. Shakespeare, cît și Ben Jonson cu *Volpone* (cel mai adesea în adaptarea lui Stefan Zweig), sînt singurele valori cunoscute ale teatrului englez renascentist. Uneori, un clasic apare și dispare întocmai ca o epidemie: acest lucru s-a întîmplat cu Büchner, care a fost în vogă cîțiva ani, după care arareori a mai intrat în repertoriul teatrului finlandez.

O poziție specială ocupă clasicii teatrului rus. Sîntem foarte apropiați de vecinii noștri: avem o vedere limpede asupra lor. În ciuda unor diferențe evidente de tradiție culturală și de caracter național, nu este prea dificil pentru actorii noștri să reproducă pe scenă atît acea « șirocaia natura », izbucnirea nestăvilită a temperamentului rus descrisă de Stanislavski în memoriile sale, cît și naivitatea, blîndețea, lirismul caracterului slav. Mă îndoiesc că poate fi văzut un Cehov mai autentic, în altă parte decît în Finlanda. Aceasta se datorește în bună parte marelui nostru om de teatru Eino Kalima (născut în 1882), student la Moscova în vremurile de glorie ale lui Stanislavski, și care a condus Teatrul Național Finlandez din Helsinki vreme de 33 de ani (1917—1950). De la pensionarea sa, el a creat o serie de interpretări fără cusur după piesele cele mai reprezentative ale lui Cehov, combinînd disonanțele și ironiile acestora, poezia și comicul lor, alcătuind pentru scenă adevărate simfonii bine echilibrate. Viziunea sa după *Trei surori* a fost deosebit de aclamată de experții internaționali veniți la Conferința mondială a Institutului Internațional de Teatru (ITI) la Helsinki, în 1959. Dar Cehov și Kalima nu sînt singurii: Gogol, Turgheniev, Gorki și Ostrovski au intrat și ei în repertoriul regizorilor din tînăra generație. În acest sens, tradiția este bogată: reluările nu sînt o surpriză, de aceea există tendințe de reevaluare a lor. Interesul deosebit față de clasicismul rus a dus la redescoperirea a trei piese din perioada interbelică, scrise de Isaac Babel și Erdman.

În ceea ce privește importul de teatru contemporan apusean, Finlanda nu este cu nimic în urma altor țări. Albee, Pinter, Dürrenmatt, Weiss, Mrozek și alții au ajuns foarte curînd la noi, iar Beckett și Ionesco chiar mai înainte de impunerea lor internațională. Aceste vederi largi asupra teatrului universal sînt rezultatul efortului susținut, dus încă din timpul celui de-al doilea război mondial de profesorul Arvi Kivimaa, fostul vicepreședinte al ITI și directorul Teatrului Național Finlandez din 1950. *En attendant Godot* de Beckett a fost pus în scenă de Jack Witikka la Teatrul Național chiar în 1954, *Le Nouveau Locataire* de Ionesco a fost prezentat la Teatrul Mic de limbă suedeză sub conducerea lui Vivica Bandler în 1955 (după 1969, Vivica Bandler a devenit regizor artistic și director general al Teatrului Municipal din Stockholm). Dacă cineva ar face efortul să rezume aria aceasta variată a repertoriului teatrelor finlandeze, ar putea constata că interesul și preferința pentru teatrul german au fost înlocuite spre sfîrșitul anilor 40 cu orientări anglo-americane și franceze. Tennessee Williams, Miller și Anouilh și-au făcut foarte devreme intrarea pe scena finlandeză, și și-au păstrat interesul. Anii 60 au fost marcați de orientări și mai largi către universal. Au fost traduse și jucate piese din Polonia și Irlanda, Cehoslovacia și Australia cît și din cele două Germanii. Stilul folosit pentru punerea în scenă a acestor piese a fost la fel de variat și inovator ca oriunde pe glob în emisfera vestică. În Finlanda însă, accentul s-a pus poate mai mult pe seriozitate și pe impactul emoțional, decît pe flexibilitatea intelectuală și pe umorul negru, chiar dacă

https://biblioteca-digitala.ro

aceste elemente nu au lipsit cu totul. Probabil că mai avem ceva comun cu rușii și cu irlandezii și în afara obiceiurilor de pahar, căci Shaw, O'Neill, O'Casey, Synge și Behan au fost dramaturgi bine primiți în Finlanda. Umorul negru cît și saltul neașteptat de la comedie la tragedie, de la rîsul hohotitor la simțul cel mai acut pentru tristețe, abundă pe scena finlandeză. Montările caracteristice scot mai degrabă în evidență cruzimea, decît rafinamentul, vlaga vitală decît elementul ezoteric, generozitatea decît seceta sufletească.

Anual, jumătate din repertoriu este compus din creații ale dramaturgiei naționale. Este vorba despre piesele clasice ale lui Aleksis Kivi (1834—1872) părintele dramaturgiei finlandeze, sau de Minna Canth (1844—97), un Ibsen feminin al Finlandei. Se montează frecvent și comediile dulci-amare scrise într-un stil vivace aforistic de Maria Jotuni (1880—1943), sau drame sociale compuse de Hella Wuoliyoki (1886—1954): un ciclu din aceste piese aduce în discuție destinul unei ferme numite Niskavuori în scurgerea generațiilor. Venind mai aproape de zilele noastre, un important grup de dramaturgi contemporani se află în plină afirmare: sfîrșitul anilor '50 a adus într-adevăr o perioadă înfloritoare pentru teatrul finlandez.

Un nume binecunoscur și pe plan internațional este cel al lui Walentin Chorell (n. 1912), a cărui opetă dramatică reprezintă multiplele fațete ale realismulu psihologic. Chorell, care se exprimă în suedeză, și-a dobîndit celebritatea în primul rînd cu piesele *Surorile* (1955) și *Iarba* (1958). Eeva-Liisa Manner (n. 1921) și Paavo Haavikko (n. 1931) sînt nume reprezentative ale poeziei finlandeze afirmate și în teatru cu realizări remarcabile. *Uuden vuoden yö (Revelionul*, 1965) scrisă de Manner este o piesă de interior realistă, cu puternice accente satirice, *Agricola ja kettu (Agricola și vulpea*, 1968) scrisă de Haavikko este o piesă istorică sceptică ce tratează problematica noastră poziție la una din răscrucile Europei. Este interesant de remarcat că puțini scriitori finlandezi s-au specializat exclusiv în dramaturgie. Un bun exemplu este Veijo Meri (n. 1928), scriitor cu bogată experiență militară și unùl dintre cei mai mult traduși romancieri ai Finlandei de astăzi: Meri are la activul său patru piese. În *Permisiunea de căsătorie a soldatului Jokinen* (1965), Meri trimite de pe front înapoi acasă, pe un personaj chaplinesc în căutare de mireasă. Scenele se derulează repede. Lumea lui Meri este ușor absurdă, marcată totodată de realități sinistre. În filiera unui realism cuminte se înscrie talentul subtil al lui Lauri Leskinen (n. 1918), a cărui piesă *Kunniakuja* (1966) este o tragicomedie de factură cehoviană, scrisă cu maturitate și înțelegere. De asemenea, *Lapualaisoopprra* (1966) de Arvo Salo (n. 1932) s-a bucurat de un puternic răsunet prin caracterul combativ al înfierării pe care o face fascismului din anii '39. Ca și în alte părți ale lumii, dramaturgii finlandezi din tînăra generație au suferit influența lui Brecht, au gustat atmosfera de cabaret politic și au fost atrași de piesele cu caracter documentar; Juhani Peltonen (n. 1941), de exemplu, este un dramaturg suprarealist care promite mult. Ar putea fi adăugate, în acest sens, și alte nume, după cum trebuie menționată existența simultană a mai multor școli de dramaturgie. Printre măsurile de încurajare a dramaturgilor finlandezi se numără și aceea de organizare a mai multor competiții și concursuri. Anual, statul decernează permii pentru cele mai bune piese jucate sau publicate de autori finlandezi.

... Teatrul este, desigur, o manifestare artistică de mare popularitate în Finlanda. Preeminența sa se explică prin caracterul profund timid și inhibat al finlandezului, care se simte relaxat mai ales atunci cînd urmărește în public reprezentarea unui spectacol, sau atunci cînd el însuși se află pe scenă. În ultimele decenii, activitatea tradițională a amatorilor pasionați a fost oarecum redusă datorită competiției pe care o exercită televiziunea și radioul; cu toate acestea, nu mai

https://biblioteca-digitala.ro

departe decît în 1969, Teatrul Pop din Tampere a abţinut succese remarcabile la festivalele internaţionale de amatori de la Monaco şi din ţară. Pe lîngă caracteristicile naţionale, există şi raţiuni istorice cărora li se datorează actuala stare de lucruri. Teatrul, în Finlanda, şi-a tras seva inspiraţiei din două surse, din două mişcări sociale importante. Cel dintîi aspect major a fost trezirea sentimentului naţional al populaţiei de limbă finlandeză, survenită, cum se ştie, la mijlocul secolului trecut. Printre roadele acestei revoluţii în cultură se numără atît *Kalevala* (publicată fragmentar în 1835, iar în formă completă în 1842) cît şi întemeierea teatrului finlandez (1872), mai tîrziu numit Teatrul Naţional Finlandez. Era o chestiune de mîndrie naţională să arătăm că Shakespeare, cît şi alţi clasici, pot fi interpretaţi în limba finlandeză. Dr. Kaarle Bergbom (1843—1906), fondatorul şi conducătorul teatrului, a stimulat creatorii de teatru în alcătuirea cît mai grabnică a unui repertoriu naţional. El a fost ajutat de un număr limitat de spectatori entuziaşti; atît filozofi cît şi oameni politici finlandezi şi-au oferit tot sprijinul pentru promovarea teatrului. La începutul secolului nostru, o altă mişcare şi-a unit forţele pentru a stimula organizarea unei vieţi teatrale finlandeze, e vorba de deşteptarea socială şi culturală a clasei muncitoare din Finlanda. În Finlanda, teatrul nu a fost niciodată considerat ca un amuzament al claselor de sus, ci ca o manifestare populară de artă, crescută chiar din păturile cele mai de jos ale populaţiei. Ţărani, meşteşugari, muncitori din fabrici şi funcţionari s-au grupat ca să alcătuiască prima formaţie de amatori şi au păşit astfel pe scenă. După un timp, considerîndu-se îndeajuns de puternică, această formaţie s-a declarat independentă faţă de Societatea muncitorilor şi a tinerimii, cea care patronase la început această activitate. Începînd din acel moment, ea s-a intitulat « Teatrul » apoi « Teatrul muncitoresc ». Cu timpul, unul dintre animatori, de fapt un nou venit, a început să primească un salariu modest pentru munca sa de regizor, apoi, treptat, cîţiva actori au devenit profesionişti. Această cooperare strînsă dintre profesionişti şi amatori a mers mai departe şi durează pînă azi. Actorii profesionişti sînt recrutaţi astăzi nu numai dintre absolvenţii şcolilor de teatru ci şi dintre aceşti « actori de duminică » sau novici în ale artei dramatice. Foarte multe talente nu au urmat niciodată o şcoală de artă dramatică, şi numărul mare de actori astfel recrutaţi poate reprezenta, e drept, un factor negativ pentru deplina dezvoltare artistică a teatrelor finlandeze. S-ar putea să existe un număr prea mare de companii teatrale profesioniste şi semiprofesioniste, comparativ cu condiţiile actuale.

Consecinţele dezvoltării istorice schiţate mai sus sînt diverse. Una dintre ele este aceea că scena a fost întotdeauna considerată ca fiind o instituţie culturală sau educativă demnă de a fi susţinută din fondurile publice. Cu toate că această artă (ca oricare altă artă) păstrează un specific naţional absolut, teatrul finlandez se caracterizează prin faptul că nu este un fenomen periferic, după cum se poate vedea şi din eflorescenţa foarte mare de edificii arhitecturale destinate acestei activităţi. În anii '60, de exemplu, au fost construite cinci importante teatre în Finlanda, cea mai însemnată clădire fiind cea a Teatrului Municipal din Helsinki, o clădire dotată cu două scene. Oulu şi Rovaniemi, două oraşe îndepărtate din nord, sînt şi ele acum dotate cu clădiri teatrale noi. Teatre noi s-au construit şi se construiesc pretutindeni. Noile clădiri ilustrează, cred, foarte bine adevărul că pentru Finlanda post-belică, la răscrucea marilor influenţe culturale ale lumii contemporane, teatrul este un organism viu, în continuă construcţie.

În româneşte de CARMEN-FRANCESCA BANCIU

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA MUZICALĂ FINLANDEZĂ ȘI EUROPA

ERKKI SALMENHAARA

De la Sibelius la generația anilor '50

Pentru mulți amatori și chiar profesioniști din Europa Centrală, muzica finlandeză înseamnă în primul rînd Sibelius. Sibelius, creatorul *Finlandiei* și al *Valsului trist*, ar intra astfel în categoria « die Herren Nationalgenien », după cum, ironic, se exprima Gustav Mahler. Această concepție denotă însă o atitudine destul de superficială și lipsită de simțul nuanțelor. Este de altfel o greșală de apreciere suficient de frecventă atunci cînd vine vorba de formarea unor păreri cu privire la țări și culturi îndepărtate, și cumva exotice. Chiar dacă *Finlandia* lui Sibelius a devenit simbolul muzical al tendinței de independență a Finlandei, poziția acestei lucrări în ansamblul creației artistice a lui Sibelius este marginală. Trebuie adăugat că părerea lui Mahler s-a bazat pe cele cîteva piese muzicale minore, pe care le-a putut asculta în timpul scurtei sale vizite în Finlanda.

Este adevărat că, în perioada timpurie, numită și perioada romantică sau « a *Kalevalei* », Jean Sibelius a pus fundamentele specifice ale artei muzicale naționale finlandeze. Într-o perspectivă europeană, istoria Finlandei este relativ tînără. Cultura noastră nu a cunoscut perioada barocă în sensul unei arte muzicale profesionale propriu zise, iar perioada clasică rămîne reprezentată doar prin cîteva nume răzlețe: Erik Tulindberg (1761—1814), Thomas Byström (1772—1839), Bernhard Crusell (1775—1838). Ei au creat în mare parte în Suedia și multe din operele lor au fost regăsite abia după 1900. Este astfel de înțeles de ce, în Finlanda, nu se poate vorbi despre o tradiție clasică. Abia începînd cu anul 1835, Frederik Pacius, un muzician de origine germană, a pus bazele artei muzicale culte din Finlanda. Activitatea sa componistică nu a depășit totuși romantismul palid, de tip Spohr. Tocmai de aceea, este exact să spunem că Sibelius a fost într-adevăr cel dintîi care a făcut să răsune vocea Finlandei în polifonia Europei.

Punctul său de plecare a fost romantismul național, dar în mod paradoxal, abia la Viena a reușit Sibelius să se integreze în « universul *Kalevalei* », străvechea epopee finlandeză. *Kalevala* a fost pentru Sibelius, după propria sa mărturisire,

https://biblioteca-digitala.ro

« o temă cu variaţiuni », simfonia *Kullervo* fiind unul din exemple. Premiera din anul 1892 a fost aclamată ca un eveniment naţional, dar Sibelius şi-a retras compoziţia din repertoriu considerînd-o insuficient realizată. Abia cîteva decenii mai tîrziu, *Kullervo* a revenit în sălile de concert, bucurîndu-se de un mare succes, cu tot calificativul de « operă de tinereţe ».

Amprenta romantismului naţional rămîne dominantă încă în primele două simfonii ale lui Sibelius, deşi concomitent apar ecourile tradiţiei simfonice europene: Ceaikovski, Bruckner, Brahms, Beethoven; în paralel Sibelius este atras de genul poemului simfonic, dar nu în forma sa programatică, de tradiţie germană. În simfonia a doua apare deja embrionul viitoarei forme simfonice, contribuţie de cea mai mare importanţă a compozitorului finlandez. Tema simfoniei îşi pierde caracterul unitar şi se constituie într-o suită de motive care se dezvoltă şi se îmbină într-o mare varietate de nuanţe. Armonia structurii interne, fundată pe aceste motive melodice, devine cu timpul factorul principal care reglează forma şi duce la depăşirea formei de sonată şi a altor structuri tradiţionale. Forma devine astfel o emanaţie a dinamicii motivelor melodice. Gîndirea tematică este mai apropiată la Sibelius, decît la Beethoven, de concepţia clasică de « motiv », integrîndu-se totuşi aceleiaşi idei, în pofida diferenţelor de stil. Aportul lui Sibelius la dezvoltarea gîndirii simfonice ar putea fi definit prin două concepte: semnificaţia muzicală a motivelor şi sinteza organică a motivelor în crearea formei.

În afară de acest aspect structural de cuvinte să ne oprim atenţia şi asupra aspectului stilistic propriu zis. Simfonia a 3-a marchează o întoarcere de la romantism către idealul clasic. Dimensiunile orchestrei sînt reduse, şi este manifestă o tendinţă spre echilibru şi simetrie în realizarea expresiei. Simfonia a III-a capătă formă finală în 1907, deci nu poate fi vorba de neoclasicism, curent de stil la care Sibelius nu a participat aproape de loc. Poate simfonia a III-a prevestea neoclasicismul, dar Sibelius căuta clasicismul în sensul cel mai adînc, în afara istoriei, şi el a arătat prea puţin interes faţă de aşa zisa « tehnică » a restauraţiei neoclasiciste. Totodată, în această simfonie apar începuturile crizei tonale şi finalul cromatic care multora li se părea imposibil de interpretat. Aceeaşi gîndire tonală apare şi în simfonia a IV-a care este un fel de răspuns la chemarea expresionismului. Demersul principal în această simfonie este orientat spre interiorizare şi esenţializare. Compozitorul ne conduce spre graniţele tonalităţii: nucleul gîndirii tonale se constituie pe cvarta mărită, « tritonus », în opoziţie cu cvinta perfectă. Orchestra este condusă în stil liniar, ca în genul cameral, dar în loc de fraze lungi, ca în romantism, desfăşurarea muzicală se constituie din fragmente, elemente temporare, legate printr-o continuitate internă. Sibelius s-a îndepărtat aici de stilul spumos, gen Strauss, de strălucirea exterioară — ale cărei tentaţii au lăsat urme în poemul simfonic *Fiica Nordului* — şi a trecut la extremitatea opusă, la armonia internă a cvartetului de coarde, « voces intimae ».

Dacă Sibelius ar fi continuat pe calea prevestită de simfonia a IV-a, ar fi ajuns probabil ca şi Schönberg, la atonalitate. Dar, privită integral, concepţia sa muzicală este tonală, pentru că « semnificaţia motivelor » poate să apară numai în condiţiile unei ierarhii tonale. Din punct de vedere stilistic, simfoniile a V-a, a VI-a, a VII-a nu sînt la fel de radicale ca simfonia a IV-a, dar ele continuă ideea formei organice într-o manieră cel puţin la fel de radicală: rezultatul cel mai remarcabil este, în acest sens, simfonia a VII-a, compusă dintr-o singură parte.

Sibelius a avut contact cu stilul neogerman şi cu expresionismul, iar mai tîrziu, cu mişcările neoclasice. Impresionismul devenit la Sibelius « impresionism nordic », cu o gamă coloristică mai delicată, a lăsat urme remarcabile în poemul *Aallottaret*, compus pentru un public american. Se poate spune că Sibelius a avut tangenţe cu toate curentele moderne ale epocii sale şi aceasta avea să schimbe poziţia lui mai

https://biblioteca-digitala.ro

aies în Centrul Europei, unde exista tendința de a-l considera mai curînd ca un « romantic național ». Compozitorul a preluat din fiecare curent numai ceea ce se putea integra în imaginea lui simfonică: toate influențele urmau să formeze factorii stilului său propriu și organic.

În afară de simfonii și poeme simfonice, Sibelius a pătruns în repertoriul internațional și cu concertul său pentru vioară. O remarcabilă sinteză de virtuozitate și simfonism leagă acest concert de tradiția clasică. Sibelius—ca și Beethoven și Brahms— a compus un singur concert pentru vioară, și în aceeași tonalitate.

Un paradox psihologic al dezvoltării muzicii finlandeze — poate și un complex — a împiedicat următoarea generație de compozitori să folosească posibilitățile moderne oferite de muzica lui Sibelius. Nu poate fi vorba despre o « schola sibeliana » în același sens în care, de exemplu, ne referim astăzi la dodecafonia lui Schönberg. Stilul lui Sibelius a fost pur și simplu prea original pentru a forma o școală în sens propriu. Desigur, au existat « compozitori în umbra lui Sibelius », care au recurs mai mult la caracteristici externe de stil, uneori la o manieră de tip Sibelius, nu însă la esența spiritului său creativ.

Erkki Melartin (1875—1937), de pildă, a compus șase simfonii aproape în aceeași perioadă de timp cu Sibelius și exemplul lui demonstrează că «umbra lui Sibelius » nu a sufocat genul simfonic finlandez. Idealul artistului muzician cu valențe multiple este, la Melartin, mai apropiat de cosmopolitismul lui Mahler. Apoteoza carierei sale a fost concertul Melartin dat de Filarmonica berlineză în anii '20. Astăzi sînt prezente în repertoriu simfoniile lui, dar mai ales în Finlanda. Cel mai sibelian reprezentant al generației următoare poate fi considerat Toivo Kuula (1882—1918), care a murit tînăr. Și în opera lui Kuula, expresia național-romantică se îmbină cu influențe europene. Înrîurirea lui Debussy exercitată puternic în anii studenției petrecuți la Paris, a fost un factor hotărîtor în acest sens. Impresionismul, într-o manieră similară, ocupă o poziție cheie în opera lui Selim Palmgren (1878—1951), din care sînt mai bine cunoscute cele cinci concerte pentru pian. Palmgren, unul dintre cei mai virtuozi pianiști nordici, a fost, printre altele, profesor universitar la Eastman School of Music în U.S.A.

Primul simfonist remarcabil în școala componistică finlandeză de după Sibelius a fost propriul său elev, Leevi Madetoja. El a reușit să iasă din umbra maestrului, chiar dacă unele asemănări subsistă, de exemplu linia melodică de un puternic caracter popular finlandez. Madetoja s-a apropiat totodată de școala franceză așa cum arată folosirea resurselor de delicatețe ale orchestrei. Cu toate acestea el nu poate fi considerat un impresionist propriu-zis. Apropieri stilistice pot fi observate între el și Carl Nielsen, chiar dacă Madetoja era mai interiorizat decît colegul său danez. Poziția independentă a lui Madetoja față de modelul Sibelius este un fapt general acceptat; în afară de trei simfonii, el a realizat ceea ce Sibelius lăsase neînfăptuit: Madetoja a creat primele opere finlandeze importante, *Juha* și *Pohjalaisia* (Botnicii). Madetoja, Palmgren, Kuula și Melartin pot fi considerați urmașii lui Sibelius prin felul în care creația lor componistică a încercat fuziunea între caracteristicile național-romantice și cele impresioniste; totuși, din punct de vedere stilistic, strădania lor nu a adus nimic nou. Personalitatea lui Sibelius se oglindește tocmai de aceea în reacția generației următoare, sub forma unei puternice tendințe de a se elibera de tradiția îngust națională și « de a deschide larg ferestrele către Europa ». Un exemplu este « trioul moderniștilor » Ernest Pingoud (1888—1942), Väinö Raitio (1801—1945) și Aarre Merikanto (1893—1958).

Pingoud poate fi considerat primul compozitor finlandez cu adevărat expresionist. Este simptomatic faptul că Pingoud (la fel ca Schönberg) era interesat

https://biblioteca-digitala.ro

de personajul popular al lui Pierrot. Dar expresionismul «cosmopolit» al lui Pingoud se detaşează net de modelul Sibelius, marcat de viziuni ale naturii. La Pingoud este vorba de un expresionism «Jugend», caracteristic începutului de secol, influenţat de Skriabin. În stil Skriabin, Pingoud a compus, de pildă, *Flacăra eternă*. El proiecta, deasemenea, o lucrare inspirată de mitul prometeic. Ritmul său extatic şi armoniile sale de intensă reculegere caută să atingă limitele tonale, dar, spre deosebire de Skriabin, Pingoud nu a renunţat niciodată definitiv la triadă. Pingoud, care a studiat în Germania cu Hugo Riemann şi Max Reger, a confruntat viaţa muzicală naţional romatică finlandeză cu noile curente internaţionale şi a trezit o polemică estetică înflerbîntată. În opera sa, relativ amplă, poemele simfonice ocupă o poziţie şi mai importantă încă decît simfoniile şi concertele.

Dar cel mai timpuriu modernist al Finlandei poate fi considerat Väinö Raitio, care a primit primele imbolduri ale carierei de la ruşi, în mod special de la Skriabin. El proiecta un triptic de fantezie grandioasă în spirit expresionist: *Fantezia estetică* foloseşte efectele complexe ale orchestrei mari; din partitura *Fanteziei poetice* nu s-a păstrat nimic pentru generaţiile ulterioare, iar *Fantezia haotică* evocînd o distrugere la scară cosmică, a rămas în faza de proiect, la fel ca şi *Misterul* lui Skriabin. Pe lîngă operele proclamate «expresioniste» şi-au avut locul unele piese cu tonuri mai intime, de nuanţă impresionistă, de pildă *Lumina lunii în Jupiter*. De la Raitio ne-au rămas şi unele încercări lirice, dar datorită inconsistenţei dramatice, operele lui sînt mai puţin interesante decît piesele orchestrale.

Cea mai importantă operă nordică a fost probabil aceea creată de Aarre Merikanto — pe aceeaşi temă *(Juha)* folosită şi de Madetoja. Compozitorul nu şi-a văzut niciodată opera pe scenă — premiera a avut loc abia în 1963. Limbajul tonal era prea modern pentru cercurile conservatoare ale operei finlandeze din anii '20.

La fel ca Pingoud, Merikanto a studiat întîi cu Reger iar ulterior la Moscova, unde a fost puternic influenţat de Skriabin. Creaţia timpurie a lui Schönberg, ca şi cea a lui Berg, au lăsat urme în opera lui, ceea ce face ca în anii '20 să asistăm, de fapt, la naşterea expresionismului atonal în muzica finlandeză. Concertul de cameră, compus în 1925, a fost premiat la concursul organizat de editura Schott. Dar limbajul muzical atît de radical al lui Merikanto nu s-a bucurat de succes în rîndul publicului de-acasă, aşa încît creaţia lui ulterioară s-a întors la un stil mai simplu, asemănător cu maniera lui Hindemith.

Experienţa culturală finlandeză a avut în mod constant de cîştigat de pe urma aşezării geografice a ţării, la răscrucea dintre est şi vest. Nu alta este tematica abordată de Merikanto în opera *Juha*. Tensiunea psihologică între protagonişti oglindeşte conflictul între cultura finlandeză din vest şi cea de sorginte careliană, din est. Opera a fost comparată cu creaţiile lui Janacek, mai ales din punctul de vedere al expresiei vocalice şi al folosirii orchestrei.

Aceeaşi confruntare l-a preocupat şi pe Uumo Klami (1900—1961), primul compozitor finlandez ţinînd pe de-a întregul de secolul XX. Suita *Kalevala* este inspirată de codrii şi lacurile careliene şi concertul de pian *Une nuit à Monmartre*, de atmosfera pariziană. Klami a lucrat tema careliană într-un spirit nou, eliberat de tradiţia naţional-romantică. Trecutul mitic, precum în cunoscutul *Sacre du Printemps* al lui Stravinski, este tratat într-o manieră de un curajos modernism. În creaţia de mai tîrziu a lui Klami apare prima dată şi nuanţa neoclasică în muzica finlandeză; remarcabilă în acest sens este şi piesa *Psalmus*, datînd din

https://biblioteca-digitala.ro

ultimii ani ai vieţii compozitorului şi care sugerează conexiuni cu maniera lui Bartok. Din generaţia lui Klami ar mai fi de menţionat compozitorul de lieduri, Yrjö Kilpinen (1892—1959), care s-a bucurat de un binemeritat succes nu numai în ţara natală ci şi în Germania. Nu este greşit să afirmăm despre compozitorii contemporani ai Finlandei că ei reprezintă toate curentele actuale, de la tradiţia neoclasică pînă la stilul Darmstadt şi « neue Schönheit ». Generaţia matură îşi manifestă preferinţa faţă de expresii mai tradiţionale în raport cu cele ce apar de pildă în arta muzicală suedeză, în timp ce generaţia tînără urmăreşte entuziast tendinţele mai noi ale modernismului internaţional. Există fireşte excepţii de la regulă. Un compozitor din vechea generaţie, Erik Bergman (născut în 1911) poate fi, paradoxal, considerat un părinte al modernismului finlandez, căci este cel care a introdus în Finlanda dodecacofonia, muzica serială, tehnicile corului vorbit şi cele aleatorice. Construcţia cromatică a ocupat un loc esenţial în creaţia lui, care nu cuprinde nici o simfonie sau sonată, ci doar o serie de piese pentru cor şi orchestră, pentru diferite grupuri de cameră şi pentru orchestră, utilizînd o tehnică revoluţionară, puternic accentuată. Bergman ne îndeamnă să ascultăm tăcerea şi nuanţele ei, dar altfel decît John Cage, căci îşi arogă singur dreptul de a hotărî asupra cromaticii şi tehnicii tonale. Totodată Bergman recurge la un număr de instrumente exotice, aduse de el din călătoriile sale de-a curmezişul lumii.

Einar Englund (născut în 1916) a consolidat poziţia neoclasicismului în anii '50, compunînd două simfonii care continuă să fie considerate printre cele mai bune simfonii din posteritatea lui Sibelius. Şi în producţia lui ulterioară, Englund a rămas fidel căii deschise de Stravinski şi Şostakovici. Pentru Joonas Kokkonen, un reprezentant de prim ordin al muzicii finlandeze contemporane şi membru al Academiei Finlandeze, punctul de plecare a fost Bartók. Kokkonen a început să se afirme în primul rînd ca autor de simfonii; acestea, ca şi piesele ample de muzică de cameră i-au reprezentat aproape integral personalitatea, mai înainte ca opera sa *Ultimele tentaţii* (care s-a bucurat de succes internaţional), să fi modificat tabloul, întregind în chip fericit părerile lumii muzicale. Modul de a lucra al lui Kokkonen ne aminteşte de Sibelius, iar în acest sens (nu din punctul de vedere al stilului) — se poate spune că Kokkonen este unul dintre compozitorii care continuă tradiţia simfonică a lui Sibelius. Fără a fi un neoclasic, Kokkonen, aminteşte de clasicism prin aspiraţia sa spre o formă şi un limbaj muzical de mare delicateţe. Fundamentul simfonic se regăseşte şi în singura sa incursiune în domeniul liric. Pentru el, un izvor tematic recurent este psalmul predicatorului Paavo, un vechi cîntec popular, al cărui motiv în mai multe variante se regăseşte de-a lungul întregii opere cam în acelaşi fel în care coralul lui Bach transpare ca verigă tematică în concertul pentru vioară al lui Alban Berg.

Einojuhani Eautavaara (născut 1928), un intelectual de elevaţie deosebită, manifestă prin creaţia sa variată conexiuni cu numeroase curente moderne şi actuale, lucrările lui Alban Berg arătîndu-se a fi şi izvorul său predilect de inspiraţie. Usko Meriläinen (născut în 1930), ca şi Paavo Heininen (născut în 1938) au plecat de la neoclasicism, dar au ajuns la cromatica liberă. Personalitatea puternic intelectuală a lui Heininen a avut mare influenţă asupra generaţiei tinere de compozitori, dintre care mulţi i-au fost elevi. Din aceeaşi generaţie cu Heininen şi Meriläinen, este şi Aulis Sallinen (născut în 1935) care, deşi a pornit de la aceeaşi orientare, a ajuns la extrema opusă, la expresia neoromantică. Recunoaşterea internaţională i-a fost adusă de opere precum *Călăreţul* şi *Linia roşie*. Caracteristic pentru muzica lui Sallinen este crearea unei puternice atmosfere lăuntrice. Sallinen lucrează acum la compunerea unei opere pentru Covent Garden.

https://biblioteca-digitala.ro

Kalevi Aho (născut în 1949) este un original compozitor de simfonii. Opera lui timpurie a fost marcată de Șostakovici; ulterior abordînd o tehnică mai modernă, a rămas totuși fidel monumentalismului ca și formei simfonice. Din creația sa face parte și o operă de cameră intitulată *Avain* (Cheia) prezentată cu mult succes la Varşovia. Ultima generație de compozitori, cei născuți în anii '50, se situează în pas cu curentele modernismului internațional — reprezentat de nume ca Witold Szalonek sau Brian Ferneyhough, Jouni Kaipainen, Magnus Lindberg, Anneli Arho, Kaija Saariaho, Eero Hämeenniemi şi Jukka Tiensuu sînt numai cîteva dintre personalitățile componistice pline de talent, care, în ultimii ani, au revigorat creația muzicală finlandeză.

Sintetizînd, în încheiere, aș spune că muzica finlandeză actuală oglindește practic toate tendințele europene, de la modernismul moderat pînă la avangardă, aducînd totodată o notă distinctivă proprie în pluralitatea de voci a muzicii internaționale. Compozitorii Nordului îndepărtat nu lasă să se stingă acea sensibilitate specifică — precum Sibelius în opera sa *Tapiola* — , acea capacitate de a asculta glasul tainic, interior al codrilor și lacurilor, de a respira atmosfera adierii lor aspre. Relația originară între om și natură trăiește mai departe în muzica lor, în contrast relevant cu sonurile societății moderne tehnologizante. În *Ultimele tentații*, opera lui Joonas Kokkonen, păsările și arborii sînt simboluri ale eternității, iar în opera lui Aulis Sallinen regele pădurilor de la miază noapte, ursul, rămîne un alt simbol fundamental.

În româneşte de MARJO COSMA

HORIA STANCA

Sibelius și « Finlandia » lui

Intrebat în 1953 cînd împlinea 88 de ani cum își petrece timpul, Sibelius răspunse că face în fiecare zi acelaş lucru: compune!

O făcea de la data cînd descoperindu-și vocația, a renunțat la cariera de jurist şi a trecut la muzică pentru care făcuse inițial studii de vioară acasă la Helsingfors, continuate pentru compoziție la Berlin şi la Viena. La Viena, în, special, unde trecuse prin şcoala lui Brahms și prin experiența epigonilor lui Wagner mai ales a lui Carl Goldmark și Humperdink, de sub influența cărora va izbuti doar tîrziu să se emancipeze.

https://biblioteca-digitala.ro

Primele lucrări, cele de tinerețe, trădează copios înrîurirea studiilor făcute în lumea germană și austriacă. Noțiuni primare căpătase de la directorul conservatorului din Helsingfors, Martin Wegelius, profesorul său de compoziție, mai tîrziu și prietenul său mai în vîrstă, la vila căruia din apropierea capitalei va petrece vara anului 1887 în preajma apelor strecurate printre codri, în mijlocul unei bucolici nordice îmbietoare și mustind de sugestii muzicale. Wegelius, acest pasionat admirator al lui Wagner, dar tot atît de îndîrjit adversar al lui Brahms, în care nu vedea decît seria de contradicții dela o bucată la alta, lipsa de claritate a unui stil, izbutește să-l sustragă înrîuririlor străine și-l ajută să-și găsească orientarea pentru ceea ce va avea să devină mai tîrziu. În tocmai această epocă îi cade tînărului ucenic în mînă volumul lui F. D. Schubart *Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst*, din care Sibelius va extrage marele principiu al specificului național care se cere relevat în muzică.

Desprins din neoromantismul muzical al epocii, Sibelius face în vara aceasta cele mai fructuoase recolte componistice. Izolat de lume, se refugiază în pădure sau la țărmul mării, unde fără auditori își dă sie însuși adevărate concerte de vioară. Ca și Ciprian Porumbescu al nostru la Nervi, se lasă sedus de chemări intime și furat de imaginea mirifică în mijlocul farmecelor naturii își cenzurează emoțiile sub vraja tulburătoare a solitudinii. Seara își încearcă sub controlul maestrului îndemînarea componistică de care va profita mai tîrziu cînd se va angaja pe drumul marilor sale realizări.

Învățase inițial vioara la șeful muzicii militare locale Gustav Levander, dorind cu tot dinadinsul să devină violonist de concert. Fără precursori pe linie muzicală în familie, nu se bucură decît tîrziu de acordul acesteia pentru abandonarea studiilor juridice spre care îl îndrumase în dorința de a-l pune în rînd cu preceptele burgheze lucrative ale timpului. Medic militar, tatăl său, Christian Sibelius, nu-i lasă altă moștenire decît amintirea unui om devotat profesiunii și mort în slujba ei pe urma unei febre tifoide luate la patul unui bolnav. Rămas orfan, copilul crește lîngă o mamă aprigă, dar fără suficientă autoritate în stare să-i împiedice preferințele pentru muzica socotită pe vremea aceea o simplă preocupare de amuzament social. Singur unchiul său, Pehr Sibelius, la care petrece vacanțele în Turku, astronom, pasionat pentru muzică, se aliază nepotului căruia îi dă un sprijin moral întreținîndu-i entuziasmul pentru vioară.

Pe măsură ce avansează în studiul ei, ia cunoștință, ca elev al conservatorului, de predecesori locali, în majoritatea lor de origină străină, precum Tulindberg, Faltin, Ehrström, Ingelius, dar integrați în spiritualitatea locală. Mai mult decît de la aceștia, Sibelius se orientează după teoriile criticului muzical de mare autoritate Karl Flodin, adept al neoromantismului, care îi acompaniază debuturile cu încredere în înzestrarea lui, dar și cu rezerve severe față de unele lipsuri sau excese componistice. Destul de înțelept să nu se creadă răsturnător de valori, Sibelius își încearcă la început îndemînarea în mici compoziții, piese modeste, mici trio-uri pe care le execută în familie cu sora lui mai mare la pian și cu fratele său mai mic la violoncel, antrenați desigur în muzică de pasiunea nestăvilită a fratelui lor. O primă încurajare publică îi dă încrederea lui Wegelius în capacitatea componistică a ucenicului, pe care îl ia colaborator, în chiar anul cînd acesta termină conservatorul, la muzica pentru drama poetului suedez Gunnar Wennerberg *Spiridușul apelor*. Tot atunci compune un ciclu de cîntece pe versurile celuilalt poet Runeberg *Nopțile geloziei*, mici îndrăzneli cărora nu le acordă și pe aceea de a le prezenta în public. Își dă seama la timp de nevoia de a-și perfecționa cunoștințele și beneficiind de o bursă, se duce pentru un an la Berlin și altul la Viena.

https://biblioteca-digitala.ro

La Berlin descinde în 1889 în toiul agitației pentru ocuparea golului lăsat de moartea lui Wagner. La 24 de ani e încă prea tînăr să se înregimenteze în lupta dintre fanaticii titanului de la Bayreuth și emulul atunci în plină maturitate Brahms. Se mulțumește să asiste la spectacol și să ia lecții de la Albert Becker, compozitor și dirijor, cultivator excesiv al contrapunctului. Sub incitațiile acestui instructor rece, compune un *Cvintet pentru pian* care nu-l animă pe profesor decît pe latura respectării rigide a tehnicii contrapunctului.

Două evenimente de cea mai mare semnificație pentru viitorul său componistic se produc acum. Sibelius cunoaște pe Richard Strauss prin poemul acestuia *Don Juan* din care alege pentru viitor folosirea de teme literare ca suport al celor muzicale. Tot atunci face cunoștința, revelatoare pentru întreaga sa activitate componistică așteptată, cu simfonia *Aino* a compatriotului său mai vîrstnic Robert Kajanus, lucrare care îi deschide ochii asupra epopeei naționale a patriei sale Kalevala, din care va extrage ca temă centrală pentru ce avea să compună deocamdată, mitul lui Kullervo.

Cu zestrea aceasta trece în anul următor la Viena unde va actualiza tematica epopeei naționale înscrisă pe lupta plină de eroism împotriva monștrilor distrugători Pohjola și Pimentola, dusă de nordici care își iau puterea ca Anteu din contactul cu natura și înving prin jertfa răzbunătorului Kullervo, supus încercărilor de tot felul.

La sosirea lui Sibelius, Viena freamătă sub bagheta lui Johann Strauss-fiul. Devenit un dandy al saloanelor, Sibelius își face intrarea în ele fără timidități și complexe provinciale. Recomandat de Ferruccio Busoni, în anii aceia profesor de pian la conservatorul din Helsingfors, se duce la Brahms a cărui ținută acră și distantă îl indispune, ca și cea a prea retrasului Anton Bruckner. Dar Brahms are în jurul său un pluton întreg de adepți, tot unu și unu, dacă n-ar fi să cunoască și să cultive decît pe compozitorul Eugen d'Albert, pe criticul sever Eduard Hanslick, pe dirijorul Hans Richter prin care ajunge la compozitorul Robert Fuchs. De la acesta, preocupat tocmai atunci să reia încercarea lui Liszt de a readuce pe scenă opera uitată a lui Schubert *Alfonso și Estrella*, învață orhestrația, la care adaugă experiența sufragiilor unanime cucerite de Carl Goldmark cu opera *Regina din Saba*, pentru felul cum evocă mediul oriental cu specificul său, alternat pe elemente descriptive din ansamblul orhestral al lui Wagner, preluat tot atunci cu succes de contemporanul său Humperdink cu transpunerea în muzică a basmului *Hänsel și Gretel*.

Antrenat din astfel de sugestii, Sibelius compune la Viena trei din cele șapte *Cîntece* ce vor forma ciclul pe versuri de Runeberg, două uverturi, un cvartet cu pian în do major și o Scenă de balet pentru orhestră, suferind cu aceasta din urmă un eșec la prezentarea ei acasă la Helsingfors.

Maturizat de experiențele dobîndite la Berlin și Viena, se întoarce acasă și se dedică marelui poem simfonic *Kullervo*, conceput pe cele cinci părți: introducere, tinerețea lui Kullervo, Kullervo și sora sa, Kullervo pleacă la război și moartea lui Kullervo, urmînd linia cînturilor din Kalevala cu episoadele răzvrătirii eroului împotriva celor ce i-au distrus familia, dragostea cu fata în care va recunoaște mai tîrziu pe sora sa dispărută, înfrîngerea dușmanilor, după care se lasă ucis de propria sa spadă în personificarea destinului necruțător.

Succesul la prezentarea poemului în 1892 este fulminant. Entuziasmul general ridică pe Sibelius în slăvi și face din el erou național, un Grieg al Finlandei. Poemul, de factură complexă, cu solo de sopran și bariton, cu un cor bărbătesc implicat în țesătura orhestrală, cu texte din *Kalevala*, surprinde prin proporțiile angajate

https://biblioteca-digitala.ro

de un compozitor la 27 de ani abia ieşit de pe băncile şcolilor. Iniţiaţii ştiu însă cît l-a preocupat tema, cîtă pasiune a revărsat în articularea secvenţelor muzicale pe elementele rapsodice ale poeziei, cîtă înverşunare în căutarea şi găsirea tonalităţilor specifice cadrului decorativ al nordului, scos din ceţurile pădurilor spre oglindirile lucioase ale lacurilor şi cîtă putere de sugestie pentru a le înseila în tiparul orhestral policrom elementele idilice extrase din miturile ancestrale cu iz de basm şi legendă.

Iniţiaţi mai ştiu că la revenirea lui în patrie, logodit cu Aino, fiica generalului Järnefelt intrase, prin fraţii acesteia, în mişcarea tinerilor patrioţi cu aspiraţie la independenţa naţională, exprimată în subtextul poemului acestuia, ca şi în al aproape tuturor viitoarelor sale compoziţii.

Căsătoria cu obligaţiile casnice îi pun o ordine în ritmul vieţii cotidiene. După o călătorie în Carelia, în provincia aceasta cea mai năpăstuită finlandeză, păstrătoare, în schimb, a unui tezaur folcloric netulburat de imixtiuni deformatoare, de unde revine cu o recoltă de impresii materializate în compoziţiile sale ulterioare, acceptă catedra de teorie, compoziţie şi de vioară la conservatorul din Helsinki. Adversar al canoanelor rigide, lecţiile sale se limitează la sfaturi colegiale date elevilor în folosirea fugii şi contrapunctului. Mai activ se ocupă de o a doua catedră la Şcoala instrumentală a orhestrei simfonice a lui Kajanus, unde are norocul să dispună de un ansamblu în care să-şi verifice compoziţiile în chiar perioada lor de realizare. Aici şi în condiţiile acestea ia fiinţă în 1893 a doua mare lucrare a lui Sibelius, poemul *En Saga* (o legendă), un poem alcătuit pe legende şi mituri populare, revăzut mult mai tîrziu într-o formă curăţată de imperfecţiunile celei iniţiale.

Într-un asalt creator compune tot acum piesa pentru cor mixt a cappella *Călătoria pe mare*, apoi uvertura *Carelia*, aceasta primită cu ovaţii pentru cuprinsul ei patriotic uşor descifrabil din mersul în suită pe virtuţile naţionale scoase în relief pe particularităţile melodice populare finlandeze.

Epocă prolifică, aceasta de linişte şi echilibru casnic, adaugă una după alta lucrări precum suita *Iubitul* pentru cor bărbătesc, reluată mai tîrziu şi orhestrată apoi o *Sonată pentru pian*, şase *Impromptu*-uri, un *Cîntec al primăverii*, toate acestea prevăzute cu număr de opus, ceea ce denotă certitudinea sub care se înscriu în conştiinţa autorului. Ca nici unui alt compozitor în plină maturitate, dieta ţării îi asigură lui Sibelius, în pragul celor 40 de ani, o pensie pe viaţă scutindu-l pentru restul de 50 de ani de orice neplăceri materiale. I se nasc pe rînd şase fete, face călătorii repetate în Italia, la Bayreuth, la München. Revenit acasă compune acum una din marile sale opere, *Suita Lemminkainen*, pandant la cea a lui Kullervo, eroul acesta tragic făcînd loc aici unuia jucăuş, vesel, optimist, aproape pantagruelic în pofta de petreceri, care însă trecut prin insula Tuonela, prin ţara morţilor, se investeşte cu virtuţi de luptător care fac din el un erou de admiraţie generală.

Operă printre cele de căpătîi ale lui Sibelius, suita aceasta îi solicită trei ani de efort de creaţie. Încheiată la 1895 şi prezentată în concert, după înfrîngerea acribiei cu care instrumentiştii refuzaseră la început să o execute, găsindu-i ciudăţeniile de neexecutat, piesa, primită cu răceală de un public ostil inovaţiilor orhestrale, îşi cîştigă cu timpul o aderenţă care face ca cel puţin una din cele patru părţi ale suitei, anume *Lebăda din Tuonela* să figureze curînd şi să rămînă pînă astăzi o frecvenţă certă în programele de concert.

Cu titlul *Legendele lui Lemminkainen*, suita expune peripeţiile legendare ale eroului atras iniţial în iureşul de petreceri rustice la care încîntă pe fetele din

https://biblioteca-digitala.ro

Saari cu ghiduşiile lui. În mare antren componistic, Sibelius profită de prilejul de a reformula expozitiv viaţa de la ţară cu toate particularităţile ei în partea aceasta introductivă întitulată *Lemminkainen şi fetele din Saari.* Pe un fundal de mit popular, partea a doua *Lemminkainen la Tuonela* evocă portretul mamei îndurerată de pierderea fiului şi bucuria regăsirii lui, revenit din Tuonela. De mare frumuseţe partea a treia *Lebăda din Tuonela* evocă plastic peisajul realizat din închipuiri figurate în legenda lebedei plutind în miez de noapte pe lacul solitar în mijlocul pădurilor întunecate şi a stîncilor prăvălite în apele din jurul insulei Tuonela, a ţării acesteia sumbre a morţilor. Partea ultimă cu tema întoarcerii eroului, luată din aceeaşi *Kalevala*, idealizează personajul revenit în patrie încărcat de virtuţi eroice.

Trecută prin peripeţiile unei atît de acerbe opoziţii faţă de noutatea elementelor componistice folosite, luate din raftul modern al muzicii cu program, suita Lemminkainen, prezentată la 28 aprilie 1896, este trecută, după imputările criticilor adăugate la cele ale orhestranţilor din timpul repetiţiilor, la arhiva de unde va fi readusă integrală în concert abia în 1934.

După liniştirea furtunii stîrnite de ambiţia autorului de a înfrunta publicul cu opera sa, Sibelius îşi acordă o perioadă de calm şi de odihnă. Petrece cîtva timp la Berlin şi Leipzig, după care întremat de succesul de editură de la Breitkopf şi Härtel, căreia îşi vinde dreptul de editare pentru viitoarele sale opere, compune piesele scurte de larg ecou public *Vals trist* şi liedul *Trandafirii negri* pe versurile poetului Josephson. Ideia de a trata drama unui muribund evocînd în transa clipei supreme o dragoste eşuată, împrumutată din panerul desuet al romantismului în declin, l-a preocupat pe Sibelius într-o măsură analogă aceleia din care pe o temă cu similitudini se va alcătui poemul *Moarte şi transfiguraţie* de Richard Strauss.

Sfîrşitul de secol adună pe cerul european nori de nelinişte generală prefaţînd marile schimbări pe cale să se producă. Evenimentele se precipită şi în Finlanda, provincie gubernială a Rusiei, unde se simte un puternic curent de reînviere naţională după cele şapte veacuri de dominaţie suedeză şi o sută de ani de ocupaţie ţaristă. Manifestul din Februarie cu suprimarea drepturilor poporului, pînă aci garantate, este scînteia care aprinde flacăra pasiunilor revendicative. Finlandezii îşi reclamă din ce în ce mai zgomotos dreptul la o existenţă naţională proprie, independentă, expunînd aspiraţia aceasta în toate formele la îndemîna lor. Poeţii exaltă virtuţile poporului, compozitorii le ţin isonul glorificîndu-le în melodii menite să-l deştepte la o viaţă nouă, liberă, demnă. În 1902, în fine, limba poporului va fi declarată limba naţională egală cu suedeza.

În ambianţa aceasta patetică, Sibelius se implică cu poemul de larg răsunet naţional, cu poemul simfonic *Finlandia*, un poem străbătut de suflul particular al marilor creaţii redînd zbuciumul unei inimi în ceea ce are mai înalt, mai mişcător. De la capacitatea de evocare plastică a patriei sale, ţara lacurilor prelinse printre păduri seculare, străbătute pe alocuri de razele unui soare plăpînd, la forţa descriptivă a oamenilor robuşti care o populează, Sibelius probează în poemul acesta că dispune de toate resursele necesare pentru a trezi un popor aprig, ţinut de veacuri în robie, la o viaţă nouă. Cu trîmbiţele vestitoare ale eliberării apropiate îl trece — printr-un adagiu înveselitor pe cadenţe populare fluente, cantabile, cu înfiorări exuberante — ca să-l aducă apoi într-un final la încrederea în victorie pe acorduri marţiale de apoteoză jubilantă.

Încheiat la 1899 dar interzis de autorităţi, poemul îşi face un drum eroic în străinătate, într-un exil ale cărui ecouri produc un efect cu atît mai mare cu cît este mai sever cenzurat în ţară.

https://biblioteca-digitala.ro

În plină febră creatoare, Sibelius realizează în acelaş an *Simfonia întîia*, lucrare de factură clasică, dar fără obedienţe în structură, ea începînd cu un andante şi încheind pe un final de cvasi-fantezie. Transpar şi din ea motivele culese din folclorul naţional intercalate în ansamblul de elemente deliberate programatic, în care ideile se alternează cu imaginile într-o complexitate care lasă loc interpretărilor de tot felul.

Odată cu simfonia întîia, programul concertului prezintă *Corala atenienilor* pentru voci de bărbaţi, pe versurile poetului Rydberg. Trimisă în text la eroismul atenienilor, cantata este o incitaţie la rezistenţa în continuare a finlandezilor împotriva opresorilor.

După 1900 Sibelius trăieşte o perioadă lungă de difuzare a lucrărilor sale în lumea internaţională şi de recoltare a impresiilor din concertele date în diferite oraşe cu orhestra lui Kajanus. Turneul acestei orhestre în lumea scandinavă validează pe Sibelius ca reprezentant nu numai al muzicii patriei sale, ci mai mult decît atît, ca emisar al mişcării de eliberare a poporului pe care îl reprezintă. Prezenţa sa la pupitru dezlănţuie frenezia ascultătorilor animaţi de simpatie pentru Finlanda. Iureşul trece şi dincoace pe continent la concertele din Germania, Olanda şi Belgia.

Cu anii care trec i se consolidează prestigiul punîndu-l în contact cu toţi marii muzicieni ai timpului. La Praga îl vizitează pe Dvorak, la Heidelberg se împrieteneşte cu Richard Strauss care devine un devotat propagator al pieselor sale. La Berlin Ferruccio Busoni îi programează o serie de concerte. În pauzele unei activităţi itinerante aşa de vaste lucrează la *Simfonia a doua* prezentată într-un concert festiv în 1902. Cu aceeaşi varietate de opinii şi comentarii, critica găseşte totuşi unanimă în simfonia aceasta un nou apel patriotic de redeşteptare naţională analog aceluia din poemul Finlandia.

Cu limba finlandeză oficializată în 1902 se inaugurează la Helsinki tot atunci primul Teatru Naţional finlandez. Pe lîngă ceilalţi compozitori solicitaţi să contribuie la acest eveniment festiv, Sibelius compune piesa *Originea Focului* pentru solo de bariton cor de bărbaţi şi orhestră. Zările încep să se lumineze şi animat de entuziasmul general, Sibelius compune *Simfonia a treia* în care se regasesc accentele subtile de incitaţie patriotică. Toamna îl găseşte angajat în ilustrarea muzicală a piesei *Moartea* a cumnatului său Järnefelt, ilustrare sortită să fie uitată, ca şi piesa căreia i-a fost afectată, dacă în cadrul ei Sibelius n-ar fi inclus acel *Vals trist* care va rămîne piesa cea mai populară din toată opera componistică a autorului ei. Pe lîngă meritul lui intrinsec, valsul acesta îl are şi pe acela de a fi atras atenţia asupra lucrărilor mai mari şi mai importante ale lui Sibelius.

De larga lui difuzare va beneficia în primul rînd compoziţia imediat următoare, *Concertul pentru vioară şi orchestră* în re minor. După unii opera de căpătîi a lui Sibelius, care, debutînd ca violonist, se realizează integral tot pe portativul viorinei pe care o înzestrează aici cu iniţiativa şi cu purtătoarea de mesaj, orhestra fiind redusă la o simplă acompaniatoare. De la partea întîia, cu o însăilare de elemente trecute pe filiera de nostalgie şi de înfrîngeri dureroase, la partea a doua cu un adagiu plin de farmec evocator pînă în finalul părţii a treia, Sibelius se lasă în voia inspiraţiei prolifice, antrenat şi de amintirile legate de instrumentul care i-a însoţit elanurile tinereţii trecute acum pe ritmuri impetuoase şi izbucniri euforice. De mare virtuozitate, piesa aceasta pentru vioară şi orhestră cucereşte prin claritate, prin sinceritate, prin avînt şi strălucire, fiind una din cele mai îndrăgite piese concertante ale violoniştilor de pretutindeni.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru că nu se poate despărţi de principiul muzicii în dualitate cu textul literar, compune pe un text de Paavo Cajander piesa *Regina captivă*, o cantată pentru cor mixt şi orhestră, elaborată şi aceasta pe elemente de folclor şi pe semnificaţii uşor de desprins din text, regina nefiind decît însăşi Finlanda în aşteptarea eliberării ei din captivitate.

Cu Simfonia a treia terminată în 1907 şi cu *Simfonia a patra* Sibelius pare să încerce saltul spre abstracţiunea muzicii pure fără implicaţii programatice. Începe, după propria sa mărturisire să noteze pe portativ ceea ce « vede » şi « aude ». Nu se mai găseşte în ea zbuciumul patriotic, nici vreo dramă sentimentală anume. Totul e un complex de avînturi şi relaxări, de bucurii şi tristeţi, de sunete acordate pe un temperament vijelios sau temperat, furat cînd de umbrele cînd de înseninările lăsate pe o inimă încărcată de sugestii muzicale.

Cu anii care se apropie de războiul prim mondial, Sibelius, după cîteva popasuri la Londra şi Paris unde se cunoaşte cu Debussy şi cu Vincent d'Indy, înscrie din nou la activ lucrări mici, o serie de lieduri, cîntece pentru cor, sonatine, rondo-uri, muzică de scenă la diferite piese, unele de Shakespeare, o ilustrate celebră la piesa *Jedermann* de Hofmansthal, poemul de mai mare întindere *Okeanidele*, piese pentru vioară şi pian, ca să se reculeagă în toiul războiului în *Simfonia a cincea*, grandioasă în vitalitatea cu care în contextul morţii pe toate fronturile exprimă dragostea de viaţă, profetizînd eliberarea patriei care se şi produce la 1917.

La declararea independenţei ţării, Sibelius prezintă într-un concert festiv la el în patrie poemul Finlandia, *Marşul patriotic* recent compus şi o *Închinare patriei*, toate în nota exploziei de entuziasm unanim.

După agitaţia vieţii prinsă în lupta de cucerire a acestei independenţe, Sibelius îşi ia acum cînd împlinirile sînt aci, dreptul la o odihnă activă. Cu viaţa materială asigurată prin pensia de stat mărită, cu familia pusă la adăpostul vilei Ainola, clădită după gustul său la Järvenpaa în mijlocul naturii, în răscumpărarea pasiunii cu care a cîntat-o, cu prestigiul deplin cucerit şi prevăzut cu titluri, unul de profesor universitar, două de doctor « honoris causa », cu o listă de lucrări prodigioasă, numerotată şi nenumerotată la lista de opusuri, cu repetate călătorii omagiale pe continent şi dincolo în America, Sibelius se poate considera cu datoria de om, cu sarcina de cetăţean şi cu misiunea artistică împlinite. Înzestrat de o natură generoasă cu geniu, dar şi cu o longevitate robustă, extinsă pînă la vîrsta de 90 de ani, onorat, omagiat, adulat, va continua bineînţeles să compună înşirînd alte simfonii, a şasea la care lucrează cinci ani, a şaptea, o fantezie simfonică, terminată în 1924, apoi şi a opta, un proiect la care se pare că a renunţat. O ultimă piesă, poemul simfonic *Tapiola* mai suscită admiraţie pentru prospeţimea componistică rămasă nealterată în acest om impetuos, lovit la început de asprimi critice, pus sub apriga cenzură a tuturor celor ce se opun ieşirilor din făgaşele vechi spre zări noi, dar şi susţinut de opinia încurajatoare a unui public entuziast. Rămas pînă la urmă întreg în recunoştinţa naţiei sale şi în recunoaşterea universală a merituoasei sale contribuţii la opera de înălţare morală a omului prin ceea ce este mai sensibil în el, prin muzică, Sibelius dă încăodată glas acelui *tapio*, fluerul zeului pădurilor, trecînd ecourile freamătului frunzelor în clipocitul valurilor celor o mie de lacuri şi constituind din îmbinarea lor armonia pentru un cîntec înaripat, apoteozînd virtuţile de mare frumuseţe ale unui popor minunat.

Acesta a fost Sibelius, cîntăreţul patriei sale, al avînturilor generoase ale omului cu inima închinată bucuriei vieţii.

https://biblioteca-digitala.ro

GEO ŞERBAN

Apropieri de la distanţă

Exponenţi ai unei ţări mici, creatorii finlandezi de tot felul — literaţi, artişti, arhitecţi, muzicieni — sînt şi ei confruntaţi cu aspiraţia firească de a se impune pe plan mondial şi de a li se recunoaşte contribuţia originală la îmbogăţirea patrimoniului universal. Cîteva nume de circulaţie mondială, Kivi, Sillanpää, Sibelius, întreţin flacăra speranţei, îndreptăţită în primul rînd printr-un potenţial ce-şi dovedeşte fertilitatea continuă. Numelor consacrate li se adaugă reputaţii noi. Un Mika Waltari este privit în romanul istoric, ca o autoritate, chiar de către protagonişti notorii, precum Marguerite Yourcenar sau Henri Troyat. Unui Alvar Aalto, revistele europene de specialitate îi consacră numere speciale, considerîndu-l printre cei mai robuşti arhitecţi ai deceniilor din urmă.

Sub diverse modalităţi, cultura finlandeză se manifestă generoasă în planul confluenţelor spirituale internaţionale, deosebit de receptivă şi gata să contribuie la proliferarea schimburilor. O modestă localitate mai sus de Helsinki, Lahti are toate şansele să devină, pe o ipotetică hartă a colocviilor organizate periodic pe continentul nostru, un Cérisy-la-Salle al Nordului. Oriunde se pun la cale contacte, se angajează discuţii avînd în obiectiv mai buna cunoaştere reciprocă, Finlanda îşi face simţită prezenţa, fără inhibiţii, dar şi fără revendicări arogante.

Acorduri

. . . Era la începutul lui mai 1979, la Bled în Jugoslavia. La invitaţia P.E.N.-clubului sloven, literaţi din Europa, cît şi din Asia, Africa, America, se întîlniseră spre a se consulta asupra condiţiilor actuale de circulaţie a valorilor şi asupra posibilităţilor de a asigura tuturor literaturilor o răspîndire cît mai largă, echitabilă şi capabilă să exprime, peste barierele de limbă, acea voinţă nobilă de a colabora la instaurarea unui consens general de înţelegere şi convieţuire constructivă. Cum se întîmplă în asemenea împrejurări, paralel cu discuţiile în plen se înfiripă dialoguri separate, în pauze, la dineuri, adesea mai eficiente, mai fertile prin stabilirea de acorduri de la persoană la persoană, menite să stimuleze mai curînd traducerea frumoaselor principii în practică, măcar parţial. Între două şedinţe, am dialogat astfel, cu doamna Kirsi Kunnas, de la Helsinki, interesată să se iniţieze în experienţa revistei « Secolul 20 » îndată ce a fost prezentată delegaţilor de faţă pe fondul desbaterii despre promovarea literaturii ca punte între popoare. Ce ne-am spus atunci, poate, n-a depăşit graniţele politeţelor de rigoare, amabilitatea schimbării cărţilor de vizită, dar un sănătos pragmatism a dat, ulterior, conţinut frazelor protocolare. De la vorbe, Kirsi Kunnas a trecut la fapte, făcînd să parvină regulat pe adresa bucureşteană, publicaţia trimestrială *Books from Finland*. Este mai mult decît un caleidoscop al actualităţii editoriale. Înaintea recenziilor la zi, sînt înserate creionări ale unor personalităţi reprezentative, fragmente de proză, mănunchiuri de poezii, în franceză, în engleză, portrete fotografice, reproduceri documentare, într-o excelentă condiţie tipografică, de invidiat, pe o

https://biblioteca-digitala.ro

hîrtie și cu un tipar care, singure, indică nivelul competitiv, o ambiție și o obișnuință de a conferi cărții prestigiul cuvenit oricărui produs al spiritului. Izbește mulțimea și diversitatea titlurilor înscrise în tabloul editorial la zi, de unde se deduce constanța unui ridicat număr de cititori. Ar fi greu să se stabilească o ierarhie a preferințelor, fie că gusturile sînt echilibrat repartizate, fie că publicația împacă lucrurile printr-o « politică » de neutralitate, preocupată să facă parte dreaptă variatelor curente și direcții de opinie. O egală simpatie pare să încurajeze inspirația poeților de toate vîrstele, de la veteranul Arvo Turtiainen, dispărut deunăzi la aproape optzeci de ani, lăsînd în urmă o impunătoare operă străbătută de suflul umanitar-democratic ce a permis asocieri cu Carl Sandburg, cu Edgar Lee Masters (de notat că poetul a tradus din T. S. Eliot și Maiakovski), pînă la Sirka Turkka, Pekka Parkkinen ori Pentu Saaritsa, născuți în pragul celui de al doilea război mondial, însă avînd de-acum la activ o impozantă suită de volume. Nicio constrîngere în alcătuirea repertoriului liric, poate o anume vibrație în plus — firească în patria *Kalevalei* — pentru a fixa raporturile cu natura, ipostaziate mai tandru-confesiv sau mai patetic-declamator, fără stridențe retorice, într-un registru preponderent nostalgic, bîntuit de îndoieli, de tulburări abisale. La diversificarea vocilor, a timbrelor în perimetrul literelor finlandeze, este reliefat insistent aportul scriitorilor locali de limbă suedeză, ca Elmer Diktonius (comparat cu Strindberg), ca Johan Bargum sau Claes Andersson. Deloc neglijabilă este prezența scriitoarelor în standurile librăriilor finlandeze și nu e de mirare dacă ne gîndim la solida tradiție instaurată la începutul secolului de o Minna Canth, nu numai efervescentă poetesă, dar și feministă de marcă într-o țară unde femeile au căpătat drept de vot și de a fi alese printre cele dintîi în Europa, încă de la 1906—907. Aproape intrată în legendă este Hella Wuolijoki (1885 — 1954), despre care se scriu biografii și studii monografice, acreditată de faima unei colaborări cu Bertolt Brecht ce a dus la *Domnul Puntila și sluga sa Matti*. Izbește interesul activ față de figurile de altădată, o grijă de a implica în actualitate moștenirea trecutului, într-o cultură a cărei bază modernă era pusă doar la 1836, odată cu prima ediție a *Kalevalei*. Tocmai cel ce a adunat într-un florilegiu coerent componentele epopeii naționale, Elias Lönnrot, observăm că este obiectul unor riguroase exegeze academice, paralele cu editarea caetelor sale de lucru. Parcă pentru a compensa condițiile mizere în care s-a sfîrșit Alexsis Kivi, acum un veac și ceva, fără măcar să-și vadă tipărit romanul *Cei șapte frați* ce trebuia să devină o glorie a spiritualității finlandeze, continuatorii săi de astăzi sînt în centrul unei atenții susținute. Semnificative sînt știrile colectate doar într-un singur caz: al prozatorului Väinö Linna. Pentru a-i sărbători cei 60 de ani (împliniți la 21 dec. 1980) s-a inițiat un volum omagial cu aproape 40 de contribuții privind opera și activitatea sa. Un premiu literar îi poartă numele, în vreme ce traducătorul său în rusă, Vladimir Bogacev, primea, tot în 1980, din partea Ministerului finlandez al Educației premiul anual decernat pentru contribuții la înmulțirea traducerilor în străinătate (aceeași distincție o lua în 1979 englezul Keith Bosley, tălmăcitor al poetului Eino Leino). Așa dar, statul intervine cu mijloace materiale adecvate, într-o acțiune convergentă vizînd demnitatea scriitorului și a scrisului în țară și peste hotare. Gesturile de prețuire instituționalizate reflectă o optică adînc înrădăcinată, unanim împărtășită. Altfel n-ar fi de conceput ca în calendarul sărbătorilor oficiale să figureze date la care toată suflarea finlandeză celebrează slujitori ai condeiului, un Kivi (la 12 octombrie), un Runeberg (la 5 februarie), un Snellman (la 12 mai). Țara este presărată cu case memoriale, a căror imagine, multiplicată curent de ghidurile ilustrate, se imprimă în memorie. Modeste, fragile la înfăți-

https://biblioteca-digitala.ro

șare, timpul le-ar fi măcinat pînă să intervină duhul rău al demolărilor de prin alte părți, dar tocmai că ele sînt ocrotite cu pioasă afecțiune.

Cumulate, toate aceste realități, inițiative, comportamente conturează un climat specific, propice afirmării, conducînd inevitabil spre o întrebare capitală, formulată expres în editorialul publicației *Books from Finland* nr. 3/1980: « Can a small country have a great literature? » Exact chestiunea ridicată la noi, în 1947, de Camil Petrescu, pînă și în termeni identici! Răspunsul îl dau scriitorii finlandezi la masa de lucru, iar rezultatele se văd în cărțile lor tot mai căutate pe diverse meridiane. Îi susțin însă și autoritățile, organizînd frecvente întîlniri internaționale, festivaluri, tîrguri de carte, coproducții editoriale, de teatru, de film, o atmosferă deschisă contactelor, dinamică, aptă să producă idei, să dea aripi inspirației. Primul număr pe 1983 din *Books from Finland* notează principalele evenimente cu participare internațională prevăzute pentru sezonul apropiat. În capul listei figurează cea de a 11-a reuniune Lahti cu tema « Literatură și explorare ». Îi succed trei simposioane, un festival de muzică și poezie, o dezbatere în jurul raportului « Literatură-istorie », o competiție dedicată teatrului contemporan. De remarcat că unele dintre aceste manifestări sînt programate în altă parte decît în capitala țării, la Kajaani, la Nurines, la Urjala, la Tampere. Cum se vede, o descentralizare dirijată, desigur cu foloase palpabile în vederea activizării resurselor din toate zonele, a prevenirii și descurajării provincialismului latent.

Corolarul este de la sine înțeles. Circulația are loc în dublu sens. Gazdele de la Lahti devin, la rîndul lor, oaspeți pe alte meleaguri. Un fructuos simposion finlandezo-danez se ținea în 1981 la Amsterdam. Cînd de la Budapesta s-a inițiat confruntarea de păreri în jurul eternei probleme « țări mici, mari literaturi? », participarea finlandeză a fost dintre cele mai numeroase și mai angajante, alături de Jorge Amado, Carlos Barral, Erskine Caldwell, Jean Cassou, Michel Deguy, Mihai Beniuc, Hans Magnus Enzensberger, Romain Gary, Robert Goffin, Gyula Illyés, Miroslav Krleza, Artur Lundkvist Arthur Miller, Iris Murdoch, Tadeusz Rozewicz, George Steiner etc. etc.

Arome

... Revin la amintirea întîlnirii la Bled cu Kirsi Kunnas. Acum înțeleg mai bine cordialitatea sa, acel calm surîzător, expert în îndeplinirea oficiului de mesager. Știa să fie prezentă fără să forțeze atenția, să trezească interes fără să-l reclame. Era, probabil, exercițiu căpătat prin frecventarea repetată a unor reuniuni similare (nu mă mir să constat că unul dintre simposioanele mai sus pomenite este aranjat să se desfășoare sub tutela numelui său). Putea să mai existe o cauză a certitudinii cu care se impunea. Nu se simțea rătăcită, izolată. Avea conștiința unui efort comun, de durată, întreprins de forțe diverse, concomitent, întru creșterea prestigiului finlandez.

Nu mai departe decît peste cîteva zile, eram în măsură să verific presupunerea, la Viena. O ambianță sărbătorească respira din toți porii capitalei austriece. Recenta acțiune de îndepărtare a funinginei de pe vechile ziduri (după model Malraux) schimbase înfățișarea Burgtheater-ului a celor două mari muzee din vecinătate. În haină nouă își întîmpinau admiratorii Mozart și Goethe de pe soclurile din Burggarten. Pe Mariahilferstrasse circula un tramvai acoperit de Ernst Fuchs cu toate culorile curcubeului (replică la avioanele pictate de Calder). Bătrînii castani de pe Ring etalau, ca niște lampioane, flori albe și roșii. Somptuoaselor boschete galbene *(Phorsitia)* explodate prin parcuri, străjuind intrările la Hofburg, la Schönbrunn, li se adăugau steaguri pe edificiile centrale, ingenioase embleme

https://biblioteca-digitala.ro

decorative la răscruci, o profuziune de postere distribuite din belşug pentru a vesti că sta să înceapă *Wiener Festwochen*. Cîte programe afişate atîtea ocazii de ameţeli. Pentru mine, ocazie unică de a o vedea pe glorioasa noastră compatrioată Ileana Cotrubaş în rolul Suzannei din *Nunta lui Figaro*, sub bagheta lui Karl Böhm. Festival de orgă, retrospective cinefilice, formaţii muzicale şi trupe de teatru în turneu, expoziţii felurite: documentar-istorice, de fotografii, de pictură şi . . . la Akademie für bildene Künste, în piaţa Schiller, *arhitectură finlandeză*. De fapt, doar un reprezentant al acestei arhitecturi: Timo Pentillä, cu proiecte şi construcţii din 1958—1979. Prima impresie, încă vie, avea să fie, contrar aşteptărilor, una olfactivă. Stativele, ramele lucrărilor, postamentele, confecţionate din lemn proaspăt geluit, umpleau marea sală de la parterul Academiei de Arte de aromele pădurilor nordice. Un efect stenic, relaxant, ambianţă cum nu se putea mai potrivită cu optica severă a creatorului expozant. Mai întîi că el însuşi pleacă, uneori, de la valorificarea exclusivă a lemnului. Din trunchiuri de brad concepe o seducătoare cabană-refugiu (*Fischerhütte*), strict funcţională dar nu lipsită de cochetărie, adăpost la capătul unei grele zile de muncă şi, totodată, loc propice visărilor. Sobrietate şi elevaţie ar putea fi considerate două componente polare ale viziunii propuse de Timo Pentillä. Le identificăm în procesul de elaborare la planşetă, în proiecte (*Opera Naţională*) şi după aceea în operele înfăptuite, ca impozanta clădire a *Teatrului Municipal* din Helsinki (1967). Suprapuneri de planuri geometrice, echilibrate pe orizontală de preferinţă, fără ascensiuni trufaşe, cu mari intrări de sticlă şi faţade placate în ceramică, astfel încît rămîne dominantă senzaţia de lumină şi, implicit, de comunicativitate, de fraternizare a spaţiilor, a interiorului cu exteriorul, a construcţiei în sine cu mediul înconjurător, zidurile mulîndu-se pe ondulaţia terenului şi aşezîndu-se durabil sub protecţia unor arbori în plină vigoare. Creaţie şi natură îşi dau mîna, se completează reciproc, îşi împrumută din energie şi fantezie pentru a îmblînzi agresivitatea elementară, fanatismul întîmplărilor. Cu rigla de calcul în mînă şi cu compasul, arhitectul chibzuieşte nu numai funcţionalitatea volumelor, ci şi expresivitatea lor, rezultată din ordonare în spaţiu şi în raport cu destinaţia cărora le sînt hărăzite. Chiar în acelaş loc ridicate, la Tampere, *Şcoala Populară* şi *Ratina Sportstadion* îşi asociază sugestii strict diferenţiate. Văzută din unghiul simpatizat de fotograf, tribuna acoperită a stadionului egalează în supleţe, în elansare aproape imponderabilă, ingeniozitatea tehnică a realizatorilor arenei olimpice de la München. Relevabile pentru intenţia de a specula particularismele regionale sînt proiectele lui Timo Penttillä executate la solicitări străine. Alături de Alvar Aalto, a participat şi el la concursul pentru Biblioteca Naţională din Teheran. Clădirea ar fi trebuit să fie o oază de meditaţie şi izolare, la care izbeşte acoperişul presărat cu şiruri egale de mici cupole, Probabil că ar fi urmat să îndeplinească un rost în sistemul de captare şi filtrare a violentei lumini orientale, însă pînă una alta trimiteau gîndul la tradiţionala înfăţişare a moscheelor. Asemănătoare este grija de adaptare ce subzistă în planurile pentru Centrul de Cultură de la Manan, (Bahrain) sau pentru sala de concerte « Edward Grieg » de la Bergen. Între timp acasă, construcţii în cele mai diverse domenii au la bază proiecte de Timo Pentillä. O uzină terminată la Helsinki în 1976 ar fi putut să slujească, foarte bine, de cadru pentru un alt *Deşert roşu* al lui Antonioni. Dincolo de modernitatea liniilor, de impecabila îmbinare a betonului, aluminiului şi sticlei, captează reconfortant vastele panouri colorate. Bucuria culorii era, de altfel, mai de mult exploatată de arhitect, cînd la complexul de locuinţe din 1967 punea copios la contribuţie cărămida aparentă, cu impresia imediată de tihnă familiară, tandră, integrată calmului natural, semn peremptoriu al predispoziţiei către interiorizare.

https://biblioteca-digitala.ro

Aleasă în nuanțe florale, în tonuri cît mai apropiate de ale naturii, culoarea intră în compunerea ansamblurilor arhitectului ca unic ornament. Altminteri, îi rămîne străină orice tentație decorativistă. Pe cît de suple geometriile închipuite de el, pe atît de epurate de efecte exterioare, emfatice, probînd consecvent supunerea la rigorile unui optim ascetism, triumf al măsurii și al lucidității nefastuoase. Un artist refractar la tot ce ar fi în măsură să ia ochii, duce gîndul la stilul de viață al semenilor săi, probabil destul de discreți în manifestările lor, corecți, exacți în fireștile lor întreprinderi, cu un respect desăvîrșit al bunei conviețuiri din care își extrag confortul existenței colective, adăpost îngăduitor și promițător pentru cîte traume, obsesii, impulsuri nelămurite vor fi bîntuind pe fiecare.

Armonii

. . . Reflecțiile în marginea exponatelor lui Timo Pentillä s-au așternut peste impresiile păstrate de la o memorabilă audiție din Jean Sibelius, prilejuită de turneul la București, în iunie, 1970, al Orchestrei simfonice suedeze sub conducerea lui Sergiu Celibidache. Pentru acea reîntîlnire cu publicul românesc după o lungă absență, dirijorul pregătise un exigent maraton, o succesiune de concerte, unul mai ispititor decît altul, cu un repertoriu de la Wagner, Musorgski și Brahms la Ravel, Bartok, Hindemith. În introducerea unuia din programe s-a executat o piesă rareori auzită, cel puțin pe podiumurile noastre, poemul simfonic *En Saga*, creație timpurie a lui Sibelius, țîșnită mai mult din avînt liric decît din știință a compoziției. Din lipsa imperativelor tehnice, chiar din precaritățile partiturii, dirijorul a făcut terenul unei iscusite construcții orchestrale, o demonstrație de rafinament. Cine știe de cîte ori se va mai fi auzit în sala din strada Nuferilor asemenea diminuări ale corzilor pînă la unda zefirului și totuși să rămînă perfect perceptibil dialogul melancolic cu fagoții și ceilalți suflători, fără ca nimeni să nu treacă în umbră și nimeni să nu se simtă concurat, mai puțin luat în seamă. Savanta alternare a accentelor, nuanțarea coloristică a timbrelor au permis lui Celibidache (la fel cum va proceda mai tîrziu și cu *Rapsodia* enesciană, într-o altă neuitată seară, la Ateneu, aplicînd un cod de lectură modern, articulat pe confruntarea experiențelor cardinale de la preclasici la Mozart, la Stravinski și urmașii lor) să exploreze la sorgintea fanteziei lui Sibelius și să dezvăluie filonul de poezie ce-i incendiase inspirația. Compozitorul lucrase sub fascinația *Kalevalei*, iar interpretul său — adversar al folclorismului de circumstanță — și-a mobilizat întregul arsenal pentru a restitui intactă, ferită de impurități, sensibilitatea populară cristalizată, de-alungul unei istorii zbuciumate, în țesătura epopeii naționale finlandeze. Au apărut în relief registre nebănuite pentru cine s-a obișnuit să asimileze numele lui Sibelius cu sentimentalismele banalizate prin exces ale *Valsului trist* sau cu modulațiile incongruente din primele simfonii. O boare meditativă tainică se răspîndise în sală, netulburată nici măcar de prizăritele exuberanțe ale trompetelor. Nu pe momentele de efuziune, de exaltare eroică se sprijinea emoția discursului melodic, din lăuntru propulsată, unde se consumau trăiri ținute în frîu, satisfacțiile ca și dezamăgirile, șoaptele și torentele vieții. Trebuie să aibe o semnificație mai generală titlul pus de Sibelius unui quator pentru corzi: *Voces intimae*. Și pe una din planșele lui Timo Penttilä se distingea inscripția « Maestoso ma non troppo ». Repetata temperare programatică vorbește despre o delicatețe nativă care, departe de a presupune fragilitate, o atrofiere, răceală temperamentală, indică putința de control a propriilor reacții, fuga de improvizații, onesitatea cizelată, prețul pus pe educație, civilizația intrată în reflex pentru lumea finlandeză. O lume de cunoscut . . .

https://biblioteca-digitala.ro

CARNET
CARNET
CARNET
CARNET

GHEORGHE ANGHEL

Plasticieni și muzee . . .

De acolo de sus, țăndări de insule era pămîntul și pe măsură ce înaintam petele albastre se împuținau, și pămîntul creștea găurit de lacuri ca un burete.

Și sub cerul clar și sclipitor de curățenie al nordului, Helsinki se arăta ca o grădină uriașă, cu parcuri nesfîrșite și oglinzi de lacuri cu apă limpede.

Ce minune a făcut oare, ca pe întinderea asta de granit cu nenumărate lacuri și nesfîrșite păduri, bîntuită de gerurile boreale, să trăiască, să muncească, să creeze aceste patru milioane de oameni?

Și răspunsul nu-i greu de aflat, căci este destul să vezi casele răzlețite prin pădure, cu trainice gospodării, orașele cu ordinea lor cumpătată, jocul copiilor pe pajiștile de un verde incredibil, umbletul simplu și curat al bătrînilor îmbrăcați în straie negre.

Aici marea intră în oraș și orașul se duce în mare prelungindu-și existența pe nenumăratele insule, nave și ele într-un fel, pe care oamenii au construit case, școli, șantiere, muzee. Muzeu. Sală de concerte, Galerii de artă, iată cuvinte ce se întîlnesc des în Helsinki; și nu numai aici, căci Tampere sau Turku, alte orașe ale Finlandei, nu sînt cu nimic mai prejos.

Muzeul de artă contemporană finlandeză din Helsinki, se află în mijlocul unui parc natural și, evident, pe marginea unui lac. Această selecție de pictură și sculptură prezintă, de fapt, cronologic, evoluția artei finlandeze, începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut și pînă în zilele noastre. Alături, într-un pavilion separat, de fapt o construcție tradițională finlandeză, Muzeul prezintă periodic expoziții de grup sau manifestări colective ale tinerilor artiști.

Un colectiv, bunăoară, format din șase plasticieni, prezent de această dată într-o manifestare ce nu implica numai semnul săvîrșit de artist pe o suprafață plană, ci mai ales metamorfoza acestor semne, inițial desene după natură de mare calitate, dar care deveneau succesiv, apoi, reliefuri, sau obiecte, ca în cele din urmă să evadeze din spațiul acelor încăperi, în parcul natural, unde deveneau modificări de peisaj prin împletituri de ramuri, pînă la construcții tăinuite de desișul pădurii; unde lumini puternice, fulgere adevărate ce sfîșiau bizar întunericul pentru o secundă, făceau să se poată citi pe nisipul presărat pe jos geografia unui corp omenesc.

Apoi, mai departe, un itinerar obligatoriu conducea spre o poiană în care zgomotele dezordonate ale începutului erau disciplinate și transformate în sunete a căror armonie liniștitoare se integra firesc în atmosfera acelei seri prelungite pînă

https://biblioteca-digitala.ro

spre miezul nopții, într-o persistentă lucire crepusculară, iar o pasăre uriașă din metal și voaluri albe, construcție ce te ducea cu gîndul la pasărea lui Vladimir Tatlin, ce nu a văzut niciodată lumina zilei, plutea suspendată pe un cablu, traversînd imperturbabilă poiana.

Un alt colectiv de artiști, de data aceasta dansatori, adunați sub bagheta regizorală a unei tinere plasticiene, prezenta, la centrul cultural de la Hanassari, un spectacol complex în care dansul, mișcarea scenică, dispoziția unor panouri colorate, cuplate cu elemente de brocart ofereau un spectacol de mare rafinament artistic. Panouri dreptunghiulare reprezentînd cele trei culori primare erau manevrate după o anumită ordine de tineri și tinere în maiouri colorate, ce reprezentau complementara cromatică a panoului pe care-l mînuiau. Două aparate de proiecție simultane desenau pe aceste trupuri în mișcare imagini fragmentare, uneori halucinante, alteori constituind adevărate universuri colorate, mișcate de valurile unduitoare ale corpurilor ce dansau. Sunete solare, uneori cu rezonanțe metalice, alteori profunde, executate la instrumente de percuție, dădeau spectacolului o notă gravă; totul sub semnul unui profesionalism indubitabil...

La Tampere, al doilea oraș după Helsinki, poate fi vizitată colecția de artă contemporană « Sarah Hilden ». Plasată în mijlocul unui parc natural, frecventat de toți localnicii, de nenumărați turiști, dar mai ales de tineri, colecția de artă contemporană « Sarah Hilden » beneficiază de o construcție modernă care a fost special gîndită pentru acest scop. Spații simple, logic dispuse, degajate de opacitatea unor pereți inutili, cu lumină naturală care să pună cît mai în valoare operele expuse. În afară, construcția își prelungește fericit rostul, plasînd pe gazonul verde al împrejurimilor, o colecție de sculptură din granit negru, opere ale artiștilor finlandezi contemporani, de la piese mici, subtil stabilind între ele relații de un ambientalism rafinat, pînă la semne ce s-ar vrea văzute de la mare distanță. Colecția « Sarah Hilden » este, din toate punctele de vedere, o instituție remarcabilă.

Și multe s-ar mai putea spune, despre Muzeul de artă din Turku, despre « Muzeul sticlei », despre arhitectura modernă, despre taberele internaționale de creație, despre atît de cunoscuta școală de design; dar, mai ales, despre conștiința și seriozitatea celor ce construiesc Finlanda modernă.

TEODOR MORARU

Kuopio

Kuopio — seara plecării. Schimburi de adrese, cuvinte de bun rămas. De la înălțimea la care ne aflăm, luăm masa de adio la restaurantul din turnul Puijo, se poate privi pînă foarte departe. Totul rămîne precis desenat chiar dacă lumina, pe măsură ce soarele coboară pentru un foarte scurt răgaz, devine mai concretă, iar apa și nesfîrșita întindere a brazilor capătă iradieri metalice. Nenumărate insule mici punctează acest decor. Stranie deschidere a cerului peste peisajul fantastic: de jur împrejur apă, de jur împrejur pămînt. Ca într-un tablou de Patimir, lumini stranii se întrepătrund într-o mișcare permanentă, într-o largă liniște. Simt că este unul din momentele ce-mi vor rămîne întipărite adînc în memorie.

Este atîta verde în acest spațiu încît înțeleg dorința oamenilor de a-și colora casele în roșu. Culorile opuse, lucrurile opuse fiind una — natura ca un labirint nesfîrșit !

https://biblioteca-digitala.ro

Am văzut un cartier de locuințe la cîțiva kilometri în afara orașului. Despre arhitectura finlandeză știam multe încă din școală. Păstrasem admirația pentru grija arhitecților de aici de a respecta spațiul înconjurător. Acum am prilejul să văd fabrici și grupuri de locuințe care și-au adaptat forma la spațiul în care au fost plantate, cum s-au armonizat cu grupurile de brazi sau de alți pomi deja existente în teren. Nici un arbore nu se taie. Niciodată nu va exista o justificare a distrugerii naturii și cu atît mai puțin în favoarea industriei. Cartierul pe care l-am vizitat înglobează ultimele idei ale arhitecturii finlandeze (ca și Universitatea sau spitalul Universității): cărămidă aparentă, calități diferite de ceramică, scări interioare, totul orientat spre soare, funcțional și deosebit de estetic. Apoi mobilierul. Mobilierul finlandez care-și datorează faima în primul rînd valorii artistice. Simplu, extrem de simplu, fără adaosuri inutile, acest mobilier este o prezență mai mult decît încîntătoare.

Ireală noapte.

Este o încercare a spiritului să te afli zi și noapte în lumina neîntreruptă a zilei. O încercare a cinstei și a demnității — totul pare a fi expus luminii întru purificare. Cu gîndul la noaptea neîntreruptă caut să cuprind într-un cuvînt această întindere de lumină. Măreață este natura în legile ei, iar orgoliile n-au decît să dispară !

Îndărătul acestor clipe stă munca noastră de aici [1]. Pe un perete, Ilie Boca a pictat una din minunatele lui compoziții cu lăutari și călăreți în sărbătoare. Pe un alt perete eu am pictat « Scara ». Doi pereți — două semne lăsate de doi pictori români care au trecut prin Kuopio. Orașul este înfrățit cu toată lumea, cu numeroase orașe din toată lumea. Am fost primiți aici cu o nemărginită atenție. Grija arătată nouă de una dintre personalitățile de marcă ale orașului, domnul Heikki Viitala, secretarul general al orașului — cel care a fost lîngă noi din clipa sosirii pînă la ultima strîngere de mînă de la aeroport — semnifică tocmai grija arătată artei. Apoi momentul emoționant în care, din partea tuturor participanților s-a depus o coroană de flori la mormîntul pictorului finlandez IUHO RISSANEN. În momentul de reculegere păstrat acolo m-am gîndit la trăinicia artei. « Omul nu poate trăi în afara artei ».

Expoziția de deschidere, cu lucrări aduse de către toți participanții, în frumoasa bibliotecă a orașului, seminariile ce s-au ținut în tot acest interval (pe tema « Art et environement »), expoziția de închidere, atmosfera densă de lucru, toate acestea au arătat dorința organizatorilor din Kuopio de a face din artă un mijloc de înțelegere între oameni.

Evenimentele s-au acumulat rapid nelăsîndu-ne răgaz de gîndire. Într-un timp scurt o trăire intensă a căpătat dimensiunile unei liniști. Liniștea de după muncă, liniștea încrederii în lucrul ce-l faci.

Păsări mici la fereastră, iarna, în acea lumină săracă, în imensitatea albului zăpezii. Apoi păsări mari, enorme chiar, pe grilaje, în perspective ciudate. Pînzele pictorului SEPPO VÄÄNÄNEN — i-am vizitat atelierul. Face parte din generația tînără a pictorilor finlandezi (n. 1950) și pictează păsări de parcă ar vrea să cuprindă în ele toată această imensitate de păduri și ape. Lucrează într-un atelier-locuință, într-un mic grup de locuințe situat în mijlocul pădurii.

Soarele a apus, dar lumina a rămas stranie în așteptarea dimineții. Ceilalți invitați, prietenii din Kuopio, artiștii au făcut înconjurul turnului Puijo ținîndu-se de mîini. Ne-am prins și noi.

---

[1] Kuopio International Pictorial Art Summer «Iuho rissanen». Au participat artiști din 15 țări.

https://biblioteca-digitala.ro

Din Suomi în Maramureș...

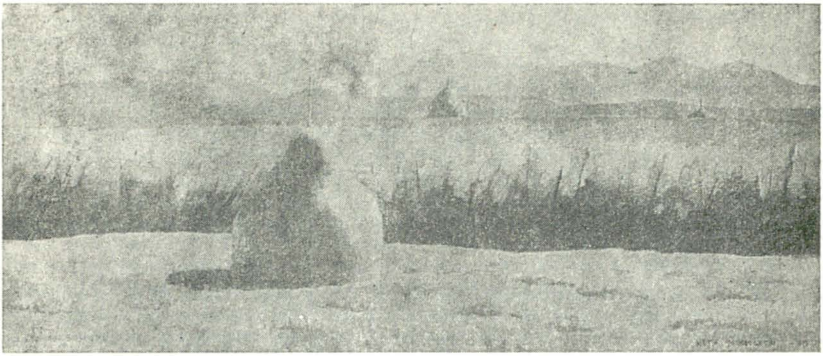

Remarcabile prin finețea observației și precizia detaliului, picturile artistei finlandeze ASTA NIEMISTÖ, rememorînd etape dintr-o călătorie recentă în Maramureș, dau mărturie despre vivacitatea și siguranța — în linie și culoare — a unei creatoare de frumos din Finlanda contemporană. În spiritul unei mai vechi tradiții, mereu reîmprospătate, de cunoaștere directă, reciprocă, între artiști — despre care, în chiar aceste pagini, ne vorbesc pictorii români Gheorghe Anghel și Teodor Moraru — Asta Niemistö se arată a fi o prietenă și o apropiată a țării noastre, al cărei peisaj natural și uman îl prețuiește nemijlocit și cu toată căldura.

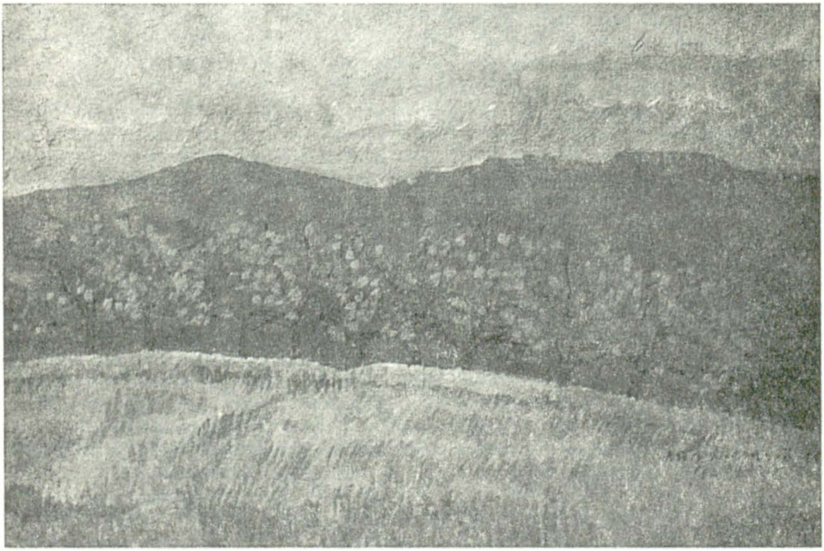

https://biblioteca-digitala.ro

PETRE MOGOŞEANU

Note de drum prin Laponia

Laponia sau «LAPPI» cum o numesc finlandezii, loc de legendă, vrajă şi mister. întinsă dincolo de Cercul polar, acoperă o largă suprafaţă din părţile extrem septentrionale ale Finlandei. Prezentă în mai toate ghidurile sau reclamele agenţiilor de turism, ea atrage pe orice turist sau străin venit pentru un timp în Suomi, trezindu-i, cum este şi firesc, dorinţa de a o vedea, fie şi numai pentru cîteva ore. Rîuri şi lacuri cu apă cristalină, zăpadă de un alb imaculat, turme de reni care se deplasează liniştite dintr-o pajişte în alta, relief specific zonei de tundră care, toamna, se îmbracă într-o culoare roşu-gălbuie de o mare profunzime, iată imagini nelipsite din prezentările pe care cei cu care începi discutarea unei vizite în Laponia ţi le oferă cu multă largheţe. Laponia, ca de altfel întregul nord al ţării, a constituit dintotdeauna, pentru finlandezi un miraj şi o sursă de inspiraţie, asemenea, in aceasta, Far West-ului pentru americani. Iar dacă în urmă cu aproape un secol, o vizită în acest ţinut constituia o acţiune cît se poate de temerară — în bună măsură datorită inexistenţei unor căi şi mijloace adecvate de acces —, azi eşti îndemnat să foloseşti avionul, trenul sau autoturismul, avînd asigurarea că acest teritoriu, intrat de multă vreme în circuitul economic naţional, e străbătut de drumuri moderne care permit atingerea cu uşurinţă a celui mai îndepărtat punct.

Optăm, în final, pentru o scurtă călătorie de vară, cînd lungile «nopţi albe» îţi oferă posibilitatea să admiri frumuseţea unui peisaj unic în felul său, pînă şi la miezul nopţii. Si, pentru a beneficia de mai mult decît de o simplă deplasare pe şoselele ce străbat ţara longitudinal, legînd nordul şi sudul între ele, ne alegem ca referinţă calendaristică ziua de 22 iunie, zi festivă cînd finlandezii, indiferent în ce colţ al ţării s-ar afla, celebrează «JUHANUS», tradiţionala sărbătoare a verii, intrată în obiceiul acestui popor din vremuri imemoriale.

Lăsăm în urmă oraşul Helsinki, şi, după mai multe ore de drum pe şosele străjuite de o parte şi de alta de lacuri fără de sfîrşit, ajungem în oraşul JYVÄSKYLÄ, situat în partea centrală a Finlandei, unde reuşim să admirăm, în fugă, expoziţia de artă modernă finlandeză găzduită de muzeul din localitate; clădirea acestuia este opera renumitului arhitect Alvar Aalto. Puţin mai departe, la un popas, inima ne tresaltă de bucurie cînd, la mii de kilometri de ţară, prindem întîmplător ultima ediţie de seară a buletinului de ştiri transmis de postul de radio Bucureşti.

Cum Laponia este încă departe, găsim găzduire pentru o noapte la unul din motelurile moderne situate în apropierea frumosului oraş OULU, urmînd ca a doua zi să ne continuăm călătoria spre punctul final — localitatea UTSJÖKI — punctul cel mai de nord al Laponiei. Intrăm într-o mică ceainărie pentru micul dejun şi, puţin surprinşi, remarcăm că pereţii sînt împodobiţi cu blănuri şi alte trofee de vînătoare, în centrul cărora domină o blană de elan, de dimensiuni cu totul neobişnuite. O femeie între două vîrste se apropie de noi şi după ce ne spune «hyvää huomenta» (bună dimineaţa), sezisînd nedumerirea noastră, ne explică zîmbind că elanul a fost împuşcat de chiar soţul său cu un an în urmă, un exemplar cu totul deosebit, cîntărind circa 500 de kgr., trofeu fără precedent în zonă de peste o jumătate de secol.

De la OULU şoseaua se îndreaptă puţin spre nord-est; rulăm încă pe drumuri moderne, care, ca şi în zonele de sud sau centrale, sînt străbătute de coloane nesfîrşite de auto-

https://biblioteca-digitala.ro

turisme, amintind de forfota specifică din ajunul oricărei sărbători. Notăm dispariţia treptată a pădurilor semeţe de brazi, în locul cărora răsar acum specii de copaci amintind de cele existente în zonele de mare altitudine din munţii noştri. Văile sînt acoperite de pini, iar culmile dealurilor sînt îmbrăcate cu frasini şi mesteceni pitici.

Ajungem la ROVANIEMI, oraş aşezat chiar pe Cercul Polar, care şi-a dobîndit statutul actual mai ales după cel de-al doilea război mondial, cînd a devenit centrul administrativ al Laponiei. Nu zăbovim prea mult aici, sperînd ca la întoarcere să ne rezervăm mai mult timp pentru vizitarea unor edificii înălţate în ultimii treizeci de ani, în locuri în care vitregiile naturii au ridicat dintotdeauna oamenilor probleme serioase de existenţă. Pe alocuri se zăresc mici pete albe de zăpadă: natura reaminteşte parcă oamenilor că forţele sale sînt încă puternice. Este răcoare, o răcoare umedă contrastînd puternic cu zăduful care se abătuse în acele zile asupra părţilor de sud ale ţării. Ici şi colo, amatorii de somon aşteaptă liniştiţi pe marginea cîte unui lac, ascuns între văi abrupte, momentul visat, în care « trofeul » aşteptat de ani de zile, să le ofere satisfacţia unei istorioare cît mai palpitante, pe care să o poată prezenta, cu temperamentul specific pescarilor, la întoarcerea din Laponia.

De aici încolo, drumurile amenajate devin din ce în ce mai înguste, deşi se remarcă eforturile vizibile făcute pentru extinderea şi modernizarea lor. La IVALO, o mică localitate, prin tradiţie considerată ca centru al crescătorilor de reni, admirăm chiar în mijlocul aşezării o statuie amintind de această veche îndeletnicire a oamenilor acestor meleaguri. Dar cînd vom întîlni renii ? Nu peste mult timp, chiar la ieşirea din localitate, de o parte şi de alta a şoselei îşi fac apariţia mici turme, păscînd liniştite fire de iarbă încă firave, crescute după o iarnă lungă, sau muşchi şi licheni agăţaţi de fiecare colţişor de piatră. Orice încercare de a te apropia de ei este zadarnică, acest animal sfios se sperie la cel mai mic zgomot, chiar şi la simpla apăsare a declanşatorului aparatului de fotografiat. Unul totuşi mai îndrăzneţ, purtîndu-şi maiestuos podoaba, se mişcă netulburat cîteva momente pe marginea şoselei, pînă cînd, plictsit de insistenţele noastre de a ne apropia de el, scoate un muget scurt şi, dintr-un salt, trece peste un şanţ plin cu apă, afundîndu-se apoi în desişul arbuştilor. Nu avea, însă, să fie unica noastră întîlnire cu ei. Mai departe, pe marginea şoselei încep să-şi facă apariţia mici chioşcuri, oferind o mare varietate de obiecte din blană sau din coarne de ren — căciuli laponeze, cizme cu franjuri, aplice din corn şi nelipsitele amulete. O tînără cu părul blond, ca spicul grîului copt, te invită cu o politeţe caracteristic scandinavă să vizitezi micile puncte de expunere a mărfurilor, şi chiar, dacă doreşti, să faci fotografii alături de un ren captiv, puternic afectat de starea sa şi pe al cărui gît se vede o rosătură provocată de lanţul care îl ţine departe de pădure şi de ai săi. În jurul nostru roiesc, în vîrtejuri şi tornade, stoluri uriaşe de ţînţari; constatăm curînd că sprayurile recomandate atît de călduros de firmele de cosmetice nu au împotriva lor un efect mai mare decît al fumului de ţigară, poate nici atît.

Dar unde sînt punctele cardinale ? Şoseaua înaintează pe partea stîngă a unui şir de coline, în spatele cărora se profilează acum piscurile munţilor din nordul Finlandei, « TUNTURI », cum îi numesc localnicii; printre crestele lor se strecoară pieziş razele soarelui, proiectînd pe firmamentul de un albastru închis imagini parcă proaspăt desprinse din mitologia popoarelor nordului. Străbatem o bună distanţă de-a lungul malurilor unuia dintre cele mai mari lacuri din nordul Europei — INARI — al cărui volum echivalează aproape cu acela al întregii Delte a Dunării; şoseaua are pante repezi şi scurte, iar ochiul distinge anevoie cum şi încotro va continua drumul. Cîţiva kilometri ne mai despart de punctul terminus al călătoriei, pe care îl parcurgem cu prudenţă, din cauza drumului tot mai îngust şi denivelat. Peisajul este din ce în ce mai monoton, vegetaţia de tundră, din ce în ce mai scundă şi pitică, contrastînd puternic cu pădurile de brad sau molid lăsate în urma noastră, în părţile meridionale ale Finlandei. O bisericuţă din

https://biblioteca-digitala.ro

lemn, amintind izbitor de bisericile noastre maramureşene, se profilează la orizont, semnalizînd, în sfîrşit, o aşezare. Ajungem la UTSJÖKI ! Cel mai de nord punct al ţării, la cîţiva kilometri de frontiera cu Norvegia şi la mică depărtare de Marea Barentz.

Un hotel turistic, un comisariat de poliţie, cinci-şase clădiri colorate în roşu, maron şi galben, o staţie de «Service», cam la atît se reduce zestrea edilitară a micuţei localităţi, aşezată la confluenţa a trei rîuleţe, peste care, cu multă trudă, au fost înălţate cîteva poduri puternice. Hotelul turistic, unde vom trage pentru noaptea de «JUHANUS», trepidează de pe acum sub paşii perechilor de dansatori, care privesc cu vie curiozitate sosirea noastră. Şi, deşi ne aflam în 22 iunie, caloriferele ard în toate camerele, încercînd să creeze o ambianţă cît mai primitoare: afară, mercurul termometrelor arată şase grade. Dar indiferent de cald sau frig, detaliile au mai mică importanţă pentru cei veniţi să trăiască, în acest cadru, spectacolul «celei mai lungi zile» de peste an, al celei mai scurte din scurtele nopţi albe ale verii ! Toţi, grăbiţi îşi îndreaptă paşii spre o estradă în aer liber, unde, în ritmul viu al unor dansuri populare lapone, oamenii locului, îmbrăcaţi în costume populare, bătute în roşu şi albastru (cu numeroase motive geometrice amintind, surprinzător, de folclorul ţării noastre), se pregătesc să întîmpine miezul «nopţii».

Un soare leneş, de un roşu aprins, coboară lin spre asfinţit, şi, după ce alunecă timp de cîteva minute, suspendat iluzoriu, la un metru, ai zice, deasupra unei coline de la miazănoapte, îşi aminteşte că şi pentru firmament şi pentru oameni începe o altă zi: imensa sferă purpurie îşi ia din nou avîntul şi porneşte în lentă ascensiune pe bolta cerească. Din sute şi sute de scînduri ale unor bărci pescăreşti roase de ani — îngrămădite acum sub formă de ruguri piramidale — ţîşnesc spre cer flăcări înalte, celebrînd astfel, ca în vremuri imemoriale străvechiul obicei al nopţii miezului de vară, «JUHANUS».

Mai tîrziu, în orele acelei nesfîrşite dimineţi, trecem pentru scurt timp în revistă traseul întoarcerii, — de Helsinki ne despart, vreo 1400 de kilometri; admirăm ciudatele canale din vecinătate, săpate în coama unui deal de pîrîiaşele iscate de topirea zăpezii, oprim cîteva clipe la marginea unui viaduct şi admirăm măiestria pescarilor, intraţi pînă aproape de genunchi în apa rîului, acolo unde trage păstrăvul-curcubeu; dar timpul trece pe nesimţite, şi şoseaua ne cheamă iarăşi la drum. Cinci tinere laponeze, înveşmîntate de sărbătoare, ne urează drum bun, după ce, cu zîmbet şi cu bucurie, primesc în mijlocul lor, — pentru o fotografie de grup — pe mezinul nostru.

Începe să cearnă o ploaie măruntă, care ne însoţeşte pe o bună bucată de drum. La ROVANIEMI, cerul se înseninează din nou, oferindu-ne prilejul să admirăm oraşul în toată splendoarea sa. Parcurgem mai multe străzi, dispuse după regulile unei geometrii riguroase şi constatăm că vitrinele magazinelor nu se deosebesc cu nimic de cele ale Capitalei ! Drumul continuă şi ne aduce lîngă malurile fluviului OUNASJÖKI, care transportă domol, spre golful Botnic, lemn de cherestea, bărci pescăreşti sau ambarcaţiuni de agrement. Oraşul, cu clădirile sale cenuşii, are o personalitate aparte, fiind lipsit de zgomotul marilor aglomerări urbane din restul ţării. Furaţi de gînduri, trecem din nou la sud de Cercul polar, pe nesimţite însă, prea tîrziu pentru a ne mai putea întoarce — cale de 30—40 km — spre locul unde, celor care doresc, li se eliberează certificate de «trecere a liniei arctice» (aşa cum unele companii aeriene, în cursele ce leagă Scandinavia de Orientul Îndepărtat, eliberează «diplome» de survolare a Polului Nord). Încet, încet, reintrăm în zonele de mare circulaţie, grăbiţi să prindem cît mai multă lumină, aruncată spre pămînt cu generozitate de un soare al cărui diametru pare incredibil de mare, fascinînd pe cei ce se opresc, o clipă, pe şoseaua suspendată între apele Golfului Botnic şi dealurile din sudul Laponiei. Ai sentimentul unei armonii perfecte a naturii, al cărui echilibru finlandezii se străduiesc să-l păstreze pentru prezent şi pentru generaţiile viitoare.

https://biblioteca-digitala.ro

la OULU încercăm să vizităm Bib oteca municipală, al cărei nume este legat, deasemenea, de Alvar Aalto, proiectantul acestui impozant loc de cultură; însă programul fiind suspendat din cauza sărbătorilor verii, ne limităm la o privire din exterior; formele şi geometria acestui edificiu sînt ieşite din comun, trezind în noi sentimentul de trăinicie şi robusteţe: este o fericită materializare a confruntării dintre omul acestor ţinuturi, piatra aspră a solului şi intemperiile atmosferei, frecvente aici aproape tot timpul anului. încercăm să înnoptăm din nou la acelaşi motel de pe şoseaua principală, dar toate spaţiile de găzduire le găsim ocupate. Un recepţioner înalt, cu păr creţ şi o mustaţă blondă, stufoasă, ne sugerează politicos să încercăm la un cămin studenţesc, transformat pe timpul verii în hotel. Avem mai mult noroc, iar camera este curată, primitoare. Simţim cu toţii o dereglare în mecanismul biologic, căci somnul nu vrea deloc să ne prindă; pornim mai departe la drum la ora patru dimineaţa, pe un soare care surîde orbitor, înalţat cîţiva stînjeni buni pe bolta cerească, acel soare generos al verilor nordice care ajută grîul şi cartoful să crească neîntrerupt.

De la JYVÄSKYLÄ ne îndreptăm spre coasta de vest, cu gîndul de a ne întoarce spre Helsinki printr-un ocol; dar aglomeraţia şoselelor ne obligă să renunţăm la acest plan şi să revenim pe drumul cel mai scurt spre Capitală. Laponia era acum foarte departe!

Un ecou românesc de la Universitatea din Turku
Revista «COLUMNA»

Un semn îmbucurător al sporirii de contacte între cultura noastră şi cea finlandeză ne vine, de această dată, pe calea unei publicaţii universitare: este vorba de cel de-al doilea număr al revistei *Columna*, periodic al studenţilor şi cursanţilor de la lectoratul românesc al Universităţii din Turku. Sub titlul «Sărbători ale culturii române», cuprinsul acestui număr se deschide prin cîteva note comemorative omagiind personalităţi: de la Miron Costin la pictorul Dărăscu, la Urmuz, G. Ciprian şi Anna de Noailles; instituţii: Societatea Scriitorilor Români, la 75 de ani de la întemeiere; şi, totodată, opere fundamentale: «Luceafărul» eminescian, la un secol de la prima sa publicare; fragmente din poemul lui Mihai Eminescu sînt astfel prezentate cititorului finlandez, în traducerea lui Tommy Granholm, avînd originalul românesc alături. Rînduri pline de substanţă şi căldură semnate de Zoe Dumitrescu Buşulenga însoţesc aceste tălmăciri.

În traducerea lui Lauri Lingren şi a profesorului Ion Stăvăruş (harnicul redactor responsabil al revistei), sînt apoi înfăţişate, alături de textul finlandez, fragmente din giuvaerul creaţiei orale finlandeze, cunoscut sub numele de *Kanteletar*. Iată un scurt excerpt din această valoroasă tălmăcire:

DACĂ IUBITUL AR VENI (II. 43): *Dacă iubitu-mi ar veni,/ de paşii dragul şi-ar porni, eu l-aş cunoaşte după mers / şi l-aş ghici dup-ai lui paşi,/ o verstă între noi de-ar fi,/ sau poate două verste chiar./ Ca ceaţa iute-aş alerga,/ ca fumu-n curte aş zbura,/ mai iute chiar ca scînteia,/ ca flacăra m-aş volbura;/ de el aproape, tot mai mult,/ să-i dărui buzele-n sărut./ Fireşte, mîinele i-aşi lua,/ chiar şarpe-n mînuri de-ar avea;/ fireşte, gura i-aş sorbi,/ chiar moartea-n faţă de-ar sălta;/ fireşte, i-aş sări de gît,/ chiar moartea pe-umeri de i-ar sta;/ fireşte, m-aş lipi de el,/ chiar coasta de i-ar sîngera./ Da-n gura dragului meu nu-s / urme de sînge rău de lup,/ nici unse*

https://biblioteca-digitala.ro

mîinile-i de şerpi, / nici coasa morţii de-al lui gît; / ci gura-i e de unt topit, / sirop de miere buzele, / frumoase mîinile-i de-aur, / iar gîtul e ram înflorit.

Aceeaşi ordine de preocupări, avînd drept scop înfăţişarea de texte paralele guvernează şi alte pagini ale *Columnei:* poeme de Geo Bogza (« Acel om. . . », « La colţ », « Statui în lună») şi de Nichita Stănescu (« Către pace » şi « Leoaică tînără, iubirea ») în original şi în traduceri finlandeze, semnate de Liisa Aaltonen, Tommy Granholm şi Raila-Maarit Koistinen.

Varietatea şi bogăţia accentelor distribuite aici, ca tot atîtea nuclee de semnificaţie, reiese mai clar în evidenţă, atunci cînd trecem fugar în revistă structura celorlalte grupaje: este de semnalat un mic capitol consacrat unor caracteristici ale limbii române (cu texte de Alexandru Rosetti şi I. Coteanu); un altul folclorului românesc (cu un studiu despre « Căluş » de Dr. N. Constantinescu); un altul prezenţelor româneşti în bibliotecile şi colecţiile finlandezeze, la Toijala şi Valkeakoski; o menţiune deosebită se cuvine făcută dipticului de proverbe finlandeze şi române, aşezate pe două coloane şi exemplificînd revelator filoane înrudite de străveche înţelepciune populară.

În acest mozaic de semne fructuoase ale dialogului, textul poate cel mai alert şi vivace este un fragment din memoriile profesorului şi academicianului Tanno Nurmela, cîndva rector al Universităţii din Turku. În traducerea lui Ion Stăvăruş şi sub titlul « Cum mi-am depus candidatura de rector al Universităţii din Cluj » — profesorul Tanno Nurmela evocă un savuros episod petrecut la Cluj, cu mai bine de douăzeci de ani în urmă la o academică agapă, la care, alături de oaspetele finlandez, toastînd în latină, luau parte, ca amfitrioni, regretaţii dascăli Constantin Daicoviciu şi Emil Petrovici şi alături de aceştia, cîţiva filologi români mai tineri, a căror trăsătură dominantă — istoriseşte memorialistul — era o bizară şi ermetică taciturnitate.

Este un fericit revers să constatăm astăzi cum şi prin mesajul unei publicaţii precum se dovedeşte a fi această *Columnă*, între vocile culturii române şi vocile culturii finlandeze, dialogul este acum fertil şi eficace. A.B.

https://biblioteca-digitala.ro

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tipărit la Întreprinderea Poligrafică «ARTA GRAFICĂ»

/

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.35.
ADMINISTRAȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.30
BUCUREȘTI

Lei 51

43 804

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro